

اَزْ اَوَّلِ بَيْتِ اللَّهِ خَفَّ وَكَاهُ مَرْخِ نَوْد

بعونہ تعالیٰ کتاب مستطاب مجموعہ ملفوظات مسمیٰ بحضرت

جسٹری کردہ شد

سیر الایمان
من انقضاء مولانا سید نجم مبارک العلوی الکرمانی المدعو بابا سید غلام حسین

ماہ شعبان سن ۱۳۸۵ھ

شایع کردہ بندہ ذوالجمال حبیبی لال مالکن ہنتم مطبع مجتبیٰ فیض بازار دہلی

مَطْبَعُ هُنْدِ هَؤُلَاءِ قَعِ فِیضِ نَارِ اَطْلُوسَا
دَلِیْلِ حَبِیْبِیْ

دیباچہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

از مدتی آرزویم بود کہ سوانح عمری حضرت محبوب آہی سلطان المشائخ نظام الحق والدین جشتی دہلوی قدس سرہ العزیز بمعرض تحریر آید تا ازاں بہر خاص و عام مستفید شوند بحمد اللہ والمننتہ کہ دریں عہد معدلت مہد حضور ملکہ معظمہ کوئین و کمثوریا قیصرہ خلد اللہ ملکہ و سلطنتہ کہ سنہ جلوسش چہل و ہفت است بحکم ”جویندہ یا بندہ“ این پچھاں چرنجی الال جینی رئیس قدیم درگاہ حضرت نظام الدین اولیا واقع غیاپور متصل دہلی را یک نسخہ کہنہ و قلمی از سید شاہ طہور علی صاحب قاضی زادہ درگاہ موصوفہ پس از تجسس بسیار بعد اداے ماوجب قابل اعتبار بدست آمد کہ آں گوہر بے بہار مولانا میر خور و خلیفہ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ در سنہ ہشت صد و ہجری تصنیف کردہ بود۔ از آنجا کہ محض آرزوے دلی برائے دستیابی سوانح عمری آنحضرت بود۔ حال اخیرہ مستند شہل بر سوانح عمری و دیگر حالات تاریخی و ملفوظات پیراں شیخ المشائخ و پیران پیر و خلفائے و یاران و دیگر سادات عظام بمعصروغیر ہم بدست افتاد و پس دریں صورت کے لازم و واجب آمد کہ حالات چنین بزرگاں دیں باہتمام تمام و مطبع علیحدہ طبع کنم۔ نظر بر آں یک مطبع سے بہ محب ہند و فیض بازار واقع دہلی جاری کردم و سید عبداللطیف صاحب کتاب ساکن سبزی منڈی را بر تحریر این کتاب ملازم گردانیدم و برائے تصحیح و مقابلہ این دُرّ نایاب چند مولویاں و منشیایاں را یکے بعد دیگرے مقرر کردم۔ و مزید بر آں بسیار وقت خود را در محنت این نسخہ مسطورہ

صرف نمودم اگرچه این نسخه شریفه بسیار صحیح و دیرینه است و از نقل دستخط مولانا شیخ
فخرالدین نظامی چشتی دہلوی قدس سرہ مزین و موشع است تاہم دیگر مطالب کہ از
دیگر مقامہا بعد طبع این نسخہ دستیاب شدہ آنہا را درین نسخہ بر سرچہ علیحدہ طبع
کنانیدہ جا بجا چسبانیدم۔ و بعضی قسم کہ در عبارت اصل نسخہ یافتہ از جهت الزام الحاشیہ
و تحریف بعینہ بر غور بمصران گزاشتم و بیچ تغیر و تبدل نکردم۔ باین ہمہ سعی و کوشش و
صرف کثیر چند امور ذیل برائے سہولت مضامین ہمیشہ شایقین ایذا کردم۔

(۱) بعض عبارت عربی کہ در اصل کتاب غیر مترجم بود درین کتاب ترجمہ کنانیدہ شد
(۲) معنی بعض الفاظ ادق کہ در اصل کتاب بلا ترجمہ نوشتہ بودند بر حاشیہ این
کتاب درج کردم (۳) آسامی بزرگان و مقامہا و کتب بقلم جلی نوشتہ شد تا
شایقین را در مضامین ہمیشہ سہولتے رد نماید (۴) حتی الاسکان یا سہ معروف
مدورویا سہولتے مجهول لہولانی نوشتہ شد تا این امر در مضامین ہمیشہ معین مددگار
شود (۵) در شکم نون غمہ سالم نقطہ ندادہ تا در خواندن نظم سہولتے باشد (۶)
فہرست مطالب ابواب و نکات صفحہ وار بخت و جانفشانی تیار کردہ در شروع این
کتاب ایذا کردم تا شایقین را ذکر ہر یک بزرگ سہولت تمام در یک نظر و یافتہ شود
علاوہ امور مذکورہ بالا کتاب ہذا بر کاغذ سریرا پیوری قیمتی و سفید و نمیزیر کاغذ
ولایتی و زنی بخط نستعلیق طبع کردہ شد و بعرصہ ہشت ماہ بعد صرف کثیر ہاتام رسید
اگر با اینہمہ ہاتام وجد و جہد تمام در این نسخہ سہوے یا خطاے رفتہ باشد این
عاصی و خاطی را بحکم قطعہ مندرجہ ذیل معذور دارند۔

قاریا بر من مکن قہر و عتاب ✽ گر خطاے رفتہ باشد در کتاب
از خطاے رفتہ را نصیح کن از کرم و اللہ اعلم بالصواب

چرخ لال

مقام درگاہ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ العزیز دہلی۔ مورخہ یکم محرم ۱۳۵۵ھ

فہرست کتاب مستطاب سیر الاولیاء

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۲۹ -	تلمتہ دوم در بیان مشغولی	۲۹ - ۱	باب اول در فضائل خواجگان چشت
۵۵ - ۲۹	سوم در بیان عزلت و انزوا و کرامات	۵۵ - ۲۹	از حضرت صلعم تا آخر عہد حضرت سلطان المشائخ
۵۷ - ۵۵	چہارم در بیان رحلت کردن		نظام الدین اولیا قدس سرہ الغرین
۹۱ - ۵۷	منہم حضرت شیخ الاسلام شیخ شیعہ العالم	۳۱ - ۳۰	تلمتہ در بیان نعت حضرت صلعم و رسید
	فرید الدین قدس سرہ شمل بر بہشت نکتہ		خرقہ فقرا امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ
۵۹ - ۵۸	تلمتہ اول در بیان حسب و نسب		و از خدمت او بمشائخ کبار و اولیائے ناما
۶۱ - ۵۹	دوم در بیان عزلت و انزوا		قدس سرہم
۷۰ - ۶۱	سوم در بیان مجاہدہ و روش ایشاں	۳۲ -	منہم خواجہ حسن بصری قدس سرہ
۷۲ - ۷۰	چہارم در بیان علم و تجربہ	۳۳ - ۳۲	خواجہ ابو الواحد زید قدس سرہ
۷۷ - ۷۲	پنجم در بیان یافتن خلافت ایشاں	۳۵ - ۳۳	خواجہ فضیل ابن عیاض قدس سرہ
۸۷ - ۷۷	ششم در بیان بعضی موقوفات	۳۸ - ۳۵	خواجہ ابراہیم ادہم قدس سرہ
۸۹ - ۸۷	ہفتم در بیان بعضی کرامات والدہ مکرمہ	۳۹ - ۳۸	خواجہ خذیفۃ العرش قدس سرہ
	ایشاں	۳۹ -	خواجہ بمبیرۃ البصری قدس سرہ
۹۱ - ۸۹	ہشتم در بیان مرض و رحلت کن ایشاں	۳۹ -	خواجہ منشا د علو دینوری
۱۵۵ - ۹۱	منہم حضرت سلطان المشائخ نظام الحق	۴۰ - ۳۹	خواجہ ابوسعحاق شامی حبشی
	والدین قدس سرہ شمل بر پانزدہ نکتہ	۴۲ - ۴۱	خواجہ ابو یوسف حبشی
۹۹ - ۹۸	تلمتہ اول در بیان حسب نسب	۴۳ - ۴۲	خواجہ محمد سود و حبشی
	دوم در بیان پیا آمدن محبت شیخ	۴۴ - ۴۳	خواجہ حاجی شریف زندی حبشی
۱۰۰ - ۹۹	شیوخ العالم شیخ فرید الدین قدس سرہ	۴۵ - ۴۴	خواجہ عثمان ہارونی رح
۱۰۱ - ۱۰۰	سوم در بیان علم و تجربہ ایشاں	۴۸ - ۴۵	خواجہ اجگان حضرت خواجہ معین الدین
۱۰۶ - ۱۰۱	چہارم در بیان دقایق بعضی احادیث		حسن بنجری قدس سرہ الغرین
	کہ سلطان المشائخ تقریر کردہ است	۵۷ - ۴۸	خواجہ قطب الاقطاب حضرت خواجہ
۱۰۷ - ۱۰۶	پنجم در بیان فتن سلطان المشائخ بخت		قطب الدین بختیار کالی او حبشی
	شیخ فرید الدین قدس سرہ و ارادت		قدس سرہ شمل بر چہار نکتہ است
	آوردن بخدمت او		تلمتہ اول در بیان مجاہدہ
۱۱۲ - ۱۰۸	ششم در بیان سکونت حضرت سلطان المشائخ	۴۹ - ۴۸	

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۱۶۴-۱۶۳	منہم شیخ بدرالدین غزنوی شمل برودنکنتہ	۱۱۶-۱۱۲	در شہر دہلی و از آنجا آمدن بغیات پور قندار
۱۶۵-	نکنتہ اول در بیان آمدن شیخ بدرالدین غزنوی	۱۱۶-۱۱۲	نکنتہ ہفتم در بیان مجاہدہ و ادائل حال
۱۶۳-۱۶۴	از لاہور و رد دہلی و ارادت آوردن او	۱۱۶-۱۱۲	ہشتم در بیان یافتن خلافت و نعمت
۱۶۳-۱۶۴	دوم در بیان کرامت او		دینی و دنیوی
۱۶۹-۱۶۴	منہم شیخ نجیب الدین متوکل	۱۲۳-۱۲۲	نہم در بیان مجاہدہ ہائے سلطان المشائخ
۱۶۸-۱۶۹	منہم مولانا بدرالدین اسحاق شمل برودنکنتہ		در آخر عمر و روشن آں بادشاہ دین قہر
۱۶۴-۱۶۹	نکنتہ اول در بیان پیوستن مولانا بدرالدین	۱۳۲-۱۳۱	دہم در بیان فتح و فتوح و آمدن بادشاہ
	اسحاق بن خدمت شیخ شیبوخ العالم		و بادشاہ عزادہ ہا بنجا کیوسہی حضرت
۱۶۸-۱۶۵	دوم در بیان کرامات او		سلطان المشائخ قدس سرہ
۱۸۳-۱۶۸	منہم شیخ جمال الدین ہانسوی قدس سرہ	۱۳۵-۱۳۲	یازدہم در بیان آنکہ در باب سلطان المشائخ
۱۸۵-۱۸۳	منہم شیخ عارف خلیفہ شیخ شیبوخ العالم		حاصل آن بنخدمت سلطان علاء الدین خلجی
	فرید الدین قدس سرہ		رسانیدند۔
۲۲-۱۸۵	باب سیوم و بریان مناقب فضائل اولاد	۱۳۵-۱۳۱	دوازدهم در بیان ملاقات سلطان المشائخ
	بعضے ہنسگان و نبیرگان شیخ فرید الدین قدس		باشیخ الاسلام رکن الدین قدس سرہ
	سرہ و اقربائے سلطان المشائخ قدس سرہ	۱۴۱-۱۴۰	سیزدہم در بیان بعضے کرامات او
	نکنتہ اول در بیان کرامات پسران شیخ الاسلام	۱۴۹-۱۵۲	چہار دہم در بیان بعضے کرامات والدہ
	فرید الدین قدس سرہ		بزرگوار ایشان۔
۱۸۶-	منہم خواجہ نصیر الدین نصر السدرج	۱۵۲-۱۵۵	پانزدہم در بیان حالے کہ سلطان المشائخ
۱۸۸-۱۸۶	مولانا شہاب الدین قدس سرہ		را پس ایشان و ہاں حال حالت فرمود
۱۸۹-۱۸۸	شیخ بدرالدین سلیمان قدس سرہ	۱۸۵-۱۸۵	باب دوم و بریان مناقب و فضائل و
۱۹۰-۱۸۹	خواجہ نظام الدین قدس سرہ		کرامات خلفائے شیخ الاسلام معین الدین
۱۹۱-۱۹۰	خواجہ یعقوب قدس سرہ		سنجری۔ و فضائل شیخ الاسلام قطب الدین بختیار
۱۹۱-۱۹۱	نکنتہ دوم در بیان کرامات دختران شیخ		کاکلی اوشی خانقاہ شیخ شیبوخ العالم فرید الدین بختیار
	فرید الدین قدس سرہ	۱۵۹-۱۶۲	منہم شیخ حمید الدین سولائی خلیفہ شیخ الاسلام
۱۹۳-	سوم و فضائل بعضے نبیرگان شیخ		معین الدین حسن سنجری شمل برودنکنتہ است
	فرید الدین قدس سرہ	۱۵۹-۱۵۶	نکنتہ اول در بیان راہ و روشن او
۱۹۴-۱۹۳	منہم شیخ علاء الدین قدس سرہ	۱۵۹-۱۵۹	دوم در بیان بعضے کرامات او
۱۹۴-	خواجہ عزیز الدین قدس سرہ	۱۵۹-۱۶۲	سوم و بریان اسولہ

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۲۳۶-۲۳۷	تکمۃ چہارم در بیان کرامات و نشین	۱۹۸-۱۹۹	منہج شیخ کمال الدین قدس سرہ
	سماع و رحلت کردن ایشان	۱۹۹-۱۹۹	خواجہ عزیز الدین ابن خواجہ ابراہیم قدس سرہ
۲۳۷-۲۳۸	منہج شیخ نصیر الملنۃ والدین محمود طیب العبد	۱۹۹-	تکمۃ چہارم در بیان فضائل نصیر گان
	مضجعہ مشتمل بر چہار تکمۃ		ابن گان شیخ فرید الدین قدس سرہ
۲۳۸-۲۳۹	تکمۃ اول در بیان مہمت و پرورش	۲۰۱-۱۹۹	منہج خواجہ محمد رح
	سلطان المشائخ در باب ایشان	۲۰۲-۲۰۱	خواجہ موسی رح
۲۳۹-۲۴۰	دوم در بیان مجاہدہ ہائے ایشان	۲۰۳-۲۰۲	خواجہ عزیز الدین صوفی شیخ کمال الدین
	سوم در بیان اشارت کہ شیخ نصیر الدین	۲۰۳-	تکمۃ پنجم در فضائل و قربائے سلطان المشائخ
۲۴۰-۲۴۱	محمود قلع نقس کتب حروف را فرمودہ		نظام الحقی والدین قدس سرہ
۲۴۱-۲۴۲	چہارم در بیان بعضی کرامات ایشان	۲۰۳-	منہج خواجہ رفیع الدین ہارون
۲۴۲-۲۴۳	منہج شیخ قطب لدین سنور نور الدین	۲۰۴-۲۰۳	خواجہ تقی الدین نوح
	مشتمل بر پنج تکمۃ	۲۰۵-۲۰۴	خواجہ ابوبکر مصلی دار
۲۴۳-۲۴۴	تکمۃ اول در بیان اوصاف و کثرت بکا و ذوق	۲۰۶-۲۰۵	مولانا قاسم
۲۴۴-۲۴۵	دوم در بیان یافتن خلافت او	۲۰۷-۲۰۶	خواجہ عزیز الدین ابن خواجہ ابوبکر مصلی دار
۲۴۵-۲۴۶	سوم در بیان بعضی کرامات او	۲۰۸-۲۰۷	تکمۃ ششم در فضائل سادات کرام جد و پدر و اعمام
۲۴۶-۲۴۷	چہارم در بیان ملاقات شیخ قطب لدین		صاحب کتاب سیر الاولیاء
	بأساطان محمد تعلق	۲۱۰-۲۰۸	منہج سید محمد محمود کرمانی
۲۴۷-۲۴۸	منہج چہارم مولانا حسام الدین ملتانی مشتمل	۲۱۱-۲۱۰	سید نور الدین مبارک
	برستہ ثانیہ	۲۱۲-۲۱۱	سید کمال الدین امیر احمد
۲۴۸-۲۴۹	تکمۃ اول در بیان عظمت او و مہمت ہائے	۲۱۳-۲۱۲	خواجہ سید حسین کرمانی
	سلطان المشائخ در باب او	۲۱۴-۲۱۳	خواجہ سید خاموش
۲۴۹-۲۵۰	دوم در بیان ملاقات میان مولانا	۲۱۵-۲۱۴	باب چہارم در بیان فضائل خلفاء حق
	حسام الدین ملتانی و مولانا شمس الدین	۲۱۶-۲۱۵	سلطان المشائخ نظام الدین قدس سرہ
۲۵۰-۲۵۱	یحییٰ و مولانا علاؤ الدین یحییٰ قدس سرہ	۲۱۷-۲۱۶	منہج مولانا شمس الدین یحییٰ قدس سرہ
۲۵۱-۲۵۲	سوم در بیان خلافت یافتن او	۲۱۸-۲۱۷	برستہ ثانیہ
۲۵۲-۲۵۳	منہج پنجم مولانا فخر الدین زراعی قدس سرہ	۲۱۹-۲۱۸	تکمۃ اول در بیان آوردن ارادت او
	مشتمل بر شش تکمۃ	۲۲۰-۲۱۹	دوم در بیان عظمت و روش او
۲۵۳-۲۵۴	تکمۃ اول در بیان ارادت آوردن او	۲۲۱-۲۲۰	سوم در بیان علم و تبحر او

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۲۹۹-۲۹۸	منہم چہارم مولانا فخر الدین مروزی	۲۶۶-۲۶۵	تکلمتہ دوم در بیان مجاہدہ ۱۵
۳۰۱-۲۹۹	پنجم مولانا فصیح الدین رح	۲۷۰-۲۶۶	سوم در بیان علم و تجر او
۳۰۵-۳۰۱	ششم امیر خسرو طوطی ہند رح	۲۷۱-۲۷۰	چہارم در بیان شنیدن سماع دہی
۳۰۵-	ہفتم مولانا جمال الدین	۲۷۳-۲۷۱	پنجم در بیان ملاقات مولانا فخر الدین نژاد
۳۰۶-۳۰۵	ہشتم مولانا جلال الدین اودھی		قدس سرور با سلطان محمد تغلق - دہی
۳۰۸-۳۰۶	نہم خواجہ کریم الدین سمرقندی المدعو	۲۷۵-۲۷۳	ششم در بیان رفتن مولانا فخر الدین نژاد
	بہ بیانہ		بزیرات خانہ کعبہ غرق شدن جہاز محبت
۳۰۹-۳۰۸	دہم قاضی شرف الدین فیروز		حق پیوستن او
۳۰۹-	یازدہم مولانا بہاؤ الدین ادہی	۲۷۸-۲۷۵	منہم ششم مولانا علاؤ الدین تپلی رح
۳۱۰-۳۰۹	دوازدہم شیخ سہارک کوپامٹووی	۲۸۲-۲۷۸	ہفتم مولانا برہان الدین غریب رح
۳۱۱-	سیزدہم خواجہ مولانا الدین کریمی		مشکل بردونکتہ
۳۱۲-۳۱۱	چہار دہم خواجہ تاج الدین داری	۲۷۹-۲۷۸	تکلمتہ اول در بیان محبت اعتقاد او
۳۱۳-۳۱۲	پانزدہم خواجہ ضیاء الدین برنی	۲۸۲-۲۷۹	دوم در بیان کوفتہ کشتن باز خوشنود
۳۱۴-۳۱۳	شانزدہم خواجہ مولانا الدین انصاری		شدن سلطان المشائخ از مولانا
۳۱۵-۳۱۴	ہفزدہم خواجہ شمس الدین		برہان الدین غریب
۳۱۵-	ہشتدہم مولانا نظام الدین شہ ازی	۲۸۸-۲۸۲	منہم ہشتم مولانا وجیہ الدین یوسف کلاکری
۳۱۶-۳۱۵	نوزدہم خواجہ سالار نہین		مشکل برستہ نکتہ
۳۲۰-۳۱۶	بستم زیر این منہم ذکر نوزدہم یا حضرت	۲۸۴-۲۸۲	تکلمتہ اول در بیان محبت عشق و کمال عتقاد
	سلطان المشائخ مذکور و محروسیت	۲۸۶-۲۸۴	دوم در بیان یافتن او انفاکس نیک
۳۲۰-۳۱۶	باب ششم در بیان ارادت و مرید و مراد		نعمت ہائے سلطان المشائخ
	خلافت مشائخ قریب لہار و اہم	۲۸۸-۲۸۶	سوم در بیان خلافت یافتن
۳۲۱-	تکلمتہ در بیان ارادت	۲۹۰-۲۸۸	منہم نہم مولانا سراج الدین عثمان
۳۲۷-۳۲۱	در بیان مرید	۲۹۲-۲۹۰	منہم دہم مولانا شہاب الدین امام
۳۲۸-۳۲۷	در بیان آنکہ بشائخ و پیغمبر معیت کنند	۲۹۰-۲۹۲	باب پنجم در بیان فضائل بعضی یاران علی
	بعده بامشائخ و پیغمبر و دیگر معیت		حضرت سلطان المشائخ نظام الدین قدس سر
۳۳۳-۳۲۸	در بیان توبہ و استقامت آن	۲۹۲-۲۹۳	منہم اول خواجہ ابو بکر مندہ رح
۳۳۵-۳۳۳	در بیان حکم کردن پیرو قبول کردن	۲۹۶-۲۹۲	دوم قاضی محی الدین کاشانی
	مرید حکم پیرو	۲۹۸-۲۹۶	سوم مولانا وجیہ الدین پاکلی

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۴۲۰-۴۲۲	مکتبہ در بیان کسوت اہل تصوف	۳۳۵-۳۳۸	مکتبہ در بیان اعتقاد مرید بخدمت پیر
۴۲۲-۴۲۴	در بیان ادعیہ ثورہ کہ از شیخ شینج اہل	۳۳۸-۳۴۱	در بیان اصل خرقة و بخشش آن
	فرید الحق والدین قدس سرہ منقول است	۳۴۱-۳۴۹	در بیان خلافت مشائخ قدس سرہم
۴۲۴-۴۲۵	در بیان ادعیہ ثورہ کہ از حضرت	۳۴۹-۳۵۰	در بیان حال شیخ
	سلطان المشائخ قدس سرہ منقول است	۳۵۰-۳۵۱	در بیان ولی و ولایت و ولایت
۴۳۵-۴۴۱	در بیان فضیلت قرات قرآن شریف	۳۵۱-۳۵۴	در بیان کرامت
۴۴۱-۴۴۳	در بیان ورودے کہ فوت شود	۳۵۴-۳۵۶	در بیان ستر کرامت
۴۴۳-۴۵۳	در بیان مشغولی طاهر و باطن و مراقبہ و ذکر خفی	۳۵۶-۳۵۹	در بیان یقین شدن اسم از زبان مبارک
	باب ہشتم در بیان محبت و شوق و عشق		سلطان المشائخ و ارادت آوردن
۴۵۳-۴۵۹	و رویت باری تعالی و تقدس		مصنف سیر الاولیا
۴۵۹-۴۶۶	مکتبہ در بیان محبت و خواص آن	۳۶۵-۳۶۷	در بیان طایفہ کہ خود را بابل تصوف
۴۶۶-۴۶۷	در بیان اشتیاق و شوق		نسبت کنند و معاملہ ایشان ندارند
۴۶۷-۴۸۳	در بیان عشق	۳۶۷-۴۵۳	بغیر از پیر دست بیعت دہند
۴۸۳-۴۸۲	در بیان ولولہ عشق		باب ہفتم در بیان طہارت و آداب آن
۴۸۲-۴۸۳	در بیان حقیقت عشق		و ادعیہ ثورہ و او را مقبولہ کہ منقول است
۴۸۳-۴۸۵	در بیان ترغیب و عشق و معذرت بیزار		از حضرت شیخ الشیخ شینج فریدالدین و از
۴۸۵-۴۸۶	در بیان رویت باری تعالی و تقدس		حضرت سلطان المشائخ نظام الدین قدس سرہم
۴۸۶-۴۹۱	باب نہم در سماع و وجد و رقص غیر ذلک	۳۶۸-۴۵۵	مکتبہ در بیان طہارت و آداب آن
۴۹۱-۴۹۳	مکتبہ در بیان سماع		در بیان اوراد
۴۹۳-۴۹۴	در بیان آداب سماع	۳۹۱-۳۸۵	در بیان اوراد ہفتہ و سالیانہ
۴۹۴-۴۹۶	در بیان تجمیل الفاظ کہ میان شعرا مصطلح	۳۹۱-۳۹۵	در بیان صلوٰۃ
	شدہ و در اوصاف معشوق	۳۹۵-۳۹۹	در بیان صلوٰۃ نفل
۴۹۶-۴۹۷	در بیان وجد اہل سماع	۳۹۹-۴۰۲	در بیان صوم
۴۹۷-۵۰۳	در بیان احوال کہ در سماع پیدا می شود		در بیان زکوٰۃ و صدقہ
۵۰۳-۵۰۴	در بیان رقص و تخریق ثوب	۴۰۲-۴۱۳	در بیان فضیلت ضیافت
۵۰۴-۵۱۱	در بیان استعمال سماع و بکا و رقص		در بیان آداب خوردن
۵۱۱-۵۱۹	در بیان بعضی نجاسات سماع	۴۱۳-۴۱۸	در بیان آداب مائدہ کشیدن
			در بیان فوائد قلت طعام

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۵۶۱-۵۶۱	مکملہ در بیان قبول فتوح و رزاک	۵۶۵-۵۶۹	مکملہ در بیان فوائد بعضی مجالس
۵۶۱-۵۶۱	در بیان ہمت	۵۶۵-۵۶۵	در بیان محضہ سماع و بحث آں با حضرت
۵۶۲-۵۶۲	در بیان عدل و ظلم		سلطان المشائخ قدس سرہ
۵۶۵-۵۶۲	در بیان روح و نفس	۵۶۲-۵۶۲	در بیان استماع سماع
۵۶۵-۵۶۵	در بیان الہام و وسوسہ در بیان	۵۶۲-۵۶۲	باب دہم در بیان بعضی ملفوظات و مکتوبات
	خطرہ و غیبت و در مجرہ بودن و		حضرت سلطان المشائخ
	متاہل شدن	۵۶۲-۵۶۲	مکملہ در بیان علم و علما
۵۶۶-۵۶۶	در بیان فضیلت مکان بر مکان	۵۶۱-۵۶۱	در بیان شب معراج حضرت صلعم
	و زمان بر زمان و حقیقت زمان	۵۶۱	در بیان وفات حضرت صلعم
	و مکان	۵۶۱-۵۶۱	در بیان عقل
۵۶۵-۵۶۶	در بیان لطافت	۵۶۵-۵۶۵	در بیان دنیا و ترک دنیا
۵۶۶-۵۶۵	در بیان بزرگی حیدر زاویہ	۵۶۵-۵۶۵	در بیان فقر و غنا و فضیلت فقر و غنا
۵۶۶-۵۶۶	در بیان بزرگی بی بی فاطمہ سامرح	۵۶۵-۵۶۵	در بیان طبقات
۵۶۸-۵۶۸	در بیان شفقت و نیت	۵۶۸	در بیان نیت
۵۶۸	در بیان امرا و خلفائے خوب اعتقاد	۵۶۸-۵۶۸	در بیان صبر و رضا
۵۸۱-۵۸۱	در بیان تغیر مزاج ماموک	۵۶۸-۵۶۸	در بیان ریا
۵۹۲-۵۸۱	در بیان مردانے کہ ایشان مستغرق	۵۶۸-۵۶۸	در بیان توکل
	باشند و از خواب و خورایشان رایا و	۵۶۸-۵۶۸	در بیان حلم و عفو و غضب و حیا
	نہا شد	۵۶۸-۵۶۸	در بیان صحبت
۵۹۶-۵۹۲	در بیان یافتن نسخہ سیر الاولیاء قلمی و کہنہ	۵۶۸-۵۶۸	در بیان محاسن اخلاص

تکامل شد

رَبِّ سَیِّرِ   بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ   تَحْمِیْمٌ بِالنَّحْرِ

حمد متواتر و شکر متکاثر مرخص اے را کہ مکرم گردانید اولیا سے خود را بزد و در دنیا
تا بآرایش آں التفات نمایر و مصنف گردانید از آنکہ غیر حضرت اور ملاحظہ نمایند پس
ضعیف گوید بیت التفات لِعُشَّاقِ سُوئے حضرت تست * جان مشتاق اسیر نظر
رحمت تست * و بدایت بخشید سُوئے حقایق تا بانوار معرفت و نور گردن دایں ضعیف گوید
ابن بخشید ہدایت سُوئے خویش * فرمود عنایت بدرویش * پرورد دلم نور عرفان
خون گرد ز عشق این دل ریش * و گدازش دادہ دلہائے ایشان را بسبب شوق
یقاسے خود تا در بوتہ غم یا آتش شوق بگداختہ و لہ آبیات گدازش یافت لہائے
غریزان * ز شوق آن جمال لایزالی * جمال لایزالی راست بس شوق *
برقص آمد دلم از شوق حالی * و سبحات جہ کشف گرد تا آتش محبت بسوختند
ایں ضعیف گوید بیت عشق تو آتشے بدل و جان ما بزر * اینک بسوختیم ز عشقت
بسوختیم * بزرگے خوش گوید بیت کرا جمال نظر بر جمال میمون * بدین صفت کہ
تو دل لے بری و اے حجاب * بزرگے خوش گوید بیت حیرت اند حیرت است
و بستگی درستی * کہ گماں گرد و یقین و کہ یقین گرد و گماں * پس ہر گاہ کہ خواہند
و محو اے عظمت ابدال بشتابند عقل خود را مستغرق و شست یا بند ایں ضعیف
گوید بیت جمال لم یزل لایزال را ز جلال * ازین دو و دیدہ خون ریز احتجاب نمود *

دیباچہ

چو دید دیدہ ما غرقِ خونِ رشوقِ جمال * ہزار حیرت و دہشت و گریہ آں افرود *
 و چوں خواہند کہ از غلبہٗ دہشتِ روئے بگردانند از سر اوقاتِ جمالِ تداکبوشِ ہوش
 ایشان رسانند کہ نو می نشوید و صبر را پیرایہٗ خود سازید و عجلت را کار مضربائی کہ شایا
 جمالِ ذوالجلال ما ہمین شمائید این ضعیف گوید رباعی شایانِ جلالِ ما شما مید * در
 عشق چہ کاہلی نماید * اگر رویت ذوالجلالِ خواہید * در نہ برب عاشقانِ در آید *
 پس بدین بشارت باز بر سرِ حرفِ بایستند و میاں رد و قبول و وفاقت و وصولِ غرق
 در یائے معرفت و سوختهٗ آتشِ محبت بماند این ضعیف گوید قطعہٗ غرقِ دریائے
 معرفتِ گشتیم * چوں کنم چوں کرانہ پیدا نیست * سوختن شد نصیبِ جان و دلہم *
 ساختن کارِ جانِ شید اینست * و زمامِ اختیاری بید قدرتِ جلّ جلالہ دہند و سر
 بر آستانہٗ رضا نہند این ضعیف گوید بیتِ براستانِ رضا سر نہادہ ام اینک *
 کہ نزد اہل دلائلِ دینِ صادقان نیست * براہِ عشق تو جاں را بخورم نمی ہم پیم نیست
 کار من و کارِ عاشقانِ اینست *

نعت

و صلواتہ بے پایاں و تحیات فراوان بر نبیِ او و حبیبِ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ
 وسلم صلی اللہ و من یحب کہ سر و رجاں و پیشواے مرسلاں و خاتمِ پیغمبرانست باد
 صلواتہ اللہ و سلامہ علیہم جمعین بزرگے خوش گوید شعرِ صلی اللہ و من یحب بعرہٗ شیدہ
 وَالْوَظَرُ وَنَ عَلَى النَّبِيِّ الْوَفْدِ * مَا أَنَا مَدَّحْتُ مُحَمَّدًا مَقَالَتِي * لَكِنْ كُلُّ حَسْبٍ
 مَقَالَتِي بِمُحَمَّدٍ اِیْن ضعیف خوش گوید نظم قلمِ منیر دایمہ الی شرفی * قامت
 علیہ قیامتُ العُشَّاقِ * بَدَلْتُ تَمَنِّي النَّاطِرُونَ كَوَانَهُ * مَا بَيَّنَّ لَهُمْ مَشْنَى عَلَى
 الْاِخْرَاقِ * و بر عترت و یاران او کہ پیشوایانِ خلق اند و راہ نمایانِ حق چنانکہ حضرت

لا رحمت خدا تعالی باد و انا کہ کرد عرش اویند - رحمت پاکان حق باد بر نبیِ چو نبی کہ بزرگ است نیست انیک
 روحِ کرم من محمد صلی اللہ علیہ وسلم را بقول خود میکنم بدیج می کنم من قول خود را بدیج کردن محمد علیہ السلام -
 سہ ماہتا بے است روشن کہ دایم است روشنائی او - برپاشدہ است بروئے بر خاست
 عاشقان - ماہ چہار دہم است کہ آرزو میکند بینندگانِ کاشکے آن بد و در میان
 ما باں خرام کند بر سوختن -

رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در حق ایشان فرمودہ است اَصْحَابِی کَالْجَوْمِ یَا یَہْمُ
 اَقْدَبْتُمْ اَهْدَ یَہْمُ بَرِّکُمْ زُکُوفُشْ کَوْشِہُمْ اَلْحَبَاءُ اَلْخَسْمُ مِنْ اَلْمُحْمَدِ وَہُمْ بِالْعَوَا
 طَا یَعِیْنُ الَّذِی السَّجَّہُ عَلَیْہِمُ سَلَامُ اللہِ مَا مَآحُ طَائِرُہُ وَمَا لَاحُ لِّلْسَیَّارِیْنِ
 فِی الظُّلُمِ الْقَصْرِ عَلٰی اَخْصَاصِہُمْ بِرَامِلِہِ الْمُنِیْنِ ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 کہ بعد از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فاضلتین ہمہ امت بود و خلیفہ رسول
 رب العالمین و سید اہل تجرید و بادشاہ ارباب تفرید بود و کرامات او مشہور
 و آیات و دلائل بر آن ظاہر و مشائخ او ارا مرقم ارباب مشاہدہ میدارند سبقت
 روایات و حکایات از کلمات اوست دَارَ نَافَئِیۃً وَاَمْوَالًا عَارِیۃً وَاَنفَاسًا
 مَعَدَّةً وَاَسَلْنَا مَوْجُودَہً وَاَمَرِی رَحْمۃُ اللہِ عَلَیْہِہِ رَوَا یَت مِیکن چوں امیر المؤمنین
 ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ بخلافت بیعت بگردند بر منبہ شدہ خطبہ کرد و ارشاد خطبہ
 گفتم وَاللّٰہِ مَا کُنْتُ حَرِّیصًا عَلَی الْاِمَارَۃِ یَوْمًا وَاَلَا لَیْکَہُ قَطُّ وَاَلَا کُنْتُ فِیْہَا
 رَاْعِبًا وَاَلَا سَأَلْتُہَا اللّٰہُ قَطُّ فِی سِرَّۃٍ وَاَعْلَانِیۃٍ وَمَا لِیْ مَعَ الْاِمَارَۃِ مِیْنِ
 اَحَدٍ بَخَطِ مِیَارِکِ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز نشہ دیدہ ام
 قَالَ اَلَا عَرِیْتُ لَیْ اَبِی بَکْرٍ رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ اَنْتَ خَلِیْفَہُ رَسُوْلِ اللّٰہِ قَالَ
 لَا اَنَا اَلْخِلَافَۃُ بَعْدُہُ وَاِنْ کُنْتُ اَمْرًا لِّیْ اَبِی بَکْرٍ رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ اَنْتَ خَلِیْفَہُ رَسُوْلِ اللّٰہِ قَالَ
 عَنْہُ در عہد خلافت خود زنی از زنان امیر المؤمنین ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ را در جواب
 خود آورده بود در خلوت این پرسید کہ از معاملہ امیر المؤمنین ابوبکر و مشغولیتها و چیز و بگوئاسن
 اتباع اک یکیم آن زن گفت کہ من اینقد میدانم کہ بیشتر شب مشغول بخت بودی و چون وقت سحر

سایاران من بچو ستارگانند بیکدام کہ پیروی خواہید کرد و این پذیر خواہند شد ای ایشان اندا شرفان غریب
 نزیں از فرزندان محمد و ایشان بیعت میکنند با حضرت ما و آنما خالے کہ خواہش کنند گان و رغبت کنند گانند
 اندر ببردخت برایشان سلام خدا و آنما خالے کہ برانندہ ہستند پر برندہ و آنما دقتیکند روشنی کنند براسے سیر
 کنند گان و تاریکی ماہتاب سال خانہ مایان فانیست و ماہابے مال فانیست و قسماے مایان
 شمرہ و چندے ہست چوستی ما و فرزندان برداری و عبادت او موجود ہست قسم خداست
 بنجوم من حریص بر امیر المؤمنین روزے و نہ شبی ہرگز و بنجوم سواداں امارت و رغبت کنندہ و نخواہد
 سن اں امارت را از خداے تعالیٰ بگزرد باطن و نہ در ظاہر و بیچہ نیست ما ما امیر المؤمنین از رحمت آں آیت
 حق گفت بدوے دلی بیخوشی و خدا تعالیٰ ازین سبب توفیقہ بمنزل خدا علی اللہ علیہ کہ وسلم سنی گفت
 ابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ من خلیفہ من نقابت و ہم بعد ہ

درآمدی از سینه مبارک خود نفسے بر آوردی ازاں نفس بویے جگر سوخته آمدے امیر المومنین
 عمر رضی اللہ عنہ چوں ایں سخن بشنید بگریست و گفت کہ من در ہمہ چیز اتباع
 او در مشغولیہا تو انہم کرد فاما بویے جگر سوخته از کجا تو انہم آورد و ہم از نیجا بود
 کہ امیر المومنین ابو بکر صدیق بدیں بشارت مخصوص شایان اللہ ^{علیہ السلام} یجلی الخلق
 عامۃ و آیہ بکری خاصۃ و ہم بدیں سبب بود کہ امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ کرات گفتے یا لیتنی کنت شیخراً فی صدر ایامی بکری کا شکے کہ عمر یک سو
 بودے از موہبہاے کہ بر سینه مبارک امیر المومنین ابو بکر صدیق بود رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ بعد از ان امیر المومنین عمر فرماں زن را کہ در حبالہ خود آورده بود طلبید
 و گفت کہ مقصود من از تو تخصص این معانی بودہ والا غرض دیگر در میان نبوت و ہر او
 بدو داد و او را بگذشت بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ
 العزیز نوشتہ دیدہ ام لَقَبَ أَبُو بَكْرٍ بِالْعَيْنِ قِيلَ بِحَمَلِهِ وَقِيلَ لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 أَنْتَ حَقِيقُ الدَّوْمِ النَّارِ قَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ لِإِبْنِ قُفَاةٍ ثَلَاثُ وَكُلِّ عَيْنٍ وَمُعْتَقٌ
 وَمُعْتَقٌ و در آخر عمر مدت پانزودہ روز رحمت مزاحم ذات پاک او شد و در سال
 ثلث عشر من الهجرة بر حمت حق پیوستہ و بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ
 قدس اللہ سرہ العزیز نوشتہ دیدہ ام لَمَّا مَاتَ أَبُو بَكْرٍ قَامَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى
 الْبَابِ الَّذِي هُوَ مُسْتَحْيٍ فِيهِ فَقَالَ كُنْتُ وَاللَّهِ لَلَّذِينَ يَعْشُونَ أَوْلَى حِينَ
 يَفِشُ النَّاسُ عَنْهُ وَآخَرُ حِينَ فَشَلُوا كُنْتُ كَالْجَبَلِ لَا تُحْرَقُ لَهُ الْعَوَاصِفُ وَآوِ
 ثَرُ نَيْلِهِ الْقَوَاصِفُ الْيَعْسُوبُ فَحَلَّ الْحَلَّ لِأَنَّهُ سَابِقٌ فِيمَا اخْتَلَفَتْ آرَاءُهُمْ

۱۔ بدستی کہ اللہ تعالیٰ تجلی میکند مخلق را از دوسے عموم و مرابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ را بخصوصیت
 ۲۔ کا شکے ہے بودم موسے و سید ابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ ۳۔ تو آزاد کردہ خدائے از انش
 و وزخ گفت عایشہ بود مرابی بکر اسے فرزند یکے عتیق نام دوم مقتق نام سیم مقتق ۴۔ ہر گاہ
 کہ وفات یافت ابو بکر استادہ شد علی راضی یاد خدائے تعالیٰ از ایشان برد و از وہ کہ خدا را
 بیای کی یاد دے کہ در اں در دوازہ پس گفت قسم خداست بودم مردین راست استوار در
 اوائل و قتیکہ سے کہ تختہ مردم از ان دین و در آخر قتیکہ سے تر سید نہ بودی تو مانند کوسے
 کہ و حرکت نیارد باد تند و نہ دو کند اور آباد ہاے سخت +

فی قتال ما نغی الزکوۃ العاصف الذیخ الکاسرۃ خواجہ حکیم سنائی در مرچ ۵
ایں خلیفہ گوید۔

قصیدہ

<p>دوسراے سرور موس و یار از زباں صادق و زجاں صلیق عالمے قصہ کافر می کردہ گشتہ پشیمہ پوش روح امیں صدر او نقش بند زیب فرش پیش او رفتہ اندتا در گاہ صورت و سیرتش ہمہ جاں بود حور صد رقیامتش خواندہ آنکہ ابلیس و ارتن بیند چشم بوبکر بین زوین خیزد او چہ داند کہ تابش جاں چیت آنکہ جاں بہر خانداں خواہد گر نجاش لطافتے بودے مصطفیٰ کے برو سپردے ملک مرتضیٰ گو کشد ز اعدا پوست مصلحت بود انچہ کرد علی بود بوبکر با علی ہمراہ آفرین خداے بے ہمتائے</p>	<p>ثانی اشین اذہما فی الغار چوں بنی مشفق چو کعبہ عتیق او نبوت پیغمبر می کردہ از پے درد او و بخلقہ دیں درد او و مجہول و جگرش حور و علماں ز جعد و گیسوراہ زاں ز چشم عوام پنہاں بودہ رافضی قدر او و ثب داند ہمہ را بچو خوشتن بیند نہ زرقض و ہوا و کین خیزد چہ شناسد کہ مرد ایماں کیست کے علی را بجاں زباں خواہد ورنہ صد نقش خلافتے بودے باز جید رچہ گو نہ بردے ملک باچنین دشمنے نباشد دوست تو چہرا سال و ماہ بر جدلی تو زباں فضول کن کوتاہ برا بوبکر باد و شیر خداے</p>
--	--

و بر امیر المومنین عمر خطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ امام اہل تحقیق و اندر
بحر محبت غریق بود و بکرامات و فراسات مشہور بصلابت و فراست مخصوص

و حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است الْحَقُّ يَنْطِقُ عَلَى لِسَانِ عَمْرٍاءِ رَضِيَ
 اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ از کلمات اوست کہ الْعَرَضُ لَمْ يَأْتِ مِنْ خُلَاطَاءِ الشُّعْرِ وَنِزْ كَفَنَهُ اَنْدَ
 الدُّنْيَا اَرْ اَسَلَسْتَ عَلَى الْبُلُوَا حَيَوُهُ الدُّنْيَا بِالْوَبْلُوَى مُحَالٌ وَجِبْرِيلُ صَلَاةُ اللَّهِ
 عَلَيْهِ رَابِتُهُ اَسَ اَسَلَسْتَ عَلَيْهِ عَمْرٍاءِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ بِرَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ آله
 وَسَلَّمَ اَمْ وَكُنْتَ يَا مُحَمَّدٌ قَوْلًا سَتَلْبَسُهُ اَهْلُ السَّمَاءِ الْيَوْمَ يَا سَلَامٌ عَمْرٍاءِ اَقْتُلْ اِ
 نَّا بِفَتْحِ اَهْلِ التَّصَوُّفِ بِلَبْسٍ مُنْفَعٍ وَصَلَاتِ اَمْرٍ بِدَوَسْتِ وَانْهَابَتْ دُرَّهُ
 عَدَلِ اَوْ كَارِجِهَا رَسَتْ يَابِسَتْ اَوْ عَجَبٌ دُرَّهُ کہ از مدینہ سرخاقان روم را در روم کہ
 پانصد فرسنگ راہ باشد و بر تخت بادشاہی نشسته و مجمع خلق با مذاخت و سخن و مباحث
 اور و زجمعہ بر سر منبر و عین ادا سے خطبہ کہ گفت يَا سَارِيَّةُ الْجَبَلِ الْجَبَلُ بَكُوشِ سَارِيَّةُ
 سرشکر کہ در نہاوند بود و عین حرب رسید تا آن سرشکر از خدیوت کفار کہ میخواستند
 کہ از راہ درہ کوہ بیروں آیند و برشکر اسلام زتند دریافت و موشیا رشد و راہ
 آں درہ گرفت تا کفار کہ کمین کردہ بودند مایوس گشتند و ایں فتح بزرگ از کرامت
 امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ برآمد و وقتے عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ در نو اے
 مدینہ خشت میزد آفتاب بر پشت مبارک او سخت بتافت گرمی آفتاب اثر کرد بنظر
 غضب جانب آفتاب دید بفرمان حضرت عزت نور از آفتاب بستاند جہاں تا از
 شد و غلغلہ در مدینہ افتاد کہ مکر قیامت قائم شدہ بعدہ امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ بنظر رضا جانب آفتاب دید آں نور بد و باز بخشیدند و مدت خلافت او دہ سال
 و ششماہ و پنجروز بود و بخطاب امیر المومنین مخاطب شد و در سنہ ثلث و عشرين
 بردست ابن لولوشہادت یافت رضی اللہ عنہ خواہد سنائی و حق ح ایں خلیفہ کو

منوی

آنکہ طہ طہا رتش داده | او آنایہ سین مار تش داده | دیدہ از طہ طہا رتہا

لے حق تعالیٰ کو یامی کند بر زبان عمر رضی اللہ عنہ با خدا سے تعالیٰ از و سہ گوشہ گرفت بر حجت است
 از امیر مذکان بد سہ دنیا غامہ ایست کہ بنیاد نہادہ شدہ بہت بر سختی ہا و بر بنہا زنگانی دنیا بے رنج
 و سختی نایاتہ شدہ بہت لے او کچھ تحقیق شاد شدہ اند باشندگان آسمان امور و مسلمان شدن عمر۔

کرده از نامہ امارتہا
از پی دیو در زیانہ او
سر ابلیس در آستانہ او
ز احتسابش در اعتدال بہا
کل چوئل پاچہ در کاب آرد

شاہ حق روش در خفتن
سایہ او سلاح خانہ او
روح کردہ در اح مستش
کل پیادہ نماد و باد سوار
از پیہ حکم نافذش بشتاب

تاب حق زبانش در خفتن
بہتر از ہر زمانہ او
امرق دادہ در ہر بدستش
روح چوئل سوختن سگ در
نامہ او بخواندہ داد جواب

و بر امیر المومنین عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ کہ گنج حیا و اعجاز اہل صفا و متعلق در کما
رضا بود بہ نسبت حضرت رسالت صلی اللہ علیہ آلہ وسلم منسوب بدو دختر داماد
پیغمبر بدین انصال بخطاب ذی النورین مشرف گشت جامع قرآن و شیعہ جمعیان
و مرتب جیش اہل ایمان بود و بانواع کرم و لطف نعم مخصوص و بلباس حلم و بونور علم
موصوف و از غایت حلم و شرم و ہایت پیغمبر بود کہ بر منبر سخن مبارک اویستہ شد
و فضائل او پیدا است مناقب او ظاہر عیال اللہ فی رباعہ و ابی قتادہ رضی اللہ عنہما
روایت کردہ اند کہ روز جمعہ صرب لدارمانزویک امیر المومنین عثمان رضی اللہ عنہ بودیم
چون غوغا بد رگاہ او رسید غلامان او سلاح برداشتند امیر المومنین گفت ہر کہ سلام
برنگیہ داز مال من آزاد و ما از پیش او از ترش جان خود بیرون آمدیم امیر المومنین
امام حسن رضی اللہ عنہ بد سر اسے آمد با او باز گشتیم و ہنزدیک امیر المومنین عثمان
آمدیم امیر المومنین حسن علی رضی اللہ عنہ سلام کرد و گفت یا امیر المومنین من بے
فرمان تو با مسلمانان شمشیر تو انہم کشید تو امام بر حق مرا فرماں دہ تا بلائی اس
قوم از تو دفع کنم امیر المومنین عثمان گفت یا ابن ابی اخی ان جمع و اجلس فی بئذک
حتی یأتی اللہ یا فہر فلا حاجۃ لنا فی اہراق الدماء و میان اہل سلوک اس
مقام رضاست آل را رعایت کرد و مدت خلافت او دہ سال کم و ہر روز بود
و مدت عمر او ہشتاد و ہشت سال بعضی گفتہ اند نو سال و بوقت شہادت
مصحف بر کنار او بود و روز چہار شنبہ بدست مینا رخیاض شہید شد رضی اللہ عنہ

۱۷ اے فرزند ہر ادمن باز گرد و پیشین در خانہ خود و اما آنکہ باید جفتاے با حکم خود
پس نیست حاجت مارا در بختن خون -

چنانچه حکیم سنائی در مدح این خلیفه راست گوید:

قصیده

آنکه بر جانی مصطفیٰ نشست آن ز لگنت نبود بود از شرم عین ایمان که بود جز عثمان دست مشاطه پسندیده هم از اسلاف بهتر آمد او دل او بانبی موافق بود فتنه را که خاست در قبش آن نزو بود فتنه و کینه خلق و عالم هر آنکه نیک بداند او همه نیک بود نیکی یافت زانچنان چونکه خشمش روئے با	بر لبش سهم راه خطبه به بست زانکه دانست جانش را از م محبت این که احسان الایمان کحل شرمش کشیده در دیده در کنار شرف بر آمد او نور جانش چون صبح صادق بود ذوالارحام بود در غصبش زشت زنگی بود نه آئینه همه در جستن هوای خود اند سوی یاران خوشتن بشت فَسَيَكْفِيكَهُمْ خُلُوتِي سَا
---	--

و بر امیر المومنین اسد الغالب علی ابن ابیطالب کرم الله وجهه که برادر مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم و غریق بحر بلا و حریق نار و لا و مقتدای اولیا پیشوا و اصقیا بود و باوصاف بزل و عطا و رزم و دعا و فقر و صفایان صحابه کرام ممتاز شد بقوت و شوکت از حضرت عزت بخطاب اسد الغالب مخاطب گشته و بکثرت علم از جمله صحابه رضوان الله علیهم جمعین بقول رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم اَمَّا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَ الْحَيَاةُ الْبَالِغَةُ فَخُصَّصَ لَهَا اَقَالَ عُمَرُ لَوْ لَا عَلِيٌّ لَهْلَكَ عُمَرُ و خلعت خرقه فقره که از حضرت بحضرت رسالت صلی الله علیه و سلم در شب معراج رسیده بود میان خلفاء اربع مشرف او گشت لاجرم تا روز قیامت نسبت سنته الباس خرقه مشایخ قدس اسد سرهم العزیز از و مانده و این کاری

پس نزدیک است که کفایت کنیزان اسد تعالی **ع** انتم شهر علم و علی در آنست **ع** اگر نبوده علی هر آنکه ملاک شد بر عمر

استقامت از گرفت و او را در تصرف مقام رفیع است و نشان عظیم جسد
 رحمة اللہ علیہ کوید شہنشاہ فی الاصول والبدن علی المرتضیٰ و از سوال آلود
 کہ بہترین کار چیست فرمود غناء القلب یا اللہ یعنی ہر کار بخدا تعالیٰ توکل
 باشد عیسیٰ دنیا و ادویش نکند و بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ
 العزیز بنشتہ دیدہ ام قال علی یومہ التحیر انا الذی سمعنی امی حیدرہ کلث
 غائبہ کرمت الماخراہ اوفیتہم بالصاع کلیل السدرہ سميته امہ اسدا
 باسمہا وھی فاطمہ بنت اسد و ابوطالب غائب فلما قدم کسہا
 وسماہ علیا الحیدر من اسماء الاسد السدرہ یکنی لہ لکبریٰ اقلوہم قالا
 واسعا قالت عائشہ رضي اللہ عنہا یومہ کحل حین اذنی من ہودجہا
 ثم کما یکلہ ام کلث فاستحجج بعت مفعلا از بعین امرأۃ حتی قد قامت
 المکینۃ شعر فردی اوانی نوابہ فقد یملک الملک لکری یومہ و مدت عمر
 او شصت سال بود و عبد الرحمن نجم کہ جانب معاویہ شدہ بود و ذاکر ستاد
 تاد نماز امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ را بہ بیخ زہرا کورنخے زد کہ روز زیست
 روز اومہ ہفتم ماہ رمضان سنہ ثلثین من ہجرہ شہادت یافت خواہہ سنائی
 در مرح ایں خلیفہ برحق گوید۔

قصیدہ

لے سنالی بقوت ایمان | مع حیدر بگو پس از عثمان | باد بخت مایع مطلق

لے شیخ مادر اسل وابتدا علی مرتضیٰ است کرم اللہ وجہہ علیہ السلام لے من انعم کہ نام نہادہ است
 مرا مادہ من حیدر مانند شیر کہ در فتن بعب تہذی و شجاعت راہ را در نظر نیارد غلبہ میکند آن
 شیر بر سیر بگردگان تمام میکنم بر حق ایشان را بہ بیانہ بزرگے نام نہاد علی را مادر او باسم پدر
 خود و مادر آن علی فاطمہ و حتر اسد است و ابوطالب حاضر و نو پس سر گاہ کہ آمد مکر وہ پیدا شست
 این نام را خود نام نہاد علی حیدر کیے از نامہائے شیر است و نام پدر فاطمہ مادر علیست
 و سذرہ پیمانہ بزرگ را گوید میکنم من کافراں را کشتن بسیار لغت عائشہ رضی اللہ عنہا سے تواسے
 راں روز جمل و قتیقہ قریب شد علی کجا و او عائشہ پس تر کلام کرد علی با عائشہ کلام بسیار
 یا تو باد شاہ کشتہ پس علیہ کرد آن علی پس فرستایں با شہا چہل ن را تا آنکہ تحقیق سکونت گرفت آن
 ایشہ و دیدہ۔

زهی الباطل است جا بختی	آن فضل آفت سر فصل	آن علم دار و علم دار رسول
هم نمی را و می و هم داماد	چشم پیغمبر از جالش شاد	آما ز سدره جبریل ایس
لافتی کرد مرد را تلقیس	شرف ملک دایه دیس او	صدف در آل یاسین او
آل یاسین شرف بدو دید	ایزد او را بعلم بگزیده	بهر او گفت مصطفی به اله
که خداوند وال من والا ه	راز دار خدا و پیغمبر	راز دار پیمبر آن حدر
کاتب نقش نامه تنزیل	خازن گنج نامه تاویل	لفظ قرآن چو دید و روش
خویشتن جلوه کرد و پیش	عشق را بحر بود دل را	شرح را دیده بود و روشن اجاب
که خدای زان چاکر او	خواجده روزگار قسرا و	از پی سائلی بیک تیغ
سوره بل ات و اشراف	مرضا که کرده یزدانش	همراهان مصطفی جانش
هر دو یک کعبه خروشاں دو	هر دو یک روح و کالبدشان	هر دو یک در و یک صند بودند
هر دو پیرایه شرف بودند	دور و نده چو اختر و گردون	و برادر و جو موسی و هارون
دل او عالم معانی بود	لفظ ادآب زندگانی بود	عقد او با قبول ماسلو س
بود در زیر سایه طوبی	و بر امیر المومنین حسن ابن علی ابن طالب رضی الله	

تعالی عنه که جگر گوشه مصطفی و فرزند زهر بود و از همه خلق بمصطفی مانده نزد
از فرق ثنائ و امیر المومنین حسین رضی الله تعالی عنه که از انان تا قدم مانایان
کان کرم و محض لطف و شفقت و لیت بود و امیر المومنین حسن دو سال و ده ماه
از امیر المومنین حسین بهتر بود و در کشف محبوب آورده است که وقتی اعرابی از نادیه
در آمد و امیر المومنین حسن در گوشه پیش در خانه بنشینسته بودند آن اعرابی شناس
مادر و پدر امیر المومنین حسن را و آن گرفت امیر المومنین حسن گفت یا اعرابی که
گر سینه شده و یا نشسته کشته ترا چه شده است و او بیچنال و شناها میداد
امیر المومنین حسن غلام را فرمود که درون خانه برو و آن بدره دنیا را در زیر پیر
و بدین اعرابی بدید چون اعرابی این سخن بشنید گفت اشهد انک ابن رسول
اللہ صلی الله علیه و آله و سلم و ثنا و او دعا ها گفتن گرفت بعد گفت که من اینچنین

حکم تو آمدہ ام الغرض ایں معنی صفت تحقیقاً باشد کہ مہر و دم نزدیک ایشان
یکساں باشد و بجفا گفتن متغیر نشوند و بدینار و درم مکافات واجب مندر و از
کلمات اوست فی حال الوصیۃ علیکم بحفظ السیر ابرقَات اللہ مُطْلَعٌ عَلَی
الضَّمَائِر و در علم حقایق و مہول بدرجۃ بود کہ حسن بصری با کلمات دریں علم توجہ برداشت
و مدت خلافت او ہشتاد و پانزودہ روز بود و مدت عمر چھل و ہفت سال زن امیر المومنین
حسن شجاعہ بنت الاشعث الکندی یا کُغْتہ معاویہ بطریقہ کہ دست داد امیر المومنین حسن
را زہر داد و راہ بریغ الاول سنہ ص و اربعین بدایتاً خرامید رضی اللہ تعالیٰ عنہ حکیم سناخی

قصیدہ

بو علی آنکہ در شام دلی +	آید از کیس و انش بوی علی
در سیادت بی مویدا اوست	در رسالت رسول و سید اوست
نامہ دوست یاک دل اوست	دوست را چیت بہ نامہ دوست
قرۃ العین مصطفیٰ او بود	سید قوم اولیاء او بود
جگر و جاں علی و زہرا را	دیدہ و دل حبیب علی را
منہج صدق در دلائل او	ہتری رہت در محافل او
بود مانند جد بخلق عظیم	باک عرق نفیس و خلق کریم

و بر امیر المومنین حسین بن علی ابن ابیطالب رضی اللہ عنہما کہ شمع آل محمد و از جملہ علایق
مجد و شہید دشت کربلا و بادشاہ عالم و لا بود رضی اللہ عنہ و اتفاق ہمہ خلافت است
تا حق ظاہر بود او متابع حق بود چوں حق پوشیدہ شدہ او شہیر بر کشید و تا جان
غریز فدائے حق تعالیٰ نکرد دنیا را مید و از کلمات اوست اَشْفَقَ الْاِخْوَانَ بِمَنَافِ
عَلَيْكَ و کشف محبوب در دہ است کہ روزے مردے نزدیک او آمد و گفت
اے فرزند رسول خدا صلی اللہ علیہ آلہ وسلم من مردے در تو شمیم و اطفال فارم
مرا از تو امروقت مشبع باید امیر المومنین حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ اور گفت

اے مے ترس ہم برادران لازم بگیرد دین خود را سہ در حال وصیت لازم بگیرد بہ نگاہ دشمن را زہر
را شہیقہ انعام۔ کہ خبر دار از جمیع ما و بہا نہاست۔

بنشین مار از رزق در راه است تا برسد یا سے بر نیامد کہ تیج صرہ دینار ہا ز زر فرستاد
 معاویہ آوردند امیر المومنین حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ از سر بیچ صرہ زربدان در پیش
 داد و از دوسے عذر خواہست کہ دیر یازدی و اگر یہیہ انستم کہ این مقدار بہت من تر انتظار
 نمیداشتم ہمارا معذور دار کہ اہل بلائیم و از ہمدراحتہا دنیا باز ماندہ و مراد ہا کم کردہ و ہر
 مراد ہا کے دیگران زندگانی باید کرد و چوں امیر المومنین حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 بنیوں کہلا رسید بوجھے کہ آن غار فریو گزند منزل کردہ آنروز پنجشنبہ بود دوم روز سنہ احدی و تین بود و در
 آدینہ عبد اللہ زیاد با چہار ہزار سوار بدو رسید تا آدینہ دیگر چنانکہ در میان ایشان
 جنگ قائم بود و در نہشت آب ز اہل بیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باز
 گرفتند و با امیر المومنین حسین رضی اللہ عنہ نوزدہ تن اہل بیت مصطفیٰ بودند روز
 آدینہ دہم ماہ محرم سنہ احدی و تین با ہفت کس از فرزندان امیر المومنین علی
 و ستہ تن از فرزندان حضرت امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہما و از یاران او ہشتاد
 و ہشت تن شہادۃ یافتند مدت عمر او پنجاہ و ہشت سال بود رضی اللہ عنہ خواجہ
 حکیم ثنائی در مدح گوید۔

قصیدہ

پسر مرتضیٰ امیر حسین	بچہ او مے نبود در کونین	مصطفیٰ مروار کشید دوش
مرتضیٰ پروریدہ در آغوش	و سر اے فنا و کشور دین	بود در صد رملک کو نزدیکین
شاخ او پنچشاخ مصطفوی	درا عقد حقت بنوی	دشمنان قصہ جان او کر و
تا دمار از شمش بر آوردند	عمر عاص از فساد را جزو	شرع باز و دہشت باخورد
بازیدلیپ بدیعت کرد	تا کہ از خاندان برآرد گرد	کہ بلا چوں مقام خنجر خشت
تا کہ آل زیادہ روی باخت	جدا کر بلا و آں تعطیم	کہ نہشت آورد بخلق نسیم
و آں تن سمر سیریدہ در گل و جان	و آں عنبر و آب بتیغ دہا چاک	و آں گرین ہمہ جہاں کشتہ
در گل خون تنش باخشتہ	حسرت دین خاندان رسول	جملہ برداشتند بچہاں فضول
یتیمہا علکون ز خون حسین	چہ بود در جہاں تبریز کشین	زخم شمشیر و نیزہ و پیکاں

بر سر نیزہ سر بجائے ستان پیمہ را بر دل از علی صدراع + شدہ یکسر قرین و طاعی باغ
 کین کل باز خواستہ ز حسین پشت و مانع بریں شہادت نشین نکتہ عرض میدارد کاتب
 حروف محمد مبارک محمد علوی الکرمانی المدعو بامیر خور و برانجملہ کہ چون عمیر
 بندہ در خانہ پنبہ رسید و بیچ غلے آنچنان در وجود نیامد کہ شایان در گاہ بے
 نیازی باشد و این ابیات شیخ سعدی رحمتہ اللہ علیہ مینہ غفلت از گوشش بکشید

ابیات

چون نگہ میکنم غامذہ بسو
 مگر این پنج روز در پانی
 کوس رطبت زد و دوبار غبت

ہر دم از عمر میر و دلفس
 ایکہ بخاہ رفت و در خوابی
 نخل آنکس کہ رفت و کار خست

در عالم تحیر افتادم کہ این چہ واقعہ صعبی کہ بیچ دست آویزے آنچنان ندارم
 کہ دلیل راہ این گمراہ شود و در اثر اے آنکہ در دریاے تحیر غرق بودم عنایت
 از لی قرین حال این بیچارہ شد و توفیق ایزدی رفیق این شکستہ گشت محبت
 حضرت سلطان المشائخ دستگیری کرد بیت دست من گیر کہ بیچارگی از حد بگذر
 سر من دار کہ دریاے تویریم جاں را از عالم غیب در دل این بیچارہ القا
 کردند کہ اے سرگشتہ عالم تحیر باے و دامن قرار کش اگر چہ این جاہ قرابت
 این ضعیف گوید بیت قرار می طلبی در جہاں ز سہ غافل و قرار نہ باشد مگر
 بدار قرار و بہید پیران خویش بر دل پیران خود و میخشاہ و اوقات منبر کہ ایشان
 شفیع حال پریشان خویش ساز تا مگر بد و محبت سلطان المشائخ در دل دجان
 تو چشمہ از دریاے محبت رب العالمین بکشاید تا بیاں نجات نفس بد کردار تو
 باشد و اسباب حصول این دولت ہمیں پیش نیست کہ مناقب مشائخ شجرہ
 معظمہ خواجگان چشت کہ عاشقان در گاہ بینہ یارے و شیا حان عالم محبت
 خداے بودند و خلق خداے را از غفلت و غوغا و ہوا خلاص دہانند بزرگے
 خوش گوید بیت قَافِلُ الدِّينِ اللّٰهُ حِصْنًا مُّوَكَّلًا + وَ سَنَّةٌ مِّنْ سَمِيتِهِ

خَيْرَ نَسَبٍ ۚ فَيَا رَبِّ اَكْرِمْهُمْ بِمِنْ فَحِ وَّ رَحْمَةٍ ۚ وَ اَنْزِلْ لَهُم بِالْفَضْلِ فِي خَيْرِ
 مَنَازِلٍ ۚ از فضائل و کرامات ایشان و از کلمات روح افزای و مفعولات
 دلکشای و راه و روش و مولد و منشاء ایشان و بیان ارادت خویش بحضرت
 سلطان المشائخ و اتصال آباء و اجداد خود بدلائل و رکاع عظمیٰ شرح بنو لسی
 بیت ہر لحظہ را ز دل بچہد بر سر زبان ۚ دل مے طبع کہ عمر بشد ناکہاں بگوئے
 تا بمطالعہ آن چشم را نوری و سینہ را سرور سے حاصل شود و خاطر پریشان جمع گردد
 و نجات آخرت دریا بی این ضعیف کو یہ بیت نجات آخرت حاصل توان
 کرد ۚ اگر در دامن مردان زنی دست ۚ شیخ سعدی خوش گوید بیت دست
 در دامن مردان زن و اندیشہ کن ۚ ہر کہ بانوح نشیند چہ غم از طوفانش ۚ بنا برین
 مقدمہ اوقات شریفہ خواجگان چشت ۱ شفیع حال خویش آورد و بجزواری
 از حضرت سلطان المشائخ درخواست نمودم تا این مجموعہ کہ مستطیع لیسر لا و لیا
 فی حجت الحق جل و علالت بکرم اللہ و عونہ باتمام برسد چوں این بندہ بمعونت
 پیراں در کتابت این کتاب شروع کرد و بعدد حجت سلطان المشائخ توفیق
 اتمام یافت امیر حسن شاعر گوید بیت مورسکین ہوسے داشت کہ در کعبہ رسد ۚ
 دست بریلے کہ بوتہ زرد و ناکہ برسید ۚ حق علام و علیم است کہ باعث کتابت
 این کتاب حجت سلطان المشائخ است این ضعیف خوش گوید بیت
 و گر نہ من کیا ام آنکہ جاں را ۚ دہم از دیدہ دل نیکو اں را ۚ بعشق روئے
 شاں کردم ہوسناک ۚ کغم دل را ز غمہا چاک در چاک ۚ و نام ہر یکے از مشائخ
 کبار کہ مناقب ایشان مذکور است بعلامت منہم معلوم است و درین علامت
 اشباع شیخ ابوالقاسم قیشری رحمۃ اللہ علیہ کہ در سالہ خود و شیخ علی بجویری رحمۃ
 علیہ در کشف المحجوب ذکر کردہ اند کردم و باہام ربانی بخطاب سلطان المشائخ
 یعنی شیخ شیمخ العالم نظام الحق و الشریع و الدین علم ششم و اس خطاب عظمیٰ

بیلہ بودند آنہم مدین خدا را قلعہ استوار و بودند آنہم مقلدہ اتوار است کسی را کہ ہم نہادہ تو بہتر
 بہترین اے پروردگار من ہوا پریشان را بہ بوی خوش و برکت خوش و جائے ۚ ایشان افضل
 خویش بہترین جائے ایشان

درین کتاب رعایت کردم و بیشتر نقل روایات و حکایات و لطائف و غرائب
از سلطان المشايخ آوردم از فوائدی که یاران اعلی از ملفوظات جانتخش
سلطان المشايخ روایت کرده اند جمع کردم و آنچه از عزیزانی که بر قول و قلم
و بیانت و صیانت ایشان اعتماد کلی است شنیده ام و آنچه از والد مخدوم خود
و عثمان بزرگوار که مقریان سلطان المشايخ بوده اند و در نظر مبارک او پرورش
یافته شنیده روایت کردم خواهی بینائی حکیم خوش گوید مثنوی الطیف او هر چه و حقوق
نهاد و روح بر دید مقبول نهاد و از هر جا که نظمی و بیت و قطعه و در نظر آمد مناسب
کلام افتاد درین کتاب و مردم کوس محبت سلطان المشايخ میزند و شعاع آتش
محبت از چشمت دلها را عاشقان بیرون می آرد و صاحب شوق را آتش
در میزند چنانکه بزرگے خوش گوید بیت آتش عشق تو از هر جا بجاست و آخر این
آتش از جای خاستست و نام شعرا را که این لطایف غلیبی که سبب خرید
محبت و عشق است از ایشان زاده است بر سر آن نظم ثبت کردم و آنچه که نام
شعرا معلوم نیست بلفظ بزرگی بنشتم و آنچه از سلطان المشايخ فردیست هم از سلطان
المشايخ روایت کردم و نظمی که از آسانی شعر خالیست و از معانی ایشان بر
این خاصه کاتب صرف است که از قعر دیباچه محبت سلطان المشايخ دور
و گوهر نفیس بیرون آوردم و بنوک قلم بر روی کاغذ در سلک سطوح
منسلک گردانیدم شیخ سعدی گوید بیت نالیدن در دناک سعدی و بر
دعوی دوستی بیان است و آتش نه قلم در انداخت و این خیمه که میر
دخان است و اول و میان و آخرین کتاب بذکر سلطان المشايخ زیب
وزینت داد تا بر دلها اهل دلا عالم جلوه گری و قبول تمام یابد زیرا چه
سلطان المشايخ می فرماید ذلکنا الشیخ فی الکلام کالمسلح فی الطعام أو
کالروح فی الأجسام بزرگے خوش گوید بیت گر بیچ نامد که که نبش نام

در شیخ سعدی

و ذکر شیخ و کلام مانند نمک در طعام است یا مانند روح در بدن هست -

تا نام توے گوید من مے شنوم و وایں کتاب خوب است بدہ باب و ہر بابو
 ازاں ابواب کتابت علیہ و مشحنت برکتہ دلکشای و لطائف دلربا کہ تحت
 برکتہ رموز عالم حقیقت مکشوف میگردد و چنانچہ در فہرست ایں کتاب مسطور
 است ملتئم آنکہ کاتب حروف را بدعا ایمان نمایند و بغایت فراموش نگردانند و
 ضعیف گوید رباعی از خاطر حق پذیر باران یک فاتحہ التماس دارم و تا کار شکستہ
 بر آید و اس دامن نشان نمیکذارم و نکتہ عرض میدارد کاتب حروف بر راس
 میدان خوب اعتقاد برانجملہ کہ مشایخ شجرہ معظمہ بندگی خواجگان چشت قدس اللہ
 سرجم العزیز ہر یکے در محبت حق جل و علی آفتابہا بودہ اند تا باں و باتباع حضرت
 رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از مقام محبت ترقی کردہ اند و بدرجہ محبوبیت
 رسیدہ **قَالَ اللَّيْثُ عَوْنِي يُحِبُّكُمْ اللَّهُ** و ہر کس در عصر خویش در عبادت پارتیعالے
 و در ترک دنیا غدار ہم بیکیا رساوی مشایخ کبار گشتہ فامادر عالم محبت از
 ہمہ ممتاز این ضعیف گوید مثنوی در عبادت یامہ توفیق و بادشاہان عالم
 تحقیق و ہر یکے در زمان خود ممتاز و در محبت میان اہل نیاز و علی الخصوص
 خواجہ بندہ نواز سلطان المشایخ دار الملک راز نظام الحق و الشرع والدین پر
 ضعیف گوید بیت ز عشق حق مجسم بود و آتش و جہانے بندہ آں ذات پاکش
 نکتہ ہر دم از انفس متبرکہ او محبت رب العالین فانی میگشت و ازاں بوی
 بمشام جان طالبان حق تو الے میرسد و جہان را معطر میگردد و انیسویں سعادی
 خوش گوید بیت عالم معطر مے شود چون ناف آہوئے ختن و گویا کہ
 نوروز از برش بوی بھجر امیزند و عارفان و عاشقان بریں بوے
 روے بجا کہ بوس آنحضرت مے نہادند خواجہ حکیم سنائی خوش گوید بیت
 عاشقان سوئے حضرت شہست و عقل در استین و جاں بردست و شہستہ
 روان و دہوش و حیراں مے آمدند و نہ بر آستانہ محبت آں سرور عا

مے بہا دوز وے برخاک آں درگاہ مے مالیدند امیر حسن خوش گویند
 بیت نمیر فتم بلا شد بوئے زلفش ۛ خراب اندر پئے آں بوئے رقیم ۛ بوئے
 محبت حقتالے بواسطہ محبت این بادشاہل محبت در مشام جان خود حسا
 میگردن ذاین ضیف گوید رباعی از بوئے تو بوئے یار خود می یابم ۛ از روئے
 تو سیر کار خود می یابم ۛ تا جاں ندہم فدایا بجم جان ۛ جاں میدہم و حگار
 خود می یابم ۛ و حقتالے این بوئے را از بوستان محبت خویش در ذات محبوبان
 خود نہادہ است تا بمشام جان ہر بچارہ و سوختہ کہ آں بوئے رسد شایان
 محبت باریتعالے گرد دو جاں بریں بوئے دہد این ضیف گوید قطعہ
 اے عارفان عاشقان جاں میدہم جاں میدہم ۛ بر آستان دوستاں
 جاں میدہم جاں میدہم ۛ گفتی اگر خواہی بقا جاں را بدہ بر بوئے ما ۛ اینک
 بوئے دستاں جاں میدہم جاں میدہم ۛ سلطان المشائخ میفرمود در
 نقلے کہ اصحاب قلوب جمع شدہ باشند بعد برخاستن ایشان زمانے
 بوئے خوش درآمد مقام باقی مے باشد آں بوئے خارج نیست در ہر
 ذاتی نافہ بہت فاما بوئے بعضے ظاہر میباشد ۛ بوئے بعضے پوشیدہ و
 در ہر ذاتے بوئے دیگر مے باشد در کسی بوئے کا فور و در کسی بوئے
 عنبر و از مولانا ظہیر الدین کو تو ال مندرہ کہ حافظ کلام ربانی بود روایت
 میکنند کہ وقتے بخدمت سلطان المشائخ نشستہ بودم آنجا بوئے عود می
 آمد نظر چپ راست کردن گرفت مگر جائے عود میسوزند جائے مذید
 مگر درون حجرہ عود مے سوزند خادم بمصلحتے در حجرہ باز کرد درون حجرہ ہم
 نگاہ کرد دید کہ نیست بعدہ سلطان المشائخ اورا جواب گفت کہ مولانا این
 بوئے عود نیست این بوئے دیگر چیز است امیر حسن گوید بیتی عنان
 بہ بند و کا نرا کہ من زد دست ۛ بوئے کشیدہ ام کہ بمشک ۛ بپیر نیست ۛ و
 روایت مے آرند کہ وقتے سلطان المشائخ گلیے کہ بساس قدم مبارک

کسی کز جوئے عشقت جبرئہ یافت : بماند تا قیامت مست مدہوش : در آن مجلس بخشی
جام عشقت : نگردانی محمد ز فراموش : باز ای دل مشتاق گوید پیت ز دریاے
جمالت چوں شوم سیراب اے ساقی : کہ ہرچہ بیشتر بنیم تنہا بیشتر باشد : و گشتگان
بیاباں عشق حقیقت را براہ نمونے محبت باریتعالے را سہری میکرد بمنزل مقصود
میرسانید ایں ضعیف گوید پیت میرسانید مقصود و منازل ہمہ : لطف او ورنہ
کہ باشم کہ ہم دل بردوست تکتہ و از جنایا لجاہ او آفتاب معرفت لالچ میشد و دلہا
ظلمت گرفته یچارگان و گرفتاران ہوا و نورے بخشید قابل منظور نظر حق جل و علی
میکرد ایند ایں ضعیف گوید پیت زدرگہ تیراں آفتاب عشق بتافت : برآں دے
کہ ز دنیا و دیں مبرا یافت : ز روشنائی عشقت جہاں منور شد : مگر قریب
کر از روشنی نصیب نیافت : و گریزدگان معاصی و سوجنگان ہوا نفس امارہ را
در سایہ مرحمت خویش پرورش میں رادشخ سعدی گوید پیت خدایا برحمت نظر کردہ
کہ ایں سایہ بر خلق گسترده : ایں ضعیف گوید قطعہ آلودہ دامنہاں کہ نظر بر تو افکنند
صافی شوند و پاک چو صوفی با صفا : اے آفتاب حسن از اں چشمہ حیات : آب بخش
تا نشوم بعد از ایں فنا : ایں ضعیف گوید قطعہ اے مایہ حسن کان نعمت : اینک
بدرت امین اراں : جاں بر کف دست کردہ ازل : شکل خوش تو جان پیا راں
و ذات مبارک حضرت سلطان المشائخ متابع دل دریاوش او شد و دل حق پذیرا و
متابع روح مطہر و گشت روح مطہر او از کمالیت خویش قلب جذب کرد و قلب
بحکم اتحاد روح قالب جذبے پس بریں قضیہ ذات مبارک سلطان المشائخ ہمہ روح
باشد امیر خیر و خوش گوید پیت جو دو خواہ از آب گل گشتہ ترب : کہ جان خضر مسجا
بہم شدہ است مرکب : پس حکم موت خوشت روحانی شدہ یچینڈات کہ مجسم از ارواح است
لائق تماشا و تہ چشم آلودہ نباشد مگر تکتہ پشتم معرفت از دیکہ جاں نظر کند خواہ سنائی
گوید پیت از در دل بمنظر جان : بہ تماشا ی باغ جاناں : و ہزرگے را ز بندگان دس
سوال کردند خواہی تا دوست بپیشی گفت پرسیدہ چہ گفت اندرہ ذاک الجمال عن نظر مثلی :

سوال کردند خواہی تا دوست بپیشی گفت پرسیدہ چہ گفت اندرہ ذاک الجمال عن نظر مثلی :
سوال کردند خواہی تا دوست بپیشی گفت پرسیدہ چہ گفت اندرہ ذاک الجمال عن نظر مثلی :

اِلٰی کَمَسَدًا ظَرَفٍ عَلَیْکَ حَتّٰی یَحْضُرَ اَذُنَکَ لَیْکَ ۚ وَ اَرَاکَ یَخْطُرُ فِی سَمَائِلِکَ الْاُتٰی ۚ فِی فِتْنَتِی
 قَاغَا اَمِنْکَ عَلَیْکَ ۚ فہرست ابواب کتاب سیر الاولیاء فی محبت الحق جل
 و علی باب اول و بریان مناقب فضائل و کرامات مشایخ شجرہ
 طہیقہ خواجگان چشت از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ آلہ وسلم تا آخر
 عہد ولت حضرت سلطان المشایخ نظام الحق اشرف والدین قد
 اللہ سرہ العزیز نکتہ و بریان نعت سید المرسلین رسول العالمین محمد
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ آلہ وسلم و پوشید آمدن خرقہ فقر از جناب نبوت
 صلی اللہ علیہ آلہ وسلم جناب میر المومنین علی ابن ابی طالب کرم اللہ
 و جہہ از خدمت او بمشایخ کبار و اولیاء نامدار با عظمت قدس اللہ سرہم
 العزیز نکتہ منہم خواجہ حسن بصری قدس سرہ نکتہ منہم خواجہ عبدالواحد ابن زید قدس
 سرہ نکتہ منہم خواجہ فضیل بن عیاض قدس سرہ نکتہ منہم خواجہ ابراہیم بن ادریس
 قدس سرہ نکتہ منہم خواجہ خلیفۃ المرعشی قدس سرہ نکتہ منہم خواجہ بہق البصری
 قدس سرہ نکتہ منہم خواجہ مہمشتاد علودینوری قدس سرہ نکتہ منہم خواجہ ابوسحاق
 شامی چشتی قدس سرہ نکتہ منہم خواجہ ابوالحمد چشتی قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ منہم
 خواجہ ابومحمد چشتی قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ منہم خواجہ ابویوسف چشتی قدس اللہ
 سرہ العزیز نکتہ منہم حضرت خواجہ خواجگان خواجہ مودود چشتی قدس اللہ سرہ العزیز
 نکتہ منہم خواجہ حاجی شریف زندنی چشتی قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ منہم حضرت
 خواجہ عثمان ہارونی قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ منہم حضرت خواجہ خواجگان سرار
 اہل عرفان نائب رسول اللہ صلعم فی الہند حضرت خواجہ معین الدین حسن چشتی سنجدی
 قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ منہم خواجہ قطب الاقطاب سرور عشاق حضرت خواجہ

قطب الحق والشرع والدین حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکی اوشمی پستی
 ذکر این بزرگ مشتمل بر چہار نکتہ قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ اول در بیان مجاہد
 شریف نکتہ در بیان مشغولی نکتہ در بیان عزلت و انزاد کرامات نکتہ در بیان حلت
 کردن نکتہ منہم حضرت شیخ الاسلام شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والشرع والدین
 قدس اللہ تعالیٰ سر العزیز ذکر این بادشاہ دین و دنیا متکلم بر پشت نکتہ
 نکتہ اول در بیان حسب نسب نکتہ دوم در بیان عزلت و انزاد نکتہ در بیان
 مجاہدہ و روش شیخ شیعوخ العالم نکتہ در بیان علم و تجربہ نکتہ در میان یافتن خلافت
 شیخ شیعوخ العالم از جناب حضرت شیخ الاسلام معین الحق والشرع والدین و شیخ
 الاسلام حضرت خواجہ قطب الحق والشرع والدین قدس اللہ سرہما العزیز نکتہ
 در بیان بعضی ملفوظات نکتہ در بیان بعضی کرامات والدہ بزرگوار شیخ شیعوخ
 نکتہ در بیان مرض رحلت شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والشرع والدین قدس
 اللہ سرہ العزیز منہم حضرت سلطان المشائخ نظام الحق والدین طاب ثراہ
 ذکر این بادشاہ دیں مشتمل بر انزادہ نکتہ نکتہ در بیان حسب نسب حضرت سلطان
 المشائخ نظام الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان پیدا آمدن محبت
 سلطان المشائخ رضہ بخدمت حضرت شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والدین
 قدس سرہ نکتہ در بیان علم و تجربہ سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ
 در بیان دقایق بعضی احادیث کہ سلطان المشائخ تقریر کردہ است نکتہ
 در بیان رقتن سلطان المشائخ بخدمت شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والدین
 و ارادت آوردن بخدمت او نکتہ در بیان سکونت حضرت سلطان المشائخ
 در شہر دہلی و از انجا آمدن بغیاث پور قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان مجاہد
 سلطان المشائخ در اوائل حال قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان یافتن
 خلافت و نعمت دینی و دنیوی سلطان المشائخ از حضرت شیخ شیعوخ العالم
 فرید الحق والشرع والدین قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان مجاہدہ سلطان المشائخ

در آخر عمر و روشن این یادشاه دین و دنیا و راه ایشان قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ
در بیان فتح و فتوح و آمدن بادشاہ و بادشاہزادہ ہانجا کبوسی حضرت سلطان المشائخ
قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان آنکہ حاسدان از سلطان المشائخ بسطان
علاؤ الدین سخنانے رسانیدند کہ لایق مجلس سلطان المشائخ بنیاد شد قدس اللہ
سرہ العزیز نکتہ در بیان ملاقات سلطان المشائخ بابشخ الاسلام شیخ رکن الدین
بنیرہ شیخ بہاؤ الدین زکریا قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان بعضے کرامات سلطان
المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان بعضے کرامات والدہ بزرگوار سلطان
المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان حالے کہ سلطان المشائخ را پیدا
یاد حال از دار دنیا بدر عقبہ رحلت فرمود قدس اللہ سرہ العزیز باب دوم
در بیان مناقب فضائل و کرامات خلفاء شیخ الاسلام معین الدین
سجری و خلفاء شیخ الاسلام قطب الدین بختیار خاں و شیخ
شیوخ الاسلام فرید الحق الدین قدس اللہ سرہ العزیز منہم شیخ حمید الدین
سوالے کہ خلیفہ شیخ الاسلام معین الدین حسن سجری بود ذکر این بزرگ مشتمل
نکتہ است قدس سرہ العزیز نکتہ در بیان مجاہدہ و راہ و روش شیخ حمید الدین
سوالی قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان بعضے کرامات شیخ حمید الدین و مرسلات
کہ میان شیخ حمید الدین و شیخ بہاؤ الدین زکریا بود نکتہ در بیان اُصولہ کہ صحابہ ک
از مشکل این راہ حقیقت از شیخ حمید الدین راست کردہ اند و جواباں بزرگ قدس
اللہ سرہ العزیز منہم شیخ بد الدین غزنوی کہ خلیفہ شیخ الاسلام قطب الدین بختیار
بود و ذکر این بزرگ مشتمل بر نکتہ است قدس سرہ نکتہ در بیان آمدن شیخ بد الدین
غزنوی از لاہور در دہلی و آوردن ارادت بخدمت شیخ الاسلام قطب الدین قدس
اللہ سرہ العزیز نکتہ در بیان عظمت کرامات مولانا بد الدین غزنوی رحمۃ اللہ علیہ
منہم شیخ بختیار الدین منہم کہ ہم را در ہم خلیفہ شیخ الاسلام فرید الحق و الدین

قدس الله سره العزيز و ذكر ايس بزرگ مشتاقه عظمت و کرامات اوست منهم مولانا بدر الدين
اسحاق که هم دلا و هم خليفه شيخ شيوخ العالم فريد الحق والدين و ذکر ايس بزرگ
مشاهير و نکته است قدس الله سره العزيز نکهته در بيان ميويستن مولانا بدر الدين
اسحاق بخد مت شيخ شيوخ العالم فريد الحق والدين و کثرت بکاء و تحجر او در عالم
پاخذ قدس الله سره العزيز نکهته در بيان عظمت و کرامات خدمت مولانا بدر الدين
اسحاق قدس الله سره العزيز منهم شيخ جمال الملة والدين هانومي که خليفه شيخ
شيوخ العالم فريد الحق والدين بود قدس الله سره العزيز - ذکر ايس بزرگ
مملو است از عظمت و کرامات و ذکر مولانا بهان الدين صوفي که پسر شيخ جمال الملة
والدين بود او نيز خليفه شيخ شيوخ العالم فريد الحق والدين بود قدس الله سره العزيز
منهم مولانا عارف که خليفه شيخ الاسلام فريد الحق والدين بود و در غايت عظمت و
صاحب کرامات بود قدس الله سره العزيز و ضمن ايس احوال ذکر حضرت شيخ
علي صابريم مذکور است قدس الله سره العزيز باب سلووم در بيان مناقب
و فضائل کرامات اولاد بعضي بنيران شيخ شيوخ العالم فريد الحق والدين
و اقربا و سلطان المشايخ و سادات کرام جد آبا و برادران کاتب حروف
که مخصوص بوده اند بهتصاص شيخ شيوخ العالم فريد الحق والدين
و سلطان المشايخ نظام الحق الدين قدس الله سره العزيز و اينها
مشمول بر شش نکته نکهته در بيان مناقب و فضائل کرامات
پسران شيخ الاسلام فريد الحق والدين قدس الله سره العزيز منهم
خواجه نصير الدين نصر الله از همه پسران شيخ شيوخ العالم بهتر بود منهم مولانا شهاب الدين
قدس الله سره العزيز منهم شيخ بدر الملة الدين سليمان که صاحب سجاده شيخ شيوخ
العالم بوده قدس الله سره منهم خواجه نظام الملة الدين قدس سره منهم خواجه يعقوب

کہ از ہمہ سپہان شیخ شیوخ العالم کہتہ بود نکتہ در بیان مناقب فضائل و کرامات
 مستوران و دختران شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ نکتہ در بیان
 فضائل و کرامات بعضی بنیرہ گان شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین منہم شیخ
 علاؤ الملئہ الدین ابن شیخ بدر الدین سلیمان قدس سرہ منہم خواجہ عزیز الملئہ الدین
 ابن خواجہ یعقوب قدس سرہ منہم شیخ کمال الملئہ الدین ابن شیخ خزانہ بایزید
 ابن شیخ نصیر الدین نصر اللہ منہم خواجہ عزیز الملئہ والدین ابن خواجہ ابراہیم ابن
 خواجہ ابراہیم ابن خواجہ نظام الدین نکتہ در بیان مناقب فضائل بعضی بنیرہ گان
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ منہم خواجہ محمد ابن مولانا بدر الدین
 اسحاق منہم خواجہ موسیٰ ابن مولانا بدر الدین اسحاق منہم خواجہ عزیز الملئہ والدین
 کہ مادر این دختر شیخ شیوخ العالم بود نکتہ در بیان مناقب فضائل اقرباء حضرت
 سلطان المشائخ نظام الحق والدین قدس سرہ اعزیز منہم خواجہ فریج الملئہ الدین
 ہارون کہ سپہ خواہر زادہ سلطان المشائخ نظام الحق والدین قدس اللہ سرہ است
 منہم خواجہ تقی الملئہ الدین نوح کہ برادر حقیقی خواجہ فریج الدین ہارون بود منہم خواجہ
 ابوبکر مصلا دار خاص کہ بشرف قرابت حضرت سلطان المشائخ مشرف بود منہم
 مولانا خواجہ قاسم کی از خواہر زادہ گان سلطان المشائخ خواجہ قاسم ابن عمر برادر
 زادہ خواجہ ابی بکر مصلا دار خاص بود قدس سرہ اعزیز منہم خواجہ عزیز الملئہ الدین ابن خواجہ
 ابوبکر مصلا دار خاص نکتہ در بیان مناقب فضائل کرامات سادات اکرام کہ مخصوص بہ خصوص شیخ
 شیوخ العالم و سلطان المشائخ از آباء و اجداد کاتبین بودہ اند محمد جد کاتب خرو قدس سرہ منہم
 از الملئہ والدین مبارک سید محمد کرمانی والد کاتب حنف منہم کمال الدین امیر حمد ابن سید محمد کرمانی
 کہ عم بزرگ کاتب حنف بودہ قدس سرہ اعزیز منہم حسین ابن سید محمد کرمانی کہ عم میانی کاتب حنف بودہ قدس سرہ
 اعزیز منہم غیاث بن محمد کرمانی کہ عم خود کاتب حنف بودہ قدس سرہ اعزیز باب چہارم در
 بیان مناقب فضائل و کرامات خلفاء حضرت سلطان المشائخ
 نظام الحق والدین بیان یافتن خلافت خلفاء مذکور است از حضرت

با عظمیٰ سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز منہم مولانا شمس الملتہ
 والدین محمد یحییٰ ذکر این بزرگ مشتمل بر چہار نکتہ قدس اللہ سرہ نکتہ در بیان آوردن
 ارادت مولانا شمس الدین یحییٰ بحضرت سلطان المشائخ قدس سرہ نکتہ در بیان
 عظمت و روش مولانا شمس الدین محمد یحییٰ رحمۃ اللہ علیہ نکتہ در بیان علم و تحفیر
 مولانا شمس الدین محمد یحییٰ رحمۃ اللہ علیہ نکتہ در بیان کرامات و شنیدن سماع
 مولانا شمس الدین یحییٰ رحمۃ اللہ علیہ رحلت کردن ایشان از دنیا بہ عقبے منہم
 شیخ نصیر الدین محمود و وارث النعمۃ ذکر این بزرگ مشتمل بر چہار نکتہ قدس اللہ
 سرہ العزیز نکتہ در بیان مرحمت و پرورش از جناب حضرت سلطان المشائخ
 در باب شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ نکتہ در بیان مجاہدہ کہ حضرت سلطان المشائخ
 شیخ نصیر الدین محمود را تفتیق کردہ است و مجاہدہ ہائے شیخ نصیر الدین قدس سرہ العزیز نکتہ در
 بیان اشارت کہ شیخ نصیر الدین محمود در قطع نفس کاتبین افزودہ است قدس سرہ نکتہ در بیان بعضی
 کرامات شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ منہم شیخ قطب الدین منوہا نسوی قدس سرہ العزیز ذکر
 این بزرگ مشتمل بر پنج نکتہ نکتہ در بیان اوصاف کثرت بکاء و ذوق درونی شیخ
 قطب الدین منور رحمۃ اللہ علیہ نکتہ در بیان یافتن خلافت شیخ قطب الدین
 منور و شیخ نصیر الدین محمود از حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز
 نکتہ در بیان بعضی کرامات شیخ قطب الدین منور قدس اللہ سرہ العزیز نکتہ
 در بیان ملاقات شیخ قطب الدین منور با سلطان محمد تغلق قدس اللہ سرہ العزیز
 نکتہ در بیان سماع شنیدن شیخ قطب الدین منور رحمۃ اللہ علیہ منہم مولانا
 حسام الملتہ والدین ملتانی ذکر این بزرگ مشتمل بر سہ نکتہ نکتہ در بیان عظمت
 مرتبت او و مرحمت ہاے سلطان المشائخ در باب او قدس سرہ نکتہ در بیان ملاقات
 میان مولانا حسام الدین ملتانی و مولانا شمس الدین یحییٰ و مولانا علاؤ الدین نیلی قدس
 سرہ العزیز نکتہ در بیان خلافت یافتن مولانا حسام الدین ملتانی از حضرت سلطان

المشایخ قدس الله سره الغریر منهم مولانا فخر الملة والدين زرا دی که است
کاتب حروف بود ذکر این بزرگ تشتمل بر شصت و یک نکتة قدس الله سره الغریر نکتة در بیان
ارادت آوردن مولانا فخر الملة والدين زرا دی بجناب حضرت شیخ المشایخ قدس
الله سرهما الغریر نکتة در بیان حجاب مولانا فخر الملة والدين زرا دی و مشغول بودن
باطن اورحمة الله علیه نکتة در بیان علم و تجریم مولانا فخر الملة والدين زرا دی نکتة
در بیان شنیدن سماع خدمت مولانا فخر الملة والدين زرا دی نکتة در بیان ملاقات
مولانا فخر الملة والدين زرا دی قدس الله سره الغریر با سلطان محمد تغلق نکتة در بیان
رفتن مولانا فخر الملة والدين زرا دی بجانة کعبه غرق شدن چهار و بر حمت حق
پیوستن منهم مولانا علما والدين تیلی ذکر این بزرگ مملو از عظمت کرامات و علم
و تجرأت و دست رحمة الله علیه منهم مولانا برهان الدین غریبی کر این بزرگ مشتمل
بر دویست و نکتة رحمة الله علیه نکتة در بیان محبت و اعتقاد که مولانا برهان الدین غریب با
حضرت سلطان المشایخ داشت نکتة در بیان کونته شرین و خوش گشتن
حضرت سلطان المشایخ از مولانا برهان الدین غریب یافتن خلافت منهم
مولانا یوسف کلاهری عرف چندی ذکر این بزرگ تشتمل بر شصت و یک نکتة رحمة الله
علیه نکتة در بیان محبت و عشق و کمال اعتقاد مولانا و جیهه لدین یوسف که
با حضرت سلطان المشایخ داشت قدس سره نکتة در بیان یافتن مولانا
و جیهه لدین یوسف انفاس نیک انواع نعمتها از حضرت سلطان المشایخ
نکتة در بیان خلافت یافتن خدمت مولانا و جیهه لدین یوسف از سلطان
المشایخ قدس الله سرهما الغریر منهم مولانا سراج الملة والدين ذکر این
بزرگ مملو از عظمت کرامات و دست رحمة الله علیه منهم مولانا شهاب الدین
سلطان المشایخ ذکر این بزرگ مملو از عظمت و کرامات و دست رحمة الله علیه
باب پنجم در بیان مناقب فضائل و کرامات بعضی یاران اعلی که بشیر
ارادت و قربت سلطان المشایخ مخصوص بوده اند از فلک اعلی

تا تحت شری در نظر تصرف ایشان بود و هم کلام اخبار قدس سرهم
 سرهم الغریز منہم خواجہ ابوبکر منہ ذکرایں بزرگ مملو از عظمت کرامات
 اوست رحمتہ اللہ علیہ منہم مولانا محی الدین کاشانی ذکرایں بزرگ مملو از عظمت
 و کرامات اوست رحمتہ اللہ علیہ منہم مولانا وجہہ الدین پائی ذکرایں بزرگ
 مملو از عظمت کرامات اوست منہم مولانا فخر الملتہ والدین مروزی ذکرایں بزرگ
 مملو از عظمت و کرامات اوست رحمتہ اللہ علیہ منہم مولانا فصیح الملتہ الدین
 ذکرایں بزرگ مملو است از عظمت و کرامات اوست قدس سرہ منہم امیر سر
 دہوی ذکرایں بزرگ مملو است از عظمت کرامات اوست قدس سرہ منہم
 مولانا جلال الملتہ والدین ذکرایں بزرگ مملو از عظمت و کرامات اوست
 رحمتہ اللہ علیہ منہم مولانا جلال الملتہ والدین اودھی قدس سرہ منہم
 خواجہ کریم الملتہ والدین سمرقندی قدس سرہ منہم امیر حسن عطاء سیوری
 مصنف فوائد الفوائد ملفوظ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ الغریز منہم
 قاضی شرف الدین رحمتہ اللہ علیہ منہم مولانا بہا و الملتہ والدین ادھی
 منہم شیخ مبارک کوپاسوی رحمتہ اللہ علیہ منہم خواجہ موید الدین کریمی قدس
 سرہ منہم خواجہ تاج الملتہ والدین دادری قدس سرہ منہم خواجہ ضیاء الملتہ
 والدین برقی رحمتہ اللہ علیہ منہم خواجہ موید الملتہ والدین انصاری قدس
 سرہ الغریز منہم خواجہ بخش الدین خواجہ زاده امیر حسن علاء سیوری منہم مولانا نظام الملتہ
 والدین شیرازی منہم خواجہ سالار تہین قدس سرہ منہم مولانا فخر الدین میرٹھی
 رحمتہ اللہ علیہ باب ششم در بیان ارادت و خلافت مشائخ قدس سرہ
 سرهم الغریز و این باب مشتمل بر بیان زوہ نکتہ است نکتہ در بیان ارادت
 نکتہ در بیان مرید نکتہ در بیان آنکہ با پیروی کند و بعد با دیگرے بیعت
 کن نکتہ در بیان توبہ و استقامت نکتہ در بیان حکم کردن پیرو قبول کردن پیرو
 نکتہ در بیان تجدید بیعت نکتہ در بیان اعتقاد مرید نکتہ در بیان اصل

خزقہ و بخشش آن نکتہ در بیان خلافت مشائخ نکتہ در بیان حال شیخ نکتہ
 در بیان ولی و ولایت نکتہ در بیان کرامت نکتہ در بیان ستر کرامت نکتہ در بیان
 تعیین شدن اسم از زبان سلطان المشائخ و ارادت آوردن نکتہ در بیان
 طایفہ کہ خود را بایل تصوف نسبت کنند و معاملہ ایشان ندارند و غیر از آن پیر مرید
 گیرند باب ہفتم در بیان ادعیہ ماثورہ و او را مقبولہ کہ منقول است
 از شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین و از سلطان المشائخ
 نظام الحق والدین این باب شامل بر سیزدہ نکتہ است نکتہ
 در بیان مہارت نکتہ در بیان اوردن نکتہ در بیان اور و ہفتہ سال
 نکتہ در بیان صلوة نکتہ در بیان صلوة نقل نکتہ در بیان صوم نکتہ در بیان
 زکوۃ و صدقہ نکتہ در بیان حج نکتہ در بیان فضیلت ضیافت نکتہ در بیان
 آداب طعام خوردن نکتہ در بیان آداب مائدہ کشیدن نکتہ در بیان قویہ
 قلت طعام نکتہ در بیان کسوت تصوف نکتہ در بیان ادعیہ ماثورہ کہ از
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق منقول است نکتہ در بیان ادعیہ ماثورہ کہ از حضرت
 سلطان المشائخ قدس السمرہ العزیز منقول است نکتہ در بیان فضیلت
 قرات قرآن نکتہ در بیان ورودے کہ فوت شود و نکتہ در بیان شغولی ظاہر و باطن
 و ذکر خفی باب ہشتم در بیان محبت ثنوت و رویت باری تعالی
 و تقدس و این باب مشتمل بر ہفت نکتہ است نکتہ در بیان محبت و غم و مضر
 آن نکتہ در بیان اشتیاق و شوق حضرت سلطان المشائخ نکتہ در بیان
 عشق سلطان المشائخ نکتہ در بیان ولولہ عشق حضرت سلطان المشائخ
 کہ در باطن این ضعیف است نکتہ در بیان حقیقت عشق نکتہ در بیان غیب
 در عشق و معذرت بے درد آن نکتہ در بیان رویت باری تعالی باب نہم
 در بیان سماع و وجد و رقص و غیر ذلک این باب مشتمل

است بر بارز و نکتہ در بیان سماع نکتہ در بیان آداب سماع نکتہ در بیان
تخمیل الفاظی که میان شعرا مصطلح شده نکتہ در بیان وجد اهل سماع نکتہ در بیان
حوالے که در سماع پیدا میشوند نکتہ در بیان قص و تخریق ثوب نکتہ در بیان استماع
سماع و بجا و قص سلطان المشائخ نکتہ در بیان بعضی مجالس که سلطان المشائخ
سماع شنیده است نکتہ در بیان فوائدی که در بعضی مجالس سلطان المشائخ در باب
سماع فرموده است نکتہ در بیان محضر سماع و بحث آن که بر سلطان المشائخ واقع
شده نکتہ در بیان استماع سماع اهل زمانه باب هم در بیان بعضی طریقات
و مکتوبات سلطان المشائخ که در ابواب تقدیم تخریر یافته و این باب
هشتاد و شصت و شصت نکتہ است نکتہ در بیان علم و علم نکتہ در بیان شب
معراج نکتہ در بیان وفات حضرت رسالت صلی اللہ علیہ آله و سلم نکتہ در بیان
عقل نکتہ در بیان دنیا و ترک آن نکتہ در بیان فقر و غنا نکتہ در بیان طبقات
نکتہ در بیان نیت حضرت سلطان المشائخ نکتہ در بیان صبر و رضا نکتہ در بیان
خوف و رجا نکتہ در بیان ریا نکتہ در بیان توکل سلطان المشائخ نکتہ در بیان
حلم و عفو نکتہ در بیان صحبت نکتہ در بیان محاسن اخلاق نکتہ در بیان قبول توبه
و رد آن نکتہ در بیان همت نکتہ در بیان عدل و ظلم نکتہ در بیان روح و نفس
نکتہ در بیان الهام و وسوسه نکتہ در بیان فضیلت مکان بر مکان نکتہ در بیان
لطافت شیخ نکتہ در بیان بزرگی جید و زاید نکتہ در بیان بزرگی بی بی فاطمه
سام نکتہ در بیان شفقت و نیت نکتہ در بیان امراء و خلفاء نکتہ در بیان
تغییر راج ملوک نکتہ در بیان مردانیکه مستغرق و حدت شده اند باب اول در
در بیان مناقب فضائل و کمالات شجره طریقه معظمه مکرمه حضرت خوجا
چشت از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ آله و سلم تا آخر عهد دولت حضرت
سلطان المشائخ نظام الحق و الدین قدس سره از عزیز نکتہ
در بیان نعت حضرت سید المرسلین رسول رب العالمین محمد رسول اللہ

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و رسیدن خرقه فقر از حضرت نبوت با امیر المؤمنین
علی ابن ابی طالب کرم اللہ وجہہ از خدمت بمشایخ کبار و اولیای
نامدار قدس اللہ اسرار ہم آں بادشاہ عالم فتوت آں مالک ملک مروت
آن خورشید سپهر رسالت آں ماه فلک جلال آں صاحب قوسین آں پیشوا
کونین آں صدر جریدہ انصاف آں شیخ جمع انبیا بزرگے خوش گوید قطعه سند انبیا
رسل ما مقصد هشت هفت پنج و چهار ما آں رسولی که جان عقل و خرد بگردن پیش
به بندگی اقرار باین ضعیف گوید۔

نظم

عالم بر اے دوستی تو شد آشکار
شاه چه چو تو میان رسل شاه نامدار
نامت بنام خویش قریں کرد کردگار
از رنگ لفت تست که شہا چنین است
چاره ہمیں بود که کنم جان خود نثار
بیچاره ضعیف فدا ده محمد امید وار
شادی کنان بچشم بر آید بروی یا

شاه رسل شهنشاهان روزگار
گردون نذیر و نیز نه بین بچشم خویش
جاست بلند و مرتبه عالی به نزد حق
از نور روے تست روشن شده است
تو بادشاہ ہر دو جہاں من گدای تو
شاهاب راہ تست فدا ده میان خاک
گر قطره ز بحر و صالت بدور رسد

این بادشاہ مرسلان در باب عظمت و کرامات اولیا بزبان نبوت بیان میفرماید
عَنْ عُمَرَ بْنِ خَطَّابٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ أَسَامًا هُمُ الْأَنْبِيَاءُ وَلَا الشُّهَدَاءُ يَعْبُدُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
بِمَكَانِهِمْ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمْ مَا أَعْمَلُ لِي أَنْ يَنْجِيَهُمْ قَالَ قَوْمٌ يَخْلُقُونَ
بِدُوحِ اللَّهِ مِنْ غَيْرِ أَرْحَامٍ يَنْجِيَهُمْ وَلَا مَالٍ يَنْقُطُ لَهَا يَنْجِيَهُمْ وَاللَّهُ أَنْ وَجَّهَهُمْ أَنْ يُرْ

سلف ترجمه حدیث گفت عمر رضی اللہ عنہ کہ گفت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بدستی کہ مردمان از بندہ ہاے خدا گشتند انبیا
انبیا و شہداء را از انبیا و شہداء بسبب مرتبہ کہ نزد حق تعالی است ایشان را در
و ترقا مت پس گوید و سے از ایشان چو بود علم ہاے ایشان کہ بسبب علم ہا بدین مرتبہ رسیدہ اند بدستی کہ
ایمان میدادیم دوست میدادیم ایشان را گفت پیغمبر خدا ایشان قومی اند کہ بدستی میدادند و در دنیا بر اے خدا از خود انکہ
خویش را بیکدیگر باشند و در دنیا ایشان معاملات داد و ستد باشند کہ بسبب آن داد و ستد محبت باشند قسم
خداست بدستی کہ روی ہا را ایشان روشن

فَانْهَضُوا مِنْ نَوْمٍ وَلَا يَجْأَفُونَ اِذَا خَافَ النَّاسُ وَلَا يَجْزَنُونَ اِذَا حَزَنَ ثُمَّ
 ثُمَّ قَرَأَ الْاَيَاتِ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ هُوَ مُصَافِحُ الدُّعَا
 وَيَتَابِعُ الرُّشْدِ وَالْحُجَى خَصْلُ الْاَوْخِصَامِ وَالْتِقَاءُ مِنَ التَّصَنُّعِ بِالْاِخْوَانِ
 الْحَنِيدِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ سَمْعَهُ الْعَظِيمَ شَعْرَتُهُ بَأَنَاسٍ فِي الْغُيُوبِ قُلُوبُهُمْ
 وَجَّأُوا بِقُرْبِ الْمَسَاجِدِ الْمُتَفَضِّلِ ۝ وَنَالُوا مِنَ الْجِبَالِ عِطْفًا وَرَافَةً وَقَصْدًا
 وَأَحْسَانًا وَبَرًّا مُّجَلًّا ۝ اُولَئِكَ تَحُو الْعَرْشَ هَامَت قُلُوبُهُمْ ۝ وَفِي مَمْلُوكَتِ
 الْعِزِّ مَا وُيِّ وَمَنْزِلٍ ۝ وَاسِ مَدَحٍ وَثَنًا وَبَابِ اَوْلِيَايَ اَز بَرَكَتِ اَلْ بُودِ سَمَوَاتِنَا
 وَرَشَبِ مَعَارِجِ نَجْعَلَت خَرْقَهُ فَمَرَّ شَرَفِ كُشْتِ وَأَسْ خَرْقَهُ اَز مِشْرِ تَحْتِ فَرَقَ فَرَسَا مِ
 مَعْلَى وَفَرَكَ سُلْطَانِ الْاَنْبِيَا نَجْمُ الْخُلَفَاءِ الرَّشِيدِينَ وَوَصَى رَسُولُ الْعَالَمِينَ اَيُّهَا الْمُنِينِ
 قُطْبِ الْاَوْلِيَا مَنَعَ بَحْقَانِ تَوْحِيدِ مِنَ لَوْعِ تَقَرُّرِ اَسَدِ الْغَالِبِ عَلِيّ ابْنِ اَبِي طَالِبٍ
 كَرَّمَ اللّٰهُ وَجْهَهُ رَسِيْدًا خِيَامِيَّةً كَيْفِيَّةً اَوْ مَشْرِحَ مَنْقُولِ اَسْتِ اَسْلَاطَانِ الْمَشَاجِجِ دَرِيَا
 اِرَادَتِ دَرْزَنَتِ صَلَّ خَرْقَهُ وَنَجَشِشِ اَسْ تَحْرِيرِ يَافَتِ اَسْتِ بَزَرْگِ خُوشِ كُودِ شَعْرِ
 جَعَلَ اِلَهَ مُحَمَّدٍ اَتَمَّ اَلْهَدَى ۝ بِضِيَاءِهِ يَهْدِي جَمِيعَ عِبَادِهِ ۝ مِنْهُ اِسْتِضَاءُ
 وَصِيَّةُ وَوَلِيَّةُ ۝ فَاَزَارَ شَلَّ الْبَدْرُ رُكْلَ بِلَادِهِ ۝ اَعْنَى عَلِيًّا سَيِّدَ الزَّهَّادِ اَلْهَادِي اَلْ
 يَدْلِكَ ۝ اَلْاَوَّلُ اَلْاَوَّلِ وَالْاَوَّلُ اَدَمٌ عِبَادِهِ ۝ وَازْهَضَتْ اَيُّهَا الْمُنِينِ عَلِيّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ

صورت خوا بود پس بدستی که ایشان هر آینه برپای می خواهند بود از نورخواهند ترسید ایشان و قتی که خواهند ترسید
 مردان نه غمگین خواهند بود ایشان و قتی که غمگین خواهند بود مردمان پس تر خواهند رسول خدا این ایت را آگاه باشند بدستی
 که دوستان خدا نیست نرسد ایشان را و نیست ایشان را غمگینی ایشان چرخ تاریکی اندوخته شده اند و خاص کرده شده اند
 از ایشان از جهت باریکی اختصاص و از جهت آنکه پیر می کنند از زیاده و اخلاص ۱۲ سیر کردم من مردمان در عالم
 غیبی دلمای ایشان و جلال کرده اند به قرب مسجد ما به بزرگ و رسیدند آنها از جبار حقیقی جهانی را و مقصود
 را و ما و کاری و نیکو کاره را از دوی آن جماعت بیسوی عرش حیران شدند دلمای ایشان و در ملکوت
 بزرگ جا به ماندن و فرو آمدن ۱۳ کردانید الله تعالی محمد را خوشید هدایت بر روشنی آن آفتاب تن
 می کند جمیع بندگان خود را از آن محمد گرفت روشنی و صمی آن محمد و ولی آن محمد بیس گردانید مانند بدو و آن
 شهرهای خداست تعالی مراد می دارم علی را بهترین نواهدان خبردار باشم بایس و ایدال و اوتا و زیند
 های خدا -

عن غنا باولیا و نامدار و مشایخ کبارید ابید و اصلا متواصلا شد چنانچه تحریر می یابد
 انشاء الله العزیز منهم آں پروده نبوت آں کان فوت آں سحر علم آں گنج عمل
 و علم آں رئیس التابیین آں امام المتقین آں متفق علیه بصاحب صدری
 خواجہ حسن بصری رضی الله عنه منقول است کہ این بزرگ خرقه ارادت از امیر
 علی کرم الله وجهہ پوشیدہ و این بزرگ را فضائل بسیار و مناقب بیشمار است
 و ما در خواجہ حسن بصری از موالی اُم سلمہ حرم محترم حضرت رسالت صلی الله علیه
 و آله وسلم بود خواجہ حسن شیر خوار بود کہ مادر او بکار مشغول بود و خواجہ بگریست اُم
 سلمہ رضی الله عنها سینه مبارک خود در دهن او نهاد و قطره چند شیر پدید آمد یں ہم
 بر کا و کرات ازاں بود اُم سلمہ پیوستہ عاکرہ خاوند این مقتدا خلق کرواں تا صدی و صحابہ
 در پی رضوان الله علیہم جمعین منقول است در امیر المومنین علی کرم الله وجهہ در بصرہ
 آمد و مذکراں را منع کرد و فرمود تا بجله منبر تاراش کنند و مجلس خواجہ حسن بصری آمد
 سوال کرد کہ تو عالمی یا متعلم گفت من بیچ نیم میریہ از پیغامبر صلی الله علیه و آله وسلم
 بن رسیدہ است آں را بخلق میرسانم مرتضی علی رضی الله عنه گفت این جوان
 شایسته سخن است چوں خواجہ از منبر فرو آمد در پی امیر المومنین رواں شدہ
 و دانش گرفت و گفت از بہر خداے مرا وضو ساختن بیا موز و در مقامے کہ
 آں را باب بطشت گویند بطشت آوردند خواجہ حسن را وضو ساختن بیا مویخت
 منقول است کہ خون دیکجا حق تعالی خواجہ حسن را بسیار بود قدس الله
 سرہ و کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ نبشته دہدہ است آواز
 آمدہ شب فات خواجہ حسن بصری رضی الله عنه ^{له} اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰکَ اَدَمَّ وُجْہًا
 وَاَلْ اَبْدَ اَہِیْمَ وَاَلْ اَحْسَنَ و بزرگے آں شب کہ وفات خواجہ حسن بود در خواب
 دید کہ در مایے آسمان کشادہ بودہ و سادی میگردند کہ خواجہ بخداے خوش
 رسیدہ از خود خوشنود است رحمۃ الله علیہم آن شیخ شیوخ
 العصر آں علامتہ الدہر قطب العالم خواجہ عبد الواحد زید کہ صاحب کرامات عالیہ است

۱۳۹

سودہ کا کہ اگر وہ ایمان بندہ تا آنکہ داکند چیز را کہ فرض کرده است اللہ تعالیٰ برآں بندہ تا آنکہ بر مہر کند
چیز را کہ بر مہر و دولت اللہ تعالیٰ برآں بندہ تا آنکہ راضی شود بچیزیکہ قسمت کرد و بہ حققتاے برای او پیش
انفال ترسد با وجود آنکہ راضی بقضای راضی بقضای سدا یل کامل قلند یا زاین پس را کہ قبول نکند خدا تعالیٰ این
بندہ اعمال را ازو سدا و قبلہ دست میدارد و خدا تعالیٰ بندہ را زیادہ میکند غم اورا پس و قنیکہ دشمن میدارد
بندہ را زیادہ کند مگر برآں دنیا را سدا اگر عرض کرده شود بر من دنیا بصورت دریائے بحر گرانہ و دنیا یک
حساب گرفته نشوم مالی دنیا ہر آئینہ یا شم من کہ بکس پندارم من آرزو آنجا کہ بکس مے بندارم و دیگر از شمار دارم

باب اول و فضائل خواجگان چشت از حضرت سالت تا عہد حضرت نظام الحق والدین قدس سرہ

۳۴

أَحْسِبُ بِهَا لَكُنْتُ أَتَقَدَّرُهَا لَمَّا يَنْتَقِلُ رَأْسُ أَحَدٍ لَمْ يَحْتَفِظْهُ وَاسٍ نَزَقُولُ سُبْحَانَكَ أَفَعَلَ لَا جَلَّ النَّاسُ هُوَ السَّيِّئُ الْعَمَلُ لَا جَلَّ النَّاسُ الشَّرُّكَ وَابُو عَلِيٍّ رَازِي رَوَايَتٍ مِيكَدَ كَهْ سَنَى سَالٍ بِأَخَوَاجَةِ فَضِيلٍ عِيَاضُ صَحْبَتِ كَرْدَمِ بِحُوقِ وَتَبَسُّمِ نَدِيمِ مَگر در روزی که سپرا و علی ابن الفضیل کہ بہر تہ و لیا بود نقل کرد از و پرسیدند کہ کیچوقت تبسم کردہ امروز چیست کہ تبسم میکنی فرمود بدوستی کہ خدا تعالی کارے را دوست میدارد من نیز آن کار را دوست میباشم منقول است کہ درابتداء حال راہ زنی کردے وقتے راہ باز رگاں فرود گرفته بود قاری در آن قافله میں آیت خواند اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ فَقَالَ الْفَضِيلُ يَا رَبِّ قَدْ أَنْ فَضِيلُ رَاقَتے پیدا شد از آن حرفت توبہ کرد و خصماںرا خشود گردانید از آنجا بگوفہ آمد با امام ابو حنیفہ صحبت کرد و اولیا بسیار را دریافت و فضیل ربيع وزير مارولن رشید روایت میکند کہ من با مارولن رشید در مکہ رستم چون حج بجا آوردیم ہارون پرسید کہ اینجامردے باشد از مردان خداے کہ سعادت قدمبوس او دریابم گفتم عبد الرزاق صنعانی رحمۃ اللہ علیہ بہت بخد مت اور سیم بعد مکالمہ ہارون بہر اشارت کرد کہ او را پرس کہ بیچ و ام دادنی داری او قبول کرد اسے ہارون گفت تا و ام بگذارند باز ہارون گفت اسے فضیل ہنوز دلم تقاضاے مردے دیگرے کند گفتم سفیان بن عتبہ اینجا ست چون بخد مت اور سیم بعد مکالمہ بسیار ہمار سخن گفت کہ مرد چیرے و ام دادنی دارد سفیان گفت آرسے ہارون گفت تا و ام بگذارند باز گفت اسے فضیل دلم راتقاضاے مرد دیگرے فضیل یاد آمد فضیل عیاض رحمۃ اللہ علیہ اینجا ست بنزدیک او رفتند او و حججہ بود مشغول بتلاوت قرآن ایس ایت میخواند اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَوْا حُلُومَ السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ

لے ترک کردن عمل نیک برائے مردم ہمیں ریاست کار نیک کردن برائے نمودن مردم ہمیں شرک است لے آیا نرسیدہ است برای آن کہ نیکہ ایمان آوردہ اند اینکہ بہر سد ہای ایشان از ذکر خدا استعجالے پس گفت فضیل اسے پروردگار سن تحقیق رسیدہ است آنوقت لے آماندا شتہ آنا کہ کسب میکنند بدیہارا اینکہ بگردانیم ماں تہارا مانند آن کہ نیکہ ایمان آوردہ اند عمل نیک میکنند۔

کَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ چون این آیه در گوش هارون رسید گفت ای
 فضیل ہمیں آیت یہ بہت فضیل و حجرہ بزرگفت کیست گفتم امیرالمومنین است
 مَالِي وَلَا أُمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ گفتم بہت شفاعت نفس خود آید ام و اطاعت او
 واجبست انگاہ چرخ بہ کشت و د بکشا و در زاویہ بایستاد ہارون درآمد اورا
 میطلبید تا دستش بر فضیل آید فضیل فرمود کہ آہ دستے ازین نرم ندیدہ ام اگر از آتش
 دوزخ خلاص یابد ہارون در گریہ شدید چندان بگریست کہ بیہوش شد چون بہوش
 باز آمد ہارون گفت اے خواجہ مرا بندے بدہ گفت اے امیرالمومنین پدرت
 کہ عم مصطفیٰ بود از پیغمبر صلی اللہ علیہ الہ وسلم امارت قومی درخواست کرد مصطفیٰ
 فرمود صلی اللہ علیہ الہ وسلم کہ اے عم یکنفس تو در طاعت خدا بہتر از من ہر سالہ
 طاعت خلق مرزا لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَمَّا رَتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَدَّ اَمَّةً ہارون گفت نصیحت
 زیادہ کن فضیل قدس اللہ سرہ العزیز گفت مے ترسم یا امیرالمومنین کہ ایں روے
 خوب تو بآتش دوزخ گرفتار شود از خدا ترس و حق او بہتر ازین بگذارد بعدہ ہارون
 گفت کہ چیزے وام دادنی داری گفت کہ آری و ام خداوند ہست کہ در داد و
 آں مشغولم حق تعالیٰ دوختہ گرداناد انگاہ ہارون صرہ ہزار دینار زر پیش فضیل
 نہاد فضیل رحمۃ اللہ علیہ گفت اے امیرالمومنین ایں پند ماے من ترا ہیج
 سود داشت کہ من ترا ہنجات میخوانم و تو مرا در بلاے اندازی ہارون گریاں ز پیشتر
 او بیرون آمد فضیل ایں ربیع را گفت کہ ملک بحقیقت خواجہ فضیل عیاض است
 منقولست کہ ہم در مکہ وفات یافت و رامہ محرم سنہ سبع و ثمانین متحکم آں سلطان
 الالکین آں مقرب حضرت رب العالمین آں تارک مملکت الدنیا آں صفا
 سلطنت العقبہ ظل اللہ فی العالم خواجہ ابراہیم ادم قدس اللہ سرہ العزیز کہ
 در انواع معاملات و اصنافات حقایق مشاہدات خطے تمام داشت مقبول
 ہمہ عالم بود و بیشترے مشایخ کبار را دریافتہ بود و خرقة ارادت از خدمت خواجہ

فَضِيلُ حِيَاضٍ يُوشِدُ بُودِزَرَ كَيْ خُوشْ كُوبِ دَنَدَنَ بَيْنَ أَذْهَمِ مَلِكَةٍ وَفَضِيلُ رَهْمَانِي
لَفَضِيلُ مَتَابِعَالِ عَادَةٍ تَنَزَّلُكَ الْخَزَائِنُ وَالْحَبَقُ دَقَّ أَهْلُهُ نَا قَامَ سَاعِدُ مَقَامِهِ
وَسَادَهُ وَبَا اِمَامِ اَبُو حَنِيفَةَ صَحْبَتِ كَرْدُ وُقُولِ اِمَامِ عَظِيمِ سِتْ سَبْدُ تَابِ اَبْنَاهِ اِثْمِ اَذْهَمِ
قَدْسِ اَللّٰهِ سَمَرِ اَصْحَابِ كُفْتَنَدَارِ سِيَادَتِ بَحْرِ يَافَتِ اَبُو حَنِيفَةَ رَحْمَتِ اَللّٰهِ عَلَيْهِ
اَوْ دَايِمًا دَرِ خُدَمَتِ خَدَاوَنَدِ اَعَالِي مَشْغُولِ سِتْ مَابَا رَاهِ دِيْكَرِ مَشْغُولِيْمِ وَخَوَاهِ
جَنِيْدِ قَدْسِ سَدَرْه كِه مَرْقُومِ اُولِيَا اِسْتِ - مِے فَرِيَا يَدِ مَفَاتِيْحِ اَعْلُوْنِ اَوَا اِيْمَانِ
اَذْهَمِ يَنْفَعِي كَلِيْدِ عِلْمَا اِيْنِ طَايِفَا اَبْرَاهِيْمِ اَوَا اِيْمَانِ سِتْ وَ سَبْقِي بَدَا وَ جَدِّه كِه مَشْهُوْرِ
مُتَحَاجِ كِتَابَتِ اِيْنِ مَحَلِّ فَيَسْتِ قَوْلِ اَوْ سِتْ اِنَّ اَلصَّوْنُ اَلْكَلْبُ وَ اَلْمَلِكُ اَلْمَلِكُ
وَالنَّطْمُ اِيْ وَ اَلنَّطْمُ وَ نِيْزِ قَوْلِ اَوْ سِتْ وَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ صَاحِبِ اَوْ دَجِ اَلْمَلِكِ اَلْمَلِكِ
وَ نِيْزِ قَوْلِ اَوْ سِتْ كَثَرَتْ اَلنَّطْمُ اِلَى الْبَاطِلِ يَدُ هَبْ مَحْرُوقَاتِ اَلْحَمْدِ سِنِ اَلْقَدْسِ
قَوْلِ اَوْ سِتْ فَلَيْتَ اَلْحَمْدِ اَلْحَمْدِ اَلْحَمْدِ اَلْحَمْدِ اَلْحَمْدِ اَلْحَمْدِ اَلْحَمْدِ اَلْحَمْدِ
يَكْلُزُ اَلْعَمَى وَ اَلْجَمْرُ وَ نِيْزِ قَوْلِ اَوْ سِتْ قَدْ رَضِيْنَا مِنْ اَعْمَالِنَا بِالْمَعَالِي وَ مِنْ كَلِمَاتِنَا
بِالنُّوَالِي وَ مِنْ اَلْعَيْشِ الْبَاقِي بِالْعَيْشِ اَلْمَعَالِي وَ قَوْلِ اَوْ سِتْ اَطْلُبْ مَطْعَمَكَ وَلَا
عَلَيْكَ اَنْ تَقُوْمَ اَللَّيْلُ وَ تَصُوْمَ اَلنَّهَارُ مَشْغُولِ سِتْ كِه خَوَاجَه اَبْرَاهِيْمِ اَذْهَمِ مَرْدِ
دِر بَادِيَه دِيْدِ اِسْمِ عَظِيْمِ اَوْ اَتَعْلِيْمِ كَرْدِ اَز بَرَكَتِ خَوَانَدِنِ اَنْ اِسْمِ مَهْتَرِ خُضْرَا دِر يَافَتِ مَهْتَرِ
خُضْرَا مَوْ دِه كِه بِرَادِمِ مَهْتَرِ اَلْيَا مِلِ اِسْمِ عَظِيْمِ مَرَّا اَتَعْلِيْمِ كَرْدِه سِتْ اِيْنِه بِرَكَا تِ اَنْ اِسْتِ
وَ مِشْرِ دَعَا خَوَاجَه اَبْرَاهِيْمِ اَذْهَمِ اِيْنِ بُوْدِه اَللّٰهُمَّ اَنْقِضْ لِيْ مِنْ ذُلِّ مَعْصِيَتِكَ اِلَى غَرَا
مَشْغُولِ سِتْ كِه خَوَاجَه اَبْرَاهِيْمِ اَذْهَمِ قَدْسِ اَللّٰهِ سِرَّةُ اَلْعَزِيْزِ بِرِ جَعْفَرِ مَنصُوكِ كِه دُوْهَمِ عَافِيَه
بُوْدِ اَز آلِ عَبَّاسِ رَضِيَ اَللّٰهُ عَنْهُ دَر اَمَدِ خَلِيْفَه پُر سِيْدِ كِه چِكُونِه سِتْ كَارِ شَمَا يَا اَبَا سَعِيْدِ

۱۱۱ گذشت ابن ادهم ملک منزل خود را پس آملان ابن ادهم فاضل را در بجای آن که پس روزی هفت فرسخت
 از جهت فاضل کردن میعاد ترک کرد و فرزند را پس قائم ساخت باز و سه خود را تمام و
 ساده ۱۱۲ سر را را بهیم بن ادهم است ۱۱۳ بدستی که قصه نرگ و دشتن است همه مخلوقات را جدا کرد و خود را
 بخدا بر خط نظر دشتن بسوی خدا میبانی کردن آئینه ها را بهیم بفرستاد و بگوید مردمان را در یکا کن ۱۱۴
 بسیار این بسوی باطن شغوف حق را از آن ۱۱۵ اندک کردن حرص طبع میرساند صدق را و به بهیگار میرساند
 حرص و طبع زیاد میکند غم و جزع را ۱۱۶ ای بار خدا یا نقل کن مرا از خوارگی گناه خود بسوی عطا عت خود

خواجہ ابراہیم ادرہم گفت یا اسیر المؤمنین شہر ترفع دینا نا بتمیق دیننا کفلا و دیننا کفلا
و کما ترفع منقول است کہ لباس او در زیستان پلاس بودے کہ در زیر او
پیراہن نبود و در تابستان دوشقہ کہ بہاے آں چہار درم باشد یکے از آں
قوٹہ بجائے از راستے دوم ردا ساختے و در سفر و حضر صایم بودے و شبہا بیدار
و دائم فکر بودے و قوت از اجرہ حصا و کرد کہ چوں از فردوری حصا و فارغ
آمدے یا رے را بر صاحب کشت فرستادے تا بعد حسابا جر حصا و آوردے آں
اجر را بدست خود نگرفتے و صاحب خود را دادے کہ انچہ مطلوب تھا باشد بیارید و بکار
برید و اگر اجر حصا و نیفتادی اجر حفظ بسا تین قبول کردے منقول است کہ روز
بر کوہ قمیس نشستہ بود و باصحاب خودے فرمود اگر ولی از اولیائے خدا کوہ را
بگوید کہ رواں شود و حال رواں شود و بچہ گفتن این سخن کوہ بجنبید بعدہ
پائے مبارک خود بر کوہ زد و فرمود کہ ساکن باش کہ من تہ شیلے میکم بخیمت
یا ان خویش منقول است کہ خواجہ ابراہیم ادرہم در سفر و یاد در جہاز سوار
بود و خود را بیکجے پیچیدہ و سر در مراقبہ آوردہ در اثناے آں حال بادے سخت
برخاست چنانکہ خوف غرق جہاز شد اہل جہاز ہمہ بخیمت او آمدند و گفتند چکوہ
است و معرض تلف افتادیم و تو در خوا بی خواجہ ابراہیم سر از گلیم مراقبہ بر کوہ
گفت خداوند قدرت کاملہ ترا دیدیم کنوں بکرم خویش غلو بنامی اسحال باید تھا
و جہاز قرار گرفت منقول است کہ مے فرمود من باذن اللہ در باد یہ میرستم
چوں بذات العرق رسیدم ہفتاد مرتبہ پوش را دیدم جاں دادہ و خون ازینا
رواں شدہ گرد آں قوم بر آمد مکیے را دیکے ماندہ بود پر رسیدم کہ اسے جواں
مرداں چہ حال است گفت یا ابن ادرہم علیک بالماء و الخلاب و در دور مرد مجبور
کردی و نزدیک نزدیکیے میا کہ بخور گردی مبادا کہے بر سلاطین گستاخی
کند و بترس از دوستے کہ حاجیاں را جوں کافران روم میکشد و با حاجیاں
سلا بند کردیم دینا خود را بمقتضای کون دین خود پس نین ما باقی ماندہ دماغہ چیز کہ ماندہ کردیم و

غزایم کنند ائمه قوے بودیم صوفی و قدم بر توکل در بادیہ نہادیم و عزم کردیم کہ کنز
نگویم و بجز از خداے تعالیٰ اندیشہ نکنیم و بغیر او التفات نہائیم چوں با حرام گاہ رسیدیم
خضر ہمارہ رسید سلام کردیم او سلام را علیک داد و شاد شدیم گفتیم الحمد للہ کہ سبھاے
ما مشکوآمد و طالب بمطلوب پیوست کہ خضر سہتقبال آمد ما تھے بجانب ہماے ماندا
کرداے کذا باں و اے مدعیان قولہاے وعہد ہماے شمایاں ایں بود کہ
فراموش کردید بغیر ما مشغول گشتید بروید بغرامت جان شما بغارت بہریم و تاخو
شما زینیم با شما صلح نمائیم ایں جو انمرداں کہ مے بینی ہمہ شہیدان حضرت انداے
ابراہیم اگر تو نیز سر آں داری پاسے در نہ والا از میاں دوشو بزرگے خوش
گوید مٹنوی خونریز بود ہمیشہ در کشوماہ جاں خود بود ہمیشہ در مجہد داری سہرا و گنہ
دور از بریادہ ما دوست کشیم تو نداری سہراہ خواجہ ابراہیم متحیر شد و گفت ترا چہ راہ
کردند گفت ای شاں بختہ بودند مرا گفتند تو ہنوز خامی جان میکن تا تو نیز بختہ شوی
انگاہ از پے در آئی ایں بگفت ماں داد منقول است کہ آخر خواجہ ابراہیم
ادبم پایدا شد چنانکہ کسے نداند کہ کجا خفتہ است از خوف شہرت بعضے گویند در
بغداد است و بعضے گویند در شام است بسا اطلاق راوی اند کہ اگر بختہ است
انجا کہ خاک ہتھ لوط علیہ السلام است غار است وفات کردہ است چوں وفات
اور سید آواز آمد اَلَا اِنَّ اَمَانَ الْاَرْضِ قَدْ مَاتَ ہمہ خلق متحیر شد کہ ایں چہ
آواز است تا خبر آمد کہ ابراہیم او ہم رحمۃ اللہ علیہ فات یافتہ است متحیر آں وافر
لفضل والاحسان آں اکرم اہل ایمان آں ملک الاولیاءے امام الفقہ آں
شیخ العصر آں علامۃ الدہر آں سرست جام بے غشی خواجہ خذیفہ المرعشی
خصۃ اللہ بالعفو والرضوان کہ از کبار مشائخ روزگار و سرنامدار بود و خرقة اراوت
از خدمت خواجہ ابراہیم او ہم پوشید و سالہا بخدمت در سفر و حضر ملازم حضرت او
بود و اعمال خیر او در نظر مبارک آں بزرگ بیچ و زنی نہشت و قول او دست
سلہ آگاہ باشند بدستی کہ پناہ زمین کہ بود تحقیق مرد

بائے دل فیضائل خواجگان چشتی حضرت تاج العارفین حضرت نظام الحق والدین قدس سرہ

۳۹

لَوْ جَاءَ فِي رَجُلٍ وَقَالَ وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يَا خَدِيعَةُ مَا عَمَلَكِ عَمَلٌ مِنْ
يَوْمٍ مِنْ يَوْمِي إِلَّا حَسَابًا قَوْلُكَ يَا هَذَا لَا تَكْفُرْ عَنْ بَيْلِينِكَ فَإِنَّكَ لَا تَحْدُثُ
وَقَوْلُ أَوْسْتِ إِيَّاكُمْ وَهَذَا إِيَّا الْفَجَّارِ وَالسَّفَهَاءِ فَإِنَّكُمْ إِذَا اقْتَتَمْتُمُوهَا طَنُوتُوا بِأَلْسِنَتِهِ
رَضِيتُمْ بِفَعْلِهِمْ مِنْهُمْ آلِ إِمَامِ الْأَيُّمِينَ مُقْتَدَاةِ الْأَمَةِ أَنَّ نَاصِرَ الشَّرِيعَةِ
آلِ اسْتِدَادِ الطَّيْقَةِ آلِ تَاجِ الْعَارِفِينَ آلِ مَنَهَاجِ السَّالِكِينَ خَوَاجَةِ هِمْرَةِ
الْبَصْرَى كَهَرَقَةِ ارَادَاتِ اِرْخَامِ خَوَاجَةِ خَدِيعَةِ الْمَرْعَشِيِّ بِوَشِيدِهِ بُوَوَايِسَ بَزْرُغِ
مُقْتَدَاةِ عُلَمَاءِ وَأَوْلِيَاءِ وَقْتُ يُوَدُّ وَمَعْرِفَتِ حَقِّ جَلِّ عَلَى مِيَانِ مَشَائِخِ
كِبَارِ سُرُوفِ وَمَشْهُورِ وَدَرَجَاتِ رَفِيعِ وَمَقَامَاتِ عَالِي دَهْشَتِ قُدُسِ اللَّهِ سِرِّهِ
مِنْهُمْ آلِ مَسْأَلَةِ الْفَقْرِ آلِ بَدْرِ الْأَتْقِيَاءِ آلِ شَيْخِ الْأَصْفِيَاءِ الْوَقْتُ آلِ حَصَا
الْكَشَفِ وَالْكَرَامَاتِ آلِ يَسَنَدِيهِ وَرَفَاتِ صِفَاتِ آلِ يَافَةِ خَلْعَتِ سِرِّهِ
حَضْرَتِ خَوَاجَةِ مَشَاوِعِلُو دِينُورِ كُنُورِ اللَّهِ مَرْقَدِهِ بَانُوَارِ الْقُدُسِ وَآلِ بَزْرُغِ
خَرَقَةِ ارَادَاتِ اِرْخَامِ هِمْرَةِ الْبَصْرَى بِوَشِيدِهِ وَدَرَجَاتِ مَجَاهِدَاتِ مَحَلِّي رَفِيعِ وَدَرِ مَشَاهِدِ
مَقَامَاتِ عَالِي دَهْشَتِ اِيسَ بَزْرُغِ دَرْدِ وَرَحِيوةِ خُودِ دَرِ رُوزِ حَيْرَةِ نَخُورِ دُونِيَا
شَاوِيدِ چُونِ اِيسَ بَزْرُغِ تُولَدِ شَبِّ شِيرِ نَخُورِ دَرِ صَبْحِ بَدْمِيدِ تَا شَبِّ
شِيرِ دَرِ دِهْنِ مَبَارِكِ نَگَرِ فِتَنِ يَعْزِي دَرِ مَتِ عَمْرِ غَزِزِ خُودِ صَاغُمِ بُوَدِ تَا اِقْطَارِ بَهْ لَقَا
رَبِّ الْعَالَمِينَ كَنْدِ شَعْرِ هُوَ الَّذِي قَدْ صَامَ فِي أَيَّامِهِ مِنْ هُوَ زَيْمَانِ رَقَا
دِهْ مِنْهُمْ آلِ تَاجِ الْأَوْلِيَاءِ آلِ سِرَاجِ الْأَصْفِيَاءِ اِنْ مَلِكِ الْمَشَائِخِ بِعَاقِ آلِ
مُقْتَدَاةِ الْوَقْتُ خَوَاجَةِ الْبُورِ اِسْمِ حَشْتِي كِهْ بَادِشَاهِ عَالَمِ نِيَا زَبُودِ سُلْطَانِ
دَارِ الْمَلِكِ رَا زُوَايِسَ بَزْرُغِ خَرَقَةِ ارَادَاتِ اِرْخَامِ خَوَاجَةِ مَشَاوِعِلُو دِينُورِ بِوَشِيدِهِ

۱۰ اگر بسیار مراد دے بگویم آن مرد قسم آن غنی را می که نیست مزار او پرستش مگر
او اے خدایه نیست عمل تو مانند عمل کسی که ایمان ے آرد آنکس و زحمتی تو ایست ۱۰ و در داری نفس
۱۰ خود را از به کار او و از به عقل او پس بدستی شما یان و قتی که رو آوردید شما بایشان بدکاران
و بے عقلان گمان خواهند برد آنها باینکه شما یان را ضعیف بدکاران بدکاران و بے عقلان
۱۰ آل کس است که تحقیق روزیه داشت او در تمامی عمر خود از ایام گمراهه تا زمان خوابیدن در قبر

وزر گے در باب او گوید شعر و بیه اقدحاً من اهل چشت شنیق خیمه کل ولی
 الله فی میلاده منہم ابو اسحق الکر و شیخہم طوق سما من شیخه اطلق ادہ
 اشقی ہذا النیت یتبعونہ لا یفلحون ان الہتم فی معتادہ و ایں بزرگ
 در عانت ستر عالم مکاشفات کوشیدہ و صورت صحوایہ خود ساخت منہم
 آل عمدة الابراک قدوة الاخیار آل ملک الاولیا آل سلطان الاصفیا آل
 برہان الانقیاء در غم سعد اسعد خواجہ ابوالحسن چشتی طاب ثراہ و ایں بزرگ
 خرقہ ارادت از خدمت خواجہ ابوالحسن چشتی پوشیدہ بود قدس المبرور
 العزیز و ایں بزرگ بادشاہ مالک ملک مکاشفات و سلطان دارالملک شہادت
 بود پنج سرے از اسرار دوست بیرون ندادہ و در عالم فوق دروئی بادشاہی
 دادہ رحمۃ اللہ علیہ منہم آل قطب مشائخ و الفقرا آل ملک الاممہ و العلماء آل
 لیلہ الاوتاد آل مفخر العباد خواجہ محمد چشتی طیب اللہ مرقدہ و نور اللہ شہدہ
 کہ بانواع کرامات و اصناف درجات مشاہدات آراستہ بود و ایں بزرگ خرقہ
 ارادت از خدمت ابوالحسن چشتی پوشیدہ بود منقول است کہ خواجہ ابوالحسن چشتی
 اغلب حال در عالم تحیر بودے و ساہا پہلوے مبارک ایشان بزمیں نرسد
 بود و در غایت مجاہدہ و در غلبات شوق نماز معکوس گذاردے و خانہ خلیفہ
 چاہے داشت در آنجاہ خود را سرنگوں آویختہ خداے تعالیٰ را عبادت کرد
 منقول است کہ روزے بر سر دجلہ نشسته بود و خرقہ مبارک خود را بخیمہ
 سیز در اثناے ایں حال پسر خلیفہ بخدست اور سید باکو کہ خلافت از اسب
 فرو آمد و روے بر زمین آورد شست خدمت خواجہ فرمود کہ حضرت ریش
 صلے اللہ علیہ آلہ وسلم میفرماید اگر پیرزنے در بلاد مملکت شبے بفاقہ بخشد
 روز قیامت امانا و صدقنادامن والی خود بگیرد بعدہ پسر خلیفہ خدمتہا از چہ شمس

سلط و باوقا کردہ انداز اہل چشت ہمہ شیخان ہمہ نزدیکان خدا در میلاد او ہستند از اسب
 شیوخ ابوالسحاق کلا تر ایشانت روشن است راہ نمایاں ریش پیروی میکنند آل ابوالسحاق

۴۱ پیش آوردن خواجہ تبسم فرمود و گفت از خواجگان ما اینہما کسے قبول نکردہ است
ویداں حاجتے نذاریم بعدہ روے مبارک خود سوے آسمان کرد و گفت الہی
انجہ بندگان خود راے نمائی این را نیز ہماں بنماے در حال ماہیان و جلمہ
دینا راے زرد روہن کردہ بالا آمدند بعدہ خواجہ فرمود کہ حق جل و علے بر بندگان
خود و خیرینہ غیب کشادہ است و دست تصرف دادہ بدیں آوردہ شما احتیاج
نذاریم متحکم آن اعظم علما آن سید الاولیا آن سید الاذکیا آن پیشوا و اہل
تصوف ناصر الملک والدین خواجہ ابو یوسف چشتی کہ جمال طریقت و کمال
حقیقت بود و این بزرگ را کرامات ظاہر و برابین پدید است، نور اللہ رؤفہ
و نرد ثبوتہ و خرقة راحت از خدمت خواجہ ابو محمد چشتی قدس اللہ سرہ العزیز
دست منقول است کہ وقتے خواجہ ابو یوسف چشتی در راس مہریت
دید کہ مسجدے عمارت می کنند و تیرے بہت سقف مسجد بالا می برند و آن تیر
از موازنہ عمارت کوتہ مے آید دریں حیرت بودند کہ چہ کنند و را نشانے پر
خدمت خواجہ بر سر وقت ایشان رسید و ازاں حال استطلاع نمود چوں
قصہ این حال خواجہ را روشن شد از اسب فرود آمد بالا دیوار مسجد
برآمد و یک سرچوب بدست مبارک خویش گرفت و گفت بسم اللہ الرحمن الرحیم
چند چوں آن تیر بالاے عمارت آوردند از عمارت مسجد یک گز از جانبے
کہ خواجہ گرفته بود زیادہ آمد تا این غایت آن تیر کرامت بدیں عمارت مسجد یک
گز بیرون آمد و بر قرار است کاتب حروف از والد خود سید مبارک محمد
کرماتی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ مے فرمود آن مسجد را دیدہ ام در میان
چشت و ہر یو در کنار ہر یو الرود دست منقول است کہ خواجہ ابو یوسف
چشتی را قدس اللہ سرہ کلام اللہ یاد نمود بدین سبب مترد بود تا شے
دراں تردد پیر خود خواجہ محمد چشتی را قدس اللہ سرہ العزیز در خواب دید کہ میفرماید
چہ حال است کہ در غایت تردد مے بینم خواجہ ابو یوسف گفت کہ سبب کلام اللہ

کہ یاد دارم فرمود کہ صد بار سورہ فاتحہ بخوان از برکت آن کلام اللہ محفوظ خواہد شد خواجہ یوسف چشتی چوں بیدار شد پیچان کرد بفضل و کرم حق سبحانہ تعالیٰ از برکت سورہ فاتحہ تمامی کلام اللہ خواجہ یوسف را محفوظ شد چنانکہ ہر روز پنج ختم کردں گرفت منہم آن سرور مشایخ کباراں بادشاہ اولیائے نامداراں ظل اللہ فی الخلق ان سیف اللہ الناطق باحق خواجہ قطب الحق والدین المخصوص بعنایت رب العالمین خاتم الفقرا والمساکین ملک لاولیا سلطان الانصاف خواجہ مودود چشتی کہ جملہ مشایخ کبار وقت محکوم و منقاد حکم او بودند در غایت تعظیم و در نہایت تکریم او میگوشتند و ایں بزرگ خرقة ارادت از خدمت خواجہ ناصر الدین یوسف چشتی پوشیدہ کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام شیخ ابوالعباس قصاب چہار سہ اولیا را بنظر نفا کردہ بود چوں خواجہ مودود چشتی شیخ عثمان استاد مردان را بہ نیشاپور ولایت داد نظر او بدل کرد چوں از خانہ علیہ منقول است ہر وقت کہ خواجہ مودود چشتی را اشتیاق زیارت خانہ کعبہ غائبے فرشتگان را حکم شدے تا خانہ کعبہ راے آوردند و نظر خواجہ میداشتند خواجہ مودود کردے نماز کہ آنجا آمدہ است بگذاردے بعدہ خانہ کعبہ راے بردند منقول است بزرگ زادہ بدخشاں بخدمت خواجہ مودود چشتی آمد و ارادت آورد و کلامہ درخواست کرد خدمت خواجہ بنور باطن دریافتہ بود کہ در جریدہ معصیت لویش دنیا باقی است التماس او قبول نمیکرد تا بیشترے بزرگاں را آن بزرگ زادہ شفیع آورد خواجہ او را کلامہ فرمود و گفت اے جوان چوں کلامہ فانی نگاہ داشت آن کبنی والایش یمان شوی چوں آن بزرگ زادہ کلامہ بست و در بدخشاں آمد بعد چند گاہ بدینا و بدینچہ مطلوب نفس او بود مشغول شد ایں خبر بخدمت خواجہ رسانیدند خواجہ فرمود چگونہ است کہ آن کلامہ کار او نمیکند بعدہ بسے بر نیامد کہ او را با تہائے بگرفتند و چشمہاے جہاں بین او کشیدند منقول است کہ چند روز ذات ملک صفات خواجہ مودود

باب اول در فضائل خواجگان چشتی حضرت سیدنا تاج محمد حضرت نظام الحق والدین قدس سرہ

پیشتر راقدس اللہ سرہ العزیز زحمت مزارحمشہ در اثنا سے آں زحمت مردی
بابیست بیامد حریر پارہ نبشته بدست مبارک خواجہ داد خواجہ مطالعہ کرد آں
حریر پارہ چشم مبارک خود نہاد و جان عزیز بحق تسلیم کرد ہزار ہزار عالم افتاد کہ
خواجہ مودود چشتی در دنیا نماند بعد تجہیز و تکفین فوت شد کہ جنازہ خواجہ بردارند
بیچکس نتوانستند کہ بر گیرند ہمہ رحیرت ماند بعد زمانے آواز صعب آمد خلق
دور شد مردان غیب بیامد و نماز جنازہ خواجہ بگذاردند بعدہ خلق بگذاردند
و پس بفرمان خداے تعالیٰ جنازہ خواجہ در ہوا شدہ میرفت و خلق دنبال
جنازہ میرفتند تا بموضع کہ حضرت قبول کردہ بودند جویں ایں کرامت معاہدہ شد
چندیں ہزار کافران در آں روز مسلمان شدند متہم آں علم علی آں قدر وہ
اولیا خواجہ حاجی شریف زندنی کہ بکلمات حقایق حقیقت میاں مشائخ
کبار زمانہ عظیم المثال بود و توجہ علما و فضلا و اہل حقیقت بدو بود و خرقة ارادت
از خدمت خواجہ قطب المائتہ والدین مودود چشتی پوشیدہ بود قدس سرہ
سرہ العزیز منقول است کہ خواجہ حاجی شریف زندنی چہل سال از خلق
غزلت گرفت و خرابہ اختیار کرد و برگ درختان و میوہ کہ از جنگل خیز و قوت خست
و اگر کسے بخد مت او آمدے خادم گفتے زینہار ذکر دنیا و حکایت آں ننگنی کہ از
سعادت زیارت محروم گردی منقول است روزے مردے بخد مت
خواجہ چہرے نقدانہ آورد خواجہ فرمود کہ باد رویشاں چہ عداوت
داشتی کہ دشمن گرفته خداے را بیاوردی ایں سخن گفت فرمود کہ نہاں
صحرا بہیں آں مردے بین کہ جوئے زرد صحرا رواں شدہ است بعدہ
خواجہ فرمود کہ را کہ در خزانہ غیب انچنین نصرے باشد و نظر بمال شما ننگند
منقول است کہ سلطان سنجرا در خواب دیدند از و پر سیدند کہ خدای
تعالیٰ باتو چہ کرد گفت معاملہ مرا کہ در عالم کردہ بودم از نیک بد و نظر من
داشتند و فرشتگان عذاب فرماں شد کہ ایں را جانب دوزخ بریدیم در

۳۳

در خدمت خواجہ قطب المائتہ

در خدمت خواجہ قطب المائتہ

اثناے ایں فرماں رسید کہ فلاں روز در مسجد دمشق سعادتِ قدموس
خواجہ حاجی شریف زَنَدَنی حَصل کرده بود از برکتِ آں بیا مرزیدیم
منہم آں صاحب کشف و کرامات آں بادشاہ عالم مشاہدات آں خلیفہ
حاجی شریف زَنَدَنی خواجہ عثمان مارونی کہ در علم شریعت و طریقت
و حقیقت اَعْلَم وقت بود و مقتداے او تا دو ابدال و خرقة ارادت از خدمت
خواجہ حاجی شریف زَنَدَنی پوشیدہ قدس الله سره العزیز منقولست کہ
شیخ الاسلام خواجہ معین الدین حسن سنجری طیب الله مضجعہ میفرمود کہ وقتے
من برابر خواجہ عثمان مارونی در سفر بودم در کنارہ و جلہ رسیدم کشتی بنود
خواجہ عثمان قدس الله سره العزیز فرمود کہ چشم پیش کن چشم پیش کردم خواجہ
را خود را در گذارے و جلہ دیدم از خواجہ عثمان قدس الله سره العزیز پرسیدم
کہ شما ایں چه کردید فرمود کہ پنج بار سورہ فاتحہ بخواندم منقول است وقتے
پیرے بخدمت خواجہ عثمان قدس الله سره العزیز بغایت پریشان خاطر آمد
خواجہ از او پرسید کہ چه حال است کہ خاطر بر جان داری گفت مدت چهل سال
باشد کہ پسرے از من غایب شدہ است از حیوات و موت او خبر ندارم بخدمت
خواجہ آمدہ ام تا فاتحہ در خواست کنم مگر پسر بمن رسد خواجہ در مراقبہ شد چون
زمانے بگذشت حاضران مجلس را فرمود کہ فاتحہ بخوانیم بہ نیت آنکہ پسر ایں پیر
بدورسد چون فاتحہ خواندند فرمود بر و پست در خانہ آمدہ باشد چون پیر در خانہ
آمد آیندہ بیا مذ و گفت مبارکباد پست آمد چون پیر را با پسر ملاقات شد پد و پسر
بخدمت خواجہ آمدند و ہر دو سعادت پایموس حاصل کردند خواجہ از او پرسید
کہ کجا بودی گفت در جزیرہ از جزائر دیواں گرفته بودند و زنجیر کردہ امروز
در اں مقام بودم درویشے ہم بطریق شہادت در زنجیر کرد و مرا نزدیک خلیفہ
بایستایند زنجیر از من بیفتاد بعدہ گفت پایے بر پایے سن نہ بچناں کردم
فرمود چشم پیش کن چون چشم پیش کردم خود را برد و خویش دیدم منقول است

که شیخ الاسلام معین الدین سنجری قدس السدره العزیز فرمود که مرا بمیای
 بود از مریدان خواجہ عثمان ہارونی او نقل کرد من برابر جنازہ اور فتم چوں اورا
 در گورنہا ندخلت باز گشت من ساعتی بر سر قبر آن دست مشغول بودم دیدم
 فرشتگان عذاب حاضر شدند دریں میای خواجہ عثمان ہارونی رسید
 و گفت ینہار این را عذاب مکنید کہ این از مریدان من است فرشتگان را فرما
 شد او لگو ینہار این برخلاف تو بود خواجہ قدس السدره العزیز فرمود کہ آری
 این برخلاف من بود فاما خود را در پایہ من بستہ بود فرماں شد کہ اسے فرشتگان
 دست از مرید خواجہ عثمان بدارید کہ ما اورا بدو بخشیدیم منہم آں شیخ شیوخ طہریت
 آں اصل الاصول بحقیقت آں صاحب سر راہی و آں باوصاف صحیحی
 وارث النبایے والمرسلین نایب سول اللہ فی الہند حضرت خواجہ معین الحق
 والشرع والدین خواجہ معین الدین حسن سنجری قدس السدره العزیز کہ
 بحمیع اوصاف مشایخ موصوف بود و با انواع کرامات علو درجات مشہوداں
 بادشاہ اہل اسلام خلیفہ خواجہ عثمان ہارونی بود منقولست کہ شیخ الاسلام
 معین الدین قدس السدره العزیز فرمود کہ چوں من بخدمت خواجہ
 عثمان ہارونی پیوستم و بشرف ارادت آں بزرگ مشرف شدم بیست سال
 لازم خدمت ایشان بودم چنانکہ یک ساعت نفس را از خدمت آں بزرگ
 راحت نداوم و در سفر و حضر جامہ خواب خواجہ من مے بردم چوں رسوخ
 خدمت من باعتبار تمام معائنہ کرد انکاء نعمتے کہ از کمال خواجہ اقتضا کرد
 در حق من کرم فرمود و خواجہ معین الدین والحق میفرمود کہ علامت شناختن
 حق تعالی اگر بختن از خلق است و خاموش بودن در معرفت میفرمود کہ چوں
 ما را از پوست بیروں آیدیم و نگاہ کردیم عاشق و معشوق و عشق کیے دیدیم یعنی
 در عالم توحید ہمہ یکست و مے فرمود کہ حاجیاں بقالب گرد خانہ کعبہ طواف
 کنند فاما عارفان بقلوب گرد عرش و حجاب عظمت طواف کنند و لقا خواہند

باب اول فی فضائل خواجگان حشمت از حضرت سیدنا محمد حضرت نظام الحق والدین قدس سرہ

۴۴

و میفرمود مدتی گرد خانه کعبه طواف کردم فاما این زمان خاتمه کعبه گرد من طواف
نمے کند و میفرمود مرید مستحق اسم نفروقتے گرد که در عالم فانی باقی بماند پرسید مذمذات
کے گرد و فرمود آں زمانکہ فرشتہ ذلت بیست سال برو ہیج گناہے نویسد و میفرمود
کہ نشان اہل محبت چیست آنکہ مطیع باشی و تبر سے نیاید کہ بر آند و میفرمود کہ علامت
شقاوت چیست آنکہ معصیت کنی و امیداری کہ مقبول خواہم شد و میفرمود چوں
روز قیامت در ریح حق تعالی فرشتگان را فرماں دہتا دوزخ را از دہان مار
بیرون آرند آنگاہ دوزخ را بتابند چنانکہ یک دم بزند جملہ حشر قیامت پرود و کند
ہر کہ خواہد از عقبات آں روز ایمین گرد و طاعتے کند کہ نزدیک خدا سے تعالی بہتر
از آں طاعتے نباشد پرسید نہ کہ آں طاعت چیست فرمود کہ در ماندگان را
فریاد رسیدن و حاجت یچارگان رواں کردن و گرسنگان را سیر گردانیدن
و میفرمود در ہر کہ ایں سہ نصلت باشد در حقیقت بدای کہ خدا سے تعالی اوراد و
میدار داؤل سخاوتے چوں سخاوت و زیاد و شفقتے چوں شفقت آفتاب سلیم
تواضعے چوں تواضع زمین و میفرمود ہر کہ نعمت یافت از سخاوت یافت و ہر کہ از
مقدمان باشد از صفا باشد و مے فرمود کہ متوکل بحقیقت آں است کہ سنج و
محنت خود از خلق برگیرد و میفرمود کہ قرار گرفتن دریں راہ دو چیز است یکے ابد
عمودیت دوم تعظیم حق تعالی حضرت سلطان المشائخ مے فرمود چوں حضرت
شیخ معین الدین طاب اللہ مضجعه در اجمیر آہ پتھورا رے مملکت ہند در
اجمیر بود چوں شیخ و راجمیر سکونت ساخت پتھورا و مقربان اوراد شواربے
آمد چوں عظمت و کرامت شیخ معاینہ مے کرد نہ مجال زدن نبود الغرض مسلمان
از پیوستگان شیخ معین الدین قدس اللہ سرہ الغریزہ پتھورا مے بود پتھورا
آں مسلماناں را سے مضرت رسانیدن گرفت آں مسلماناں لتجا بخدشت شیخ
معین الدین کرد شیخ در باب او پتھورا بشفاعت سخنے گفت پتھورا فرمایان شیخ
قبول نکرد و گفت ایں مرد اینجا آمدہ است و شستہ سخنان غیب میگوید چوں ایں

باب ۱۰ فیضائل نواجگان چشت از حضرت سید الشهدا حضرت نظام المحنی والدین قدس سره

سخن بسبع مبارک آل بادشاه اسلام رسانیدند بلفظ مبارک اور رفت کہ پتھورا
را زندہ گرفتیم و دادیم بپشکر اسلام ہمدراں ایام لشکر سلطان معز الدین
سام انار اللہ پرانہ از غرغری رسید و پتھورا مقابل لشکر اسلام شد و بدست سلطان
زندہ افشا و عرض میدارد کہ کتاب حروف بر آنجملہ کہ کدام کرامات علو درجات بالا
ازیں تواند بود کہ از بزرگانے کہ بدیں بادشاه دیں پیوستند شاہانے خاستند
کہ بندگان خداے تعالیٰ و تقدس را دستگیری کردند و از غرور دنیا پیروں آوردند
بسران سرور عقبے منزل گاہ دادند و تا روز قیامت کوس غلغلہ عظمت ایں
بادشاہان دین در گوش ہوش فلک و ملک فرو خواب کوفت و نطق بحجت ایشان
در مقعد صدق جاے خواهند یافت کرامت دیگر آنکہ مملکت ہندوستان
تاصہ بر آمدن آفتاب ہمہ دیار کفر و کافری و بت و بت پرستی بود و متہدان ہند
ہر کیے دعویٰ آنار بکہ لا اعلیٰ نے کردند و خداے راجل و علی شریک محو گفتند
و سنگ کلوخ و دار و دخت و ستور و گا و و سرگین ایشانرا سجدہ میکردند و
بظلمت کفر فضل دل ایشانرا مظلم و محکم بود قطعہ ہمہ غافل از حکم دین و شریعت
ہمہ بخیر از خدا و پیمبر نہ ہرگز کسے دیدہ ہنجا رقبہ نہ ہرگز شنیدہ کس اللہ اکبر
بوصول قدم مبارک آں آفتاب ہل یقین کہ بحقیقت معین الدین بود ظلمت
ایں دیار نور اسلام روشن و منور گشت قطعہ از تیغ او بجای صلیب کلیب
در در کفر مسی و محراب منبرست نہ آنجا کہ بود نعرہ و فریاد مشرکان نہ اکنون
خروش نعرہ اللہ اکبر است نہ ہر کہ ایں دیار مسلمان شد و تاد و قیامت
مسلمان خواهند شد و فرزندان ایشان تا قوالد و اوتان تا کسلو است مسلمان
خواہند بود و آل طائفہ را کہ بہ تیغ اسلام از دوا حرب در دیار اسلام خواهند آورد
الی یوم القیامت مشوبات آں بہ بار گاہ با جاہ شیخ الاسلام معین الدین حسن
سنجری قدس اللہ سرہ العزیز متابعت حضرت او واصل و متواصل خواهند بود
انشاء اللہ العزیز منقول است در آں شب کہ شیخ الاسلام معین الدین

سجری قدس السمره العزیز نقل خواهند کرد چند بزرگ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را در خواب دیدند کہ میفرمود دوست خدا معین الدین سجری خواهد آمد بابتقبال او آمده ایم چون خواجہ نقل کرد و پیشانی مبارک خواجہ نبشته پیدا آمد کہ حَبِيبُ اللّٰهِ مَاتَ فِي حَبِيبِ اللّٰهِ وَنَقَلَ خواجہ روضہ متبرکہ کہ ہم در جامعہ است و خاک پاک مزار این بزرگ دوا سے دل دردمندان سعادت زیارت میسر باد منہم آن شیخ علی الاطلاق آن قطب باتفاق آن منبع اسرار آن مطلع انوار آن شیخ عالم آن بادشاہ نبی آدم آن شیخ الاسلام نامدار قطب الحق والدین بختیار اوشی قدس السمره العزیز خلیفہ شیخ الاسلام معین الدین حسن سجری بود و از اکابر اولیاء و اجداد صفیاء بود و در عصر او ہمہ منقاد و معتقد و بودند و قبول عظیم داشت و نفس گیر او شغل لی مع اللہ مخصوص تبرک تجرید موصوف این بزرگ درامہ مبارک رجب رجب قدرہ شہور ۲۵ شنبہ ۱۰۸۲ و عشرین و خمسمایہ در شہر بغداد در مسجد امام ابواللیث سمرقندی بحضور شیخ شہاب الدین سہروردی و شیخ اوحہ کرمانی و شیخ برہان الدین چشتی و شیخ محمد صفاہانی بشارت ارادت شیخ الاسلام شیخ معین الدین سجری مشرف گشتند نکتہ اول در بیان مجاہدہ شیخ الاسلام قطب الدین قدس السمره العزیز سلطان المشایخ مے فرمود یارے از شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السمره العزیز رسید کہ شیخ الاسلام قطب الدین کانسہ کند وری داشت فرمودند داشت غیش ایشان در عسرت بودے یقائے مسلمانے ہمایہ خواجہ بود خواجہ در اوائل از و ام کردے و او را گفت کہ و ام تو چوں سہ صد دم شود زیادہ از ان ندہی چوں فتوح رسیدے ہم از ان اوا کردے بعدہ خواجہ با خود جزم کرد کہ بعد ازین و ام نکم بعدہ از فضل خداے عزوجل یک قرص زیر مصلے پیدا شدے ہمہ خانہ را بسندہ بودے بقال دانست مگر خدمت شیخ ازین ناخوش ہست کہ و ام نے ستانہم خواجہ خود را بر جرم شیخ فرستاد بہت نفص حال حرم شیخ خواب داد

فکر این بزرگ
مشکل بر چہار
نکتہ است

ہر روز یک قرص زیر مصلے شیخ پیدا مے شود ہماں اہل خانہ را کافیت بعد
ازاں کاک پیدا شد خدمت شیخ از حرم خود پرسید کہ حکایت پیدا شدن کاک
پیش کسے گفتہ حرم خواجہ گفت آری پیش زن بقال گفتہ ام سلطان المشایخ
میفرمود کہ شیخ معین الدین حسن سجری تا پانصد درم شیخ قطب الدین
راذن دادہ بود و قرض کند چون کار بحال رسید ازاں نیز دست داشت قدس
اللہ سرہ العزیز نکتہ دوم در بیان مشغولی شیخ الاسلام قطب الدین بختیار
قدس اللہ سرہ العزیز سلطان المشایخ مے فرمود کہ شیخ قطب الدین بختیار انجمن
مشغولی ترک خفتن بظہو آمدہ بود چنانکہ بچکہ بستر راست نکردے در اول عہد بعد
غلبہ خواب رے بختے و در آخر عمر آنہم بہ بیداری بدل شدہ بود و زبان مبارک
ایشان چنان رفتہ بود اگر وقتے مے خیم زحمت مے منجم حال شغل بحق بجا
رسیدہ بود چون کسے زیارت ایشاں آمدے زمانے بایستے تا بخود باز آمدے انگاہ
بآیندہ مشغول شدے یا از حال خود و یا حال آیندہ چہ بے بگفتندے بعدہ گفتے
مرا معذور دارید باز بحق مشغول شدے سلطان المشایخ میفرمود کہ شیخ الاسلام
قطب الدین را پسرے بود خور و رحمتہ اللہ علیہ بر حمت حق پیوست چون خدمت
شیخ قطب الدین از دفن او باز گشت آواز گریہ مادر خور دک سمع مبارک
شیخ رسید شیخ تاسف کردن گرفت شیخ بدر الدین غزنوی پرسید کہ ای شیخ
چہست شیخ فرمود مرا ایں زماں یاد مے آید کہ من چہ از حق بقا پسرخواستم
اگر مے خواستم مے یافتم سلطان المشایخ میفرمود و نگریداستغراق ایشاں در یاد
دوست بچہ غایت بود کہ از حیات موات پسرا دنیا نکتہ سیدوم در بیان عظمت
و کرامات شیخ الاسلام قطب الدین نور اللہ مرقدہ سلطان المشایخ میفرمود کہ مرد
بود رئیس نام شبے در خواب دید قبہ و خلق انبوء در حوالی آں قبہ مردے کوتاہ
بالاے دید کہ ہر بار در آں قبہ دروں میرو و بیروں مے آید و پیغام خلق را جواب
مے گوید آں رئیس پرسید کہ دریں قبہ کیست مے آں مرد کوتاہ بالا کہ بیروں مے آید

و میرود کدام است گفتند دریں قبۃ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 و آن مرد عبد اللہ مسعود است رئیس میگوید نزد وی عبد اللہ رفعم و لقمتم کہ بخند
 رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عرض دار کہ من میخواہم کہ ترا بہ بنیم عبد اللہ مسعود درو
 رفت و بیرون آمد و گفت رسول خدا میگوید کہ ترا ہنوز اہمیت آن نشدہ است
 کہ مرا بتوانی دید ما برو سلام من بختیار کاکی را برسان و بگو ہر شب تحفہ کہ بر من
 میفرستی میرسد شب است کہ نمیرسد مانع آن بخیر باد این رئیس میگوید من
 بیدار شدم و بخدمت شیخ قطب الدین بختیار آمدم نور اللہ مضجعہ و گفتیم کہ
 حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شما را سلام رسانیدہ است بایستاد
 و گفت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چہ گفتہ است گفتیم ہمچنین فرمودہ است تحفہ کہ ہر
 بر من میفرستی میرسد مگر شب است کہ نرسیدہ است شیخ قطب الدین
 ہمان زماں زن کہ خواستہ بود پیش طلبیدہ و مہر او برو تسلیم کرد و او را بگذاشت
 و آنچنان بود مگر شب در تزویج مشغول بود کہ آن تحفہ نرسیدہ بود بعد ازاں
 سلطان المشایخ فرمود قدس سرہ العزیز تحفہ این بود کہ ہر شب سہ ہزار بار
 صلوٰۃ گفتہ آگاہ حقے سلطان المشایخ میفرمود کہ وقتے شیخ قطب الدین بختیار
 و شیخ بہا والدین زکریا و شیخ جلال الدین تبریزی قدس سرہ العزیز
 در ملتان بودند لشکر کا فزیر پائے حصار ملتان آمد والی ملتان قباہیک بود
 بہمت دفع ملا عین بخدمت این بزرگان آمد و عرض داشت کہ شیخ قطب الدین
 بختیار تیرے بدست قباہیکہ داد و فرمود این را عینیا جانب لشکر کا فرست
 قباہیکہ ہمچنان کرد چوں روز شد بیچلےس از کا فرماندہ بود سلطان المشایخ میفرمود
 کہ من بزیارت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار قدس سرہ العزیز رفتہ
 بودم در خاطر من گذشت این کس کہ بزیارت بزرگان می آید ایشان را
 از آمدن این کس خبر می باشد یا نہ اینغنی در خاطر گذرانیدم و نزدیک رضو
 مشغول شدم در اثنا سے این مشغولی از روضہ متبرکہ کہ این بیت شنیدم

بیت مرزده پندار چوں خویش تن پسن آیم بجاں گرتو آئی بہ تن بہ سلطان ۵۱
 المشایخ میفرمود کہ شیخ قطب الدین بختیار در مبداء حال در آوش بود
 و در آن شہر مسجد بہت خراب و آن یک مسجد منارہ بہت کہ آنرا ہفت منارہ
 میگویند مگر بخدمت ایشان دعائے رسیدہ بود کہ آن یک دعا بود آن
 ہفت دعا گفتند کہ کہ آن دعا بالائے آن منارہ بنجواند بہتر خضر
 اور ملاقات شود الغرض شیخ قطب الدین را ہشتیاق غالب شدہ کہ با
 بہتر خضر ملاقات کند شبہ از شہار ماہ رمضان در آن مسجد ہفت و دو گانہ
 بگذارد و بر آن منارہ برآمد و این دعا بنجواند و فرود آمد چوں قدم از مسجد بیرون
 نہاد مردے را دید ایستادہ بانگ بر شیخ قطب الدین زد کہ دریں بنگاہان
 تو اینجا چکنی شیخ گفت من اینجا آمدہ بودم تا ملاقات بہتر خضر حاصل کنم این دو
 میسر نشد باز بخانہ میسر م آن مرد گفت خضر را چہ خواہی کرد او یکے سرگردان است
 ہنچو تو از دیدن آن چہ شود و دہنمیان پرسید دینامے طلبی شیخ گفت خیر
 وائے دادنی داری شیخ گفت خیر بعد ازاں آن مرد گفت خضر را چہ نے بینی
 بعد ازاں گفت دریں شہر یک مرد بہت کہ خضر دوازده بار بردار و رفتہ است
 و بار نیافتہ ایشان دریں محاورہ بودند کہ مردے نورانی جاہا پاکیزہ پوشیدہ
 پیدا شد این مرد ب تعظیم تمام پیش او باز رفت و در دست و پایے او افتاد
 قطب الدین قدس سرہ العزیز فرمود کہ آن مرد چوں نزدیک من رسید
 روئے سوئے آن مرد پیشینہ کرد و گفت کہ این درویش وامی دادنی ندارد
 و دنیا نے طلبہ آرزوئے ملاقات تو دارد شیخ فرمود ہم دہنمیان بانگ
 برآمد از ہر طرف درویشان و صوفیاں پیدا شدند جماعتی شد تبکیر گفتند کہ
 پیش رفت و نماز بگذارد و در تراویح دوازده سیارہ بنجواند و دل من گذشت
 اگر بہتر خواند بہتر باشد چوں نماز تمام شد ہر کسے طرفے گرفت من بجائے خود آمدم
 سلطان المشایخ میفرمود کہ وقتے جمال الدین تبریزی در خانہ شیخ

قطب الدین قدس اللہ سرہ العزیز خواست آمد شیخ قطب الدین نور اللہ مرقدہ
اور استقبال کرد از خانہ خود بیرون آمد خانہ بر سر چند و گھر بود از آنجا کہ بیرون آمد
در کوچہ شارع زلفت در کوچہ باریک رفت شیخ جلال الدین کہ مے آمد در شلاع
بنیاد ہم دریں کوچہ باریک مے آمد ہر دو یا ہمدیگر ملاقی شدند قدس اللہ سرہ ہما کرت
دیگر در مسجد ملک غر الدین کہ ہم پیش گریاہ اوست آں ہر دو بزرگ یکجا شدہ اند
سلطان المشائخ میفرمود وقتے بخدمت شیخ قطب الدین قدس اللہ سرہ
العزیز مردے از بنیوای شکایت کرد شیخ فرمود اگر بگویم نظر من در عرش
خدا مے افتد استوار داری گفت آری بلکہ بیشتر ہم گفت نیکوست چون
این مقدار میدانی بارے آں ہشتاد تنکہ نقرہ کہ در خانہ ہنارہ بخور بعد از اں
شکایت کن آخر دشر منہ شد روے بر زمین آورد و باز گشت منقول است
کہ شیخ قطب الاسلام قطب الدین بختیاری قدس اللہ سرہ العزیز میفرمود
کہ وقتے من وقاضی حمید الدین ناگوری مسافر بوجیم چو کرانہ دریار رسیدیم گرسنگی
درین اثر کردیک مان بگذشت گوسفندے دونان جوین در دین کرد پید
شد بیامد پیش ما ہنارہ دوبار گشت ما از اتنا ول کردیم و با خود گفتیم کہ ایں گوسفند
از غیب بود ہم در اتنا و اینحال یک گز دے نزدیک نزدیک دریار رسید خود را
در آب انداخت گذار شد تا قاتل شدیم و گفتیم دریں زیر حکمتی ہست بیامینز
و نہال او برویم دست بد عابر دیم بفرمان خداے تعالی در یاد شوق شد وزین
خشک پیدا شد ما بگذشتیم زیر درختے مردے را خفتہ دیدیم و مارے در آمدہ
تا او را ہلاک کرد اند ایں گز دم از جاے برجست آں مار را ہلاک کرد و از پیش
ما ناپیدا شد ما نزدیک شدیم کہ آخر در دریاییم کہ خبر گے کسے خواہد بود دیدیم
مستے خراب قے کردہ افتادہ ہست ما شرمندہ شدیم کہ ایں مرد انچنین بے
زمان و از خداے تعالی انچنین نکاہداشت ہا تھے آواز داداے عزیزاں
اگر ما ہمیں مصلحا نرا و پارسایا نرا نکاہدیم مفسدان و گناہ گاران را کہ نکاہد

بہدین بودیم آنمردمیدارش کفیت برو تقیم شرمندہ گشت ازاں فعل توبہ کرد
و یکے از واصلان گشت انگاہ شیخ الاسلام قطب الدین بر لفظ مبارک
لاند کہ اے درویش چوں وقت در آید نسیم لطف زیدن گیر صد ہزار خرابائی
را صاحب سجادہ گرداند و اگر مباد نسیم تہی و زد صد ہزار سجادہ نشین را
بر اند و بخرابات افکند منقول است کہ ملک اختیار الدین ایبک
حاجب چیزے نقدانہ یا سم خدمتی بخدمت شیخ الاسلام قطب الدین
آورد شیخ الاسلام قبول نکرد بعد ازاں برآں بوریائے کہ نشستہ بودند آنرا
برداشت ملک اختیار الدین را نمود کہ زیر بوریا جوئے تنگہائے زیر مرود
و فرمودہ برآیں آوردہ شما حاجت ندارم باز بر منقول است کہ فرزندان
شیخ الاسلام شیخ معین الدین بخبری را در حدود اجمیر دیہ احیائی بود
مقطعان بجهت مقرر داشت مزاحمت مینمودند فرزندان شیخ را برآن آوردند
کہ در شہر برو و از بادشاہ مترد داشت بیار و بضرورت خواہ از اجمیر
و ملی آمد و بر شیخ قطب الدین قس السمرہ العزیز فرود آمد شیخ قطب الدین
گفت شما حاجت نیست کہ بروید شما بدولت در خانہ باشید من بروم و مقرر
داشت بیارم شیخ الاسلام قطب الدین قس سرہ العزیز بر سلطان
شمس الدین رفت سلطان شمس الدین و تعجب شد چوں وقتے بر سلطان
نزفتہ بود و کرات سلطان بجهت ملاقات التماس میکرد و اجازت نمے یافت
چوں ملاقات شد ہم در مجلس فرمان مقرر داشت باصّرہ تنگہا و زیر پیش آورد
و در آن مجلس رکن الدین حلوائی حاکم خطاودہ بالا و شیخ بنشست سلطان انجمنی موافق نیفت
شیخ قطب الدین تغیر فرج سلطان بنو باطن دریا و کشتن و فرمود چوں حلوا و کاک جو گرد و حلوا بالا کاک
نہند اگر حلوائی بالا و کاک نشیند چہ تفاوت کنی الغرض چوں شیخ قطب الدین فرمان مقرر و بافتوح بخدمت
شیخ معین الدین آورد و شیخ معین الدین شہرت اعتقاد خلق در حق شیخ قطب الدین معاینہ کرد و فرمود
کہ میں چہ کردہ پہا بولت بون بہتر شیخ قطب الدین غصہ آکر د کہ از طرف بندہ چیزے نیست

و از سلطان المشائخ روایت میکنند چون شیخ معین الدین از اجمیر در دہلی آمد و شیخ نجم الدین صغیر شیخ الاسلام حضرت دہلی بود میان شیخ معین الدین و شیخ نجم الدین محبت بود شیخ معین الدین بدین شیخ نجم الدین رفت آو در خدمت چو تره عمارت می کنانید چون نظر مبارک شیخ معین الدین بر و افتاد و بطریق سرگرم پیش نیامد شیخ فرمود شاید شیخ الاسلامی دماغ ترا بر ہم ساخته است شیخ نجم الدین در جواب گفت که من ہماں مخلص و معتقد ماما شہر مدے را در شہر گذاشتمہ اید کہ شیخ الاسلامی مرا کسے بھوئے کشمار و خدمت شیخ معین الدین بتسم کرد فرمود کہ بابا قطب الدین را من ہمراہ خود می برم تو مشوش مباش و آں ایام حکمت کمالات شیخ قطب الدین بسیار قوی شدہ بود و ہمہ اہل شہر رخ بخدمت او آوردہ چوں شیخ معین الدین در خانہ آمد فرمود کہ بابا بختیار ہم یک بار چنین مشہور شدی کہ خلق از دست تو شکایت کردن گرفت از اینجا بخیز و در اجمیر بیا و بنشین من پیش تو بایستم شیخ قطب الدین فرمود کہ مخدوم مرا چہ محل آں باشد کہ پیش مخدوم تو انیم ایستاد فلیک کہ نشیتم پس در آن مرتبہ شیخ قطب الدین ہمراہ شیخ روانہ اجمیر گردید ازین مقدمہ تمام شہر دہلی شور و افتاد ہمہ اہل شہر مع سلطان شمس الدین و نیال برآمدند و ہر جا شیخ قطب الدین قدم میگذاشت خلایق خاک آں زمین بہ تبرک بر می داشت و نہایت اضطراب و زاری مینمودند شیخ معین الدین اینحال را معاینہ کرد فرمود بابا بختیار ہم

نسخہ داوردی بگردانید خدمت شیخ طرف دیگر رفت و دست او گرفت شیخ نجم الدین آغاز کرد بختیار را بر ما چہ گماشتہ کہ او را منع کنی شیخ معین الدین فرمود کہ منع خواہم کرد و آں وقت بیست و شہت شیخ قطب الدین قدس سرہ العزیز در شہر قوی شدہ بود و ہمہ شہر رخ بخدمت او آوردہ شیخ معین الدین چوں در خانہ آمد فرمود کہ بختیار ہم یکبار اینچنین مشہور شدی کہ خلق از دست تو شکایت کردن گرفت از اینجا برخیز در اجمیر بیا و بنشین من پیش تو بایستم شیخ قطب الدین فرمود کہ مخدوم مرا چہ محل آں باشد کہ پیش خواہم انیم ایستاد بلکہ در پاسے مخدوم یغلطم و یقیم فلیک کہ تنشینم الغرض اینچنین روایت کردہ اند کہ شیخ معین الدین قدس سرہ العزیز در سوئے اجمیر رواں شد ہمنوز شیخ معین الدین در اجمیر نزیدہ بود کہ شیخ قطب الدین بختیار در شہر بر حمت حق پیوست ۱۲

مقام باش که خلائق از بیرون آمدن تو در اضطراب و خراب است رواندارم که
چندین دلهای خراب کباب باشند بر و این شهر را در پناه تو گذاریم پس سلطان
شمس الدین سعادت قدم بوس شیخ را دریافت همه را همراه شیخ قطب الدین بشاد
تمام متوجه شهر گردید و شیخ معین الدین بطرف اجمیر روانه گشتند نکته چهارم
در بیان نقل شیخ الاسلام قطب الدین بختیار از دار دنیا بدار حق تعالی قطب الدین
مضجوه سلطان المشایخ میفرمودند روز عید بود شیخ قطب الدین از نمازگاه بازگشت
آنجا آمد که این زمان روضه متبرکه اوست آنجا زمین میسخرایو دپچ گوئی و گنبدی
نبود شیخ آنجا بیاید و بایستاد و رتائل شد عزیزان که برابر بودند عرض داشت کردند
که امروز روز عید است و خلق منتظر آنکه محرم در خانه بیاید و طعاعی بخورند شما
اینجا درنگ چه می کنید شیخ فرمود که مرا این زمین بوس دلهای آید و زمان خصم
آن زمین را طلبید و از خاصه مال خود بهای خرید خود را بدین هماغا فرمود بدین حرف
سلطان المشایخ چشم پر آب کرد و فرمود در دست شیخ آنکه می فرمود اینجا بگو
دلهای آید به بنید که اینجا کجا خفته اند و میفرمود که شیخ الاسلام قطب الدین قدس
السر العزیز را چهار شبان روز تحمیر بود و در وقت نقل و آنچنان بود که در خانقاه
شیخ علی سکرتمی رحمة الله علیه سمع بود شیخ قطب الدین نور الله مرقدہ در آن جمع
حاضر بودند و قال این قصیده بخواند کشتگان خنجر تسلیم را چه زمان از
غیب جان دیگر است شیخ قطب الدین را قدس السر العزیز این بیت
و گرفت از آن مقام بجان آمد مدحوش و تحمیر بودند و میفرمودند که ایس بیت بگو
ایس میگفتند و آنچنان در تحمیر بود الا آنکه چون وقت نماز در می آمد نماز میگذاشتند
و یا ایس بیت میگویانید و ایس میگفتند و آنچنان در تحمیر بود و حایس میرتے
پیدای شد چهار شبانه روز ایس حال بود شب پنجم رسالت فرمود شیخ بدین
خمر نوی رحمة الله علیه میگوید که من آن شب حاضر بودم چون وقت نقل شیخ
نزدیک شد مرا اندک غنودنی بود در آن خوابیدم شیخ گوئی از مقام خود برآمد

است و جاتیب بالا میزد و مراست گوید بدرالدین دوستان خداست را هرگز
 نباشد چون بیدار شدیم شیخ بدایقار حلت فرموده بود در آن مجلس که واقعه
 شیخ بود شیخ احمد نهر والی حاضر بود رحمته الله علیهما و کاتب حروف در سال سماع
 که تألیف مولانا فخر الدین زراوی دیده است ترجمه آن اینست که شیخ
 قطب الدین نورالدین مرقدہ در آن سماع در عالم تحیر شد طیب بود در آن ایام
 حاذق که لقب او شمس الدین بود و دلیل شیخ قطب الدین را بر او بردند تا او
 ماده زحمت را در یابد چون آن شمس الدین دلیل بیدید گفت این دلیل مردی
 است که سوخته است با تش محبت جگر او بگداخته است و طیبیت کو درین
 قول صادق بود و درین استدلال مصیبت چه خوب است در میخنی که انشاء
 کرده اند در مجلس مصطفی صلی الله علیه و سلم قَدْ لَسَعَتْ حَيَّةُ الْهَوَى الْكَبْدِي
 فَلَا طَبِيبَ لَهُ وَلَا رَاقٍ إِلَّا التَّحْيِيلُ الَّذِي قَدْ شَغَفَتْ بِهِ فَعِثْدُ هَارٍ قَبْنِي
 وَ تَزْيَا قِي الغرض قاضی محی الدین کاشانی رحمتہ اللہ علیہ بخدمت سلطان
 المشایخ میگفت ہمدراں سال کہ نقل سلطان شمس الدین التمش
 بود نقل شیخ الاسلام قطب الدین بخت یار قدس السمرہ الغریز نقل
 مولانا قطب الدین کاشانی ہمدراں سال بود ازین حرف سلطان المشایخ
 تاریخ نقل سلطان شمس الدین یاد فرمود و این بیت گفت بیت بسال
 ششصد و سی و سہ بود کہ از ہجرت نمازشاہچہاں شمس دین عالمگیر پونا
 نقل شیخ الاسلام قطب الدین چہار و ہجتم ماہ ربیع الاول بود سنہ المذکورہ
 و کاتب حروف از بزرگے سماع دارد کہ بعد نقل شیخ الاسلام قطب الدین
 بخت یار نورالدین مرقدہ دہ سال قاضی حمید الدین ناگوری رحمتہ اللہ علیہ
 در صد حواۃ بود چون وقت نقل خدمت ایشان شد وصیت کرد کہ در
 پایان شیخ قطب الدین دفن کنند فرزندان قاضی حمید الدین ناگوری

سلا تحقیق ہر آئینہ گزیدہ است ماردستی مگر مرا پس نیست غیب مرآن گزیدی مراد نیست افسوس
 مگرد و مرآت آنکہ تحقیق فریقہ شہ با آن دوست پس نزد او افسوس من است و دوا دشمن است

نہیں خواستند کہ بچہ ناں کنند چوں وصیت قاضی بود بضرورت دفن کردند اما چو ترہ
بلند تر از روضہ منبر کہ شیخ الاسلام قطب الدین قدس اللہ سرہ العزیز عمارت کنند
بعده قاضی حمید الدین ناگوری رحمۃ اللہ علیہ فرزند ان خود را در خواب نمود و
گفت کہ شما چو ترہ چرا بلند کردید و مرا از روی مبارک شیخ الاسلام قطب الدین
قدس اللہ سرہ العزیز بدیں سبب بغایت شرمندہ گردانید سلطان المشائخ
فرمود کہ من بارہا در میان این دو تربت در پائیان شیخ الاسلام قطب الدین و سر
آن قاضی حمید الدین ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز نماز کردہ ام و ذوق و راحت
بسیار یافتہ ام بعده فرمود کہ مکالمہ را چہ اثر است اما اثر آن دو بزرگ است
کہ یک طرف شاہ حقہ است و طرف دیگر شاہ قدس سرہ العزیز منہم آن سلطان
العارفین آن برہان العاشقین و المحققین آن پیشواے اصحاب دین آن
مقتداے ارباب یقین آن کنج عالم عزلت آن گنجینہ سراے دولت آن سرور
اقلیم عظم آن قطب قطاب عالم یعنی شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین لمجاہد
والمساکین مسعود بن سلیمان کہ بسعادت ابدی دید دولت سرمدی رسیدہ بود
و در علم تقوی و ورع و ترک و تجرید و عشق و بکار و ذوق کلام محبت و اشارات
و رموزات بے نظیر زمانہ و در عہد دولت خود یگانہ بود و گوے سبقت از
میدان کرامت و از سروران عالم دیں بردہ و این بادشاہ خلیفہ شیخ الاسلام
قطب الدین بختیاراوشی بود و از حضرت با عظمت و مجاز مطلق گشتہ زبے علو
ہمت و رفعت و درجت کہ بہیچ چیز از نعم دنیوی و اخروی جز عشق ذات باری
تعالی میل نکرد و را بچہ ناں عہدے کہ بوجود ذات مبارک او کہ عالم بچہ بوستان
ارم آراستہ بودند و در انچینیں شیرے یعنی شہر دہلی کہ قبة الاسلام گیتی است
و بندگان خداے تعالی از مشائخ در مقامات و کرامات مے زدند و میکشادند
و علماء و خواص معانی باریک استنباط مے کردند و او ساط خلق بترنیہ حال
و تر حسیب آل خوش مے گشتند چنانکہ بہیچ نوع بہیچ ضنیے را از خلائق در آن زمانہ

باب ۱۱ فیضائے خواجهگان چنانچہ حضرت سالت تا عہد حضرت نظام الحق والدین قدس

راحت جز خوش خوی و خوشدلی ہیج کار سے بنو دایں بادشاہ عالم حقیقت در آنچنان
روزگار باختیار از ہمہ انقطاع کرد و بکل رو سے بدوست آوردہ و ترک اینچنین شہر
گرفتہ و بیابان و جنگل را ہیچو شیران دیں پیشہ ساختہ و بنان درویشانہ و جامہ فقیر
قانع گشتہ ہر چند کہ خود را مستور میداشت لاجرم صیانت حسن معاملہ آں بادشاہ
در کونین میرسانیدند و تا روز قیامت غفلتہ آں صیت چنانکہ در میان ملا و اعلیٰ
دریجہاں خواہد بود و عالم بنام او بوجود فرزند ان او کہ ہر یک در دریائے کرامت
واز دو دمان رحمت اند و بندگان او کہ بشرف اتصال آنحضرت متصل اند تا قیام
قیامت روشن و منور خواہد بود و بزرگے خوش گوید شعر البدر لیلکم من فرید جہنم
و الشمس تغرب فی شقائق حدہ ۛ ملک الجبال یاسرہ فکما تمنا جئسن البریۃ کلہ من
عندہ شوی اے سرور اولیائے عالم ۛ اے قبائے اصفیائے اکرم ۛ روئے تو
کہ آفتاب حسن است ۛ پیدا شد از وضیاء عالم ۛ ہر چند این بیچارہ در دریائے
اوصاف او غوطہ خور دنیایاں نے یاد بزرگے خوش گوید مصرع بدریائے
در فنادم کہ پایانش نے بنیم ۛ ایں گداز چہ محل آں باشد کہ بیان اوصاف جمال
ولایت ایں بادشاہ اہل یقین کند ۛ وصف جمال چوں توئی نیست حد
بیان من ۛ من چہ صفت کنم ترا اے تو چنانکہ ہم توئی ۛ چارہ جزا ین نیست
کہ دعائے بکنم و بگذرم ایں ضعیف گوید ریاغی جہاں تا قیامت بنام تو باد ۛ
فلک بامہ و خور غلام تو باد ۛ بکام دل و جان عشاق تو ۛ شراب محبت ز جام
تو باد نکتہ اول در بیان حسب نسب شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
قدس اللہ سرہ العزیز مقرر صاحب دلائل عالم باد ایں بادشاہ اہل دین از دو دمان
شاہ کاہل فرخ شاہ عادل بود و در آں عہد زمام مملکت دنیا بردست فرخ شاہ
بود و جملہ بادشاہان اقا لیم طبع حضرت او بودند و مملکت کابل بیش از مملکت
غزنوی بود چوں مملکت کابل بجاو داشت روزگار خلل پذیرفت بدست بادشاہان
غزنین افتاد و فرزندان فرخ شاہ ہم در دیار کابل بالماکن اسباب خویش مشغول

ذکر ایں بزرگ
عہد حضرت شیوخ العالم
فرید الحق والدین
والشرع والدین
حضرت فرید الدین
شکریہ مستحق شکر
اجودہی جیتی
قدس سرہ
العزیز مشتمل بر
ہشت مکتہ

یہ ماہ چار و چہ نمائیں ہے خود ارکانہ پشانی و کتاب چہاں میشود در روئی رضائے او بادشاہ حسن است

باب ۱ در فضائل خواجهگان چشت حضرت سید الشیخ علی بن محمد حضرت نظام الحق والدین قدس سره

۵۴ ماند تا غایتی که چنگیز خاں خروج کرد و ملک ایران و توران بزرگ شیخ آرد
و تاراج نهاد و شکر بجانب مملکت غنیمت کشید چون در کابل رسید آن دیار را نیز
بگرفت و خراب کرد و جد بزرگوار شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره
سره العزیز در حرب کفار شهادت یافت بعده جد بزرگوار شیخ شیوخ العالم
قاضی شعیب با سلسله پیروی و خیل و تبار و دیار لاهور و شریف آوردند و در
قصه قصور نزول فرمودند قاضی قسو که در عدل و انصاف و مروت و مردی
فخر قضاوت عصر بود ذکر بزرگی و عظمت خاندان شیخ شیوخ العالم پیش ازین
شنیده بود چون این بزرگان را بدید صد چندان که شنیده بود و مشاهده کرد
سنانی خوش گوید بیت آنچه گوش از کمال خواهی شنید چشم از و صد هزار
چندان دیدم قدم این آیندگان را سعادتی دانست و تعظیم بسیار پیش
آمد و ضیافتهاے شکر کرد و ذکر رسیدن این بزرگان که بکمال علم و بکمال
حلم آراسته بودند و عظمت و کرامت خاندان ایشان بر باد شاه عهد نبوت
بادشاه فرمانی تعظیم و تکریم بسیار بخدمت این بزرگان فرستاد و مضمون
آنکه این بزرگان را اختیار افتد از هر علم دنیاوی و دینی از جهت من رضا
است مصرع رضای دوست مقدم بر اختیار من است بعده جد شیخ شیوخ
العالم فرید الحق والدین فرمود که ما از علم دنیا هیچ مطلوب نیست چیزی که
از مارت دنیا آں نشویم بعده قضای کشتی که از ملتان نزدیک است
بقاضی شعیب جد شیخ شیوخ العالم مفوض شد و آنجا سکونت کرد حق تعالی
از دو دمان این بزرگ بادشاه را پیدا آورد یعنی شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والشرع والدین قدس سره العزیز تا خلافت مملکت هندوستان را که در دریا
ظلمت و معاصی غرق بودند دستگیری کرد و بیرون آورد و نکتہ دوم در بیان
غزلت گرفتن و انزوا گزیدن و بحق مشغول گشتن شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین دیوستان این بزرگ بخدمت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار

قدس اللہ سرہا الغیر منقول است کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 طیب اللہ مضجعہ ہم از غنفوان جوانی کہ قوت کامرانیست بعبادت و محبت
 باری تعالی مشغول گشت و ترکی بیکباری پیش گرفت و از خویش و پیوند جدا شد
 بیت ہر کس را بجاں خویشی و پیوندے ہست و غم تو خویش من و غمش تو پیوند
 من است و امیر خسرو نیز گوید بیت اگر تو با غم یابی بر بخت خویشی داری و
 چون محبوبی فرد باید شد ہم از خویش و ہم از بیگانگان و چون نیت صادق بود و حق
 تعالی تقیر کردہ جہانے تا قیامت در سایہ دولت او بیا سایند و در آخرت بجا
 ابدی یا بند سعادت ملاقات و دولت دست بوس شیخ الاسلام قطب الدین
 بختیار قدس اللہ سرہ الغیر و رزقنا شفاعتہما روزے کرد و چنانکہ شیخ
 نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ فرمود و در انجی شیخ شیوخ العالم والدین طیب
 مضجعہ بتعلیم مشغول بود و وصیت تعلم و تجرد و تعبد شیخ شیوخ العالم در عالم منتشر شد
 و ایں آوازہ بسبح مبارک شیخ الاسلام بہا والدین زکریا تو اسد مرقدہ و
 روضتہ رسیدہ و شیخ الاسلام بہا والدین را مطلوب آں بود کہ با شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ الغیر ملاقات کند ہمد ریخاں شیخ شیوخ العالم
 فرید الدین بچتہ تعلیم در ملتان رفت و دریں ایام ملتان قبتہ الاسلام عالم بود
 فحول علما انجا حاضر بودند شیخ شیوخ العالم فرید الدین در مسجدے فرو و آمد روزی
 در آں مسجد مستقبل قبلہ سبق کتاب نافع بردست کرد و مشغول نشستہ بود در
 اثناے اینحال شیخ الاسلام قطب الدین بختیار قدس اللہ سرہ الغیر از
 اوش در ملتان رسیدہ و ہمد ریں مسجد کہ شیخ شیوخ العالم کبیر بود و آمد شیخ شیوخ
 العالم کبیر در سماعے شیخ قطب الدین نظر کرد و اچہ دید تعلیم بسیار کرد و بر ہیئت
 ادب تہستہ چوں شیخ الاسلام قطب الدین دو گانہ تحیت مسجد بگذازد و جانب
 شیخ شیوخ العالم دید فرمود کہ مسعود تو چہ سخوانی گفت کتاب نافع گفت میدانی
 کہ نفع تو ازین نافع خواہد بود شیخ شیوخ العالم گفت نفع من از کیمیا سعادت

بخش شما خواهد شد و شیوخ العالم بر فور بر خاست سعادت قدم بوس شیخ
 الاسلام قطب الدین دریافت مقرر قدم شیخ الاسلام قطب الدین آورد و
 بخدمت ایشان پیوست ہمد رینجال شیخ الاسلام بہاؤ الدین براسے دیدن
 شیخ الاسلام قطب الدین بر حکم اتفاقاً ملازمت ہمد رین مسجد کہ شیخ الاسلام قطب الدین
 و شیخ شیوخ العالم فرید الدین بودند آمد قدس سرہ ہما و با ہمد ملاقات کردند
 بوقت برخاستن شیخ الاسلام بہاؤ الدین قدس سرہ نعلین شیخ الاسلام
 قطب الدین بدست مبارک خود راست کرد و این تعریف است میان مشایخ
 کبار اگر کسی را خواهند کہ معذرت کنند نعلین آنکس را راست کنند ہما ساعت
 شیخ الاسلام قطب الدین قدس سرہ الغریز غیمت شہر دہلی کرد شیخ شیوخ
 العالم فرید الدین برابر شیخ الاسلام قطب الدین در شہر آمد و بدولت بیعت شیخ
 قطب الدین بختیار مشرف گشت قدس سرہ ہما الغریز منقول است
 در ان مجلس کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ الغریز بخدمت
 شیخ الاسلام قطب الدین بختیار بیعت کردہ است این بزرگان حاضر
 بودند قاضی حمید الدین ناگوری و مولانا علاء الدین کرمانی و سید
 نور الدین مبارک غزنوی و شیخ نظام الدین ابوالمود و مولانا شمس ک
 و خواجہ محمود مونسہ دوز و عزیزان دیگر کہ ہر یک از عرش تا تحت الثری در نظر
 مبارک ایشان بود قدس سرہ و اہم شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
 سرہ الغریز بعد آوردن ارادت ہم بخدمت شیخ قطب الدین در شہر ماند و حق
 مشغول شد چنانکہ سلطان المشایخ میفرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 طیب اللہ مرقدہ بخدمت پیر خود شیخ الاسلام قطب الدین بعد دو ہفتہ بر فتنہ بجلال
 شیخ بدر الدین غزنوی و عزیزان دیگر کہ ملازم آنحضرت مے بودند و خلاصہ
 این سخن این مصرع است کہ دین باب بر زبان مبارک سلطان المشایخ
 گذشتہ است مصرع بیرون درون بہ کہ درون بیرون نکتہ سیوم در بیان

مجاہدہ و روش شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین از ابتدا تا انتہا، عجم غزیر
 ایں بادشاہ دین قدس اللہ سرہ العزیز سلطان المشائخ میفرمودند انجیر شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز در شہرے بود در تذکرہ شیخ
 بدر الدین غزنوی حاضر شدے یکروز بر سر منبر شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 راجع کرد حاضران ندانستند کہ کرامت می کند زیرا چہ جامعہ شیخ شیوخ العالم
 نیک پارہ بود بعد فراغ تذکیر بیرون آمد مردے پیراں پیش آورد شیخ شیوخ
 العالم آن را پوشیدہ در حال تکبیر و شیخ نجیب الدین متوکل را داد و
 فرمود من ذوقے کہ در آنجامہ پارہ د آئتم در نیجامہ نو نیا فتم الغرض بعد آنکہ بخلا
 شیخ الاسلام قطب الدین مخصوص شد و خلق هجوم کرد و مطلوب ستر بود از
 شہر بیرون آمد و در کاشی رفت آنجا ساکن شد و مجاہدہ و مشغولی ظاہر و باطن
 مشغول گشت و خود را مستور میداشت و نمیخواست کہ بچ آفریدہ بر حال و مطلع
 شود تا روزے مولانا نور ترک و علماء حضرت اورا بتعصب ناپسندید و مرے
 میگفت وادازاں پاک بود و در غایت تقوی و بزرگ چنانچہ سلطان المشائخ
 در باب بزرگی او کرات سخن رانده و امیر حسن آزاد در فوائد القواد آورده الغرض
 ایں بزرگ را بنی سید و تذکیر شیخ شیوخ العالم در مجلس حاضر شد و جاہار شیخ شیوخ العالم یکدیگر
 بود و چونکہ نظر مولانا نور ترک بر جمال لایت شیخ شیوخ العالم افتاد گفت اکسلماناں حضرت سید
 بعدہ و چونکہ بادشاہانرا کند چون در بنی عظمت و کرامت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر
 خلق را روشن شد از نیجا فیز طرف کہتوا لا رفت کہ وطن قدیم آبا و اجداد ایں شاہ
 دین بود و مد تے آنجا مشغول بود سلطان المشائخ مے فرمود در آں ایام
 کہ شیخ جلال الدین تبریزی قدس اللہ سرہ العزیز از ملتان در شہرے آمد
 چون در کہتوا لایرسید پرسید کہ اینجا کسے بہت از درویشان کہ ادرا بہ بنیم گفتند
 قاضی بچہ بہت از مریدان شیخ الاسلام قطب الدین نجیب الدین یا قدس اللہ سرہ العزیز
 پس پشت نماز گاہ کہتوا مشغول می باشد شیخ جلال الدین قصد ملاقات شیخ

شیوخ العالم فریدالدین کرد و رشتناے راه مردے یک انار بخدمت شیخ جلال
 الدین آورد شیخ جلال الدین ہماں را دست کرده بخدمت شیخ شیوخ العالم
 فریدالدین آمد بعد ملاقات بنشستند شیخ جلال الدین تبریزی آں انار پارہ کرد
 و خوردن گرفت شیخ شیوخ العالم فریدالدین صائم بود افطار نکرد و سہرا و تیل
 شیخ شیوخ العالم پارہ بود و رشتناے ایں حال و مکالمہ احوال ہر بار یاد
 میزد و شیخ شیوخ العالم فریدالدین بدامن محل از ا پارہ مے پوشید شیخ
 جلال الدین دریافت فرمود کہ درویشے بود در بخارا بتعلیم مشغول ہفت سال
 از اردو رتہ نداشت و فوطہ داشت خاطر مبارک جمعہ ارچہ شود سلطان المشائخ
 میفرمودند شیخ جلال الدین را ازیں درویشی مراد نفس خود داشت الغرض
 چون شیخ جلال الدین آں آنا بخورد و شیخ فریدالدین افطار نکرد شیخ جلال الدین
 برخواست برفت شیخ فریدالدین در تاسف شد کہ من چرا افطار نکردم بیکدانہ انار
 از بقیہ آں آنا در زمین افتاد، بود بستہ و در کرہ دستار چہ بست بہ نیت آنکہ
 شب بدال افطار کند چون شب شد بدال افطار کرد یک روشنائی در دل
 پیدا شد در خاطر کرد کہ چرا زیادہ نخوردم چون شیخ شیوخ العالم فریدالدین
 قدس السمرہ العزیز در شہر آمد بخدمت شیخ قطب الدین پوست فرمود کہ مسعود
 آں دانہ انار کہ مقصود بود بتورسید خاطر جمعہ الغرض چون نام و آوازہ
 شیخ شیوخ العالم فریدالدین جہانگیر شد و وضع و شریف روی بخاکبوس
 حضرت شیخ شیوخ العالم نہادند و موضع کہتوال کہ از ملتان نزدیک بود خلق
 ملتان توجہ بہ آنحضرت کرد و از آنجا در اجودہن آمد کہ مقامے بھول بود بروایتے
 شانزادہ سال و بروایتے بیست و چہار سال تا آخر عمر در اجودہن ماندہ و آنمقام
 بوجہ مبارک او قبلہ ہند و رستمان و خراساں شد و تا روز قیامت
 لمجاہ پیر گاں و مسکیناں و ملوک و بادشاہاں گشت سلطان المشائخ میفرمود
 کہ شیخ شیوخ العالم فریدالحق والدین قدس السمرہ العزیز یک چندے

درمانشی بود چوں علم وافر داشت بعل مقرون گردانید امثال آن بدار زیا
 شد انجا مشهور گشت از انجا نقل کرد و در کتب و ال که معاش کمتر باشد و مقامی
 مجهول است ساکن گشت چوں آن مقام از زمان نزدیک است انجا مستور نماند بارها
 خوانسته که از انجا هم برود در لاهور که خراب است و آب روان دارد سکونت
 سازونی اجمله آخر عمر در اجودین گذرانید مقصود از این حکایت آن است که خود را
 مستور داشت و در شتبار نکوشید و بارها بر زبان مبارک شیخ شیوخ العالم
 فریدالدین طیب الله مضجع این بیت رفته بیت هر که در بند نام و آوازه است
 خانه او بروں دروازه هست به سلطان المشایخ میفرمود شیخ علی
 در خط میریت بود و خاک او بها نخواست او در مانسی بر سید و در آن ایام
 شیخ شیوخ العالم فریدالدین قدس الله سره العزیز را روزه داؤدی بود روز
 افطار خود شیخ علی را همان داشت در اثنا س آں هر دو بزرگ هلمقه شدند
 بخاطر شیخ علی گذشت که چه نیکو بود که شیخ شیوخ العالم را صوم دوام بود
 شیخ شیوخ العالم با شراق باطن دانست بفرودست از طعام داشت و گفت
 آنچه بر خاطر خالصگان حق گذشت تکفل کردم صوم دهر از پیش او برداشت
 از سلطان المشایخ پرسیدند که شیخ الاسلام قطب الدین را صوم دهر بود و فرزند
 تحقیق نیست اگر بود شیخ شیوخ العالم فریدالدین صوم دهر بر متابعت ایشان
 کرد و سلطان المشایخ فرمود در محله که ذکر شیخ پدر الدین غزنوی افتاده بود
 که کار شیخ شیوخ العالم فریدالحق والدین قدس الله سره العزیز دیگر بود او ترک
 خلق گرفت و دشت بیابان اختیار کرد یعنی در اجودین ساکن گشت
 بنان درویشان بچیزهای که در آن دیار خیزد چوں پیلو و مانند آن قانع
 گشت با آنهمه از آمد و شد خلق حد نبود در خانه بقیاس نیم شب کم و بیش میبستند
 یعنی پیوسته در باز بودی و طعام و نعمت موجود از کرم خدا س تعالی دایم
 درونده را از آن نصیب شد س بچکس بنخدمت ایشان نیامد که او را

چیزے نصیب نکرد و عجب قوتے و عجب زندگانی کہ بیچ کس را از بی آدم میسر نشود اگر کسی بخدمت او بیامدے کہ هرگز نیامده بودے و دیگر کسیکه نیز حاضر بودے و آشنای چندیس ساله بودے در محاوره با او برابر بودے و در توجیه با هر دو متساوی بعد از ازاں فرمود کہ من از مولانا بدرالدین اسحق شنیدہ ام کہ من خادم بودم و مخدوم ہر ہر بودے با من گفتے و مرا بکاریکہ برارہ کردے در خلا و ملایک سخن بودے بیچگاہ در خلا سخن گفتے و کارے فرمودے کہ ملاعین آن گفتگو یعنی طائران یک روش داشتہ ایں از عجایب روزگار است و سلطان المشایخ میفرمود کہ بیشتر افطار شیوخ العالم فریدالدین قدس السلسلہ الغریز بشریت بودے یکقدحے در انجا شربت بیاوردندے و قدرے مویز گہے در آں کردہ ازاں شربت بمقدار نصف بلکہ ثلثانے برجلہ حاضرانے کہ مے بودند قسمت کردندے و مقدار ثلثے کہ ماندے خود بکار بردے و از بقیہ آں ہمہ کس را کہ خواستے نصیب کردے تا آں دولت کرا بودے بعدہ پیش از نماز دو نان بر روغن چرب کردے و بیاوردندے آں دو نان کم از یک آٹا بودے یک نان پارہ کردے بجا حاضران رسانیدے و یک نان دیگر خود خوردے و ازیں نان خاص ہم کسے را کہ خاستی ہم نصیب کردے بعد از اداے نماز شام مشغول شدے مشغولی شدنی تمام بعد از ازاں ماندہ پیش او آوردندے و طعام از ہر لون بودے چوں طعام خرچ شدے بیش طعام دیگر خوردے مگر باز بوقت افطار روز دیگر بعد از ازاں فرمود کہ یک شب بوقت استراحت من بخدمت حاضر بودم کہ بے جنگلی راست کردند ہماں گلیم کہ بر آں روز بختی ہماں بالاسے کہٹ انداختندے چنانچہ آں گلیم تاپایاں نمیدید آنجا کہ موضع یاسے مبارک ایشان بود شقہ آوردندے و نہادندے کہ اگر آں شقہ بالا کشیدے آنموضع از بستر خالی ماندے و یک عصاے بود کہ از شیخ قطب الدین قدس بدر سرہ الخیر یافتہ بود آں را می آوردند و بجانب سر آں کہٹ میداشتند شیخ شیوخ عالم بدان متکا کردے و استراحت فرمودے و بدان دست فردا آوردی و قبیل کردے

ایہاں غلام خواجه کا چشتی خیر سلسلہ کا تاج حضرت نظام الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز

سلطان المشائخ میفرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الدین نورانی مرقہ میشرمان
نہیں جو جسے ہفتہ وقت افطار ایک دو پر کالہ نان زمیل بیش بودے وقتے کہ درخانہ
قوام دو بار زمیل شستی بیشتر یاراں را در روز نان زمیل بودے شب درآمدہ خواہ
کشد نہ بے منقول است وقتے باے شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
قدس اللہ سرہ العزیز خادم یک دانگ لائیک وام کر دیوں بوقت افطار طعام پیش
شیخ شیوخ العالم نور باطن دریافت فرمود دریں طعام بوے تصرف می آید
نامہ عرضہ اشت کرد درخانہ نمک نبود وام کردہ شد فرمود تصرف کردی ہم برآں
سند و سیکردی روانا شد کہ من این طعام بخورم سلطان المشائخ میفرمود شیخ
شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز را در آخر عمر عیش تنگ شد ہود
در روزی نزدیکی بازار بقار حلت خواہن برد تا بخدے کہ ماہ رمضان من آنجا بودم
انکہ طعام آورندے چنانکہ حاضر اثر اس نکرے بچہ شے من درآں آیام طعام
سبب شوروہ بودم و آنچه اسباب معاش منتظم بود معاینہ افتادہ ہست کہ ہم سہل چیز
بودہ ہست و میفرمود در آنچه از اجود ہن مراوداع شد شیخ شیوخ العالم یک سلاطانی
مرا خرج فرمود ہم درآں روز مولانا بادر الدین اسحاق فرمان شیخ شیوخ العالم
پسائی کہ امر و زبانی شد فردا رواں شود چوں وقت افطار شد درخانہ خدمت
شیخ چہیزے موجود نبود کہ ازآں افطار شود چوں اینحال معاینہ کردم ہاں سلطان
را کہ من خرج یافتہ بودم و نظر شیخ شیوخ العالم بر دم و عرضداشت کردم از صدقہ
شیخ شیوخ العالم یک سلاطانی مرا خرج رسیدہ است فرمان شود تا ازین چیز
بیانند شیخ شیوخ العالم از نیچکایت بمعنی بغایت خوش شد و دعا ہا کرد چنانکہ بقیہ
نیچکایت در ذکر سلطان المشائخ در کتب فتح فتوح تحریر یافتہ است شیخ نصیر الدین
محمد رحمۃ اللہ علیہ از سلطان المشائخ روایت می کند کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین قدس اللہ سرہ العزیز را ہم بسیار بود خادم حرم ایشان بیامے میگفتے
نہاں ہاں روز قلاں پسر ایک فاقہ ہست یا فلاں دختر را دو فاقہ خواہ چہاں مستغفر

حق بودے کہ سخنان ایشان همچو باد بودے یعنی گفته ایشان را بخود راه نمادے
 و تھے نیز حرم ایشان بخدمت شیخ آمد و گفت خواجه امروز فلاں پسر از بسبب
 گرسنگی در معرض ہلاکت شدہ است شیخ شیوخ العالم سر از مشغولی برآوردند و
 فرمودند مسعود بندہ چہ کن اگر تقدیر حق درآید و از جہان سفر کن رستے در پابے
 او بندی و بیرون بفلکی بیای بعدہ سلطان المشائخ فرمودند خواجه کہ خوشتر از
 و خوشتر خیر و دعویٰ محبت خدا کند دروغ گفتہ باش منقول است چوں
 شیخ شیوخ العالم فرید الدین خواست کہ مجاہد پیش گید و دریں باب بخدمت
 شیخ قطب الدین تاجتیار نور اللہ مرقدہ عرضداشت کرد شیخ فرمود کہ طے
 بکن شیخ شیوخ العالم طے کرد و سہ روز چیزے نخورد و سیوم روز وقت افطار کرد
 چند نان آورد شیخ شیوخ العالم دانست کہ از غیب است بیاں افطار کرد
 بعد ازاں دید کہ زانے پر کالہ رود ہاے مردارے در دہن کردہ بالاسے و خست
 نشستہ است ہمیں کہ نظر شیخ شیوخ العالم برآں افتاد و رونہ مبارک او را کہ خست
 حاصل شد و رونہ بخوشی آں ناہا کہ وقت افطار تناول کردہ بود تمام بیرون اندا
 و معدہ پاک ایشان خالی شد این معنی بخدمت شیخ قطب الدین قدس اللہ
 سرہ العزیز گزرا نیدہ شیخ فرمود کہ مسعود بعد سیوم روز از طعام خماری افطار کردی
 فاما عنایت باری تعالی در باب تو بود کہ ایں طعام در معدہ تو جاسے نیافت
 ہلا برو سہ روز دیگر طے کن و آنچه از غیب سہ ازاں افطار کنی سہ روز دیگر
 طے کرد و چنانچہ شش روز بودے طعام بدیشان نرسید ضعف بغایت غلبہ کرد
 چوں وقت افطار شد بیچ طعامے ہدایت شد تا یکپاس شب گذشت ضعف
 غالب تر شد نفس از حرارت گرسنگی سوختن گرفت دست مبارک جانب
 زمین فراز کرد و چہ سنگ ریزہ کہ از زمین برداشت در دمان مبارک خود
 انداخت آں سنگ ریزہ از برکت دہن مبارک او شکر شد حکیم سنائی
 خوش گوید بلیت سنگ در دست تو کہ برگردد و فہر و کام تو شکر گردد

چون این کرامت معاینه کرد باخویش گفت که این معنی نباید که از مکر باشد آن سنگریزه
 که در کام مبارک شکار گشته بود بیرون انداخت باز همچنان مشغول حق شد تا نیم
 شب گذشت ضعف غالب تر گشت باز شیخ شیوخ العالم چند سنگریزه دیگر
 از زمین برداشت و در دهن انداخت آن سنگریزه نیز شکر شد همان معنی
 مکر در خاطر مبارک ایشان گذشت این شکار نیز از دهن بیرون انداخت
 همچنان مشغول حق بود تا آخر شب شد باخویش گفت نباید که از غایت ضعف
 از طاعت بارانم باز چند سنگریزه بست و در دهن انداخت شکر شد این بار در
 خاطر مبارک گذرانید که این از حق است که سیوم بار روزی می شود و آنکه
 شیخ فرموده بود که آنچه از غیب بید بیاں افطار کنی همین خواهد بود و بعد آن سنگریزه
 شکر بخورد چون روز شد بخدست شیخ الاسلام قطب الدین رفت شیخ فرمود که نیکو کردی
 بیاں افطار گردی هر چه از غیب است نیکوست بر تو چو شاکر شیرین خواهی بود شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره العزیز را از اینجا پیرشکر بار و پنجشکر
 خواند بعد شیخ شیوخ العالم بخت از و یاد مجاهده باز بخدست شیخ قطب الدین
 نورالدین مرقدہ عرض داشت کرد که اگر فرمان شیخ باشد چله بدارم این معنی موافق
 مراجع شیخ نیفتاد فرمود که حاجت نیست از این چیزها شهرت حاصل آید شیخ
 شیوخ العالم جواب گفت وقت شیخ حاضر است که بنده را مطلوب شهرت
 نیست بعد شیخ شیوخ العالم فرمود که من در یقین عمر خود از این سخن پشیمانها
 خوردم که چرا جوابی دادم که نه موافق مراجع ایشان بوده است الغرض بعد
 شیخ الاسلام قطب الدین قدس سره العزیز فرمود که ما بر وجهه معکوس بردا
 و شیخ شیوخ العالم را معلوم نبود که چله معکوس چه باشد شیخ شیوخ العالم شیخ
 بدرالدین غزنوی را گفت که خدمت شیخ مرا چله معکوس فرموده است و
 من از دها بت شیخ نه پرسیدم که چله معکوس چه باشد شما ترمیت کنی یا این معنی
 از خدمت شیخ استکشاف نماید شیخ بدرالدین از خدمت شیخ قطب الدین

کیفیت چہلہ معکوس پر سید شیخ فرمود کہ چہلہ معکوس آں باشد کہ چہل روز یا چہل
شب پائے خود بر شتہ بہ بندہ و در چاہے سرنگوں خدائے تعالیٰ را عبادت
کنند چوں ایں معنی شیخ شیوخ العالم را تحقیق شد عزیمت چہلہ معکوس مصمم فرمود لیکن
بنوعی کہ ایں معنی مستور ماند بعدہ در طلب مقامے شد کہ انجا مسجد کے باشد
و درون آں مسجد چاہے و نزدیک آں چاہ درختے کہ شاخ آں درخت بہر
آں چاہ رسیدہ باشد و در آں مسجدی موزنے باشد متدین لایق صحبت درویشاں
باشد و صاحب سرایشاں شیخ شیوخ العالم انجینس مقامے و شہر تفحص کردند
نیافت در مائشی رفت و مدتی انجا بود ہم انطعمی میسر نشد چنانکہ در ہر قصبہ و خطہ پند
خلوت می طلبید تا آنکہ در خطہ اچہ رسید انجا مسجد کے یافت بغایت مروج
کہ آنرا مسجد حاج گویند و در آں مسجد چاہے و نزدیک آں چاہ درختے و موزن
کہ نام او خواجہ رشید الدین مینا می گفتندے و اواز مائشی بود و بخدمت
شیخ شیوخ العالم صدق ارادتے داشت شیخ شیوخ العالم چند روز در آں
مسجد بماند چوں تجدید بر صدق محبت محافظت اسرار او ثوقے یافت بر او ایس
بکشا و بشرطیکہ کشف نکرد و الغرض آں موزن را فرمود تا بعد اداے نماز خفتن
چوں خلق باز گرد رسنے بیار دچوں موزن رن بیاورد و شیخ شیوخ العالم
شیخ کبیر قدس الدہ سرہ العزیز بعد وضو تمام بیک سر شتہ پائے مبارک
خود را کہ تاج سر اولیا است بست دوم سر شتہ بدان شاخ درخت کہ بر سر چاہ
بود بہرست نظامی خوش گوید بپیت دارد و دوسراں رشتہ یکے عجز و دگر ناز
زیں سو ہم عجز آمد و زال سو ہمہ ناز + بعدہ سرنگون خود را درین چاہ آویخت و مشغول
شد امیر حسن خوش گوید ہر دل کہ در و ہر تو آویختہ شد + آویختہ شد
ماقبت از کنگرہ عشق + و آں موزن را فرمود کہ شامیش از طلوع صبح بیا مید شیخ
شیوخ العالم قدس الدہ سرہ العزیز بچناں در چاہ نماز معکوس مشغول شد چوں پیش
از صبح موزن بیا مد دید کہ شیخ شیوخ العالم بچناں مشغولست گفت مخدوم اشارت

۷۱ کہ فرصت بودے چیزے میخواندم چنانکہ شش سیپارہ پیش شیخ شیوخ العالم
خواندم چوں من خواندن آغاز کردم مرا فرمود کہ اکھد بخواں چوں بخواندم و در و الا
لین رسیدم فرمود ضا و بچنین بخواں کہ من میخوانم ہر چند کہ خاتم ہجیناں نیاید
انگاہ سلطان المشائخ فرمود کہ آں چہ فصاحت و بلاغت بود شیخ شیوخ العالم
ضاد بنوع خواندے کہ بچکس رایس نشود بعدہ فرمود رسول صلے اللہ علیہ و آلہ
وسلم رسول اللہ صا گویند انگاہ ایں لفظ یاد کرد رسول اللہ صا د آی اُنزِلَ عَلَیْهِ
الصَّادُ و میفرمود کہ مولانا بدین اسحاق را و مراد رخنے شہ شد
چوں بخندمت شیخ شیوخ العالم فقیم بایستادیم فرمود کہ چرا ایستادہ ای فقیم
نمیدانیم در شرعہ زبرک است یا سہرک شیخ شیوخ العالم فرمود و نظیر آور و اشتی
سِتْرَکَ مِنْ زِيَارَتِکَ اے نگاہ دار سر خود را از گوے کریاں خود یعنی او را
ہم گوی و میفرمود کہ شیخ شیوخ العالم فریاد الحق والدین قدس سرہ العزیز
می فرمود فقیر صابر بر غنی است کہ رحمان دارد زبرکہ غنی شا کہ بر شکر را وعدہ
چیت مزید نعمت لَبْنٌ شَدِيدٌ کَازِیْدٌ لَکُمْ وَ فَقِیْرٌ اَدْرَصِبْرٌ اَرْتِ چیت
نعمت معیت اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِیْنَ میان ایں مرتبہ و آں بہ میں فرق از
کجا تا کجاست دریں حال قاضی محی الدین کاشانی از سلطان المشائخ
سوال کرد کہ وَ هُوَ مَعَكُمْ اَیْمًا کُنْتُمْ عَامٌّ هَست وَاِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِیْنَ ظہر
است میان عام و خاص در صورت تفاوت چیت جواب فرمودند
عام را مجرد معیت است یعنی بعلم و یری و خاص را معیت با عنایت است
یعنی یَحِیْتُ وَ یَرْحَمُنِیْ شیخ نصیر الدین محمود رحمتہ اللہ علیہ می فرمود کہ نعمت
شیخ شیوخ العالم فریاد الحق والدین مردے عرضداشت کرد کہ بجانب
سلطان غیاث الدین بلبن رقعہ در قلم آرید شیخ شیوخ العالم بدیں طریق

۱۰۱۱ اے نازل کردہ شد بر آں حضرت ضاد حق آں ضاد جم او ادا کردہ است ۱۰۱۲ ہر کینہ اگر
شکر کند شہابہ کینہ زیادہ کنم رحمت را بر شہابہ بدستی کہ اللہ تعالیٰ با صابرانست کہ حق تعالیٰ با فہماست
ہر جا باشد ۱۰۱۳ و بدستی کہ اللہ تعالیٰ است با صابران ۱۰۱۴ دوست میدارد و راضیت۔

وَقُلْ أَوْ رَدَّ فَعَلْتُ قِصَّةً إِلَى اللَّهِ ثُمَّ إِلَيْكَ فَإِنْ أَعْطَيْتَنِي شَيْئًا فَاَلْمُحْطَى هُوَ اللَّهُ
وَأَنْتَ الْمَشْكُورُ وَإِنْ كَمْ تُعْطُهُ شَيْئًا فَاَلْمَبْلُغُ هُوَ اللَّهُ وَأَنْتَ الْمُعْذَرُ وَرَبُّكَ تَحْمِي
دربیان نعمت یافتن شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین از شیخ الاسلام
معین الدین بنجرمی و از شیخ الاسلام قطب الدین بختیار راشی قدس
المد سرہما العزیز سلطان المشائخ می فرمود کہ شیخ الاسلام معین الدین بنجرمی
و شیخ الاسلام قطب الدین بختیار راشی قدس المد سرہما العزیز و شیخ شیوخ العالم
فرید الحق والدین قدس المد ارواہم و ریک حجرہ حاضر بودند شیخ معین الدین
شیخ قطب الدین گفت کہ بختیار این جوان را چند از مجاہدہ خواہی سوخت چیز
بخش کن شیخ قطب الدین عرض کرد مرا چہ محل این باشد کہ در نظر مبارک
شما بخشے کنم شیخ معین الدین فرمود کہ ہمت تہوداوانگاہ شیخ معین الدین
بایستاد و گفت بیا تا ہر دو بخشش کنیم راستا شیخ معین الدین بایستاد و چپا
شیخ قطب الدین میان شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین را بایستانید و
بخشش کردند این ضعیف گوید قطعہ بخشش کونین از شیخین شد در باب تو
بادشاہی یافتی زین بادشاہان زماں بہ مملکت دنیا و دیں گشتہ مسلم مرتزا بہ
عالم کن گشتہ اقطاع تو اسے شاہ جہاں بہ سلطان المشائخ میفرمود چون وقت
نقل شیخ قطب الدین نزدیک شد بزرگے را نام گرفت کہ او دریا یا ان شیخ
قطب الدین خفتہ است او را تمنا آں بود کہ بعد از شیخ در مقام شیخ بنشیند
و شیخ پدر الدین غزنوی را ہم اما دلاں سماع کہ شیخ قطب الدین نقل خواہا کرد
فرمود این جامہ من و عصا من و تعلیق چوبین من شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین قدس المد سرہ العزیز بدید سلطان المشائخ می فرمود کہ من آن جامہ را
دیدہ بودم دو تا سے بود سوزنی آنشب کہ نقل شیخ قطب الدین بود شیخ شیوخ العالم
فرید الدین در ہا نسی بود ہماں شب شیخ شیوخ العالم پیر خود را در خواب دید

لے پیش کردم من اول خود را بیدار ہو تو پس اگر عطا کنی ادا میرے پس بخشش کنندہ حق تعالی است تو
شکر کردہ شدہ و اگر نہ بخویدی تو را چیزے پس باز دارندہ اللہ تعالی ہست و تو معاف ہستی۔

کہ اور بحضرت میخوانند چون روز شد شیخ از ہانشی رواں شد چہارم روز در شہر رسید
قاضی حمید الدین ناگوری رحمۃ اللہ علیہ آں جامہ نجاست شیخ شیوخ العالم
فرید الدین آوردند قدس اللہ سرہما العزیز و آں جامہ را شیخ شیوخ العالم بعد و گاہ
گذاردن بموشید و در خانہ کہ شیخ قطب الدین بود بیا مذ و شست بروایتی کہ
بود کہ سمر ہنگا نام یکے بود از ہانشی آمدہ مگر دوسلہ باردراں خانہ آمدہ بود و در آن
دروں رہا نکرد یکے روز شیخ شیوخ از خانہ بیرون آمد ایں سمر ہنگا کہ منظر بود در ہا
شیخ شیوخ العالم افتاد و گریستن گرفت و گفت کہ شہاد ہانشی بودید من شمار آں
میدیدم ایں ساعت دیدن شہاد شہوار شدہ است شیخ ہماں ساعت یارا را
گفت کہ من در ہانشی خواہم رفت حاضران گفتند کہ شیخ قطب الدین شمار را
این مقام دادہ است شما چرا جاے دیگر میرید فرمود کہ نعمتے مرا پیر رواں کردہ
است در شہر ہماں است و در بیا بان ہماں منقول است کہ شیخ شیوخ العالم
فرید الدین میفرمود و قتی نجاست شیخ قطب الدین قدس اللہ سرہ اعینہ
نشستہ بودم برخاستم بر بیت آنکہ جانب ہانشی رواں شوم نظر مبارک
شیخ قطب الدین بر من افتاد چشم پر آب کرد و فرمود کہ مولانا فرید الدین دہم
رواں خواہی شد گفتیم ہر چہ فرمان شود فرمود بدو و تلقیر بریں رقتہ است
کہ در وقت سفر آخرت تو بر ما نباشی بعدہ روے سوے حاضران کرد و فرمود
برائے مزید نعمت دین و دنیا و فقر این درویش فاتحہ و سورہ اخلاص بخوانیم
ہر ہمہ بخوانند و دعائے نیز کرم کردند انگاہ مصلی خاص دعا گوارا بصاحب ہم عطا
فرمود و گفت من امانت شمار یعنی سجادہ و خرقة و دستار و تعلیل بقاضی
حمید الدین ناگوری خواہم داد بعد از نیم روز بشما خواہد رسانید آنرا گرد آرید
مقام ما مقام شماست ہمینکہ شیخ قطب الدین ایں سخن بگفت لغزہ از
مجلس نجاست و ہر مہمہ دعا کردند و حضرت سلطان المشائخ میفرمود شیخ
شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز و درویشے صاحب دل

دید بشناخت بر فرود در خانه آمد در خانه بجز قدس سره جوارس چیزے دیگر نبود
آنرا خود اس کرد و بروین زد و ناله خود بخت در مسجد جمعه که آں درویش
فرود آمد بود آورد آں درویش گفت از حال آنکه در خانه بجز این چیزے دیگر
نبود و تو بچه نوع این را اس کردی و بختی معاینه می کردم بلا چه میخواهی بخواه شیخ
شیوخ العالم مطلوبے که داشت بخواست بعایت اللہ تعالی از بخشش آں
درویش بدای مطلوب رسید بعد تقریر انجکایت سلطان المشائخ می فرمود
آں ختمیاب شیخ کبیر ابعده تحمل مشقت و تنگی حال بسیار بود بعده سلطان
المشائخ فرمود چوں درویشے از سر صفام درویشے را چیزے بد بطریق
درویشانست که آں درویش هم بر سبیل مکافات بقدر وسع خود خدمتے
کند نکته پنجم در بیان بعضی ملفوظات شیخ شیوخ العالم فرید الحق قدس سره
سره العزیز سلطان المشائخ قدس سره العزیز بخط مبارک خود در قلم آورده
که شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر فرموده است چهار چیز از هفت صدیر طبقات ال
کردند همه یک جواب فرمودند مَنْ أَعْقَلَ النَّاسِ تَارِكُ الدُّنْيَا وَمَنْ أَكْبَلَ النَّاسِ
الَّذِي لَا يَغْلِبُ شَيْئًا وَمَنْ أَغْنَى النَّاسِ الْقَانِعُ وَمَنْ أَفْقَرُ النَّاسِ تَارِكُ الْقَنَاعَةِ
و فرمود اللہ یستخیر من العبد ان یدفع الیه یدک یدیه و یدرؤهما خائبتین و فرمود
اگر هست غم نیست و اگر نیست غم نیست و فرمود روزنامه را دی شب معراج
مرد است و فرمود امام شافعی گفته است ده سال شاگردی صوفیاں
کردم تا علم علوم شد که وقت چه باشد و فرمود کار کردم خود را بسخن سرد مردماں
نباید گذاشت و فرمود بهیبت بقدر رنج یابی سروری را به شب بیدار
بودن همتی را به و فرمود الصَّوْفُ يَصْفُو بِهِ كُلُّ شَيْءٍ وَلَا يَكْدِرُ شَيْئًا و فرمود

که کیست «نازترین مردماں آنکه تارک دنیا است و کیست بزرگ ترین مردماں آنکه مغیره نشود بجزیرے کیست
ے نیازترین مردماں آنکه قناعت کند و کیست محتاج ترین مردماں آنکه ترک کند قناعت را و حق تعالی حیا
ے کند از بنده خویشاں که بلند کند آں بنده بسوے خدا هر دو دست خود را در دکنده حق تعالی هر دو دست
بنده را نا امید و حق تعالی آنست که صفا پذیرد به برکت آں همه اشیاء و تیر نماز آں صوفی را بیچ شے

قال شيخ الاسلام جلال الدين نور الله مرقدہ انکلامه مسکد القلوب ان اول
 الکلامه و آخره ان کان لله فتکلمه والذ فانکلت و فرمود چوں فقیر جابه نو
 پوشد جناب نیدارد که گفت می پوشد و فرمود اولیاء اخیاء فی القبی و فرمود
 شعر تو کان هذ العلم یدرک بالمی ما کان یبقی فی البریة ج اهل
 فاجرد و لا تکتل و لا تکل عافیه فذل امه العقیل من یکا اسل و فرمود
 حکما یتاعن الله کنت کزاً مخفیاً فاحببت ان اعرف فخالقت الخلق لا تعرف
 و فرمود آن ناکما بشی ورنه باز نمایند چنانکه باشی و فرمود جد به من جد
 بات الحق خیر من عباد ذل الثقلین و فرمود قال علیه السلام طوبی لمن
 شغلته عیبه عن عیوب الناس و فرمود شعر رضنا قسمة الجبار فینا لنا
 علم و لیل حال مال و فرمود الصوفی یصفق به کل شیء و لا یکره ان ردت له بلوغ
 درجه الکبار و علیکم بعد الالوفات الی انباء الملقی رباعی شوی
 شنیم دل خریم گرفت و اندیشه یارنا زینتم گرفت و گفتم بسز ویده روم
 برد تو و اشکم بدوید و آستینم گرفت و فرمود المباحثه بین المؤمنین و غیره
 تذکر السنین بیت اسے مدعی بدعوی چندین کن دلیری یک حرف را
 از معنی ته صد جواب باشد و فرمود آلفه فی

سے بسیار می کلام غاص میکند دل ناپا بدستی اول کلام و آخر کلام اگر باشد براسے خدا پس سخن گوید
 خاموش شوم انبیاء زنده اند در قبرهاست اگر بودی ایس علم که دریانت کرده میشه بخوابش بنودے
 اینکه باقی ماند خلق نادانی پس کوشش یکن و کاہلی موز و مشو غافل پس پشیمانی و آخرت کسے را خواہم
 بود که کاہلی خود کرد دریافت که حکایت کنندہ هست از خدا بودم من کج پنہاں پس دوست و دشمن
 این را کہ شناخته شوم پس پیدا کردم من خلق را تا شناخته شوم من بودی از بودنیہا
 خدا بہتر است از پرستیدن جن و انس مرحق را گفت پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم خوشی
 مرکتے راست کہ باز دارد او را عیب و را ندین عیب مردان را رضی شدم تسمت پروردگار
 را کہ دریایان کردہ است بر ما علم هست و برای جاہلان مال هست صوفی آنست کہ حفا پذیرد و بہرکت آرد
 بہر شایا و تیرہ ساز و آں صوفی را بیج شے اگر بخوبی شمار سید بہ مرتبہ بزرگان را پس لازم لمبوس شہادت و ن
 استقامت بہ فرزندمان بدنامان شے بحث کردن و کس با یکدیگر بہتر است از کون تنہا و اول شے

النَّارِ بِنُورِ السَّلَامِ فِي السَّيْلِ وَفَرَمُو الْعُلَمَاءُ أَشْرَفَ النَّاسِ وَالْفُقَرَاءُ
 أَشْرَفُ الْوُثَرَاءِ وَفَرَمُو الْفُقَرَاءُ بَيْنَ الْعُلَمَاءِ كَالْبَيْدِ بَيْنَ كَلْبِ السَّمَاءِ
 وَفَرَمُو إِنَّ أَرْزَلَ النَّاسِ مَنْ اشْتَغَلَ بِالْأَكْلِ وَاللِّبَاسِ مَنْقُولُ اسْت
 بزرگے از ملقومات شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ الخیر
 یا نصہ کلمہ جمع کردہ است از اس چند کلمہ آ آورده شد و آن اینست با خدا
 تعالیٰ باید ساخت - کہ ہمہ بستانند - او بدید - چوں او بدید - کس نستانند
 گر بختن از خود رسیدن بحق شمر چتن را مراد مدہ - کہ بسیار خوا مدہ نادان را
 زندہ مدان + آزمادان دانا نما حد کن + راستی کہ بدروغ ماندگو + مفتر
 آنچه نخرند + از برای جاہ و مال مخاطره مکن + نان ہر کس مخور + ولیکن نان
 ہمہ مدہ + اجل را دریغ جا فراموش مکن + سخن را در قیاس مگوی + بلار را
 نتیجہ ہواداں + آنگناہ لاف مزن + دل را باز سچہ دیو مساز + پنهان خویش
 بہتر از آشکارا دار + در آرایش مکوش + نفس را از برای جاہ بیقرار مکن +
 از عجز و نوکیہ وام مکن + حرمت خاندان قدیم نگاہ دار + ہر روز و طلب
 دولت نویباش + تا بتوانی مستورا نرا از خوئے کردن بدشتام باز دار + قہمت
 مزاج و خشم شمر + منت پندار + و منت بر کس منہ + بجائے ہر یکے ہر کہ نیکی کردہ
 باجو خویش دواں + ہر چہ کہ دل بدئی آں گواہی دہد زود از سراں برخیز +
 بندہ کہ فروختن خواہد مدار + بر نیکی کردن بہانہ جوی + جنگ تمام مکن +
 بعضے صلح بگذار + سبکساری و درستی ضعیفی شمر + از هیچ دشمن اگر چہ از تو خوشتر
 ایمن مباش + تر کہ از تو ترسد از تو ترس + بر توانائی تکیہ مکن + بوقت شہوت
 خوشتن داری از ہمہ وقت زیادہ کن + چوں با اہل دولت نشینی دیں را فراموش

۱۰ تدبیر است و محفوظ ماندن از نقصان در سپردن کار و بار خود است بہ خداے عزوجل ۱۱
 عالمان بہترین مرد مانند و درویشان بہترین بہتران ۱۲ ترجمہ این قول اینست کہ درویش در میان
 و انایان مانند ماہ چہار دہم است در میان ستارگان آسمان ۱۳ بدستی کہ حقیرترین مردماں
 کسے است کہ مشغول باشد بخوردن و پوشیدن -

من پخت و حشمت در عدل و انصاف دامن * بوقت تو نگری بزرگ همت
 باش * دیں رایج بدل دامن * وقت رایج بدل شناس پستخاوت را برآ
 تو لے بدہ * سرگردن کشتان تکبر واجب ہیں * باہمان طریق تکلف مو
 تشہ از دانش و تجربہ دستان * چوں رحمت خدا سے غرور بمل روئے بتو دارد
 از و مگر نیز * درویش کہ بامید تو نگری باشد عریض دامن * ملک بوزیر خدا
 ترس ضبط کن * دشمن را بشورت برانداز * دوست را بتواضع بند کن *
 بلا سے ناگہاں جہاں پرستی دامن * بغیب خویش بینا باش * تو نگری بدام
 خرسندی گیر تا بماند * ہنر بخاری بدست آں * سخن دلخ دشمن از جاے مشو
 از خصم سپر بفلک * اگر خواہی کہ رسوا نشوی تجاج مکن اگر ہمہ خلق را دشمن
 خواہی متکبر باش * نیک و بد خویش را پنہاں دار * دیں بعلم نگاہ دار *
 بلند می خواہی باش کستگان نشیں * آسودگی خواہی حد مکن * آزار بہدیہ
 بر گیر * در آن کوش کہ مرگ زندہ شوی * سلطان المشائخ می فرمود کہ
 بنجد مت شیوخ العالم فرید الدین آمد و گفت کہ من چندانہ پیش خجشکا
 انداختم روز دیگر کہین گنم و یک تنکہ رایج بمن رسید شیوخ العالم
 قدس سرہ العزیز فرمود بیت خورش و بکنجشک و کبک و ہمام *
 کہ ناگہاں ہما می درافت بدام * از ثقات منقول است و قتی از خدمت
 شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریا بنجد مت شیخ شیوخ العالم فرید الدین قدس
 سرہ العزیز شیخے رسانیدہ بودند کہ موافق مجلس شیخ شیوخ العالم بنو
 معذرت آں سخن شیخ الاسلام بہاؤ الدین بنجد مت شیخ شیوخ العالم فرید الدین
 کا غنہ نوشت سخن این بود کہ میان ما و شما عشق بازی است جواب این
 معذرت شیخ شیوخ العالم بنشت میان ما و شما عشق ہست و بازی
 نیست واللہ علم نکتہ ششم در بیان بعضی کرامات شیخ شیوخ العالم و ابدا حق
 والدین والدہ بزرگوار و قدس سرہما العزیز سلطان المشائخ قدس سرہ

سره العزیز فی فرمود که وقتی بخدمت شیخ شیوخ العالم عرض داشت کردم
درخواستی هست اگر خدمت شیخ بخشش فرماید فرمود که چیست گفتم تارک
از محاسن مبارک جدا شده است اگر فرماں باشد من بجای تعویذ نگاہ دارم
فرمود که بچنان کن من آن تار را با غزل بگرفتم در جامه پیچیدم برابر خود در شهر آوردم
سلطان المشایخ در نیکیات چشم پر آب کرد و فرمود تا چه اثر دادیم از آن
یک موی بعد از آن فرمود که هر دردمندے و رنجورے که بیامد از من
تعویذ خواسته من آن موی بامیدادم آن زحمت زائل میشد تا مرادوستے
بود او را تاج الدین مینائی نام بود خودک او را زحمت شد بر من آمد
آن تعویذ بخواست جا نیکه نهاده بودم هر چند طلبیدم نیا فتم چنانکه سپرک
آن دوست در آن زحمت نقل کردیم در آن طاق که نهاده بودم در نظر
یعنی چون سپرک آمد دست رفتنی بود آن تعویذ غایب شده بود سلطان المشایخ
فی فرمود بزرگے بود در دلی اتیم نام مسجدے عمارت کرد و امامت آن
مسجد شیخ نجیب الدین متوکل را داد آن بزرگ دختر خود را شادی عروس
کرد یک لک ختیل در کار خیر او خرج کرد وقتی شیخ نجیب الدین متوکل در محاور
با او گفت که مومن تمام آنکس باشد که اولاد دوستی حق بردوستی اولاد غایب
آید اگر دو چند آن که در حق فرزند خود خرج کرده در راه حق خرج کنی انگاه تو
بچنانا باشی ترک ازین سخن بنجید امامت شیخ نجیب الدین بستد شیخ
نجیب الدین در اجود من رقت و بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الدین
قدس سره العزیز صورت حال باز نمود خدمت شیخ شیوخ العالم قدس سره
العزیز فرمود مَا تَنْسِي مِنْ آيَةٍ اَوْ تَنْسِي مَا نَأْتِي بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلَهَا بَعْدَهُ بَرَفِظْ
مبارک را ندگر اتیمری رفت ایتکری را پیدا آرد هم در آن روزگار ایتکری نام
ملکے در آن دیار رسید آن خانواده کریم را خدمتھا کرد و بخدمت گاری

آن خاندان منسوب شد سلطان المشایخ می فرمود در آنچه سلطان ناصر الدین
جانب او چه دو ملتان رفت جمله شکر و سبزه زیارت شیخ شیوخ العالم
فرید الدین قدس الله سره العزیز نهادند تا آن مقام بود که از نبوتی خلق خراب
شد انگاه استیج شیوخ العالم را از بابی جانب کوچه بیا و بختند خلق می آمد
و می بوسیدند و می رفتند تا آنهم پاره پاره شد انگاه در مسجد درآمد مریدان را
فرمود شکر و بر گردن با شید تا خلق درون حلقه نیاید هم از دور سلام کنند
و باز گردند مریدان میجایا کردند تا یک فراتش پیر بیا و از دایره مریداں
بگذشت و در پائے شیخ افتاد و پائے شیخ گرفت و بخشید و بوسید بگفت
شیخ فرید تنگ می آئی شکر نعمت خداے تعالی به ازین بگذر چوں این شیخ
شیوخ العالم بشنی نعره بزد انگاه فراش را بنوخت و معذرت بسیار کرد و کاب
حروف از والد خود سید محمد مبارک کرمانی رحمتہ الله علیه کلام دارد که می
فرمود ہمہ درین شکر کے چوں سلطان ناصر الدین نزدیک نہر والہ رسید بخواست
کہ میان اجدہن برود و سعادت قدم بوس شیخ شیوخ العالم حاصل کن سلطان
غیاث الدین کوآن ایام الغخان بود و نائب مملکت و خسرو سلطان گفت
کہ شکر بسیار است و در راه اجدہن بے آبست اگر فرمایا شود بخدمت
شیخ شیوخ العالم من بروم و بدیہ و فتوح ببرم و از جهت خداوند عالم معذرت
کنم و سلطان غیاث الدین را در ایام در خاطر ہووس سلطنت جہانگیری
بود با خاطر اندیشید اگر ایس کا نصیب منست و تحت سلطنت من خواہد
رسید نفسے در قباب شیخ شیوخ العالم من خواہد اندایس معنی در خاطر گرفت
و بفرمان سلطان با مبلغ سیم و مثال چهار دیہ بخدمت شیخ شیوخ العالم آورد
و سعادت قدم بوس حاصل کرد و آن سیم با مثال چهار دیہ پیش شیخ شیوخ العالم
نہاد شیخ شیوخ العالم فرمود کہ ایس چیست الغخان گفت کہ ایس سیم است و این مال
چهار دیہ خاص برائے شما شیخ شیوخ العالم بسم کرد و گفت کہ نقد را بادمه با درویشا

خرج خواهم کرد و مثال دیدم بار که طالبان این پیشتر اند بعد کشف المعنی که
 انجان را در خاطر بود از حضرت شیخ شیوخ العالم در دل خلیفان گرفت بر فور
 شیخ شیوخ العالم بر لفظ مبارک راند فریدون فرخ فرشته نبود زود
 ز غنیمت سرشته نبود زود او و پیش یافت آن نیکوئی و توداد و پیش کن فریدون
 توئی و همچنین این نفس بسع مبارک انجان رسید در گره دستار چه بست
 و زمین بوس کرد و خوشدل بر خاست بعد هم در آن چند گاه انجان باو
 شد و امور مملکت هنر و دستا در ضبط سلطنت او آمد بزرگ خوش گویند
 سرے که شود و بر زمین بخدمت تو یک قبول تو تا حشر تاجدار شود و
 سلطان المشایخ میفرمود که شیخ شیوخ العالم فریدان حق والدین قدس سدره
 العزیز نماز بامداد کرده بود و مشغول شده و بر زمین نهاده و مستغرق شغل بریں
 هیأت بسیار بود الغرض همدان شکل سر بر زمین نهاده و مشغول شده
 و هوای زمستان بود و پوشتی بیا و رند بر وجود مبارک او انداختند هیچ
 خدمتکارے اینجا نبود و همیں من بودم و پس درینیاں یکے بیامد و با و از بلند
 سلام گفت چنانکه شیخ شیوخ العالم را از وقت برود شیخ اینجاں سر بر زمین نهاده
 بود و پوشتی درو پوشتانید که گفت اینجا کسے هست گفت منم بعد فرمود این کس
 که آمده است تنگے هست میانہ بالا زرد گول من دران مرد دیدم همان هیئت
 بود جواب دادم آری بعد از ان فرمود در بنجر در میان دارد در و دیدم اینجا
 بود گفتم آری دارد باز فرمود که در گوش چیزے دارد من در و دیدم اینجا
 بود گفتم آری دارد در اینجا در و دیدم جواب باز دیدم او متغیر پیش این
 بار که گفتم آری حلقه در گوش دارد شیخ فرمود او را بگو که بر پیش از آنکه نصیحت
 نشد چوں این بار جانب او دیدم او خود رفته بود و منقول است وقت
 شیخ شیوخ العالم فریدان حق والدین قدس سدره العزیز را بر انگشت مسجاری
 بز و بیچ علامے نکرده و بحق مشغول گشتند و بر غلبه مشغولی عرق از اندام مبارک

۸۱
ایشان رواں شد زہر اثر نکرد سلطان المشائخ میفرمود کہ ما در اجودہن مقیم
در صحرا ہستم ہر مارا گر نید مردے کہ در صحبت او میر قیم آنجا بر بست زہر فرشت
ونکو شد چوں در اجودہن رسیدیم بر گاہ بود دروازہ ہابستہ بودند یاران گفتند
حصار کہیم و برویم دیدیم در حصار ہر طرفی را ہے شد القصہ یاران ہمہ بالا رفتند
و من سے ترسیم دست من گرفتند و بالا بردند چوں با ما شد بخد مت شیخ
شیوخ العالم رقیم ہمہ را پر رسید و مرا بچ گفت یکزماں شد فرمود کہ مارا گر نیدن بابے
است حصار بستن کجا آمدہ است فاما از خدمت شیخ نصیر الدین محمود
رحمۃ اللہ علیہ وایت میکنند کہ بعد گر نیدن مار و رجد و دہری بنور باطن شیخ
شیوخ العالم را روشن شد شیخ شیوخ العالم بر سہیل تعجیل کردن فرستاد تا سلطان
المشائخ را سوار کنند و بیارند بچماں کردند لینے در گردون سوار کردند و آوردند
سلطان المشائخ فرمود شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ الغزیر
را مرضی حادث شد خواست کہ گاہے چند بڑھصا بگرفت رواں شد چند گاہ رفت حصار از دست
با انداخت چنانچہ اثر پیشانی دریشانی مبارک ایشان معاینہ شد پرسید ندچہ بود کہ خواجہ
عصا بست با نداشت فرمودند کہ ما را انتخاب کردند کہ نکیہ بر غیر ما کردی سلطان المشائخ
مے فرمود کہ یوسف ہانسوی از یاران سابق بود و قتی او را بوجہ آمد شیخ شیوخ العالم
پر رسید کیاں را دیدی گفت فلاں کس چنین چنین مشغول است فلاں کس
چنین متعب است شیخ شیوخ العالم را رغبت شد کہ ایشانرا بہ بند بہانہ وضو
ساختن برخاست دیر تر آمد درون مسجد بالا و فرو تفحص کردند شیخ شیوخ العالم
را یافتند بعد از مانے خواجہ پیدا شد یوسف پرسید کہ خدمت خواجہ
کجا بود فرمود کہ چنداں خلق اوچہ را صفت کردے کہ ما را رغبت
شد بملاقات ایشان در اوچہ بودم ہمہ را دیدیم دوکانہا کردہ اند و
نشستہ آندہ پزی میکنند منقول است و مجلس سلطان المشائخ
یارے آغاز کرد کہ بہا والدین خالد میگفت کہ در اجودہن بخت

ابن فضل خواجگان جنتی حضرت امجد حضرت نظام الحق والدین قدس السمرہ العزیز

شیخ شیوخ العالم فتم در جمیع پیش محراب مشتم بخندست خواجہ مرار نامی کرد مذور
محراب شگافے بود یارہ کا غذے آجھا افتاد چوں آں کا غذرا بکشا دم در آں
کا غذ بنشستہ اند کہ خالہ از فرید سلام خواندایں کہتر حیراں ماندہ بعدہ بندگی شیخ
شیوخ العالم فتم وایں معنی تقریر کریم یارے از سلطان المشائخ پرسید کہ ایں
کا غذ کسے نے نویسد و یا از طرف حضرت عزت صادر میشود سلطان المشائخ فرمود
ملکے است طعم نام آں نقش در دل او نے نویسد الہام پیدائے شود و آں
مرد و نعت مگر کا غذ ہموں نے نویسد سلطان المشائخ فتم گردن بعدہ فرمود کہ
ایں را طعمے گویند آں سہ چیز است کہ از آں جانب پیدائے شود یکے آنکہ
در دل چیزے میگذراند دیگر یا تلف آواز میدہد دیگر آنکہ کا غذ نوشته پیدائے
شود و اولیاء نقش مے بیند نقاش نہ بیند یا بدیا نقش چیتند و نقاش را ہم بیند
ایں زماں کہ نقش پیدا میشود اگر در دل نورے پیدا شد آں رحمانی است
کہ آں ملک مینویسد و اگر ظلمت پیدا شد آں شیطانیت کہ شیطان در دل القا
مے کند بعدہ فرمود ملک بچارہ دریں ملک چکار دارد و شیطان چکن ہر چہ
پیدا شود از انطرف پیدائے شود و کاتب حروف از خدمت سید السادات
سید حسین عم خود رحمتہ اللہ علیہ سماع دارد کہ وقتے شیخ شیوخ العالم
فرید الحق والدین قدس السمرہ العزیز مے خواست کہ کا غذے بجانب
شیخ الاسلام بہا والدین زکریا رحمتہ اللہ علیہ نبویہ کا غذ و قلم بردست
مبارک گرفت در تامل شد کہ خطاب شیخ الاسلام بہا والدین چہ نویسد در خاطر
مبارک گذرانیدہ خطابے کہ خدمت ایشان از دل و لوح محفوظ بنشستہ اذان نبویم
در خیال سر مبارک خود بالا کرد جانب آسمان دید نظر در لوح محفوظ کرد و دید کہ
نوشستہ اند شیخ الاسلام بہا والدین زکریا بعد سہیں خطاب مکرم و آں کا غذ
کتابت فرمود قال واحد من الاولیاء شعر قلوب العالیٰ فین لہا عینون

لہ دہائے عارفان را پس برائے انہا چشم ہاست۔

تروی ما اذ ابراه الناظرینا * ما حنسة تطير بغیر ریش * الى ملکوت
رب العالمنا سلطان المشایخ میفرمود محمد نام یارے بوداں یار بر بعض
اسرار شیخ شیوخ العالم فرید الدین قدس سرہ العزیز واقع بوداں روز
جمعه در مسجد آں یار و عقب شیخ شیوخ العالم نشست بود زمانے، ہوش نشست
شیخ ازوپ رسید کہ حال توجہ بوداں بر لفظ شیخ شیوخ العالم رفت آنراں در
نماز مرا معراج بود تراجم از نعمت درویشاں نصیب شد عرض میدارد کا
حروف بر آنجملہ کہ حالے و تحیرے کہ سلطان المشایخ را بعد تحریر میہ نماز جمعه
پیدا شدہ بود تا روز نقل ہم بر آں حال بود چنانکہ در ذکر سلطان المشایخ در
نکتہ مرض موت تحریر یافتہ است بمعراجے ماند کہ شیخ شیوخ العالم را در نماز
جمعه پیدا شدہ بود چنانکہ در صدراں حکایت مسطور است سلطان المشایخ
نے فرمود کہ یوں من محکوم شدہ از خدمت شیخ شیوخ العالم فرید الدین
قدس سرہ العزیز در ملی آدم غرقہ گلیمے کہ از شیخ شیوخ العالم یافتہ بودم
پوشیدہ در مسجد جامع میر تقی میر شرف الدین قیامی را طلبید من کیفیت رحلت
و یافتن خلعت با او گفتہ استماع حال من شیخ شیوخ العالم را دو کثرت
چنانچہ نہ لائق حال باشد ذکر کرد و مراد ہی گفت با آنکہ قوت جواب داشت
تخلی کردم شیخ سعدی خوش گوید بیت بخدا و بسر و پاے تو کز دوستیت خبر
از دشمن و اندیشہ دشنام نیست * چون باز خدمت شیخ شیوخ العالم رفتم
آں ماجرا باز نمودم شیخ شیوخ العالم ہاے ہاے بگپست و مرادیاں تحمل تحسنا
فرمود در غلبہ آنحال چنان بزبان مبارک را ند کہ من دستم شیخ شرف الدین
رفت چون باز بدلی رسیدم شرف الدین قیامی نمازہ بود از شیخ نصیر الدین
محمود روایت میکنند کہ مردے خدمت شیخ شیوخ العالم فرید الدین قدس
سرہ العزیز کہ شیخ فرمود طعام پیش او آردا و گفت چندین گاہ باشد
سلا کہ بے بینہ آنراں چشمہ ہجیرا کہ نے بیند آن چیز را پیغمبر ہاے طہران نے کندہ باز آرد
انیر پر سوے عالم ملکوت پروردگار عالمیان۔

کہ طعام گذاشتہ میں شیخ شیوخ العالم فرمود چراگذاشتہ گفت من درویشی
ساکن بودم مسلماً نماز بسبب تمردان دینہ تا ختنہ اتفاق افتاد فرزندان من
اقربائے دیگر را اسیر کردند عورتے داشتہ کہ دل و جان من متعلق او بود و او نیز در انمایا
اسیر شد بسبب او دل من نئے آرمید دل بر مردن نہادم شیخ شیوخ العالم فرمود
کہ طعام بخوردینمایا مردے رسید از اہل کتبہ با تحت بند او را پیش خواجہ آوردند
شیخ شیوخ العالم فرمود کہ ترا تخلص خواہ شد اما آن مرد را کنیز کے بدی او قبول
کرد آخر گفت کنیز کہ چہ خواہم کرد برابر او نمیرفت آن نویسنده گفت تخلص من
متعلق بشرط دادن کنیز کہ است ضرورت کسان را برو گماشت تا او را برابر کردہ
براسپا کر کردہ مے برند چون این نویسنده بر ملکہ کہ او را بندہ کردہ بود رسید بجز
ملاقات او تخلص فرمود و کنیز کے کہ او را زناخت پیدا شدہ بود فرمود بدو بد بند
چوں کنیز کہ بدو دادند نویسنده آن کنیز کہ را بدان مرد داد و آخر بدو دید بقدری کہ
ہماں عورت او بود قاطر و جمع گشت سلطان المشائخ مے فرمود در سماع اجودہن کسوا جتہ قاضی خطیب
در خارجہ جمعہ خط خواندیکے از زبان شیخ شیوخ العالم اورا گفت نماز عادت کن بہ طوق نماز بارگذازند قاضی
عبدالقاضی اجودہن بدو با گفتن گرفت آن قاضی عبد اللہ را قاضی محمد ابو الفضل گفتہ
او نیکیا بندگان جو بود گفت کہ مشتے کار از گرختگان از جا بجا اینجا آمدہ اند بعدہ چوں
شیخ شیوخ العالم در خانہ آمد یا یاران گفت اگر کسے بر کسے تہور روند و آنکس گجل
کند و اگر او ہم از آن خود براندر و ابا شد ہیئالہیں سخن بر زبان مبارک رفت قاضی
عبد اللہ را فالج زد روی کتر شد قاضی عبد اللہ بخدمت شیخ شیوخ العالم یک سہ
شکر آورد و گو سپند آورد و در پیائے شیخ شیوخ العالم فرید الدین قدس سرہ
الغیر افتاد شیخ شیوخ العالم فرمود عبد اللہ در مدت ہفتادہ سال ہر کسے از تو خیرے
بن میرسانید اکنون ہرچہ در فال مصحف بیرون آید حکم ہماں باشد چوں مصحف
یکشاوند قصہ ہمت نوح علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام بیرون آمد قال یا نوح

۸۵ اِنَّہٗ لَیْسَ مِنْ اَہْلَکَ اِنَّہٗ عَمَلٌ غَیْرُ صَاحِبٍ شیخ شیوخ العالم فرمود ہمیں حکم ہوا
 ہر چند قاضی عبداللہ جہد کر دیس نہ و آوردہ آورده گرد قاضی در خانہ رفت انقلد
 سلطان المشائخ نے فرمود وقتے دراجوہن مردے بخدمت شیخ شیوخ العالم
 آمد اں مرد در گوش باہستگی گفت کہ در دہلی من و تو ہر دو بمسبوق بودیم تا اں تھا
 کہ در شہر قاضی مفتی بیٹہ سی شیخ شیوخ العالم انیمنی بنوریاطن دریانت و کشف کرد
 کہ اے بیچارہ اگر خواندن برائے بدل است نخواست و بخلق ایذاے مرساں
 و اگر برائے عمل است ہینقدر کافی است کہ بخوانند و عمل میکنند مقصود از
 خواندن علم شریعت برائے عملست نہ از برائے ایذاے خلق سلطان المشائخ
 میفرمود مردے از دہلی رواں شد تا دراجوہن بخدمت شیخ شیوخ العالم
 تائب شود در اثناے راہ مطربہ پریشاں قدمے چند با او ہمراہ شد و ایں مطربہ
 بسیار خواست و در بند آں مے بود کہ باں مرد تعلقے کنایں مرویت صاوق
 داشت بچہ داں زانیہ میلے نکر دتا در منترے در یک گردوں سوار شد ندانیم طر
 بیامد نزدیک آن نشست چنانکہ میان ایشان حجابے نماذ مکر در خیال
 اندک مایہ دل آنمرد میل کرد تا سخنے گفت یادستے و از کرد و رآخال آنمرد مرد
 را دید کہ بیامد و طبانچہ بر رو آنمرد زد و گفت بخدمت فلاں بزرگے میروی
 بر نیت توبہ ایں چیست آنمرد بر فور متنبہ شد القصہ چوں بخدمت شیخ شیوخ العالم
 رسید اول سخن شیخ شیوخ العالم با آنمرد ایں بود کہ خداے تعالیٰ ترا آنروز
 قوی نگاہداشت سلطان المشائخ نے فرمود کہ یارے بود از مردان شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قاس اللہ سرہ العزیز اور محمد شہ غوری گفتے
 مریدے صادق و معتقد را سخ بود بخدمت شیخ شیوخ العالم آمد مضطرب حیران
 فرمود کہ چہ حال است گفت برادرے دارم رنجور و درم چنانکہ رفقے بیش
 نماذہ است ایں ساعت کہ من بخدمت آمدہ ام چہ عجب کہ تمام شدہ باشد

بسبب آن در ہم روز بروز بریم شیخ شیوخ العالم فرمود چنانکہ تاویں ساعت سستی
 من ہمہ عمر پچنیں ام و تے باکسے نیکویم انگاہ اورا گفت برادر تو صحت خواہ
 یافت محمد شہ چوں در خانہ آمد دید کہ برادر شستہ است و طعام میخور و سلطان
 المشایخ میفرمود کہ وقتے پنج درویش بخد مت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر رسیدند
 درویشانے درشت مران فراخ سخن از پیش شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر برخاستند
 و گفتند ما چندین گشتیم درویشے نیا فتم شیخ شیوخ العالم فریدالدین قدس اللہ سرہ
 العزیز فرمود کہ نشینید شمارا درویشے نایم ایشان استبداد کردند و رواں شدند
 شیخ فرمود چوں میروید باید کہ براہ بیابان مروید ایشان سخن شیخ شیوخ العالم
 را خلاص کردند راہ پیش گرفتند شیخ شیوخ العالم کسے را و عقب دو انید تقیص
 کردند کہ کدام راہ رفتہ ضرر کردند کہ راہ بیابان رفتند شیخ شیوخ العالم چوں
 این خبر شنید ہائے ہائے بگریست چنانکہ برانم کسے بگریزد بعدہ خبر آوردند کہ
 ہر پنج تن را باد سموم بزد چہار بر بجائے پلا شدند یکے بر سر آب رسید و آب بسیار
 خورد ہما بخامد عرض میداد کہ کاتب حروف بر آنجا کہ خواجہ احمد ریوستانی
 از مریدان سابق شیخ شیوخ العالم فریدالحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز بود او
 مے فرمود کہ من آبے بہمت تو ضعی و خسل شیخ شیوخ العالم میرسانیدم روز
 پشت من در کردن گرفت بہمت آب آوردن مرا طلب شد گفتم کہ پشت من
 درو میکند مشک نمیتوانم آورد شیخ شیوخ العالم فرمود کہ او را پیش من آرند
 چوں بخد مت شیخ رتم بشققت نزدیک طلبید و فرمود پشت خم کن من تو واضح
 پشت خم کردم شیخ شیوخ العالم دست مبارک خویش بر پشت من فرو آورد
 و فرمود کہ برو آب بیار آنوقت باز کہ ایام جوانی بود تا میں غایت کہ قریب
 بصد سال رسیدہ است ہرگز پشت من در نکرد و مشکہائے آب با فراہ
 مے آوردم و ہمین خواجہ احمد میفرمود کہ وقتے شیخ شیوخ العالم مرا جاہا مبارک
 خود شستن فرمود من آں جاہا کنارہ آب آوردم و بشستم و بخد مت شیخ

شیوخ العالم بر دم فرمود که برو یکبار دیگر بشو من با خود گفتیم دریں فرماں مقصود
 نخواهد بود و از من تقصیرے دریں باب جامہ شستن رفته باشد اندیشیدم یاد آمد
 که من اول جامہ شستم بعدہ و تصور ساختم ادب آں بودے کہ اول و نحو میگردم
 بعدہ جامہ شستم این بار اول و نحو کردم و دو گانه بگذاردم و جامہ احتیاط
 تمام شستم و بخدمت شیخ شیوخ العالم بر دم دریں کرت نیز شیخ فرمود یک کرت دیگر
 بشو این بار حیرت من زیادہ تر شد اگر چه احتیاطے کہ در جامہ شستن باشد
 من بجا آورده بودم فاما چوں فرماں شیخ کبیر برینجمله شده است البتہ این
 بار نیز تقصیرے رفته باشد چوں فکر کردم یاد آمد دریں کرت جامہ شستم و
 برائے خشک شدن بر شاخہائے درختے انداختہ بودم کہ بالاے آں
 شاخہائے دیگر بود و بطور بالاے آں نشسته احتمال دارد کہ از آن طیور
 چیزے جاشده باشد و بر آن جامہ افتاده دریں کرت کہ بشستم بہتہ
 خشک کردن در صحرای انداختم چوں این بار بخدمت شیخ بر دم قبول افتاد
 و کاتب حروف آں خواجہ احمد ریافتہ بود و سعادت قدسوس او مشرف
 گشتہ و در عہد سلطان تغلق ازاجوہن در غیاثپور آمدہ و بخدمت
 سلطان المشایخ مدتے بود پیرے عزیزے کہ قریب صد سال عمر او رسید
 بود و بیچ انحنائے در قامت مبارک او پیہ النشہ و ہم در آں ایام والد کاتب
 حروف سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ خواجہ احمد را در خانہ طلبیہ
 بود و برادر امیر داؤد ششماہ بود او را زحمتے حادث شد و چند روز شیر
 بخوردہ و چوں او را در نظر مبارک آں بزرگ آورد و کیفیت زحمت او
 کہ شیر نیمخورد گفت این بزرگ انگشت مبارک خود بلعاب خویش تر کرده
 بر لبہائے برادر امیر داؤد مالید فی الحال لبہا جنبانید خواجہ احمد دایہ
 فرمود کہ شیر بدہ چوں دایہ جائے شیر در دہن او نہاد یکدن گرفت و بہرادر
 نکتہ مفہمہ در بیات کرامات والدہ مکرمہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین

باب فی فضل خواجگان حینت از حضرت سیدنا محمد حضرت نظام الحق والدین قدس سرہ
 قدس اللہ سرہ العزیز سلطان المشائخ نے فرمود شیخ کبیر را والدہ بود پس بزرگ
 تاشے دزدے در خانہ درآمد اہل خانہ خفتہ بودند والدہ شیخ شیوخ العالم بیدار بود
 بحق مشغول چوں دزدو آمد کو رشد آواز داد اگر دریں خانہ مرد است پدر و برادر
 منست و اگر عورت است مادر و خواہر منست ہر کہ ہست من از ہابت او
 کو رشد م باید کہ مراد عا کند تا بینا شوم و توبہ کنم والدہ شیخ کبیر دعا کرد و او بینا شد
 و برقت والدہ شیخ شیوخ العالم این حکایت پیش ہیچکس نکشاد ساعتی گذشتہ
 مردے را دیدند سبوسے جغرات بر سر کردہ بیامد اہل بیت او برابر او پرسیدند
 تو کیستی گفت من امشب بزدی در تہ خانہ آمدہ بودم عورتے بزرگ اینجا پیدا
 بود من از ہدایت او کو رشد و بدعاے او چشمم یا فقم من عہد کردم کہ بعد ازین
 دزدی نکم اینک این ساعت آمدہ ام باہل بیت خود تا مسلمان شوم انظر
 برکت آں ولیہ ہمہ مسلمان شدند سلطان المشائخ نے فرمود در انچہ شیخ شیوخ العالم
 و ابوہم سکونت ساخت شیخ نجیب لدین متوکل را فرستاد تا والدہ را
 بیارد شیخ نجیب الدین والدہ ماجدہ را از انجا رواں کرد و در اثنا مے راہ
 زیر درخت فرو آمد دریں میان آب حاجت شد شیخ نجیب الدین بطلب
 آب رفت چوں باز آمد والدہ را ندید حیران و متحیر ماند از اں سبب چپ و
 راست و دید و طلب کرد بیچ اثر والدہ نیافت بخد مت شیخ شیوخ العالم قصہ
 باز گفت شیخ فرمود طعام ساختند و صدقہ کہ آمدہ است بدادند بعد از مدتے
 شیخ نجیب لدین را در آنحد و گذر افاقا چوں در زیر آں درخت آمد دل
 او گذشت کہ در چپ و راست این موضع بروم کہ نشانے از والدہ بیام
 ہچنان کرد استخوانے چند یافت از استخوان آدمی با خود گفت باشد کہ
 استخوان مے والدہ ماست شیرے و دوسے ہلاک کردہ باشد آں
 استخوانہا را جمع کردہ در خریطہ انداخت و بخارست شیخ شیوخ العالم
 فریاد بحق والدین آواز دقتہ باز گفت شیخ فرمود کہ آں خریطہ پیش من بیا

چون خریطه بیاورد و پیشانیک استخوان هم پیدایش سلطان المشایخ
برنج و چشم پر آب گرد و فرمود که این از عجایب روزگار است نکته هشتم
و بیان مرض و رحلت کردن شیخ شیوخ العالم فریدالحق والدین قدس سره
سره العزیز و ارفقا بدار البقا سلطان المشایخ میفرمود که شیخ شیوخ العالم
فریدالدین از رحمت جلّه شد بدار زحمت رحلت کرد از سلطان المشایخ
سوال کردند که شمار وقت نقل حاضر بودید چشم پر آب کرد و فرمود که خیر در ماه
شوال مرا بدلی رواں کرو نقل ایشان پنج ماه محرم بود وقت رحلت از من یاد
کرد و گفت فلان بدلی است این سخن هم گفت که وقت رحلت شیخ
قطب الدین سن نیز حاضر بودم و در حالی بودم سلطان المشایخ این حکایت
میفرمود و گریه میکرد و چنانکه در همه حانراں اثر کرد و میفرمود شب پنجم ماه محرم
زحمت شیخ شیوخ العالم غالب شد نماز خفتن بجاعت بگذارد و بعد از آن
پهوش گشت ساعتی شد بهوش باز آمد رسید که نماز خفتن گذارد و هم گفتند
آرے گفت یکبار دیگر بگذارم که داند چه شود و هم که نماز بگذارد و باز بهوش
شد این بار بهوش بیشتر شد باز بهوش آمد رسید که من نماز خفتن گذارد و هم
گفتند دوبار گذارد و آید فرمود که یکبار دیگر بگذارم که داند چه شود و هم که
هم گذارد و بعد از آن بر رحمت حق پیوست کاتب حروف از والد خود بزرگوار
کرمانی رحمه الله علیه سماع دارد چون شیخ شیوخ العالم بر رحمت حق پیوست
و در مقام مقصد سبق قرار گرفت غسل دادند و را محل چادر سی
خواستند تا بالاے جنازه شیخ شیوخ العالم بگذارند و والدین بنده
میگفت که مرا یاد است که میریغی سید محمد کرمانی جد کاتب حروف
تعمیل در خانه آمد از والد و والد که جد کاتب حروف باشد حاضر میطلبید
چادر سی نوپید بسید محمد کرمانی داد و آن چادر بالاے جنازه شیخ شیوخ
فریدالحق والدین قدس سره العزیز انداختند و اتفاق فرزندانش شیخ شیوخ

این بود که بیرون حصار اجدو دهن در مقامی که شهر اخفته اند انجا دفن کنند بدین
 نیت بیرون حصار آوردند و پدید میآید میان خواججه نظام الدین که پسر محبوب
 شیخ شیوخ العالم بود رسید و او چاکر بود برابر سلطان غیاث الدین بلبن
 در قصبه میانی بود شیخ شیوخ العالم را در خواب دید که بخاست خود میخواند خواججه
 نظام الدین اجازت بسته و جانب اجدو دهن رواں شد در آن شب که نقل
 شیخ شیوخ العالم بود و اجدو دهن رسید فاما دروازه های حصار بسته بودند
 شب بیرون حصار ماند و در آن شب که شیخ شیوخ العالم رحلت میفرمود
 میگفت نظام الدین آمد و لیکن چه سود که ملاقات نشد چون بامداد شد خواست
 که دروں درآید نزدیک دروازه رسید و بود که جنازه شیخ شیوخ العالم بیرون
 آوردند الغرض از برادران رسید که کجا دفن خواهند کرد گفتند بیرون حصار
 نزدیک شهیدای که شیخ شیوخ العالم پیشتر انجا مشغول بودند و مقامی موح
 است خواججه نظام الدین گفت اگر شما شیخ شیوخ العالم را بیرون حصار دفن
 کردید شمار بجایک اعتبار نکن بهر که زیارت شیخ شیوخ العالم بیایدیم از بیرون
 زیارت کند و بگذرد و بعد نماز جنازه هم بیرون کردند و باتفاق آن شاهزاده
 باز بیرون حصار آوردند و درین مقام که مدفونست دفن کردند سلطان المشایخ
 میفرمود مردی بخد مت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره العیاذ
 آمد و گفت اگر فرمایا باشد حجره براس مسکینان که از بیرون آب و هیزم
 آرند از خشت بنا کنم شیخ شیوخ العالم فرمود که مدت هفت سال است که مسعود
 بند دینیت کرده است که خشت بر خشت نهند القصه آن مرد و اولاد شیخ را
 بران دشت که حجره عمارت شود و بچنان شد فاما بعد نقل شیخ شیوخ العالم
 که در آنجا بود که در روضه قبر که شیخ شیوخ العالم همانجا شد سلطان
 که در آنجا بود که در روضه قبر که شیخ شیوخ العالم همانجا شد سلطان
 موجود است و فاما شیخ شیوخ که عالم که بخشت خام برآورده بودند از آن

درخت فرود آورد تا در کجہ خرج شد طیب اللہ مرقدہ و جعل خطیرۃ القدس مشوا
پوشیدہ مانند کہ تولد حضرت شیخ شیبوخ فرید الحق والدین مسعود گنبد شکر در ۶۹۹ھ یا نصہ
شصت و نہ بود و وفات حضرت ایثار در شش صد و شصت و چہار بود
عمر حضرت ایثار نو و پنج باشد واللہ اعلم و ارادت آوردن حضرت نجشکر
بہ حضرت خواجہ قطب الدین قدس اللہ سرہما عزیز و ریاضہ و ہشتاد و چہار بود
بعد از ارادت آوردن ہشتاد سال در عقہ حیات بود طیب اللہ مرقدہ و جعل
خطیرۃ القدس مشواہ از حضرت سلطان المشائخ پر سید مذکہ عمر شہ لہف
حضرت شیخ شیبوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ عزیز چہار سال
بود فرمود مذکہ نود و پنج سال و بوقت نقل این سخن میگفت یا محمد یا قیوم
و سلطان المشائخ فرمود کہ اول شیخ سعد الدین حمویہ تھلکد و بعد از ویستہ سال
شیخ سیف الدین ماخرزی بعد از ویستہ سال شیخ بہا والدین زکریا بعد از ویستہ
سال شیخ شیبوخ العالم فرید الدین قدس اللہ سرہ عزیز سلطان المشائخ فرمود کہ خوش
عمری بود کہ پنج بزرگوار در حیات بودند شیخ شیبوخ العالم فرید الحق والدین
و شیخ ابوالغیث یمنی و شیخ سیف الدین ماخرزی و شیخ سعد الدین
حمویہ و شیخ بہا والدین زکریا قدس اللہ سرہما عزیز این ضعیف گوید قطعہ شیخ اعظم
فرید مات و دین شیخ ابوالغیث و شیخ سیف الدین شیخ سعدی حمویہ شیخ الوقت
شیخ صاحب نفس بہا والدین بود و پنج پیر در یک عصر ہر یک بادشاہ دنیا
و دین منہم آں سلطان المشائخ آں برہان الحقائق آں سرور اولیا
دین آں پشیوای اصفیای عالم یقین آں عالم علوم ربانی آں
کاشف اسرار رحمانی آں بظاہر و باطن آراستہ و بوجود مبارک خود اُمو
عالم پیراستہ آں والہ صفات حق صل و علی آں عاشق ذات باری سبحا
آں معین کان کرامت آں صورت لطافت آں بکثرت بکامیاں
اولیا معروف آں بہمہ اوصاف گزیدہ میان اصفیا موصوف + آئینہ

سلطان المشائخ نظام الحق و حقیقت و شریع والدین وارث الانبیاء والمرسلین
 سید سلطان الاولیا نظام الدین محمد محبوب آبی بن سید احمد بن سید
 علی البخاری ایشی الدہلوی قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم العزیز این ضعیف
 گوید پیت ذاتے کہ در لطافت طبع و کرامتش پشلیش نبود و نیز نباشد و نیز
 امیر خسرو در مدح سلطان المشائخ چہ خوش گوید قطعہ قطب عالم نظام
 ملت و دیں کا قباب کمال شد رخ پڑ و زنجید و ز شہلی و معروف *
 یادگار ہے است ذاتِ فرخ او پشلیش ایشاں اگر چنین بودند * ورنہ بودند
 اینچنین شیخ او پڑے درونہ دریاوش او کہ قدح ہائے مالامال ہر لحظہ و
 ہر لمحہ از عالم غیب از ساقی و سقا اھم ربہم شرا یا اھم حق را در یکشاید بزرگے
 خوش گوید پیت دریا کشم از کف تو ساقی * نگذارم نجر عمہ باقی * ذرہ اسرار
 دوست بیرون نمیداد چنانچہ بارہا میں مصرعہ بر زبان مبارک او میرفت
 مصرعہ مرداں ہزار دریا خوردند و نشہ رفتند * این چہ قوت و حوصلہ بود
 کہ تافس آخر ہم بر قاعدہ صحو بود این ضعیف گوید قطعہ جنید را کہ را صاحب
 صحو میگردد * بجنب قدرش او را نبود این مقدار * برفت راہ ہمیر دام پے
 بر پے * چہار یار نبی را بکشت نجم یار * و اکثر درونہ مبارک او از غلبہ عشق
 موج زدے بقوت صحو موزا اسرار دوست نگاہ داشتے فاما نعم البے دم ہر
 از سینہ مصطفیٰ بر کوردے و آب دیدہ خون آلودہ گرم از راہ چشم چوں جوے آب
 بیرون میراندے خواجہ شمس الدین دہر خوش گوید پیت آہ سربستہ من
 اشک مراد دل گفت * خیز بارے تو بیرون رہ کہ لذر یافتہ * و شیخ
 سعدی در ہمینی چہ خوش گوید پیت گرفتہ آتش دل در نظر نے آید * نگاہ
 مے کنی آب چشم پیدا * شیخ عطار نیز خوش گوید * ریاضی عاشقی چیت
 ترک جاں گفتن است کو غیرت بے زباں گفتن * راز ہائے کہ در دل پر نخواست
 جملہ از چشم خون فشاں گشتن * چہاں بادشاہ ز اہل محبت از یاران متاخر

شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ الغریز بزرگے خوش گوید قطعہ
 نما قاتی بعد از سہ مراتب آدمی زاد بعد از سہ کتب رسید فرقاں * گل
 باہر خورنی کہ وارد * از بد گیا رسید بیتاں * لیکن محبت و عشق باری تعالیٰ
 کار خود ایلان اعلیٰ پیش برد و بر شاخ کبار سبقت گرفت این ضعیف گوید
 بیت زبیں را با سمانیت نباشد * فلک باعرش کے دارد مساوات * و
 کوئے محبت از میں ان شہسواران دیں * بچو بادشاہان مرداں در بوداں
 ضعیف گوید بیت تو بادشاہی و بیچارگاں اسیر کند * توشہ سواری و عشق
 خاک پاے سمنہ * نکتہ بندہ کینہ را چہ زہر و یارے آں باشد کہ وصف چنہیز
 بادشاہے بدیں زبان ملوث کند این ضعیف گوید بیت بدیں زبان ملوث
 مرا چہ زہر بود * کہ وصف ذات تو گویم من شکستہ گدا * در تمنی بزرگے خوش
 گوید بیت آسمان را چہ ثنا گوید بیچارہ زمیں * مدح خورشید چہ انا بستر گفت سہا
 حق علیم است و عالم است آنزماں کہ خیال جمال ولایت این بادشاہ در دل
 میگذر و تمجید و مدحوش میگردد کہ چہ نویم و بچو جہ او صف ذات عظیم المثال
 در تحت عبارت و حیز استعارہ نیکنجی بزرگے خوش گوید قطعہ دل خواست
 کہ آرد بہ عبارت * وصف رخ او با ستغرات * شمع رخ او زبانہ زود *
 ہم مثل بسوخت ہم عبارت * پنج سعدی خوش گوید بیت نشان بیکر
 خواست سہی تو نعم داد * کہ از مال آں خیر ہ شود بصرم * و بجز خویش معترف
 بشویم این ضعیف گوید بیت ترا صفت دل بیچارہ کے تو اند کرد * بجز خوشتر
 قرار یکن زایمک * بزرگے خوش گوید در تمنی بیت ماکہ در شکل یا حیر نیم
 ستر او صف او کجا دینہ * بود یا چوں آتش محبت این سلطان المشایخ
 شہانہ یز و قلمینہ دل را کہ کہت است بشہرت آودہ است بانوار محبت رو
 میگردد و طاقت نے مانداں سیر موی کے کہ بتن این ضعیف است نعرہ
 شوق مینہ * منصرف از نعرہ شوق * مے زخم تار مے است در نغم * میدار

فضل ذوالجلال الایزال متعال آنست که آذر ریای محبت این سرور شرف
درگاه بے نیازی جرعه در کام این بیچاره که بوئے ازاں بدور سیده است
بچکد مصرع امیر خوباں آخر گداے کوئے توام * این ضعیف گوید بیت
زور عشق بے میوه و چمکد پیرده اے ساقی * ازاں دریای عشق آینه تاو
بجنبر گرد و بعشق چال آں بادشاه دیں تالب گور قص کنان برود و شیخ
سعدی گوید قلعہ گرد از تو بگو شمع که بمیراے سعدی * تالب گور باعزاز و کرا
بروم * در بدنام بدر هرگ که حشرم باشت * از سحر قص کنان تا بقیامت
بروم * فاما اعتقاد و محبت آں حضرت صادق و یقین و اثبات که این
شکستہ اسماعیل بن گان سلطان المشائخ حشر خواهد بود زیر علم محبت آنحضرت
جاسے خواہیافت که لقمه اند جوینده یا بنده باشد من طلب شینا و جلا و جلا
و ذکر این بادشاه دین شتمل بر پانزده نکته است نکته اول در بیان نسب
و حسب سلطان المشائخ قدس اند سره العزیز مقرر صاحب دلال عالم باو آبا
و اجداد بزرگ و در سلطان المشائخ از شهر بخاری بود که کنج علم و کان تقوی
است جد پدرین سلطان المشائخ را خواجه علی بخاری میگفتند و جد ویر
را خواجه عرب و این هر دو بزرگ صاحب برادر یکدیگر بوده اند و آنجا را یکجا در
لاهور ماندند و از لاہور یکجا در بداول آمدند چون در آن ایام قبه الاسلام
شهر بداول بود همانجا سکونت ساختند و خواجه عرب خواجه مکن بود و مال
بسیار و بزرگان پیشمار داشت و بندگان او بعضی بکسب بعضی بمال او تجارت
میکردند الغرض خواجه عرب دو فرزند داشت یک دختر و یک پسر خواجه
عبد اللہ ابنه خواجه سعید ابنه خواجه عبد الغزیز ابنه خواجه حسن بر چهار پشت
حضور خواجه مذکور بودند میان این دو بزرگ اتفاق قرابت شد خواجه عرب دختر
خود آں ولیہ خدا سے آں رابعه عصر بی زلیخا راجحه اندر علیها که خاک
پاک روضه تمیز کرد و امروز در شهر زلی در مات اہل در و کعبہ حاجات در ماندگا

است بخواجه احمد بن علی پدر سلطان المشائخ تسلیم کرد و اسباب دنیاوی
 باسم جہیز چنانکہ رسم بزرگان است بدار شفیع اہل محمدی داد و حق تعالیٰ ازاں
 صدق پاک ایں دُرکان کرامت و سرمایہ عشق و محبت یعنی سلطان المشائخ
 را پیدا آورد و روشنائی در عالم ازاں آفتاب جہانگیر لہا بہر گشت تابو اسطہ
 او جہانیاں در دنیا پرورش و در آخرت خلاص یابند شیخ سعدی گوید
 بیت آفرین خدایے بر پدرے کہ ازو مانا یچنین پسرے * بزرگے خوش
 گوید نظم پدرے کہ آچنان خلف است * مادرے را کہ ایچنین پسر است *
 اقتابش بر آستین قیامت * ماہتابش بر آستان درست * الغرض سلطان
 المشائخ در عالم صغر بودہ کہ پدر سلطان المشائخ خواجہ احمد علی الحسین البخاری
 راجحت شہر شبے آنشفیعہ اہل محمدی والدہ سلطان المشائخ نوابدید کہ اورا
 میگویند از دو کس کیے را اختیار کن یا خواجہ احمد را و یا پسرا یعنی سلطان
 المشائخ را آن پاکد امن سلطان المشائخ را اختیار کرد چوں روز شد آن
 خواب با یچکس تکلف و در زحمات خواجہ احمد ترک اتحادی کرد و انجہ مطلوب
 و مطبوع آن بزرگ بود از ما کولات و مشروبات بدورسانیدن گرفت
 تا بعد چنر گاہ خواجہ احمد بچمت حق میوست و آلہ بزرگ ہم در سواد با یوں
 مدفن یافت چنانکہ تا ایں غایت رہ نشد کہ او ہما نخواست ما ہر المقصود ساطہ
 المشائخ قدرے بزرگ شد والدہ دیکتف دستا و کلام اللہ بخواند
 و تمام کرد کتابها خواندن گرفت کتاب بزرگ نزدک بود کہ تمام کند استاد
 سلطان المشائخ گفت کہ تو کتا بہ حقیر تمام نہائی تا دوستار آشنہ دی
 بر سر مبارک خودے پاید بست سلطان المشائخ زین حکایت ہمیشہ والدہ
 خود گفت و آن مخدومہ جہاں کہ چہا سہ دکتف حمایت اوست بہرست
 مبارک خودیرسمانے برشت و دستارے ازاں با فانیہ و چوں ساطہ
 المشائخ آن کتاب تمام کرد والدہ بزرگے رتہ رتہ یہاں سے کہ چہا سہ

از بزرگان دین و علمای اهل یقین را طلب کرد و در آن مجلس خواجہ علی مرتضیٰ شیخ جمال الدین تبریزی بود کہ نعمت دینی از ویافت و در آن زمان بکرامت مشہور گشتہ بود چوں طعام خرچ شد سلطان المشائخ آن دستار برکت دست مبارک کردہ بمجلس درآمد تا در نظر این بزرگان در سربند و شیخ علی مذکور یک سہر دستار بدست مبارک خود گرفت و دوم سہر دستار بدست سلطان المشائخ داد سلطان المشائخ آن دستار کرامت بر سہر بست اول سہر در قدم خواجہ علی آورد و خواجہ دعا کرد حق تعالی ترا از علمای دین گرداناد و بختیاء ہمت رساناد بحدہ سہر در قدم اہل مجلس مے آورد و دعا مے آن صادق را خریداری میکرد الغرض آنچوں فقیر نعمت اللہ نوری در کتاب سیر الاولیا دید کہ ذکر شجرہ طیبہ اجداد بزروار حضرت سلطان المشائخ خواجہ علی الحسین البخاری و جد مادرے سلطان المشائخ خواجہ عرب الحسین البخاری کاتب حروف کتاب سیر الاولیا سید محمد بن سید مبارک، بن سید محمد علوی حسینی الکرمانی مندرج تاختہ بود بنابراین این شجرہ طیبہ اجداد بزرگوار خود خواجہ عرب و خواجہ علی جد حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہم العزیز مغفنین الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کہ از بزرگان خود بدست پیچیدہ است درین مکتبہ سیر الاولیا با بشارت حضرت سلطان المشائخ تحریر یافته است در نظر صاحبان عالم خواندانت اللہ تعالیٰ ابیات در شجرہ طیبہ

سوائے عبارت سیر الاولیا کہ شجرہ طیبہ اجداد بزرگوار حضرت سلطان المشائخ حضرت نعمت اللہ نوری نوشته اند و حضرت نعمت اللہ نوری نیز ہم جد حضرت سلطان المشائخ چوں مناسب این مقام بود در مذکور حسب کتاب حضرت تجرآمد و سوائے ذکر شجرہ طیبہ نیز سہرے از خواجہ اولاد حضرت صلعم ہم نوشته بودند چوں عالی از فائزہ بنود نرسد رشاد سوائے از نوشتہ معتمد سیر الاولیا لیکن بسبب اینکه حسب الارشاد حضرت سلطان المشائخ بود بامور بقلم آمد۔

ابیات

بعد حمد خدا و نعمت رسول از امام الحق حسین شاہ دیں در جہاں من بعد او قائم مقام او چوں محل جانب فردوس را ند میوہ ماند از شاخ آن عالی درخت	میکنم ذکرے از اولاد بتول یادگارے بود زین العابدین بود باقر نور چشم آن امام زود بعالہ جعفر الصادق بمایہ سوی انکا ظم امام نیک بخت
---	---

<p>۹ بود امام اسلمیں علی الرضا ماند فرزندش محمد نیک نام زو علی الہادی اندر دھرم ماند آمد آنگہ جعفر ازوے در وجود گوہر روشن زکان جعفر است از علی اصغر جو عبد اللہ زاد زو علی آمد دو عالم را سعید وز حسن آمد محمد یادگار بودا و سید حسینی البخاری با خدا سوے باغ خلد او ہم رو نہاد اہل جنت را شدی او ہماں سالک راہ ہدے عبد العزیز احمد ازوے بودا خلق عظیم داشت او شغل بزرگ از حق مدام بودا نادقیقہ روزگار بود صدر الدین ثمر از شاخ او صالح آمد زان نکو فرد وجود نعت اللہ نوری ازوے والسلام</p>	<p>ز ان فروغ مشعل را وہدے کرد اور ملت سوے دار السلام چوں فروغ حق ابھر دوش برساند آسماں سوے بہشتش رو نمود سرور عالم علی الاصفراست گشت عالم خورم و آفاق شاد ہم ز عبد اللہ احمد شد پدید وز علی آمد حسن شرخ تبار ماند ازو خواجہ عرب فرخندہ آخر ازوے خواجہ عبد اللہ ماند ازو خواجہ سعید اندر جہاں ماند زان صاحب دل اہل تمیز نوحن ماند از حسن عبد الکریم ماند فرزندش بود طاہاش نام ماند عبد القاہر ازوے یادگار روشنی بخش چراغ کاخ او در صلاح و نہ چوں او کس نبود ما فضل اللہ زان عالم مقام</p>
---	--

و اگر سب اہل شجرہ طیبہ حضرت قطب الاقطاب محبوب لہامیں سلطان
المشاہد نظام الحق والشرع والدین سید محمد نظام الدین اولیا
قدس اندر سرہ العزیز بن سید خواجہ احمد وجہ حضرت ایشاں سید خواجہ
علی الحسینی البخاری بن سید عبد اللہ بن سید حسن بن سید میر علی
وجہ مادری حضرت سلطان المشائخ سید محمد نظام الدین بن سید خواجہ

(۳۰)
(۲۹)
(۲۸)
(۲۷)

عبدالحسین بن ابی بن سید محمد بن سید حسن بن سید میر علی بن میر احمد بن میر علی
عبدالدین میر علی صفدر بن سید جعفر بن سید علی الامام بن سید علی الهادی
التقی بن الامام سید محمد بن ابی جواد بن الامام سلطان الشهدا حضرت امام
علی موسی الرضا بن الامام حضرت موسی کاظم الغیظ بن الامام الهمام حضرت
امام جعفر الصادق بن الامام حضرت محمد الباقر بن الامام علی حضرت
امام زین العابدین بن الامام فی الارض و السما سلطان الشهدا حضرت امام
حسین الشهید فی الکربلا بن الامام فی المغارب المشارق حضرت امیر المومنین
علی المرتضی و علیهم السلام و الاکرام و اتم امام الهمام السید الشهدا حضرت امام
حسین حضرت فاطمة الزهرا علیها السلام بنت حضرت فضل الانبیا و اکرم المرسلین
رسول الثقلین سرور الکائنات مغر الموجدات رحمة للعالمین حضرت محمد رسول الله
تعالی علیه و آله و ائمه لاظهار و جمیع اصحابه الاخیار و الابرار و الاولیاء المجتوبین المقربین
حضرت الغفار برحمتک یا ارحم الراحمین و یا اکرام الاکرین ذکر فرزندان حضرت رسول
علیه السلام آنحضرت صلی الله علیه و سلم را چهار فرزند بود مذ طیب طاهر قاسم
ابراهیم و چهار دختر خردترین دختران آن سرور رکائات صلی الله علیه و
سلم فاطمة الزهرا رضی الله تعالی عنها و بزرگ ترین بنات آن سرور صلی الله علیه و سلم
زینب و ویرا با پسر خاله اش ابوالعباس بن الریح بن عیسی العزیز بن
عبد المتوفی عقد فرمودند و میم رقیه حضرت علیه السلام با عتبه بن ابی لهب
نکاح بسته بود بعد از موت او رقیه را بحضرت عثمان بن عفان رضی الله
عنه داد حضرت ایشان بجانب حبشه هجرت کردند سیوم ام کلثوم و نام او آمنه
بود و ویرا اول عتبه بن ابی لهب نکاح کرد او پیش از رسم دنیوی ویرا طلاق
داد بعد از وفات رقیه عثمان داد و بقول صحیح است بی بی فاطمه قوم حضرت
شاه مردان علی بی بی زینب قوم ابوالعباس بی بی رقیه قوم حضرت
عثمان چون بی بی رقیه فوت شد بعد از بی بی ام کلثوم را بحضرت عثمان

↑ ذکر فرزندان آن
حضرت صلی الله علیه
و سلم نیز حضرت
نعمت الله نوری
رضی الله تعالی عنه
جسالت شارح حضرت
سلطان المشایخ
رضی الله تعالی عنه
نوشته اند و سوری
عبارت سیر الاولیاء
بسیب شفق حضرت
نعمت الله نوری
داخل این کتاب
نموده شد -

داوند ازاں سبب حضرت عثمان را فوالنورین میگویند فلکرازواج مطهرات انحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم بہ ترتیب نکاح ایشان اول حضرت خدیجہ بنت خویلد دوم مسو
بنت ررقہ سوم حضرت عایشہ صدیقہ بنت ام رویاں مہر عائشہ متاعی بود
کہ بہ نجاہ دم ارتدئی برادیتے آنکہ مہر او پانصد درہم بود و رسول علیہ السلام آنرا
قبض کردہ تسلیم نمود چہارم حفصہ دختر حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ مادر زینب
پنجم حیمہ بنت زینب ششم ام سلمہ بنت امیہ ہفتم زینب بنت جحش ششم
جوریہ بنت حارثہم بینو بنت الحارث و ہم جدیہ بنت ابی اخطب میفرمود و پیغمبر علیہ
سہ زن دیگر بودند کہ بعضیہ از ایشان نکاح کردہ و زفاف واقع شدہ و بعضیہ ازینہا را
خویشکاری کردند نکاح با ایشان اتفاق نیفتاد فاما سہری سہ بودند اول ماتہ
بنت شہعہ بنت قطیبہ دوم ریحال بنت زید عمر سیوم کنیز کہ زینب بنت
جحش بان مہر بخشیدہ بود اما دختران و سہ زینب بزرگترین بنات آن سہ
علیہ السلام ولادت اود را جالبیتہ و سال ششم ام از واقعہ فیل ویرا با پسرخالہ اش
ابو العباس عقد فرمودہ بودند و در روز بدجول ابو قریش گفت من گواہی
میدہم خدایکے است و محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بندہ و رسول اوست پس
آنکہ بیرون آمد خود را بہ پیغمبر علیہ السلام رسانید آنسہ و زینب را بہاں نکاح
اول بوے باز گردانید و رواستے آنکہ تجوید نکاح کرد مجمع الفتاویٰ عینہ -
سَأَلْتُ الشَّيْخَ أَوَامَ حَمِيدَ الدِّينِ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَنْ مَنْ لَهُ أَنَّ سَيِّدًا
وَأَبَ كَيْسَ سَيِّدٍ هَلْ هُوَ سَيِّدٌ فَقَالَ أَسَادِي شَمْسُ أَوَمَّةِ الْكُرُورِي
رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ هُوَ سَيِّدٌ وَاسْتَدَلَّ بِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَعَلَ عَلِيَّ مِنْ دُرِّيَّةٍ
نُوحٍ وَابْنِ إِيصَمٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ حُجَّةَ أَوَامٍ وَتِلْكَ فَجَعَلْنَا إِيَّانَا هَا أَلَا يَتَرَى
وَرُؤَيْتَ نِي تَأْوِيلَاتٍ عَنْ عَلِيٍّ مِنْ أَوْلَادِ أَشْعَاقٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ كُلُّ أَوْلَادِي
كَمَثَلِ سَفِينَةٍ نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ رَكِبَهَا نَجَّى وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهُمَا هَلَكَ فِي
تِلْكَ دَوْمِ دَرِيَانِ بِيْدِ أَمْدَنِ مَجْتِ شَيْخِ شَيْخِ الْعَالَمِ فَرِيدِ الْحَقِّ وَالِدِ دِينِ قَدَمِ

سرہ العزیز سلطان المشائخ را آمدن ازید اول در شهر دلی بجهت تعلیم سلطان
 المشائخ میفرمود رانچہ خور و بودم بقدر دوازده سالہ کم یا بیش لغت میخواندم
 مردے کہ اور ابو بکر خراطہ و ابو بکر قوال ہم گفتند بے بخدست دستاویز آمد
 لکڑ طرف ملتان آمدہ بود او حکایت کرد کہ من پیش شیخ بہاوالدین زکریا قدس
 سرہ العزیز سماع گفتہ ام و اس قول میگویم لَقَدْ كَسَعَتْ حَيْثُ الْهَقَايَ كَبْدِي
 مصراع دوم یاد شد شیخ یاد او بعدہ مناقب شیخ بہاوالدین زکریا گفتن گرفت
 کہ انجا ذکر چہیں و تعبد چہیں تا کنیز کا تے کہ اس میکتہ ہمہ ذکر میگویند این و مانند این
 بسیار گفت یعنی پیچ در دل من نشست بعد ازاں حکایت کرد کہ از انجا در
 اجودہن آمد م شاہ دیدم چہیں و چہیں الغرض چوں مناقب شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق الدین قدس سرہ العزیز و گوش من افتاد محبتہ و ارادتے بصدق
 در دل من درآمد تا بہ شد کہ بعد ہر نمازے دہ و دہ بار میگویم شیخ فرید و دہ دہ بار
 میگویم مولاناے فرید انکا میگویم پس این محبت بغایت رسید کہ جملہ یاران مرا
 از ہمینی خبر شد چنانکہ اگر از من سخن پرسی رسیدندے و خواستندے کہ سو گند
 دہند میگویندے سو گند شیخ فرید بخور بعد ازاں چوں شانزدہ سالہ شدم غریبت
 دہلی شد پیر عزیزی عوض نام ہمراہ شد در اثناے راہ اگر جابے خوف شیر
 دید و دزد بودے گفتے اے پیر حاضر باش و اے پیر یاد پناہ تو میر دم من از تو
 پر سیدم کہ این پیر کرامیگوئی گفت شیخ شیوخ العالم فرید الدین را در من قلق
 و اضطراب محب شیخ شیوخ العالم زیادہ تر گشت تا در شہر آمدہ شد قضا را ہم در
 جوار شیخ نجیب الدین متوکل برادر شیخ شیوخ العالم فرید ایم نکتہ سیوم در
 بیان علم و تبحر سلطان المشائخ نظام الحق والدین قدس سرہ العزیز
 سلطان المشائخ میفرمود چوں در شہر درآمد سہ چہار سال تعلیم و تہجد کردم و
 ہمدراں ایام کہ تعلیم میکردم اگر چہ صحبت متعلمان و دانشمندان فائزات گفتے
 کہ من میان شما نخواہم ماند و چند روز پیش میان شما نہ ام چنانکہ بقیہ این حکایت

در نکته سکونت سلطان المشايخ تحریر یافته است مقصود ازین سخن اینست چوں
 حق تعالی محبت خود نصیب سلطان المشايخ کرده هم از ابتدا بے خاطر مبارک او برآں
 بود که از همه قطع کند و بادوست بسازد و مصرع که در یکدل نیکی غم جان غم جان منقول
 است که تعلم و علم سلطان المشايخ بحدی رسید که شیخ نعمان تیر طبع و دانشمندان
 کامل مشهور گشت و بخطاب مولانا نظام الدین بخت و محفل شکن مخاطب گشت
 و از هر علم حقیقی تمام و نصیب کامل گرفت چوں در علم فقه و اصول فقه استحضار
 تمام حاصل کرد و شروع در علم فضل کرد و بواسطه مولانا شمس المله والدین دامغانی
 که یار و همیق سلطان المشايخ بود و وجد مادرین کانج و ف پیش شمس المله والدین
 که در عصر خود مستثنی بود و بیشتر اوستادان شهر شاکردان او بودند این
 علم بحث کرد و چهل مقام حریری یاد گرفت چوں این علم بکمال رسید شروع در علم
 احادیث نبوی صلی الله علیه و سلم نمود و کلمات آنکه چهل مقام حریری یاد کرده بود و مشارق
 الانوار یاد گرفت پیش مولانا کمال الدین زاهد عالم و زاهد زمانه بود و در علم حدیث و روایات
 احادیث بے نظیر و یگانه عصر و مشارق الانوار بحث کرد و خواص این علم دریافت
 و تصحیح سنه قصه روایات احادیث باقصی الغایات تحقیق کرد نکته چهارم در بیان جزو
 و فایق احادیث که سلطان المشايخ قدس سره الحریز تقریر کرده است سلطان
 المشايخ میفرمود که من از مولانا و جیهله الدین پائلی پرسیدم که در حدیث است
 اصنعوا کل شیء الا النکاح ظاهرا و باطنا حدیث می آید که نکاح حرام است پس
 من این چه باشد ساعتی تأمل کرد و گفت شما بیان فرمایید گفتیم صحابه در بندگی
 حضرت سالت صلی الله علیه و سلم عرض داشت کردند چوں زنا حایض
 میشود بستر علیحد میکنند ما را چه میفرمایید حضرت سالت صلی الله علیه و سلم فرمود اصنعوا
 کل شیء الا النکاح یعنی زنا مکر میباید و بالا تصرف کنید و میفرمود که پیغمبر علیه السلام
 فرموده است صُنُّوا الشَّهْرَ شَهْرًا قَاضِيًا محی الدین کاشانی رحمه الله علیه

گفت این حدیث از غریب منماید معنی آن از خواص بیان حدیث استعارت
سے نمود و میفرمود الشَّهْرُ فِي أَصْلِ الْقَوَاعِ اسْمُ الْيَوْمِ الْأَوَّلِ مِنَ الشَّهْرِ الَّذِي
هُوَ الْقَرَّةُ سَمِيَّ بِالشَّهْرِ ثُمَّ اسْتَشْهَرَ الشَّهْرُ كُلُّهُ مُحْكَمٌ عَلَيْهِ الْأَوَّلُ وَثَلَاثُونَ
هَهُنَا الْيَوْمُ الْأَوَّلُ بَدَأَ لَهُ عَطْفُ الشَّهْرِ عَلَيْهِ وَهُوَ اسْمُ الْيَوْمِ الْأَوَّلِ مِنَ الشَّهْرِ
وَمِنْهُ يُقَالُ سَبَّحَ الشَّهْرُ وَآخِرُهُ وَمِيفَرْمُوْدُ كَ حَدِیْثِ حَضْرَتِ رَسَالَتِ صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ
وَالْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم بِرَجُلٍ سَمِیَّ مَنْ قَتَلَ مُعَاهِدًا الذِّیْ دَخَلَ رَاحِیَّةَ الْجَنَّةِ فَإِنَّ رَیْجَهَا یُؤْجَلُ جَدَّ
مِنْ مَنَازِلَةِ حَسَمَاتٍ اِنَّہٗ عَامِلٌ طَاهِرٌ اِنْ حَیْثُ خَالَفَ مَذْہَبَ اَبْلِ سَنَتٍ وَجَامَعَتْ
اَسْتَ اَمَّا اِنْ یُثَرِّقُ رَاوِیَہُ اَسْتَ کَرْدَہٗ اَنْ اَنْیَسْتَ کَہٗ بَیْشِ اَزْ دَخُوْلِ جَنَّتِ
وَرِیْقَامِ حَسَابِ بَعَاثِ اللہِ تَعَالٰی بُوے بہشت خواہد وزید تا حساب مومنان آسا
شود پس کسیکہ معاہد را کشتہ باشد بروے آں بُوے خواہد آمد از برائے شدت
مساجد ایں بیت بر زبان مبارک را ندیست بادے کہ سحر کہ ز سر کوے تو آید
جا نہ باش فدا باد کزو بُوے تو آید بعدہ در کربہ بغایت مغلوب شدند و ایں سخن
بر لفظ مبارک را ندیست شیع کہ آں بُوے دریں زمان در مجلس موجود است و
دریں مجلس قاضی محیی الدین کاشانی و عزیزان دیگر حاضر بودند و ایں حدیث نیز
فرمود اِذَا اَکَلَ اَحَدُکُمْ طَعَامًا فَلَا یَسْتَسْمِیْہِ حَتّٰی یَلْعَقَہَا اَوْ یَلْعَقَہَا فَرَمُوْ
دِرْ قَوْلٍ حَتّٰی یَلْعَقَہَا اَوْ یَلْعَقَہَا بَعْضُ شَارِحِیْنَ یَحْمِلُیْنَ نَبْشَہٗ اَنْ یَلْعَقَہَا غَیْرَہٗ وَنَحْمِیْنِ
خطا است بجاں اَنکہ العاق متعبد است و ہمچنین نیست کہ افعال ہمیں متعبدی است
فقط بلکہ لازم ہم آمدہ است چنانکہ اُولَئِکَ ہُمُ الْمُفْلِحُوْنَ وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُورِہِ

لفظ شہر و اصل وضع نام روز اول ازماہ است کہ آخر عمرہ میگویند نام نہادہ شد باین روز اول از برای
شہرے آں روز اول پس تر ایز مشہور شد ماہ تاملہ ماہ باسم شہر بسبب غلبہ استعمال و تحقیق ارادہ کردہ شدہ
است اینجا از لفظ شہر روز اول ازماہ بواسطہ دلالت کرون عطف شہر بر آں شہر آنکہ عطف کردہ شد
بر آں لفظ و آں نام روز آخر است از شہر و گفته شد سر از شہر آخر شد کہ کیا کہ کشد شخصے معاہد
بوجود شرع بُوے کند بُوے بہشت را پس تحقیق بُوے آں بہشت یافتہ شد و از فرستادن سالہ را ۱۰۲۰ قمری
کہ بخورد سیکہ از شما ملعام را پس نہ مالہ ہر دو دست خود را تا آنکہ یک دست خود را بآں جماعت سنگا راند و در حق
زمین بر نورپرد و گار خود۔

وایں شک از راوی است ہر دو لفظ را معنی واحد است از اینجا است کہ در حدیث
 سماع شرط داشتہ اند و میفرمود رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است جُبَّتْ
 إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثُ الطَّيِّبِ وَالنَّسَاءِ ثُمَّ سَأَلَنِي فِي الصَّلَاةِ بَعْدَهُ فرمود
 مقصود از این آنرا عائشہ است سبب آنکہ از ہمہ عمرہا میل رسول صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم جانبش بیشتر بود و مقصود از قُرْبَةٍ أَعْلَى فِي الصَّلَاةِ قاطبہ است رضی اللہ
 عنہا آن ساعت اود نماز بود بعد از آن فرمود بعضی گویند مقصود از این نماز
 است اگر مقصود از این صلوٰۃ بودے صلوٰۃ را مقدم داشتے ہر دو چیز انگاہ
 فرمود خلفائے راشدین نیز چون ابو بکر صدیق و عمر خطاب عثمان و
 علی رضی اللہ عنہم بروفق لفظ رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سہ گان چیز گفت
 اینکہ جبریل از حضرت عزت فرماں رسانید کہ من نیز سہ چیز دوست میدارم
 شَأْنُ تَائِبٍ وَعَيْنُ بَاكِ وَقَلْبُ خَائِشٍ و میفرمود کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم
 بسیار جاعے فرمودہ است کسیکہ چنین کن او فردا با من در بہشت یکجا باشد
 و در بیان این حدیث اشارت بدو انگشت کردہ انگشت شہادت و انگشت میانہ
 و فرمود کہ تین بعدہ سلطان المشائخ فرمود یعنی ہچنین درجہ کہ مرا باشد ہچنین
 درجہ اوراد ہند زیرا کہ انگشتان خلق کہ ہست انگشت میانہ بلند تر از مسبحہ اند
 اما انگشت میانہ و شہادت از آن رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر دو برابر بودند
 و میفرمودند کہ مرا خواہر زادہ بود او را بشوئے دادند آنمرد در خانہ نیکو نمی بود والدہ
 ماجدہ من مرا گفت میخواہم میان ایشان حلق کنم گفتم فرماں شماست شب ال در
 خواب دیدم کہ میگویند شیخ نجیب الدین متوکل رحمۃ اللہ علیہ می آید والدہ و
 گفتم قدرے طعام پرارے شیخ موجود کنند والدہ فرمود در خانہ طعام کجاست
 ہمہ رہنمایا شنیدم کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم با جماعتی می آید رتھم پائے ہوس
 کردم و گفتم یا رسول اللہ در خانہ من بیایید فرمودند چیرہا ہی کرد گفتم طعامے پیش آرم
 بلہ دوست داشتہ شدہ است بطرف من از دنیا سہ چیز یکے خوش بودم عورت خوب سیوم روشنی
 چیتھ من در نماز الیکے جوان تو بکنند ہدوم چیتھ گریان سیوم دل فرو تھی کندہ۔

فرمودند و در طالع تو طعام گنج است ہمیں زماں با والدہ براسے طعام چیرے میگفتی
شرمندہ شدم گفتم یا رسول اللہ! خواہم حدیثی از زبان پاک سید کائنات بشنوم
پس فرمود صلی اللہ علیہ وسلم قل انما آتت زوجت زوج و طلبت الفقر فامتنع
قبیل منی سنذین و یضیف سنہ فی معلق نہ چوں بیدار شدم تامل کردم واقع
خواہر زادہ بود با دوا میں قصہ با والدہ گفتم و گفتم چند گاہ صبر نمی باید کرد تا ز مدت نکاح
ایشان دو نیم سال بگذر و بعدہ صبر کردم آن داماد نیک موافق طبع شد الغرض اجازت
نامہ سبق گفتن علم حدیث کہ مولانا کمال الدین زاہد بخط مبارک خود در زمل شریف
کہ سلطان المشائخ ازین بزرگ سماع دارد نبشته است کاتب حروف نسخ آن
دیرین کتاب کتابت کرده است و اینست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الْحَمْدُ
لِمَن لَّهِ الْهُدَىٰ وَ الْعِزَّةُ اَوْ اِلْعِطَاءُ وَالصَّبَاحُ وَالرَّوَّاحُ وَالْمَدْحُ لِمَن لَّهِ الْاَوْلَادُ وَالْغِنَاءُ
وَالصَّبَاحُ وَالْمَدْحُ وَالصَّلَوةُ الْفَصَاحُ عَلٰی ذِی الْعِلْمِ الْفَضَالِ السَّمَاءِ وَالْکَلِمَةُ
وَالْکَلَامُ الْمِفْتَاحُ وَالْمُنَاقِبُ الْعُلَیَا وَالْاَحَادِیثُ الصَّحَاحُ صَلَوةٌ تَدْوَمُ
دَوَامُ الصَّبَاحُ وَالرَّوَّاحُ وَیَعْدُ فَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰی وَفَّقَ الشَّیْخَ اِمامَ الْعَالَمِ
النَّاسِکِ السَّالِکِ نَظْمَ الدِّیْنِ مُحَمَّدَ بْنَ أَحْمَدَ بْنَ عَلِیٍّ مَعَ وَفَّقَ رَفِیضِیْهِ
فِی الْعِلْمِ وَبُلُوغِ قُدْرَةِ ذَمِّهِ وَهُوَ اَحْلَمُ مَقْبُولُ الْمَسَائِخِ الْکَلْبَا مِنْظُومِ الْعُلَمَاءِ
الْاَحْبَارِ وَالْاَوْبَارِ اَبْنِ قَسْرَةَ هَذَا الْوَصْلُ الْمُسْتَفْصَحُ مِنْ اَصْحَابِیْنِ عَلٰی سَاطِی

له ہر نے کہ زنی بدینہ و دایمہ دو وطن کہ جہاں زن جدا می آید از آن مرد پیش از گذشتن نیم سال بر آن ملعون است
پیشہ رانده شده است از رحمت اللہ تعالیٰ ترجمہ اجازت نامہ سبق گفتن علم حدیث کہ مولانا کمال الدین زاہد بخط مبارک خود
در زمل مشارق کہ سلطان المشائخ ازین بزرگ سماع دارد نبشته است کاتب حروف نسخ آن دیرین کتاب بعبارت
عربی کتابت کرد بعبارت فارسی بقلم آمد بسم اللہ الرحمن الرحیم جمیع شاد و ستایش مختص است مہر کسی را کہ نہ جای
و بخشش اسفند است صبح و شام در کمال دوست و ستودگی مختص است مہر کسی را کہ در دست نصرت اوست ہمہ
نعمتہا و صبح و شام و جمیع نجات بر صاحب نگہاے کلاں تر و بر صاحب نکتہ ما و مستحقان کہ کلید بستگی ہاست
و بر صاحب نقبت ہاے بزرگتر و بر صاحب عیث ہاے مجتہد و صلوات کہ پایدار است پایداری صبح و شام و بعد
ترتے و صلوات پس بدینے کہ اسے شکر و توفیق داد بزرگ امام و دانای بسیار پستندہ خدا و روندہ راہ حق نظام الدین
محمد پسر احمد پسر علی بخاری را با وجود بسیار فضل او و علم و کمال بلاغت قدرت او و در تہ طہ پذیرفتہ شدہ شیخان
بزرگ خوش کردہ ہندہ عالمان نیک و نیکو کار با یکدیگر خواندایں اصل را لایق این کتاب کہ بر آوردہ شدہ است از

و کمال تقوی و ورع موصوف و مشهور بود از دیانت صلاحیت علم و عمل او سلطان
 عیانت الدین بلین انار الله بر ما نه رسید سلطان را آرزو می آید که خدمت
 مولانا را به کمال الدین را امامت خود فرماید بدین سبب مست مولانا کمال الدین
 را پیش خود طلبید چون مولانا پیش سلطان رفت سلطان فرمود که ما در کمال علم و
 دیانت و صیانت شما اعتقاد تمام است اگر با ما موافقت کنی و امامت من قبول
 کنی محض کرم باشد و ما را قبول نماز خویش بحضرت ذوالجلال و ثوقی تمام حاصل
 شود خدمت مولانا فرمود که در اجزای نماز چیزی نیست و دیگر نماده است اکنون بادشاه
 چه میخواهد که این هم از ما بروی چو خدمت مولانا این جوابی صلابت دیں گفت
 سلطان ساکت شد و دانست که این بزرگ قبول کردنی نیست بمعذرت بسیار
 بار گردانید سلطان المشایخ نمی فرمود که من شش سیاره کلام الله و سه کتاب دیگر
 فارسی بودم و دو سماع داشتم و شش بابی عوارف پیش شیخ شیوخ العالم گذراندم
 و تمهید ابو شکور رسالی تمام پیش شیخ شیوخ العالم خوانده ام چنانکه نسخه اجازت
 سبق گفتن تمهید ابو شکور رسالی بلسان مبارک شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 با خلافت نامه سلطان المشایخ که مولانا بیدر الدین اسحاق کتابت کرده است در
 نکته بیان خلافت سلطان المشایخ درین کتاب تحریر یافته است بطر صاحب
 عالم خواهد بود انشاء الله تعالی نکته نجم در بیان فتن سلطان المشایخ در اجودین
 و ارادت آوردن بخدایت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره العزیز سلطان
 المشایخ نمی فرمود که در اثنا تعلیم آرزو می پاسبی بوس شیخ شیوخ العالم فرید الدین
 نور الله مرقد ه غائب و اجودین رقم در چهارشنبه بود که سعادت پاسبی بوس
 شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر حاصل کردم نخستین سخن که از شیخ شنیدم این بود بیت
 اے آتش فراقت دله کباب کرده سیلاب اشتیاق جانها خراب کرده
 بعد ازاں خواستم که شرح اشتیاق خدمت ایشان باز انهم در پشت حضور حضرت
 شیخ علیه کردیم قدر گفتم که اشتیاق پاسبی بوس عظیم غالب بود چو اثر

دہشت و من دیدیں لفظ بر زبان مبارک را نہ لکلی داخل دھشت ہمدیں رو
بخدمت شیخ شیوخ العالم بیعت کردم قانیت خلق نہ شتم زیر چاقوق شدہ میان
متعلماں بودن مرا شرم آمدے دوم روزاں مے پیہر یکے بخدمت شیخ شیوخ
العالم ارادت آوردمولانا بدرالدین اسحاق اور اخلق کردویم درونورے پیدا
شد بعدہ دوستہ کس ڈگیراویم خلق کردہ از دروں بیرون آوردانورے درایشان
ظاہر شدہ خاطر میل کرد کہ من نیز چاقوق شوم بخدمت مولانا بدرالدین گفتم کہ من
بمخو اہم خلق کنم خدمت مولانا بدرالدین بخدمت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر عرضدا
من گذرانید ہما زمان فرماں شد کہ خلق کن فی الحال خلق کردم بعدہ شیخ شیوخ
العالم فرمود کہ بھت این متعلم غریب جماعتی نہ کہت راست کنید چو جماعت خانہ
کہت راست کردن من با خود گفتم من بارے ہرگز بر کہت خواہم خفت زیر اچہ
چندیں مسافران غریزاں وحافظان کلام ربانی وعاشقان درگاہ رحمانی جو پیہم
کہ برخاک مے غلطنہ من چگونہ در کہت بغلطم میں خبر بمولانا بدرالدین اسحاق
رسانید مذمولانا فرمود کہ ادراگوید کہ تو گفستہ خویش خواہی کرد و یا فرمان شیخ بجا
خواہی آورد گفتم فرمان شیخ بعدہ گفت کہ برو بر کہت بخبر سلطان المشائخ
پرسید نہ کہ شاہچہ سالہ بودید کہ بدولت ارادت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین
طیب الب مرقہ مشربید فرمود کہ نیست سالہ بعد از ان بخدمت شیخ شیوخ العالم
عرضداشت کردم فرمان شیخ چیت ترک تعلیم گیرم و باوراد و نوافل مشغول شوم شیخ
شیوخ العالم فرمود کہ من کسے را از تعلیم منع نکم آنکم کن انہم کن تا غالب کہ آید
در دیشے را قدرے علم باید و میفرمودستہ کرت بخدمت شیخ شیوخ العالم کبیر
رفتہ ام ہر سال یکبار بعد از ان کہ نقل فرمود ہفت بار دیگر رفتہ شدہ است یا شہ با
اما اغلب گماں اینست کہ ہفت بار رفتہ ام چنانکہ در خاطر بچتین مقرر است کہ
در حیات ومات دہ بار رفتہ شدہ است بعد از ان فرمود کہ شیخ جمال الدین
ہانسوی ہفت بار رفتہ است از مالشی و شیخ نجیب الدین متوکل نوزدہ بار

رفته است چنانکہ در ذکر شیخ نجیب الدین متوکل تحریر یافته است ثلثہ ششم
 در بیان آنکہ چون سلطان المشائخ بعد آوردن ارادت از شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس السمرہ الغزیز در شہر دہلی آمد کجا ہا سکونت داشت
 و از شہر در عیادت پور چگونہ آمد کاتب حروف از والد خود سید مبارک محمد کرانی
 سملع وار چند سال کہ سلطان المشائخ در شہرے بود بیچ خانہ ملک نہاشت
 و ہمہ تمامی عمر خود مقلے با اختیار خود نگرفت چون از بد اوّل آمد در سراے میان بازار
 کہ از سراے نمک ہم گفتندے فرو داد و والدہ و ہمیشہ را ہما نجا داشت و خود در بارگاہ
 فلاں قوا س کہ پیش در سراے مذکور بود ساکن شد و امیر خسرو بہدراں محلہ خانہ
 داشت بعد چند گاہ خانہ راوت عرض خالی شایسران او در اقطاع رفتہ بوسیله
 امیر خسرو کہ راوت عرض جدا ین امیر خسرو بود سلطان المشائخ در آں
 خانہ رفت قریب سال در آنخانہ بود و ایں خانہ متصل برج حصار دہلی نزدیک دروا
 منہ و پل بود چنانکہ برج حصار داخل عمارت خانہ مذکور آمدہ بود و عمارت ہا و رواق
 بس رفیع داشت سید محمد کرانی جد کاتب حروف ارا جو دین ماتبع ہم در آنجا
 بخدمت سلطان المشائخ آمد و آنخانہ سہ پوشش داشت پوشش فرو د سید محمد
 کرانی ماتبع ہی بود و پوشش میانہ سلطان المشائخ میبود و در پوشش بالا
 یاراں مے بودند و طعام ہما نجا خرج شدے و خدمت الذیفرمود در آں ایام جز
 بشرو من کہ خود بودیم از خدمتگاران دیگر کسے نبود ترتیب طعام افطار سلطان المشائخ
 جدہ کاتب حروف کہ بہ بیعت بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الدین مشرف بود
 کردے و طعام بوقت افطار سید محمد کرانی جد کاتب حروف کہ تم خرقة سلطان
 المشائخ بود پیش بردی فاما خدمت خاص از وضو سازانیدن و کلوخ و دستسراج
 بردن و جز آں الذیفرمود کہ من بیکردم الغرض در اثنا و ایں حال پسران راوت
 عرض از اقطاع برسیدند و خانہ خالی کمانیدن گرفتند و سلطان المشائخ را آنقدر
 فرصت نہادند کہ مقامے دیگر بگیرد و مراتب ملکی خود را در آوردند و سلطان المشائخ

بضرورت از آنخانه برخاست کتا بهای سلطان المشایخ که جزاں رخت دیگر
 نبود بر سر کردیم و مسجد چهیم در پیش خانه کسراج ینقال آوردیم کیشب سلطان المشایخ
 در آن مسجد نماز و سید محمد کرمانی جد کاتب حروف اتباع را در دهلین چهیم دار فرود آورد
 دوم روز آن سعد کاغذی که از مریدان شیخ صد رالدین بود ایں ماجرا شنید
 بخدست سلطان المشایخ آمد و تعظیم و اسحاح بسیار سلطان المشایخ را
 در خانه خود برد و بالاے بام بارگاه داشت سلطان المشایخ را آنجا فرود آورد
 و بجهت سید محمد کرمانی مقامے دیگر ترتیب کرد سلطان المشایخ یکماه در آن بارگاه
 بود بعد از مدتے سلطان المشایخ از آنجا برخاست و در سراسے رکابدار که متصل
 پل قیصر بود و در میان آن سراسے خانه بود در آن ساکن شد و سید محمد کرمانی
 و سراسے مذکور حجه بود اتباع را در آنجاے فرود آورد بعد از مدتے سلطان
 المشایخ از آنجا برخاست و در خانه شادی گلانی میان نیال دو کانهای
 محمد میوه فروش مقامے بود آنجا بودن گرفت و بینیاں فرزنداں واقربای
 شمش الدین شریک ایدار معتقدان سلطان المشایخ بودند سلطان المشایخ
 را بتعظیم تمام در خانه شمش الدین شریک ایدار آوردند ساها سلطان المشایخ در آنخانه
 بودند و راحت و جمعیت بمیشتر در آنخانه روی داد و بیشترے باران از اجود حسن
 که رسیدند خدمت سلطان المشایخ را در آن خانه یافتند و در آنمجلس عزیرے
 بود صاحب نعمت که ادراخواجہ محمد نقیلین دوز گفتندے پیوست انگشتان
 مبارک اواز رنگ نقیلین رنگین مے بودند او را با همتر خضر ملاقات بود الغرض
 ایں بزرگ سلطان المشایخ را در خانه خود هماں طلبید و قوسه یار عزیزان و دیگر بود
 قدرے کچھری در صحنک کرد و پیش آورد چوں آن را خوردند آغاز کردند که در
 کچھری نمک بسیار بود از یاراں هرکے بدیں عنبر یز تخنے طیب آمیز آغاز
 کرد سلطان المشایخ فرمود که اے یاراں چیزے گوئید ایں عزیز قدرے نمک
 در خانه داشت هماں بخت و پیش شما آورد الغرض بعد از آن که سلطان المشایخ

از خانہ را و عرض در مسجد چھپرہ دار آمد ہمدراں شب در خانہ راوت عرض آتش
گرفت تمامی عمارتہاے رفیع و رواقات بے نظیر با زمین پست شد الغرض در ہر خانہ
کہ سلطان المشائخ ساکن یث شد سید محمد کرمانی جد کاتب حروف با اتبع برابر بنو
و سلطان المشائخ را در آن ایام اتفاق ماندن شہر بنو و چنانکہ سلطان المشائخ
مے فرمود کہ در ایام قدیم مراد دل بودن دریں شہر بنو در روزے بر سر حوض قتلخ حال
بودم در آن ایام قرآن یاد مے گرفت درویشے دیدم بخی مشغول نزدیک او فتم از و
پرسیام کہ شما ساکن این شہرید گفت آری گفت بطبع خود ساکن میباشد گفت خیر
بعد از آن اندر ویش حکایت کرد کہ من وقتے درویش عزیز مے را دیدم از دروازہ
کمال ہیروں برب خندق ہم نزدیک دروازہ کمال زینے است بلند در
حظیرہ شہیدان اند الغرض اندر ویش مرا گفت کہ اگر میخواہی ایمان سلامت بری
ازیں شہر ہیروں شو ہما زماں من غنیمت کردم کہ ازیں شہر ہیروم ولے بموانع ماندہ
شدت بہت پنجال باشد کہ غنیمت من مقید است لے رفتہ نمے شو و سلطان
المشائخ مے فرمود چوں من این سخن از آن درویش شنیم با خود مقرر کردم
کہ دریں شہر با شتم چند جائے دل من شد کہ بروم بختے دل کردم کہ در قصبہ نیپالی
بروم و در آن ایام ہرک آنجا بود مقصود ازیں ہرک امیر خسرو بود باز فرمود کہ یک
دل کردم کہ در ہمالہ بروم کہ موضع نزدیک است الغرض در ہمالہ رفتہ
سہ روز آنجا بودم ہیج خانہ تیا فتم نہ کردی نہ کرای دریں سہ روز ہمان یکے بودم
چوں از آنجا باز گشتم این اندیشہ در خاطر مے بود تا وقتے جانب حوض را نی
باغے کہ آن را باغ جسر ت گویند با خداے مناجات کردم وقتے خوش بود فتم
خداوند مراے باید کہ ازیں شہر ہیروم جائے باختیار خود میخواہم آنجا کہ خواست
آنجا با شتم در نیماں آواز آمد کہ غیاث پور دمن ہیچتے غیاث پور را ندیدہ بودم
و ندیدہ شتم کہ غیاث پور کجاست چوں این آواز شنیدم بدوستے رفتم اندو
نقیبے بود نیشاپور ہی چوں در خانہ آمد فتم مرا گفتند کہ غیاث پور رفتہ بہت

من بادل خود گفتم کہ ایں آں غیاث پوراست الغرض باو تہ در خیانت
آمدم آنروز آن مقام بچنین آبادان بنود موصوفے مجہول بود بیام سکونت کردم تا آن گاہ
کہ کیقبادور کیلو کہری ساکن شد در آں عہد اینجا خلق انبویہ شد از ملوک و امرا
و غیر آں آمد و شد خلق و فراحت ایشاں بسیار شد با خود گفتم از اینجا ہم باید رفت
دریں اندیشہ بودم ہما نروز نماز دیگر جوانے در آمد صاحب حسے اما نزار گشتہ
واللہ اعلم از مردان غیبیہ یا کہ بود الغرض چوں بیامدا ول سخن با من ایں گفت
ہے آنروز کہ مشدی نمیدانستی کہ کنگشت نامے عالمے خواہی شد * امروز
کہ زلفت دل خلقے بر بود * در گوشہ نشنت نمیدارد و سوز * بعد ازاں ایں سخن
گفت کہ اول بارے مشہور نباید شد چوں ایں کس مشہور شد باید کہ چنان مشہور
شود کہ فرداے قیامت از روی رسول صلی اللہ علیہ آکہ وسلم شرم نہ نما
انگاہ ایں سخن گفت آں چہ قوت چہ حوصلہ باشد کہ از خلق گوشہ گیرند و بکن مشغول
باشند یعنی قوت و حوصلہ آں باشد کہ با وجود خلق مشغول حق باشند چوں ایں سخنہا
تمام کردم من قدرے طعام پیش آوردم بخوردن ہماں زماں نیت کردم ہمیں
جائے خواہم بود چوں ایں نیت کردم قدرے ازاں طعام بخورد و برفت و پشیر
ازیں اوران دیدم عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ کہ ہمت منہمت سلطان
المشاہد پنج پیوستہ بر آں بودے کہ ہیچ آفریدہ را اطلع بر مشغول ہماں من تبا
و از خلق بکلی اعراض کند و بکن مشغول باشد و دلیل بدیں سخن آنست کہ می فرمود
در ایام جوانی کہ مرا با خلق نشست بیخاست بودہ است پیوستہ در دل گراں
می آمد کہ کے باشد از میان اینہا بروں آیم اگر چہ مردمان متعلماں بودندے
و مشغولے در بحث ہم بار ما نصرت گرفت چنانچہ کرات با یا راں می گفتم کہ دنیا
شما نخواستہ بود من چند روزے ہماں شما ام بعدہ سوال کردند کہ پیش از آنکہ بخند
شیخ شیوخ العالم پیوند شود فرمود آرسے و دیگر تبدیل مکا نہا بود کہ دیکجا استقامت
نگرفت تا آں غایت کہ از غیب اذن نشنید و در ستر سلوک ایں راہ بجدے

کوشید که میفرمود من در اوائل از آیندگان می شنیدم که شیخ خضر پاره دوز و زیبا
 خالق است دارد و رویش را خدمت میکند نیت جزم کردم که بروم و غلام
 بجگان اورا تعلیم بکنم بعد چند گاه آیندگان آمدند و بدست ایشان مکتوبی بمن رسید
 و در آن اخلاق و مردمیها بسیار پیدا کرد و انتم که او هم مرا بشناخت انجا زوم و
 فرمود که من در خطبه میروم در اثنا راه بریں چهریها را خورد و نظر من
 اقترا زو برم اگر این کس را همین مقدار چهری باشد بهتر باشد و میفرمود که
 در اوائل مرا گاه گاه در دل بودی مخالفت مردان غیب میسر گرد و باز اندیشیم
 که این چه تمناست و بنال مصلحتی بهتر باید کرد میفرمود که مردان غیب اول
 آواز میدهند و سخن می شنوند بعد از آن ملاقات کنند بعد از آن موبایند
 و آخر این حکایت بر لفظ مبارک راند تا مقام باراحت است آنجا که این
 کس را بر بند نکته متفهم دریاں مجاهده هاست سلطان المشایخ که در اوائل
 حال بود قدس السمره العزیز سلطان المشایخ میفرمود که من برابر شیخ شیوخ
 العالم فرید الحق والدین قدس السمره العزیز در شتی نشسته بودم همیاریاں
 حاضر و ایام تموز بود و یاریاں بهر زماں بر می خاستند و سایه میکردند همچنان وقت
 قیلو له شد همه خفتند و این دعا گو نشسته گس میراند شیخ شیوخ العالم بیدار
 فرمود که یاریاں کجا اند گفتم قیلو له کرده اند فرمود بیا ترا چیزے بگویم آغاز کرد و چون
 در دلی بروی در مجاهده باشی بیکار بودن هیچ نیست روزه داشتن نیمه نیست
 و اعمال دیگر چون نماز حج نیمه راه مولانا بدرالدین اسحاق گفت که شیخ
 شیوخ را این سفر بر اے تو بود یعنی دریں سفر از بخشش شیخ شیوخ العالم
 نعمت بردی بجه سلطان المشایخ میفرمود در آنحال چنان در ذوق
 این فرماں بودم که فراهم نیامد که بهر سم که ام مجاهده پیش گیرم بجا یاریاں رسیدم
 و مشورت کردم و بارشاد ایشان صوم و بهر پیش گرفتن فاما چون از پیش شیخ
 بزرگ رفتم از انجاست که گاه گاه در آن غلغل میشود سلطان المشایخ میفرمود

در عهد عیالی که در آنوقت دو جلیل منے خرپڑہ بود بیشتر از فصل گذشتہ ارد کہ من خرپڑہ
 پختہ بود و بر آں خوش مے بودم و آرزو مے بردم اگر باقی فصل ہم خرپڑہ خوردہ نشود
 نیکو باشد تا در آخر فصل مردے چند خرپڑہ و چند ناں پیش من آور و چوں از غیب
 ہما نزد آں فصل خوردہ شد بعدہ فرمود یک شبار و گذشتہ بود و شب دیگر آمدہ
 نصف ہم گذشتہ کہ چیزے خوردہ بودم در آں ایام بیک حقیق و سیرت ان مید مید
 مرا یکد انگ ہم بودے تمان ہم بخورم و والدہ ہم شیعہ من و دیگر آدمیان خانہ کہ در وقت
 من مے بودند ایشان را ہم ہمیں حال بود و اگر دچینیں حالے کسے نہاتے و یا شکر
 و یا جامہ ہمیں بیاوردے اگر چه از فروختن آں غرض حاصل شدے خاماں من پختیں
 نڈر مے ہم بر آں ساختمے کہ از غیب سیدے و پیداست کہ از آں گرسنگی نرو و
 و شیخ نصیر الدین محمد و رحمتہ اللہ روایت می کند کہ من از سلطان المشایخ شنیدم
 در آں ایام کہ من در جبرکہ نزدیک دروازہ مندرہ ایست مے بودم ستر روز گذشتہ
 بود بر من چیزے نرسیدہ مردے بیا دختہ در بزدی کے گفتقم برو بہ بین برور کیست
 آنکس رفت در باز کرد مردے کاسہ پر کھجوری آنکس داد و رفت من گفتقم آنکس
 رائے شناسی گفت نمے شناسم آں کھجوری خوردیم آں ذوق و آں حلاوت کہ
 در آں کھجوری خشک یا فقم تا ایں زماں در بیج طعاعے نمے یا ہم و ہر نعتے کہ بدیں
 ضعیف میرسد طفیل آیندہ خوردہ مے شود و مے فرمود والدہ مرا یا من چنان
 مہبود بود روزے کہ در خانہ مانغلہ نبودے مرا گفتے کہ امروز ما ہماں خدا ایم در
 ذوق ایں سخن مہبودم بقضار مردے یک تنکہ راغلہ در خانہ ما اور دچند روز متواتر
 از آں بان مے کردند من تنگ آمدم کہ والدہ کے خواہند گفت کہ ما ہماں خدا ایم
 تا آں غلہ کم شد والدہ مرا گفت امروز ما ہماں خدا ایم یک ذوقے و راحتے دین
 پیدا شد کہ آنرا صفت نتوان کرد کاتب حروف از والدہ خود سید مبارک محمد
 گویائی رحمتہ اللہ علیہ سماع دارد کہ مے فرمود پیش ازیں در غیاث پور و خاں سلطان
 المشایخ زغبیل میگردد انیدہ نہ بوقت افطار پر کالہ ہاے نان کہ در آں زغبیل

افتادے پہنچے اور مذاق اطراف سلطان المشائخ وقت حیدر نقرے کے ملازم انحضرت
 سے بودند ازاں بودے و کاتب حروف از سید السادات سید حسین محمد کرمانی عم کاتب
 حروف سماع داروے فرمود رویشے بوقت اطراف سلطان المشائخ در آمد و سماع راں
 پر کا لباس نان نفیل مایہ کشیدہ میخواستند کہ افطار کنند این درویش دانست
 طعام خرج کرده اندایں پر کالہ با بقیہ طعام ماندہ است تمامی آں پر کالہ با پیچیدہ و بود
 گرفت و رواں شد سلطان المشائخ تبسم کرد و فرمود کہ ہنوز در کار ما خیریت بسیار است
 کہ گرسنہ نے دارند یا خیال بعد و وفاقہ بود کہ آں درویش را از غیب سانسیدند و کجا
 حروف از والد خود رحمتہ اللہ علیہ سماع دارو کہ نے فرمود ہمد آں ایام عسرت و فقر
 وفاقہ کہ سلطان المشائخ را بود و بعضے خدمتگاراں بغایت تنگ آمدہ و یاران علی
 کہ میدان شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والدین بودہ اندایشاں را نیز احوال سخت
 میگذاشتہ وفاقہاے کشیدہ مذکور داشتہ این حال سلطان جلال الدین خلجی
 چیزے فتوح فرستاد و گفت اگر فرمان سلطان المشائخ باشد من دیہے بہت
 خدمتگاراں سلطان المشائخ بدیم تا بدل فارغ خدمت توانند کرد و سلطان
 المشائخ امتناع فرمود و خدمتگاراں بعضے متقدماں کہ بعد از گرسنگی مبتلا بودند نہننی
 شنیدند بخدمت سلطان المشائخ نیک اتفاق هجوم آوردند و گفتند ہمیں بارش کہ
 سلطان المشائخ از بیوجہ بخود فاما مانے تو انیم حال ما دشوار است سلطان المشائخ
 در خاطر مبارک گذرانید کہ از خدمتگاراں و بعضے یاراں کہ این سخن میگویند التفاتے ندارم
 اگر ہمہ بروند غمے نباشد فاما این چند یارا علی کہ ہم خرقہ من اندایشاں را در میواقفہ
 بیاز ما یم کہ ایشاں نیز طالب این ہستند یا نہ بنا بریں قضیہ سید محمد کرمانی جد
 کاتب حروف و بعضے یاران اعلیٰ دیگر را طلبیدہ و در باب سدن دیہے بصلحت مشاوت
 کراویشاں گفتند کہ مولا ما نظام الدین کہ ما وقت و قفے در خانہ توانان نے خوریم
 اگر بعد ازین دیہے معین شو ما آب ہم بخوریم سلطان المشائخ ازین جواب لکشا
 بغایت خوش شد و فرمود کہ از دیگر اں التفاتے ندارم مقصود من شما ید خاطر ما بغایت

خوش گردانیدید که بعد از آنکه در کار دین مدو فرمایند یا لا یجینس میباید و از ثنات منقول
است در آنچه سلطان المشائخ بنده مستخرج شدیوخ العالم در اجودین بود
جاهاے سلطان المشائخ بنایت ریگیں شده بود سبب آنکه جد صابون بنو
که سپید کنند روزی بی بی رانی جد کاتب حروف سلطان المشائخ را گفت
که اے برادر جاهاے تو بنایت ریگیں شده و پاره هم گشته اگر بدی من بشویم و
پیوند برآں زخم سلطان المشائخ بزبان کرم معذرت میگرد جد علیها الرحمة
معذور نشد چار خود داد که این را پوشید تا آن غایت که جامه بالشویم
سلطان المشائخ همچنان کرد جد کاتب حروف بجاها شستن مشغول شده
و سلطان المشائخ کتابے بردست داشت و گوشه رفت بمطالعہ آن مشغول
گشت چون جامه هاشته شد و خشک گشت بعد جد ام دستار حیه از
سید محمد کرمانی جد کاتب حروف طلبید و نشست بر پیراهن سلطان المشائخ
که از نزدیک گریبان رفته بود پیوند کرد و جاها بسطان المشائخ داد سلطان
المشائخ بعد معذرت آن جامه پوشیده و تا آخر عمر رعایت امنی با سید محمد
کرمانی و فرزندان او کرد و الی یومنا از صدقه سلطان المشائخ پرورش می یابد
و گرد بر گرد روضه جانشیاری می کنند این ضعیف گوید قطعه آن بخت کو که یک
قدم آئیم سوے تو + آن دولت از کجا که بنیم روے تو + بوے گل رخت بشام
دل رسید + جاں میهم بر سر کویت به بوے تو سلطان المشائخ نے فرمود
وقتے من ازید اول دروہلی نے آدم مرے زندہ پوشے گلے سیاہ دڑ
و سر بندے ریگیں بر سر و او همچنین بطریق مستان در اثناء راه آمد سلام کرد
گوئی ستمی است پیام مراد کنار گرفت و سینہ من بوے کرد و سینہ خود بر سینہ
من نہا و چشم فراز کرد سوے من دید و گفت اینجا بوے مسلمانی سے آید
من در نیافتم کہ کیست کرت و دیگر در جماعت خانہ کند و ری کشیدہ بودند او
آمد سلام کرد در آمدہ نشست همچنان بر رفت بعد فراغ طعام او را ندیدم انایشان

باب ۱۱۶ فی فضائل خواجگان ہشتاد و نہ مرتبہ سے ملت آمد حضرت نظام الحق والدین قدس سرہ

پرسیدم کہ اس درویش چیزے خور و گفتن چہار ناں و قدرے شور یا در کاسہ شوی
انداخت پیش خانقاہ مقابل بلندی بود نشست زمان بخورد و رفت و مارا
در آنوقت از عسرت سہ گاہ فاقہ مے شد کرت بیوم یاران کلا کہرے آمدند و یاریکہ
اورامولانا عم گفتندے اوراں درویش در سیرے پیش آمد پرسید کہ کجا میری
مولانا گفت بخدمت فلاں فرمود کہ آں مسکیں چہ داراں دوازدہ جتیل
اوراید ہید ازاں روز باز فتح و فتوحے پیدا شدن گرفت روشن شد کہ ہماں مرد
بود و او خود را سیدانکر و مگرد و حالت عسرت تکلمہ ہشتم در بیان یافتن سلطان
المشاخ نظام الحق والدین قدس سرہ العزیز خلافت و نعمتہاے دینی
و دنیاوی از حضرت با عظمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ
العزیز سلطان المشاخ قدس سرہ العزیزے فرمود در او اکل کہ بتعلم
مشغول بودم و استغراق تمام دہشتم شیخ شیوخ العالم فرمود کہ نظام الدین
ایں دعا یاد داری یاد آیم الفضل علی البیہد یا یا سبط الدین یا لعطیۃ و یا صاحب
المصاب السنیۃ یا دافع البداء و البلیۃ صل علی محمد و علی آلہ البکرۃ
القیۃ و اعفر لنا یا عشاء و العشیۃ ربنا تقنا مسلمین و الحقنا یا الصالحین
وصل علی جمیع الانبیاء و المرسلین و علی ملائکہ المقربین و سلم تسلیما کثیرا
کثیرا برحمتک یا ارحم الراحمین گفت خیر شیخ شیوخ العالم فرمود کہ ایں دعا یاد
گیر و مواظبت نماے تا ترا خلیفہ خود گردانم و بموجب فرمودہ دعا گو در شہر آمد و سہ
کثرت از وہلی بخدمت شیخ شیوخ العالم فرمود بعدہ یکروز خواجہ طلبید سیر و ہم
ماہ رمضان سنہ تسع و تین و تہا میرہ بود فرمود کہ نظام یاد داری آنکہ گفتہ بودم
گفتم آری فرمود کہ کاغذ بیارید اجازت نامہ بنویسند کاغذ آورند اجازت نامہ
بنشاند بعدہ فرمود مولانا جمال الدین را در ہاشمی و قاضی منتجب را و
وہلی بنامی ذکر شیخ نجیب الدین نکرد و انتم مگر بخاطر مبارک ایشان کوفتہ کرد
باشد چون در وہلی آمد گفتند ہم ماہ رمضان شیخ نجیب الدین نقل کردہ است

و فرمودہاں روز کہ شیخ شیوخ العالم شیخ لیس مرزا ملازم روداد و روئے سوئے
 ایں دعا گو کرد و فرمود خدا اتمعالے ترا نیکیست گرداناد ^{اللہ} اَسْعَدَكَ اللهُ فِي الدُّنْيَا
 وَرَزَقَكَ عِلْمًا نَافِعًا وَعَمَلًا مَقْبُولًا اَزَاں علیہ کلمہ خدایر است و فرمود کہ تو
 درختے شوی کہ در سایہ تو خلقے بیاسا و فرمود مجاہدہ مے باید کرد برائے استعداد
 و چوں باز گشتم از حضرت شیخ شیوخ العالم در ہاشمی رسیدم شیخ جمال الدین
 را خلافت نامہ نمودم بشاشت و ملاطفت بسیار کرد و ایں بیت بر زبان
 مبارک راند بیت خداے جہاں را ہزاراں سپاس کہ گوہر سیرہ بگوہر
 شناس و نسخہ خلافت نامہ و اجازت نامہ سبق گفتن تہیہ
 ابو شکور سامی کہ سلطان المشایخ از حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 یافتہ است دریں کتاب تحریر یافتہ و اں اینست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ
 الَّذِیْ قَدْ اَمَحْسَنَہٗ عِنْدَ مَنّٰہٗ وَاَحْسَرُ شُکْرُہٗ عَلٰی نِعْمَتِہٖ هُوَ اَوَّلُ هُوَ الْاٰخِرُ
 وَالْظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ اَوَّلُ مَا قَدْ مَرَّ وَاَمَقْدَمٌ مَّا اَخْرَ وَاَوَّلُ مُغْلِبٌ مَّا
 اَبْنُ وَاَوَّلُ مُخْفِیٌ مَّا اَظْهَرَ وَاَوَّلُ کَادٍ لُّطْفُ اَوَّلِی وَاَوَّلُ اَوَّلِی عَلٰی دَیْمِی مَتَبِعْتَا
 اَوْثَقَا بِلَدٍ وَاَصْلُوکَ عَلٰی رَسُوْلِہِ الْمُصْطَفٰی مُحَمَّدٍ وَاٰلِہٖ وَاَهْلِ الْوُدِّ وَاَوَّلُ تَضَعُ
 وَبَعْدُ فَاِنَّ الشَّرَّ فَوْعَی اِلَیَّ اَوَّلُ یُوْسَعُ دُعَا الشُّہُوْ دَیْمِیْہِ لَمَنْ یُکْرِمْ
 مِنْہَا فَاَرْقَ الْقُوْرَ عَلٰی اَنَّ الطَّرِیْقَ تُغَوِّتُ وَالْعُقْبَہُ کُوْرٌ وَاَوَّلُ نِعْمَ الْکِتَابِ
 فِیْ هَذَ الْفَنِّ تَمْہِیْدُ الْمُہْتَدِی اِلٰی شُلُوْ مَ بَرَدَ اللّٰہُ مَضْجَعُہٗ وَاَوَّلُ
 قِرَاءَ عِنْدِی اَلْوَلَدُ الرَّشِیْدُ اَلْمَامُ النَّقِیُّ اَلْعَالِہُ الرَّحْمٰی نِظَامُ الْمِلَّةِ وَاللّٰہِ
 عُمَلَّیْنِ اَحْمَدُ زَیْنُ الْاَمَمَہٗ وَالْعُلَمَاءُ مُفَخَّرُ الْوَجِلَہٗ وَالْاَتْقِیَاءُ اَعَاذَ اللّٰہُ عَلٰی
 اِبْتِغَاءِ مَرَمَاتِہٖ وَاَنَا لَہٗ مُنْتَهٰی رَحْمَتِہٖ وَاَعْلٰی دَرَجَاتِہٖ سَبَقًا بَعْدَ سَبَقِ
 مِنْ اَوَّلِہٖ اِلٰی اٰخِرِہٖ قِرْلَہٗ تَدْبُرُ وَاِیْقَانٍ وَتَقِیْظُ وَاَثْقَانٍ مُّشْجِعِ رِعَايَتِہٖ
 سُبْحَ وَاَوَّلِہٖ جَنَانٍ وَاَوَّلُ حَصْلُ الْقُوْفِ عَلٰی حُسْنِ اسْتِغْدَادِہٖ کُلِّ لَیْلٍ وَاَوَّلُہٗ

لے تک بخت گردان ترا خداے تعالیٰ در ہر دو جہاں و روزی کند ترا علم نفع کند و روزی کند

هَئِذَا لَكَ كَلِمَةٌ مِنَ الْفَقِيرِ الْمُسْتَغْوَدِ ثُمَّ لَعَنَ اللَّهُ وَحَسَنَ تَقْوِيهِهِ اللَّهُ أَكْبَرُ بِسْمِ اللَّهِ
 الرحمن الرحيم. سپاس و ستایش ثابت است مرا الله را آن الله که مقدم کرد
 احسان خود را بر بندت خود و موخر کرد و شکر خود را بر نعمت خود اوست اول اوست
 آخر اوست طاهر اوست باطن نیست پست کننده کسی مریض را که بالا کرد و خداے
 تعالی و نیست بالا کننده کسی مریض را که پست کرد خداے تعالی و نیست طاهر کننده
 مریض را که پوشیده کرده است خداے تعالی و نیست نهان کننده کسی
 مریض را که پیدا کرد خداے تعالی و تردید نمی شود گویای او امین و آخرین
 بر همه اشکی خداے تعالی نه از روی اعتبار نه از روی مقابله رحمت کامله نازل
 باد بر رسول آن خدا بمحور سوسله که برگزیده شده است و نام پاک او محمد است
 و رحمت کامله نازل باد بر آن محمد و بر آل آن محمد و بر اصحاب آن محمد و رحمت
 کامله نازل باد بر آل دوستی و بر آل برگزیدگی و بعد حمد کردن و صلوة فرستادن
 پس میگویم من پس بدینسان که ابتدا کردن در علم اصول حدیث کشاده میکند دعا
 حاضر از او بینا میکند هر کسی را که آب میبهد با آن علم اصول جاها سوختن کل
 را بنا برین که بدستی راه ترسناک است عاقبت کار پر دشوار و بهترین کتاب
 در علم اصول تمهید المتهدی ابورشکو است سر و خوش کند الله تعالی خواجگاه
 او را و تحقیق خواند نزد من فرزند رشید امام پاک دین و پاک راسه دانا و برگزیده
 آراستگی کرده محمدی و دین محمدی محمد سپهر احمد زیب آوری امامان و عالمان جا
 فخر بزرگان و متقیان مد کند او را الله تعالی بر طلب کردن و جستن رضامندی
 های خود و برساند او را بنهایت رحمت خود و بالاترین مرتبه با عنایت کرده خود
 خواند تمهید را سبق بعد سبق از اول آن کتاب تا آخر آن کتاب خواندن با فکر
 و اندیشه بایه شک و بے گمانی خواندن بهشیاری و استواری کرد آرنده
 نگاشت شنیدن بگوش و دشتن بدل چنانچه حاصل گشت اطلاع بر خوبی استعداد
 آن نظام الحق بچنین حاصل گشت اطلاع بر بسیاری آراستگی و آراستگی

نوع خلافت
 نام و اجازت
 نام و سبق
 چندی با اول
 ساهی که
 سلطان المشایخ
 اجفرت شیخ
 شیوخ العالم
 خدیو الحق الدین
 یافته اند و در
 کتاب عبارت
 عربی مستور
 است ترجمه
 آن هر سه مقدمه
 عبارت باری
 بعد از نوشتن
 آن هر سه
 بعربی تعلیمی
 آمد که براسه
 خواندن فای
 خوانان بکار آید

او و اجازت دادم اور اینکہ سبق این کتاب یدم خواندگانرا بشرط احتراز کردن از
خطا گرفتن و از خطا و نوشتن و گردانیدن سخن از محل آں بشرط خرج کردن دستی
و سخن خرج کردن قوت و درست کردن نسخ و پاکیزه کردن سخن الله تعالی است
نگهبان از لغزشها در سخن و انبیا و نبیای تباہی در کارهای دین کردن و بوده است
کتابت این مثال در روز چهارشنبه زماہ مبارک رمضان بزرگ گردانده حق تعالی
برکت آں ماہ بوده است کتابت این مثال باشارہ جناب شیخ شیوخ العالم
ہمیشہ در حق تعالی قدر و منزلت آں اشارہ عالیہ را و نگاہ دارد آنرا از خلل نوشتہ
شد این سطر ہایارے دادن الله تعالی بردست ناتوان محتاج بسوے الله توانای
بے نیاز اسحاق پسر علی پسر اسحاق متوطن دہلی نوشتہ بحضور آں شیخ
شیوخ العالم در حالے کہ حمد کنندہ است و درود فرستندہ است و نیز اجازت
دادم من مراں نظام الملک والیدین را اینکہ روایت کند از من ہمہ آں چیز کہ
استفادہ کردہ است آنرا و گرد آورده است و شنیدہ است آنرا از من و نگاہ شدہ
است و سلام باد برکے کہ پیروی کند راہ راست را و نیز اجازت دادم من ا
را اینکہ لازم گیر و خلوت را در مسجدے کہ برپا کردہ ہے شود دروے جماعت
و رخصت کند در شہر ہاے آن خلوت ہیچ شہر ہا کہ باں حصول زیادت است ترقی
و بہ ترکہ آں خلوت میگردند مقدم ہا بہ بدی شتابندہ و بدی کنندہ و آں شہر ایط
مجرد کردن است مقصد ہا را از تباہی ہاے آں مقاصد و یکسو کردن ہمت
است از چیزیکہ غافل کند آں چیز ازاں مقاصد بیان این خلوت چیز است
کہ گفت رسول صلی اللہ علیہ وسلم باش در دنیا مانند مسافر یا مانند گذرندہ راہ
و شمار کن نفس خود را از اصحاب قبورتا آخر حدیث پس نزدیک ادا کردن شہر ایط
خلوت درست شود قصد خلوت آن خلوت نشین و جمع گردد و ہمت آں خلوت
نشین و گرد و ہمت ہاے مختلف یک ہمت پس گو کہ داخل شود خلوت را در حالے
کہ سست کنندہ است نقش خود را در حالیکہ معدوم دانندہ است مخلق را

و اناست بنا تو انی ایشاں در حالے که ترک کنندہ است مردنیا را و شوہوت ہائے
 آں دنیا را در حالے کہ داناست بر مضرت ہائے آں دنیا و برآرزوے ہائے آں
 دنیا کو کہ شوہو خلوت آں خلوت نشین آباداں باقسام عبادات و فتنیکہ عاجز شو و نفس
 انصاحب خلوت ز برداشت کردن شغلہائے برتر و کلاں تر فرو آرد آں
 نفس را بسوے عبادتہائے خورد تر و سبک تر و اگر غلبہ کند بدلیل پس خوش و
 راضی دہد آں نفس را یا بعل اندک یا بخواب اندک پس بدستی کہ درین خوش داشتن
 پرہیز است از شورش ہائے نفس گو کہ پرہیز کند انصاحب خلوت بیکاری را پس
 بدستی کہ آں بطالت سخت غافل مے کند دلہا را خدا متعالے بر این کار اعانت
 کند آں نظام الحق والدین را و نگاہ دارد ویرا حقتعالے از چیزیکہ بدستی کہ مہربانی
 کند او را حق تعالے در آں حالے کہ اللہ تعالے مہربان تراست از ہمہ مہربانان
 رحمت کامل تر نازل باد بر محمد و آل محمد نیز وقتے کہ بسیار شود بہرہ آں نظام الحق
 از خلوت جاری شود بسبب آں خلوت ہا چشمہ دانائی و علم و وقتے کہ جمع کنندہ شود
 خلوت او عبادات نافلہ برسد بسوے او کہے کہ قادر شود رسیدن را بسوے ما
 تمام بکنند بسوے آنکس آں نعمت را پس دست بزرگ آں نظام الحق نائب
 دست ماست و آں نظام الملتہ از جملہ خلیفہ ہائے ماست و لازم از فتن حکم آں
 نظام الحق در کار دین و در کار دنیا از جملہ تعظیم ماست پس رحم کند حقتعالے
 کہے را کہ اکرام کند آں نظام الحق را و بزرگی دارد کہے را کہ من بزرگ و شتم
 او را و ہان و خوار دارد کہے را کہ نگاہ ندارد آنکس حق کہے را کہ من نگاہ و شتم حق
 آں را صحیح و ثابت است تمامی این مثال از فقیر مسعود تمام شد این مثال بیدار
 اللہ تعالے بخوبی توفیق دادن آں خدا متعالے اللہ دان تراست بسر انجام کار
 کاتب حروف از والد خود سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد و
 در نسخہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ رحمت داشت کہ یہ
 زحمت از دار دنیا بدست عقبہ خواہد خرامید سید محمد کرمانی جد کاتب حروف از

شهر دہلی در اجودہن رسید دید کہ شیخ شیوخ العالم درون حجرہ بالاے کہت
 غلطیہ است و فرزندان و یاران پیش در حجرہ نشسته در مشورت آنکہ بجهت مقام و جہ
 التماس کنند ہمیں میاں سید محمد کرمانی علیہ الرحمۃ خواست کہ بجهت پایبوس درون حجرہ
 برو و فرزندان مانع شدند کہ وقت نیست سید محمد کرمانی علیہ الرحمۃ را طاقت نمازد و حجرہ
 باشد و درون رفت و در پایے شیخ شیوخ العالم افتاد شیخ کبیر چشم مبارک باز کرد
 و پرسید کہ سید چگونه دے رسیدی سید محمد کرمانی گفت ایں بندہ ہمیں ساعت رسیدہ
 است بعدہ خواست کہ قدم بوس سلطان المشائخ برساند اندیشید کہ در بنجل اگر
 ابتدا از ذکر سلطان المشائخ خواہم کرد شیخ شیوخ العالم تحقیق در باب مرحمت ہند
 کرد و اینخی بر مزاج فرزندان شیخ کبیر خوش نخواہد بود اول سلام و پریش از مشائخ
 کہ در آن ایام در شہر بودند رسانیدن گرفت و شیخ شیوخ العالم بگوش رضا استماع
 میفرمود چوں ذکر سلطان المشائخ خواست گفت کہ مولانا نظام الدین بند
 مخدوم بندگی و پایبوس رسانیدہ است و اوقات بیاد دزے شیخ شیوخ العالم صرف
 میکند شیخ شیوخ العالم بر نیحرف در باب سلطان المشائخ مرحمت فرمود و پرسید کہ
 چگونه است خوش ہست بعدہ گفت کہ انجامہ و مصلے و عصاے بدو و ہید
 چوں ایں سخن بسبح فرزندان شیخ کبیر رسید بر آشتند و ہر یکے بخصومت و عہدہ پیش
 آمدند کہ تیں چہ کردی مطلوب ما را بدیگرے دہانیدی سید محمد کرمانی گفت من چکنم
 مخصوص ذکر ایشان نکردم امانت سلام ہر یکے از مشائخ دہلی میرسانیدم در اثناء
 آن ذکر ایشان نیز کردہ شد چوں حق تعالی عزوجل بکرم خویش کیے را بداند اندازہ من
 باشد کہ مانع آن دولت باشم چوں خبر نقل شیخ کبیر سلطان المشائخ رسید سلطان
 المشائخ غنیت اجودہن کرد چوں بزیارت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر شرف شد
 مولانا بد الدین اسحاق انجامہ و مصلے و عصا بخدمت شیخ المشائخ حضرت سلطان
 المشائخ رسانید و ذکر سید محمد کرمانی کرد کہ خدمت سید رعایت حقوق
 محبت شہاد و غیبت بواجبی کرد و سلطان المشائخ سید محمد را در کنار

گرفت و عقد محبت میان این دو بزرگ محکم تر شد الحمد للہ علی ذلک و سلطان
المشاریح بقلم مبارک خود بنیشتہ است کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
سرہ العزیز کہ کاتب حروف را بخواند در روز آدینہ بعد از فراغ نماز بیست و بیجم ماہ
جمادی الاول سنہ تسع و ستین و ستامیۃ لعاب از دہن مبارک در دہن کاتب
کرد و وصیت فرمود کہ حفظ کلام اللہ المجید رزقہ اللہ تعالیٰ و شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین فرمود نظام گفتہ بلیک خواجہ گفتین دنیا را داده اند اینجا ہمیشہ بملک ہند گیر
نظر میناں یکفنی بزرگے خوش گوید بیت بسی لطف تو بتواں ز آتش آب
انگشت بدعون جاہ تو بر چرخ بر تو اں آمد و دغہ مبارک شعبان سنہ تسع
و ستین و ستامیۃ از حضرت شیخ شیوخ العالم قدس سرہ العزیز التماس نمودہ
آمد شیخ شیوخ العالم با جاہت و مدد فاتحہ مقرون فرمود از برائے آنکہ کتاب
در بدر خلق نکرد و سلطان المشاریح میفرمود در آنچہ شیخ شیوخ العالم بنی اللہ
مفجوعہ زحمت داشت مرا با چند یار زیارت شہدائے کہ آنجا بودند فرستادہ بود
چوں با بخدمت پیوستم فرمود کہ دعائے شماسچ اثر نکرد مرا بیچ جواب فراہم نہاید یک
بود او را علی بہاری گفتندے او دور تر ایستادہ بود او گفت مانا قصانیم و ذات
مبارک شیخ کامل دعائے ناقصاں در حق کاملان کے مستجاب شود ایں سخن
بسع مبارک شیخ شیوخ العالم نرسیدہ من عین آن بسع مبارک رسانیدم مرا
فرمود کہ من از خدا خواستہ ام کہ ہر چہ تو از خدا بخواہی بیایی بعد از اں آن
روز عصا بمن داد و میفرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ
سرہ العزیز در حجرہ سر بر نہ کردہ و بشہر متغیر کردہ میگشت و ایں بیت میگفت
بیت خواہم کہ ہمیشہ در وفائے تو زیم و خاکے شوم و وزیر پایے تو زیم و مقصود
من خستہ ز کونین توئی از بہر تو میرم از برائے تو زیم چوں بیت تمام کرد سر بسجہ
نہا دین کرت من مثل ایں دیدم در حجرہ در رفعم و سر دقم شیخ شیوخ العالم
نہا دم شیخ کہ فرمود بخواہ پیوخواہی من چیزے دینی خواستم شیخ مرا بخشد بعدہ

پیشماں شدم که چرا خواستم که در سماع بمیرم بعد قاضی محی الدین کاشانی پرسید
 آن چه بود سلطان المشایخ فرمود استقامت خواستم شیخ مرا بخشد و میفرمود که روز
 نظام الدین پسر شیخ شیوخ العالم و این ضعیف هر دو پیش شیخ شیوخ العالم
 بوده ایم بر لفظ مبارک راند شما هر دو فرزند اید سوے او اشارت کرد که تو نانی و سوے
 بنده اشارت کرد که تو جانی و میفرمود که شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین میفر
 که یکے بود با من پیوند کرده بود چون از من برفت چند گاه مزاج او برقرار بود باز
 از آن قرار گشت و یکے دیگر بود که از من دور تر رفت و دیرے هماغجا بود تا دیرے
 مزاج برقرار بود بعد از دیرے او هم گشت انگاه سوے سوے با من کرد که این
 مرد تا بن پیوسته است هم بر آن مزاج است و هیچ نکشته است سلطان المشایخ
 چون بر خیر رسید بگریست و هم در گریه بر لفظ مبارک راند تا امروز محبت ایشان
 برقرار است بلکه بر مزید الحمد لله علی ذلک نکته نهم در بیان مجاهده ہے سلطان
 المشایخ در آخر عمر و روش آن بادشاه دین قدس الله سره العزیز کاتب حروف
 از والد خود سید مبارک محمد کرمانی سماع دارد که مدت نسی سال در ایام جوانی
 سلطان المشایخ را مجاہدات سخت بود چنانکه شمه از آن هم درین کتاب تحریر یافته
 است و مدت نسی سال دیگر تا آخر عمر مجاهده با سخت تر از آن بر ذات ملک صفات
 خود نهاد با وجود فتوحات و اقبال دنیا به بندگی بندگان او آواز انجمله میرا بود
 الغرض چون عمر عزیز سلطان المشایخ بهشتا و سال کشید چو قوت نماز بخت
 جماعت از بالاسے بام جماعت خانه که عمارتے بس رفیع است فرود آمدے و
 با و رویشاں و غزراں که در آن جمع ملکوت حاضر میشدند نماز گذاروے ایشان
 بواسطه سلطان المشایخ مستوجب بهشت میگشتن با این کبر سن صوم
 دوام بود روزہ افطار کم میکردند و بوقت افطار سهل چیزے از طعام میخوردند یک
 نانے و یا نیم نانے برابر سبزی و یا تلخ کرلیله و یا قدرے برنج این هم بسبب
 موافقت عزیزاں و درویشاں و مسافراں و تا آن غایت که بدولت درماید

مے بودند ہم در ایشان مے بودند در باب ہر کہ شفقت بودے بھنک خاص و بنوالہ تھمیل
مخصوص میگرددانیدند تا آن سعادت کرا روزی بودے از مولانا شمس الدین
نحوے روایت میکنند کہ فرمود کہ من وقتے در ماندہ سلطان المشائخ حاضر بودم وقت
افطار نظر من جانب سلطان المشائخ بود و دیدم کہ آغاز طعام خوردن سلطان
المشائخ کہ دست مبارک در کاسہ بھت لقمہ دراز کرد پچھاں دراز کردہ و کاسہ بود
کہ وقت برداشتن ماندہ شد الغرض بعد از افطار بالا کہ مقام سکونت بود میرفتند
یاران و عزیزان کہ از شہر و اطراف آمدہ مے بودند میان نماز شام و نماز خفتن بالا
طلب شدے تا ساعتے سعادت حجابست و بشرت جمال ولایت سلطان
المشائخ مشرف و منور گردند بزرگے خوش گوید شعر طوفانی لا عین قوہ انت
بینھم + فھن من نفعہ من وجھک الحسن + بعدہ از ہر جنس میوہاے تر و خشک و
ماکولات و مشروبات لطیف لذیذ پیش مے آوردند و آن عزیزاں تناول میکردند
و ایشان را دلدار میفرمود و از عالم ہر کیے پریش میکرد تا کہ گمان آن نبرو کہ
سلطان المشائخ از آن نعمتہاے دنیا حطے میگرفت فاما این الوان نعم از براے
آن مے آوردند تا آن عزیزان غریب و شہریرا دل دریا بدو چوں سلطان المشائخ
بدولت نماز خفتن بجماعت گذاردے باز بالا رفتے ساعتے نیکو مشغول بودے
بعدہ چوں بھت استراحت در کہکبہ نشستے در آن وقت تسبیح مے آوردند و
بر دست مبارک او میدادند و بدان وقت بچکس را از یاراں محل آن بنو دے
کہ پیش برو و جزا میسر و کہ حکایت ہاے ہر جنس پیش نشستہ کردے سلطان
المشائخ براے خاطر امیر خسرو و ہر مبارک برضا جنبا نیدے و وقت از وقت
فرمودے کہ ترک خبر باچیت امیر خسرو و بر حکم این فرماں میداں فراخ یافتے اگر
نکتہ پرسیدندے فصلے فرو خواندے دریں محل از خوردگاں قربتیاں و بعضے
مولا زادگاں کہ محل داشتند پیش میرفتند قدماے مبارک بسر و دیدہ میمالیدند
امیر خسرو گوید بیت نغف خسرو مسکین ازین ہوس شہبا کہ دیدہ برکت
لہ خوشی ہست مرچشم ہاے قوے لاکہ تو در میان ایشان ہستی پس ایشان بالعت اندازدین ہر کی نیکو

پایت نهند بخواب شود + بعد چوں امیر خسرو و خور و گان از پیش تخت فرقد سالی
 سلطان المشائخ بیرون آمدے اقبال خادم بیادے و چند آفتاب پر آب
 بهمت توحی سلطان المشائخ داشتے و خود بیرون آمدے بعد سلطان
 المشائخ خود ریختے و در رانجیر کردے و در آن محل جرحی کسے دیگر نبودے
 خداوند که تمام شب چہ راز و چہ نیاز و چہ ذوقها و چہ شوقها با خداے تعالی
 بودے چنانکہ در اینمغنی اس بیت بار بار زبان مبارک سلطان المشائخ
 گذشته است بیت عشقے که ز تو دارم اے شیخ چگل + دل داند من دامن و
 من دامن و دل + و بخط سلطان المشائخ بنشسته دیده ام قطعه تنہا منم و شب
 و چراغے + مونس شدہ تا بگاہ روزم + کاش ز آہ سرد بکشم + گاہ از تفت سیدہ
 بر فروزم + و نیز ای بیت بر زبان مبارک برگذشته است بیت بارے
 تماشای من و شیخ بیا + کز من دے نماذ و ازوے دودے + شیخ سعیدی
 خوش گوید بیت شبہا من و شیخ میگدازیم + اینست که سوز من نہاں است +
 وقتے مولانا بہرام کہ از بنیرگان شیخ نجیب الدین متوکل بود و بصلاحیت و ویت
 و مردنی موصوف او میگفت کہ وقتے سلطان المشائخ را بنیارت شیخ الاسلام
 قطب الدین نجتیار قدس سرہ العزیز دریافتم فاما در غایت مشغولی دیدم
 بعد ملاقات سلطان الاولیا سلطان المشائخ فرمود کہ مرا مشب نمودہ اند کہ
 نظام ہر کہ ترا دیدہ است از مومن من او را بیا مزیدم و کاتب حروف بخط مبارک
 سلطان المشائخ بنشسته دیده است کہ اِنِّیْ بَلَّغْتُ هَذِهِ الْبَلَّةَ اَرْبَعِیْنَ
 سَنَةً فَاسْتَحْيَتْ مِنْ سَبِّ ذِکْرِ نَبِیِّ دُبَابًا و گمان کاتب حروف اینست کہ آن
 شب کہ سلطان المشائخ را بیداں کرامت مخصوص گردانیدہ اند چنانکہ ذکر
 رفته است ہمیں شب است کہ سلطان المشائخ بقلعہ مبارک خود قصہ
 آن شب در تحت حصار تا عمری آوردہ است و آن شب سلطان المشائخ
 آن بدست می رسید من دریں شب چهل سال را پس شرم سے کہ مرا چیل سالگی بخود و قلیکے
 یاد سے اندازے کہ حق تعالیٰ مرا بقدر پریشان

بدین کرامت مشرف گشته بود و بدین درجه اعلیٰ که بدیدن او آمرزیده شوند مکرّم شده از جهت
سلطان المشایخ همین جواب آید که من شرم دارم ازین عمر خویش که در آن حضرت بهر گس
یا کنند اگر چه بر شمع از آن سلطان المشایخ شب قدری بود چنانکه روایت کنند
شب سلطان المشایخ بمطالعہ کتب اسرار الهی مشغول بود و بقلم مبارک خود
آن معانی که از عالم غیب لطمه شقی میکرد در اثنا سے این مطالعہ کتاب موزن
غیبی قلم از دست مبارک سلطان المشایخ بجهت سر نوک خود بر زمین نهاد
و بایستاد و خدا تعالیٰ و تقدس را سجدہ کرد و سلطان المشایخ بدین علامت
شب قدر دریافت بزرگے گوید بیت امشب شب قدر است بشتاب و قدر
شب قدر خویش دریاب و از خواجہ سالار زمین که ذکر او در کتب مناقب یاران
تجربہ یافته است روایت میکنند کہ سلطان المشایخ نے فرمود ہینکہ آخر
شب نے شود بیتے از عالم غیب در دل من فرودے آید بر آن خوش میباشم
شیخ سعدی خوش گوید بیت چندان بشنیم کہ بر آید نفس صبح و کا وقت بدل
میرسد از دوست پیامے و امیر خسرو در مدح این بادشاہ خوش گوید قطعہ
نے زابر ابدیدہ کس غمش و نے زابدال یافته باش و ہر شیش زاوج عالم ہر را
صبح دولت دیدہ در شب تار و چنانکہ امشب در دل من این بیت فرود خواند
بیت و رہنمایم غدر بامیزیر و اے بسا آرزو کہ خاک شدہ است و گریبانم زندہ
بردوزیم و دانے کز فراق چاک شدہ است و چون دوم بار این بیت آغاز کرد
آگاہ عورتے را دیدم کہ بر من آید بجز تمام آغاز کرد کہ شمارنا شاید کہ این بیت
بخواند سلطان المشایخ روے سوئے حاضران کردند کہ تعبیر این چه باشد
قاضی شرف الدین یار کہ اورا فیروز گے ہم گفتن سے عرضہ اشت کرد
مخدوم انجمنی در واقعہ بود و یاد و خواب سلطان المشایخ فرمود کہ خیر چنانکہ
من و تو شستہ ایم یعنی در پیداری بود بعدہ قاضی شرف الدین عرضہ اشت
کرد کہ این دنیا است بخواب کہ از شمار برد و سلطان المشایخ قول اورا تحسین

کرد آمدیم بر سر حضرت چون وقت سحر شدے خادم بیامدے و از جانب بیرون تختہ
 بزدے سلطان المشایخ در باز کردے طعام سحر از هر جنس پیش میبزند سبیل از
 تناول کردے باقی فرمودے بجهت خوردگان نگاہارید و از خواجہ عبد الرحیم
 کہ سحر بردن عہدہ او بود روایت میکنند کہ بیشتر حال آن بودے کہ سلطان المشایخ
 سحر خوردے عبد الرحیم میگفت من عرضداشت میگردم کہ مخدوم وقت افطار طعام
 کمتر بخورد اگر طعام محرم اندکے تناول نکند حال چشود و ضعف قوت گیرد پس محل بگریته گفتے
 کہ چندین مسکینان و درویشان در کجھائے مساجد و دوکانہا گرسنہ و فاقہ زدہ
 افتادہ اندایں طعام در حلق من چگونہ فرو رود همچنان طعام از پیش بر میداشتے
 چون روز شدے ہر کرد نظر بر جمال مبارک سلطان المشایخ افتادے تصور
 کردے مگر مستے طلوع است و چشمہائے مبارک سرخ بودے از بیداری شب
 ایں ضعیف گوید ششوی شکر از چشم تو جانہا بیکبار * اسیر زلف تو دلہا بہر تار *
 خیال زلف تو خواب از سرم برد * دو چشم مست تو خون دلم خورد * و چندین مجاہد
 ہاک سلطان المشایخ اختیار کردہر گرو ضعیفی بوجود مبارک او طاہر شد و از سبیلے
 کہ داشت نکشت و ہرگز کسے نگفت کہ سلطان المشایخ چہار صد یا پانصد گفت
 خانہ گزاری و یا چندین تسبیح میگوید مگر آنکہ عمر عزیز او مشغولی ہائے باطن کہ جز حقیقتا
 براں مطلع نبود و دریافت دلہا مصروف شد چنانچہ میفرمود کہ مراد روایقہ کتابے داد
 دراک مسطور بود تا توانی راحتے بدے مے رساں کہ دل مومن محل اسرار ربوبیت
 است بزرگے خوش گوید بیت میکوش کہ راحتے بجائے برسد * یادست شکستہ
 بنائے برسد * و میفرمود در بازار قیامت ہیچ کالائے رانچناں رون نخواہد
 بود کہ دریافت دلہا را العرض چون روز شدے تمام روزاں بادشاہ دیں بر سجاد
 مشایخ کبار مستقبل قبالہ مشغول باطن متفق جویا الی اللہ کا لہ فی نظر الیہ نشستہ
 بودے و از آیندگان ہر کہ آمدے از طوائف مختلف از علما و مشایخ و صدور
 اکابر و ضعیف و شریف بر اندازہ علم و مرتبہ ہر کسیکہ آن شخص در آن فن بودے

۱۲۹
 بحرمت بہ پرسیدے و خاطر او دریافتے و طاہر ابدیشاں مشغول بودے و باطناً
 من کل الوجوہ بحق مشغول و در غیبتی آن ولایت وقت رابعہ عدویہ نطقے خوش گوید شعر
 اِنِّیْ جَعَلْتُكَ فِی الْقُلُوْبِ مُحَمَّدٌ فِیْ ۛ وَیُحِبُّ جَنَّتِیْ مِنْ اَرَا دَ حُلِّیْ دِیْنِیْ ۛ فَالْجَنَّتِیْ
 مَعِیْ الْجَنَّتِیْ مَعِیْ اِسْ ۛ وَیُحِبُّ قَلْبِیْ فِی الْقُلُوْبِ اِذَا اَبْلَسْ ۛ شیخ سعدی خوشتر
 گوید بیت ہرگز وجود حاضر و غایب شنیدہ ۛ من در میاں جمع و دم جاسے دیگر
 است ۛ و آئندہ و روندہ از غریب و شہرے ہر کہ بیامدے و سعادت پائے بود
 حاصل کردے چکس را نمود نگذاشتے از جامہٴ جمیل و تحف و ہدایا کہ از عالم غیب
 رسیدے ہمہ بصرف رسانیدے و ہر کہ آمدے و بہر وقت کہ آمدے توقف بنود
 در حال پیش میریزد منتہی است کہ وقتے سلطان المشایخ دروں حجرہ قیلولہ
 کردہ بود و رویشے رسید چوں چہرے موجود نبود انخی امپاک آن درویش را باز گردان
 فی الحال سلطان المشایخ و قیلولہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق مع الدین را
 در خواب دید سلطان المشایخ خواست کہ خدمت کند شیخ شیوخ العالم
 فرمود اگر در خانہٴ چیزے نیست بقدر وسع حق رعایت آئندہ واجب است
 ایں از کجا آمدہ است کہ پنجین خستہ دل باز گردانند چوں از قیلولہ برخاست
 اخی امپاک خادم را طلبیدہ و از اینجا تفحص کرد کہ کسے آمدہ بود چوں تحقیق شد سلطان
 المشایخ بروفت کرد کہ خدمت شیخ شیوخ العالم را در غضب دیدہ ام مرا
 عتاب میکرد بعد از ایں اگر چہ در قیلولہ باشم مازہ کنی بعدہ سلطان المشایخ را
 سہود شد چوں در قیلولہ نے بودند ہمینکہ بیدار میشدند و سخن پرسیدند یکے
 آنکہ سایہ گشتہ است دوم آنکہ آئندہ آمدہ است نیاید کہ منتظر باشد و چوں وقت
 نماز پیشین شدے بعد اداے نماز پیشین عزیزانے کہ بھمت پائے بوس رسیدہ
 نے بودند پیش سلطان المشایخ طلب شدے و مجاورہ و دلداری ایشان

۱۳۰
 در حقیقت کہ در اندام من تراز دل حدیث کردہ شد کہ من و دوست میداد و جسم من کسے را کہ از
 میکند آنکس جلوس با من بیل جبر من خاص ہم نشین را الفت کندہ است و در ہر وقت کہ از کسے

مشغول گشتے و در عبادات و سلوک این راہ و محبت حق تبار و علی راہ نمونی کرد
و فحول علما و زہاد و عباد کہ بخدمت در آن مجلس حاضرے بودند کہے و مجال آں
نبودے کہ سربالاکند و روے مبارک سلطان المشایخ بہ مبدا جہت آگہ
کہ یائے حق تعالی بر سلطان المشایخ آفتے بود و ہرچہ سلطان المشایخ فرمود
سر بریزیں مینہا و د و قبول میکردند مولانا شمس الدین یحییٰ رحمۃ اللہ علیہ
نے فرمود آن زمان کہ در مجلس سلطان المشایخ مے بودیم ما را مجال نبودے
کہ سربالاکنیم و روے سلطان المشایخ بہ بنیم سر و د انداختہ بدانچہ فرمان شد
روے بریزیں مے آوردیم امیر خسرو گوید بیت خواباں ببادہ خوردن من
جرعہ خوار ایشاں ہر جرعہ کہ خوردہ سر بریزیں نہادہ ہ و اگر در علم سخنے افتاد
و یا مشکلی بودے حاضران مجلس انہو را بطن از علم سر لانی جواباے شافی فرمود
بحسن تقریرے کہ ایشاں متخیرے ماند و با خود میگفتند کہ ایں جواباے کتابی
نیست و ایں بجز علم الہام ربانی و من لدنی نباشد ہم ازیں سبب فحول علما
شہر کہ بتعصب تغذ اہل تصوف مشہور بودند بندہ ایں حضرت گشتند و رعوت
و سروری از سر و در کردند و سر بریں آستانہ نہادند نکتہ و ہم در بیان فتح و
فتوح و اسباب آں و آمدن بادشاہان وقت بگدائی برد در سلطان المشایخ
نظام الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز امیر خسرو در مدح ایں بادشاہ
دیں گوید شمنوی در حجرہ فقر بادشاہی در عالم دل چہاں پناہی ہ شاہنشہ
بے سر و بے تاج ہ شاہانش بجا کیاے محتاج ہ و بزرگے خوش گوید بیت
شدہ پیش در کاہش اندر زینش ہ مغاک از لب تاجداران کشور ہ کاتب صوف
از والد خود سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد چوں در فتوح
از عالم غیب بر سلطان المشایخ بکشاوند و دنیا از ہر چہاں طرف رخ بہ بندگان

سلطان المشايخ نهاد و سلطان المشايخ از آنجمله مبارک بود و در و نه مبارک
 اورا محبت باری تعالی چنان فرو گرفته که پروا سے هیچ چیز نداشت شیخ سعدی
 رحمته الله علیه خوش گوید بیت چنان بر وی توفیق شد ام به بوسے تو مست
 که فیس تم خبر از مر که در دو عالم هست به و از بهجت اقبال دنیا که خاطر حق پذیرا و از آن
 بجای متغیر بود و در گریه بودے و اگر وقت فتوحے گراں رسیدے گریه بیشتر کردے
 و جهد بیشتر فرمودے که زود تر تفرقه کنید و ساعته فضاة کساں میفرستاد
 که تفرقه کرد و چوں می شنید که در حال قسمت کردند و بختا جان رسانیدند
 خاطر مبارک قرار گرفتے و در هر جمعه تجرید فرمودے و حجره ها و انبار خاها خالی
 کنانیدے چنانکه جارب میدادند بعدہ در مسجد جمعه رفتے و اگر از بادشاهاں
 و بادشاهاں اداگاں بر در سلطان المشايخ می آمدند و فتوحات می آوردند
 و آواز بدیده آمدن ایشان ناگاه بگوش مبارک ادر رسیدے نفس سرد از
 سینه مصفا بر آوردے که آه کجایم آیند وقت درویشے غارت کردند امیر
 خسرو خوش گوید بیت تو که بر در تو کم شد سرد تاج بادشاهاں به چه خیال
 فاسد است اینکه من گدات جویم به وقتے چشم مبارک پر آب کرده بود میفرمود
 که اینهمه از آنجا است در آنچه خواستم از حضرت شیخ شیوخ العالم باز کردم
 بوقت وداع شیخ کبیر مرا یکد و کانے عیالی خرج راه فرمود باز فرمان رسانید
 که امروز بباش فردا رواں شوی چوں وقت افطار شیخ کبیر نزدیک شد
 هیچ موجود نبود من عرض داشت کردم صدقه مخدوم یکد و کانے مرا خرج را
 رسیده است اگر فرمان باشد از آن وجه طعاع بکنند شیخ شیوخ العالم
 بغایت خوش شد و دعاهاے خیر ازانی داشت چنانکه این حکایت مشروح
 در نکته مجاہده شیخ شیوخ العالم تحریر یافت است فیض بعد شیخ شیوخ العالم

العالم فرمود کہ من براے تو قرارے دنیا از خدا خواستم ام چنانکہ شیخ شینوخ
العالم فرمود بلزیدم کہ آہ چندی بزرگاں سبب دنیا در فتنہ افتادہ اند حال
من چہ خواہد شد بجز آنکہ اینمغنی در خاطر گذشت شیخ شینوخ العالم بر فور فرمود
کہ ترا فتنہ نخواہد شد خاطر خود جمعہ را بدیں نفس مبارک خوش شدم وے فرمود
شبہ بوقت آخر شب مے نیم عورتے در صحن جماعت خانہ جاروب میدہد
پرسیدم تو کیستی گفت من دنیا ام جاروب زنی خانہ مخدوم میکنم کفتم اے
فتانہ ترا در خانہ من چکار از خانہ من بروں روہ چند کہ مے گفتم بیروں
نیرفت بعدہ انگشت بر قفاے او نہادم و از در خانہ بیروں کروم و در میان
کوچہ را نمودم الغرض ہم بمقدار آنکہ انگشت بر قفاے او رسیدہ آن نارماندہ
روے داد و میفرمود و در آنچہ خورد و بودم پیش مولانا علاؤ الدین اصولی
در پیدائش میخیزاندم روزے در مسجد خلوت بود تکرار میکردم و در شنای
آن دیدم کہ مار ہاے زریں با لک گناں میروند من بنظر تجارب دیدن
گر فتم آخرین ہماراں مارے خورد دیدم میرفت گفتم بارے دریا ہم کہ این
چیت دستار چہ برآں مار خورد انداختم دیدم کہ در زیر آں دستار چہ تودہ
تنگہ ہائے زراست من دستار چہ برداشتم تنگہاے زراست را افتادہ گذارم
تکلمتہ یا زوہم در بیان آنکہ در باب سلطان المشائخ نظام الحق الدین
قدس سرہ العزیز جاسدان بخیمت سلطان علاؤ الدین خلجی
انارائشہ بر ماہ سخنمانے رسانیدہ اند کہ لایق مجلس حضرت سلطان المشائخ
نباشہ و الفاکردن و مقہور گشتن دشمنان و الہ کاتب حروف سید
مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ میفرمود و آں آیام کہ حق تعالی سلطان
المشائخ را جمہور عالمیان جلوہ گری داد و کوس عظمت و کرامت او در

۱۳۴
 گوش فلک ملک رسید و خلقی از علما و مشائخ و امرا و ملوک بندہ آنحضرت گشتند
 این ضعیف گوید شتموی قباہ خسرواں روئے زمیں و ہفت کشور ہمیشہ زیر نگین
 تاج شاہاں ز خاک در گہ تو و سرور اں خاک گشتہ در رہ تو و در گہ تست کما
 و گہ ماہ و خورشید پاسباش نگر و حاسد از افراسد در دل خلیدن گرفت
 بگوش بادشاہ عہد سلطان علاء الدین رسانیدند کہ سلطان المشائخ
 مقتدر اے عالم شدہ است و بیخ خلقی از خلق نیست کہ خاک در او را تاج سر
 نمیدارند حکیم سنائی چہ خوش بیت ہر کہ او خاک نیست بر دل و گر خستہ
 است خاک بر سر او و الوان نعم مایہ سلطان المشائخ رشک الوان
 بہشت است مثل این کیفیت ما بر بادشاہ عہد گفتند و در ضمیر او نشانند
 نباید کہ خلل ملکت بادشاہ از آنحضرت زاید زیر اچہ خلل ملک بعضی بادشاہان
 سلف ازین طائفہ شدہ است چون این معنی بسیار رسانیدند و این نام شاہ
 غیور بود بیک خیال ملکی جہانے از زیر تیغ مے آورد و خلیانہ مایہ مے انداخت
 الغرض این بادشاہ غیور در خاطر گذرانید کہ احتمال دارد انہ معنی رست
 باشد زیر اچہ مقریان و لوازم و جوانب تخت من و سایر خلق بندہ و مرید
 او شدہ اند بزرگے خوش گوید بیتی متابعند ترا چون سپہ خور و بزرگ و
 مسخراند ترا چون زمانہ پیرواں و جیلہ باید ایگفت تا از ضمیر مہارک او چیزے
 ما روشن شود کہ میل بدیں چیزہ دارد یا بادشاہ دانا بود تذکرہ درپرداخت
 امور بادشاہی متضمن بچند حدیث نویسانید یک حدیث بدیضمون بود چون
 سلطان المشائخ مخدوم عالمیاں است و در دیں و دنیا ہر گرا حاجت نیست
 از آنحضرت برے آید حق تعالی زمام مملکت دنیا بدست این بندہ
 دادہ است بندہ را شاید کہ ہر کارے و مصلحتے کہ در مملکت پیش آید بندہ

سلطان المشایخ عرضدار و تابانچہ از آنحضرت خیریت مملکت و خلاص
 جاں ایں بندہ باشد فرمان شود تا ایں بندہ باتثال آں بکوشید و خلاص جاں
 و مملکت خویش از آں داند و بزرگے خوش گوید ملت تا مکر خدمت بر نہ بست *
 چرخ بخورشید نشد تا جور * بنا بریں مقدمہ چند حدیثے دریں بانیجہ مرت عرض
 افتادہ است بقلم مبارک خویش انچہ خیریت کار مملکت در آں باشد زیر ہر حدیثے
 بنشتن فرمایند تا بندہ آنرا بپرداخت رساند بزرگے خوش گوید شعر و آری الی
 مؤثر المشکلات تَمَرَّتْ * ظَلَمْتُهَا عَنْ دَائِلِ الْمُسْتَوْقِدِ * و بزرگے
 خوش گوید ملت آسائش خلافت و آدائش جہاں * و طلعت مبارک و راکے
 متیں تست * چوں ایں تذکرہ مرتب کنانید خضر خاں راکہ از پسران محبوب
 او و مرید سلطان المشایخ بود طلبید و آں تذکرہ بردست او داد و او را گفت
 کہ ایں کاغذ بمروزیں بوس برساں و بردست سلطان المشایخ بدو خضر خاں
 راقصہ ایں حال معلوم بنود چوں خضر خاں بخدمت سلطان المشایخ
 رسید بعد قدم بوس آں کاغذ را بردست کرد و مطالعہ فرمود و حاضران مجلس را گفت کہ
 فاتحہ بخوانیم بعدہ فرمود کہ درویشاں را با کار بادشاہاں چہ کار من درویشم از شہر
 گوشہ گرفته ام و بدعا گوئی بادشاہ و مسلمانان مشغولم اگر بسبب ایں معنی بادشاہ بعد
 از ایں چیزے مرا بگوید من از اینجا ہم بروم اَرْضُ اللّٰهِ و اَسْعَدُہُ چوں جو خضر خاں
 بسطان علاء الدین رسانید بادشاہ بغایت خوش شد و گفت من
 میدانستم کہ ایں معنی بحضرت سلطان المشایخ نسبتے ندارد و فاما دشمنان من بخوانند
 کہ ما بامردان خدا در اندازند و ایں معنی بسبب خرابی ملک گردید بعدہ بادشاہ
 بندگان جناب قدس سلطان المشایخ را معذرتہا کرد و گفتے فرستاد کہ
 آں عے بیستم کار ماے مشکلات را عورے شود تا بیکہاے آں مشکلات از عقل روشن آں
 زمین خدا کثرت دہ است۔

من از معقدا ان محمد و محمد جراتے کرده ام بخشیده باشند و اجازت
 کنند تا من بیایم و سعادت پائے بوس حاصل کنم سلطان المشایخ گفت
 آمدن حاجت نیست من بدعاے غیبت مشغولم و دعاے غیبت را اثر است
 سلطان علماء الدین باز بجهت ملاقات اسحاق بسیار کرد سلطان المشایخ
 فرمود که خانه این ضعیف دودار و اگر از یک در درآید من از در دیگر بیرون
 روم و نیز والد کاتب حروف رحمتہ اللہ علیہ فرمود کہ سلطان جلال لید
 انما السبب بانه در عهد دولت خود خواست کہ بخدمت سلطان المشایخ بیاید
 بہ چند درین باب التماس میکرد میسر نمیشد تا غایتے کہ با امیر خسرو شاعر کہ
 مصحف دارا بود اتفاق کرد کہ بغیر اجازت بخدمت سلطان المشایخ برود
 امیر خسرو مناسب ہمیں دانست کہ این معنی بخدمت مرشد خود عرض میباید
 و اگر بخدمت سلطان المشایخ عرض ندام تحقیق از من برنجد کہ ترا معلوم
 بود مرا خبر نکردی اگر چه بادشاہ امیر خسرو سرے گفته بود فاما از سر جان خود
 برخاست و بخدمت سلطان المشایخ عرض داشت کرد کہ فردا سلطان بخدمت
 خواہد آمد بجزیکہ سلطان المشایخ این معنی شنید ہماں ساعت غنیمت
 اجود ہن کرد و زیارت اشخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ
 سرہ العزیز رواں شد چون این معنی بادشاہ شنید از امیر خسرو برنجید کہ تو
 سرما کشف کردی و از سعادت پائے بوس سلطان المشایخ محروم گردانید
 امیر خسرو گفت از بخش بادشاہ ہمیں خوف جاں باشد فاما از بخش سلطان
 المشایخ خوف سلب ایماں باشد بادشاہ دانا بود این جواب را استحسان فرمود
 نکتہ دوم از ہم در بیان ملاقات سلطان المشایخ نظام الحق والدین باشخ
 الاسلام رکن الحق والدین بشخ الاسلام بہا والدین زکریا قدس اللہ

سره العزیز کاتب حروف از سید مبارک محمد کرمانی رحمة الله علیه سماع دارد
که کرات سلطان المشایخ را با شیخ رکن الدین قدس الله سره ملاقات
شده است کرات اول در عهد سلطان قطب الدین پسر سلطان
علاء الدین شیخ رکن الدین رحمة الله علیه از ملتان در شهر دلی می
چون نزدیک رسید سلطان المشایخ استقبال کرد و شیخ رکن الدین
را بر گذر حوض خاص علای سرای است بوقت فرض مباداد انجاد ریافت
بتعظیم بسیار ملاقات کرد فاما ملاقاتی سبکی و فی الحال باز گشت چون شیخ
رکن الدین بسلاطین قطب الدین پیوست سلطان پرسید که از بزرگان
ایں شهر اول شما را که بر سید شیخ گفت آنکس بهترین اهل شهر بود یعنی سلطان
المشایخ قدس الله سره العزیز گشت دوم شیخ رکن الدین چون شنید که
سلطان المشایخ نماز جمعه در مسجد کیلو کهری میگذازد در روز جمعه در مسجد
کیلو کهری بجهت نماز جمعه حاضر شد و نزدیک در شمال که سمت الیها است
بنشست و سلطان المشایخ هم در مقام مهو و نزدیک در جنوب بوقت
در آمدن چنان نشسته بود سلطان المشایخ را خبر کردند که شیخ رکن الدین
درین مسجد حاضر شده است و میاں ایں دو در مسجد میخفتن و مسافتن
بعی است چون سلطان المشایخ از ادائے نماز جمعه فارغ شد بر ساحت
در مقامی که شیخ رکن الدین نشسته بود بیاید و شیخ رکن الدین بنابر
مشغول بود سلطان المشایخ پس پشت شیخ رکن الدین بنشست
تا آن غایت که شیخ رکن الدین از مشغولی خود فارغ شد بعد هر دو بزرگ
ملاقات کردند و مصافحه و معانقعه بجا آوردند و از هر دو جانب بیچ تقصیر از مردمیها
بنمود شیخ رکن الدین از آنجا که کمال او بود و سیدک حضرت سلطان المشایخ

۱۳۷
گرفت حکایت کناس سمت دجنوب کہ مقام مہود سلطان المشائخ بود رواں
شد و دولہ شیخ رکن الدین نیز بریں آوردند چوں ہر دو بزرگ براستانہ این در
رسیدند شیخ رکن الدین تعظیم سلطان المشائخ را گفت کہ اول شما در دولہ سوا
شوید و سلطان المشائخ نیز بہ تعظیم شیخ رکن الدین را فرمود کہ اول شما سوار
شوید تا بریں اسلوب کہ اول شیخ رکن الدین سوار شد کرت یکوم ملک السادات رسید
کمال الدین احمد محمد کرمانی ہم کاتب حروف در در سراسے بادشاہ بود چوں
از آنجا باز گشت دید کہ شیخ رکن الدین سمت غیاث پور سے آید بفرست درخت
کہ بخدمت سلطان المشائخ می رود اسب انجیل براند و خطیرہ سلطان المشائخ
رسید تا خبر کند سلطان المشائخ در آن روز خطیرہ بود در مقام مہودہ بارگاہے
بود بالاسے حوض خانہ و صفہ کہ منسوب بعمارت خواجہ جہاں احمد ایاز است
در محلے کہ درینوقت شیخ حسن سر برہنہ عمارت کنانیہ ہا است در آن بارگاہ شستہ
بود چوں خبر آمدن شیخ رکن الدین شنید اینمغی بخود راہ نداد و فرمود کہ این سمت
اندر پست ہم ہست احتمال دارد کہ در زیارت بزرگان این حوالے برو و فاما
اقبال خادم استعداد ما یدہ دہد و ہدایا سے شکر گرفت و گرد چوں شیخ
رکن الدین از راہ اندر پست منحرف شد و جانب در خطیرہ سلطان المشائخ
میل کرد چنانکہ دولہ شیخ رکن الدین در گنبد دہلیز میا گئی کہ نزدیک چوتہ مقابل
یاراں است رسید سلطان المشائخ از بالاسے بام بعبادت فرو آمد و در میان
صفہ ستون این ہر دو بزرگ ملاقات شد دولہ شیخ رکن الدین ہم دروں
صفہ ستون مذکور فرو آوردند و شیخ رکن الدین را در آن ایام در پائے مبارک
آزار سے رسیدہ بود بدان سبب نمیتوانست کہ از دولہ فرو آید ہم چند جہد کرد و فرمود
کہ مرا فرو آید از آنجا کہ تواضع و اخلاق سلطان المشائخ بود ہیچ جہد و آمدن
ندا و شیخ رکن الدین ہم در دولہ نشست و متصل دولہ شیخ رکن الدین
مقابل رو سے جانب قبلہ سلطان المشائخ نشست و ساعتے بمکالمہ محاورہ

کے ایک مشغول شدہ دریں میان مولانا عابد الملہ والدین اسماعیل کہ برادر
 صوری و معنوی شیخ رکن الدین بود قدس اللہ سرہما الغریزہ گفت کہ امر و زیو جو د
 این دو بزرگ مجلسے بابرکت است و خیر المجالس مجلسے است کہ و آں بحث علمی
 باشد این سخن گفت بعدہ توجہ سلطان المشایخ کرد سلطان المشایخ کہ
 بود و شیخ رکن الدین نیز سخن گفت بعدہ مولانا عابد الدین سوال کرد کہ حضرت
 رسالت صلی اللہ علیہ وسلم کہ از مکہ در مدینہ ہجرت فرمود حکمت چه بود شیخ رکن الدین
 توجہ سلطان المشایخ کرد و جواب تماس کرد و سلطان المشایخ توجہ شیخ
 رکن الدین کرد و گفت شما بیان فرمائید بعدہ شیخ رکن الدین جواب فرمود درجہ
 و کمالات نبوت کہ بہجت حضرت رسالت صلی اللہ علیہ آلمہ وسلم تقدیر کردہ بودند
 موقوف بر آں داشتہ چوں حضرت رسالت صلعم باصحاب صفہ کہ در مدینہ بودند بر
 کمالات و درجات مکمل گرد و چون شیخ رکن الدین این جواب فرمود سلطان المشایخ
 گفت کہ این ضعیف را نیز وچہ در خاطر می گذرد فاما در ہیچ تفسیرے و کتابے ندیدہ
 ام و آں اینست کہ دعوت ارشاد حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم بہ کیاں رسید
 بود و ایشان یاں دولت مشرف گشتہ فاما جماعت ناقصان کہ در مدینہ بودند و بعض
 رسالت صلی اللہ علیہ وسلم نمیتوانند رسید حضرت رسالت راضی اللہ علیہ
 وسلم فرماں شد کہ از مکہ در مدینہ ہجرت کن تا از کمالات تو بدین ناقصان چیزے
 برسد و ایشان از دولت تو مکمل گردند عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ کہ در
 جوابہائے کہ این دو بزرگ دیں فرمودند در تحت ہر جوابے عظمت و کمال ہر دو
 بزرگ معلوم مے شود کہ یکدیگر را بدین عبارات لطیف تعظیم کردہ اند الغرض چوں
 خواستند کہ مایہ پیش آرند رخ جانان کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ آوردند کہ
 این کار شماسست کہ از میان ما کسے را زہرہ آں نباشد کہ پیش این دو بزرگ
 مایہ تواند کشید و الیہ فرمود رحمۃ اللہ علیہ چوں سن کند و ردی پیش بروم
 دیدم کہ بالائے دولہ شیخ رکن الدین کاغذ ہائے عریض محتا جاں بسیار است

آن کا غذا می کجانب میگردم تا بجای نهادن نان باشد درین محل شیخ رکن الدین
 قدس سر العزیز روستای سوس سلطان المشایخ کرد و گفت شما ایند که
 این کا غذا چیست بعد فرمود این عریض مسکینان این زمان که من برباد شدم
 میروم خلق محتاج عریض میدهند تا همت ایشان بکفایت رسد و امر و از ایشان
 را معلوم نبود که من برباد شام دین میروم سلطان المشایخ بحسن عبارت الطایف
 و اخلاق بسیار معذرت کرد و چون طعام ترتیب کرده شد و سکوره سر که انگور و در
 بود شیخ رکن الدین جانب من اشارت کرد که این سکوره پیش من بیار درین
 محل سلطان المشایخ فرمود که هم شهرت شیخ رکن الدین رحمت الله علیه
 فرمود ترش هم از آن است سلطان المشایخ فرمود که عزیزم از آن است
 الغرض چون طعام برداشتن اقبال خادم چند قطعه جامه مهین از جهرتلی و شانه
 باف و یک گره صبتکه زرد جامه باریک بسته چنانکه شعل لعلی تنگها از آن
 گره بیرون میزد پیش شیخ رکن الدین آوردند چون نظر شیخ رکن الدین
 بر آن گره تنگها و زرافه فرمود که اُسْتُزْهِبْکَ سلطان المشایخ فرمود اُسْتُزْهِبْکَ
 ذَهَبْکَ وَ ذَهَابْکَ وَ مَذْهَبْکَ و ازین حرف مستنبط خواص سلوک
 کریم الدین بیانه داماد خواججه محمد بدر الدین اسحق که نبیره شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس سره معنی استنباط کرده اینست که آنچه شیخ الاسلام
 شیخ رکن الدین رحمت الله علیه فرمود که اُسْتُزْهِبْکَ مفهوم این معلوم و ظاهر
 است و آنچه سلطان المشایخ فرمود که اُسْتُزْهِبْکَ وَ ذَهَابْکَ
 وَ مَذْهَبْکَ مراد این دو لفظ دیگر ذَهَابْکَ وَ مَذْهَبْکَ درین محلیست
 مقریاد که ستر معامله سلوک این راه واجب است بلکه فرض تا این معامله
 دینی منظور نظر خلق نگردد که نظر خلق آفتی قویست و دفع این آفت همیست
 که خدا را معامله در باب یک کرم کند از مقام محبت بدرجه محبوبیت رساند و نخواهد
 که بر معامله محبوب خدا کس را اطلاع دهد پس نامزد حال او چیزی که گرداند که خلق

درین پیش از خود را
 درین پیش از خود را
 جلالت حق
 خود را

ظاہر ہیں رائظہ آں چیز افتاد و خلق درگفت و گوے آں چیز بماند و معاملہ آں محبوب
درپردہ ستر باشد چنانکہ دوستے از دوستان خدای تعالیٰ را دنیا اقبال کند و آواز آنجلہ
مُبر را باشد و باطن مبارک ابو محبت باری تعالیٰ چنان مستغرق کہ پروا نئے هیچ چیزے
نباشد و میل بکونین نکند و نظر خلق بر آں اقبال دنیا باشد و او بجا طریح بر سجاد و محبت
باری تعالیٰ راسخ و مستقیم بیت تا ذوق دروغم خبرے میدہ از دوست بہ از طعنہ دشمن
بخدا اگر خبرستم بہ بسبب معاملہ انجینس و لیئے بدین سبب نظر اغیار مصنون و محروس بماند
و در عالم مشاہدہ و قرب ہر روز بلکہ ہر ساعت بر فریاد پس این دو لفظ ذہا یلک و
مذہبک و جواب اُس اُن ذہبک درست آید باز آیم بر سر حرف آں جامہ ہا
و تنکہ ہاے ز شیخ رکن الدین قبول نمیکردند بعدہ آں جامہ ہا باگرہ تنکہ ہا پیش
مولانا عہاد الدین اسماعیل کہ براد شیخ رکن الدین بود بردند و خدمت مولانا
عہاد الدین نیز بسبب موافقت شیخ رکن الدین قبول نمیکرد و در محل شیخ
رکن الدین جانب مولانا عہاد الدین اشارت کرد کہ تو بتاں بعدہ مولانا
عہاد الدین کہ بوفور علم فضل و تقویٰ آراستہ بود و حکم اشارت شیخ خود قبول کرد کہ
چہارم سلطان المشائخ را زحمت بود شیخ رکن الدین قدس سرہ العزیز بیعت
سلطان المشائخ آمد و عشرہ ذی الحجہ بود چوں ملاقات شد شیخ رکن الدین
فرمود کہ عشرہ ذی الحجہ بہت و ہر کسے بہت دریافت سعادت حج سعی مے کند فاما من
سعی کردہ ام تا زیارت سلطان المشائخ در یام تا ثواب حج حاصل آید سلطان
المشائخ قدس سرہ العزیز چشم برآب کرد و بانواع کرم معذرت میفرمود کہ کرت پنجم
چوں زحمت سلطان المشائخ قدس سرہ العزیز غالب شد عجب زحمت کہ از
غلبہ محبت و عشق چند کرت ہر روز غایب میشد و چند کرت حاضر در این چنین حالے
شیخ رکن الدین بیعت آمد شیخ سعدی خوش گوید بیت خنک آں رنج کہ یام
بیعت بسر کردہ و در منداں بجز این دوست ندارد دید و آراہ و سلطان المشائخ
بر کبشت نشستہ بود قدرت فرود آمدن از کہت ممکن نبود بعد ملاقات سلطان المشائخ

شیخ رکن الدین را بر کبٹ مے نشانہ نمے شست پچھاں کرسی آوردند شیخ
 رکن الدین بر کرسی نشسته و یاراں تحیر بودند کہ سلطان المشائخ در عالم تحیر
 مکالمہ محاورہ چگونہ خواہد بود فاما سلطان المشائخ از کمالے کہ داشتند بجال خود
 باز آمدند و با شیخ رکن الدین مشغول شد بعدہ شیخ رکن الدین فرمود رحمۃ اللہ
 علیہ **اَللّٰہُمَّ یَخْذِرُوْنَ عِنْدَ الْمَوْتِ چنانچہ در حدیث است مَا مِنْ نَبِیٍّ یَّمُوتُ**
اِلَّا وَیَخْذِرُوْنَ اولیا خلف ایشان اندا ولیا را نیز تحیر است خواہ باشد خواہ برود و چو
 قصہ برینجامست سلطان المشائخ را حیات خود کہ حیات عالمیان متضمن آنست
 از حضرت رب العالمین چند گامے باید خواست تا ناقصا از کمالے حاصل شود
 سلطان المشائخ چشم پر آب کرد و فرمود کہ من حضرت رسالت راصلی اللہ علیہ
 و سلم را در خواب دیدہ ام کہ میفرمود نظام اشتیاق تو ما را بسیار راست شیخ رکن الدین
 رحمۃ اللہ علیہ حاضر ایں بریں حرف در گریہ شد ند بعد زمانے شیخ رکن الدین
 باز گشت عرض میدارد کاتب میروں برا نجلہ کہ ایں بندہ سعادت قدم بوس شیخ
 رکن الدین رحمۃ اللہ علیہ عہد تعلق در شہر دہلی برا برجد مادرین خود مولانا
 شمس الدین دامغانی دریافتہ بود و حق نمک مایہ ایشاں در زمرہ ایں بندہ تھا
 شد نکتہ سنیہ دہم در بیان بعضے کرامات سلطان المشائخ نظام الحق والشرع
 والدین قدس سرہ العزیز سلطان المشائخ رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ جمعی
 حاضر بود و خواجہ محمد موٹوہ کہ از مریداں شیخ شیوخ العالم فرید الدین اونیہ در آں
 مجلس حاضر میگفت کہ من اول حال در خواب صور تھاے لطیف و صاحب
 جمال میدیدم ازین جنس بسیار میگفت بعدہ سلطان المشائخ فرمود ایں بیغے
 بسیار میباشد و قتی من در کبٹ نشسته بودم فرشتہ بصورت ماہ بیاد نزدیک
 کبٹ من بایستاد و مرا گفت درویشے پیش در ایستادہ است بعدہ فرمود نوروز
 روز چہار شنبہ وقت است و افرو دے آید تا روز شنبہ مے باشد ہمیں کہ آفتاب
 بر مے آید آں نور بالامے رود و قتی مردے بخدست سلطان المشائخ طعاعے
 انبیا اختیار دادہ نے شوند نزد موت خواہد ہمیشہ در دنیا ماند خواہند نزد موتے روند نیست
 نبی کہ بمیرد آں نبی مگر نیکو اختیار دادہ مے شود آں نبی ۱۴

مے برد و راشائے راہ در خاطر او گذشت اگر سلطان المشائخ بدست مبارک خود نوالہ در کام من نہد کامرانی کنم چوں بخدمت رسیدم مایہ برداشت کرده بود سلطان المشائخ قبول میخورد قبول از دهن مبارک خود یکشید و بدست مبارک خود کرده در کام من نہاد و فرمود کہ بتاں ازاں بہتر وقتے چند یار عزیز را اتفاق آں شد کہ بخدمت سلطان المشائخ بروند و میان ایشان یکے دانشمند بود ہر کسے ازیں یاراں بوجہ خدمتے شیرینی مختلف بہا خریدند ایں دانشمند گفت کہ ایں ہدایاں مختلف یکجا پیش سلطان المشائخ خواہید نہاد خادم برخوہد داشت و او قدرے خاک از راہ برداشت و در کاغذے پیچید چوں بخدمت سلطان المشائخ رسید ہر کسے چیزے پیش نہاد و دانشمند آں پُری کاغذ پیش نہاد خادم آں ہدایاں برداشت گفت خواست کہ آں پُری کاغذ ہم بردار و سلطان المشائخ فرمود کہ ایں را ہمیں جا بگذار کہ ایں سرمہ بشیریت خاص چشم ماست آں دانشمند تاب شد سلطان المشائخ اورا بشیریت خاص مشرف گردانید و اورا مستطہر کرد اگر اورا رے ویانے ترا حاجت باشد مارا بگوئی از قاضی محی الدین کاشانی رحمۃ اللہ علیہ روایت میکنہ کہ او میفرمود کہ من از خانہ وضو کردہ بودم و بخدمت سلطان المشائخ آدم و خاطر مشوش بود کہ تجدید وضو نگرفت سلطان المشائخ بنور باطن دریافت و فرمود کہ وقتے پسر سید اجل بر من آمدہ بود ہر چند کہ با او من سخن میگفتم اورا حاضر نے یا فتم گفتم سید چہ حال است کہ ترا غایب نے بنیم گفت مخدوم من وضو در خانہ ساخته بودم باز تجدید وضو نکردہ ام خاطر من مشوش است من گفتم سید برو وضو کن و خوش بیا فارغ و جمع بنشین خواہہ بریں حروف رسید من برخاستم خدمت کردم کہ مخدوم مرا نیز ہمیں واقعہ است تبسم کردہ فرمود کہ برو وضو کن و بیار و رے دو یار بخدمت سلطان المشائخ یکجا آمدند یکے در وضو چنداں حتیاط نہ کردہ چوں بخدمت سلطان المشائخ آمدند اول سخن سلطان المشائخ پیش آں بود کہ در وضو احتیاط باید کرد کہ **اَلْوُضُوْءُ شَرٌّ مِنْ اَنْبِیِّ اللّٰهِ** از قاضی محی الدین کاشانی

باب فیضائل نواجگان چشت از حضرت سالت تا عهد حضرت نظام الحق والدین قدس اللہ عنہ العزیز

رحمۃ اللہ علیہ روایت مے کنند کہ در عهد علمائی بسے موقوف شدہ بودم : آں حبس دراز
کشید کسے رانج دست سلطان المشایخ فرستادم کہ بیگناہے موقوف ماندہ ام
و کسے از من یاد نمیکند حال من چگونه خواہد شد سلطان المشایخ سہ کند وہ
بر من فرستاد کہ ہر روز یکے ازین بخورہ پچناں کردم سیوم روز خلاص یافتم از مولانا
وجیمہ الدین پائلی علیہ الرحمۃ روایت میکنکہ او مے فرمود مرا زحمت دق آغاز
شدہ بود طبیبان گفتند در باغے بر سر آب سکونت کن گفتم در باغ سکونت دشوار
است و خانہ سلطان المشایخ بر سر آب است آنجا باشم دارو ہائیکہ طبیب مودہ
بود حاصل کردم چون بخدمت سلطان المشایخ رسیدم دیدم افطار کردہ بود و زیام
زستاں بود کسے مندیہا آوردہ بود سلطان المشایخ تناول میکرد مرا فرمود
بسم اللہ الرحمن الرحیم در کسے بآنکہ زحمت دق بود و من مے گرم باشد بحکم فرمان
سلطان المشایخ خوردہ شد چون از پیش سلطان المشایخ برخاستم صحبت کامل
یافتم محتاج بلعلاج نشدم مولانا زید الدین یار کہ اورا رفیق ہم گفتند مے مردے
صادق القول بود روایت مے کنند کہ من شبے در دہلیز سلطان المشایخ
شترے را دیدم از دریکہ پیروں در زیر دریکہ پایستاد سلطان المشایخ بر آں
شتر سوار شد و شتر در ہوا میرفت من بخود شدم چون زمانے گذشتہ بخود باز آمدم
خواب از سر رفت تا آخر شب شد باز دیدم آں شتر آمد زیر آں دریکہ پایستاد
سلطان المشایخ دریکہ باز کرد و درووں رفت شتر باز گشت و کاتب حروف
از ثقہ سماع دارد کہ شیخ نجم الدین صفا ہانی شصت سال مجاور خانہ کعبہ
بود و خانہ ساختہ بود کہ پیوستہ نظر او را آنجا نشستہ بر خانہ کعبہ افتاد کسے شیخ
کامل حال بود روزے حجاوران مکہ اورا رسیدند حکمت چیت کہ سلطان
المشایخ امر و مقتداے عالم است و بندگان خداے را بمقصد میرساند
چگونہ است زیارت خانہ کعبہ نمے کند و دولت حج در نمے یابد شیخ نجم الدین رحمۃ اللہ
علیہ فرمود کہ بیشتر حال نماز بباد و در خانہ کعبہ حاضر مے شود و در جماعت با ما مقفست

میلند اچھاں دارو کہ ایں شتر فرشتہ بود کہ از غیب مے آئدہ باشد و سلطان
 المشائخ را در خانہ کعبہ بر دو خواجہ ابو بکر و راق کہ بشرف قربت و مصلے داری
 سلطان المشائخ مشرف بود مے فرمود کہ وقتے سلطان المشائخ جبہ خاص
 بمن بخشید من ترتیب شکرانہ کردن گرفت کہ ایں جبہ را بہ بہا خواہ افتاد
 من ازین سخن منقص شدم چون شکرانہ بخد مت سلطان المشائخ بردم
 خادم را فرمود کہ یک سیر روغن ازین بستاں فحشب من عرض داشت کردم کہ
 ایں سہل چیز است قبول فرمایند بعدہ ہستم فرمود کہ ترا ایں جبہ بہ بہا خواہ افتاد
 سلطان المشائخ مے فرمود پیش ازین کہ من از غیاث پور مسجد کیل کوہی
 بہ نام جمع پیادہ میرفتم ہوا مے تابستان بود مقدار یک کروہ راہ و من صایم مرا
 دوران سر آمدہ در دوکانے نشستم در خاطر من گذشت کہ اگر مرا مے بودے
 در آن سوار میرفتم بعدہ ایں بیت شیخ سعدی در دل گذشت بیت ماقدم
 از سر کنیم در طلب بستاں + راہ بجائے بردہ کہ با قدم رفت + از آن خطرہ
 توبہ کردم بعد از سہ روز خلیفہ ملک یار پراں رحمۃ اللہ علیہ ماویا نے بر من
 آورد کہ ایں را قبول کنید من او را گفتم تو مرد درویشے از تو چگونہ قبول کنم او
 گفت سیوم شب است کہ شیخ ملک یار پراں رحمۃ اللہ علیہ مرا در خواب فرماید
 ماویا پیش فلان بیر الغرض من او را جواب گفتم کہ شیخ تو فرمود اگر شیخ من
 فرماید انگاہ قبول کنم چوں شب شد در خواب دیدم کہ شیخ نیشو خان العالم قدس سرہ
 مرا مے فرمایند کہ بخاطر ملک یار پراں آں را قبول کن و دوزیگر آورد و دستم کہ فرستاد
 حق است قبول کردم بعد از آن اسپ از خانہ من کم نشد بعد از مدتی آن
 ماویا را بخواجہ محمد خواہر زادہ دادم بعدہ قاضی محی الدین کاشانی
 درین محل گفت کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ہ تمن عینک اللہ فی الحرات
 قضی اللہ حق عینک بالخطرات و نیز وقتے یار مے بوقت افطار در خاطر گذرانید
 اگر سلطان المشائخ بقیہ آب کہ ہاں افطار خواہد کرد من و بد محض کر است
 کہ کیکہ پرستہ حقتائے دستاں بر کرد خدائے قائل حاجتہا مے اورا بخطرات

باشد ہم در اثنا سے ایں خطرہ سلطان المشائخ فرمود کہ ایں آبا اں یار را بگذر
 آں یار استغفر شد چون سلطان المشائخ بعد از مائیدہ بالا آمد و در مقام معبود
 بنشست آں یار را بایاران دیگر طلب شد چون بنشستند بعدہ فرمود کہ خدائے
 تعالیٰ را بندہ باشد کہ چہل سال است نہ طعام سیر خوردہ است و نہ آب سلطان
 المشائخ نے فرمود کہ در مبادی حال با خود جزم کردہ بودم نہ کتابے نبویا نعم
 و نہ بہا بستانم ہمدراں آیام مردے اربعین امام غزالی برین آورد مرا خوش
 آمد با خود گفتم کہ من با خود جزم کردہ ام کتابہا نساغم ازاں نتوان گذشت باز دم
 دل خود را متعلق آن کتاب یا فتم چند روز گذشتہ ہماں کتابش من بطریق
 ہدیہ آوردن من قبول کردم و متھے مردے بخدست سلطان المشائخ آمد
 دید کہ احوال درویشاں و خدمتکاراں بنا مرادی میگذاختند بخدست سلطان
 المشائخ عرض داشت کرد کہ ساختن زر شمارا بیا موزم تا بار تنگی از پیش
 برخیزد سلطان المشائخ فرمود رنگ آمیزی کار ترسایاں است و نہ
 کردن صفت جہودان است نزدیک محمیاں زر کردن زرد روی
 است نہ مارا بال میل است و نہ سوے ذہب و ہابے و نہ حاجت من
 بدنیاست و نہ اقتراح من بعضی حاجت از قاضی الحاجات میخواہم مصرع
 دنیا بچہ کار آید فردوس چہ باشد چہ عزیزے صادق القول سلطان المشائخ
 را دید در خواب کہ گوئی در بہشت بر تختہ نشسته است مرغاب بنیدہ را فرمود
 کہ حق تعالیٰ مرا ہر روز وظیفہ میدہاں مردار جہاں سلطان المشائخ
 را نتوانست رسید ایں چہ وظیفہ است سلطان المشائخ خود آغاز کرد کہ حق تعالیٰ
 در دنیا از من خلق را وظیفہ مے دہانید آں را قبول فرمود و بکرم خویش عوض
 آں وظیفہ چندین ہزار دوزخی وظیفہ من کردہ است کہ من ہر روز پنجشنبہ
 عزیزے حکایت کرد کہ من از قصبہ خود قصد زیارت سلطان المشائخ
 رواں گردیدم گذر من میان قصبہ بوندی افتاد و دل گذشت اینجاد و شے

است که اورا شیخ موسیٰ گویند با اولاد قات کتم بر و فرتم پرسید کجا خواهی رفت گفتیم
 بنجریست سلطان المشایخ گفت سلطان المشایخ را سلام من پرسانی
 و بگوئی که شب جمعه در کعبه ملاقات میکنم تو من بنجریست سلطان المشایخ پیوستم
 عرض داشت کردم در قصبه بوندی درویشی است سلام رسانیده است این
 سخن گفته شیخ منقص شد و فرمود که او درویشی عزیز است ولیکن زبان خود بر خود
 ندارد و خواه منہاج تشقدار که یکے از مردان خوب اعتقاد بود میگفت که مرا اتفاقاً
 شد که سماع کنم که پیش سلطان المشایخ عرض داشت کردم فرمود نیکو باشد
 خوش خواهی بود و بنیرگان شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس مدد العزیز
 و یاران دیگر از غیایا پو طلبیم پیش از آنکه یاران شهر بر سر من کسے گفتند
 قوالان حاضر اند بفرماید تا سماع بگویند باز گفتم بیشتر یاران نرسیدند و طعام موجود
 نشده گفتن سماع بفرماید و الامیر ویم در بازار فرستادیم طعام آوردیم و خرج
 کردند و سماع آتار کردند هیچ ذوق پیدا نشد من مشوش شدم که مجلس بچ ترتیب شد
 آمدیم ناخوشی سرفرو کرده بودم ناگاه سر بر کردم سلطان المشایخ را دیدم
 کلاه بر سر کرده بر در حوض خانه ایستاده است از دست بے خود شدم چوں
 بحال باز آمدم سماع سخت اثر کرده بود و یاران شهر هم رسیده چوں بنجریست
 سلطان المشایخ آمدم و این کیفیت باز نمودم تصدیق داشتند و گفتن جاک
 که یاران این ضعیف باشند این ضعیف را حاضر تصور باید کرد و همچنین اجنه منہاج
 مذکور میگفت که وقتی شبے در خانه سلطان المشایخ بودم کہت سلطان
 المشایخ بیرون راست کرده بودند بر بام جامع خانه و بالاسے کہت جامہ نم گیر
 گرفته بیشتر شب گذشتہ بود که از بالاسے کہت سلطان المشایخ عمود
 از نور طالع تا آسمان گرفت و صحن جماعت خانه و لب آب هم روشن شد مرا
 زد گوشه گرفتم و خود را خفته ساختم وقتی شیخ نور الدین فردوسی سہ بار خود را بخت
 سلطان المشایخ فرستاد که من بروم شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین

راجا کے ساخته ام شفقت کنید بیا ئید یکے ازاں سہ نفر گفت اگر سلطان
المشائخ شیخ است مرا چیزے بدہاں خوردنی و دیگرے گفت کہ مرا جامہ
بدہتیموم گفت بزرگان را امتحان نباید کرد بیچ نامذیشید چوں بخدمت سلطان
المشائخ آمدن فرمود ما نیز طعائے ترتیب کردہ ایم تو انیم آمد و لیکن دل من بسو
شما حوید بود ہمدریں بودن مردے یک دیکے جغرات و چہارتنگہ آورد سلطان
المشائخ خادم را فرمود آں مرد را بدہ جانب آں مرد اشارت کرد کہ چیزے خوردنی
وسیم اندیشیدہ بودی بحدہ فرمود جامہ بیار آں دوم را بدہ وسیوم را فرمود بچہیں
باید آمد کہ تو آمدہ دو تنگہ و را ہم فرمود عرض میدار دکاتب حروف برا بخلکہ کہ شیخ
رکن الدین فردوسی را بخدمت سلطان المشائخ چنداں اخلاص بنود
و او از شہر آمدہ بود ہم در کنارہ آتجہ ن در حد کیلو کہرچی مقامے ساخته ست
و شیخی بنیاد نہادہ و پسران او را کہ جوان نو خاستہ بودند و مردان او را بانہرگان
سلطان المشائخ تقاریرے بود کہرات در شتی سوار و سماع گویاں و قص
کناں زیرخانہ سلطان المشائخ کے گذشتند و زیسے بطریق بعد از نماز
پیشیں در شتی سوار با جمعیت و سماع و قص کناں از پیش خانہ سلطان
المشائخ میگذاشتند سلطان المشائخ بدولت بر بام جماعت خانہ مشغول
نشستہ و والد کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ راں مجلس پیش ایستادہ بود چوں
با علیہ شور و سماع کہ در شتی میکردند و در نظر مبارک سلطیان المشائخ درآمد
فرمود سبحان اللہ ساہا یکے دریں کار خون میخورد و جان خود فداے ایں راہ
میکند و دیگران نو خاستہ اند و میگوند تو کیستی کہ مانہ ایم دست مبارک خویشتر
باستیں مبارک بر آورد و جانب ایشان اشارت کرد کہ حال برو ہمیں کہ کشتے
پسران شیخ رکن الدین باں خون خانہ خود رسید از شتی فرو درآمد
خواستند غلے کنند ہمینکہ برب آب درآمدند و در حال غرق شدند بندہ ایں
حکایت از خدمت سید السادات سید حسین عم خود سماع دار و خدمت ایشان

تیز روایت ہم از والد کاتب حروف میگردند رحمتہ اللہ علیہا پسر صلح بقال طیبی
 کردے او مرید سلطان المشائخ بود او بنیارت سلطان المشائخ رفتے سلطان
 المشائخ اور در روز باز گردانیدے و شب نداشتے او از رفتن خانه سلطان
 المشائخ ترک گرفت مولانا علی شاہ جاندار میگوید کہ من او را گفتم نیکو نمے کنی
 ہر ماہے یکبار برو پایے بوس کن شب در خانہ کسے بباش در بشیرہ او اربے ضائی
 ویم بعد از چند گاہ پایے او درم کرد از در میقرار شد مولانا علی شاہ گفت باز
 او را گفتم کہ اینت از اک سلطان المشائخ است گفت آرسے و عجز کردن گرفت
 مبلغے لاجپین مراد داد کہ بنجدمت سلطان المشائخ برساں و از حال من عرض
 داشت کن چون بنجدمت سلطان المشائخ عرض داشت کردم سلطان
 المشائخ منقص شد چون من از خدمت سلطان المشائخ باز گشتم آن
 طبیب نقل کردہ بود کاتب حروف از خواجہ مبارک گوپنوی کہ یکے از اربا
 اعلی بود سماع دارو کہ من ہر بار از قصبہ گوپنوی بر سلطان علاء الدین
 نے آدم جامہ مکلف چنانکہ کسوت ملوک باشد مرا عطا میفرمود و این خلعت
 معہود من شدہ بود تا وقتے بر سلطان آمدہ شد دریں کرت یکتاے سپید
 فرمود من بدین سبب منقص گشتم و بنجدمت سلطان المشائخ آدم بعد
 پایے بوس روے مبارک بجانب من کرد و فرمود بیت تحفہ شاہ بس عزیز
 بودہ گرچہ دینار یا پیشیز بودہ بندہ را با سماع این بیت فرحتے افزود و التفات
 خاطر بکلی رفت الحمد للہ علی ذلک وقتے دانشمندے بنجدمت سلطان المشائخ
 آمد و گفت کہ من بیعت خواہم کرد سلطان المشائخ بنو باطن دریافت کہ سبب
 سبب آمدہ است ہر چند بہمت بیعت الحاح کرد سلطان المشائخ فرمود کہ راست
 بلکہ کہ بچہ نیت آمدہ بعدہ گفت در ناگور زمینے دارم مقطع آن موضع مرا فرامحت
 میکند سلطان المشائخ فرمود اگر من رقعہ بنویسم ترا بدیم تو ترک ارادہ بیعت
 گیری گفت نیک باشد ہمان ساعت بجانب مقطع رقعہ نوشتند و غرض او حاصل شد

سلطان المشایخ مے فرمود کہ وقتے من از زیارت مولانا رشید غفری
 باز گشته بودم و نزدیک حطیرہ ایشاں کو چہ بود حالے مردے را دیدم مشکل
 شکر اں و بے ضبطے آید مراد دل گذشت کہ داند ایں مرد مرا آیبے رساند
 من بطرف دیگر رفتم او ہم گشت و ہاں طرف شد کہ من گشتم بسوے من آمد
 بحق گریختم مرا سلام کرد کنار گرفت و سینہ مرا بوسید و گفت الحمد للہ اینچنین
 سینہ ہنوز در میان مسلماناں ہست ایں گفت و گذشت چوں سر پس کردم
 بیچ کسے را ندیدم تا پیدا شد فاما از شیخ نصیر الدین محمود روایت مے کنند کہ
 سلطان المشایخ مے فرمود وقتے من نزدیک دروازہ پل مے بودم و بقا
 بر خود ما بوس بودے و با خود گفتے کہ نظام تو کجا و محبت حق کجا بدیں نیت در
 روضہ شیخ رساں چہلہ گرفتہ چہلہ تمام کردم و در روضہ شیخ رساں درختے
 بود خشک ہم دریں چہل روز معائنہ کردم اں درخت تر و تازہ گشت پیش روی
 ایشاں استاد م عرض داشت کردم کہ شیخ ایں درخت خشک درس چہل روز
 از حال خود بگشت من چہل روز آدم بیچ حال من نہ گشت ایں سخن گفتہ جانب
 خانہ رواں شدم در اثنا مے راہ مردے را دیدم کہ غلطاں مے آید مرا ایں طن
 شد اں مرد شکر انت از و مخوف شدم اغر و میل جانب من کرد باز از و منجر
 شدم اں مرد جانب من شد با خود گفتہ نظام پس یا شد بخداے گریز قصد جا
 او کردم نزدیک او رسیدم من ہر دو دوازہ کردم معانقہ کردم از دہن و از سینہ
 او بوے عطرے آمد تا اینچنین گفت اے صوفی از سینہ تو بوے محبت حق
 مے آید اینقدر گفت و غایب شد نکتہ چہار دہم منجملہ یازدہ نکتہ ذکر حضرت
 سلطان المشایخ در بیان بعضے کرامات اں فخر النساء فی العالمین
 رابعۃ العصر بی بی زلیخا صاحبہ والدہ ماجدہ حضرت سلطان المشایخ قدس سرہ
 اسرار ہا حضرت سلطان نظام الحق والدین سلطان المشایخ
 مے فرمود کہ والدہ مرا با خداے تعالے رسائی بود اگر او را کارے پیشانی مدے

اتمام آن کار در خواب بیدار شد اختیار بدست او پیدا دند و بارها والدہ من
 پارسے سے بیدار ہوئے کہ در تو عالم است نیکبختی و سعادت مے نیم بزرگے خوش
 گوید بلیت وے آیتے کہ آمد در شان کبریا اندر جہیں ناصیہ او بین است
 تا تنک عیشے سخت شد با والدہ گفت نفس شمار نیکبختی و سعادت رفتہ است ہیج
 اثر آں نے نیم گفت اثر آں ظاہر خواہ شد فاما وقتے کہ من از جہاں رفتہ نیم
 و ہیچناں بود و ہر حاجتے کہ مرا باشد پیش خاک والدہ خود عرض دارم غالب
 آں باشد کہ ہم در ہفتہ کفایت شود و کم باشد تا ماہ بکفایت برسہ و میظر مود
 اگر والدہ مرا حاجتے بودے یا نصہ بار صلواۃ گفتے و دامنے مبارک خود پیش دانتے
 و حاجت خواستے ہیچناں شدے کہ خواستے سلطان المشایخ مے فرمود وقتے
 کنیز کے آزاں والدہ بگریخت چوں خدمتگارے دیگر بنو ملتفت گو نہ شد با لاک
 مصلحت نشست و دامنے مبارک خویش پیش نہاد و با حقتعالے مناجات کرد
 گرفت در اثناے ایں حال والدہ را دیدم فرمود کہ کنیزک گریختہ است و من
 وام کردہ ام و ستد تا کنیزک نیارند من دامنے بر سر نغم من ازین سخن
 در تامل شدم ہمدیں حال شخصے برد روازہ آمد و گفت کنیزک از آں شما
 گریختہ است بیایہ بستانید و آں ایام کہ سلطان قطب الدین پسر سلطان علاؤ الدین
 خلجی خواست کہ با سلطان المشایخ منازعت کند و سبب منازعت
 یکے آں بود کہ سلطان قطب الدین مسجد جامع میری عمارت کرد و راول
 جمعہ ہمہ مشایخ را و علما را طلب کرد کہ دریں جمعہ نماز دریں مسجد نو بگذارید سلطان
 المشایخ جواب فرمود کہ ماسی رز دیک داریم و ایں حق است ہمیں جا خواہم
 گذارد در مسجد میری زقت و سبب بگیر در غرہ ماہ رسم شدہ بود کہ تمامی ائمہ مشایخ
 و صد و روا کبریہ تہنیت ماہ نو بخت بادشاہ مے رفتند سلطان
 المشایخ نیز رفت فاما اقبال خادم میرفت مدعیان و حاسدان را جائے
 درآمدن و القاءے عداوت شد سلطان قطب الدین را گفتند کہ

سلطان المشایخ روز جمعه چنانکه فرماں بود در مسجد میری حاضر شد و تهنیت
ماه نو چنانکه مشایخ دیگر می آیند آمدن می آید یک غلام میفرستد سلطان قط الدین
را غرور بادشاهی و ثنوت سلطنت و بهانباتی و کارآمد گفت اگر در غره ماه آینه نیا
بیاریم چنانکه دایم چون مخلصان سلطان المشایخ که برآں بادشاه مقرب بودند
بخدمت سلطان المشایخ این سخن رسانیدند سلطان المشایخ بیخ گفت
و بزیارت والد خود در برفت و گفت که ایس بادشاه در خاطر انداز من دارا اگر تا ماه
آینده که با خود اید از من دست گرفته است کار او بکفایت نرسد من بزیارت شما نیام
از راه ناز می و نیاز می که بخدمت الدّه خود داشت این معنی بوالدّه خود گذرانید
و سعادت در خانه آمد و یاراں و خدمتگاراں از آن سخن بادشاه منقص میبودند
هر چند که ماه نزدیک می رسید انتفات مخلصان را بیشتر روی میداد و سلطان
المشایخ خاطر جمع بر اعتقاد آنکه بخدمت والدّه گذرانیده است بر سجاده کرامت
نشسته تا از غیب چهره پیدا می شود چون شب ماه شد و خلق منتظر آنکه فردا غره است
سلطان المشایخ را طلبی طرف بادشاه خواهد شد العرض هم درین شب ماه
بلای از آسماں بر جان بادشاه باندیش نازل شد و خسرو خات بلغاک
کرد و سر از تن سلطان بدخواه سلطان المشایخ به تیغ تیز جدا کرد و تن او را
از بالای قصر بیرون انداخت و سر او را بالای نیزه کرد و بخلق نمود و شیخ
سعدی خوش گوید بیت اے رو به یک چهره نشستی بجای خوشی * باشیر خج
کردی و دیدی سزای خوشی * و کتاب حروف از عورتی که بر صدق قول
و دیانت او اعتقاد تمام است سماع دارد که میگفت که من خواب دیده ام گوئی
قیامت قائم شده است و خلق حیراں و مدحوش شده چپ راست میدویند
ایس عورت میگوید در دنیا من هم متحیر گشته میروم در اثنا اے ایخال می بینم
مردی علم بردست کرده ایستاده است و مرا میگوید که ایس علم بی بی زاینحی است
والدّه ماجده سلطان المشایخ تو در زیر این علم بیا من در آن هجوم و غوغا

زیراں علم جاے یا فتم عرض میدارد کاتب حروف این عورت خواب بیندہ و حتر
عم کاتب حروف است سید احمد محمد کرمانی کہ در حبالہ کاتب حروف است
و در نظر سلطان المشایخ بواسطہ شفقت سید السادات سید حسین گذشتہ
و نعمتہاے دینی و دنیاوی از آنحضرت یافتہ و سلطان المشایخ میفرمود و غرہ ما
جمادی الاخرہ روز نقل الدہ من بود شب آن چوں ماہ نو دیدہ شدہ سرور قدم ایشان
نہادیم و تہنیت ماہ نور وفق مہود بجا آوردیم در آنحال بر زبان مبارک ایشان رفت
کہ غرہ ماہ آیندہ سرور قدم کہ خواہی نہاد در یافتیم کہ نقل ایشان نزدیک است
حال من متغیر شد گریہ در من گرفت گفتم اے مخدومہ من غریب بیچارہ را یکہ سے
سپاری فرمود جواب این بامداد خواہم گفت گفتم چیست در حال جواب نمے گوئید
ہم در اثناے این حال مرا فرمود برو شب خانہ شیخ نجیب الدین بباش بحکم
فرمان ایشان آنجا رفتیم آخر شب قریب صبح جاریہ دواں آمد کہ مخدومہ شما را میطلبند
ترسیم و پرسیدم در حیات ہستند گفت آری پوں بخد مت ایشان پیوستم
فرمود دوش سخننہ پرسیدہ جواب آں وعدہ کردہ بودم این زباں بگویم اکنون
بشنو فرمود دست راست تو کہ ام است پیش داشتیم گفتم ایست بگرفت و گفت
خداوند ایں را بتو سپارم ایں بگفت و جاں بحق تسلیم کرد شکر و سپاس بیقیاس
بر خود واجب دیدم و با خود گفتم اگر ایں مخدومہ یک خانہ پر از زر و گوہر ہیں خود
میراث گذاشتے من اینچنین خوش نمیشدم دریں حال نفساں خرم ایں کلمہ مایہ
من گذاشت رحمتہ اللہ علیہا نکتہ پانزدہم در بیاں حالے کہ سلطان المشایخ
را پیدا شد و بیاں حال ازیں دار فنا بدار بقار حلت فرمود و وصیت کہ حاضر را
کرد عرض میدارد کاتب حروف برا نجلہ کہ روز جمعہ بود و سلطان المشایخ
را حالے پیدا شد و بنور تجلی درونہ مبارک او منور گشت و حق تعالی را در
اثناے نماز سجدہ ہا کرد و بچنان در عالم تحیر در خانہ آمد و گریہ کہ پیش ازیں بود
از اں غالب تر شد و ہر روز چند کرت غایب میشد و چن کرت حاضر و ہمیں میفرمود

نکتہ پانزدہم

کہ سر کسے بحسب عتقا و خویش و حظیرہ سلطان المشائخ کہ حظیرۃ القدس عمارتہا
رفیع مکلف کردہ نیت از انکہ بزیر کیے ازاں عمارتہا بیا ساید اگر سلطان المشائخ
راقتضا در سہ وزیر کہ ام عمارت دفن کنند این عرض داشت بکنیت تا این گالہ
بحسب را خود کار سے نہ کردہ باشند چوں مولانا شمس الدین بن خدمت سلطان
المشائخ این عرض داشت کرد فرمود کہ مولانا من زیر عمارت کسے خفتنہ نہ ام
من و صحرا خواہم خفت بچنان کرد ندا بخاک کہ روضہ متبرکہ سلطان المشائخ
است صحرا بود بقل سلطان المشائخ سلطان محجربین تعلق بر روضہ
متبرکہ کہ سلطان المشائخ گنبد عمارت کنانید حتی جل علی برائے سلطان
المشائخ حظیرہ عمارت ہاے رفیع بے نظیر و گنبد ہاے ٹلک رفعت کہ در
لطافت و صفائی آں در اقصاے عالم کسے نشاں ندا و از عجب تب گردانید
در و صفت اینچنین حظیرہ متبرکہ کہ رشک حظیرۃ القدس است بزرگے خوش گوید
رباعی ازین پس من و صحراے صحن او کہ فلم بزرگ ہاے بسیط جہاں بجاں پہ
زیستہ دل تماشا بر آمدہ بدھاں چو ذکر نہت آں بقعہ در زباں آمد بزرگے
نیز خوش گوید بیت ز روشنائی صحن ہواے او در دل ہمہی نماید اسرار عجب

مسئلق صفحہ ۱۵۴ - بعد سطر ۱۴

پوشیدہ نامند کہ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ پانزدہم جب لم جب نہ خمس و خمین
و ستماہ بشرق ارادت شیوخ العالم مشرف شدہ اند و آں وقت بیست سالہ
بودند پس ولادت حضرت سلطان المشائخ و ششصد و سی و شش باشد و ہر گاہ کہ
اینشاں در مقصد و بیست و پنج باشد سن شریف ایشان ہشتاد و نہ باشد و انداعلم

در اکب رواں اندازند و ازاں سچ بخورد و بعدہ سید حسین عم کاتب حروف
عرض شد کہ روز ہاست کہ مخدوم طعام گذاشتہ است حال چہ خواہد فرمود
سید کیامہ شفاق حضرت رسالت صلی اللہ علیہ کہ وسلم باشد و طعام دنیا چگونہ

باب دوم فضائل خلفائے شیخ الاسلام معین الدین حسن بخاری شیخ قطب الدین بختیار خانی شیخ فرید الدین قاسم سرزم

۱۵۵

۱۵۵

۱۵۵

۱۵۵

۱۵۵

چنانکہ انی حکایت و رنگہ ملاقات شیخ رکن الدین تحریر یافته است العوض در دست
چہل روز چنانکہ طعام نمی خورد و سخن ہم کمتر گفت تا روز چهار شنبہ کہ وفات
سلطان المشایخ بود این حال بود کہ در صدر تحریر افتاد ہند ہم مامع الاخر
۵۱۲ نمس و عشرین و سبعایۃ بعد طلوع آفتاب سلطان المشایخ بجوارحت
رب العالمین پیوست و در مقام صدق و صفا و دیدار تجلی حق جل و علی قرار
گرفت این ضعیف گوید رباعی مہ بزیر ابراحتیاب نمودہ عاشقان را بہرین عبد
نمودہ پردہ از زلف بست بر رخ خودہ در دوحیرت بدیں خراب نمودہ و اسیر
رحمۃ اللہ علیہ و مرثیہ سلطان المشایخ تاریخ نقل و بیت آوردہ است بیت
بیچ دوم و ہندوہ زوہ ابر رفت آں مہ زمانہ چوں شمار بیت داد و بیچ و ہندوہ
و در غماز جنازہ سلطان المشایخ شیخ الاسلام رکن الدین نمیرہ شیخ الاسلام
یہا و الدین زکریا قدس اللہ سرہ الغیر امامت کرد بعد امامت نماز جنازہ شیخ الاسلام
رکن الدین بر زبان مبارک را ند کہ امروز مرا تحقیق شد کہ چہا سال کہ مراد شہر
وہلی داشتند مقصود این بود کہ بشرف امامت نماز جنازہ سلطان المشایخ
مشرق شوم و بوقت نماز پیشین حضرت سلطان المشایخ را ہم در خطبہ سلطان
المشایخ کہ نسخہ خلد بنیست دفن کردند بزرگے گوید بیت گویا جگر زمین کشانند
آں دورست خدا درونہا دند و روضہ متبرکہ سلطان المشایخ امروز قبلہ اقلیم
عالم است خاک پایان روضہ او تریاک عظم است این ضعیف گوید قطعہ خاک
درست کہ سر مہ اہل نظر شدہ است بہر شفاے دلہا تریاک عظم است بہرہ
ز خاک درست نزد عاشقان بہ جانیت بلکہ در جاں بہرے عظم است بہ و این
ضعیف گوید قطعہ مسلمان و ہندو و ترسا و گبر بہ ز خاک درست جملہ افسہ کنند
چو کافور و صندل از آں خاک پاک بہ چشم انداز آرد و دائر کنند بہ باب دوم
در بیان مناقب فضائل و کرامات خلفائے شیخ الاسلام معین الدین حسن
بخاری و خلفائے شیخ الاسلام قطب الدین بختیار خانی و خلفائے شیخ

مبارک بود و بکمال راست کرد و چیز بکاشته تا این غایت که آں برسید
 میسر شد بدین است کرد و چیز بکاشته و آنچه ازین بیکه حاصل شد از بقوت
 الهی و سحر و جادو و غیره بمصرف رسانید چنانکه یک فوطه چادر مبارک
 بست و پادشاه بکبر و بزرگواری و مبارک انداخته بدین طریق درین دنیا به خدا عمر
 عزیز بسر برد و حکیم شافعی گوید بیتی این دو روز حیات نزد خرد و چه خوش و
 ناخوش چه نیک چه بد چون ازین حال مقطع ناگو را خیر شد چیز نقدانه بحد
 شیخ حمید الدین قدس سره العزیز بر عرض شد که اگر خدمت شیخ قدری
 زمین دیگر قبول کند من تدبیر تخم و عوائل آں بکنم حال را بهتر فرماغ باشد شیخ حمید الدین
 فرمود که از خواجگان با آن ازین بابت قبول نکرده است و این یک بیکه که ملک نیست
 مرا کافی است قطع را معذرت کرد و از آوردن او بیچ قبول نکرد و قطع از بزرگی شیخ
 حمید الدین قدس سره العزیز در ویشی او بخدمت پادشاه عهد اعلام داد پادشاه
 عهد پادشاه تنگه نقره و زیاده یک دید بنام شیخ بر آں مقطع فرستاد که این بخدمت
 شیخ بر و قبول من بجز مسکنت بسیار عرض داشت کن تا قبول کند مقطع بچ
 کرد چاک سیم و فرماں بخدمت شیخ حمید الدین بر و شیخ حاکم گفت مقطع نشسته
 بگذاشت و بر حرم محترم خود رفت و حرم ایشان در آں حال دانسته بر سر داشت و من
 پیراهن مبارک خود بر سر انداخته بود و شیخ را نیز فوطه که در کمر مبارک داشت کهنه و پاره
 گشته عرض شیخ خواست تا آں شاه زنا را در ویشی بیازماید بخدمت آں شیر
 زان گفت که پادشاه عهد پادشاه تنگه نقره و فرماں یک دید فرستاده است توجیه
 می گوئی بستانم آں شاه زنا گفت که اے خواجه توجیه خواهی که فقر چندین
 ساله خود را باطل کنی تو خاطر جمعدار من و سیر لیسماں بدست خود در شسته ام از انقطاع
 جامه خواهم شد که ترا فوطه و مراد من مرتب خواهد شد چوں این سخن شیخ حمید الدین
 از آں فقر زنا شنید بغایت خوش شد و بیرون آمد و مقطع را گفت که اے خواجه مرا بدین
 آورده تو حاجت نیست من قبول کردی نه ام نکته دوم در بیان بعضی کرامات

شیخ حمید الدین سہالی و مراسلاتے کہ میان شیخ حمید الدین و شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریا بود قدس سرہ العزیز نے فرمود ہندوئے بود در ناگورچوں اور در نظر مبارک شیخ حمید الدین بیادے شیخ فرمودے کہ میں ویلے خداست و گفتے بوقت مردن او با ایمان خواہد رفت و ختم کار او بخیر خواہد بود و واقع ہم بر آجملہ شد کہ ایشان میفرمودند و این نفس دلیل بر علو درجہ است و کرامت شیخ حمید الدین سہالی است کہ اور انظر بر عواقب امور بود منقول است در آن حصہ کہ نام و آوازہ شیخ حمید الدین سہالی در جہان منتشر شد سو اگرے بود در ناگور کہ کنی این ناگور در ملتان بردے و از ملتان پنبہ در ناگور آورے و مراسلاتے کہ میان شیخ حمید الدین و شیخ الاسلام بہاؤ الدین بود برسانیدے شیخ حمید الدین بخدمت شیخ بہاؤ الدین بنشت کہ من تحقیق میدانم کہ خدمت شیخ از واصلان خداست و انہم تحقیق است کہ دنیا مبنوٰں باری تعالیٰ است چگونه است کہ اس بزرگ این دشمن خدا را دور نمے کند و شیخ بہاؤ الدین دریں باب جوابہائے نوشت کہ معلوم است ہم دنیا چیست و این حد مقدار بر سر بن خواہد بود تمثیلے کہ در قلت حقارت دنیا کردہ اند جوابے ے نوشت و شیخ حمید الدین را دلاسا بخشہ کرات دریں باب شیخ حمید الدین ے بشارت و بدیں سبب ملتفت خاطرے بود کہ میں برچہ عمل شود کہ خدا این ایجاب جمیع ان الغرض تا میں نہایت کہ شیخ حمید الدین دریں باب علو کرد کہ اور اس سر تیغی از عالم غیب روشن شد فاما میں ستر بر کسے نکشاد منقول است ہمدراں ایام فرزند از فرزندان شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریا قس سرہ العزیز و ناگور رسید شنید کہ شیخ حمید الدین در نماز جمعہ حاضر نمے شود و غوغائے انگشت و چند نفر و انشدہاں ظاہر ہیں را با خود یار کرد و در خصوصت کشاد و با جمیعت ہم بر و شیخ حمید الدین قس سرہ العزیز آمدہ امر معروف کردن گرفت شیخ سالت بود چون غلبہ او زیاد شد فرمود کہ غلبہ کن کہ ناگور حکم مصر نہاد و تحت شرعی اورا ملزم کرد فاما چون شیخ حمید الدین را رنجانیدہ بود و اوقات معمورہ اورا بنوعی متفر

سلاہ دفعہ
دیگر کہ بنویسند
آکامہ دفعہ

لوا

جواب

پانچم دفعہ اہل فلق شیخ الاسلام سعید الدین حسن سجری شیخ قطب الدین بختیار خاں شیخ فرید الدین عطار
 شیخ حمید الدین سوالی رحمۃ اللہ علیہ سوال میگردند و این بزرگ جواباے شما
 نے فرمود و بعضے اسولہ کہ از خدمت آں بزرگ کرده اند و خدمت ایشان
 جواب فرمودہ اند این بندہ در کتابی کہ بنظر مبارک سلطان المشائخ
 گذشتہ است دیدہ بعضے از اں اسولہ و اجوبہ آں سلطان المشائخ بقلم
 مبارک خود بجلامت حج در حاشیہ اختیار کردہ است آں اسولہ و اجوبہ این
 بندہ دریں کتاب آورده تا سالکان راہ حق از مطالعہ آں ذوق و نویندہ
 امیدوار را مغفرتے حاصل شود انشاء اللہ تعالیٰ سوال پرسیدند کہ وسوسہ شیطانی
 و اندیشہ نفسانی و القاء مسئلے و وحی ربانی در عالم انسانی یک رنگ یک صفت
 مے آید بچہ تو اں شناخت کہ شیطانی کدام است و نفسانی کدام و مسلیک بچہ صفت
 و رحمانی بچہ صفت جواب فرمودند طالبان سہ گروہ اند گروہ طالبان مولے
 و گروہ ابنائے عقبے و گروہ ابنائے دنیا طالبان دنیا را معرفت خواطر
 محال است کہ ایشان را جملہ خواطر بیک رنگ نماید لکن تہ اشتغالیہم بالمآل
 و لا کمال و ابنائے عقبے فرق تو اند کہ میان خواطر و نبوی و آخروی لَوْنُ
 الْخَاطِرِ الَّذِي مُلَوِّنٌ بِنَصِيْبِ حَالِيٍّ مُكَلِّدٌ رُبُّكُلِّ وَرَاقَةٍ الْحَظِّ الْوَقْتِي وَ
 الْحَاطِرُ الْاُخْرَى وَیَ فُجِّرْ دُمِنْ الْحَظِّ الْحَالِيٍّ وَ مُصَنَّفٌ مِّنَ النَّصِيْبِ لَوْنِ قَتِي
 و طالبان مولے تعالیٰ و تقدس جدا کنندہ خاطر عقیبوی و مولوی لَوْنُ الْخَاطِرِ
 الْعُقْبَوِيِّ كَانَ صَافِيًا مِّنَ الْحَظِّ طِ الْحَالِيَّةِ وَ فُجِّرْ دُمِنْ النَّصَائِبِ لِمَا كِبَرَتْ
 و خاطر مولوی مقدس بود از حظوظ خالی و مطہر بود از نصائب مالی یعنی ابنائے
 دنیا را خاطر متفرق بود و ابنائے عقبے را خاطر جمع بود و طالبان مولے را خاطر

ازیراے بسیاری مشغول ایشان تحصیل مال و باید ہاے دنیاوی۔
 ازیراے اینکه خطر ہاے دنیوی بودہ است بہرہ حال تیرہ کردہ شدہ است بکہ تیرہ
 بہرہ دنیوی و اندیشہ آخروی کہ خالی کردہ شدہ است از بہرہ حاصلے و صاف کردہ شدہ
 است از نصیب دنیاوی۔
 و خلل کردہ شدہ است از بہرہ ہاے مالی۔

بنو دزیر کہ خاطر تصور اقتضا کند حق سبحانه و تعالیٰ از تصور منزه است
 و از انچه در خاطر نماید مقلد س تعالیٰ اللہ عنک کیلک علق آید از میں معنی
 است التفکر کخیر گفتہ اند عبادۃ الفقر اتقی الخلق اطرا میں معنی دلیل و راسخ
 است بر ترقی فقر از مقام تصوف اگر اصحاب تصوف مترقی مے بودند از ارباب
 فقر عبادت ایشان از عبادت فقر ابر تر بودے و نیست اگر کسی گوید صوفی بالاتر از فقر است
 کہ فقیر در مقام عبادت است و صوفی از مقام عبادت ترقی کردہ است گویم آئن مقام الصوفی
 اذ اتی الفقر است نہ مقام الصوفی فی ابن الوقت سوال میاں فوت و مروت
 فرق چیست جواب ما قال اهل المعرفۃ المرؤۃ شعوب من المنقوت و هو الاعراض
 عن الکلیاتین والاربعۃ منہما مروت شلخ شجرہ فوت است کہ در بوستان دل
 دوستان بر آید و ثمرہ او انکہ استانند و بدو خود را در آن منزلتے تہند و ثمرہ فوت
 انکہ ترک داد و ستد گوید و اندیشہ کوفین از دل بشوید و در آن خود را حلق و نصیب بخیر
 سوال بندہ خاص حق کدام است جواب بندہ خاص حق آنست کہ او لا زافت
 صحبت عام نگاہ دارد و در دام قبول خاص عام نمے گذارد و ہر کہ را دیدی کہ روئے
 دل او بسوئے خلق بود و یا روئے دل خلق بسوئے او او لا از حلقہ خصوصیت بیرون
 برو دنیا دام شیطان است و ہوا دام نفس ہر کہ خواہد کہ گرفتار نیاید بروست از دنیا بد
 و ترک دانبہ یار و خلق را کہ ہوا ج آں دام است بجایے بگذارد و روش ایں سخن پر یابن
 است در عبارت نیکنی قطعہ با خلق نشستہ خدا میطلبی ۶ و شریوہ ناسر ستر میطلبی ۶
 اینجا کہ توئی ہوا خدا میطلبی ۶ نیکو نگر کنی کرا میطلبی ۶ سوال اصحاب دل در اصطلاحات
 خود خرابات و صومعہ بسیار مے گویند و معنی آں بفہم ما نمیرسد بیاں فرمایند
 جواب ما را از خرابات خانہ آوردن لایں و امثال ایں شنیدہ باشی بشنو کہ زیر
 روشن تر نشنیہ باشی خرابات آنست کہ تو بنودی بے توبات و میساختن بلکہ بے توب
 با خود و شطرنج عیش مے باختن از خرابات عدم ترا بصومعہ جو در ستادند و ترا
 چنینے دادند کہ کس را ندادند و چون تو بصومعہ وجود درآمدی از خرابات عدم درآمدی

بجای
 در مقام
 عبادت
 فقر
 است
 و در مقام
 صوفی
 است
 و در مقام
 عبادت
 فقر
 است
 و در مقام
 صوفی
 است
 و در مقام
 عبادت
 فقر
 است
 و در مقام
 صوفی
 است

باب پنجم در فضائل و مناقب شیخ الاسلام سعید بن جریج بن خنجر اوشی و شیخ فزالدین قدس سره

۱۶۲

و یا خوشچنین گویم که چوں از خرابات عدم بدرآمدی در صومعه وجود درآمدی و در صومعه
وجود شراب همدونوش کردی و چوں مست شدی عهد خرابات انس^ت بی یگم فراموش
کردی محبوب اول که ترا از فناست ابد در وجود آورده است تقاضای متقاضیان
فرستاد و داعیان را نصیب کرد تا ترا از صومعه وجود و خرابات عدم دعوت کنند و ندا
و فای عهد که **وَاللّٰهُ يَدْعُوْكَ اِلَى دَارِ السَّلَامِ** رساند چو گوید **سَادْعُوْا اِلَى مَغْفِرَةٍ**
و دیگرے گوید **وَاَتَلْبُوْا اِلَى رَيْكُمُ** و سیومی ندا کند **تَقُوْا اِلَى اللّٰهِ** و چهارمی آواز دهد
که **يَا اَيُّهَا النَّفْسُ الْمُسْمِنَةُ** و پنجمی گوید **وَتَبَيَّنَ اِلَيْهِ تَبَيُّنًا اِلَى اٰخِرِ الْهَدٰى** -
اینهمه چیست گلشن و صومعه وجود و خود گلشن گرداندا کنوں وقت آنست که برخیزید
وروی دل خرابات عدم آرید و خرابات عدم را با شاز قدوم و انوار دم منور کنید و شراب
محبت نوش کنید محبوب روز نخست فراموش نکنید شعر **فَاَوْدَكَ حَيْثُ الْهَوٰى**
مَا يَحْبِبُ الرَّحِيْبُ **اَوَّلُ** سوال در چیست و صافی کدام است جواب در
جگر است صافی دل دل و جگر در پهلوی یکدیگر نهاده اند امر و مزمار اید و از آن آورده است
تا در دهموں خور که صافی خورد است مرید طالب است لاجرم در جگر است و در نصیب
اوست و مراد مطلوب است لاجرم بادل است و صافی نصیب است سوال در کدام
و دو کدام جواب بادر و بیا تا بدوای بری یعنی بادر دنیا یافت بیا تا دوای یافت
بری بادر و شوق بیا تا دوای ذوق بری بادر و فراق بیا تا دوای وصال بری
باقد و نیتی بیا تا دوایستی بری بادر و قنایا تا دوای بقای بری بادر و نیاز بیا تا دوای
بے نیازی بری سوال معرفت چیست جواب معرفت آنست که حق تعالی را
بگویند تعالی **فَمَنْ دَاْعًا عَنْ اِذْكَ الْعَقْلُ وَالْحَسَاسُ الْاَوْهَامُ** بشناسی که او را

۱۷ آیا نیستیم پروردگار شما **۱۸** خداست تعالی خداوند شما را بسوے خانه سلامتی یعنی بهشت **۱۹** جلدی
کنید بسوے آرزوش **۲۰** و رجوع کنید بسوے پروردگار خود **۲۱** تا بیکند بسوے خدا تعالی **۲۲**
اے هر که ای نفس که ام گیرنده بعبادت حق **۲۳** بپرازد دنیا بسوے خدا گذار شتایی و بریدی **۲۴** آیا دل تو
از روی دوستی به دوست نماید مگر دوست اول را **۲۵** در حالیکه او خالی کرده شده است
از دریافتن محل **۲۶** از زمین و هم از خیال **۲۷**

باب دوم در فضائل خلق شیخ الاسلام معین الدین حسن بن نجوی شریف قطلیب بن یحییٰ راشی شریف فریدالدین گنج شمس رحمہ اللہ

۱۶۳

کے تواند شناخت زیرا کہ کسے باید کہ تا اور بشناسد و در یاد و کسے فی الواقع و غیر

سوال پس معرفت چیست جواب معرفت خود را شناختن است چنانکہ ہر موجود

صلی اللہ علیہ آلم وسلم و عبارت خود بخوبی اشارت فرمودہ است مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ

فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ سوال خود را شناختن چہ بود جواب آنکہ مجموع خود را شنائی

و اجزائے خود را شنائی و اجزاء خود را از کلیات بازوانی و مقصود ہر جزوے معلوم

کتنی و مراد ہر کلی ادراک کئی و خاصیت ہر جزوے بدانی چیست طبائع کلیات

قبل الترتیب بعد التعریف بشناسی کہ چہ بود و چہ خواہد بود و در عالم گذرنی و خود را

باز شناسی آنکہ اصل تست بازیابی بہ تعلم بلکہ بعمل کہ عمل توجیز دیگر است و اسے

میکنی و علم چیز دیگر است و اسے آنکہ میدانی و فرع خود را و اضافت روح خود را معلوم

کئی نہ تعلم بلکہ بعمل اگر بوصول بہشت راضی باشی طالبان بہشت و جویندگان دہشت

نیز دریں ایام و دریں روزگار اندک نہ بسیار صفات ذمیمہ فرع دل و اضافات نفس

مجموعی کہ وصول بہشت را این مقدار کفایت است ایں نیز اگر تیسرے شوار منحصر

عنایت است مرد بختیار باید تا ایں اور اختیار آید و اگر ہمت عالی است سر بدیں فروود

نئے آید و سر برت متعالی سر بدیں فروودنے آرد و اوصاف یا اسر ہا ذمیمہ کانت

أو حمید مع اضافات الرُّوح در دریاے عدم اندازی شناختن اگر باوصاف

بشناسی با خود چہ چیز اندازی و با چہ چیز در سازی بدانکہ اوصاف بر انواع است اوصاف

رحمتی و اوصاف نفسانی و اوصاف قلبی و اوصاف روحی کہ بحکم مجاورت اضافات

یاری معتر شدہ است اگر بندہ را سعادت مساعدا کند دولت و صلت معلوم کند

و ہمت سلوک دروے ظاہر گردید پیر نچتہ و راہ رفتہ و شناختہ طلب کند اگر دست

دہد سر بر قدم او باید نہاد و جاں بشکرانہ او باید داد اگر دست مذہب ایں فصول را مقتدا

خود باید ساخت ہیئت از سخت بدم گرفت و شد خورشیدہ از نور خست ہما چہ را غ

گیرم و چہ چیز دیگر نباید پرداخت کہ روزگار ش بمشغولی آں مشوش شود کہ

نہ نیست در وجود غیر خداے قہارے کسیک شناخت ذات خود را پس تحقیق شناخت ہر

خود را

بابهم و فضائل خلق شیخ الاسلام عبدالعزیز بن بنوری شیخ قطب الدین بن نجتیاراوشی شیخ فرید الدین قدس سرہم

ہر چہ در راہ دل مے آید دریں رسالہ بیاید سوال اینہمہ گفتی و گفتی کہ معرفت چیست
جواب معرفت آنست کہ بدانی کہ مرکب از حسوس نفوس قلوب و ارواح ہر یکے
از ایشان از صفات کم برضد یکدیگر بہت صفات بشناسی ہم بعلم و ہم بعمل کہ اگر بعلم
بشناسی بعمل نشناسی ہیج سودت نکند و اگر بعلم نشناسی نہ بعمل تو عالم نباشی بعمل عارف
نباشی تا اوصاف محو کنی و یا خود چنین گویم کہ تا چوں صفائی کامل بدست آوری
انگاہ ترا عارف تو اں گفت سوال محو اوصاف را طریق چیست جواب آنکہ
اوصاف حسی محو کنی کہ اوصاف نفسانی محو شود تا اوصاف حسی برپاست اوصاف
نفسانی را از اوصاف حسی مد دست و تا مدد برپاست ولایت برپاست و چون
حسی محو شد روئے با اوصاف نفسانی آرد و آنرا بدست محو سپارد کہ اگر با وجود او
نفسانی روئے بمحو اوصاف قلبی آرد نتواند کہ اوصاف نفسانی را مد دست و تا
مد محو نشود و ایک سوئے نشود تا صفات قلبی بود استقاط اضافات محال بود و
بوحث رسیدن خیال بیت بدیاسے عصمت فروز تہ بہ کہ اگر انجا بدیاسے
وحث رسی بہ ابتدا سے ایں کار طاوت است و عزلت و فراموشی خود باستغفار
یاد موئے لعالی

قصیدہ

<p>بایا خودت یاد خدا شرک بود آنجا کہ فتائے مطلقیت مے یلید آزاد کیست کون خود آزاد است محصول دو کونین کہ در بہمت او</p>	<p>تا تو نشوی ز خود جدا شرک بود تا بہت وجود تو ہبدا شرک بود ہر غم کہ بدور بدیاں غم شاد است چوں آب نگویم کہ ہمہ چوں باد است</p>
---	--

منہم آں بدر السالکین بہ آں شمس العارفین بہ آں شیر بدشہ محبت بہ آں
سرایہ مودت بہ شیخ بدر الدین غزنوی بہ کہ افعال پسندیدہ و احوال
گزیدہ داشت و در وقت خود میان اہل سماع و عشق محتشم بود و خلیفہ شیخ الاسلام
قطب الدین بن نجتیاراوشی بود و مشایخ روزگار بر بزرگی او معترف و معتقد

ہو نہ واو تذکرہ کرتے سخن گیرداشت و خلق خدا سے راسخن لپند پر غلطہ کر دے اور اسے
 بدلہ سانیہ سے بیشتر داداے محبت بود و اس بزرگوار را دیوانی است کہ دستور
 عاشقان خدمت و ذرا میں بزرگ مشعل بر دو نکتہ است نکتہ اول در بیان آمدن
 شیخ بدرالدین غزنوی از غرین در لاہور و از لاہور در دہلی کا وردن اور ادا
 بخد مت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار قدس سرہ العزیز حضرت سلطان
 المشایخ قدس سرہ العزیز فرمود کہ شیخ بدرالدین غزنوی میگفت من
 اول از غرین در لاہور آمدم و آن ایام لاہور بغایت آباداں بود چند گاہ
 آنجا بودم بعد از اس غیر مت سفر کردم یکدل اس شد کہ بطرف غرین بروم و یکدل
 اس شد کہ در شہر دہلی بیایم و کوشش خاطر من جانب غرین بسیار بود چہ مادر و پدر
 و اقرباے و دوستان آنجا نباشتم و در دہلی دامادے پیش نمود دین تردد قال
 مصحف یدم اول تینت غرین دیدم آیت عذابا مد بعدہ بنیت دہلی دیدم آیت
 رحمت آمد و ذکر بہشت جوے ہاے اس بحکم فال جانب دہلی آمد و شخص اماد
 کہ در دہلی چاکر بود و سر اس سلطان رفتم اس داماد میزنی پرازت تکہا سے زود
 کردہ بیروں سے آید چوں مرادید کنار گرفت خوش شد و اس سیم در نظر من آورد بعد
 ہم در اس چند گاہ از غرین خبر آوردند کہ مغل در اس دیار رسید مادر و پدر و محل اقربا
 را شہید کردند از سلطان المشایخ پرسیدند کہ شیخ بدرالدین بعد از آنکہ در دہلی
 رسیدہ بخد مت شیخ الاسلام قطب الدین ارادت آوردہ و مخلوق شدہ فرمود اسے
 وے فرمود چوں شیخ بدرالدین بخد مت شیخ الاسلام قطب الدین ارادت آوردہ
 و مخلوق شدہ تا اس غایب کہ شیخ الاسلام قطب الدین در صد رحیات بود
 شیخ بدرالدین ملازم خدمت پر بود نکتہ دوم در بیان کرامت شیخ بدرالدین
 غزنوی رحمۃ اللہ علیہ سلطان المشایخ فرمود کہ شیخ بدرالدین را با خوا
 خضر ملاقات بود پد شیخ بدرالدین گفت اگر مرا بنامی نیکو باشد روزے در مسجد
 در تذکرہ حاضر بود جاے بلند نشسته کہ سے آنجا نتوانستے نشست شیخ بدرالدین

پدر را بنمود کہ آں خواجہ خضرست پدر شیخ بدرالدین دید و خاطر کرد ایں زماں اورا
چیز حسرت ہم بعد از تذکیر خواہم دید چوں تذکیر تمام شد خواجہ خضر از آنجا غایب شد
سلطان المشائخ نے فرمود کہ شیخ بدرالدین سخت بزرگ بود فاما ہر گاہ کہ
در شہر درآمد و بخلق مشغول شد کار او چگونہ پیش رود و نیزے فرمود اگر کسی بزرگے
را بیند و باز غایب شود از نظر ایں قوت ہنتر خضر را باشد وے فرمود ان شیخ بدرالدین
غزنوی شنیدم کہ من در خانہ قاضی حمید الدین ناگوری در کیم دیدم جانبہ سستین
دادہ است و ہوا و سرمست میرزی در تہ دشت من جویوہ آستم نو پیش آورد و دم درجا
قبول کرد و پوشید و گفت پدر ترا بر من منت ہاست دریں محل سلطان المشائخ
فرمود اگر کسی در محل شکنجہ لطفہ و اخلاقی کن اندر ہمہ عمر او بسندہ باشد و کاتب حرب
از خدمت سید اللہ ادا ت سید حسین عم خود سماع دارد کہ مردے محقرے بخدمت
سلطان المشائخ میآیدے پیش او قیام تمام آوردے و دلاری کردے بخلایا
یا راں اعلیٰ کہ ایشان را بدار حد تعظیم نے کند و ایں مردشایاں آں نے نماید فرمود
کہ ایں مرد وقتے مراد در حالت اضطراب یک گز جامہ یاری کردہ است پیش من
آوردہ حق آں نگاہ میآیدم سلطان المشائخ نے فرمود در آخر حجب نمازی
آمدہ است بچہ درازی عمر کہ شیخ بدرالدین غزنوی بیوستہ آں نماز بگذاوے
بعد از اں فرمود کہ از نظام الدین پسر شیخ ضیاء الدین پانی پتی علیہ الرحمۃ شنید
ام کہ در آں سال کہ فوت شیخ بدرالدین غزنوی بود نماز نگذاوہ بود او گفتند
چرا سال آں نماز نگذاوہ اید فرمود مرا از عمر چیز نامزدہ است ہماں سال نقل
او بود و دفن شیخ بدرالدین غزنوی در یاپان پیراوشی شیخ الاسلام قطب الدین
بختیارست قدس سرہ العزیز و سلطان المشائخ نے فرمود من از شیخ
بدرالدین غزنوی شنیدم میگفت کہ شیخ قطب الدین بختیار قدس سرہ العزیز
ایں دو بیت بسیار گفتہ رباعی سوداے تواند دل دیوانہ ماست ہرچہ نہ حدیث است
افسانہ ماست بیگانہ کہ از تو گفت او خویش من است ہرچہ نہ از تو گفت بیگانہ

منہم اہل پیشواے اہل شریعت اہل مقتداے اہل طریقت اہل مشہور متوکل
 اہل میان اولیا و عرفا اہل گل اہل ازسرتا قدم ہمدل عتی شیخ نجیب الدین
 متوکل قدس سرہ الغریر برادر و خلیفہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 بود و ایں بزرگ عجب عالم داشت و عجب شے داشت سلطان المشائخ نے فرمود
 شیخ نجیب الدین متوکل مدت ہفتاد سال در شہر بود و یہ وادارے داشت
 با اتباع و فرزندان متوکل بودے و عیش خوش داشت و مے فرمودن بہت
 وے دریں شہر ندیدم و مے فرمود کہ او نہ استے کہ آخر و کلام روزست و ایں ماہ
 کلام ماہ است و ایں درم چہ درم است و مے فرمود روز عید بود شیخ نجیب الدین
 انچہ در خانہ داشت اتفاق کردہ در نماز عید رفت چوں از انجا باز گشت برابر چند
 نفر باز در خانہ آمدہ پرسیدہ چیرے طعام موجود بہت گفتن کہ شما انچہ در خانہ موجود
 بود پیش از نماز تمام بخج رسانید و در نماز رقتی ایں زماں چیرے نمازہ است
 طرف یاراں ملتفت شد و یاراں را معذرتے کرد و خود بالاے بام رفت بحق
 مشغول شد ہمدیں میاں مے ہندم و مے بالاے بام مے آید و ایں بیت
 میگوید بیت بادل گفتم دلا خضر اینی بادل گفت اگر مرا نماید نیم و ایں مرد
 میلنے طعام پیش آورد و گفت کہ کوس توکل تو در عرش میان ملاء اعلیٰ نے
 و توجہ بہت اینی ملتفت گشتہ شیخ فرمود حق میدانہ سبب خوب ملتفت نگشتہ ام
 سببیاں التفاتے روے دادہ بود بعدہ ایں مرد گفت کہ ایں طعام بر فرزندان
 خود برساں خدمت شیخ نجیب الدین دامن مبارک خود بدیاں طعام غیبی پر کردار
 بام فرمود آمد و بفرزندان خود رسانید چوں از بالاے بام آمد ایں مرد را ندید
 و اں مرد متحضر بود سلطان المشائخ نے فرمود کہ شیخ نجیب الدین متوکل
 را برادرے بود و در پداؤں ہر سال بدیدن او استخارہ رفتے تا وقتے ہر دو برادر
 بدیدن شیخ علی بزرگ کہ صاحب نعمت بود و در پداؤں رفتہ شیخ نجیب الدین
 دوسہ گام پیش از انکہ بویار سد براسے رعایت ادب پافراز کشید چنانکہ نخست

بادشاه و فضائل خلق فتح الاسلام عبدالحق بن حسن بنوری شیخ قطب الدین بن محمد فیاضی شیخ فرید الدین قدس سرہ
 پاسے برز میں نہادہ پس اراں پاسے خود بریور یا کہ مصلے است نہاد شیخ برنجید و
 گفت کہ این بویا مصلے است و ہر دو برادر شستند و کتابے پیش شیخ علی بود
 شیخ نجیب الدین پرسید کہ این کدام کتاب است چوں آں بخش باقی بود جواب
 نیافت شیخ نجیب الدین گفت اگر فرماں باشد این کتاب را بنیم اجازت یافت
 بخورد آنکہ کتاب بکشا دید کہ در آخر زماں اینچنین مشائخ باشند کہ در خلا معصیت کنند
 و در بلا چوں بر بویاے ایشان کسے پاسے نہاد قیامت قائم کنند حسین آں در
 نظر شیخ علی داشت و گفت کہ کتاب شماس توبے قصد و نظر آمدہ است شیخ علی
 پشیمان شد و معذرت بسیار کرد سلطان المشائخ مے فرمود شیخ نجیب الدین
 را در آں شب کہ فاتحہ بود بی بی فاطمہ سام را کہ در حوالے قصیدہ مذرت خفہ
 است و روضہ اوقبلہ حاجات خالق گشتہ نبویا لمن روشن شدے یک نئے بانیم
 مے قرص پختے و بخدمت شیخ نجیب الدین متوکل فرستادے و میان بی بی فاطمہ
 سام و شیخ نجیب الدین متوکل برادر خواندگی و خواہر خواندگی بود چوں آں قرص
 برسید شیخ نجیب الدین فرمودے چنانکہ بی بی فاطمہ از حال درویشاں
 آگاہی میشود اگر بادشاہ وقت را شود چنیرے بابرکت فرستد بعدہ تبسم کردے
 و گفتے بادشاہاں را این کشف از کجا سلطان المشائخ مے فرمود پیش آں آنکہ
 من بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین قدس سرہ العزیز پیوندکنم
 مجد بودم روزے در مجلس شیخ نجیب الدین متوکل قدس سرہ العزیز برقام
 و گفتم یکبار سورہ فاتحہ اخلاص بخوانید بہ نیت آنکہ من قاضی جائے شوم شیخ
 نجیب الدین اغاض کرد من دستم کہ این التماس سمع مبارک ادر رسید باز
 گفتم کہ یک بار سورہ فاتحہ اخلاص بخوانید بہ نیت آنکہ من جائے قاضی شوم
 دریں گرت تبسم کرد و فرمود کہ تو قاضی مشو چنیرے دیگر شوریں حرف سلطان
 المشائخ مے فرمود کہ این چہ خداست کار بود از این کار کہ فاتحہ ہم بخواند و میفرمود
 کہ شیخ نجیب الدین متوکل در باب خرچ کردن دنیا بدیں عبارت فرمودے

باب دوم فیغالب خلقا شیخ الاسلام معین الدین حسن بن محمد شیخ قطب الدین نجیب راوشی شیخ فرید الدین قدس سرہ
 کہ چوں مے آید بدہ کہ کم نیاید و چوں میزد نگاہ مدار کہ نیاید و مے فرمود شیخ نجیب الدین
 از خدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز رسید کہ
 کہ مرد ماں بچندیس گونہ ایس زماں کہ شما درناجات یاربے گوئد جواب مے شنوید
 کہ لَیْسَ لَكَ عَبْدٌ مِی فرمود کہ خیر بعدہ فرمود اَلَا رَحْمَاتٌ مُّقْلَمَةٌ اَلْکَوْنِ باز
 پر رسید بچندیس مے گویند کہ مہتر خضر بر شامے آید فرمود کہ خیر باز رسید بچندیس گونہ
 کہ ابدال الابرشما آمد و شد دارند وریں باب بکے نفرمود و گفت تو ہم ابدالے
 مے فرمود کہ شیخ نجیب الدین متوکل ہر سال بخدمت شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز در اجودہن ہر رفتے چوں خواستے کہ باز
 گرد و بوقت وداع فاتحہ التماس کردے نیت آنکہ چنانکہ ایں بار آمدہ ام بار دیگر
 نیز بیایم شیخ شیوخ العالم بعد فاتحہ خواندن فرمودے کہ بار ما خواہی آمد انور
 کرت بخدمت شیخ شیوخ العالم پیوست چوں نوز و ہم کرت خواست کہ باز
 گرد و بخدمت شیخ شیوخ العالم عرض داشت کرد کہ بندہ ہر کرت کہ بخدمت
 التماس فاتحہ کردہ نیت آنکہ چنانکہ ایں بار آمدہ ام کرت دیگر ہم بیایم و بر
 مبارک شیخ شیوخ العالم رفتہ بود کہ بار ما خواہی آمد انوں تا ایں غایت
 نوزدہ کرت شد کہ بخدمت رسیدہ ام باز التماس میکنم و فاتحہ رخاست غایم
 کہ یکبار دیگر بیایم تا بپست بار راست شود شیخ شیوخ العالم فاتحہ تہ خواند و ترنہ
 کرت کہ در شہر آمد لقل شیخ نجیب الدین بود رحمتہ اللہ علیہ و رضہ متبکہ او بیرون
 شہر در عازہ منندہ است قدس سرہ العزیز منہم آں باسط علوم ربانی آں کا
 خواست معانی غنی مولانا بدر الحق والدین اسحاق بن علی بن اسحاق
 الدہلوی و ایں بزرگ در زند و ورع و عشق و در و بکاسبے نظیر و داماد و خادم
 و خلیفہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین بود قدس سرہ العزیز و ذکر
 ایں بزرگ مشتمل بر دو مکتبہ است نکتہ اول در بیان پیوستن مولانا بدر الدین
 اسحاق بخدمت شیخ شیوخ العالم و آوردن ارادت و کثرت بکا و تجرا و در

در آمدن
 مولانا در شہر
 پیوستن بخدمت
 مولانا بدر الدین

در آمدن

باب دوم فضائل حاکم شیخ الاسلام معین الدین حسن بن سحر شیخ قطب الدین بختیار خاں شیخ نور الدین بن محمد
 عالم دینی قدس سرہ العزیز منقول است کہ اس بزرگ ہم از شہر حبل بود و علم ہم
 در شہر کردہ بود و از دانشمندان خوب طبعان شہر در علم و فضل فائق گشتہ چون دانشمند
 بکمال در شہر حاصل کرد و ہمت بلند داشت خواست تا جمیع علوم را باقصی النایۃ حاوی شود
 و چنانکہ مشکلی نیز در علم علی بروماندہ بود کہ از فحول علمائے شہر حل نشدند بدین سبب بکاتب
 بسیار قیمت بخارا کرد چون در اجودہن رسید و در آن ایام صیت کرامات و تبحر
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز در عالم منتشر شدہ بود و خلق
 خدائے تعالیٰ از اقامتیم روئے بجا کہ بوس آنحضرت با عظمت نہادہ الغرض خدمت مولانا
 بدر الدین اسحاق یار سے داشت عزیز او خدمت مولانا را بر آں آورد کہ با خدمت
 شیخ شیوخ العالم ملاقات کند چون خدمت مولانا بدولت پایے بوشیخ شیوخ
 العالم رسید شایع دید کہ سید مصطفیٰ و تقریر و لکشاے او از ضمیر آیدہ حکایت میکند و دل
 از دست مے برد چنانکہ سلطان المشایخ مے فرمود کہ حسن عبارت لطافت تقریر بر
 شیخ شیوخ العالم بحدے بود چون بسبح اینکس رسید خواست کہ اینکس از رعایت ذوق
 ہماں ساعت بمیرد و نیکو باشد الغرض چند مشکلی کہ خدمت مولانا را بود از خدمت شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز و عین بحث علمی و تقریر حکایات
 دینی حل میشد خدمت مولانا نتیجہ ماند با خود گفت کہ اس بزرگ کتابے نزدیک خود
 ندارد و جامہائے چادر پوشیدہ از علم من لدنی خبر میدہایں علم کسی نیست ببحث
 چیزے کہ در بخارا میرقم صد چن ہاں ہمیں جایا فتم نیت بخارا رفتن از خاطر مبارک
 دور کرد و با اعتقاد صافی بخدومت شیخ شیوخ العالم پیوست و مرید آنحضرت شد
 شیخ سعدی گوید بیت من کہ در بیج مقالے نزوم خمیہ عشق پیش توخت بیفکندم
 و سب نہادم * شیخ شیوخ العالم نیز چون خدمت مولانا را قابل دید و محبت فرمود
 و بخادمی و دامادی خویش مشرف گردانید و بحریمیت مخصوص کرد و گاہی بحدے کشید کہ
 یکے از اصلمان در گاہ بے نیازی گشت بنعمت خلافت شیخ شیوخ العالم
 رسید و ہم بخدومت شیخ شیوخ العالم مستقیم ماند و از اقرباء و خویش و پیوند کہ در شہر

بادیوم و فضل خلق شیخ الاسلام معین الدین حسن بخاری شیخ قطب الدین بختیار راشی شیخ فرید الدین قدس سرہ

داشت بکلی برید و بادوست یکے شد مصرع دل و جان تن با خیالہ، یکے شد کا
حروف از والد خود سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ خدمت مولانا
بدر الدین اسحاق رحمۃ اللہ علیہ بعد سے سیر الیکالو د کہ یک ساعت چشم مبارک
او از آب دیدہ خالی بنودے ایں ضعیف گوید بیت اسے رعفت خانہ عقلم خراب
مردم چشم زگریہ غرق آب چنانکہ از کثرت گریہ در سر و چشم مبارک او گل افتادہ بود
بزرگے خوش گوید بیت فرو خواہد زدن سقف و چشم بہ بت آغاز کردہ است این چنان
وقتہ جدہ پدریں کاتب حروف کہ بیعت بخیرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین
داشت خدمت مولانا بدر الدین اسحاق را گفتاے برادر اگر شما ساعته آب دیدہ خود
نگاہارید من علاج آں بسرہ کنم خدمت مولانا بدر الدین بگریست و فرمود کہ اسے
خواہر من چکنم کہ آب دیدہ بردست من نیست بزرگے خوش گوید بیت از آب دیدہ
خانہ چشم خراب شد پس نادیم دیدہ خانہ خراب والد کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ
سے فرمود کہ خدمت مولانا بدر الدین اسحاق بعد نقل شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین قدس سرہ العزیز و سببی جمیعہ قدیم اجود من نبشتے و سبب آں بود
چوں بعد از نقل شیخ شیوخ العالم از فرزندان او شیخ بدر الدین سلیمان
بر سجادہ شیخ شیوخ العالم نبشت خدمت مولانا بدر الدین اسحاق چنانکہ
پیش شیخ شیوخ العالم خادمی میکرد پیش مخدوم زادہ خود کہ خدمت بست استاؤ
بزرگے خویش گوید بیت در خدمت تو اسے ز دل و جاں عزیز تر جاں بریاں
بہ بندم صدمہ گئی تخم چوں چند گاہے بریں بگذشتہ البتہ حاسداں میان شیخ
بدر الدین سلیمان و صاحب خدمت مولانا بدر الدین اسحاق القاء عداوت
کرد و نہا استند کہ منصب دمی خود فرو گزید خاطر مبارک خدمت مولانا بدر الدین
اسحاق بریں سبب منقص شد و بریں باب با سید محمد کرمانی جد کاتب حروف
مشورت کرد و سبب محمد کرمانی عزت و احترام مولانا بدر الدین کہ خدمت
شیخ شیوخ العالم داشت دیدہ بود فرمود کہ مولانا مصرع صحبت کہ بغزت بنود

باب نم در فضائل خلق شیخ الاسلام سعید الدین حسن شیخ قطب الدین بختیار راشی شیخ فرید الدین قدس

۱۷۲

دوری بہ خدمت مولانا چون اس سخن بشنید و سبھی جمع آمد پوشست الغرض خدمت
والد رحمۃ اللہ علیہ فرمود من و خواجہ یعقوب پسر خورشید شیوخ العالم فرید الحق والہ
شیخ علاؤ الدین نبیرہ شیخ شیوخ العالم قدس سدرہ الغریز و چند خود کے دیگر
مسجد جمعہ پیش مولانا بدر الدین اسحاق کلام اللہ بخواندیم حاجی مبارک کہ غلام
شیوخ العالم بود و خدمت شیخ قدس سدرہ الغریز یا سم جہازی دختر خود بی
فاطمہ را کہ در حبالہ مولانا بدر الدین اسحاق بود و داد و خلیفہ ما بود الغرض
والدے فرمود اے زمان کہ خدمت مولانا در نماز چاشت مشغول شدے چند
بگرفتے کہ بوقت سجد و سجدہ جائے ایٹاں تمام از آب دیدہ مبارک تر گشتے و
والدے فرمود کہ مولانا بدر الدین اسحاق قدس سدرہ الغریز مشعلہ سوزار
بود و زویر بکمال مراد خداے رسیدہ غرض از آمدن اس جہاں مردم
کمالات است چون بکمال رسید پیش از بیت نذرند چیز و دہ شیخ شیوخ
صدید قدس سدرہ الغریز منقول است کہ وقتے در حیات شیخ شیوخ العالم
مولانا بدر الدین اسحاق قدس سدرہ الغریز اس بیت بر زبان مبارک مذکور
پیش سیاست بخش و چہ نطق نمیزند اے زہرا صحوہ کم پس تو نوا چہ میزنی
موز در ذوق اس بیت در عالم تحیر بود و ہر بار کہ بر زبان مبارک مے آمد بکائے
پیدا مے شد چون وقت نماز تمام درآمد شیخ شیوخ العالم خدمت مولانا بدر الدین
اسحاق رحمۃ اللہ علیہ امامت فرمود و خدمت مولانا در نماز شروع کرد و تحریک مے
و بجائے قرات ہمیں بیت بر زبان مبارک ایٹاں گذشت بعدہ یہوش شد
چون بخود باز آمد شیخ شیوخ العالم فرمود کہ باز در امامت شروع کن و حاضر را
دریں کرت نماز تمام کرد و سلطان المشائخ مے فرمود کہ مرا با مولانا بدر الدین
اسحاق محبت سخت بود و در کل امور کہ مرا پیش آمدے خدمت مولانا پیش
شیوخ العالم مدد ہا کردے و خود نیز تربیت ہا فرمودے تا اں غایت کہ
مولانا در صد حیات بود و بسبب عظمت احترام او سلطان المشائخ بکے

باب دوم در فضائل خلیفہ شیخ الاسلام معین الدین حسن بن سبوح قطب الدین بختیار خانی فرید الدین قدس سرہ

بیعت نذا و چون خدمت مولانا در پرده شده بعد از آن دست بیعت دادن کرد
 و سید محمد کرمانی جد کاتب حروف که محرم آن خاندان کرامت بود در وجود بن فرستاد
 پائسران مولانا بدرالدین خواجہ محمد و خواجہ موسیٰ و والدہ ایشان را کہ دختر شیخ
 شیوخ العالم و حرم محترم خدمت مولانا بود در شہر آورد و بانواع رعایت کرده در باب
 ایشان تربیت آفرمود چنانکہ این کیفیت مشرح در ذکر بنی فاطمہ در نکتہ مناقب
 دختران شیخ شیوخ العالم تحریر یافته است و خدمت مولانا بدرالدین در علم تصنیف
 کتابے منظوم تالیف کردہ است کہ بر بلاغت و تجر و فصاحت ایشان دلیل و واضح
 و آن را تصنیف بدری گویند و در آخر آن کتابیں شعر غزلیہ است شعر

وَيْسِيْلُ سَيْلُ الدَّمْعِ مِنْ مَائِي
 مِنْ غَمَلَةٍ فِي هَذِهِ الْأَوْرَاقِ
 وَاجْعَلْهُ بَعْدَ الْمَوْتِ مَنِي الْبَائِي
 لَهْوِي إِلَيْهِ أَفِيئَةُ الْعُشَائِي
 يَا مَنْ سَتَرْتَ مَعَائِبَ الْإِفَائِي
 فَهَاجَمِ الْطَّيْسَ لَا مَنَ رَاوِي
 وَارَى الْبَغَاقِ مَوَاضِعَ الْخُلَاقِ
 وَعَلَيْهِ قَسْ حَالِ الْعُدُوِّ وَالْعَائِي

أَنِّي بَسَطْتُ يَدِي إِلَيْكَ اِلْهِي
 فَأَرْحَمَ بَكَائِي وَأَعْفَ عَمَّا قَدْ حَوِي
 وَاسْأَلُكَ بِفَضْلِكَ ثَلَّةً فِي نَظْمِي
 وَأُكَلِّبُ عَلَيْهِ مِنْ قَبُولِكَ جُرْعَةً
 وَأَنْظُرُ شَوْاعِلَ خَاطِرِي وَكُنْدَاكِي
 فَقَدْ ابْتَلَيْتُ بَلِيَّةً لَمْ أَرَحْمَا
 الْكَدْبُ فِيهَا رَاحِلٌ أَوْ تَادِي
 وَتَحَلَّ فِيهَا كَاثِبٌ مَتَا بَسْ

ترجمہ اشعار تصنیف کہ حضرت بدرالدین اسحاق تصنیف فرمایند

رواں مے شود و اشک از گوش چشم من
 از غفلت و دریں در قہر + + +
 و بگرداں این نظم را بی موت از من باقی یادگارے
 تا فرود آید بسوئے نظم گردن پاسے غشاقان
 اسے کہیکہ پوشیدہ عیب ہاے عالم را
 بدہ تو بخت از تباری ہلاکت نیست نہ مرگ و عذاب
 مے بینم من نفاق را در جا ہاے اخلاق
 و بریں قیاس کن حال تمنائیں و دوستان این ملک را

پس بذر کہ من کشادہ کردم بہر وقت و خود را کہ بگویند
 پس رحم کن بر گریستن من بنفش از پیوستہ کہ گواردہ است
 و تو کن بفضل خود جیسے کہ دریں نظم واقع شود
 بہرین بذر نظم از قبول خود جسرعہ
 نہ میں شغل ہاے خاطر مرا و سختی ہاے مرا
 پس تحقیق از موعودہ من سنجی کہ امین نام من از سختی
 و دین دریں ایام رفتہ است یا کم است
 فرود آمدن عیب کا دلایم و منی نہان بہ خصوص اشکار است

وایں دم و فضائل خلقا شیخ الاسلام عیالین حسن بنوری شیخ قطب الدین بن نجیب راوشی فرید الدین قدس سرهم

وَالْيَوْمَ يَوْمُ الْفُسْقى وَالْفُسْقى فِي
يَتِمَّازُ عَوْتُ تَمَّازِجِ الْأَوْثَاقِ
أَدْهَى الْبِلَادِ وَالسَّوْغِ الْأَوْحَى
الْأَوْسَعِ ابْنِ عَلِيٍّ الْأَوْسَعِ

وَالْعَيْشُ فِيهِ لَمَنْ تَرْتَدُّ عَامِلًا
الْعَادِلِينَ أَوْ كِلَيْنِ لَحْسِي مَهْمُ
وَأَرَى الزَّيْمَانَ عَزِيمِ الْأَوْطَانِ
وَأَرْحَمُ لِمَنْ يَسْأَلُ وَيَدْعُو عَبْدَكَ

و نیزه مولانا بدین اسحاق رحمة الله علیه در تہمتہ تصرف مذکور بقلم مبارک خود
بالتاس سلطان المشايخ بنیشتہ بود شیخ منی وقرآن اھل النظم العزیز
الامام المجاہد العالم نظام الملک والذین محمد بن احمد ذو الحصاد
الرضیۃ والشمائل السنیۃ شملت شماء بلہ واثارہ وعتت فضائلہ واثارہ
والی وان کنت قلیل المضاعۃ فی هذه الصناعۃ ولکن اتفاق هذا
النظم کان لمر من هو واجب الایتمام کسبۃ المملکتین یدعی سلیمان
وهو دام فضله التمس منی هذه الأسطر مع کثرۃ قدرہ فکتب لای
امتیثا لادمرہ وانا أضعت الفقرا الی اللہ العزیز اسحاق بن علی
الذی ھلوی یخطی رجاء ان یدلکم فی اصالح دعاہ حامدا او مصلیا

امروز روز بد کاری و بد کاران است
بارہ بارہ کردہ بخورند مانند بارہ کردہ خوردن مرغیان
شیخ منی ہائے بلا و از ترس ہائے سوزانند
اسحاق ابن علی ابن اسحاق

و براحت بودن فی وقت حال تم کسے را کہ بدینی اختیار
عالمان عادلان این زمانہ خوردگان شہرہ دانند
عزیز بنیم من زمانہ را کمیا فت زیر کاں انرا
رحم کن مر کسے را کہ بخواند این قصیدہ را و دعا کن بیدہ

شدید از من و خواند این شعر را رحمت و پیشوائے خلق بسیار کوشش کنندہ در کار دین دانا بحقایق اگر است
کرده و دین محمدی پیغمبر صاحب خصالت ہائے پندیدہ صاحب دہائے استوار فرات ہست فصولت
نیکی و او بہرہ و دیگرہ ہست ہر نشان ہائے خوبے او بسیار ہست بزرگیہائے دانور و بدستی کہ من و اگرچہ
بودم من کم نایز و کار شاعر لیکن اتفاق افتاد این نظم بود ہست از بہت فرمودن کسے کہ انکس لازم
است قبول کردن فرمان نظم کردن مانند ویدن و شتاب کردن مورچہ ہست در حضور سلیمان اک نظام محمدی
ہمیشہ باد بزرگی او درخواست کرو از من این چند سطر نوشتن را یا بسیارے بزرگی و منزلت خود پس نوشتہ
من این چند سطر را برائے فرمان برداری فرمان او و من ناتوان ترس تحتاجاں بسوسے اللہ توانا و بے نیاز
استحق پیسر علی باشندہ ملی نوشتہ چند سطر را بجنہ خود و امیدانکہ یاد کند آن نظام اسحق
پہنیکو محمدی ہست خود در وقت عزیز خود در حالیکہ شک کنندہ خدام و درود
فرستند کا مصطفی ام بر جنتک یا ارحم الراحمین و

بارہم و خواہی خلق شیخ الاسلام معین الدین حسن بخاری شیخ قطب الدین بختیار خانی فرید الدین قدس سرہ

تکلمہ دوم در بیان عظمت کرامات مولانا بدرالملک والہ الدین اسحاق قدس اللہ
سرہ العزیز و رفتن او از دار دنیا بدار عقبہ منقول است کہ ملک شرف الدین
کبریا قطع و یو پالپور بود و اتفاق آں شد کہ بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والہ الدین قدس اللہ سرہ العزیز ارادت آرد بدین نیت دولت قدسوس شیخ قیوچ
العالم چل کرد و بیعت التماس نمود شیخ شیوخ العالم اشارت بجانب لانا بدر الدین
اسحق کرد کہ ایں را تو دست بیعت بده خدمت مولانا بدر الدین بحکم فرمان شیخ
شیوخ العالم او را دست بیعت داد و بعد چند گاہ بحکم فرمان بادشاہ عہداور بند کردہ
از یو پالپور بجانب شہر رواں کردند ملک شرف الدین عرض داشت
دریں باب بخدمت مولانا بدر الدین اسحق نوشت و کسان خود را گفت چوں
در اجودہن بر رسید فصل خرپوزہ است قدرے خورپزہ بخیرید و برابر عرض داشت
بخدمت مولانا بدر الدین کہ مخدوم منست بہرید چوں کسان ایں عرض داشت
با خورپزہ بخدمت مولانا بدر الدین رحمۃ اللہ علیہ آوردند جمیع از عزیزان بخدمت
آں بزرگ نشستہ بودند قاضی صدر الدین حاکم اجودہن خادمی مولانائے کرد
او را فرمود کہ صدر الدین ایں را قیمت کن قاضی صدر الدین خورپزہ قیمت
کرد چوں بخدمت مولانا رسید نصیب خدمت مولانا بدر الدین پیش نہادہ خدمت
مولانا بدر الدین فرمود نصیب شرف الدین کبرے ہم نزدیک من بہنہ چوں
خرپوزہ قیمت شد خدمت مولانا دستار مبارک خود از سر فرو آورد و نزدیک
خرپوزہ کہ نصیب شرف الدین کبرا بود نہاد و فرمود کہ مایں خورپزہ راستہ فرم
دایں دستار بر سر نہ بنیم تا آں زمان کہ شرف الدین کبری نیاید چوں
او رسید با و ایں خورپزہ بخوریم ایں چوں بگفت و حکایات مشارع و مناقب بزرگا
با حاضران مجلس مشغول شد ساعتی گذشت شرف الدین کبری رسید خدمت
مولانا بدر الدین رحمۃ اللہ علیہ دستار مبارک بر سر خود نہاد و بخورپزہ خوردن
مشغول شدند دریں میان شرف الدین کبرے حکایت تخلص خود بخدمت

۱۷۵
جمعی

مولانا بدرالدین اسحق رحمۃ اللہ علیہ گفتن گرفت کہ غماز ساختے پیش بادشاہ درباب
من نوعدگیر کیفیتے باز نموده بود چوں بادشاہ را کذب تحقیق شد فرمانے دیگر فرستاد
کہ اور تخلص کنی و ہر جا کہ رسیدہ باشند ہم از آنجا اور باز گردانید من بندہ و قصہ ہوا
رسیدم کہ میں فرماں رسید از برکت مخدوم بامحرمیت تمام بخدمت پیوتم منقول است
کہ یاران شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سدسہ نبوت بہمت ہمیں در
سواد اجداد ہن میرفتن چوں نوبت بمولانا بدرالدین رسید خدمت مولانا نیز
بہمت ہمیں رفت و دوپسر شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سدسہ
الغیر را برابر خدمت مولانا بدرالدین بیرون آمدند و انشاء راہ بخدمت مولانا
مے گفتند کہ میراں بابا را آنچنان کراست نیست کہ میراں سیدی احمد را زیر اچہ
میراں سیدی احمد بر شیر سوار مے شوند و ما بہت میگیہ ند مولانا بدرالدین
فرمود کہ مخدوم زادگان اینچنین نہاید گفت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
بغایت بزرگ اند کہے بکرامات و عظمت ایشان و متعلقاں ایشان ز سر الغفر
چوں پیشتر رسید شیرے از جنگل بیرون آمد و ہر دوپسر شیخ شیوخ العالم
بر درخت سوار شدند و خدمت مولانا پیشتر شد و استین مبارک بر سر آں غیر میزد و
مے گفت کہ اے سگ ترا چہ محل کہ در نظر مخدوم زادگان من در آئی بعدہ پسران
شیخ شیوخ العالم را گفت از درخت فرو د کہید ایشان گفتند تا آں شیر نزود ما
فرو دنیا ئیم خدمت مولانا رحمۃ اللہ علیہ آں شیر را گفت اے سگ برو شیر سر
بر زمین نہاد و باز گشت پسران شیخ شیوخ العالم از درخت فرو د آمدند و از آن
سخن کہ مے گفتند پشیمان شدند سلطان المشائخ مے فرمود کہ مولانا بدرالدین
اسحق چیزے مے نوشت وقت نماز دیگر تنگ بود کہے گفت خواجہ وقت
نماز دیگر تنگ مے شود کیے را فرمود کہ برو آفتاب را بہیں او رفت دید و گفت کہ
تنگ وقت است آفتاب فرو مے شود و دیگرے را فرمود کہ برو بہیں او ہم گفت
آفتاب نزدیک است کہ فرو د شود مرا فرستاد من نفتم گفتم کہ خواجہ آفتاب نزدیک

باب دوم و فضائل خلفا شیخ الاسلام معین الدین حسن بنجوری شیخ قطب الدین بن محمد رادشوی شیخ فرید الدین قدس سرہ

۱۷۷
ہست کہ فرو و شود بعدہ خدمت مولانا فرمود تا امر و ز آفتاب را بگویم تا صفحہ تمام شود
فرو و زو چوں صفحہ تمام شد خواہ فرمود کہ آفتاب یہ بین چوں یک کس بالا رفت دید
کہ آفتاب برقرار است خواہ حکیم سناقی مدوح امیر المومنین کرم اللہ وجہہ
خوش گوید شعر قوت حسرتش ز قوت نمازہ داشتہ چرخ را ز گشتن بازہ و سلطان
المشاہد مے فرمود کہ مولانا بدرالدین اسحاق چنان خادمی شیخ شیوخ العالم
قدس مدسره العزیز کردے کہ از دہ تن چنان خدمت نیاید با آن بہم مستغرق
و مشغول حق بودے تا بجدے کہ بخدمت شیخ شیوخ العالم شستہ مستغرق
حق تعالی بودے کہ از خود تہیز داشتہ و خدمت مولانا سخت بزرگ بود و صاحب
نعمت تاروزے من یا ایشاں گفتیم کہ من در حالت تنگیہا اول شیخ شیوخ العالم
را با و میکنم پس از اں شمارہ حضرت عزت شفیق مے آرم جواب گفت کہ من نعمتے
داشتم از من سلب شدہ است و در عزیت آنم بعدہ سلطان المشائخ فرمود سبحان
اللہ پیش از اں خود چہ نعمت بودہ است کہ این زماں کہ بدیں حد است آنچنان
بود کہ روزے شیخ شیوخ العالم مولانا بدرالدین اسحاق را عتاب کرد و سبب
آنکہ وقتے خدمت شیخ شیوخ العالم مولانا بدرالدین را آواز دادہ بود ہمانا مولانا
بدرالدین اسحاق از غلبہ کار جوابے گفت شیخ شیوخ العالم از و بنحید و بہ
نفس شیخ رفت کار از سر گیر پیشینہ رفت و جب شد سلطان المشائخ مے فرمود
بزرگے بود از خلفائے شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس مدسره العزیز
وقت نقل او بر وقت او حاضر شدم چوں من بخدمت شیخ کبیر شیخ شیوخ العالم
رسیدم و از حال نقل آں بزرگ بخدمت شیخ شیوخ العالم باز نمودم شیخ
شیوخ العالم چشم مبارک پُر آب کرد و فرمود کہ حال نماز چہ بود گفتیم سہ روز نماز
نوت شد شیخ شیوخ العالم بیچ گفت مولانا بدرالدین اسحاق درین
محل گفت کہ این نیکو رفت من با خود گفتیم شیخ شیوخ العالم درین باب بہ نفع
حراشد کہ مولانا بدرالدین رحمۃ اللہ علیہ ازین ما گوید تا وقتیکہ نقل مولانا بدرالدین حق

باز هم در فقه و فقه و فقه شیخ الاسلام علی الدین حسن نجری شیخ قطب الدین بن نجف و شیخ فرید الدین قدس سره

بود رحمة الله علیه نماز و یا دعا و بجا می گذارد و او را در تمام کرد و رسید وقت اشراق شده است
اشراق نیز گذارد و او را در مشغول شد باز رسید وقت چاشت شده است چاشت نیز گذارد
مستحبی و نهاد و بجهت حق تعالی پیوست رحمة الله علیه بعد سلطان المشایخ فرمود
من یا خود گفت که او را رسیده که این سخن بگوید و دفن این بزرگ هم در مسجد جمعه قریم اجودین
کتابخانه مال اشغال بود و در عین دشت میدارد کتاب حروف بر آنجا نیک
مردان خدا را تعالی تائب گوی و عبادت باری تعالی توفیق استقامت یافتند
بمشایخ خود بدین حسن معامله رسیدند هر آینه نام و آوازه ایشان تا دور قیامت
باقی ماند مصرح باینکه در هیچ حساب نایم و بزرگ خوش گوید بیست مردان جهان
گوئی زمین را بر ندید آنکه ننگ زنا حدیث مردان چکنی متهم آن شیخ با کرا
و خاطر عاظم از غیر حق سلامت آن از رسوم و تکلف بری یعنی آن شیخ جمال الملة
والدین بانسوی خطیب کمال اهل حقیقت و قدوه اهل طریقت بود و بعلم و تقوی و
لطافت طبع و درویشی مخصوص و نظم او که دستور عاشقان خواست لیل بر کمال عشق
او می کند و این بزرگ خلیفه شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره
الغریز بود و بمرتبه مشایخ کبار رسید و شیخ شیوخ العالم دوازده سال محبت او در
مانسوی ساکن بود و در باب شیخ شیوخ العالم کراک فرمود که جمال جمال
ماست و گاهی فرموده است که جمال میخواهم که گرد سر تو بگردم و این سخن دلیل وضع
است بر عظمت آن بزرگ قرب منزلت آن بزرگ نزدیک شیخ شیوخ العالم
شخصه را خلافت نامه داده بود و او را فرموده که چون در مانسی برسی جمال ما را به نمازی
چون آن شخص در مانسی آمد و خلافت نامه که از شیخ شیوخ العالم یافته بود مستند
شیخ جمال الملة والدین نمود شیخ جمال الدین آن خلافت نامه را باره کرده
غیر بود و تو شایان خلافت ناما که آن شخص با التماس و مزارعت شیخ شیوخ العالم
خلافت نامه یافته بود و الغرض آن شخص مانسی در اجودین باز آمد و خلافت ناما
که شیخ جمال الدین پاره کرده بود بخدشت شیخ شیوخ العالم نمود شیخ شیوخ العالم

۹

مع
طریق

مستم

فرمود کہ پارہ کردہ جمال را مانو انیم دوست نیز عظمیٰ مجھے بود کہ سلطان المشائخ
 قدس سرہ العزیز نے فرمود کہ اے نواب کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین
 قدس سرہ العزیز مراد دولت خلافت خود رسانیدہ فرمود کہ میں خلافت نامہ در
 مانسی مولانا جمال الدین را بنامی چنانکہ میں کیفیت مشرح در ذکر سلطان
 المشائخ تحریر یافتہ است سلطان المشائخ نے فرمود کہ پیش از خلافت وقتیکہ
 میں بخدمت شیخ جمال الدین میرقم مرا تعظیم کردے و قیام آورے چوں بعد از
 خلافت یکروز بروز رفتہ شد نشستہ ماند مرا در خاطر گذشت مگر انہی موافق ایشا
 نیست بر فور فرمود مولانا نظام الدین تا تو بدانی کہ میں پیش تو نہ ایستادہ ام
 سبب چیز دیگر است خامہ گر گاہ کہ محبت در میاں آمدن و تو کیے شہیدیم پیش خود
 بر خاستن چگونه روا باشد شیخ سعدی گوید بیت قیام خواست گرد عقل
 مے گوید مکن کہ شرط ادب نیست پیش سر و قیام سلطان المشائخ نے فرمود
 مرا شیخ جمال الدین بانسوی و خواجہ شمس الدین دبیر و جامعے ازیاراں و
 عزیزاں را یکجا اتفاق مراجعت شد از حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین
 قدس سرہ العزیز در وقت دواغ شیخ جمال الدین وصیتہ درخواست کرد
 و آداب اہل ارادت میں است چوں بر غم سفرے شیخ را دواغ کنین وصیتہ خواہد
 اگر شیخ پیش از سوال وصیتہ کرد فہو المراد و الامریدان درخواست کننہ شیخ شیوخ
 العالم نور اللہ مرتقدہ فرمود کہ وصیت ما ہمیں است کہ فلاں را اشارت بجای
 من کرد دریں معماجت مے باید کہ خوش دار مصرع مقصود توئی دگر بہانہ است
 شیخ جمال الدین بحکم وصیت لطفہا مے فرمود و خواجہ شمس الدین دبیر کہ معد
 لطافت و کان ظرافت بو نیز تعظیم و تکریم مے نمود تا نزدیک گروہ رسیدیم از
 دوستان شیخ جمال الدین عزیز سے میاں نام فرماندہ اں موضع بود قدم
 یاراں سعادتے دانست استقبال کرد و شیخ جمال الدین با جمیع یاراں در منزل
 خود برد و بزلہا اگر اں پیش آورد و شیخ جمال الدین فرمود کہ میزبانی شکرست کردی

باب ہم وفضائل خلق شیخ الاسلام معین الدین حسن سجری شیخ قطب الدین بن بقیاء اودھی شیخ فرید الدین قدس سرہ
 ۱۸۰
 انہوں نے امارت کے اجازت میں تارواں شومیم گفت انگاہ اجازت کتم کہ باران بہ بار در آ
 ایام اساک باران بود وخلق بہ بلائے قحط مبتلا شیخ جمال الدین نگران گشت
 وپہچ گفت بمعاملہ زباطن توجہ نمود و شب ہنوز نگذشتہ بود کہ باران سخت بارید و چون
 آن ولایت سیراب کرد با ملاواں ہریک شاداں پیش آمدند و برائے شیخ جمال الدین
 ویا راں دیگلا سپاں بار گیر آوردند چنانچہ از انجا تا ہانسی سوار آمدند اسپے کہ بار گیر من
 بود و نگام و سرکش فتاد ویا راں پیش رفتند و من تنہا ماندم مشقت بسیار کشیدم
 بے طاقت شدم از اسپ فرو دام صفر غالب شد بہوش شدم و درین حال یہ
 شیخ شیوخ العالم بنڈیاں من سے گذشت چوں بخو و باز آمد مرا بخود و ثوئے
 شد کہ در آخر نفس نیز بر یاد ایشاں خواہم رفت مصرع خوشک ں رفتن کہ بریادت
 رود جانم سلطان المشائخ سے فرمود من در اجودہن میرقم در ہانسی
 رسیدم شیخ جمال الدین مرا گفت از من بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق
 والدین قدس سرہ العزیز عرض داشت کہی کہ در خرچ عشرت سے باشد
 شیخ شیوخ العالم دعائے در حق من کند چوں بخدمت شیخ شیوخ العالم
 رسیدم پیغام ایشاں گفت فرمود اورا بگو سے چوں ولایت یکسے دادہ شود اورا
 واجب است استمالت آن ولایت از شیخ نصیر الدین محمد رحمۃ اللہ علیہ سال
 کرد کہ استمالت ولایت ملوک دنیا معلوم است فاما استمالت ملوک آخرت چیست
 فرمود کہ استمالت ملوک آخرت توجہ القلب الے اللہ من کل لوجہ سائل زیادہ
 کرد کہ مشغولی و کرامت شیخ جمال الدین مشہور فرمود کہ آری بچنین است
 فاما معصوم ہمیں انبیا پیش اند و الا ہمیں پیغام آن بزرگ و جواب شیخ شیوخ
 العالم دلیل سے کند منقول است شیخ جمال الدین ہانسوی رحمۃ اللہ
 علیہ کہ نیز کے بود خادمہ بغایت صاحبہ عریض شیخ جمال الدین از ہانسی
 بخدمت شیخ شیوخ العالم اور سے و شیخ شیوخ العالم اور مادر مومناں
 خواند سے رونے شیخ شیوخ العالم فرمود کہ مادر مومناں جمال ماچہ سے کند ماو

مومنان عرض داشت کرد کہ خواجہ ازراں روز بازار کہ بندگی شیخ شیعوی العالم پویند
 کردہ است دیہ ہا و سبای شغل خطابت بجائی ترک دادہ و گر سنگی ہا و بلا ہا سخت
 میکشد شیخ شیعوی العالم از شنیدن این حکایت خوش شد و فرمود کہ احمد بندہ
 خوش مے باشد سلطان المشایخ مے فرمود وقتے مدہوای زمستان سن
 بخدمت شیخ جمال الدین ہانسوی نشستہ بودم دریں میان شیخ جمال الدین
 ایں نظم بر زبان مبارک اندیخت بارغن گاہا و اندین روز ٹھنک + نیکو باشد
 ہر سہ نان تنک + من گفتم ذکر الغایب غیبہ بعدہ تبسم کرد و فرمود کہ اول آں را
 موجود کردہ ام انگاہ مے گویم بعدہ انچہ فرمودہ بود و مجلس حاضر آرد منقول است
 کہ شیخ جمال الدین ہانسوی را بشیخ ابوبکر طوسی حیدری کہ در کنارہ آب جون
 متصل اندر پست خانقاہے چوں بہشت دارد او ہما نجا آسودہ است و
 او درویشے عزیز بود و معاملہ ابوحیدریان نسبتے مذاخت الغرض میان شیخ
 جمال الدین و میان شیخ ابوبکر طوسی رحمۃ اللہ علیہما محبت بودہ و مسئلہ محبت
 مولانا حسام الدین اندر تپتی شیخ القضاۃ و الخطباء بود و ایں لانا حسام الدین
 ارادت بخدمت شیخ جمال الدین رحمۃ اللہ علیہ داشت و در آں ایام کہ شیخ
 جمال الدین باریار شیخ الاسلام قطب الدین بن بختیار قدس سرہ در شہر
 آمدے باشیخ ابوبکر طوسی ملاقات کردے و مولانا حسام الدین قدوس
 شیخ جمال الدین را غنیمت شمردے و ضیافت ہاے شگرت کردے سلطان
 المشایخ دماں ضیافت ہا حاضر بودے الغرض وقتے شیخ جمال الدین
 از ہانشی مے آمد مولانا حسام الدین استقبال کرد و بوقت استقبال کردن
 شیخ ابوبکر طوسی مولانا حسام الدین را گفت کہ شیخ جمال الدین را بگوئے کہ سن
 در حج میروم الغرض چوں مولانا حسام الدین در کنارہ آب ہنوز موضع کلکو کہری رسید
 بر آں کنارہ شیخ جمال الدین رسیدہ بود و بریں کنارہ مولانا حسام الدین
 و آب و ہنوز در میان بود شیخ جمال الدین از مولانا حسام الدین با و از بلند

باب دوم دفعہ اول غلط فہم شیخ الاسلام معین الدین حسن بخاری شیخ قطب الدین بن خبیب الاثنی عشری شیخ فرید الدین گنج شمس

پرسید کہ آں باز پرسید ماچگونہ ہے یعنی شیخ ابو بکر طوسی مولانا حسام الدین
 کہ او در حج میرے شیخ جمال الدین ہم از کنار آب مولانا حسام الدین را گفت کہ
 تو ہم را اینجا برایشان برو و این بیت بگو متعاقب ما ہم میرسیم بیت این است
 بیت میرایے ترا سرم نثار اوسے ترے یک سر صیہ بود ہزار سر زوے ترے در غار
 وطن ساز چو بوبکر از آنکہ ابو بکر محمدی بغار اوسے ترے از شیخ قطب الدین
 منور بنہ پسرین شیخ جمال الدین ہنسوی رحمۃ اللہ علیہ منقول است کہ مے
 فرمودند از ان روز باز کہ این حدیث قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم القدر
 روضۃ من ریاض الجنۃ و حفرة من حفر النیر ان بسبع مبارک شیخ
 جمال الدین رسید بغایت ملتفت مے بود و از ہیبت این وعید بیقرار چو
 خدمت ایشان بجوار رحمت رب پیوست یا راں و عزیزاں نیز سبب این معنی
 در قلق و اضطراب مے بود نہ کہ حال ایشان در گور چگونہ خواہد بود و ان فرض بعد
 چند گاہ خواستند تا بر قبر مبارک ایشان گنبدے عمارت کنند بنیاد گنبد کاویدن
 گرفتند چون نزدیک مسجد رسیدند دیدند غرفہ پیش روے مبارک ایشان جانب
 قبلہ پیا شد کہ از ان بوے بہشت مے آمد ہماں ساعت از اتحاد و رشد ندواں
 موضع را ہما کر دند سلطان المشائخ مے فرمود مولانا جمال الدین ہنسوی
 را بعد نقل در خواب دیدند فرمود چوں مراد گو رفرو دآوردند و فرشتہ عذاب فرود
 آمدند باز فرشتہ ہو گیسے در پے ایشان آمد و فرماں رسانید کہ ما اورا بدو رکعت
 صلوٰۃ البروج کہ متصل سنت نماز شام میگذازد و آیۃ الکرسی کہ متصل ہر جن
 میخواند بخشیم منقول ہے چوں شیخ جمال الدین نقل کرد ما ہر مومنان
 کہ خادمہ شیخ جمال الدین ہو در رحمۃ اللہ علیہما مصلے و عصا شیخ جمال الدین
 کہ از شیخ شیوخ العالم افتد ہو مولانا برٹان الدین صوفی پسر خورد شیخ
 جمال الدین کہ ہر شیخ قطب الدین منور ہو در عالم صغیر بود بخدمت شیخ
 شیوخ العالم بر شیخ شیوخ العالم بہرمت مولانا برٹان الدین مذکور تعلیم

گو رہا ہے
 از جنہا
 بہشت
 چہ شہ
 از جنہا
 دوزخ

باب نمائش فی حقیقت شیخ الاسلام عین الدین بن سبزی شیخ دطالع بن بخشیاروشی شیخ فرید الدین قاسم

۱۸۳

و تکریم نمود و بشرف ارادت بیعت خود مشرف گردانید و چند روز بر نمودار داشت
و بوقت مراجعت خلافت نامه قاسم مصطفی و عنایت فرمود که مولانا شیخ جمال الدین
رواں کرده بود و مولانا یرمان الدین صوفی بخشید و فرمود پناہ چہ جمال الدین
از بہت ماجازی بود و تو ہم مجازی و این ہم فرمود باید کہ چند گنج در صحبت
مولانا نظام الدین باشی یعنی سلطان المشائخ دریں محل مادر مومنان
بخیرست شیخ شیوخ العالم رض داشت کرد بزبان ہندی کہ نحو جان بران
الدین بالاسہ یعنی خورداست این بار گراں رطاقت نتواند آورد شیخ
شیوخ العالم قاسم سرور العزیز فرمود بزبان ہندی کہ مادر مومنان (پلویں
کا چاند بھی بالا ہوتا ہے) یعنی ماہ شب چہار دم در اول شب خوردے یا شد
کہ بتدریج بہ کمال میرسد خواجہ پناہی گوید امصرع برگ توت است
کہ گشتہ بہت بتدریج طلوع و شیخ شیوخ العالم مولانا یرمان الدین راوداع
کرد و مولانا یرمان الدین بر حکم فرمان شیخ شیوخ العالم بخدمت حضرت
سلطان المشائخ ہر سال آمدے و ترتیب یافتے الغرض چوں مولانا یرمان
الدین بمرتبہ کمال رسید و اوصاف مشائخ کبار از برکت نظر شیخ شہید رحم
العالم و صحبت سلطان المشائخ در جمع شد یک مرید ہم نگرفت و اگر کسی
از بہت ارادت آمدے دید و توجہ کردے و مراحم شدے فرمودے کہ باوجود بدہی
سلطان المشائخ شیخ زمانہ حضرت سید نظام الدین محمد بچو منے را
کلاہ ارادت داد و بیعت گرفت و روایت و این یعنی بسبع مبارک سلطان
المشائخ رسیدہ بود چوں مولانا یرمان الدین بخدمت سلطان المشائخ
آمد سلطان المشائخ فرمود کہ مولانا چنانچہ این ضعیف از شیخ شیوخ العالم
مجاز است شما ہم مجازید چرا کلاہ ارادت نے دہید مولانا ہاں سخن گفت
کہ باوجود بچو شمائی بچو منے را روایت کہ کلاہ ارادت بدہد و مولانا یرمان
الدین با اعتقاد صافی از دل محبت سلطان المشائخ آغازید و ہر سال

کہ بخدمت سلطان المشائخ از ہانسی در شہرے آمد سلطان المشائخ
 مے فرمود بجمہت اود در جماعت خانہ کہٹ راست کنیہ چوں اوصاف تواضع و انکسار
 خاصہ اود بود بسبب ترک ادب در جماعت خانہ در کہٹ نے غلطید و ہر وقت کہ خواستہ
 بخدمت سلطان المشائخ برود اول جامہ ہاسے پاکیزہ خود را بعود و عطریات دیگر
 معطر مے گردانید لکھاہ بخدمت سلطان المشائخ میرفت اگرچہ کرات در یک روز
 طلب شدے و حکمت اینمعنی ازاں بزرگ پرسیدند فرمود چوں بخدمت بزرگے
 بروند خوشبو شدہ باید رفت و ایں بزرگ را جمال با کمال بود و ظاہری آراستہ و باطنی
 معمور داشت و سلطان المشائخ مے فرمود جمال الدین ہانسی را پس مے
 بود بزرگ دانشمند دیوانہ شدہ بود گاہ گاہ بہوش آمدے و ہوشیارانہ سخن گفتے
 اگرچہ دیوانہ شدہ بود فاما از ہزار ہوشیار نشنیدیم کہ او شنیدیم میگفت العلم حجاب
 الاکبر دانشم کہ ایں دیوانہ معنوی است بیان ایں سخن از او پرسیدیم جواب گفت
 علم دون حق است و ہرچہ دون حق است حجاب حق است منہم آں عارف ربانی
 آں زاہد سبحانی شیخ عارف کہ خلیفہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
 اللہ سرہ العزیز بود سلطان المشائخ مے فرمود کہ ایں عارف را شیخ شیوخ العالم
 قدس اللہ سرہ العزیز جانب سیوسنتال آں خود در ستادہ بود و اورا اجازت بیعت
 دادہ بود و آنچناں بود کہ ملکہ بود طرف آچہ و ملتان و ایں عارف بر آں ملک
 امامت داشت یا تعلقے باہم دیگر الغرض وقتے آں ملک صد تنکہ بدست ایں عارف
 بخدمت شیخ شیوخ العالم فرستاد و ازاں پنجاہ تنکہ برفود نکا داشت پنجاہ تنکہ
 بخدمت شیخ شیوخ العالم آورد شیخ شیوخ العالم بشیم کرد و گفت عارف قسمت
 برادر و ار کردی ایں عارف شرمندہ شد بر فور آں پنجاہ تنکہ آورد ہ پیش داشت
 و از ان خود ہم چیزے آورد و بجز بسیار کرد و ارادت الناس نمود شیخ شیوخ العالم
 دست بیعت بدو داد و او مخلوق شد بعد ازاں چناں در خدمت راسخ شد کہ شفاقتے
 چہل کرد تا آنکہ آخر الامر شیخ شیوخ العالم اورا اجازت بیعت داد و ہم طرف سیوسنتال

فرستاد فاما پچھیں ہم گوین کہ مولانا عارف خلافت نامہ خود بخود دست شیخ شیوخ
العالم آورد و عرض داشت کرد ایں کارنازک است اندازہ من بیچارہ نیست و من
عہدہ دار ایں کار و شغل مشائخ کبار نتوانم شد ہم بر شفقت و مرحمت مخدوم عالمیاں
کہ در نظر مبارک خود در آورده است ببنده کرده ام بعد رسانیدن خلافت نامہ حکم
اجازت شیخ شیوخ العالم در کعبہ رفت و پیش از انجا باز نگشت رحمۃ اللہ علیہ عرض
میدارد کاتب صوف محمد مبارک علوی المدعو بامیر خور و بر آنجا ایں بنده از خدمت
والد خود رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ درویشے بود بزرگ صاحب نعمت کہ اورا
شیخ علی صابر گفتندے در درویشی قدمے ثابت و نفی گیر داشت و ساکن قصبہ
ڈیکری بودے و پیوند بخدست شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ
سرہ العزیز داشت اورا از حضرت شیخ شیوخ العالم اجازت بیعت بود الغرض در آنچہ
بعضے یاراں بزرگ کہ بدولت خلافت شیخ شیوخ العالم مشرف شدہ بودند ہر یکے
را وداع مے شد و بوجہ صیتے مخصوص مے گردانید و نفیے ہمراہ او میکرد و دریں سیاں
شیخ علی صابر عرض داشت کرد کہ در باب بندہ چہ فرماں مے شود شیخ شیوخ
العالم در باب او فرمود کہ اسے صابر برو بہو کہا خواہی کرد یعنی ترا عیش خوش
خواب گذشت الغرض تا آخر عمر شیخ علی صابر را عیشے خوش گذشت و او مردے
خوش باش و کشادہ ابرو بود و علیہ الرحمۃ باب سیوم در بیان مناقب فضائل
و کرامات اولاد بعضے نبسگان و نبیرگان شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
اللہ سرہ العزیز و اقربا سے سلطان المشائخ نظام الحق الدین قدس اللہ سرہ
العزیز و سادات کرام کہ مخصوص بودہ اند باختصاص شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین و سلطان المشائخ نظام الحق الدین قدس اللہ سرہ العزیز عرض
میدارد کاتب صوف محمد مبارک علوی المدعو بامیر خور و بر اسے مریدان خوب
اعتقاد پوشیدہ نامذبراںجا کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین را پنج پسر و یک
دختر بودہ اند فاما نبسگان و نبیرگان شیخ شیوخ العالم اکثر شہر و غریب عالم

شیخ

گرفتہ اندوہ طرفے را از اطراف گیتی بقدم مبارک خود منور گردانیدہ اند و در حمایت خویش داشته فاما بعضے فرزندان و بنسبگان و بنسبگان کہ مناقب کرامات ایشان مشہورست و بعضے کہ در نظر مبارک سلطان المشائخ پرورش یافته اند و کاتب حروف خدمت ایشان را دریافتہ دریں کتاب تحریر یافته تا از برکت ایشان ایں کتاب در دہاے اہل دلائل عالم جاے گیرد و نویسنده امیدوار را دستور مغفرت باشد انشا اللہ تعالیٰ مکتبہ در بیان مناقب فضائل و کرامات پسران شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین قدس سرہ العزیز منہم آں شیخ زادہ معظم آں فخر بنی آدم کہ از ہمہ پسران شیخ شیوخ العالم ہتہر بود و خواجہ نصیر الدین نصرہ اللہ کہ باوصاف ستیہ و اخلاق مرغیہ موصوف بود و روزگار بعبادت باری تعالیٰ و بزراحت و حرارت کہ لقمہ حلال است گذرانیدہ و خداے تعالیٰ را در خلا و ملاطاعت کرد و عمر عزیز در رضای باری تعالیٰ بسر برد رحمۃ اللہ علیہ منہم آں سحر علم آں کان علم آں بقوے آراستہ و بویع پیراستہ اعنی مولانا شہاب الماتہ والدین کہ بو فور علم و فضائل بسیار مشہور بود و بیشتر حال بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین حاضر بودے و اگر در مجلس شیخ شیوخ العالم بحثے در علم افتادے در اں باب شروع کردے و آں بحث را بتقریر خوب آم کردے چنانکہ دلاساے شیخ شیوخ العالم بودے سلطان المشائخ مے فرمود کہ میان من و میان مولانا شہاب الدین طریقہ محبت مساوک بود و مے فرمود کہ وقتے مراجراتے رفت بخدمت شیخ شیوخ العالم بے قصد من و آنچه آن بود کہ روزے نسخہ و عوارف بخدمت شیخ شیوخ العالم بودہ است ازاں فوائد مے فرمود ہمان نسخہ بود بخط باریک بنشتہ و یا چشم گوشت شیخ شیوخ العالم را در بیان آں اندکے مکسے بودہ است من نسخہ دیگر بخدمت شیخ نجیب الدین متوکل رحمۃ اللہ علیہ دیدہ بودم مرازاں یاد آمد کہ شیخ نجیب الدین نسخہ صحیح دارد دیگر آں سخن بر خاطر گرامی ایشان گراں نمود و ساعتے شد بر لفظ مبارک را ندیدنیہ در ویش طاقت تصحیح نسخہ مستقیم نیست یکے بار ایں لفظ بزربان مبارک را ندوہم ایچ بردل نیست کہ در منی کہ

باب سوم و فضائل بعضی دیگران شیوخ العالم فرید الدین اقریاء سلطان المشائخ و مساوات کرام قدس سرہم

۱۸۷

مے فرمایا اگر من قاصد او عامداً گفتہ باشم انگاہ بر خود گماں برم چوں دوستدار این بگفت
مولانا بدر الدین اسحاق رحمۃ اللہ علیہ مرا گفت کہ شیخ این سخن در باقی مے گوید من
بر خاتم سر بر نہ کروم در پائے شیخ افتادم گفتم لغو ذباست کہ مرا مقصود ازین سخن نسخہ
کتابخانہ اخمدوم باشد من نسخہ دیدہ بودم از اں حکایت کردم مرا اصلا چیزے در خاطر
چیزے دیگر نبودم چند معذرت کردم اثر بے رضای ہیچناں در شیخ شیوخ العالم
میدیدم چوں از اینجا خاتم نداستم کہ چکنم مباد ایچکس را آنچناں غم کہ مرا آں روز بود و گریہ
در من افتاد مضطر و حیراں بیرون آمدم تا برسیدم بر سر چاہے خواستم کہ خود را در آں
چاہ اندازم باز تامل کردم و با خود گفتم کدائے مردہ گیر اما این بدنامی مباد ایکہ باز گرد
در صخرت حیرت سرا سیمہ شکستم و با خود گریہ زاری میکردم خداے داند تا این کس
را در آں ساعت چہ احوال بود الغرض شیخ شیوخ العالم را پسرے بود کہ اورا
مولانا شہا الدین گفت بے میان من و میان او طریق مودت مسلوک بود
اورا ازین حال خبر شد بخد متہ شیخ شیوخ العالم رفت از حال من بطریقے بہتر برا
گفت شیخ شیوخ العالم صحیح خور و را بطلب من فرستاد بیا دم و سرور قدم آوردم
انگاہ خوشنود شد دوم روزاں مرا پیش طلبید و مرحمت و شفقت بسیار فرمود و گفت
ایں ہمہ برائے کمال حال تو کردم این لفظ آں روز از خدمت ایشان شنیدم
کہ پیر مشاطہ مرید ہست انگاہ مرا خلعت فرمود و بکسوت خاص مشرف گردانید سلطان
المشائخ مے فرمود کہ وقتی پیرے بخد متہ شیخ شیوخ العالم آمد و گفت من
بخد متہ شیخ قطب الدین طیب اللہ شراہ بودم و شمالا بخدا دیدہ ام شیخ اورا نے شنید
چوں تعریف کرد بشناخت الغرض یکے جو آنکے برابر خود آوردہ بود و آں پسراں
سخن در علم افتاد آں پسر کہ بے ادب و در بحث و رامد و گستاخ و ادا بشیخ
بحث کردن گرفت چنانکہ سخن بلند شد شیخ ہم سخن بلند کرد و مولانا شہا الدین
بیرون در نشستہ بودیم چوں علیکبہ تہ شد و درون در آمیم آں پسر کہ ہیچاں بے ادب
سخن مے گفت مولانا شہا الدین در آمد آں پسر کہ اسمی بازون گرفت تیرہ شد

خواست کہ بر مولانا بسفاہمت و رافتہ من دست آں پسرک گرفتہ دریں میاں
 شیوخ العالم قدس سرہ العزیز فرمود کہ صفا کنی مولانا شہاب الدین
 یک چای کے لغزو بیلغے سیم بیاورد و بیاں پدرو سپردا دہر دو بازگشتند و رسم شیخ
 شیوخ العالم میں بود کہ ہر شعبہ از افطار مرایش طلبیدے و مولانا کن الدین
 سمرقندی را ہم مولانا شہاب الدین گہے بودے و گہے نبودے الغرض مارا
 بطلبیدے حکایت آں روز باز پرسید حکایت آمدن آں پیروادب کردن مولانا
 شہاب الدین آں پسرک را تقریر قناد شیخ شیوخ العالم نے خذید و دریں میاں
 من عرض داشت کردم کہ در انچه آں جوان خواست کہ با مولانا شہاب الدین
 و رافتہ میں این قدر کردم کہ دست او گرفتہ شیخ شیوخ العالم بخذید و فرمود کہ نیکو
 کردی شیخ سعدی خوش گوید بیت ایے دیدنت آسایش و خذیدنت آفت +
 گوے از ہمہ خواباں ربو دی بلطافت منہم اک شیخ المشائخ طریقت و آں آفتاب عالم
 حقیقت اتی شیخ بدر الملتہ والدین سلیمان کہ بعلم و تقوے مشہور با و صامشائخ
 کبار موصوف بود و بعد وفات شیخ شیوخ العالم بر سجادہ شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین پدرو خود با اتفاق برادران و اہل ارادت کہ حاضر بودند نشست
 و آں مقام را بنو حضور بر جادہ طریقت منور گردانید کہ الولد سر لا بیہ و کاتب حروف
 از والد خود سید محمد مبارک کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ شیخ بدر الدین سلیمان
 مخلوق نبود و فرق کردے بر طریقتہ مشائخ چشت قدس سرہ العزیز زیرا چہ دست خلا
 از خلفائے چشت داشت و انچنان بود کہ چوں خواستند کہ خواجہ قطب الدین
 چشتی را قدس سرہ العزیز بر سجادہ پدرو چشت بنشانند و خواجہ قطب الدین
 در عالم صغیر بود بزرگان چشت و اقربا سے دیگر رضامنیدادند و خواجہ علی چشتی
 عم او و عہد سلطان غیاث الدین بلبن در شہر دہلی آمدہ بود بزرگان چشت
 دو خلیفہ بزرگ صاحب راز خلفائے حاذان چشت یکے خواجہ زور کہ بوقت شنید
 نام مبارک او تکبیر گویند اللہ اکبر اللہ اکبر لا الہ الا اللہ اکبر و لہ الحمد و دو م خواجہ

کہ بوقت شنیدن نام مبارک او تسمیہ گویند بسم اللہ الرحمن الرحیم بھت ایں مصلحت
و باز نمودن کیفیت سجادہ خاندان چشت کہ خواجہ قطب الدین سید ہند بخدمت
خواجہ علی رواں کرند چنانچہ ایں حکایت مشرح در کتبہ سادات در ذکر والد کتاب
حروف تحریر یافتہ است الغرض ایں دو خلیفہ صاحب چوں نزدیک اجود ہن
رسیدند شیخ شیعہ العالم فرید الحق والدین قدس مدبرہ الغریز را خبر شد کہ ایں
دو بزرگ از خاندان چشت میرسند شیخ شیعہ العالم استقبال کرد و ایں دو
بزرگ را بتعلیم و راجود ہن فرود آورد و ضیافت ہے شگرف کعبہ مولانا
شہاب الدین و شیخ بدر الدین سلیمان را در نظر مبارک ایشاں آورد و گفت
کہ ایں ہا را شما کلاہ ارادت پوشانید آں بزرگاں گفتند ما را چہ مجال آں باشد
کہ در نظر چوں تو شہ کلاہ بدیم شیخ شیعہ العالم فرمود کہ ما ایں نعمت ہم از
خاندان شما داریم مطلوب من ایں ست کہ کلاہ ارادت از دست شما پوشند بعد
آں بزرگاں گفتند چوں مخدوم معذونمیدار اشارت شود و کلاہ از جامہ دار خا
مخدوم بیارند و مخدوم بدست مبارک خود کلاہ راست کند ما را دہ انگاہ ما کلاہ
پوشانیم مولانا بدر الدین اسحاق بحکم اشارت شیخ شیعہ العالم دو کلاہ آورد شیخ
شیوخ العالم بدست مبارک راست کردہ بدال بزرگاں داد آں بزرگاں در
نظر مبارک شیخ شیعہ العالم مولانا شہاب الدین و شیخ بدر الدین سلیمان
را کلاہ پوشانیدند تا از برکت آں میان ہمہ فرزنداں کیے عالم باعمل دوم دار
سجادہ شیخ شیعہ العالم گشت الغرض چوں بیشتر مشائخ چشت را قدس سرہ
سرہ الغریز فریق بود شیخ بدر الدین نیز ہماں معنی رعایت کرد چوں شیخ بدر الدین
سلیمان وفات یافت درون گنبد شیخ شیعہ العالم مدفون یافت قدس سرہ
سرہما العزیز منہم آں موصوف باوصاف مردان دین آں مشہور بقوسہ یقین
اعنی خواجہ نظام الملئہ والدین سلطان المشائخ نے فرمود کہ خواجہ نظام الدین
را شیخ شیعہ العالم از جملہ پسران دوست تر داشتے و او شکر ہی بود و بخدمت

شیخ شیعوخ العالم عظم گستاخ بود ہر چہ گفتہ شیخ شیعوخ العالم از غایت آن کہ اورا دوست داشتے بلیغ رضا بشنیدے و بنیم کردے و از انچہ او گفتے زنجیدے منقولست کہ در مردی و جوانی حیدر ثانی بود و کیاست ظاہر داشت و فرستے صادق چنانکہ ذکر کر است و فرست او در نکتہ وفات شیخ شیعوخ العالم تحریر یافتہ است الغرض چوں بعد نقل شیخ شیعوخ العالم کفار در دیار جودین رسیدند خواجہ نظام الدین از بہت مردی و غایت لاوری بحر کفایت پیوست بعد قتال بسیار شہادت یافت چوں در میاں کشتگان تفحص کردند ہیچ اثر آن بزرگ زادہ عالم نیاقتند رحمۃ اللہ علیہ منہم آن سیرت خوب نزد اہل دلائل محبوب غنی خواجہ یعقوب کہ از ہمہ پسراں کمتر بود و بجز دل و ایثار مشہور و نفسے گیر داشت و کراتے ہویدا و طریقہ اہل ملامت رفتے و بعکس آنکے بخلق نمودے با حق بودے و طبعی قیاض و لطافتے تمام داشت کاتب حروف از والد خود سپید محمد مبارک کرمانی سماع دارد کہ مے فرمود بیشترے حال در سفر و حضر صاحب شیخ زادہ عالم صاحب دہ دارین خواجہ یعقوب بودم و قتبے برابر او در خطہ اوی رفتم چوں در او و رسیدم در سراسر فرود آمدیم شیخ زادہ مرا در وثاق گذاشت و خود بتیاشاے شہر ہیروں آمد چنانکہ یکپاس شب بگذشت در وثاق نیامد و جائے بعیش مشغول شدیم و اس شب مقطع او وہ کہ خانے معلّم بود او را در و شکم گرفت بحدے کہ یک ساعت از درد سخت قرار نمود ہر چند کہ علاج کردند شفا میسر نشد کار بتعود وادعیہ کشید دریں میاں مردے گفت شیخ زادہ خواجہ یعقوب فرزند حضرت شیخ شیعوخ العالم را دیدم بوقت نماز دیگر در شہر او وہ درآمدہ اگر او را دریابند امید باشد کہ از برکت دعا کئے آن شیخ زادہ عالم این رحمت بصوت بدل شود فی الحال مقطع و آن نیم شب ہر طرف کساں بطلب شیخ زادہ فرستاد طلبکنان در سراسرے آمدند کہ فرود آمدہ بوجہ گفتہ شیخ زادہ کجا است کہ خان مے طلبہ گفتیم بوقت نماز دیگر از من جدا شدہ در میان شہر جائے خواب بود و تفحص و تتبع کردند در مقامے یافتند کہ بعشرت مشغول بود دیدند کہ در خواب است آہستہ

۱۹۱
میدار کردند از خواب ژولیدہ برخاست گفتند شمارا خان سے طلب تسکیم کرد و گفت
خبرچہ لکم شدہ بود من و آں تفکر خفته بودم کہ شمار سر وقت من رسیدید بچنان
برخواستہ رواں شد چوں بجان رسیدید کہ از غایت دشمنی از کہٹ بر زمین از زمین
بر کہٹ مے غلط و نزدیک بہلاک رسیدہ است نزدیک کہٹ خان نشست
و دو انگشت مبارک خود بر شکم خان نہاد و چیزے بخواند فی الحال در دشمنی موقوف
ماند خان برخاست و در پائے شیخ زادہ عالم افتاد و فرمود تا یک بدہ سیم و جاجہاں
ہمین بخدمت شیخ زادہ آوردند و شیخ زادہ بااں سیم و جاجہ بازگشت و مبلغ از اں
سیم بجا جباں پیرہ داران خان عطا فرمود و در سراسے کہ فرود آمدہ بود ویم در اں
نیم شبکے آخر الامر در اثنائے راہ قصبہ انبہر و ہمہ آں بزرگ زادہ را مرداں غیب
بر بودند و غایب گردند رحمۃ اللہ علیہ نکتہ در بیان فضائل و صلاحیت کرامات
دختران شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ الغریز کاتب حرف
از والد خود سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ شیخ شیوخ العالم را
سکہ دختر بود ہتھ ایشان بی بی مستورہ کہ تافس آخر پرودہ ستر و صلاح و عفت کرامت
بود و دوم بی بی شریفہ کہ بشرف عبادت و طاعت مشرف بود رحمۃ اللہ علیہا و
ایں بزرگ زادہ و عنقوان جوانی میوہ شدہ بود تا لب گور شوہرے مشغول
گشتہ ہمینکہ میوہ شد چنان بحق مشغول شد کہ شیخ شیوخ العالم فرمود اگر
عورات را خلافت و سجادہ مشائخ دادن روا بود بے من بی بی شریفہ میاد
و لو کان النساء کمثل ہذا الفضل النساء علی الرجال شیخ سعدی خوش گوید
بیت در سراسر پردہ عصمت بعبادت مشغول بہ نام در عالم و خود کف ستر خدے
سیوم بی بی فاطمہ کہ در جالہ مولانا بدر الدین اسحاق رحمۃ اللہ علیہا بود چوں
مولانا بدر الدین اسحاق در اجودہن بر حمت حق پیوست فرزندان صغیر
گذشت چنانچہ خواجہ محمد امام و خواجہ موسیٰ سلطان المشائخ را بدین
سببے سخت پیش آمد زیرا کہ سلطان المشائخ را با بدر الدین اسحاق

فرط محبت بود چنانچہ در کرمولانا بدرالدین اسحق تحریر یافته است سلطان المشائخ
دریں اندیشہ نے بود اگر خرچے پیدا شود بی بی فاطمہ را با فرزندوں از اجودہن بیانیہ
ماحق محبت مولانا بدرالدین اسحق بنوعی ادا کردہ باشد الغرض دریں باب پنجست
سید محمد کرمانی جد کاتب حروف مشورت کرد سید گفت ماہمہ واجب است کہ رعایت
فرزندوں مولانا بدرالدین اسحق بکنیم کہ در باب ہر یکے از اہم خدمت شیخ شیعہ العارف
مدہا کردہ است ہم در اثنا سے ایں حال کہ مشورت کردند مردے بود سوداگر ملتانی
ہمسایہ سلطان المشائخ مگر از جائے سودا آوردہ بود و تنگہ زیر پیش خدمت
سلطان المشائخ فتوح آورد سلطان المشائخ اُس دو تنگہ زیر پیش سید محمد
کرمانی نہاد و فرمود کہ یک تنگہ زرشمار خانہ خود خرچ بدہید و دوم تنگہ زیر بخت آوردن
اتباع و فرزندان مولانا بدرالدین اسحق با خود در اجودہن خرچ بہریدہ زیر اچہ
شمار محرم اں خاندان با کرامت اید خدمت سید محمد اں قبول کرد و دوم روز ظرف
اجودہن رواں شبیلی بی فاطمہ رحمۃ اللہ علیہا را با فرزندوں در شہر آورد
الغرض چوں چند گاہے از رسیدن بی بی فاطمہ و فرزندان عزیز او در شہر گذشت
از خویش بیگانہ ہر کسے گمانے بردند مگر سلطان المشائخ در خاطر دارد کہ بی بی
فاطمہ اور جبالہ خود آورد چنانکہ ایں سخن کہ نہ لایق حال سلطان المشائخ بود
در گوش خاص عام افتاد و شبے خلوتے بود سید محمد کرمانی ایں حکایت بخدمت
سلطان المشائخ گفت کہ خلق در باب آوردن بی بی فاطمہ سخن میگویند
بگماں آنکہ خدمت شمایی بی فاطمہ آرایندہ اید مقصود دیگر است چنانکہ در صد
کتابت رفته است سلطان المشائخ بشنیدن ایں معنی انگشت تحمیر را بندان
تفکر گرفت و دست مبارک خود بر روی و محاسن مصفا خود فرو داد و گفت
کہ استعداد غیبت اجودہن کنید دوم روز اں بنیارت شیخ شیعہ العارف رواں
چوں از اجودہن باز گشت پیش از آنکہ در شہر برسد سہ روز بی بی فاطمہ در
غیبت سلطان المشائخ نقل کردہ بود و در روضہ شیخ نجیب الدین منوکل رحمۃ اللہ

ماہنامہ و فضائل بعضیہ فیہ کان شیخ شیوخ العالم فرید الدین و اقربائے سلطان المشائخ و مسادات کرام قدس سرہم

۱۹

علیہ بیرون دروازہ مندرہ مدفن شدہ چون روز سلیم بود خلق حاضر گشت مساحت
المشائخ از اجودہن بہرہاں روز در روضہ شیخ نجیب الدین متوکل رسید
سیوم روز بی بی فاطمہ دریافت خواجہ محمد خواجہ موسی کہ در عالم صغریہ و ذالیان
را در نظر مبارک خویش پرورش داد و خواجہ احمد نشاوری را کہ مرید شیخ شیوخ
العالم بود اتفاق او آنکی ایشان فرمود رحمۃ اللہ علیہم نکتہ در بیان فضائل
و کرامات بنیرگان شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین قدس سرہم العزیز منہم
آن فضل مشائخ طریقت آن اکرم اولیا و حقیقت کہ در علو درجات رفعت مقام
و شدت مجاہدات و ذوق مشاہدات در عصر خویش مثل نداشت و دبدیل ایشان
بے نظیر بود و در مبالغت طہارت ظاہر و باطن در میان مشائخ وقت بے مثل
بود اعی شیخ علاء الملتہ والین ابن شیخ بدر الدین سلیمان و این بزرگ
شانزدہ سالہ بود کہ بر سر سجادہ شیخ شیوخ العالم بجای پدشہست پیجہ و
چہار سال حق آن سجادہ کما ہو حقہ بگذار و چنانکہ صیت عظمت کرامت اہم در
حیات عزیزا و میان عالم منتشر شد و اسم مبارک او میان آسامی اولیا و مذکور ہو
گشت چنانکہ در دیار اجودہن و دیہا لپور و جہالی کہ سمت کشمیرست خلق
آن دیار از غایت محبت اعتقاد مقامہا ساختہ اند و قبرہا کردہ و بنام روضہ
متبر کہ اہمتمن و تبرک مے گیرند و در آن موضع صدقات و ختمات مے کنند کتاب
حروف از والد خود سید مبارک محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ میفرم
شیخ علاء الدین قدس سرہ العزیز ہم شیر من بود و میان من شیخ
علاء الدین حق رضاع ثابت گشتہ و شیر مادر من خوردہ و پیشینہ لانا بدر الدین
اسحق کلام السید کجا خواندہ چنانکہ کیفیت مشرح در ذکر مولانا بدر الدین اسحق
تہریر یافتہ است و خدمت والد مے فرمود روزی در عالم صغریہ و شیخ
علاء الدین بخدمت شیخ شیوخ العالم حاضر بودیم شیخ شیوخ العالم
بدولت بر کہت نشستہ بود و ما ہر دو پیٹی کہت گرفته ایستادہ بودیم دریں

محل شیخ شیوخ العالم تنبول سہین مبارک داشت از راه شفقت فرزند پوری
 تنبول از دہن مبارک خود دہست مبارک در کام شیخ علاؤ الدین نہادہ و بشیہ اک
 تنبول در کام من نہادہ بعدہ از کہت بخت توفی فرو آمد و بر کرسی بنشست عیسی
 نام درویشی بود کہ در خلوت خدمت کرد و حرے را کہ نوبت او بود و بے بخدمت
 شیخ شیوخ العالم فرستاد و نوبت این شغل نگاہ داشتہ تا عدل دریں کار
 مرعی ماند الغرض این خواجہ عیسی شیخ شیوخ العالم را وضو سازید و سجادہ راست کردہ
 بودند تا بعد از وضو شیخ شیوخ العالم بر سجادہ نشستند ہم در شائے این شیخ شیوخ
 العالم بوضو مشغول بود و شیخ علاؤ الدین بازی کناں رفت بر سجادہ بنشست خود
 عیسی جانب شیخ علاؤ الدین دید و انگشت بدنای گرفت دریں حال شیخ شیوخ
 العالم جانب خواجہ عیسی دید بعدہ نظر بجانب شیخ علاؤ الدین کرد کہ بر سجادہ نشسته
 است شیخ شیوخ العالم بنہم کرد و گفت عیسی متبسم نہ بھی زبان اک دہار یعنی
 بگذر تابشید از برکت نفس مبارک شیخ شیوخ العالم فریاد فرمود شیخ علاؤ الدین
 بر سجادہ شیخ شیوخ العالم بنشست چنانکہ ہیچ وجہی را کہ مبارک جز در جہ جمعہ جائے
 دیگر زفت اگر بادشاہان وقت مے آمدند از مقام خود پیچ و جہہ بنہدیرے و خلق را
 ہچچو شک شتر دانستہ و اگر کہ بخت ارادت آمدے حوالہ بروضہ شیخ شیوخ العالم
 کردے و فرمودے کہ ایں را در پائیاں یا با برید و کلاہ بدید و صوم تام خاصہ اک
 بزرگ بود و چکس کس بزرگ را در روز طعام خوردن ناید تا کہ گویہ بزرگو عیین و ایام
 نشیون و ہیچ وجہ بنہدیریں پنج روز افطار نکرد و افطار خدمت ایشان بوقت یکپا
 بودے چند نان بدو غن مے چلتند چنانکہ از سیرے ہشت گان از اس و نان بہان
 جیل با قدرے شیر موازنہ یک سیر کار برودے و بوقت افطار بزائیں طعام حلوے
 بسیار با نانہا پیش مے بردند از اس ہیچ تناول نکردے محضاک ہاسے حلو ایدال و وقت
 کہ خلق خفتہ مے بودند بر کسانیکہ خاطر یارک او اقتضا کردے ہنر ستارے خارج
 کند و ری درویشاں کہ دو وقت در جماعت خانہ مے کشیدند و تہن و عام را از اس

بسم اللہ الرحمن الرحیم شیخ شیخ العالم فرید الدین اقبال سلطان المشیخ و سادات کرام قدس سرہ

۱۹۵

نصرت و کارخانہ غایت در روضہ شیخ شیخ العالم آمدے از درویشاں
و مخدایاں بہت یادگار ایشان شیخ صفت زدہ استادہ مے بودند از سر صفت کہ ایشان
آغاز کردے ہر یک از مینے سیم فرمودے و مے گذشتے و اگر یک یکہ بدو چیزے رسیدہ بود
از مقام خود جدا شدے و محل مے گیرم در میاں صفت بایستادے و از اں حال حد
شیخ را خبر مے کرد کہ ایں مرد یکبار رسیدہ است اوراد و چنداں دمانیدے
کہ پیش زان رسیدہ بودے اگر چہ کرات ایں حرکت کردے برو نکرفتے و زجری نفرمودے
منقہ شیخ ایں بود کہ مَنَّا عَالَمُ الْخَيْرِ نشود و کسانیکہ بخت خاص شیخ مشغول
مے بودند طایفہ کہ آب وضو مے رسانیدند و قوے کہ جا مہاے مبارک شیخ میدو
و مے شستند و آفریدہ را مجال نبودے کہ آسیب بخیش بدیشاں رساند و اگر ریشاں
دستے و یا آسیب مے رسانیدے اورا از خانقاہ بیرون میگردند و در طہارت نظر
بدریں حد کوشیدے منقولست در انجہ شیخ رکن الدین نبش شیخ الاسلام بہاؤ الد
زکریا رحمۃ اللہ علیہ ز شہر دہلی در ملتان میرفت بزیارت شیخ شیخ العالم
فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ الغیر رفت چوں از روضہ منبر کہ بیرون آمد
باشیخ علاؤ الدین قدس اللہ سرہ الغیر ملاقات کرد شیخ رکن الدین بہت
مصافحہ و معانقہ پیشتر شد و شیخ علاؤ الدین را در کنار گرفت و گفت کہ خداے
تعالے شمار استقامتے بخشیدہ است ہر آئینہ کسے نمیتواند کہ از جا بجنباند فاما سبب
چہ نفرابت کہ تعلق بدینہا دارند کشاں مے برند ایں سخن فرمود و یکے یگراودا
کردند چوں شیخ علاؤ الدین رحمۃ اللہ علیہ مقام خود آمد فی الحال آں جامہ ہا
بخشید و غسل تازہ کرد و جا مہاے دیگر پوشید و بر سجادہ شستہ ایں معنی
بخندست شیخ رکن الدین رسانیدند و گفتند کہ ایں چہ بزرگی و کتبہ است کہ سبب
معانقہ ہجو شما پاک پاک زادہ انجمنین کند شیخ رکن الدین رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ
شما قدر مولانا علاؤ الدین چہ دانید اوراے رسد کہ انجمنین کند زیرا چہ از ما
بوسہ و نیاسہ آید و او ازاں مبرا شدہ زندگانی مے کند آدمیم بر سر حرف و اگر

مایه سوم در فضایل بعضی بزرگان شیخ شیوخ العالم فی الدین اقرم سے منظر ان مشایخ و سادات کرام قدس سریم
 کسے از بہت عالم ظالماں و متعبدیان در جماعت خانہ روضہ مقبرہ کہ شیخ شیوخ العالم
 درآمدے جمال نمودے کہ کسے آں مظلوم را بر زور و تعدی از حرم روضہ مقبرہ کہ
 بیرون آر و اگر چہ بادشاہ وقت بود سے از نہایت ایس بادشاہ دیں در نہایت سبک
 و چوں شیخ علاؤ الدین بر حمت حق پیوست ہم در بار روضہ شیخ شیوخ العالم
 قدس سرہ العزیز دفن ایس بزرگ شد و بر روضہ مقبرہ او گنبد عالی سلطان
 محمد تغلق کہ مرید و معتقد خدمت شیخ علاؤ الدین بود عمارت کنائیدہ است
 از خدمت شیخ علاؤ الدین رحمۃ اللہ علیہ و پسر ماند صاحب عظمت و کرامت
 یکے شیخ زاد معظم و جلیل و مکرم در علم و کرامت مہابت مستثنی بود دیگر کہ در سیمے
 مبارک او بدیدے تحقیق دانستے کہ از دودمان کرامت و بزرگیت اعنی شیخ
 معز الحق الدین کہ در علم تلمذ پیش مولانا و جہاں الدین پائی کردہ بود و در دین
 و دیانت خطے کامل داشت و بجایے پدر در مقام شیخ شیوخ العالم فرید الحق
 والدین بنشست و در بدل ایشان بزرگان خدا بشاد بعد چنگاہ سلطان
 محمد تغلق در شہر دہلی طلب فرمود و تعظیم و تکریم او بواجبی نگاہ داشت و فرمود تا نظر
 مبارک او امور مملکت را برداشت رسانند کہ **اَللّٰہُ یُنْزِلُ الْمُلُکَ تَوَّامًا** بعدہ را کہ
 آں بادشاہ ایس اقتضا کرد کہ دیار گجرات حوالہ بندگان او کرد شیخ معز الدین
 رحمۃ اللہ علیہ در گجرات رفت تا آخر کار و تقدیر اسد از دست ظالمان و
 باغیان بدرجہ شہادت رسید امرو ز آں دیار از بیکت روضہ مقبرہ کہ او متور است
 و خاک پایان او دواے درد حاجتمندان آں دیار بہت و دوم شیخ سادہ
 علی الاطلاق و آں مقبول اہل عالم باتفاق کہ در جمیع اوصاف سنیہ شل شد
 اعنی شیخ علم الحق والدین کہ ظاہر و باطن آراستہ بود و در سماع ذوق تمام
 داشت و گریہ جگر سوز و حافظ کلام ربانی بود و سلطان محمد در غایت احترام
 و اکرام او کوشیدہ و شیخ الاسلام مملکت ہندوستان گردانید و لکھنہ ماہ بندگان
 او داد و جمیع مشایخ روزگار منقاد و محکوم او گشتند و در دین و دنیا بغایت سچیل و مکرم

صلہ
 دین و ملک
 بر دو از یک
 شکر اللہ

باسم و فضل اعلیٰ عن شیخ نیکان شیخ شیوخ العالم فرید الدین و اقریب سلطان المشایخ و سادات کرام قدس سرهم

۱۹۷

بود چوں این شیخ شیوخ الاسلام بر حمت حق پیوست دروں گنبد در فضل شیخ
علاء الدین متصل پدر دفن یافت و این دو بزرگ دو پسر گذاشتند هر کدام یک پسر
پسر شیخ معز الدین رحمه الله علیه شیخ زاده معظم افضل لدین فضیل که المرحوم
بجای پدر و جدان خویش در مقام شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین بنحو
کرامت نشسته است و بصورت سیرت آبا و اجداد در غایت آن سجاده معظم
طریق سلف خود میکند در غایت مشغولی و نهایت ترک و تجرید کوشیده و مقبول
دلها گشته و در بذل و ایثار کشته و معتقدان آن خاندان کرامت امیدوارند
تا حق تعالی آن شیخ زاده عالم را بر سجاده کرامت مستقیم دارد و شیخ شیوخ الاسلام
علم الحق والدین رحمه الله علیه شیخ زاده خوب صورت و پسندیده سیرت که
مستحضر علوم دینی است اعنی شیخ زاده راستین منظر الحق والدین که بعد از پدر
شغل شیخ الاسلامی سلطان محمد لغلق انار را بر بانه با عز و اکرام تمام بدو مفوض
گردانید و در تعظیم و تکریم این شیخ زاده با قصه الغایت کوشید و تا این غایت همچنان
معظم و مکرم است و اوقات او مجموع حق تعالی ذات ملک صفات او را در کامرانی
دین و دنیا دادیم دارد منهنهم آن شیخ زاده با بذل و ایثار که در مروت و مردمی و درستی
مشارا الیه بود اعنی شیخ زاده عالم خواجه عزیز الملة والدین ابن خواجه یعقوب
نفسه گیر داشت صاحب فتوح بود و فعل باذگونه زد دیار و دیوگیر و تلنگ همه
معتقدان و بنده او بودند کاتب حروف این بزرگ زاده را در دیوگیر دریافت
بود سینه زیبا و فرس وافر داشت و برادر حقیقی او خواجه قاضی بنایت خوب
اخلاق و ساده باطن بود و این هر دو برادر که شیخ زادگان عالم بودند در نظر
مبارک سلطان المشایخ بسیار بودند و از آنحضرت پرورش یافته شیخ زاده
عزیز الدین هم در دیوگیر شهادت یافت مدفن او آنجا شد و خواجه قاضی هم
در حقیقه سلطان المشایخ در سیم چوتره یاراں مدفن یافت رحمه الله علیهما
منهنهم آن کمال طریقت آن جمال حقیقت اعنی شیخ زاده کمال الحق والدین

باسمہ و نفع لعلیٰ فیضی نگار شیخ شیعہ العالم فرید الدین و اقرباے سلطان المشائخ و سادات اکرام قدس سرہ

ابن شیخ زادہ مایرید ابن شیخ زادہ نصر الدین اباس تکلف بکلی عاری بود در بدل و ایٹا
 بے نظیر و انہما بچنے و بخلق وادے و از طعام ہائے لذیذ احتراز نمودے و اگر غنیمت بفرمودے
 گردوں ہائے پڑیاں برابر بودے و در انچہ این بزرگ ہر عہد دولت سلطان محمد تغلق
 و شہر و ہلی از دہار کہ مقام سکونت او بود آمد کاتب حروف بخدمت ایں بزرگ
 بسبب عایت حقوق خاندان معظم ایشاں کہ با آبا و اجداد کاتب حروف داشتند
 رفته بود و شیخ دروں حجرہ بالائے کہن شستہ چوں کاتب حروف را دید از دروں
 حجرہ دیکے بردست مبارک کردہ بیرون آمد و چونکے گلیں بخدمت ام آوردند و دست
 مبارک ہر بیسہ از اں دیکے بیرون آورد و بجائے روغن ستور روغن کنجد اندا
 و قدرے حلوانیز بر آں ہر بیسہ افزود و فرمود بر غبت بخور کہ من مان ہائے دست
 پختہ جلدہ پدیں بزرگوں را تو بسیار خوردہ ام کاتب حروف آں ہر بیسہ تناول میکرد
 ولذت فراوان مے یافت و ایں شیخ زادہ صاحب کرامت در او اکل و مطبخ
 حضرت سلطان المشائخ قدس السدیرہ العزیز دیکے شوی کردے اینہم
 نعمت کرامت از اں بود و در انچہ شیخ زادہ کمال الدین و شیخ زادہ عزیز الدین
 یعقوب خاں متذکرہ ہر دو جائے سفر کنند بوقت وداع سلطان المشائخ یک
 جلائے بدست شیخ کمال الدین یک جلائے بدست شیخ زادہ عزیز الدین دا
 و شیخ زادہ کمال الدین را فرماں شد کہ تو در مالوہ باش و شیخ زادہ عزیز الدین
 را فرماں شد کہ تو در ولایت دیوگیر باش چوں از خدمت سلطان المشائخ
 بیرون آمدند و شیخ زادہ عزیز الدین گفت از ایں یکاں جلالی چہ غرض حاصل
 خواہد شد شیخ زادہ کمال الدین گفت خاطر جمع دار سلطان المشائخ
 ما را جلائے دادہ است یعنی بزرگی و آخر الامر ہر دو بزرگ زادہ سچا خوشتر متبع
 و باکرامات بسیار تا آخر عمر یافتند و روضہ متبرکہ کہ ایں بزرگ زادہ کمال الدین
 دوائے ہمہ درد ہاست حاجت رواے خلق گشتہ رحمتہ اللہ علیہ منہم
 اں بصورت مسیرت سلف خلفہ عنی خواجہ عزیز الماتہ و الدین ابن فتح ابہا

بسم و فضائل حضرت شیخ نبیوخ العالم فرید الدین و اقرباے سلطان المشائخ و سادات کلم قدس سریم

۱۹۹

ابن خواجہ نظام الدین مادر بزرگوار و سیدہ بودہ عمہ کاتب حروف و گمان کاتب
حروف و اکثر اہل ارادت کہ اس شیخ زادہ زہتیں زاریافتہ بودند آنست کہ شیخ
صغیرہ از اس شیخ زادہ عالم در وجود نیامده باشد و باطنی معمو و ظاہری تبشیم
و اخلاق پاکیزہ آراستہ داشت دروئے مبارک او با حق تعالیٰ ہمراہی و ذکر خفی
منور اینہما از برکت آں بود کہ در نظر مبارک سلطان المشائخ پرورش یافت
و بوقت مایہ پیوستہ حاضر بودے و اگر وقتہ خواجہ محمد و خواجہ موسیٰ کہ خواند
دعا مایہ عمہ ایشاں بود حاضر نمے بودند این بزرگ زادہ دعای مایہ خواند
و تا آن غایت کہ اس شیخ زادہ را شش درد عاخواندن مشغول بود سلطان
المشائخ فرمودے رحمت باد رحمت باد این مرحمت مخصوص حق او بودے
و اس شیخ زادہ سلطان المشائخ را در مشغولی و عالم مشاہدہ دریافتہ بود
چنانکہ در باب او را در نکتہ مشغولی تحریر یافتہ است اس شیخ زادہ معظم فرمود
کہ وقتے من در قصبہ کہربہ کا خیر خواہ زادہ رفتہ بودم چون از آنجا باز گشتم اول
بخدمت سلطان المشائخ آمدم و سعادت قدم بوس چہل کردم مرحمت
و شفقت فرمودن گرفت کہ کا خیر چگونہ گذشت سماعہا چگونہ بود تبشیم فرمود
و باز پرس مے کرد بعدہ فرمود کہ والدہ خود را دیدی عرض داشت کہ دم کہ خیر
اول سعادت پایے پس بخندوم چہل کردم بعدہ بدای سعادت برسم دعا
خیر از زانی داشت و فرمود کہ برو آں سعادت را ہم در باب آخر الامر چند روز
ذات مبارک اس شیخ زادہ صاحب کرامت را رحمت فرما ہم شد در دوستہ
روز کہ رحمت بود یک ساعت لب مبارک از ملاوت کلام اللہ بیکارمانندہ ہمید
و دست بر رحمت حق پیوست و در پایان سلطان المشائخ مقابل روضہ قبر کہ
سلطان المشائخ مدفون یافت رحمتہ اللہ علیہ تکتہ در بیان فضایل و مناقب
و بزرگی و کرامت نبیرگان حضرت شیخ نبیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
اللہ سرہ عزیز مشہم آں سہ دفترہ نبیرگان شیخ نبیوخ العالم شیخ زادہ معظم

پہلے ہم درخشاں حضرت بزرگوار شیخ الاسلام فرید الدین وافر بائے سلطان المشائخ و سادات کرام قدس سرہم

۲۰۰
و ملکہ ہم خواجہ محمد امین مولانا بدیع الدین اسحق کہ مادر او دختر شیخ شیخ العالِم
بود این شیخ زاده معظم ہم نے در صفا سنیہ موصوف بود و در علوم دینی و تقوی و لطافت
طبیعی موفود و ذوق سماع و گریہ جگر سوز و بذل و ایثار مشہور و مذکور و از عالم صغر
تا کبر سن ہم در نظر مبارک سلطان المشائخ پرورش یافته و حافظ کلام کتابانی
گشتہ و علوم و افروختہ کمال حاصل کردہ چنانکہ ہم در حیات سلطان المشائخ
بمرتبہ خلافت سلطان المشائخ رسید و خلق خایرا ہم در حیات سلطان
المشائخ دست بیعت دادن گرفت این شیخ زاده معظم با ما است سلطان
المشائخ مخصوص بود و الے یومنا او را خواجہ محمد امام گویند و در امانت او
سلطان المشائخ رارقتے و ذوقے حاصل میشد و بعد امانت بکسو تھاے و
مخصوص مے گشت و در مجالس بالاتر از نزدیک سلطان المشائخ کسے
نشستے و در قص با سلطان المشائخ موافقت نمودے و در مجلس سلطان
المشائخ بکلم اشارت سلطان المشائخ صاحب سماع شدے و ہیکسے را
از نفیرگان و یارای اعلیٰ را این محل نبود و از ملفوظات جاں بخش سلطان
المشائخ کتابے بنشتہ است و انوار المجالس نام کردہ ہست بیشتر عمر عزیز او
در عبادت باری تعالیٰ و ذوق سماع کہ در آن باب غلو تمام داشت مصروف
گشتہ از ہر جنس قوالان کامل از پارسی و ہندی گوے بخدمت او حاضرے بودند
و علم موسیقی را وضعی بود کہ مثل آں نشان نتواں داد و در بیاں معانی آں
علم مورد اشارت افادت و تحمیل آں بر حقیقت آیتے بود و کاتب حروف کرات
این بزرگ ندوہ عالم را چہ در سماع و چہ در غیر سماع دیدہ ہست ہشتم ہائے مبارک
ایشان بدام ترکمال ذوق در میان آب غلطاں بودے و گریہ و نعرہ او در
سماع جگر ہائے اہل دناں را سولخ کردے و وقتے سلطان المشائخ
را در خانقاہ شیخ ابو بکر طوسی کہ حوالی اند پست ہست استند عاگردند و در آن
مجلس ویشاں سناخت حاضری و ندیم چند کہ سماع میگفتند بیچ شہ پیدائے شد

سلطان المشایخ فرمود که سماع را بدارند و بحکایات و مآثر بزرگان بخیل شوند و راستی
 این حال ذوق پیدا شد درین معرض شیخ علی زنبیلی روس بجانب شیخ نظام الدین
 پانی پتی که خلیفه شیخ بدرالدین غزنوی بود کرد و منظرے خوب حالے و افروختانے
 خوش داشت و گفت که ما از شما سماع مطلوب داریم که بشنودیم الغرض شیخ
 نظام الدین پانی پتی میان مجلس بجای توالات نشست چون او تنهائو
 سلطان المشایخ بجانب خواجه محمد که ذکرش بخیر یاد اشارت کرد که شما یاری
 دهید خواجه محمد از مقام خویش برخواست برابر شیخ نظام الدین پانی پتی
 نشست این هر دو بزرگ اول غزلے آغاز کردند بعد صوته برگرفتند چون
 بدین بیت رسیدند بیت بهر بخرو ی که پنی اشبست از سن همه در گذار
 تا روز سلطان المشایخ را بگرفت و در جمله جمع افتر کرد الغرض بآں
 فضائل که حق تعالی ایشان داده بود انکسار و تواضع تمام هم بخشیده نادیده
 جمع پیش آمد نشست سماع گفت آری چون از مقبولان حضرت اله بوده
 اند از ایشان همه حرکات و سکنات پسندیدگان آنحضرت می آمد و ایشان هر دو
 در علم حکمت نصیب وافر داشت این ضعیف گوید بیت بعلم حکمت بجائے
 رسید که زرشک میان گو کند شو بو علی سینا منهم آں مشهور بعلم
 آں مذکور حکم که زبده و تقوی موصوف بود اعنی خواجه موسی ابن مولانا
 بدرالدین ^{سلطان} حق که برادر حقیقی خواجه محمد امام بود و این بزرگ زاوه نیز در نظر
 مبارک سلطان المشایخ پرورش یافته و در جمیع علوم کمالے داشت و
 ذوقنون روزگار گشته و در علم اصول فقه بزودی پیش مولانا و حبیب الدین
 پاکلی گذرانده و حافظ کلام ربانی بود و در تحقیق سخن کوشیده و طبعه فیاض
 و لطافت بسیار داشت و در نظم و اشعار عربی و پارسی کامل بود و غزلے پر سواد
 گفته و در علم موسیقی طایفه که هجارت داشتند لطافت دلربائی آں علم از نقاش
 روح افزاے این بزرگ می بردند و در جمیع علوم دست داشت و در علم

حکمت کمالے مافقہ بوداں را تجارب مقرون گردانیده و در غیبت خواجہ محمد ابراهیم
 بزرگ خود امامت سلطان المشایخ کردے و بغایت خوش خواندے و بخلعتها
 فاخر حضرت سلطان المشایخ مشرف گشتے آخر الامر مرد بزرگ و بزرگ زادہ
 و خطیرہ سلطان المشایخ مدفن یافتند رحمۃ اللہ علیہما منہم اس شیخ زادہ و دلکش
 والیے ولایات والا اعنی خواجہ عزیز الملک والدین صوفی کہ والدہ بزرگوار ابوبی بی
 مستورہ دختر شیخ شیوخ العالم فرید الدین بود قدس اللہ سرہ العزیز و این شیخ را
 فضائل بسیار داشت معانی و لطایف بشمار و از ملفوظات روح افزاے حضرت
 سلطان المشایخ کتابے نبشہ است سبے مجمعہ الاررار کرامت الاخیار
 و ازین نسخہ پیشترے در نظر مبارک حضرت سلطان المشایخ گذرانیده و قے
 دایمہ سلطان المشایخ مولانا و جیمہ الدین پاملی بالاترین شیخ زادہ نبشت
 چون سلطان المشایخ دید فرمود کہ مولانا چنانکہ من نخواہم کہ ہیچ مجاہدے بالاتر
 متعہ نبشتند ایں ہم نخواہم کہ ہیچ متعہ بالاتر مخدوم زادگان من نبشتند اگر چہ مخدوم زادہ
 مجاہد باشد و مولانا و جیمہ الدین شیخ عزیز الدین را در نیافت کہ نبیہ شیخ شیوخ
 العالم است چون مجاہد دید دانست کہ شخصے دیگر بہت فی الحال مولانا و جیمہ الدین
 روے بزمین آورد و بمعذت بایستاد کہ من ندانستم کہ ایں شیخ زادہ عالم است
 و الاہرگز ایں جرات نمی کردم و ایں بزرگ زادہ بحکم فرمان سلطان المشایخ
 بخدست قاضی محی الدین کاشانی تلمذ کردہ بود و در کتابت خط بہتر و باریک مثل
 زمانہ بود و در جہاں نظیر در نیافتہ کہ ہیچ کس عالم بدان لطافت نتواند نبشت
 کتابت کردے و قے اس شیخ زادہ معظم در خانہ کاتب حروف بوسیالہ محبت آبا و
 اجداد آمدہ بود و ایں شکستہ را بزرگی دادہ و را شنایے فوایدے کہ مے فرمود و کہ
 مبارک جانب کاتب حروف کرد و ایں بیت گفت بیت گردقت خوش است بہت
 غنیمت میدارہ کاں را چونانہ قضا نتوان کرد و و ازین بزرگ خلفے ماندہ
 بصورت سیرت سلف اعنی شیخ زادہ معظم قطب الملک والدین حسن

الحمد لله تعالیٰ اُمّیٰ کریمہ و بکلمہ مبلّغ الرّسّال کہ در زہد و ورع و تقویٰ و بذل و ایثار و تحمل گوئے سبقت از ہم سرائے خود بوده است و بشرف خلعت شیخ نصیر الدین محمد شرف گشت و بخط مبارک شیخ نصیر الدین محمد و اجابت نامه بردست وارد و خلعت خدا را دست بیعت میدہد و دلہا از وسع آساید حق تعالیٰ بر جادہ طریقت مستقیم دارد و نگہداریان فضائل و مناقب و بزرگی اقربای سلطان المشایخ نظام الحق و الدین قدس اللہ سرہ العزیز منہم آں بکارم اخلاق و موافقہ

متعلق صفحہ ۲۰۳ و سطر پنجم

نکستہ در بیان فضائل شیخ زادہ دہے با مصفا آئینہ محبت و وفا یعنی شیخ کبیر الملک و الدین برادر کبیر شیخ عزیز الدین کہ از آوان جوانی تائب گوئی نظر مبارک حضرت سلطان المشایخ پرورش یافته و مقام سکونت در دیوار خانقاہ تعیین شد و اگر آں بزرگوار بوقت ماندہ خاص بود بزرگم فرزان عجم سحر بخش بزرگوار در خانہ میرسانے روزے آں بزرگوار پیش سلطان المشایخ نشستہ بود و درے چند قرص کاک پیش آورد سلطان المشایخ اقبال خدم را طلبید و فرمود قسمت کن اقبال بریکے را قسمت کرد و ہر یکے بخودند آں بزرگوار نصہ خود نگہداشت فرمان شد بخور و بچہات تمییز چہے کہ در خاطر شماست دریں کاک نیست حضرت سلطان المشایخ بزرگیان دُر بارستہ کرت فرمودند اگر صوفی ست در زہد و تقویٰ مخدوم زادہ کبیر الدین بن غایت محبت سلطان المشایخ محبت عزیز الدین برادر بہتر ترک کردہ بود و ہم در مقام معین عمر عزیز خویش بمصرف رسانید چوں وفات یافت در سر آن چو تڑہ یاراں دفن یافت رحمۃ اللہ علیہ

ایں ہنرمایہین فرمودے ما حاضر مبارک این بزرگوار موسیٰ سودوس معاشے
ایں بزرگوار کہ یادگار سلطان المشایخ است بر جادہ طریقت مستقیم
و بر اصحاب روضہ مقیم باشد آمین منہم آں موصوف بعلم آں منسوب بحکم آں

۲۰۴
نیکو کردار
اشد تقاس
کار و ساز
اور اسان
و بزرگوار
نیکو کردار
نیکو کردار

فرشتہ صفات اس پسندیدہ ذات اعنی خواجہ تقی الملک والدین نوح کہ بشریت
 قرابت حضرت سلطان المشائخ مشرف و برادر کثیر خواجہ رفیع الدین ہارون
 بود و بنظر خاص سلطان المشائخ مخصوص گشتہ و ہم در آوان جوانی باوصاف بزرگوار
 رسیدہ کاتب حروف مناقب ماثر او چہ تواند نوشت جائے کہ سلطان المشائخ
 در باب این بزرگ فرمودہ کہ یا راں این را عزیز دارید کہ این نیکو کسے است قرآن
 یاد دارد و ہر شرب آدینہ ختم مے کند و در تعلم ہوسے تمام دارد و حاصل بسیار و باہج
 کسے کارے ندارد نہ بدوستے و نہ دشمنے بغایت صلاح است تا روزے سن از و
 پر سیدم کہ چندین طاعت و عبادت کہ مے کنی مقصود تو چیست گفت
 مقصود من حیات شماسے سلطان المشائخ مے فرمود کہ این سخن اورا کہ
 آموخت یعنی این سخن دلیل سعادت اوست منقول است اس روز کہ محمد
 سلطان المشائخ از رحمت بود پیش از رحمت موت خواجہ نوح را پیش خود
 طلبید چند نفر درویش عزیز رسیدہ بودند ایشان را نیز طلبید و بحضور یا راں درویشا
 خواجہ نوح را خلافت داد پس نصیحت فرمود باید کہ ہر چہ بر تو رسد نگاہ نداری و
 اس را بخرج رسائی اگر بر تو چیزے نیاشد بیچ دل خود را نگراں نداری کہ خدا ترا خواہد
 داد و بیچکے را بدخواہی و از خدا ہم یکے را بدخواہی و جفا را بعباد بل کنی و دیہ وادارستان
 کہ درویش قرار داد و اودار خواہی باشا اگر تو چنین باشی بادشاہان بردار تو آیند الغرض
 خواجہ نوح را ہم در حیات سلطان المشائخ و در غفوان جوانی رحمت دق فرام
 ذات مبارک اوشد و ہم در اس رحمت بر رحمت حق پیوست و ہم در حظیرہ سلطان
 المشائخ در سر اس چونترہ یا راں مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم اس زاہد یگانہ
 اس عابد زمانہ اس مخصوص گردانیدہ حق اس بشرف اختصاص مطلق اعنی
 خواجہ ابو بکر مصلے دار خاص کہ بشرف قرابت سلطان المشائخ مشرف بود
 و در خلا و ملا خدمت سلطان المشائخ کردے و با چندین خدمت ایشان را
 صومہ دوام بودے بلکہ روز ما گذشتے افطار نکردے چنانکہ شکم مبارک انوشاست

منقول است

منہم

چشتیہ بودے و در غایت مشغولی و در نہایت مجاہدہ بودے روز جمعہ مصلے
 سلطان المشائخ بعد اداے نماز با دعا و در مسجد جمعہ گیلو کہری بردے جمعہ
 سلطان المشائخ مے فرمود کہ خواجہ ابو بکر مصلے مرا در مسجد جمعہ بردہ است
 و مشغول شدہ و در سماع ذوق و افروغی و غلو تمام داشت وقتے بود کہ در سماع از
 غایت ذوق و ایشار دستار و پیرہن بقوال دادے و میرزمی بر کف مبارک
 او حامل بستہ الہی اورا آں میزد در قص چہ زیب دادے و از غایت شوق
 نعرہ دل و وز و جگر سوز زدے و قوالاں را بگرفتے و بکنہ بانیدے و از ذوق
 او حاضران از ذوق تمام مہل شدے و اینہما از برکت نفس سلطان المشائخ
 بود کہ خواجہ ابو بکر را فرمودہ بود کہ در حال سماع بوقت استہزار و قص نزدیک سن
 شدہ محافظت کنان بُرمے و بعد از نقل سلطان المشائخ بعضے یاران
 بوظیفہ و دیچہ وزینے مشغول شمنہا میں بزرگ ہیچ چیز تعلق نکرد و از برکت
 سلطان المشائخ با اتباع انبوء حیاتے خوش گذرانید تا آخر الامر چند روز
 زحمت ملازم ذات پاک او شد از دار فنا بار بقار حلت کرد و در پایان سلطان
 المشائخ مدفن یافت منہم مولانا قاسم یکے از خواہر زادگان سلطان المشائخ
 قدس سدرہ العریز خواجہ قاسم ابن عمر برادر زادہ خواجہ ابو بکر است کہ حسب
 لطایف التفسیر است در دیباچہ تفسیر مے فرماید کہ بندہ امیدوار بحضرت و برحمت
 پروردگار قاسم بن خواہر زادہ حقیقی سید السالکین برہان العاشقین نظام
 الحق والدین طیب الشہرہ جعل اجنۃ مشواہ چوں ایں عنایت سابقہ کرد
 ایں بیچارہ را از کتم عدم در عالم وجود آورد و بانواع کرم ہا مخصوص گردانید بعضے
 برکتہ داناس و سخن فہماں پوشیدہ نامند کہ در سیر الاولیا لفظ خواہر زادہ چند جا واقع شدہ است
 بمعنی مختلف در کتب اقربا در مناقب خواجہ رفیع الدین ہارون مے نوید کہ پسر خواہر زادہ
 حقیقی و در کتب بعضے کرامات حضرت سلطان المشائخ مے نویسد اسپ ما دیاں را بعد از مد
 بخواجہ محمد صالح خواہر زادہ لوم و در کتب بیان بعضے وقایق و احادیث مے نوید کہ مرا خواہر زادہ
 بود او را بشوہر دادند آن مرد در خانہ نیکو بود و در کتب اقربا در مناقب مولانا ابوالقاسم مے نوید مولانا

کہ موجب سعادت دارین است آنست کہ بنظر ایں سلطان المشایخ قطب
الاقطاب علم محفوظ گردانید و با انواع النفاس از باطن خویش کہ معدن غیب
مقر علوم لاریب است بزیاتے کہ مطلق است بحق ارزانی داشت اعلیٰ از ازل
ایں بود کہ ایں شکستہ چہار سالہ و چہار ماہ و چہار روزہ شد والد ایں مسکین
تَعَمَّدَ اللّٰهُ بِالْحَمْدِ وَالْإِصْنَانِ بِحضرت آں سرور عاشقان و پیشوا مشتاقان
بر دتا بام ایشاں بکتاب فرستاد آنحضرت از راہ تلطف و بندہ نوازی تختہ اولیٰ
بقلمے کہ آں حاکی است از قلم وحی بدستے کہ آں موصل است بدست حضرت
رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم کا بر اُعن کا بر نوشت ایں ضعیف را کہ
در حالت نوشتن تختہ ایستادہ کردہ بودند بنشست اقبال کہ خادم ایں بادشاہ
معنی بود ایستادہ کرد باز ایں ضعیف بنشست باز اقبال خواست کہ ایستادہ
کند آں مخدوم علمیاں و بلجاہانیاں بنفسے کہ حکم متین است گفت کہ بگذر
ایں نشستہ خواہد خواند بعد نوشتن ہچنہاں نشستہ بزبان مبارک خود از کمال
شفقت یکدو کرت تکفین کرد بعدہ بلفظ مبارک فرمود حق جل و علے ایں
کودک را کبر سن رساند و بکمال علم مشرف گردانند چوں ایں ضعیف دو از وہ سالہ
شد حق جل و علے بحفظ کلام مجید و فراق حمید مشرف گردانید بعدہ بحق جل
و علے سُلْطَانُ الْإِيمَةِ وَالْعِلْمِ الْأَجَلَةِ وَالْفَضْلِ الْجَدِ وَالْمِلَّةِ وَالِدَيْنِ عَالِمِ
أَعْلَى أَرْمَكَ اللَّهُ لَوَاعِجَ جَدِيدِهِ وَرَزَقْنَا طَلَّ لَوَاعِجِهِ رَسَائِدَ ایں بزرگوار دین پرور

سلطان
پیشوا
خداے
فنا
پر
حمت
و
اکرم
ز
ش

سلطان بادشاہ امام ہا و عالمان کلاں و بادشاہ فضل بزرگی کردہ مسلماناں و بزرگے دین دیں دران
عالم بر دراز کند حق تعالیٰ نشان بزرگی اورا و نصیب کند سایہ نیکو او۔

۴ قاسم ابن عمر برادر زادہ خواجہ بابا بکر و در ہمیں نکتہ عبارت لطایف التفسیر کہ تصنیف ہمیں
مولانا ابوالقاسم است نقل کردہ قاسم بن خواہر زادہ حقیقی آزیں عبارت باخمیدہ
مے شود کہ لفظ خواہر زادہ عام است پسر خواہر زادہ و پسر دختر خواہر را ہم مے گویند و دختر خواہر
و دختر دختر خواہر را ہم مے گویند و آزیں عبارت با ایں ہم معلوم مے شود کہ خواہر محمد
پسر خواہر حضرت سلطان المشایخ و نام پدر ایشاں صالح است و خواجہ بابا بکر و خواجہ عمر
ہر دو پسران خواہر حقیقی حضرت سلطان المشایخ اند

بنظر خویش مشرف گردانید و قریب پنجاه سال در خدمت این سرور علمائے زیور ضمایا ۴۰
 تلمذ کرد از مبادی علوم تا نہایت آں بقرات خویش تمام کرد و بشرف اجازت کفۃ ہدیہ
 و پزدوی و کثافت و مشارق و مصابیح مشرف گرد پس از اں این ضعیف در تفاسیر
 عربی و پارسی نظر کرد و ہر یکے را مخصوص یافت بعبارتے لطیف و معانی و الفاظ
 غریبہ است تا مجموعہ نویسید کہ متضمن معانی غریب شامل لطائف عامہ تفاسیر شد
 تا منافع بخاص عام رسد و بمطالع آں براسرار قرآن و وقایق فترقاں مطلع گردند
 و نام ایں تفسیر لطایف تفسیر کردہ منہم آں فخر زاد و آں جمال عباد کہ در علم و تقوی
 و ورع در ایام خود مثل ندارد غنی خواجہ عزیز الملتہ والدین ایں خواجہ ابو بکر مصلی
 دار خاص کہ بشرف قرابت سلطان المشایخ مشرف بود و ایں بزرگ چند
 ملفوظات سلطان المشایخ را یکجا ترتیب بایوان جمع کردہ است و آنرا
 بمجموع الفتاوید نام نہادہ و نام خود و عبد الغنی ابن ابو بکر خواہر زادہ سلطان
 المشایخ بنشتہ است سبحان اللہ ساہبا باشد کہ ایں عزیز الوجود بر جادہ طریقت
 مستقیم می رود و از عالم صغیر تا کبر سن تکبیر اولے در بیچ فرصے از وفوت نشد و مساجد
 بگشتہ تا تکبیر اولے در نیافتہ تحمید نیستے چوں بعنوان جوانی رسید و در تعلم غلو کرد و ہمچو
 تعلم میکرد و بجل مقرون مے گردانید و ہر شب جمعہ ختم مے کند و در جماعت خانہ
 سلطان المشایخ ساہبا باشد کہ بوقت دآں مقام قسیر کہ امامت مے کند
 و خلق خدا مے را دست توبہ میدہد و بدآنچہ دست میدہد آیندہ و روندہ را بخیرے
 پیش مے آید و بیچ معینے ندارد و بر بیچ کس آمد و شد نہ با اتباع انبوء خوش مے گذارند
 حق تعالی او را صبر جمیل بخشیدہ است چتے ایں بزرگ بوقت قیلو لہ بخدمت
 سلطان المشایخ رفت خادم بخدمت سلطان المشایخ ذکر کرد خواجہ عزیز
 مرثیہ ختم مے کند سلطان المشایخ فرمود کہ بلند مے خواند یا ساکن ایں
 بزرگ گفت ساکن ایں جواب بر حراج سلطان المشایخ موافق افتاد و ہمیں
 فرمود و کرت دیگر نور الدین پسر خواجہ بیشر کہ مخصوص بشفقت سلطان المشایخ

بودا پس بزرگ را پیش برد و گفت مخدوم عزیزم دید شماست فرمود که آری من مدبر است
 و مرا باین فرزند فخر است مستیع الله المسلمین بطول بقائه نکتہ در بیان کامل
 و مناقب سادات کرام جد و پدر و اعمام کاتب حروف که مخصوص بقررت و محبت و
 شفقت مرحمت سلطان المشایخ نظام الحق والدین قدس سره العزیز
 بوده اند و اتصال ایشان بحضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین و بحضرت
 سلطان المشایخ قدس سره بها العزیز بدرجه اقصی منہم آن سید آل رسول
 آن افضل اولاد قبول آن جگر گوشہ مصطفی آن نور دیدہ مرا تفسی و زہرا
 اعنی سید محمد محمود کرمانی جد پدریں کاتب حروف که سرور سادات کرمان بوده
 آبا و اجداد ایشان سید پاک را در کرمان اسباب نیای از قریات و باغات ارثی
 بسیار بوده و یک عم این سید بزرگوار سید محمد کرمانی در ملتان عہدہ سیکہ
 دار الضرب داشت العرض سید محمد کرمانی تجارت از کرمان بہ لاہور و شہر
 آگرے چون باز گشتے بیان اجود من شرے و سعادت قدسوس شیخ شیوخ
 العالم فرید الحق والدین حاصل کردے و در ملتان بخدمت عم خود آمدے
 و از آنجا کہ کرمان رفتے و ارثناے این آمد و شد و دریافت سعادت پائے پس
 شیخ شیوخ العالم دولت محبت اعتقاد شیخ شیوخ العالم در سویدایے دل
 سید محمد کرمانی جاے داد تا بخدمت شیخ شیوخ العالم ارادت آورد و ایشان
 محبت بحدے کشید کہ اسباب املاک کرمان بکلی ترک داد و در ملتان بخدمت
 سید احمد عم خود آمد سید احمد دختر خود بی بی رانی جدہ کاتب حروف بنکاح
 تسلیم سید محمد کرمانی برادر زادہ خود کرد و بغیت آنکہ سید محمد را ہم در ملتان بدار
 ہر چند سید احمد اسباب نیای عرض کرد و ترغیب دل شغل خود نمود چون محبت
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره العزیز دامن گیر دل و دیدہ
 شدہ بود سکونت در ملتان پیش نہ نشد تا آنکہ سید احمد گفت کہ صحبت شیخ الاسلام
 بہا والدین زکریا قدس سره العزیز ہم عزیز است سید محمد کرمانی گفت صحبت

باب دوم در فضائل بعضی بزرگان شیخ شیوخ العالم فرید الدین و اقرباے سلطان المشائخ و سادات کرام قدس سرهم

۲۰۹ ازینہانے شود شیخ سعدی گوید بیت خار سودا سے تو آویختہ درد امن دل +
یعنی باشد کہ با طواف گلستاں نگریم + بعدہ بی بی رانی اتباع خود را در اجود
آورد و باختیار ترک اسباب الملک و وطن قدیم داد و بفقر و فاقہ در اجودین
قناعت کرد و بمرحمۃ شفقت بنظر لطیف شیخ شیوخ العالم مخصوص شد بی بی
رانی و اتباع او نیز بشرف و بیعت شیخ شیوخ العالم مشرف گشت اگر قوتے یاران
اعلیٰ بہت مطیع شیخ شیوخ العالم گل کریل چیدن در حرمے رفتند سید محمد
نیز بر قوتے ہر کسے گل کریل بیشترے آوند سید محمد اندک آوردے سبب آنکہ
دستہاے مبارک او نازک بود و خار ہاے گل کریل مجروحے گردانید چوں ایں
قصہ شیخ شیوخ العالم را روشن شد فرمود کہ سیر را حاجت نیست کہ برو دماثر
قبول کردیم الغرض بشوہ سال در نظر مبارک شیخ شیوخ العالم بود و دوازہ
سال در رادت از سلطان المشائخ سابق و سید محمد کرمانی را با سلطان
المشائخ بواسطہ آنکہ در اجودین ہر دو غریب بودند فرط محبت بود چوں محبت
ایں دو بزرگ شیخ شیوخ العالم را تحقیق شد فرمود کہ در صحبت یکدیگر باشند
و میاں شما مواخات باشد تا بدار محبت سید محمد با فرزندان بخدمت سلطان
المشائخ آمد و عمر گذرانید و ایں روایت مشہورست کہ وقتے سید محمد کرمانی
را با سلطان المشائخ سببے تغیر مزاج شد سید محمد در مادہ حاضر نے شد تا شبے
سلطان المشائخ در خواب دید کہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
در قبۃ نشستہ است و سید محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ بر آں قبۃ ایستادہ و سلطان
المشائخ مے فرماید کہ من از ایں حال معاینۃ مے کنم و در خاطر مے گذرد کہ
خدمت سید محمد را با من تغیر مزاج است کہ داند مرادوں قبۃ بہ بردیانہ من
در شانہ ایں خطہ سید محمد رحمۃ اللہ علیہ را آواز داد کہ اے مولانا نظام الدین
بیایوں من نتم دست من گرفت و دروں قبۃ بخدمت رسالت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم برو پایے بوس دہانید حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

باب سوم در فضایل بعضی بزرگان شیخ شیخ العالم فرید الدین و اقرباے سلطان المشایخ و سادات کرام محمد بن مہر

فرمود کہ مولانا نظام الدین محمد تو از فرزندان مائنی بالنسب صحیح و سید محمد بنیر
 از فرزندان من است چوں روز شد سلطان المشایخ در خانہ سید محمد آمد سید محمد
 را خبر کرد فرمود تا سلطان المشایخ را نفرستادند بر ما نیامد سید محمد استقبال
 کرد در صحن خانہ کرم کناس و بشارت گویاں در پاسے یکدیگر افتادند شستند شیخ
 سعدی خوش گوید بیست و پنج خوش بود و دارام دست در گردن بہم شستن و
 حلوائے آشتی خوردن بہ آخر الام چند روز سید محمد را رحمت فراموش شد از دار فنا
 بدار بقاشب جموع نہ احد سے و عشر و سبعایہ رحلت کرد و در حقیرہ سلطان
 المشایخ در سراں چوترہ یاراں دفن یافت این سید بزرگوں چہاں سپرد شد
 سید نور الدین مبارک و سید کمال الدین احمد و سید قطب الدین حسین
 و سید خاموش چنانکہ مناقب ایشان تخریر ہوئے بہ ہم آں سید تارک دنیا
 باختیار و آن باوصاف سینہ شریف عالم و تمام فضائل کمال مقبول اولیا آں
 محبوب صفیا آں مشہور بالتمام طعام آں بزرگوں کلام اعظمی سید السادات
 نور الماتہ والدین مبارک این سید محمد کوئی بود کہ کتب جہود کہ از مسیح
 فرزندان سید محمد بہت بود و تہذیب سید پاک ہم در بیات شیخ شیوخ العالم
 در اجودہن بود و کینہت او ایوان عالم تعین کرد و ہر یک شیخ شیوخ العالم فرید الدین
 والدین قدس السدیرہ العزیز فاما سلطان المشایخ این سید پاک را سید
 گفتے و اغلب خلق ہم بدین اسم خواندے و ایں بزرگ بفضایل بسیار و لطافت طبع
 آراستہ و صحبت درویشان بسیار دریافتہ و راہ درویشان نیکو دانستہ سبحان
 اللہ در مدت نو و سال کہ عمر عزیز آں سید پاک بود هیچ فرع میل بدنیا و ابتلا
 دنیا نکرد و ہیچ معنی مشغول نگشت بفضیل حق جل و علاہ اقام حیات با اتباع انبو
 خوش گذرانید و ہمت بر آں داشت کہ با ہماناں حرمت بسیار کند و طعناں
 مکلف پیش آرد و اہل دنیا در آرزوے لذت طعام این سید پاک بودندے
 و علما و فقرا سخت دوست داشتے و در تعلم و خدمت کردن درویشان

ہم

باب بیستم در فضائل بعضی بزرگان شیخ شیوخ العالم فرید الدین و اقریبی سلطان المشایخ و سادات کرام قدس سره

۲۱۱ و صحبت اهل عشق فرزندان خود را ترغیب نمود و علی الخصوص کاتب خود را در تعلیم کاتب حروف بسیار مبالغت نمود و وزیر و مال ایشان را استادان کاتب حروف کرد چنانچه این کیفیت در ذکر مولانا و استادان فخر المائمه و الدین زریادی که خلیفه سلطان المشایخ بود تحریر یافته است و عمر عزیز این سید پاک بنظر مبارک مرحمت سلطان المشایخ گذشت با آنکه ارادت بخانواده حقیقت بخواجه قطب الدین چشتی داشت و دو کثرت در چشمتان رفته بود چوں کثرت دوم بخواجه قطب الدین چشتی رسید چنانکه گاه آن خانواده کریم را خدمت کرد و خواجه قطب الدین را تحقیق شد که این سید پاک خاص براسه زیارت خواجگان چشتی می آید مشورت بخلاف آن خود گردانید و بخرقه خلافت و اجازت نامه بنشان مبارک مخصوص کرد و یک اسپ گیت مغلی که خاصه سواری خواجه بود و بخشید و وصیت فرمود که با وضو با شوی و طعام تنها بخوری و با عز از تمام باز گردانید و این همه از برکت آن بود که سید پاک در نظر شیخ شیوخ العالم گذشته بود و قبول از دهن مبارک خود در کام این سید پاک نهاده و کلام الله بر این شیخ علاء الدین قدس سره پیش مولانا بیدار الدین انخلاق خوانده چنانکه در ذکر شیخ علاء الدین تحریر یافته الغرض این سید پاک می فرمود در آن سال که من انچشت باز گشتم بر اسپ که خواجه قطب الدین داده بود و سواری می آمدم و آن اسپ را غایب گاه خاصه خواجه داشت و لشکرهای کفار در آن سال از لشکر منصوشهر و منی در عهد دولت سلطان علاء الدین خلجی انالله برمانه شکسته باز گشته بودند هزار کا و دو هزار کا متفرق می رفتند و در آن راه خراسان چند کثرت مرا پیش آمدند و خواستند که اسپ بقیه جامه ها که در آن خرقه خواجه بود از من ببرند بهمین که داغ پای گاه خاص خواجه در آن اسپ می دیدند گفتم آن اسپ ببوسیدند و می گفتند که از برکت خواجه قطب الدین چشتی سلامت خواهید رفت خدمت الدی فرمود رحمه الله علیه خواجه قطب الدین

چستی در عالم صغری بود و خواستند که بر سجاده چشت بجای پدربشا نند بزرگان چشت
 و اقرباے دیگر گفتند که این صغیر است و خواجہ علی چشتی عم خواجہ قطب الدین که
 در دہلی است و وارث سجاده اوست و علم دہیم تا او چه فرمایا بکھت این
 مصلحتی و خلیفہ بزرگ صاحب نعمت خلفائے خاندان چشت بخدمت خواجہ علی چشتی
 در شہر دہلی رواں کردند چنانکہ شہ ازین حکایت در ذکر شیخ بدر الدین سلیمان
 پس شیخ شیوخ العالم تحریر یافته است الغرض چوں این دو خلیفہ در شہر دہلی
 بخدمت خواجہ علی چشتی رسیدند و عرایض بزرگان چشت رسانیدند و عهد
 دولت سلطان غیاث الدین بلبن بود شیخ علی خواست کہ عزیمت چشت
 کند سلطان غیاث الدین شنید در پائے خواجہ علی افتاد و سوگند خورد
 اگر خواجہ عزیمت چشت کند من ترک مملکت گیرم و در رکاب خواجہ در چشت بیایم
 خواجہ فرمود تو عهد رعایت بندگان خداے تغایے تکفل کردہ و عالمے در
 کنف حمایت تو آسوده اند اگر تو بیای آشوب در عالم افتد و تو مواخذ باشی
 سلطان گفت ہر چہ میشود گویشو من از رکاب خواجہ دور شدنی نام چوں خواجہ
 علی در صدق اعتقاد و ثوق یافت بضرورت در شہر دہلی ماند و مکتوبت بجانب
 اقرباے و بزرگان چشت ملک شمس الدین کتے ملک ہر یو کہ مرید و بندہ
 آں خاندان بود و قلم آورد کہ من ہر نعمتی کہ از مشایخ چشت و والد عثمان
 خود یافته بودم بخواجہ قطب الدین برادر زادہ خود بخشیدم و مقام سجادہ چشت
 حوالہ او کردم باید کہ ہمہ التجاہد و کند چوں این دو خلیفہ در چشت رسیدند و مکتوبت
 بزرگان چشت ملک شمس الدین را رسانیدند اقربا بازنمازعت آغاز کردند
 دریں معرض ملک شمس الدین کتے گفت کہ شما ہر ہمہ از دودمان گرامی
 اید مرا یک سخن فرماہم آید اگر قبول کنید بگویم ہمہ بیاں رضا دادند ملک شمس
 الدین گفت کہ سجاده و عصاے پیران چشت و رون حجرہ ایست کہ پیشتر
 در آں نشستہ اید و در آں حجرہ مقفل است ہر کہ انہ شما دست بیاں قفل زندو

باب سوم و فضائل بعضی نمبرگان شیوخ العالم فی الدین و اقرباے سلطان المشائخ و سادات کرام قدس سرہ

۲۱۳

بے کلیہ آں قفل از برکت دست او بکشاید این سجاده و مقام او را بشمار ہمہ قبول
کردند بعد ہر یکے دست بر آں قفل نہادہ مے خواندند و مے جُنبانیدند قفل باز
نمے شد چوں نوبت خواجہ قطب الدین چشتی رسید خادم خواجہ را در کنار گرفت و
نزدیک در آں حجرہ آورد و بگردے کہ دست خواجہ بر آں قفل نہادہ قفل بکشا
و طبقہاے در حجرہ باز شد و غلغلہ در میان چشت خراسان ازیں کرامت
افتاد بعدہ خادم خواجہ را در کنار کردہ درون حجرہ برد و بر سجادہ مشائخ چشت
بنشاند خواجہ ابی محمد چشتی پسر خواجہ ابی احمد شینست خرقہ ارادت و خلافت از پدر
خود یافتہ و در سنہ سبت چہار سالگی بر جادہ پدر خود بفرمودہ انبشست و
خواجہ ابی یوسف چشتی پسر خواجہ ابو محمد چشتی است و مرید و تربیت یافتہ پدر است
و خرقہ خلافت ہم از پدر بزرگوار خود پوشیدہ حضرت خواجہ قطب الدین مودودی چشتی
پسر خواجہ ابی یوسف چشتی است خرقہ ارادت خلافت از پدر بزرگوار خود یافتہ
الغرض مناقب کرامت خواجہ قطب الدین چشتی بحدیست کہ قلم از رقم آں
عاجز آید و خواجہ یوسف پسر خواجہ محمد چشتی بن پسر خواجہ قطب الدین
امروز بر سجادہ چشت است در غایت کرامت و عظمت الغرض چوں خدمت اللہ
رحمت اللہ علیہ از چشت با آں اعزاز و اکرام در شہر دہلی رسید تا آخر عمر ہیچ مرید
نگرفت و ہیچ وقت نگفت کہ من خلیفہ ام و ہمہ مسافران لنگر دار وقت این سید
پاک را بنجد دست خواجہ قطب الدین دچشت دیدہ بودند و نظر رحمت و شفقت
خواجہ در باب ایں سید پاک معاینہ کردہ ہر کسے از اں مسافران در ویشاں
در شہر دہلی بلنگرے و دیہے تعلق کردہ مگر خدمت والد رحمۃ اللہ علیہ کہ ہمہ بر خدمت
و محبت سلطان المشائخ بندہ کردہ و تا آخر عمر از اں قاعدہ نکشت و
بیشتر حکایات و نقل و روایات کہ دریں کتاب تحریر یافتہ است منقول از
خدمت والد است رحمۃ اللہ علیہ کہ راہ و روش ایں خاندان با عظمت کرا
بہتر از خدمت ایشاں کسے ندانستے و ہر کہ را در تحقیق راہ و روش ایں خاندان

باب سوم فضایل بعضی نیکان شیوخ العالم فرید الدین و اقرباے سلطان المشایخ و سادات کرام قدس سرہ

یا کرامت سخنے و یا شبہ بودے از خدمت ایشان می پرسیدند از احوال ذات ملک
صفات را چند روز زحمت مراحم شد روز نهم بوقت چاشت پانزدہم ماہ صفر
سنہ تسع و اربعین سبعمائے بر حمت حق پیوست و در حیطہ سلطان المشایخ
نزدیک سید محمد کرمانی در سراں چوترہ یاراں دفن یافت رحمتہ اللہ علیہ و ازین
سید پاک سہ سپہراند یکے کاتب حروف دوم سید لقمان و سیوم سید داؤد
و جد مادری کاتب حروف مولانا شمس الدین دامغانی در باب سید داؤد
خوش گفته است بیست میر داؤد گو سیلما نیست و بر دل دوستان بہ ازجا
نیست پنہم آن سید با وقار آن سرور سادات روزگار اعنی سید کمال الدین
امیر احمد ابن سید محمد کرمانی کہ عم بزرگ کاتب حروف بود و در مردی و جوانی
مردی حیدر ثانی و صدقے و افرو فراستے کامل داشت و در ویشاں دست کمال
فقیرا تنکہ زر و نقرہ دادے اگر چہ این بزرگ صاحب اقطاع و طبل و علم بود و فایا بہم
اوصاف تصوف موصوف بود و عقلے کامل داشت و کارہا بمقتضای عقل
تمام کرد امیر خسرو خوش گوید بیست کارے نکرد جز بحالات علم و عقل و گوئی
کہ صد عامہ بزرگ گاہ داشت و عجیب قوتے داشت کہ جز صدق بزرگباں مبارک
او سخنے نہفتے و این ہمہ فضایل ثمرہ آن بود کہ در نظر سلطان المشایخ پرورش
یافتہ بود و مادر و پدر این سید پاک از و راضی بودند و بہمہ حال در رضاے ایشان
کوشیدے و آنچه حاصل او بودے در نظر ایشان آوردے و باز پرس آن نکرد
و کاتب حروف از والد خود رحمت اللہ علیہ سماع دارد کہ برادر امیر احمد در
درجل بود و من برابر پدر یعنی سید محمد کرمانی از بیرون در خانہ می آمدیم دیوانہ
صاحب نعمت پیش آمد و گفت سید محمد در خانہ تو سپہرے خواہد آمد و را امیر احمد
نام نہی ہمیں کہ در خانہ آمدیم برادر امیر احمد تولد شد و قتی این سید پاک سلطان
محمد تغلق در عہد خانے در شکر تلنگ بسبب سعی ساعتے در پند خانہ بجا کسی
کہ نزدیک ویو گیرست بفرستاد و بند سخت فرمود و آں بندی خانہ تا این وقت

منہم

بہی بیگنا

ماہنامہ در فضائل بعضی نبیرگان شیخ شیوخ العالم فرید الدین و اقربائے سلطان المشائخ و سادات کرام قدس سرہ

۲۱۵ مشہور ہیں است ہر کہ را در آں بندی خانہ بند کنند از زندہ نمازند بسبب ماراں
و سوراں و مو شان گرہ صفت چند گاہ کہ ایں سید پاک در آں بندی خانہ
بود و مودیان مذکور بیچ ایداعے توانستند رسانید و شبہا بندہ اے ایں سید
پاک بغایت اللہ از یکدیگر جداے شدند و مے افتادند ایں سید پاک طایفہ
بندی و انان راے طلبیدے و بندہ باز شدہ نمودے و گفتے کہ من پچہرے
ایں بندہ را در و نکر دہ ام بکرم اللہ تعالیٰ خود جداے شوند چوں چند روز
ایں حال معاینہ کردند بچہ بست سلطان عرض داشت نبشتند سلطان
فرمان فرستاد کہ اورا مخلص کنید و بر من فرستید و ایں سید بزرگوار در آں ایام
یک جمعہ کردے و قبا پوشیدے چوں خواست کہ پیش سلطان رود و وجہ
کرد و خرقة صوفیانہ پوشید پیش رفت سلطان گفت کہ ایں چہ کردی جواب
گفت کہ در ما ہمیں اتباع صوری ماندہ بود و بفرزدان حضرت رسالت صلی اللہ
علیہ وسلم چوں آزا ہم ترک دادیم سزاے خود دیدم سلطان گفت تو از ما بدیں
بہانہ مے خواہی گریز کنی و ما مے خواہیم کہ پرداخت امور مملکت بمشورت شما
کنیم بعدہ ہم بر آں لباس گذاشت و ملکہ معظمہ گردانید محل مشورت داد و قے
ایں سید پاک از رحمت بود و در مقامے بالاے کہٹ غلطیدہ و کسے نزدیک
نہ مردے اے بیند از غرقہ کہ در آں مقام بود از جانب بیرون سردرون
غرقہ کردہ سوے ایں سید پاک مے بیند ایں سید بزرگوار پر سید کہ تو کستی
اں مرد گفت کہ من امیر المؤمنین علی ام رضی اللہ عنہ ایں سخن گفت و
نمایشے ہماں ساعت ایں سید پاک از رحمت نیکو شد و در آخر کار در لشکر
لاہور شہور سنہ ثمان و عشرین و سبعمائے ہجرت بواسیر در غرہ ماہ جمادی
الآخر ہجرت حق پیوست از آنجا تا بوقت کردہ آورند در حظیرہ سلطان المشائخ
نزدیک پدر و زہراں چوترہ یاراں مدفون یافت رحمۃ اللہ علیہ ایں سید
بزرگوار دو سپہر گذاشت یکے سید السادات منبع السعادات عماد الحق الدین

امیر صالح در علم و درج و تقویٰ بے مثل بود طاہری آراستہ بجمال محمدی
و باطنی پیراستہ بذکر خفی دوم سید نور الدین نورالدین قلبہ بنوالمعرفت بنہم
آں سید باصفا آں جگر گوشہ مصطفیٰ آں کان حسن ملاحظت آں مایہ لطافت
معائن طرافت آں دُر دریاے پیغامبری و آں گوہر شب چراغ حیدری
سید السادات نبیرہ سید المرسلین قطب الحق والدین سید حسین ابن
سید محمد کرمانی کہ عم میاںکی کاتب حروف بود و در علم و فضل و بذل و ایثار و لطافت
ظاہر و باطن و لطافت طبع بے نظیر زمانہ بود و عقل کامل داشت فراست تمام
و دریں دنیاے خدا مجردانہ زیست و از تزویج و تعلق اتباع مبرا بود و علوم
دینی بخیر دست مولانا فخر الدین زراذی خلیفہ سلطانات المشائخ بحث
کرده و دے باز داشت بہر کہ خواستہ در خانہ او در آید ہیچ مانع نبودے از
غریب و شہرے و حاجتمند یک سر در خانہ او و جائے کہ مقام خلوت اس
سید پاک بودے میرفتند و بدانچہ مطلوب ایشان بودے بوفارس آئید
و مسرور القلب باز گردانیدے این معنی ہیچ کس را از وضع و شریف میسر نشد
مگر اس سید پاک و پاک زادہ و پاک باز را و اس فضایل ثمرہ آں بود کہ از
عالم صغیر تا کبر سن در نظر مبارک حضرت سلطانات المشائخ پرورش یافتہ
بود و بشرف پسر خواندگی سلطانات المشائخ مشرف و مشہور گشتہ چنانکہ
ملک المذکرین کریم الدین نبیرہ محمد کہ مالک نظم و شعر بود در مدح اس سید پاک
نے نوید بدیعت صفات ذات وے اندر جہاں ہمیں نہ بس است کہ شیخ
خواندش فرزند و خواجہ را نبستہ است و اس سید پاک را جمال باکمال بود
بہر کہ را نظر بر جمال او افتادے اگر چہ مغموم بودے بالخاصیت مسرور القلب
گشتہ شیخ سعدی خوش گوید بیت اے روے تو راحت دل من چشم
تو چراغ منزل من و اس ضعیف گوید نظم اے سید پاک و پاک زادہ و
در عالم حسن داد داده و در حسن لطافت و طرافت و خوباں ہمہ پیش تو پیادہ

در پیش قد لطافت تو + سر و چین است ایستاده + از روست تو کافتاب حسن است
 شویست دریں جہاں فتادہ + آری سر زلف گیسوانت + بوئے بنسیم
 صبح دادہ + وقتے سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز را قبضے بود غلے
 تازہ کرد و جامہ ہاے مبارک گردانید و خواست کہ طرف باغے رود دریں حال
 اُس سید پاک با صفا راطلب کرد چوں سید السادات بخدمت سلطان المشایخ
 آمد سلطان المشایخ تبسم کرد و فرمود کہ مارا قبضے بودے خواستم در باغے رویم در
 ستر ما فرو خواندند کہ سیاحین را بطلب بعد از نماز پیشین مہمود بود کہ ہر روز بخدمت
 سلطان المشایخ طلب شدے تا نماز دیگر بخدمت سلطان المشایخ بودے
 و بدولت محالست ممالکت اسرار و انوار مشرف گشتے در موز و لطائف بسیار
 در میان بودے و از علما و مشایخ و امرا و ملوک و خانان بعد آنکہ پا بوس
 سلطان المشایخ کردے در خانہ اُس سید پاک بواسطہ شفقت سلطان
 المشایخ کہ مشاہدے کردندے آمدند کہ فرقتی برچیں مبارک اولا مع بود
 و جمال یوسفی از برکت نظر سلطان المشایخ بر روی جہاں آری او پیدا
 شیخ سعدی گوید بیت دیباچہ صورت بدیعت + عنوان کمال حسن ذات
 است + و این ضعیف گوید رباعی راحت لہا است دیدن سوے تو + فرحت
 جاں ہاست جانان روے تو + بند زلفیں از دو گیسو باز کن + تا جہاں
 خوشبو شود از بوے تو + گرد کویت اہل ل گرداں مدام + خانہ اہل دلاں شد کو تو
 و ہمچنین گویند کہ کمال لطافت مرد این چنینست کہ نادرہ در کسے باشد قبول عامہ
 و زیب جامہ نوک خامہ این ہر سہ خاصہ ایں سید پاک بود این ضعیف گوید قطعہ

زیب جامہ چنانکہ مے با ید	نوک خامہ شرامتلم شد
در لطافت قبول عامہ شد ہی	ذات پاکت بدیں مکرم شد +

و بیشتر کسوت ایں سید پاک صوفیانہ صوف ہاے رنگارنگ کحاب چھنی و مقطاع
 ہمیں بود ہر بار کہ از جنس جامہ ہاے چیزے پوشیدے اُس را کثرت دیگر

نیوشید سے وہہر کہ خاطر مبارک ادا اقتضا کر دے عطا فرمودے دطعا نہاے
 سکلف گرم در غایت لطافت یاراں و غیراں را خوراندے و یکسا عت از
 تنبول دهن مبارک خالی بنودے یعنی متواتر تنبول خورے اگر چہ یک برگ بدہ
 تنکہ رسید و خلفاے سلطان المشایخ بنو نقل سلطان المشایخ در غایت احترام
 ایں سید پاک سے کوشیدند و بکھت ملاقات ایں سید پاک بر قانون قدیم در خانہ او
 مے آمدند زیرا چہ محل مرتبہ او بخدمت سلطان المشایخ مدو ما فرمودہ بود چنانکہ
 در باب خلافت خلفاے سلطان المشایخ تحریر یافتہ است آخر الامر محمد سلطان محمد
 انامہ صدر برانہ در شہر ستار شنے و ثلثین و سبعماکہ سند وزارت مملکت ہندستان بجال
 جہاں آئے خواجہ جہاں احمد ایاز مرحوم زینت گرفت و طرف دیو گرفت
 در آن ایام بواسطہ محبت قدر کہ ایں سید پاک را خواجہ جہاں مرحوم در نظر
 مبارک سلطان المشایخ معظّم و مکرم دیدہ بود خواست کہ بر خود آرد ایں اقتراح
 را ایں سید پاک قبول نہ کر دفا ماچوں دید کہ نباید کہ بحکم فرمان سلطان محمد
 بر خود بہار دیا خواجہ جہاں مرحوم گفت کہ بدو شرط و صحت شتابا شیم اول آنکہ کیا
 سیادت اہل تصوف بر من مقرر باشد دوم آنکہ ہینچ شغلے معین مشغول نہوں
 زیرا چہ سلطان محمد ایں ہر دو صفت از سادات اہل تصوف مے گردانید و ورکار
 دنیا مشغول مے کرد ایں ہر دو صفت خواجہ جہاں مرحوم قبول کر د و تالاب
 گور بو فارسانہ در تعظیم و تکریم ایں سید پاک با قصہ الغایت کوشید فاما آن
 عظمت و جاہ راحت و شوق و ذوق کہ پیش از تعلق خواجہ جہاں داشت
 در حیات سلطان المشایخ بعدہ آں طریقہ میسر نشد تا در آخر عمر و رحمت
 فانی کہ پیشتر ایں رحمت دوستان خدا سے تعالے را شود مبتلا شد و کرات
 شیخ نصیر الدین محمد و قدس سرہ الغیر و یک کثرت خواجہ جہاں مرحوم
 بعیادت در خانہ ایں سید پاک بیامند بعدہ در بیست یکم ماہ شعبان سنہ ۸۸۸
 و تحسین سبعمایہ رحمت حق پیوست روز شنبہ بوقت نماز باہاد بزرگی خوش

نماز گشت
 سفر ۱۲

بیت سروے زیوستان معانی فروشکست و بر جے ز آسمان معانی خراب
شد و منہم آں شرف سادات کرام آں خلاصہ زبدہ انام آں مقبول خاص عام
اعنی سید السادات منبع البرکات شمس المائتہ والدین سید خاموش ابن سید
محمد کرمانی عم خورد کاتب حروف کہ در علم و فضل و بذل لطافت طبع و اعطای طعام
بمخاص عام بے مثل زمانہ بود و پرورش نظر سلطان المشایخ یافتہ و در مجلس
خلوت خمسہ نظامی بخدمت سلطان المشایخ خواندے و بنظر خاص سلطان
المشایخ مخصوص گشتہ جمال بے اندازہ لطافت بے حد داشت این ضعیف گوئی قطعہ

در ذات مبارک تو پیداست	ہر جا کہ لطافتی است اے جاں
وصف تو حد بیان من نیست	حسن تو بس است دلیل مبراں

ویاراں و عزیزاں کہ از شہر بخدمت سلطان المشایخ مے آمدند شبہا
در خانہ این سید پاک مے بودند چنانکہ قاضی محی الدین کاشانی کہ این سید
پاک تلمذ پیش او کردہ بود و مجمع البحرین ہدایہ فقہ بخدمت او بحث کردہ و مولانا
تجرت الدین ملتانی و مولانا بدر الدین یار و مولانا شرف الدین یار و مولانا
شمس الدین یحییٰ و مولانا حسام الدین و یاران او و خدمت شیخ
نصیر الدین محمود و مولانا علاؤ الدین بٹلی و عزیزان دیگر و طعام از ہر جنس جو
و قالان بکھت این عزیزاں چاکر گرفتہ بود و حاضر میداشت و پیوستہ در خانہ
او باز بودے و اہل دنیا از مرا و ملوک و اہل کتب و شغل داران دیگر بواسطہ
لطافت طبع او راہ و روش پاکیزہ و اسیہ مجتہد او مے بودند و ہجرت مسلمانان
بیکل شارت او با تمام میرسانیدند و دوست نفر آدمی از درویشاں و غریباں
و زندہ پوشاں خارج او میان خانہ و یاران خاص و در خانہ او طعام میخورند و
این سید پاک در یوگیہ بوقت آخر شب کاتب حروف را طلبیدہ فرستاد چوں
بخدمت او رسیدیم دیدیم تسبیح بر دست کردہ و مستقبل قبلہ مشغول است کاتب
حروف را گفت کہ دیروز شیخ کمال گئی در مجلسی با من معارض شدہ است

و از راه حسد و فضول مرا گفت که تو سید نه کنوں من مشغول شده ام و برادر را دگا
 و دیگر را هم گفته ام که مشغول شوند و تو هم مشغول شو اگر نسبت بحضرت رسالت
 صلی الله علیه و آله و سلم درست است حق تعالی این حاسد را مقهور گرداند
 چون نماز یا دعا و بگذاذیم یکے گفت شیخ کمال کنی دستار گردن کرده بادوست
 نفر دیگر پوشین ایستاده است چون دروں طلبیدیم همچنان دستار گردن کرده آمد
 و در پائے آں سید پاک افتاد و گفت دی روز سخنی گفته ام آں نه لایق حال
 بندگان خاندان باشد از آن پشیمان شدم و مستغفر گشته بخدمت آمده ام آں
 سید پاک بعد تا مکل بسیار سر و از پائے خود برداشت فرمود اگر تو زود بر سر حضرت
 نه شدی سزای خود در دین دنیا می دیدی آخر عمر چند گاه در حقان جوانی
 در عین کامرانی مبطول گشت بیست و پنجم ماه در شب یکشنبه نه افتن و نلشین
 و سبعمائة در جوار رحمت رب العالمین پیوست و هم در یوگیر زیر مقام خواجه خضر
 مدفون یافت روضه متبرکه او حاجت روائے خلق آں دیار است رحمة الله علیه
 باب چهارم در بیان مناقب فضائل و کرامات خلفای سلطان المشایخ
 نظام الخ و الشریع والدین قدس الله سره العزیز در بیان یافتن خلافت خلفا
 مذکور از حضرت با عظمت سلطان المشایخ طیب الله ثراه و جعل الجنة مثواه
 و این باب مشتمل است بر ده منہم و بیست و پنج نکته عرض می دارد و کاتب حروف
 محمد مبارک علوی کرمانی المدح بحو با میسر خورد بر آنجمله که این بنده سلع دارد
 و از والد عثمان خود در رحمة الله علیهم که باختصاص سلطان المشایخ مخصوص
 بوده اند چون در آخر عمر عنصر بمایوں و ذات خدایمنوں سلطان المشایخ را
 زحمت فراموش شد بعضی یاران اعلی و خد متکاراں که ملازم حضرت سلطان
 المشایخ بوده اند چنانکه سید السادات سید حسین و شیخ نصیر الدین محمود
 که در آں ایام بخدمت سلطان المشایخ بودند مولانا فخر الدین نر زادی و خوا
 مبشر که خدمتگار قدیم بودند و خواجہ اقبال خادم این عزیزاں اتفاق کردند بجهت

معنی صاحب سبیل

باب چهارم

خلافت سلطان المشایخ سی و دو نفر از یاران اعلیٰ که به علم و زهد و دوح
 و بذل عشق و ذوق شغل بلنی مشہور بوده اند بخط امیر خسرو تذکرہ کنانیدند و بخت
 سلطان المشایخ گذرانیدند سلطان المشایخ فرمود چندین چہ نشہ اید چوں
 اثر بے رضائی بدیں سبب مشاہدہ کردند از آن تذکرہ الاولیاء چنانچه نفع را اختیار
 کردند چوں در دوم تذکرہ منتخب کردہ پیش بردند بشرط مطالعہ سلطان المشایخ
 مشرف شد در باب یک ازین بزرگان اعنی مولانا خلی سراج الدین فرمود
 کہ اول درجہ دریں کار علم است چنانکہ این کیفیت مشرح در ذکر ایں بزرگ
 تحریر یافته است الغرض چوں ایں بزرگان در خاطر مبارک سلطان المشایخ
 جائے دادند سادات سیب حسین را فرمان شد کہ بجهت ایں عزیزان
 خلافت نامہ مابنویس لانا فخر الدین نرّادی از کمال علم و فصاحت و بلاغت
 کہ درو بود خلافت نامہ ہائے ایں عزیزان سواد کرد و سید السّادّ سیّدین
 مرحوم بخط مبارک خود بیاض کرد چوں خلافت نامہ ہائے مبارک کتابت بنجست
 سلطان المشایخ گذرانیدند باز سیب حسین را فرماں شد کہ تو کتبہ خود دین
 کاغذ مابکن دریں محل سلطان المشایخ سبب کتابت فرمودن کتبہ مذکور
 حکایت فرمود کہ در آنچہ بجهت خلافت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین
 قدس سرہ العزیز بعضے عزیزان را اختیار کردند مولانا بدر الدین احقاق
 را فرمان شد کہ بجهت ایں عزیزان خلافت نامہ مابنویس دریں محل یارے
 بود قدیم او گفت شنو آغاز کرد کہ سالہا من دریں کار خون خورده ام و در
 ارادت ازین عزیزان سابقم چہ اشدّیکہ بمن خلافت نرسد چہ شود اگر
 شیخ مرا خلافت خود ندہد من نے تو اتم کہ اینچنین کاغذے بہ بردارم و
 بدیں کار مشغول شوم چوں ایں سخن بسبب مبارک شیخ شیوخ العالم
 رسید مولانا بدر الدین الحق را فرمان شد کہ در خلافت نامہ ہائے ایں
 عزیزان کہ کتاب کردہ کتبہ خود مابکن تا پہنچ حریصے را دریں کار متداخل نہ

بعدہ سید بین بقران سلطان المشایخ در خلافت نامہ کے ایں بزرگاں
 لکھ خود بدیں عبارت کرد و حضرت هَذَا الْأَشْطَرُ بِالْإِشَارَةِ الْعَالِيَةِ آمَنَ اللَّهُ
 عَلَیْهَا وَمَنَ عَنْ كُلِّ أَقْبَى وَحَمَاهَا بِحُطِّ الْعَبْدِ الضَّعِيفِ الرَّاحِمِ بِالْفَضْلِ
 الرَّحْمَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَلَوِيِّ الْحُسَيْنِيِّ الْكَلْبِيِّ بِإِيعَادِ سُلْطَانِ
 المشایخ بخدمت مبارک خویش مزین گردانید ندیدیں عبارت مِّنَ الْفَقِيرِ مُحَمَّدِ
 بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الْبَلَدَاوِيِّ الْبُخَّارِيِّ وَازیں بزرگاں ہر جا کہ حاضر بود در
 مجالس مختلفہ خلافت نامہ مائے ایشاں با خلعت خلافت در نظر سعادت و بخش
 سلطان المشایخ بدست مبارک ایشاں دادند و سلطان المشایخ ہر یک را
 ازیں بزرگاں نعمت و وصیت مکرّم گردانید چنانکہ در ذکر ہر یکے ازیں بزرگاں
 تحریر خواہد یافت انشاء اللہ تعالیٰ حضرت مولانا شمس الدین سیحی اودہ لانا علما و اولاد
 ہمہ ملی تہاں آیام و خطہ اودہ بود و بیکم فرماں سلطان المشایخ خلافت نامہ مائے ایں
 ہر دو برگ با خلعت خلافت بدست مبارک شیخ نصیر الدین محمود دادند تا ایں
 ایامت دینی بدیشان برساند و کتابت ایں خلافت نامہ ہا مرقع بود بیت تاریخ
 فِي الْيَوْمِ الْعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَجَبِ سَنَةِ اَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ وَسَبْعًا اَلْفًا وَفَقَلَ
 سلطان المشایخ مؤرخ است بتاریخ ہر دہم ماہ ربیع الاخر سنہ خمس و عِشْرِينَ
 وَسَبْعًا اَلْفًا وَاَنکہ بعضے مے گویند و یاد کرتابت خود خود مے نویسند کہ از کتابت
 خلافت نامہ کے ایں بزرگاں کہ دست مبارک سلطان المشایخ را غلبہ
 زحمت بود و خبر نداشت دست سلطان المشایخ مے گرفتند و نشان مے کنانیدند
 ائیمعی سچینیں غیو و سلطان المشایخ را غلبہ تخمیر پیش ز نقل سلطان المشایخ
 نوشتہ شدہ ایں سطو بہ اشارہ برتر ہمیشہ اردو خدا تعالیٰ بزرگی اور او گماہارہ خدا تعالیٰ از
 ہر کفے و محفوظہ ارداں اشارت عالیہ نوشتہ شدہ بظہر بندہ ناتواں امید اربہ عنایت امر تعالیٰ حسین
 پسر محمد پسر محمد فرزند علی فرزند حسین متوطن کرمان از غفر حضرت سلطان نظام الدین کہ اسم مبارک
 محمد پسر احمد پسر علی متوطن شہر ہداؤں متوطن اولی بخارا شہر بہت در روز بیستم از ماہ ذی الحجہ
 سال چہار و بیست و ہفت صد۔

چہ روز پیش نبی و محسب فاکتایت خلافت نامہ ہے این زندگان و بدولت
 وصیت مخصوص شدن پیش از نقل سلطان المشایخ سرمدہ وصیت و
 روز بود قدس السمرہ الغریز آمدیم بر سر ذکر مناقب فضائل خلفائے مذکور قدس
 السمرہ الغریز منہم اس در دریا سے علم و زادت اس پیشوای اہل عجت مگر
 اعنی مولانا شمس الدین محمد بن سحیہ بگوایند مضجعی ضعیف گہ بہ عینت دریا
 علم و گنج زادت باتفاق و احمی کہ شمس ملت دین علوم و افاق و ذکر این رنگ
 شتمل بر چہار نکتہ است نکتہ اول در بیان آوردن امارت مولانا شمس الدین
 سحیہ بحضرت سلطان المشایخ نظام الحق الدین قدس السمرہ الغریز
 منقول است کہ خدمت مولانا شمس الملک والیدین و مولانا صدر الدین
 نادلی ہر دو برادر خالتین بودند و ان تعلم در ایام تطیل برائے جامہ شستن
 حوائی غیاث پور و لیاب جو کہ آمدند وصیت عظمت کرامات سلطان
 المشایخ تبع مبارک ایشان رسیدہ بود کہ علما و صد و شہر بخدمت سلطان
 المشایخ مے آیند و روئے زمین مے آرند و خاکبوس این حضرت مے کنند
 چون این دو بزرگ را در اوائل چنڈاں اعتقاد بر اہل تصوف نبود ملاقات سلطان
 المشایخ را بخود راہ نے دادند روز سے در حوائی غیاث پور آمدہ بودند خدمت
 مولانا شمس الدین مولانا صدر الدین را گفت کہ شاہ نظام الدین
 سلطان المشایخ اینجائے بار شہر و خلق شہر معتقد او شدہ اند معلوم نیست حال
 علم ایشان چیست بیامد تا بخدمت او برویم ہمیں باشد کہ تواضع باخراطہ کنیم
 و طریق خلعت روئے بر زمین نیاریم سلام بگویم بنشینم بدیں نیت بخدمت
 سلطان المشایخ آمدند بجزو آنکہ نظر این دو بزرگ بر جمال مبارک سلطان
 المشایخ افتاد ہماست کہ حق تھا بے در سیمای دوستان خود نہادہ است
 بر مولانا شمس الدین مولانا صاحب الدین رحمۃ اللہ علیہما اثر کرد کہ بزمین روند
 مصرع سر و خوبان عالم راز میں پیش تو بوسیدن نظم آل دل کہ زدست گیرا

چہ روز پیش
 نبی و محسب

بر بودم * ہرگز کیسے نہ آدم و نندوم * جاناں تو بیک نظر جاناں بر بودی *
گوئی کہ ہزار سال بے دل بودم * سلطان المشائخ فرمود کہ بنشین
ہر دو شستند چوں ساختے گذشت سلطان المشائخ فرمود شہرے باشند
گفتند آسے باز فرمود چیرے تعلمے کنیہ گفتند آری جیست مولانا طہیر الدین
بہکری پڑوی بجٹ نے کنیم سلطان المشائخ ہم ازاں محل کہ سبق
پڑوی ایشاں رسیدہ بود و مشکلہ و آں سبق ماندہ کہ از مولانا طہیر الدین
حل شدہ سلطان المشائخ بیان آں مشکل از ایشاں استکشاف کرد ایشاں
در عالم تخیہ افتادند و روے برین آوردند و گفتند کہ مخدوم ہمین محل مشکل ماندہ
مولانا طہیر الدین گفتہ کہ ایں سخن را تحقیق خواہم کرد سلطان المشائخ قسم فرود
و آں مشکل را چنانکہ دلاسا بے ایشاں بود و حل کرد بوقت برخاستن سلطان
المشائخ میز پیش مولانا شمس الدین بچھے آورد و دستار پیش مولانا
صدر الدین ناولی چوں ایں ہر دو بزرگ از خدمت سلطان المشائخ
بروئے آمدند با خود گفتند کہ عظمت کرامت شیخ شنودہ بودیم اکنون و فور علم
شیخ ہم معاینہ شد چوں بخد مت مولانا طہیر الدین رفتند مولانا شمس الدین
میزری کہ سلطان المشائخ دادہ بود در سہ بستہ رفت مولانا طہیر الدین رسید
کہ امرواں میز خلافت مہمود جہ بستہ مولانا شمس الدین گفت کہ من بخت
حضرت سلطان المشائخ شیخ نظام الدین بودہ ایم عظمت کرامت ایشاں
شنودہ بودیم ہم کرامت ہم و فور علم ایشاں شاہدہ کردیم ایں میز برین دستار
بمولانا صدر الدین عطا فرمودہ سلطان المشائخ ہست بعدہ حکایت
مجلس سلطان المشائخ بنوعے تقریر کردند کہ مولانا طہیر الدین را آرزوے
ملاقات سلطان المشائخ غالب گشت و بدان دولت بر رسید الغرض در مجلس
دوم مولانا شمس الدین رحمۃ اللہ علیہ بسعادت ارادت سلطان المشائخ
مشرق گشت چوں با صدق درآمدہ بود بتدیج مہرتبہ خلافت سلطان المشائخ

رسید بزرگے خوش گوید ملت جائے رسیدہ بمعانی و مرتبہ کا بخبا بخیالہ و کثرت
 انسان نمیرسد یہ نکته دوم بیان عظمت روشن مولانا شمس الدین یحییٰ رحمتہ اللہ
 علیہ مقرر سالکان راہ طریقت باد کہ خدمت مولانا شمس الدین در غایت بزرگی و
 پاکی بود از تعلق تزویج مبرا ظاہر و باطن این بزرگ باوصاف اہل تصوف موصوف
 و از تکلفات مراعات چنانکہ میان خلق است عاری و اگر کسی از اہل دنیا بخدمت
 این بزرگ رسید کہ خاطر مبارک اورا سخت دشوار آمدے در معذرت آں شخص
 حیراں شدے خدمت گزارے داشت فتوح نام کہ تعہد ذات ملک صفات مست
 مولانا کردے اورا طلبیدے و گفتے این عزیز را معذرتے بکن فتوح آیندہ
 در مقام خود بردے و ترتیب نام کردے و ہدایاے شکر و پیش آوردے بنوع
 بہتہ باز گردانیدے و اگر از فتوحات چیزے رسید خدمت مولانا نظر داریں
 نکردے ہماں فتوح برداشتے برائے آیندہ و رونڈہ خرج کردے و عجب ذاتے
 با کمال بود کہ علامات مردان خداے در سیمائے آں بزرگ پیدا بود و بجز دیکہ نظر
 بر روے مبارک او افتادے پیتے در دل نمودے کہ اینک مرد خداے بر سیرت
 و صورت سلف است جملہ اہل عصر از علما و مشائخ منقاد و معتقاد بودند و شیخ
 نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ را و اہل بخدمت این بزرگ چیزے خواندہ بود
 و بزانوے ادب بخدمت این بزرگ نشستے تا آخر عمر بعد ہر چند گاہ بخدمت
 مولانا شمس الدین میرفت رعایت حقوق و تقدم بر طریق سلف میکرد و خدمت
 مولانا شمس الدین میان یاران اعلیٰ بغایت کرم و معظّم و صاحب بر بود و با چند
 فضائل و علوم مرتبہ چون بدولت خلافت سلطان المشایخ مشرف گشت اگر کسی
 بخدمت این بزرگ بہ نیت ارادت آمدے تا توانستے احترام کردے و اگر آن شخص
 اکمال بسیار کردے و دیدے کہ دریں کار صادق است انگاہ دست جمعیت
 دادے منقول است کہ نے فرمود اگر نشان مبارک سلطان المشایخ کہ
 بخط خود داریں کاغذ کردہ است بنودے من ہرگز آں کاغذ بر خود نگاہ نہ داشتے

۲۲۶
تکلمہ سیوم
منقول
است

باب چہارم

تکلمہ سیوم

تکلمہ سیوم در بیان علم و تبحر مولانا شمس الدین سیکھے رحمتہ اللہ علیہ منقول است
 کہ خدمت مولانا شمس الدین مولانا صدر الدین ناولی در اوائل تعلیم میان علما
 شہر در بحث علوم و موجد گفتن و ایراد مقدمات الزام پیشینہ مشہور بود و در ہر مجلس
 کہ درے آمدہ کئے مجال آں نبودے کہ برایشاں اعتراضے کند چنانکہ مولانا شمس
 الدین رحمتہ اللہ علیہ فرمود کہ ما سبقہا گذشتہ و آئندہ در علم اصول فقہ و معانی
 بیان و خلافہ شبہات تحقیق مے کردیم و انچہ لوازم آں سبقہا بوسے از
 شبہات قیود از شروح چنداں مستحضر مے کردیم تا در مجلس استادان شبہاتے
 کہ در سبقہاے مذکور وارد شدے در عین تقریر دفع آں مے کردیم تا کہے راجاے
 در آمد نباشد الغرض کار علم و تبحر خدمت مولانا رحمتہ اللہ علیہ بجائے کشید کہ استادان
 شہر بخد مت ایں بزرگ بزانوے ادب نشستند و تلمذ کردند ہر کہ پیش ایں بزرگ
 تلمذ کرد از برکت نظر او درین دنیا نصیبے کامل و از علوم دینی بہرہ وافر گرفت
 و بیشتر علمائے شہر منسوب بشاگردئی ایں بزرگ اند و سند علم ہائے ظاہری و
 تحقیق علوم دینی نسبت بباں بزرگ کنند فخر و مسابحات خود بجلوس رفع آں بزرگ
 دانند کہے کہ شاگردئی آں بزرگ منسوبست میان علمائے عظام و مجلے کرم است لغرض ہر ایک
 سخن علیحدہاں تفکر و تدبر کردے کہ صفت نتواں کرد زہے محقق روزگار چندین
 تصنیفات در علوم دینی از خدمت آں بزرگ در عالم یادگار ماندہ است عجب
 ذاتے کامل بود کہ میان شریعت و حقیقت جمع کرد و خواجہ حکیم سنائی گوید
 مثنویات قبلہ زیر کاں ستانہ اوست و گنج معنی کتاب خانہ اوست و
 علم دیں از براسے دیں باید و توچینے و ایں چنینی باید و از تو دارند صد ہزار فتح
 وارد و صا در طبیعت روح تکلمہ چہارم در بیان کرامات و شنیدن سماع مولانا
 شمس الدین سیکھے رحمتہ اللہ علیہ در حلت کردن ایشاں از دار دنیا بدست عجبے از مولانا
 سلیمان مرید شیخ نصیر الدین محمود رحمتہ اللہ علیہ سماع است کہ روز جمعہ بود بعد
 از نماز جمعہ بخد مت مولانا شمس الدین قدس سرہ العزیز رفتہ خدمت مولانا

تکلمہ چہارم

ہماں ساعت از مسجد جمعه آمدہ بود و جامہ کے زیادتی دور کردہ و در کتابت مشغول گشتہ مولانا سلیمان مے گوید در خاطر من گذشت کہ بعد از نماز جمعہ وقت مشغولی مشایخ است چگونہ است کہ انجمنیں بزرگے در انجمنیں وقتے بکتابت مشغول است بجز و انکہ یعنی در خاطر گذرانیدم خدمت مولانا شمس الدین رحمۃ اللہ علیہ سر از مشغولی کتابت بالا کرد و جانب من دید و فرمود کہ سلیمان از انہم خالی نہ ام من در حیرت افتادم کہ این چہ کشف است فی الحال بروے من از خطہ من حکایت کرد مثل این کرامات دریں بزرگ بسیار بود عرض میداد و کتابت حروف برا نجامہ کہ این بندہ خدمت این بزرگ را در سماع بسیار دیدہ است فاما در آخر عمر کہ سماع شنید بعد از ان بر حمت حق خواہ پیوست بر بنجلہ بود و حنیف سلطان المشایخ عرس بود و در اک جمعیت خدمت مولانا شمس الدین و شیخ نصیر الدین محمود و شیخ قطب الدین منور رحمۃ اللہ علیہم و عزیزان دیگر حاضر بودند و این جمعیت و سماع در میان گنبد بزرگ بود و اینہم بزرگاں در آن مجلس سماع مے شنیدند و طائفہ مسافراں و حیدریاں قلندراں در طاق بزرگ کہ در پایاں روضہ است آنجا سماع مے شنیدند و قص مے کردند و قوالان و درویشاں دف میزدند و این قصیدہ شیخ سعدی بالبحان لریا مے گفتند قصیدہ

دوائے دل درد مند از کہ جویم	غمی کز تو دارم بہ پیش کہ گویم
بہ پیش کس این ماجرا را نگویم	اگر گشتہ گرم بہ تیغ جفایت
اسیر تو باشم خلاص از کہ جویم	طیبم تو باشی علاج از کہ خواہم
غمی کز تو دارم بہ پیش کہ گویم	رسعدی چہ گویم چہ جویم چہ گویم

العرض خدمت مولانا شمس الدین رحمۃ اللہ علیہ جمع کثیر از میاں گنبد بزرگ ہیروں آمد و نزد یک قوالان و درویشاں کہ سماع مے کردند و دف میزدند رفت یا استاد و ذوق سماع و صحبت درویشاں مے گرفت و دست

مبارک خود برینہ مصفاے خودے مایہ و مے جنبیدتا آں غایت کہ سماع
 فروداشت کردند خدمت مولانا رحمۃ اللہ علیہ لذت آں سماع گرفت جنبش
 عاشقانہ کردیا ران عزیزاں کہ در انجلس بابرکت بودہ اندایں حال معاینہ کردہ
 باشند بعدہ بسے برنیامد کہ خدمت مولانا برحمت حق پیوست رحمۃ اللہ علیہ
 آنچنان بود در آنچہ سلطان محمد داد ظلم و تعدی میداد و تیغ خون آشام خود را
 بنجون بندگان خداے سیرایے گردانید در آں معرض خدمت مولانا شمس
 الدین رحمۃ اللہ علیہ طلبی نمود و چند روز اس بزرگ را در مقام ہیبت در سر
 داشتند بعدہ پیش خود طلبی چون خدمت مولانا پیش رفت سلطان گفت
 بپس تو دانشمندے اینجا چه کنی تو در کشمیر برو در تھانہ ہاے آں دیار نشین و
 خلق خداے را با سلام دعوت کن چون آنچنین فرمانے شد کساں تعین
 شد کہ ایں بزرگ را رواں کنند خدمت مولانا در خانہ آمد تا استعداد رواں
 شدن کشمیر کنند عزیزانے کہ در آں محل حاضر بودند و دروے مبارک خود سو
 ایشاں کرد و فرمود اینہا چه مے گویند من بندگی شیخ را در خواب دیدہ ام کہ مرا
 مے طلبد من بخدمت خواجہ خود میر و م ایشاں مرا کجا مے فرستند دوم روز
 آں خدمت مولانا را زحمت حادث شد و بر سید مبارک او غلولہ شکل پیدا
 آمد و غم و اندوہ دروہ بیروں زد چنانکہ آں غلولہ را شکاف کردند و ایں خبر
 بسطان رسید گفت او را بطلبید و تفحص کنیہ نباید کہ حیلہ کردہ باشد بچینا
 کردند خدمت مولانا رحمۃ اللہ علیہ آں زحمت در سرائے بردند چون تحقیق
 شد باز گردانیدند بعد چند روز بجوار رحمت ر العالیں پیوست و خدمت
 مولانا ہمہ در حیات خود بیروں حظیرہ سمت پایاں زیر دیوار حظیرہ چوترہ برائے
 خود سازانیدہ بود فاما بوقت دفن والد کاتب حروف سید مبارک محمد
 کرمانی رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ خدمت مولانا را درون حظیرہ بیارند متصل چوترہ
 مولانا علاؤ الدین نیسی زینے محل بود و فرمود کہ اینجا دفن کنیہ کہ مولانا

علاء الدین نیلی یار و هم سبق بهم سر مولانا بود و همچنان کردند فصل چوتره
 مولانا علاء الدین نیلی چوتره بغایت مروح و مصفاست در آن چوتره
 مجروانه آسوده است رحمة الله علیه نسخه خلافت نامه خدمت مولانا شمس الدین
 رحمة الله علیه که از حضرت با عظمت سلطان المشایخ یافته بود قدس سره
 سره العزیز علیه السلام الرحمن الرحیم الحمد لله الذی سمیت بهم اولیایه
 عَنِ الرُّكَّانِ إِلَى الْأُكُونِ عَارًا وَاعْتَلَقَتْهُمْ بِأَلْوَادٍ الْحَاكِي بَاءً
 قَدِ ارْتَدَّ عَلَيْهِمْ بَكْرٌ وَعَشِيًّا كَاءٌ سَلَّ مُحَبَّةً مِنْ كَوْثَرٍ بِوُجْهِهِ دَاكِلًا
 جَنَّ عَلَيْهِمُ اللَّيْلُ تَشْتَغِلُ قُلُوبُهُمْ مِنَ الشَّوْقِ نَارًا وَتَقْبِضُ أَعْيُنُهُمْ مِنَ الْبُكَاءِ
 مِنْ رَأَى أَوْ يَتَمَتَّعُونَ مِنْ سَاجِدَةِ الْحَكِيمِ أَسْرَارًا وَيَطُوفُونَ بِسَرَادِقَاتِ الْعِزِّ
 أَفْكَارًا لَا يَزَالُ مِنْهُمْ فِي كُلِّ زَمَانٍ مِنْهُمْ مَكُونَةٌ تَضَارِعُ الْعُرْفَانَ فَيُظْهِرُ
 فِي الْأَقْطَارِ نَارَهُ وَيَهْدِي فِي الْأَفَاقِ أَلْوَارَهُ لِسَانُهُ نَاطِقٌ بِالْحَقِّ وَهُوَ دَاعِي اللَّهِ
 فِي الْخَلْقِ لِيَجْمَعَهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَيَقْرِئَهُمْ إِلَى السَّيِّدِ الْغَفُورِ ثُمَّ الصَّلَاةُ
 عَلَى صَاحِبِ الشَّرِيعَةِ الْغَرِّ وَالطَّرِيقَةِ الزُّهْرِيِّ رَسُولِ الرَّحْمَةِ الْمُخْصُوصِ
 بِخِلَافَةِ رَبِّهِ فِي مَقَامِ الْبَيْعَةِ عَلَى خُلَفَائِهِ الرَّاشِدِينَ الَّذِينَ قَاوُوكَ كُلَّ
 مَقَامٍ عَلَى وَعَلَى إِلَهِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَجْمًا بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ أَمَا بَعْدُ فَإِنَّ
 الدَّعْوَةَ إِلَى الْوَحْدَانِيَّةِ الْعَلَامِيَّةِ مِنْ أَرْفَعِ مَنَاطِدِ الْإِسْلَامِ وَأَوْثَقِ عُرُوفَةٍ فِي
 الْإِيمَانِ عَلَى مَا وَرَدَ فِي الْخَبَرِ عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بَيْنَ
 لَيْلٍ شَيْئُهُمْ لَا تُؤْمِنُ لَكُمْ إِنَّ أَحَبَّ عِبَادِ اللَّهِ إِلَيَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اللَّهَ إِلَى عِبَادِ
 اللَّهِ وَيُحِبُّونَ عِبَادَ اللَّهِ إِلَى اللَّهِ وَيُحِبُّونَ فِي الْأَرْضِ بِالنَّصِيحَةِ وَالْأَمْرِ مِمَّا مَدَحَ
 اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَرْوَاحِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا سَرَّةً
 أَعْيُنَ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا وَقَدْ أُوجِبَ مَا اللَّهُ تَعَالَى عَلَى وَفْقِهِ لِاتِّبَاعِ
 سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَقَائِدِ الْغُرِّ الْمُجَلِّينَ بِقَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو
 إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَإِنَّمَا يَكُونُ بِرِعَايَةِ آقْوَالِهِ

وَالْأَقْنَدَ أَعْيَبَهُ فِي أَعْمَالِهِ وَتَنَزَّ بِهِ السَّيِّئُ عَنْ كُلِّ مَا سَوَّاهُ اللَّهُ فِي السُّجُودِ
وَالْإِقْطَاعِ إِلَى الْمَعْنُودِ ثُمَّ إِنَّ الْوَلَدَ الْأَعَزَّ الثَّقِيَّ وَالْعَالِمَ الْمَرْضِيَّ الْمُتَوَجِّهَ إِلَى
رَبِّ الْعَالَمِينَ شَمْسُ الْمِلَّةِ وَالِدَيْنِ مُحَمَّدٌ بْنُ يُحْيَى أَقَاضَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْوَارِثُ
عَلَى أَهْلِ الْيَقِينِ وَالشَّقْوَى لَمَّا صَلَّحَ قَصْدَهُ أَلَيْنَا وَلَبَسَ خِرْقَةً الْإِرَادَةِ
مِنَا وَاسْتَوَى فِي الْحِطِّ مِنْ مَحَبَّتِنَا أَجَزْتُ لَهُ إِذَا اسْتَقَامَ عَلَى اتِّبَاعِ سَيِّدِ
الْكَائِنَاتِ وَاسْتَغْفَرَ الْأَوْقَاتِ بِالطَّاعَاتِ وَرَأَيْتَ الْقَلْبَ عَنْ هَوَاهُ
النَّفْسِ وَالْخَطَرَاتِ وَاعْرَضَ عَنِ الدُّنْيَا وَآسَابِهَا وَلَمْ يَنْزِلْ إِلَى أَبْنَاءِ
يُهَا وَآرِبَائِهَا وَأَنْقَطَعَ إِلَى اللَّهِ بِالْكَيْفَةِ وَاشْرَقَتْ فِي قَلْبِهِ الْأَنْوَارُ الْقُدْسِيَّةُ
وَالْإِسْرَارُ الْمَلَكُوتِيَّةُ وَأُنْفُخَتْ بَابُ الْفَهْمِ الشَّعْرِيَّاتِ الْأَلْهِيَّةِ أَنْ يَلْبَسَ الْخِرْقَةَ
لِلْمُسَيِّدِينَ وَيُرْشِدَهُمْ إِلَى مَقَامَاتِ الْمُؤْمِنِينَ كَمَا أَجَارَنِي بَعْدَ مَا لَمْ أَظُنَّ
بِنَظَرِهِ الْخَاصِّ وَالْبَسِّي خِرْقَةً الْإِلْحَاصِ شَيْعُنَا الْعَالِي فِي الْأَقْطَارِ قَوَائِمُ
نَفْسَانِيَةِ السَّرْمِيحِ فِي الْأَوَاقِ تَوَالِي مَعَ كَرَامَاتِهِ السَّائِحِ فِي الْعَالَمِ الْقُدْسِ أَفْكَارُهُ
الْبَائِحُ مَحَبَّةِ الرَّحْمَنِ أَنْارُهُ قُطْبُ الْوَرَى عِلَامَةُ الدُّنْيَا فِي بَدَنِ الْحَقِّ
وَالشَّرْعِ وَالِدَيْنِ طَيِّبُ اللَّهِ تَرَاهُ وَجَعَلَ خَطِيرَةَ الْقُدْسِ مَتَوَالِيَةً
وَهُوَ لَيْسَ الْخِرْقَةَ مِنْ مَلِكِ الْمَشَائِخِ سُلْطَانِ الطَّرِيقَةِ قَيْلُ مَحَبَّةِ
الْجَبَّارِ قُطْبُ الْمِلَّةِ وَالِدَيْنِ بَحْتِيارِ أَوْمِيٍّ وَهُوَ مِنْ بَدْرِ الْعَارِفِينَ مُعِينِ
وَالِدَيْنِ الْحَسَنِ السَّجَرِيِّ وَهُوَ مِنْ حُجَّةِ الْحَقِّ عَلَى الْخَلْقِ عُثْمَانُ الْهَارُونِي
وَهُوَ مِنْ سَيِّدِ النُّطْقِ الْحَاجِي الشَّرِيفِ الزُّنْدَنِي وَهُوَ مِنْ ظِلِّ اللَّهِ
فِي الْخَلْقِ مَوْدُودِ الْخَشْيَةِ وَهُوَ مِنْ مَلِكِ الْمَشَائِخِ أَهْلِ التَّكْلِيفِ نَاصِرُ الْمِلَّةِ
وَالِدَيْنِ يُوسُفِ الْخَشْيَةِ وَهُوَ مِنْ مَلْجَأِ الْعِبَادِ مُحَمَّدُ الْخَشْيَةِ وَهُوَ مِنْ عَمَلِ
الْأَبْرَارِ وَقُدْوَةِ الْأَحْيَارِ أَبِي أَحْمَدِ الْخَشْيَةِ وَهُوَ مِنْ سِرَاجِ الْأَنْبِيَاءِ أَبِي
يُسْحَاقِ الْخَشْيَةِ وَهُوَ مِنْ شَمْسِ الْفُقَرَاءِ عَلَوْدِيَّوَرِي وَهُوَ مِنْ أَهْلِ
الْإِيمَانِ كَبِيرَةِ الْبَصَرِي وَهُوَ مِنْ تَاجِ الصَّالِحِينَ مِنْ هَانِ الْعَاشِقِينَ

براز گشتن بادوست از روئے راز ہائے گردن گرد و سر ایردہ حق جل و علے
از روئے فکر ہائے باشد بعضے ازیشاں در ہر زمانے کہ منت برایشاں
بر پوشید گہ ہائے تاز گئی عرفاں پیداے شود در طر فہائش انہائے آں
بعض روشن مے شود در عالم نور ہائے آں ولی زبان او گویاست بحق
و آں ولی خوانندہ بخاست در خلق تا بر آرد خلق را از تاریکی ضلالت بسو
روشنی ہدایت تا نزدیک گرداند خلق را بسوے پروردگار بخشدہ پس از حمد
کاملہ نازل بر صاحب شریعت روشن و بر صاحب و طہ لقت تا باں
فرستادہ شدہ برائے رحمت عالمیاں خاص کردہ شدہ بخلیفہ شدن رب
خود در مقام عہد و پیمان گرفتن رحمت کاملہ نازل باد بر خلیفہ ہا آں پیغامبر
صلی اللہ علیہ آکہ وسلم کہ راہ راست نمائیدہ اند و رسندہ اند بمقام برتر و برآں
آں پیغمبر صلی اللہ علیہ آکہ وسلم یاد مے کنند پروردگار خود را در ہر صبح و شام ہر چو نیک
بعد از حمد و صلوٰۃ بدستی خواندن بسوے واحد و اناترا ز ہمہ دانایاں از بلند
تر مقصود ہائے اسلام است و استوارترین درختے است در ایماں بنا بر چیزے
کہ آمدہ است در خیرازاں پیغمبر سلام خدا باد بر و قسم ذات پاکے است کہ ذات
پاک محمد صلی اللہ علیہ آکہ وسلم در دست قدرت اوست اگر بخواہیں شہاے
گروہ مسلماناں تحقیق سو گنند یاد مے کنم من برائے وثوق و یقین شما کہ دست
ترین بندہ ہائے خدا بسوے خدا آنا تہ کہ دوست مے نمایند خدا را بسوے
بندہ ہائے او بدخواست صفاے محبت و دوست مے نمایند بندہ ہائے خدا
را بسوے خدا یعنی طریق محبت و عشق خدا مے آموزند و خرام مے کنند بر پیش
یہ بازداشتن از منکر و فرمودن معروف بنا بر چیزیکہ ستودہ است اللہ تعالی
بندہ ہائے خود را آنانے کہ میگویند اے پروردگار من بتخش بار از زہنا و
فرزندان ما سردی چشم ہا و بگرداں تو را امام پرہیزگاراں و تحقیق لازم گردانیدہ
است اللہ تعالی بندہ ہائے خود را پیر استوارسی این حدیث مرہیوی بہتر

پیغمبر از او کشند و بر نہ امتی کہ عضائے مغسولہ وضوئے ایشان روشن
 است بسوے بہشت بقول خود آں خداوند بزرگ و بزرگوار سے محمد است
 راہ من دین من کہ مے خوانم شمارا سے امت من بسوے خدا پیدائی کہ
 من ہستم و کسیکہ تعینت من کند و پیروی آں پیغمبر چاہل نے شود مگر بہنگاہ
 گفتہ ہائے آں پیغمبر پس روے کردن باں پیغمبر در کردہ ہائے آں پیغمبر و
 بپاک کردن از جمیع چیزے کہ سوائے خداست در پیدایش و بریدن از جمیع
 خلایق و پیوستن بمعبود خالق پس تردید نیاید برستی کہ ولد عزیز و پرہیزگار و
 داناست بصفات و وحدانیت پروردگار و پسند داشتہ شدہ کردگار و
 آرند بسوے پروردگار عالمیاں آفتاب گروہ محمدی و دین محمدی محمد پرہیزگاری
 بریزانند تعالے زیر آں شمس الدین محمد پرہیزگاری را بر صاحب یقین
 و پرہیزگاں ہر گاہ درست کرد شمس الدین کیجئے قصد خود را بطرف من و
 پوشید خرقہ ارادت را از من تمام کرد بہرہ را از صحبت و اجازت و خصت
 دادم اورا وقتے کہ راست بایستاد بر پیروی سید کائنات در آن بخت اوقاف
 خود را بطاعات و نگاہداشت دل را از غلبات نفس و ہجوم خطرات و روگردانی
 از دنیا و اسباب آں دنیا و میل نکرد بسوے پسران دنیا و اسباب آں
 دنیا و برید از ہمہ رفت بسوے خدا تمام روشن و تاباں شد در دل آں
 شمس الدین کیجئے نورائے عالم قدس و مٹرے عالم المملکوت کشادہ بر
 او دروازہ دریافت شناختگی ہائے حق تعالے اجازت دادم من او
 اینکہ پیوشاند خرقہ مریدیں را و رہنمائی کند ایشان را بسوے مرتبہ ہائے
 بے گماں و بے شکاں راہ حق چنانچہ اجازت و خصت مرا پس از دین
 بنظر خاص پس از پوشانیدن خرقہ اختصاص شیخ من شیخے کہ مدیدہ است
 در ہر طرف خوشبوئے ہائے بزرگی او پراگندہ شدہ است در ہر جانب روشنی
 ہائے کرامات او و رسیدہ بہت در عالم قدس فکر ہائے او ظاہر کنندہ است

محبت رحمان را آثار او قطب خلق دانا تر در دنیا یگانہ در محبت و در پیروی
 شرع و دین داری خوش کن حق تعالی آسودگی او و بگرداند حق تعالی
 حظیرہ قدس را آرامگاہ او و آں فرید الحق و الدین پوشید خرقہ ارادت
 و خلافت از بادشاہ شیخ ہائے غالب در طریقت کشتہ شدہ در محبت حق
 از قطب ملت دین بختیاروشی و پوشید خرقہ خلافت از بے عارفان معین الدین
 حسن سجری آں معین الدین حسن سجری پوشید خرقہ خلافت از دلیل
 حق بر خلق عثمان ہارونی و آں عثمان ہارونی پوشید خرقہ خلافت از استاد
 دو کونائے حاجی شریف زندنی و آں حاجی شریف زندنی پوشید خرقہ
 خلافت را از سایہ خدا و خلق مود و وحشتی و آں مود و وحشتی پوشید خرقہ
 خلافت را از بادشاہ شیخ صاحب حکمین ناصر الدین یوسف چشتی و آں
 یوسف چشتی پوشید خرقہ خلافت را از پناہ بندگان ابو محمد چشتی آں ابو محمد
 چشتی پوشید خرقہ خلافت را از عمدہ نیکوکاران و پیشوائے نیکان ابی حمزہ
 البختی و آں ابی حمزہ البختی پوشید خرقہ خلافت را از بزرگ ترین اہل یار
 چراغ متقیان ابی اسحاق شامی چشتی و اطلاق القاب مبارک چشتی
 از ہمیں بزرگ است کہ وطن این بزرگ چشت بود و آں ابی اسحاق
 شامی چشتی پوشید خرقہ خلافت را از افتاب ویشاں حضرت خواجہ ممشاو
 علو دنیوری چشتی آں ممشاو علوی دنیوری پوشید خرقہ خلافت را از بادشاہ مشایخین ملک مقرب
 حضرت آلہ ابی ہمیرہ بصری و آں ہمیرہ بصری پوشید خرقہ خلافت را
 از تاج صالحان و دلیل عاشقان حضرت حذیفہ مرعشی آں حذیفہ
 مرعشی پوشید خرقہ خلافت را از شاہنشاہ سالکان دلیل و اصلاں
 ترک کنندہ بادشاہت حضرت ابراہیم ادم البلیخی و آں ابراہیم ادم البلیخی
 پوشید خرقہ خلافت را از قلب الاقطاب قطب لایت صاحب فضل
 و فضایل جبارائے حضرت فضیل بن عیاض و آں حضرت فضیل

عیاض پوشید خرقہ خلافت را از قلیب عالم شیخ معظم حضرت عبدالواحد بن سید
 و آل عبدالواحد زید پوشید خرقہ خلافت را از سردار تابعان امام عالم
 حضرت خواجہ حسن بصری و آل حضرت خواجہ حسن بصری پوشید خرقہ خلافت را
 از امیر مومنان خلیفہ برحق حضرت رسول پروردگار عالمیاں پیشوائے
 سکونت کنندگان در میان فرشتگان آسمان صل جائے گزندگان بترین
 جا ہا و بہ نہایت رسانندہ می شود خرقہ خلافت بر طالب بسوے جناب مقدس
 وے اعنی حضرت امیر المومنین ختم الخلقاء الراشدین امام المشارق و المغرب
 حضرت باعظمت مرتضیٰ علی ابن ابی طالب کرم اللہ وجہہ علیہ السلام
 والا کرام گرامی دارد اللہ تعالیٰ ذات اور او یک گرداند اللہ تعالیٰ راز ہائے
 جمیع مشایخ را و باقی دارد حق تعالیٰ تا روز قیامت روشنائی ہائے و آل
 حضرت مرتضیٰ علی ابن ابی طالب پوشید خرقہ خلافت را از بہترین
 پیغمبران ختم کنندہ بنیایاں شرط کردہ شدہ است بہ پیروی آل بہترین پیغمبر
 دوستی پروردگار عالمیاں محمد برگزیدہ شدہ خدا رحمت کاملہ نازل کند اللہ تعالیٰ
 بر محمد و بر فرزندان یاران آل محمد و سلام فرستد بر ہمہ ایشاں رحمت کاملہ
 نازل باد بر کسیکے نسبت دارد آنکس با حضرت پس کسیکے نزد بسوئے ما
 و برسد بسوئے آل شمس الدین یحییٰ پس تحقیق خلیفہ کریم ما و را بجائے
 خود پس دست ارجمندہ او نایب دست من است و فرمان برداری حکم او
 کردن در کار دین و در کار دنیا از جملہ تعظیم من است رحم کند خدائے تعالیٰ
 کسے را کہ گرامی داشت من اور از ذلیل خواہ کند اللہ تعالیٰ کسے را کہ نگاہ ندا
 حق کسے را کہ من نگاہ داشتہ ام حق اور حق تعالیٰ است یاری دہندہ و راہ
 نمائندہ و یاری خواستہ شدہ است براں خدا تعالیٰ است اعتماد کار نوشتہ
 شدہ است این سطر با بشارہ عالیہ حضرت سلطان المشایخ نظام الدین محمد ہمیشہ دارد
 اللہ تعالیٰ بزرگی اور او نگاہ دارد حق تعالیٰ خوبی اور از بہر کسے نگاہ بد حق تعالیٰ او

از بدو کچھ بنادو ناتوال امید و بفضل رحمان حسین سپہر محمد سپہر محمود علی
 باشندہ گرواں اس کتابت بودہ است بتاریخ بیستم از ماہ ذی الحجہ در ششہ ہفت
 و بیست چہار مہم آن شیخ مشایخ طریقت آن بادشاہ عالم حقیقت آن طاہر و
 باطن باصفا آن کان محبت موفاکہ در علم و عقل عشق و مع و مکارم اخلاق و ایشا
 و تحمل جفاے بندگان خداے مکافات آن سرگرد یافت لبابہ درم و دینار و غیر
 خویش مثل نہاشت ز سہ ذات پسندیدہ اوصاف گزیدہ کہ در عالم از محول علمای
 و مشایخ روزگار و اواسط خلق از صغار و کبار ہمہ منقاد و مقتدار بودہ اند یعنی شیخ
 نصیر المملک والہ الدین محمود طیب اللہ مضبوط ذکر این بادشاہ عالم حقیقت مشتمل
 بر چہار نکتہ است نکتہ اول در بیان مرحمت پرورش سلطان المشایخ
 در باب شیخ نصیر الدین محمود عرض میدارد کاتب حروف کشیدہ نصیر الدین
 محمود ہم در ابتداے نظر خاص سلطان المشایخ لمحوذ گشتہ بود و بونعمت
 دینی و دنیاوی از آنحضرت مخصوص شدہ چنانکہ وقتے خواجہ محمد گادرونی مرید شیخ
 بہاؤ الدین زکریا قدس سرہ العزیز کہ بخدمت سلطان المشایخ بیامدے
 شے این عزیز در جماعت خانہ سلطان المشایخ بود چوں بہمت تجریدہ نصرت
 ماتہجد گذارد و لبانچہ خود ہم در جماعت خانہ گذاشت رفت شخصیے آن لبانچہ
 بر چوں خواجہ محمد و ضو ساختمہ بیامد لبانچہ نیافت با خواجہ محمود بیاشای کہ خادم
 جماعت خانہ بود و درویشے باصفا و پیرے عزیز بود و در گفت و شنود شدہ درینحال
 شیخ نصیر الدین محمود در گوشہ خانقاہ مشغول بود چوں گفت و شنود ایشان
 شنید لبانچہ خویش با خواجہ محمد گادرونی داد این حکایت سلطان المشایخ
 رسانیدند شیخ نصیر الدین محمود را بالا طلبید سلطان المشایخ بدیں یک
 خصلت پسندیدہ مرحمت فراداد فرمود لبانچہ خاص خود او را داد و دعاے
 خیر بسیار کرد و کاتب حروف از خدمت سید السادات سید حسین عم خود
 رحمۃ اللہ علیہ سماع دارد کہ مے فرمود امروزمقام حضرت باعظم سلطان المشایخ

در شهر دہلی شیخ نصیر الدین محمود داد و دھار و باطناً بقدر امکان از روش سلطان
المشاخ تجاوز نمی کند و درین کار میان خلفائے سلطان المشاخ برخورداری
تمام یافته است بمرتبه کمال رسیده این ضعیف گوید بیست میان جمله اصحاب
مجموعاً هفت بود * چه نسبت است بمه بلکه بادشاه بود * عجب ذاتی که بهر وقت
حمید میان یاران اعلیٰ موصوف بود و مشهور این ضعیف گوید قطعه میان
اهل ارادت نظیر پیر آمد * زبست گردش که درین راه بے نظیر آمد * ضمیر روشن
هر چه کرد در عالم * به نزد اهل صفا جمله حق پذیر آمد * و کاتب حروف هم از خدمت
سید السادات حسین عم خود در حمت اللہ علیہ سماع دارد که روزی
شیخ نصیر الدین محمود امیر خسرو را که از یاران اعلیٰ بود گفت شما را بنیست
سلطان المشاخ محل و قربتی تمام است هر وقت که می خواهید بنیست
سلطان المشاخ محل می یابید امیر خسرو خوش گوید بیست زبست سعاد
واقبال چشم آنکس را * که در حال تو دستویسے نظریابد * بوقت فرصت عرض
داشت من غریب بنیست سلطان المشاخ بکنید بهام خوش گوید بیست
اے صبا بنده نوازی کن از حال بهام * وقت فرصت همه در بندگی یار بگو
که من بنده در او دهم * باشم و از سبب فراحت خلق مشغول نمی
توانم بود اگر فرمان سلطان المشاخ باشد در صحابا و کوہ با خداے تعالیٰ
را بفرغ خاطر عبادت کنم امیر خسرو قبول کرد که بگذرانم و امیر خسرو را
معهود بود که بنوبت خود چوں در جماعت خانه بودی بعد از نماز خفتن بوقت
استراحت بنیست سلطان المشاخ بر فتنے و ششست و از هر جنس حکایات
کردی چنانکه در ذکر سلطان المشاخ تحریر یافته است الغرض امیر خسرو
درین محل عرض داشت شیخ نصیر الدین محمود کرد سلطان المشاخ فرمود
که اورا بگو ترا در میان خلق می باید بود و جفا و قفائے خلق می باید دید
و مکافات آن ببدل ایشار و عطا می باید کرد و عرض میار و کاتب حروف

بر آنجند که سلطان المشایخ بکمال عقل و حکمت و کرامت موصوف بود در
 کارهای فرموده که شایان آن کار میدید گئی را فرمود که لب بر بند
 و در بند می و دوم را فرمود که در کثرت مرید کردن بکوشی و سیوم را فرمود
 که ترا در میان خلق می باید بود و جفا و قفائے خلق می باید کشی و یا ایشا
 حسن معامله می باید و زید و این مقام ابنیا و اولیا است این کار کیست
 که شایان این کار است این کار من تو نیست بزرگے خوش گوید بیت
 تونه مرعشق بازی ما به بر و اے خواجہ کار دیگر کن نکتہ دوم در بیان
 مجاہدہ که سلطان المشایخ شیخ نصیر الدین محمود تلمیقین کرده است
 و مجاہدہ ہائے شیخ نصیر الدین محمود قدس اللہ سرہ العزیز خدمت شیخ
 نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ می گفت کہ من در اوایل ایام کہ بخدمت
 سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز پیوستم و ارادت آوردم روزی
 بوقت استوے زیر درخت بزرگ در خانہ سلطان المشایخ بود ایستادم
 بودم دریں حال سلطان المشایخ از بالا در بام جماعت خانہ فرود می آمد
 تا درون حجرہ قدیم کہ درون صفہ ستون است قیل و کله کند چوں این ضعیف
 ایستادہ دیدہ و حجرہ زفت در دہلیز رفت و نشست خواجہ نصیر خادم را
 بطلب من فرستاد چوں بدولت قدسوس رسید فرمود کہ بنشین چون نشستم
 پرسید کہ در دل چہ داری و مقصود ازین کار چیست پدر تو چہ کار کردی بندہ
 عرضداشت کہ کہ مطلوب من درین کار دہاے مزید حیات مخدوم
 عالمیان است شیخ سعدی خوش گوید بیت بشنو نفسے دعائے سعدی
 اگر چہ ہمہ عالمت دعا گوست و راست کردن غلیین در ویشاں و از سر
 دیدہ خدمت ایشاں بزرگے خوش گوید بیت عہدے کردم کہ خدمت
 کس نکنم و در بر میجاں مگر خدا را و ترا و پدر من علماں داشت اسودائے
 پشمنہ می کہ ند بعدہ سلطان المشایخ شفقت فرمود و گفت ہا بشنو

نکتہ دوم

در آنچه من بخندست خواجہ خود شیوخ العالم فرید الحق وال بن قدس سرہ العزیز پیوستم روزے در اجودہ من دانشمندے کہ یار بمسابق من بود و بشہایکجا کردہ پیش آمد چوں مرا باجا ہما سے رسم گیں پارہ دید پرسید کہ ملانا نظام الدین ترا چہ روز پیش آمد تا میں غایت اگر در شہر تعلیم نے کردے مجتہد زمانہ نے شدے واسیابے و روزگارے بہتر شدے من ایس غور ازاں یار شنیدم و بیچ گفتیم و معذرتے کردم و بخندست خواجہ خود رقم و شیخ شیوخ العالم پرسید نظام اگر کسی از یاران تو پیش آید و بگوید کہ میں چہ روز است کہ ترا پیش آمدہ است ترک تعلیم کہ موجب فراغت و رفائیت است گرفتہ و بدیں روز مشغول شدہ جواب چہ گوئی من عرض داشت کردم ہر چہ فرما مخم جہانیاں باشد بگویم فرمود کہ بگو بیت نہ ہم ہی تو مرا راہ خویش گیر و برو و ترا سعادت باد امرانگوں ساری و بعدہ شیخ شیوخ العالم فرمود کہ در مبلغ برو و بگو تا خوابت بر بالوان نعم آراستہ پیارند چوں آں خوان آراستہ آوردند شیخ شیوخ العالم فرمود کہ نظام ایس خوان طعام بر سر کن و در مقامے کہ آں یار فرود آمدہ است بر سر من بحکم فرمان خواجہ آں خوان بر سر گرفتہ و رواں شد و در سر اے کہ آں یار فرود آمدہ بود آفتہ چون نظر آں یار بر من افتاد گریہ کنناں نمود و آں خوان از سر من فرود آورد و پرسیدن گرفت کہ میں چہ حال است گفتیم ما جراے ملاقات و مکالمہ شما بنور باطن شیخ شیوخ العالم را روشن شد و کیفیت از من پرسید چوں تمام عرضہ داشتیم این مرحمت فرمود و جواب شما بدیں بیت مذکور باز داد آن دانشمند گفت الحمد للہ اینچنین شیخ معظّمے داری کہ نفس ترا بدیں حد ریاضت دادہ است اکنون مرا بخندست شیخ خود بہتر تاسعادت پایے بوس اینچنین بزرگے حاصل کنم الغرض چوں طعام خرچ شد آں دانشمند خادمتکار خود را گفت کہ میں خوان بر سر کن برابر ما بسا

سلطان المشایخ گفت خیر چنانکہ میں خوان آورده ام ہینچاں بہرہ و بہرہ
 اس و انتم برابر سلطان المشایخ بخدمت شیخ شیوخ العالم آمد از سر
 رعونت را بر خاک در گاہ آں بادشاہ اہل محبت نہاد و از حاورہ و مکاشفہ
 و مکالمہ شیخ شیوخ العالم اسیر آنحضرت گشت و ارادت آورد این ضعیف
 گوید بہیت از دیدہ و دل بندہ شکل تو شد مژدہ چہ خوش بہت این طریقی
 خوش تو ہ و خدمت شیخ نصیر الدین محمود فرمود در اثنا ئے این فواید
 کہ سلطان المشایخ بندہ خود را مے فرمود و تلقین مجاہدہ مے کرد و ابیات ترک
 آمیز و عشق انگیز مے فرمود و آبیدہ چوں جوئے آب میترخت و رقتے خوش
 بود این ضعیف گوید بہیت چشم از خون دل رواں کردہ جوئے خون ہجو
 آب برد تو چہ دریں میاں سید اک سادات سید حسین عم کاتب حرم
 کہ وصف او از شرح مستغنی است و در ذکر او تحریر یافتہ در آوان جوانی در
 عین کاملی رو پاک کشیدہ در مہرستہ و دستار چہ نازنین برکت مبارک
 انداختہ طریقی جوانان خراماں از در در آمد خواست کہ از دہلیز بگذرد و درون خانہ
 سلطان المشایخ برود دریں حال سلطان المشایخ فرمود کہ سید بہ
 بنشین سعادتی بر بیکم فرمان سلطان المشایخ آں صاحب سعاد
 بنشت در دریافت سعادت ہا و ذوق ہا کہ در آن مجلس بود شریک شیخ
 نصیر الدین محمود شد عرض میداد کاتب حروف برائے تصدیق این
 حکایت بر آنجملہ کہ در آنچہ ذات پاک آں سید یا صفا بہرمت فالج بتلا
 گشت بندہ را بار واران این بندہ بخدمت شیخ محمود فرستاد و فرمود
 کہ شیخ محمود را بگوئی شمار ایا دہست آنروز کہ سلطان المشایخ در دہلیز
 نشستہ بود و فواید و ابیات مے فرمود و شما حاضر بودید من خواستم کہ از آن
 مجلس بگذرم سلطان المشایخ مرا طلبید و گفت بیانشین سعادتی بہر
 چوں این پیغام بخدمت شیخ محمود رسانیدہ شد فرمود آرسے مرا یاد آست

چوں ازاں مجلس برخاستم من از خدمت سید السادات پر حیدم کہ از اس
 ابیات کہ سلطان المشایخ نے فرمود شمارا چیزے یادماندہ است کہ
 السیادات انچہ یادماندہ بود گفت باقی من یادمانیم باز آیم بر سر حرف
 خدمت شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ نے فرمود در اہل مرادقتے
 نفس مزاحمت دادن گرفت منقص گشتم برائے دفع اوچنداں آب لیمو
 خوردم کہ در معرض ہلاکت افتادم باخود گفتم ایں کس مردن اختیار کنندہ
 آنکہ نفس مزاحم حال شود و مے فرمود کہ وقتے از غایت مجاہدہ دہ روز چیز
 نخوردہ بودم ایں خیر بسطان المشایخ رسانیدند سلطان المشایخ پیشین علیہ السلام
 اقبال خادم را گفت کہ یک قرص بیار اقبال یک قرص با حلوائے
 بسیار آورد بعدہ سلطان المشایخ فرمود کہ ایں قرص تمام بخور من حیرا
 شدم کہ تمامی قرص خوردن بیک دفعہ اندازہ من نباشد چند روز بایست
 تا آں قرص تمام خوردہ شود عرض میداد کہ کاتب حروف براں مجملہ مجاہدہ
 و مشغولی ظاہر و باطن ایں بزرگ چنداں است کہ قلم از قلم آں حاجز
 آید کہ نیکہ بدولت قدم بوس ایں بزرگ رسیدہ انداز سیمائے او کہ صورت
 تقویٰ بود احساس کردہ اند در آخر عمر ایں بزرگ کہ کار او بکمال رسیدہ
 بود و ذات مبارک او روح مجرد گشتہ ہوئے کہ از مجلس سلطان المشایخ
 مے آمد آں ہوئے از مجلس شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ بنام
 جان کاتب حروف رسیدہ است و جان پڑفردہ را بعد سنی اند سال
 تروتازہ گردانیدہ اہل دلائے کہ مجلس سلطان المشایخ دیدہ اند و بر سر
 اسمعنی کہ شیخ معینست رسیدہ بعد مجلس شیخ نصیر الدین محمود را دریافتہ
 بر سر آں حرف شدہ باشند ایں ضعیف گوید بیت مر از مجلس تو ہوئے
 یارے آید و خوشم ز ہوئے تو کہ سوئے یارے آید و ہزار پیر ہن دلچ کل
 شود پاوہ از ایں نسیم کہ از کوئے یارے آید و چوں ایں گرامت از

از مجلس شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ مشاہدہ شد و اخذ گفتم کہ کار این بزرگ
 بکمال رسیده است تعجب باشد کہ اینچنین ذات پاکے را در دنیا بگذارد مناسب نیست
 بیتے است کہ بر زبان سلطان المشایخ گذشتہ است رباعی ہیج منمائے
 روئے شہر افروز چوں نمود می برو سپن بسوزہ اک جمال تو چیست مستے
 تو چہ وال سپند تو چیست ہستے تو چہ و شرح این بیت مشرہ در نکتہ ستر گرامت
 تحریر یافته است الغرض ہی چند گاہ بگذشت شیخ نصیر الدین محمود بجا رحمت
 حق در مقام صدق قرار گرفت قدس اللہ سرہ العزیز و تاج القل و مؤرخ است
 بتاریخ ہر ذی القعدہ ماہ مبارک رمضان شمس ۱۰۷۰ سید و سبعاۃ بعد از وفات حضرت
 سلطان المشایخ نسبی دو سال نکتہ سیوم در بیان اشارت کہ شیخ نصیر الدین
 محمود رحمۃ اللہ علیہ قلع نفس کاتب حروف را فرمودہ است کاتب حروف روزے محبت
 این بادشاہ دیں نشستہ بود و بہ جمال و کمال این سرور مشایخ روزگار مشغول گشتہ
 و ارشائے این حال تربیت فرمودہ گفت کہ نفس آدمی بمنزلہ درختیست کہ بہرہوئے
 شیطانی در فوات این کس بیخ مے گیرد و محکم مے شود اگر آدمی بتاریج و سکونت
 بزور عبادت و تقوی و بقوت محبت و عشق ہر روز آن درخت را بچنانندہہ آئینہ
 بیخ اوست شود و قابل قلع گردد و بہ بد بندگی حق تقالے و محبت پیر بکلی قلع
 گردد و این تقریر پذیر و خاطر بندہ جائے داد ہر آئینہ نصیحتے کہ مشایخ کبار کنند
 بحق کنند زیرا چہ شیطان نفس را مقہور گردانیدہ اند و از حوالیے درونہ مبارک
 خود و این دشمنان را بکلی خالی فرمودہ و با حق ساختہ و از غیر حق تبرا کردہ چوں
 شیخے واصل معظّم از مقامیکہ منظور نظر حق تقالے باشد نصیحتے کنند ہر آئینہ در
 دل جائے کرد مصرع سخن کز جاں بروں آید نشیند لا جرم در دل نکتہ
 چہارم در بیان بعضے کرامات شیخ نصیر الدین محمود قدس اللہ سرہ العزیز
 میدارد و کاتب حروف را آنجا کہ بندہ وقتے با برادران خود سید السادۃ علی الدین
 امیر صالح رحمۃ اللہ علیہ سید نور الدین مبارک میباشد شیخ نصیر الدین محمود میر تقی

نکتہ سیوم

نکتہ
چہارم

ایام سرما بود در اثنای راه یکے از برادران گفت اگر شیخ محمود را راستی خواهد
بود شیرینی پیش خواهد آورد چوں بخدمت آں بزرگ رسیدیم و بقایم بوس آں
بادشاه مشرف گشتیم خادم را فرمود که شربت بیارند چوں قح مائے شربت بر دست
دادند ما را در خاطر گذشت که ایں آشامیدنی است ما خودنی گفته بودیم ہم در اندیشه
این سخن بودیم کہ خادم را فرمود کہ شیرینی دیگر بیار عرض داشت کردیم کہ شربت خورده
ایم بر فور بر لفظ مبارک راند کہ آں آشامیدنی بود و ایں خوردنی است و کاتب حروف
از خواجہ عزیز المملۃ والدین کہ بشرف قرابت سلطان المشایخ مشرف است
سملع دارد کہ مے گفت من وقتے بخدمت شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ
نشسته بودم دریں میاں از خادم دوات قلم و پارہ کاغذ طلبید چوں خادم
بیامورد دیدم قلم را بسیاہی تر کردہ چیرے بر آں پارہ کاغذ نشست بدست من داد
و فرمود چوں در روضہ سلطان المشایخ رسید ایں کاغذ پیش روضہ نہید چوں
کاغذ بدست من داد در خاطر گذشت کہ بخوانم دریں کاغذ چہ نوشتہ اند باز آن شیخ
کہ اوّل پیش روضہ بہ حکم فرمان ایشان نہم بعدہ مطالعہ کنم چوں پیش روضہ سلطان
المشایخ نہادم بعدہ خواستم نظر کنم آں کاغذ را سپید دیدم متحیر گشتم عرض میداد کہ کاتب
حروف بر آن نخل چوں دوستی خواهد کہ قصہ حال خود کہ سترے است الہی بخدمت
دوستے عرض دارد آں دوست نخواہد کہ کسے بر سر آں واقف شود تا مستوجب
اسرار دیگر گردد ایں ضعیف گوید رباعی گزیر برد و ستر تو از جان نزود * اند
غم عشق تو آساں نزود * ہرگز دل پرورد نیابد در ماں * تا قصہ حال او
سلطان نزود * کاتب حروف از خواجہ خیر الدین کا فور کہ مرید خوب
اعتقاد است و بادرویشان فرط محبت دارد و سملع دارد کہ مے گفت چوں
من کمر خدمت عزیزاں بستہ ام و دریں کاچہ است ایستادہ خواستم دستار چہ
باختیار خود در کمر خدمت بہ بندم چنانکہ شیخ مخدوم من اشارت کند بچنان
دستار چہ بدست کنم چوں اینغی در ضمیر گذشت بخدمت شیخ نصیر الدین محمود

رحمۃ اللہ علیہ رقم بعد پائے بوس بخد مت ششم و اس خطرہ دستارچہ در خاطر رہے
گذشت دریں میاں خدمت شیخ خادم را فرمود کہ زین الدین اس دستا
چہ کہ بر من آورده اند بیارچوں خادم اس دستارچہ آورد دیدم دستارچہ کشیدہ
است خدمت شیخ نصیر الدین اس دستارچہ بمن و ہاندا زان روز با تائیں
غایت من دستارچہ کشیدہ بروست مے کنم و نیز ہمیں نجات کافور مے فرمود
کہ من از خواجہ قوام الدین کہ مرید صادق است شنیدہ ام مے گفت مرا
وقتے کارے صاحب پیش آمد و مطالبہ و مصادره موقوف گشتم دریں موقوفے
باغیر زانے کہ پیش ازین محبت داشتم اگر توجہ مے کردم و یا سخن مے گفتم از من
روئے مے گردانیدند و نہ شنودند و اگر کالائے در بازار مے فرستادم کسے نہ
بدیں سبب عاجز و مضطر گشتم و ہم دریں حال بخد مت مخدوم خود شیخ نصیر الدین
محمود رحمۃ اللہ علیہ رقم و با خود راست گرفت کہ بعد پائے بوس یعنی عرض دارم و
از باطن مبارک ایشاں دعائے فرجی و مخلصی درخواست کنم چوں سعادت
قدم بوس حاصل کردم پیش از آنکہ مطلوب خود عرض دارم خدمت شیخ بکر مہرود
پرسیدن گرفت در اثنا مے آں (اس بیت فرمود قطعہ دنیا چو مقدر است
تخروشی بہ * رزق تو رسد بوقت کم کوشی بہ * چیزیکہ میخیزد نفروشی بہ * گفت
تو نے کند خاموشی بہ * الغرض بنور باطن اندیشہ مرا بر روئے من شش
کرد من سر بر زمین نہادم و عرض داشت کردم کہ در خاطر بندہ ہمیں معنی بود
کہ باطن مخدوم بر آں مطلع شد و بندہ را بدیں کرامت تقویت و استظہارے
پیدا آمد عرض میدارد کاتب حروف کجنگہ کہ چوں سید محمد محمود پسر کاتب حروف کہ
حق تعالیٰ او را بہ نیات نیک پرورده گردانا و در محل بود و دارا و نیت کرد
کہ اگر مرا پسرے آید نام او شیخ نصیر الدین محمود تعین کند و جامہ کہ صحبت شیخ
محمود یافتہ باشد ازاں پیرا ہنہ پوشانم و در نظر مبارک او دارم و وزیر پائے
اواندام تا حق تعالیٰ بر خوارای بخشہ چوں سید محمود تولد شد بندہ بخد مت

شیخ محمود رفت خدمت شیخ در قیلو له بود چون از قیلو له برخاست خبر گردانیده
 دروں طلبید کرے کہ داشت بر حکم معہو قیام تام آورد ہم در اثنائے آوردن
 قیام بندہ را رسید کہ شما فرزندان چہ دارید بندہ تحیر ماند و بقدر مبوس ایشان
 مشغول شد چون بنشست باز رسید کہ شما فرزندان چہ دارید بندہ گفت ہم
 بہمت عرض داشت اینمعی آمدہ ام بعدہ ما جسد آنکہ این بندہ را فرزندان
 ہم از خودگی مے رفتند و نذر والدہ سید محمود و تولد او بخدمت عرض داشت ہم
 رضا استماع فرمود و گفت شما ساعتی بنشینید تا من فی الزوال بگذارم بندہ
 بیرون آمد بنشست کرم فرمود تنبول فرستاد بعدہ بندہ را دروں طلبید دیدم
 کہ یک مصلے خویش نزدیک زانوے مبارک خود نہادہ است و چن گز جاہ
 چہمتری بالائے زانوے مبارک داشت کرم فرمود مصلے بدست مبارک
 خود کردہ بندہ را داد و فرمود کہ شما را کار خواہ آمد و این جامہ چہمتری نیز بدست
 مبارک خود کردہ بندہ را داد و فرمود کہ این جامہ بہمت خوردک خود بارانی بکنید
 دریں محل خادم بحضور شیخ گفت کہ این جامہ از دستار مبارک خدمت شیخ
 بعدہ بندہ عرض داشت کہ خوردک را نام تعیین کن دریں سخن تأمل کرد
 و رسید کہ شما چہ نام است بندہ گفت محمد باز گفت برادران خوردک را
 چہ نام است بندہ گفت سید لقمان و سید داؤد باز در تأمل شد کہ رت
 دوم عین این تقریر فرمود کہ اورا محمود نام باشد بندہ را سماں زماں در خاطر
 گذشت کہ این بزرگوار این نام بالہام ربانی تعیین فرمود و امین را ہر خوار
 خوردک شد خواجہ لطیفی خوش گوید بیست ہر کہ ز دل دامن پیراں گرفت
 گنج بقائیل را ہر پیراں گرفت و عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ کہ طلوع
 دولت سلطان محمد تعلق کہ ملک ہند و ستاں عرض بسطہ گرفت شیخ
 نصیر الدین محمود را حجتہ اسد علیہ کہ با تفاق ہمہ عالم شیخ عصر بود و جملہ خلق
 منقاد و میداد و ایندہا رسانیدہ این بزرگ دیں با اتباع پیران خود و محل واجب

و در کفایت آں نکوشید تا آخر علم این بادشاه مبہم طغی در ہنہنہ کہ از شہر مہلی
ہزار کردہ باشد برفت از آنجا شیخ نصیر الدین محمود را با علما و بزرگاں حضور
خود طلبید احترام ایشان کما حقہ بجا نیاورد آں احتمال ایشان بادشاہ مذکور
از تحت سلطنت و تختہ تا بوت کردہ در شہر آورد الغرض از شیخ نصیر الدین
محمود رحمۃ اللہ علیہ سوال کردند کہ ایں بادشاہ شمارا ایذا کرد اینمغنی از کجا بود فرمود
کہ میان من و حق جل و علی معاملہ بود آں را بدیں برداشتند کاتب حروف عرض
میدارد کہ حق جل و علی دوستان خویش را از غایت گرمی کہ در باب ایشان دارند
بدانچہ معلوم اوست ہمیں جا میرساند تا فردائے قیامت آمنا و صدقنا انبیا و اولیا
را آں کشف مکر و کم مہجمل مانند براسے تصدیق اینمغنی حکایتی است در احیاء
علوم - حکایت دین کہ پیغامبرے بود از پیغمبران نبی اسرائیل صَلَوَاتُ
اللہ وَسَلَامُہُ عَلَیْہِمْ اَوْ عَلَیْہِمْ اَجْمَعِیْن و قتی خطرہ در ضمیر مبارک او گذ
بدان مواخذہ فرمود کہ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ عَلٰی خَطَرِہٖ عَظِیْمٍ فرماں شد کہ چہ میگویی
جزاے آں خطرہ در قیامت قبول ے کنی و یا ہم درد دنیا اختیار کنی ایں
پیغامبر صَلَوَاتُ اللہ علیہ جواب گفت کہ ہم درد دنیا اختیار کردم تا روز قیامت
در عرصہ عرصات میان انبیا و اولیا از کشف خطرہ شرمندہ نمانم بعدہ بفرمان
خدائے تعالیٰ زنے در حالہ ایں پیغامبر آمد و ایں زن بانواع ایذا ہا رسانید
گرفت چوں ایں پیغمبر بدانت کہ ایں بلا اختیار است آں جفا ہا را بدل قبول
میکرد تا وقتے چند عزیزے در خانہ ایں پیغامبر جہان آمدند کہ ایں پیغامبر بشما
نمود خواست کہ بہمت ایشان طعامے بیار دچوں درون خانہ برفت طعام
طلبید آں زن طعام نداد و بجفا پیش آمد ایں پیغامبر صَلَوَاتُ اللہ علیہ منقصر
بیروں آمد و یاراں در روئے مبارک ادا شرنا خوشی دیدند چنانکہ چند کثرت دروں
میرفت ے آمد زن چیزے ندا دیارے انہیں جمع پیغامبر را پرسید کہ ایں چہ
حال است کہ مشاہدہ ے شود بعدہ ماجراے خطرہ و اختیار ایں بلا ہم درد دنیا بیان

نام پیغمبر
صلوات
و درون منزل
یاد و سلامتی
آں بر نبی
و پیغمبر
دوستان
خدا را
بلا کی
کلامند

فرمود الغرض در آخر عمر چند روز ذات ہمایوں صفات شیخ نصیر الدین محمود
 را قدس اللہ سرہ العزیز زحمت شراز دار فنا بدار بقا ہر دہم ماہ مبارک رمضان
 عمر برکاتہ وقت چاشت ششم صبح و خمین و بعمایتہ رحلت فرمود و ہم در خانہ
 شیخ نصیر الدین مقامے بود کہ سالہا آن مقام منطون نظر مبارک او بود
 و آں دفن کردند از روضہ او بولے بہشت مے آید و قبائے حاجات خلق گشتہ
 رحمتہ اللہ علیہ رحمۃ واسعہ منہم آں کان صفا آں معدن وفا آں طاہر
 باطن بحبت و عشق آراستہ و از ذوق آں از لذت دنیا و عجبے برخاستہ و بیا
 دوست ساختہ اعنی شیخ قطب المائتہ وال دین منور نور اللہ مقبرہ باور را
 و ذکر این بزرگ مشتمل بر پنج نکتہ است نکتہ اول در بیان اوصاف و کثرت بکا
 و ذوق درونی شیخ قطب الدین منور نور اللہ مقبرہ کہ در علم و عقل و وفا و عشق
 و ورع و بکا موصوف و مشہور بود مخصوص با سقاط تکلف و سر غوغائے خلق ہند
 بگوشہ آبا و اجداد خویش کہ عمر ہائے عزیز ایشان بحبت عبادت حق در آں
 گوشہ مصروف شدہ تا آخر عمر خوش گذرانید و بہ پیچوجہ بدینا و ارباب دنیا میل
 نکرد و آنچه از غیب قلیل و کثیر میرسد بآں قلع گشتہ بزرگے خوش گوید
 شیر زبوسہ بحر مت مرد قانع را قدم و پیر سگ خایہ بدنیاں پایے مرد ہر کہ
 و پیچوقت و ہیچ وجہ در در گاہ کسے ندیدہ و پایے مبارک او کہ تاج شہر اولیا
 بود و جنہتہ ادائے نماز جمعہ و یازارت آبا و اجداد از جائے نجیبہ و خلایق را
 از اطراف عالم بدر یافت سعادت قدم بوس روئے بخطہ مانسی کہ بوجہ
 مبارک او بہشت گشتہ بود نہادہ و این بزرگ خلیفہ سلطان المشایخ
 بود و از دودمان تصدروا امامت از فرزندان امام اعظم ابو حنیفہ کوفی
 بود و عجبتہ و عجب درو داشت کہ دہم از تقریر دلکشائے او آتش
 محبت شعلہ منیر و عزیزے خوش گوید بیت نازنین نامہ تو سوزے میان
 جاں نہاد و شعلہ ہائے آتشیں در پسندریاں نہاد و آب چشم جگر سوز

۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰

اے عاشق صادق آتش عشق عشاق راستے افروختن ایں ضعیف گوید
 بیت اے کان عشق مایہ سوز و نشان درود از گریہ تو آتش عشاق
 شعلہ زد و عجیب زندگانی داشت کہ تاجی عمر عزیز خویش بخت شوق پر خود
 مصروف گردانیا مجر دانکہ نام پرینخواست او یادے گردن گریہ چہاں غالبے
 کہ از گریہ او صادقان ایں راہ در گریہ میثند امیر خسرو خوش گوید بیت
 بیا دقامت آں نازنین سرشک و چشم بہر زہیں کہ بر آید وخت ناز بر آید
 ایں ضعیف گوید بیت در عشق تو حاکم ہمیں گریہ خون است و آخر نظریے
 کن کہ حال ایں سوختہ چو نیست و از غایت حضوری کہ بخد مت پر خود داشت
 بزبارت سلطان المشائخ نتوانست رسید چنانکہ شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق و الدین قدس سرہ العزیز بوقت وداع سلطان المشائخ
 فرمودہ بود کہ بظاہر از ما غایت بیاطن با ما یکجا خواہی بود ہمیں معنی را رعایت
 کرد بزرگے خوش گوید بیت از بسکہ دو دیدہ در خیالت دارم و در ہر چہ نگہ
 کتم توئی پن ارم و شیخ سعدی خوش گوید بیت از خیال تو بہر سو کہ نظر
 مے کردم و پیش چشم درود یوار مصوٰر میشد و نکتہ دوم در بیان یافتن
 خلافت شیخ قطب الدین سنور و شیخ نصیر الدین محمود از حضرت با عظمت
 سلطان المشائخ نظام الحق و الدین قدس سرہ العزیز در یک مجلس
 مقرر ار روشن ضمیران عالم بادچوں خلافت نامہ ہائے خلفا کتابت شد
 چنانکہ کیفیت اں در صدر ایں باب تحریر یافتہ است ایں دو بزرگ در اں ایام
 بخد مت سلطان المشائخ حاضر بودند اول شیخ قطب الدین منور را
 طلب سلطان المشائخ خلعت خلافت خود و وصیتے کہ آمدہ است شیخ
 قطب الدین را فرمود و خلافت نامہ سنظر سلطان المشائخ بردست مبارک
 او دادند و فرمان شد کہ برو دو گانہ بگذار شیخ منور در جماعت خانہ آمد و دو گانہ
 بگذار دو یاراں مبارکباد کردند و دریں میان شیخ نصیر الدین محمود را طلب

نکتہ دوم

خدمت ایشان خلعت خلافت و وصیت که باشد فرمود و خلافت نامہ بد مبارک او دادند شیخ نصیر الدین محمود بن محمد بن سلطان المشایخ ایستاده بود شیخ قطب الدین منور را باز طالب سلطان المشایخ شیخ قطب الدین منور را فرمود که شیخ نصیر الدین محمود را مبارک باد خلافت بکن شیخ قطب الدین منور بچنان کرد بعد شیخ نصیر الدین محمود را فرمان شد که شیخ منور را مبارک باد خلافت بکن شیخ نصیر الدین محمود بچنان کرد بعد از آن زمان شد که بیکدیگر را کنار گیرید که شمار او را نیند بستی یکم و تاخیر خاطر جمع باید داشت ایشان بچنان کردند چون این هر دو بزرگ بعد یافتن این سعادت ابدی دولت سرمدی از پیش تخت فرقه سائی سلطان المشایخ بیرون آمدند شیخ نصیر الدین محمود روئے مبارک خود نحو شیخ قطب الدین منور کرد و گفت وصیت که سلطان المشایخ شمار کرده است ما را بگوئید تا آنچه مرا وصیت کرده است من هم خدمت شمارا بگویم شیخ قطب الدین منور گفت که آنچه سلطان المشایخ وصیت فرموده است سیرت است که برین گمان خویش کشاده است هم شما منصف باشید که بر سر بر کسے نتوان کشاد سیر شما یا شما و سیر ما با ما وصیت که سلطان المشایخ بزبان در فرمایان خود رانده است مناسب نمیی است بزرگے خوش گوید بیت عشق که ز تو دارم اے شمع چگل بدل داند و من غم و من دامن و دل شیخ نصیر الدین محمود رحمت علیہ علیه این جواب لکشا را تحسین با کرد و انصاف داد از ثقات منقولست چون شیخ قطب الدین منور را وداع شد سلطان المشایخ فرمود نسخه عوارف که شیخ جمال الدین هانسوی جد بزرگوار تو رحمة الله علیه ز خدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین قدس سره العزیز بوقت یافتن خلافت یافته بودند آن ایام که این ضعیف از حضرت شیخ شیوخ العالم با سعادت خلافت باز گشت چون در مالشی بنجد است شیخ جمال الدین رسیدم بعد تربیت فرمودن بسیار این نسخه عوارف شیخ جمال الدین رحمة الله علیه پیش من آورد و فرمود که من این نسخه بانعت بسیار از شیخ شیوخ العالم یافته ام امروز بشما ایشان

می کنم بامید آنکه فرزندی از فرزندان من ایشا خواهر پیوست در حق او ازین نعمت
 های دینی و دنیاوی که همراه شمشاد است از وی دریغ مدارید بعد سلطان
 المشایخ فرمود اکنون این نسخه یا آن نعمتها ایشا را تو کردم الغرض آن نسخه تا این
 غایت در خاندان معظم شیخ قطب الدین منور بخدست خلف استوده ایشا ^{زاده} شیخ
 بر جاده نور الدین نور الدین قلیه نور المعرفه که بر سیرت آباء و اجداد خود میروید امیدوار است
 که قبله دلها شود موجود است و تعظیم تمام آن نسخه نگاه میدارد نکته سیوم در بیان بعضی
 کرامات شیخ قطب الدین منور رحمة الله علیه از ثقات منقول است که در باب
 شیخ قطب الدین منور هارسا بخدست سلطان محمد بن تعلق امار الله بر طنه
 یا نوع سخنان مخالف مزاج بادشاه سانیه بودند و لیکن جاد و آمدن نبود که این
 بزرگ دین چیرے بگوید و یا بکار بره کند خواست که اول بینها بغیر بعد بدان
 قوت در خصوصت ایزد بکشاید بدین مقدمه فرمان دودیه بنام شیخ نویسانید
 بدست صدر جهان مرحوم قاضی کمال الدین داد و گفت که بنی مست شیخ قطب
 منور بر و بر طریقت که دانی چنان بکن که شیخ قبول کند قاضی کمال الدین صدر
 جهان معذور در مالشی آمد و آن فرمان را در دستار پیچیده در آستین کرده
 بخدست شیخ بر و چو خدمت شیخ شنید که صد جهان آمده است در طاق صدف
 که قدم مبارک شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین قدس سدره العزیز رسید
 در آن مقام بنشست قاضی کمال الدین آن فرمان را پیش شیخ نهاد و از جهت
 بادشاه اخلاص و محبت بسیار بخدست ایشا پدید آمد شیخ قطب الدین منور
 علیه فرمود در آنچه سلطان ناصر الدین طرف اچیه و ملتان میرفت سلطان
 غیاث الدین بلبن بر آن ایام آنکجا بود فرمان دودیه بخدست شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق الدین بر و شیخ شیوخ العالم فرمود که پیران ما پیشین
 ما قبول نکرده اند طالبان ایتکار و ایلادیشا همی چست آنکه در نکته کرامات شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق الدین قدس سدره العزیز مشرح در قلم آمده است

کتبه سیوم
 منقول
 است

و نیز شیخ قطب الدین بن منور رحمۃ اللہ علیہ قاضی کمال الدین را گفت کہ شما را
 جہاں آید و اعظم مسلماناں اگر کسی مخالفت پیران خود کند باید کہ اورا ناصح و
 مانع باشی نہ کہ ترغیب کنی قاضی کمال الدین از جواب شیخ قطب الدین بن منور
 بغایت شرم نہ گشت بمعذرت تمام از پیش برخاست بخدست سلطان محمد
 وعظمت کرامات شیخ منور بنوعی تقریر کرد کہ دل سلطان بکلی نرم شد منقول
 و قتی شیخ قطب الدین بن منور مشغول بود قلندرے آمد و سفاست آغاز کرد و چیز
 توقف کردن گرفت و بدانچہ اورا میداد قانع نمیشد چوں سفاست او بسیار شیخ
 فرمود آں مردا کہ در میان کمرداری اول بارے از خرچ کن دریں محل سید
 جمال الدین مرید و معتقد بخدست ایستادہ بود چوں این سخن از زبان مبارک
 شیخ شنید فی الحال بر آں درویش دچغشید و از کمر آں نادرویش میلغے تنگہائے
 زربیرول آمد و کاتب حروف از خواجہ کاغذی کہ معتقد درویشان است سماع
 کرد او مے گفت کہ من و قتی با سہ نفر دیگر و جس بادشاہ عہد افتادہ بودیم و از سر
 مال و جاں برخاستہ دل از حیات عزیز برداشتہ و گوش بر نفس صاحب دلاں نہادہ
 تا مگر از نفس داد قے مخلص شویم چنانکہ بہر ہمہ کس باتفاق از شہر دلی شخصے را بخت
 قطب الدین بن منور فرستادیم و آں شخصے گفتیم کہ تو بخدست آں بزرگ برو
 ہمیں فاتحہ درخواست کن و سچ کیفیت جس ماگوچوں آں شخصے بخدست آں
 سرور صاحب دلاں عالم رسید بعد قدم بوس فاتحہ التماس کرد بعد خواندن فاتحہ شیخ
 قطب الدین بن منور فرمود کہ ایشان چہا کس کہ مجوسند سہ کس زایشاں خلا
 خواهند یافت فاما چہارمی کس اگر چہ مرید منست از عمر و چیزے نمازہ است
 ہمینکہ این نفس از زباں مبارک شیخ قطب الدین بن منور بیرون آمد آں شخص
 باز گشت ایں بشارت بارسانید بعد چند روز ما سہ کس خلاص یافتیم و آں
 چہا کس بسعادت شہادت رسید یکمہ چہارم و در بیان ملاقات شیخ قطب الدین
 بن منور قدس سرہ العزیز با سلطان محمد خلیفہ انار اللہ برانہ از ثقات مشغول است

شیخ
 منور

شیخ
 قطب

در آن ایام که سلطان محمد طرف خطه مانسی رفت و در طوسی که چهار گروه از مانسی
 است نزول کرد نظام الدین نذر باری عرف تخلص اهلک را که مجسم از ظلم بود دیدن
 حصار مانسی فرستاد تا کیفیت خرابی و درستی حصار تفحص کرد چنانکه نزدیک خانه شیخ
 قطب الدین منور رسید رسید که این خانه از آن کیست گفتند از آن شیخ قطب الدین منور
 خلیفه سلطان المشایخ گفت عجب آباد شاه اینجا بیاید و این شیخ دیدن بنای
 الغرض چون کیفیت حصار بر سلطان آورد گفت اینجا شیخ است از خلفا سلطان
 المشایخ دیدن باد شاه نیامده است سلطان را نخوت سلطنت در کار آمد شیخ
 حسن سهررینه که صورت جاه و تکبر بود بخدمت شیخ قطب الدین منور بطلب
 فرستاد چون حسن سهررینه نزدیک خانه شیخ قطب الدین منور رسید لوازم جوانان
 خود را دورتر گذاشت خود تنها پیاده آمد و در دهلیز شیخ در گوشه سر برد و زانوسه خود
 نهاد و نشست خود را بیدانگرد چون ساعتی نیکو بگذشت خدمت شیخ منور
 بالائے بام مطبخ متصل دهلیز مشغول بحق بود چون از مشغولی فارغ شد بنور طین
 دانست که حسن سهررینه در دهلیز نشسته است شیخ زاده نور الدین را گفت که آیند
 پیش و منتظر است بطلب بیا چون شیخ زاده در دهلیز آمد و دید که شیخ حسن
 سهررینه هم بر آن هدایت نشسته است شیخ زاده گفت شما را بندگی شیخ مے طلبه
 حسن سهررینه بخدمت شیخ قطب الدین منور آمد بعد سلام و مصافحه نشست
 و گفت که شما را سلطان طلبیده است شیخ منور فرمود که درین طلب اختیار بردست
 من است یا نه او گفت خیر مرا فرمان نیست شما را بزم شیخ فرمود و احمد بن باغیا
 خود نئے روم بعده رومے مبارک سو اهل خانه کرد و فرمود که شما را بنی اسپر دم
 این سخن گفت و متصل بر کتف مبارک خود و عصا بردست گرفت پیاده روم
 شد چون حسن سهررینه در یکما شیخ قطب الدین منور علامات اصلمان حق تعالی
 مشاهده کرد و از تکلف ریاضی دید گفت شیخ چرا پیاده میری اسپان در
 میر و ند سوار شو شیخ فرمود حاجت نیست من قوت آن دارم که پیاده تو انم

رفت چوں ایں بزرگ نزدیک حظیرہ آباؤ اجداد خود رسید اور گفت چہ می گویی
 زیارت کنم گفت نیکو باشد خدمت شیخ در پایان جد و پدر خود رفت بعد زیارت
 عرض شد کرد که من از گنج شما با اختیار خود بیرون نیامده ام فاما مرا سے بر بند
 و چند نفر آدمی کہ بندگان خدا ایند بے خرج گذاشته ام چوں از روضہ بیرون
 آمد دید شخصی مبلغ سیم بردست کرده ایستاده است شیخ فرمود چیست آن مرد گفت من
 نظرے کرده بودم عرض من جمل شد شکرانہ بخد مت شما آورده ام شیخ آن
 شکرانہ قبول کرد و فرمود کہ در خانہ من خرچہ نہ داشتند بپرید در خانہ بر شیا الغرض
 چوں آن بزرگ در منزل بمسی کہ چہار کرد سے از ماشی است پیاده آمد
 سلطان را از آمدن شیخ خبر شد و شیخ حسن از معاملہ آن بزرگ کہ معاینہ کرده
 بود باز نمود آن بادشاہ از غایت تجبر و تکبر اغماض کرد پیش خود بطلبی و از اجبا
 طرف دہلی روانہ چوں سلطان در شہر دہلی رسید بہمت ملاقات شیخ را پیش
 خود بطلبید در اثنائے آنکہ شیخ پیش مے رفت سخت شیخ سلطان السلاطین
 فیروز شاہ را خلد اسد ملکہ و سلطانہ کہ در آن ایام نایب بار بک بود رسید
 کہ مادر ویشانیم آدابہ آمد مجلس بادشاہاں و سخن گفتن با ایشان نمیدانیم
 چنانکہ اشارت شود و چناناں کرده آید بعدہ آن بادشاہ حلیم و کریم گفت ہر کسے
 در باب شما بخد مت سلطان سخنہ گفتہ کہ او بلوک و سلاطین التفات مراعات
 نہ کن چوں این معنی پہچینست خدمت را تواضع و مسامحت اخلاص میباید کرد
 دریں حال کہ شیخ پیش میرفت شیخ زادہ نور الدین ^{علیہ السلام} بلغۃ اللہ تعالیٰ
 مبلغ الرّجال در عقب شیخ مے رفت ہیبت و عجب ہجوم امرا و ملوک در گاہ
 ایں بادشاہ چنان در دل شیخ زادہ اثر کرد کہ دلش از حال بشد سبب آنکہ
 شیخ زادہ را حادثہ سن بود و ہیج وقتے درو در گاہ بادشاہاں ندیدہ بود و ہمدی
 شیخ قطب الدین منو باطن براحوال شیخ زادہ مطلع شد سر پس کرد و فرمود کہ بابا
 نور الدین ^{علیہ السلام} العظّمۃ والکبریٰ یا اللہ شیخ زادہ مے فرمود و بجزو آنکہ ایں سخن

شیخ
 علیہ السلام
 در گاہ
 بادشاہ
 چنانکہ
 دلش
 از حال
 بشد
 سبب
 آنکہ
 شیخ
 زادہ
 را
 حادثہ
 سن
 بود
 و
 ہیج
 وقتے
 درو
 در
 گاہ
 بادشاہاں
 ندیدہ
 بود
 و
 ہمدی
 شیخ
 قطب
 الدین
 منو
 باطن
 براحوال
 شیخ
 زادہ
 مطلع
 شد
 سر
 پس
 کرد
 و
 فرمود
 کہ
 بابا

بسبح من رسید تقویت در باطن من ظاهر گشت اطمینان و تهنیتها را صل
 آمد چنانکه آن هیبت و عزت دل من بکلی زایل شد و آن اُمرا و ملوک و نظر من
 بچو گو سپندا نمودند الغرض سلطان دانست که این ساعت شیخ خواهد آمد آنکه
 نشسته بود بایستاد و کجا بدست گرفت خود را بگزید اختن مشغول گرد تا آنکه خدا
 شیخ قدس سره العزیز در آمد چو سلطان در سیمائے شیخ علامات مردان حق
 و تعظیم تمام پیش آمد و صافحه که در خدمت شیخ بوقت مصافحه دست سلطان چنان
 محکم گرفت که در ترقیہ اولی آن چنان با شکم او نیای خداے راسخ تیغ ظلم بجای سیر
 از دل منعقد شد و گفت که من دیار شمار سیدم تربیت فرمودند و بلاقات خویش
 مشرف نگردانیدند شیخ فرمود که اول مالشی بگریه بعد درویش بجای مالشی
 این درویش خود را درین محل فیدار و ملاقات بادشاها کن در گوشه عیالگی
 بادشاه و کافه اهل اسلام مشغول می باشد معذور می باید داشت سلطان محمد
 انصافات شیخ قطب الدین منور و تقریر لکشائے ایشان که از تصنع عاری بود
 دل نرم و سلطان السلاطین فیروز شاه را که حکم چکی و اخلاق خلقی موصوف
 است فرمود که آنچه مقصود مطاوع شیخ است همچنان کنیده هرین محل منت
 شیخ منور رحمة الله علیه فرمود که خداوند عالم مقصود من فقیر مطلوب من کج
 چه و پدید بعد خدمت شیخ بدولت بازگشت منقولست که عظیم ملک میر معظم
 مرحوم مغفوق که باوصاف عدل و خلق کرم موصوف بود می گفت که سلطان می فرمود
 قبولاً هر که از مشایخ روزگار بوقت مصافحه دست من گرفته است البته دست او
 لرزیده است مگر از آن این بزرگ که بقوت دین محکم گرفته بود من دانستم این
 بزرگ از آنها نیست که حاسداں رسانیده اند از سیمائے او هابرتیں هبسا
 کردم بعد بادشاه سلطان السلاطین فیروز شاه را و خواهر ضیاء الدین
 برنی را بخدمت شیخ منور فرستاد و یک لک تنگه انعام فرمود شیخ منور گفت
 نفوذ باید که این درویش یک لک تنگه قبول کند چو ایشان بخدمت سلطان

منقولست

آمدند و گفتند کہ شیخ قبول نمے کند فرمان شد کہ پنجاہ ہزار بدہ این بزرگان
 بخد مت شیخ باز آمدند این نیز قبول نکرد بعدہ سلطان فرمود کہ اگر شیخ این
 مقدار قبول نکند خلق مرا چہ گوید چوں دریں باب سخن بتطویل کشید و بدو ہزار
 تنکہ رسید سلطان السلاطین فیروز شاہ مولانا ضیا الدین برنی گفتند
 کہ ما کم ازین نتوانم پیش تخت فرکر دن کہ شیخ این قدر ہم قبول نمیکند شیخ
 فرمود سبحان اللہ درویش را دوسیر کجوری داگے سیر و غن کفایت باشد اورا
 ہزار ماہیہ کند بعدہ بر کوفع اندا دبا حاح مخلصاں دو ہزار تنکہ ہزار جیہ قبول کردند
 و از ان فتوح بیشترے در روضہ سلطان المشایخ و در روضہ شیخ الاسلام
 قطب الدین بختیار و بعد مت شیخ نصیر الدین محمود و باقی بہر کسے داد و
 بعد چند روز با عظمت و کرامت تمام بجانب ہاکشی روان شد شیخ سعدی شہید
 قطعہ رقم بر چشم ما خواہی نہاد * دیدہ در رہے ہم نامیروی * و دیدہ می
 و دل ہمراہ تست * تانہ بینداری کہ تنہا میروی * نکتہ مجسم در بیان سماع شنید
 شیخ قطب الدین منور نور اللہ قبرہ بانوار القدس عرض میداد و کاتب حروف
 محمد مبارک العلوی المدعو بامیر خور در آنجکہ در آن ایام کہ شیخ قطب الدین
 منور سلطان محمد بلا برخود در مجلسی آورد در روضہ سلطان المشایخ
 دعوت عرس شد در آن جمع شیخ قطب الدین و مولانا شمس الدین سبکی
 و شیخ نصیر الدین محمود و قدس سدا و اہم حاضر بودند و انوار سعادت ہا کہ در آن
 سماع از غیب منزل می شد کاتب حروف معاینہ کردہ عجب گریہ و ذوق
 و صفائے کہ در سماع شیخ منور و آقطرات آب چشم از چشم مبارک شیخ منور
 چوں موارید بر حاسن مصفاے ایشاں می غلطید و در آن محل در عین
 رقص سر مبارک بہائے حاضران مجلس گریہ کناس می نہاد مصرع پائے
 بزرگاں گرفت گریہ عشاق تو * و بزر زبان حال این بیت می گفت بیت
 زندہ ام من دیاد شیخ بلے * جان من یاد شیخ شہ آرسے * و ذوق

و شوق شیخ قطب الدین منو کہ در آن مجلس شبت کاتب حروف تالین
غایت در رونہ خود احساس کند و ازاں انبساط عاشقانہ مے کشاید خوشو
کے کہ از یاد او راحۃ بد لہا برسد پس ضعیف گوید عیت خوشوقت آن
کے کہ از راحۃ رسد + بر جان اہل عشق کہ مشتاق حضرت اند + و مگر
عرض مے افتد ہم در آن ایام شیخ قطب الدین منو در روضہ سلطانی
المشاہج شبے مشغول شد مصرع شب محرم عاشقان است شبہاں
طلب + و لازماً و نیاز ہا مخدوم و شیخ خود در میاں آورد الغرض والد کاتب
حروف رحمۃ اللہ علیہ ترتیب جام کرد و بدست کاتب حروف بخدمت آن
سور اہل محبت عارفان فرستاد و این بزرگ درون عمارت چہار دری کہ متصل
ببند خواجہ جہاں مرحوم است مستقبل قبلہ با حضوری تمام نشستہ بود چوں
نظر این بندہ بدروسے مبارک ادا افتاد و دید شاہ صاحب ولایتے کہ ظاہر
از باطن عشق آمیز او حکایت میکرد و زبے صفاد زبے ذوق کہ حق تعالی
در ذات مبارک او نہادہ بود در اثنائے طعام خوردن تبسم مے فرمود و بہتر
تناول مے کرد و بریں بندہ مے گفت کہ طعام دست بچستہ جدہ بزرگوار تو
کہ بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز
بیعت داشت بسیار خورده ام مارا بر شما و شما بر حقوق بسیار حق
تعالی آنرا دوختہ گردانا و بندہ از سعادت مواکلت خدمت ایشان بر
حکم این حدیث قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم من اکل
مع مخفق لم یفقد غصہ لک امیدوار مغفرت گشت احمد مد علی ذلک
منہم اں زاہد روحانی اں عابد سبحانی کہ در علم و تقوی و ورع و زہد
آیتے بود و در فقہ ہر دو جلد ہدایتہ یادداشت و در علم سلوک قوت القلوب
و احیاء العلوم تحت اللسان بود با اینہم فضائل زاہر احرارین حسب انصیبین عنی
ملو احسام المملیۃ والین متانی خلیفہ سلطان المشاہج و ذکر این بزرگ شمل

بر سر نکهت نکهت اول در بیان عظمت او و محبت هائے سلطان المشایخ
در باب او سبحانه الله صورت بدو فرج بود و طریقه او طریقه سلف معامله او معامله
سحابه رضوان الله علیهم اجمعین این بزرگ میان یاران اعلیٰ مشهور بود و سلطان
المشایخ فرموده در باب او که شهر و ملی در حمایت اوست و بزرگ در راه
میرفت مصلی از دوش مبارک او افتاد و خدمت مولانا را از غایت شغل باطن اینچنان
خبر چوں قدیمی راه برفت شخصی از عقب او از داد که شیخ مصلی شما افتاده است
چند گشت شیخ شیخ او از داد چوں خبر یافت لانا خود را شیخ نمیدانست این نام را
بخود راه نداده تا آنکه آواز دهنده مصلی از زمین برداشت دنبال مولانا دویده
خدمت مولانا را دریافت و گفت که شما را چند گشت آواز دادم که شیخ مصلی خود را
بستان شما شنیدید فرمود که اے عزیز من شیخ نه ام و خود را درین مرتبه نیدارم
انقرض بدیند این بزرگ را ازین نام شهرت احترام بود و منقول است در انچه
این بزرگ از زیارت خانه کعبه بازگشت درین دیار رسید جمعه بود در مسجد
کیلو کهری آمد و در اهل سلطان المشایخ را معهود بود که بعد از نماز بامداد مسجد
جمعه کیلو کهری میفتند و مشغول میشدند و در کیلو کهری خانه بجهت قیلوله
و عضو ساختن سلطان المشایخ بنایت مصفا و مختصر ساخته بودند الغرض
خدمت مولانا بوقت چاشت رسید با خود راست گرفت که این ماں در گوشه مسجد
مخفی نشینم و بعد از نماز قد مبوس سلطان المشایخ چهل کتم خدمت مولانا بچنان
کرد سلطان المشایخ را بنو باطن معلوم شد و آجوبه ابو بکر مصلی دارا فرمود که برو
مولانا حسام الدین بمیں ساعت از خانه کعبه رسیده است و درین مسجد بگوشه
نشسته بطلب بیار چوں آجوبه ابو بکر مصلی دارا گوشه هائے مسجدی طلبی گرفت
و گوشه نشسته مشغول یافت گفت شما سلطان المشایخ ے طلبی بخت
مولانا در حیرت شد که من خود را مخفی شدم ام فاما چوں سلطان المشایخ مکاشف
عالم است مخفی نتوان ماند الغرض خدمت مولانا سعادت قدم بوس چهل کرد

و برحمت و شفقت سلطان المشائخ مخصوص گشت بجا سلطان المشائخ
 فرمود چوں کسے خواهد که بشرف زیارت خانہ کعبہ مشرف شود باید که بہمت زیارت
 حضرت رسالت صلی اللہ علیہ آکہ وسلم علیحدہ نیت کند و برو تا مستوجب زیارت
 خاص حضرت رسالت صلی اللہ علیہ آکہ وسلم گردد و بطوفیل زیارت نکرده باشد
 چوں خدمت لانا یعنی از سلطان المشائخ شنید دانست کہ بالہام ربانی
 سلطان المشائخ این فرمان میرساند ہماں ساعت نیت زیارت پیغمبر
 علیہ السلام در ضمیر خود مصمم کرد و بزیاارت پیغمبر علیہ السلام در مدینہ باز بدل وقت رہے
 مرحمت پذیر بہمت ترقی درجات مرید و زہد ہے خوب عتقاوی مرید و قبول کرد
 حکم پر و بنفاذ رسانیدن فرمان پیر نکتہ دوم در بیان ملاقات میان مولانا
 حسام الدین ملتانی و مولانا شمس الدین بیکھے و مولانا علاؤ الدین بنی قریں
 سرچہ العزیز مقرر صاحب دلائل عالم باد وقتے مولانا شمس الدین بیکھے مولانا علاؤ الدین
 بنی رحمۃ اللہ علیہما از او و دیگر بخدمت سلطان المشائخ آمدند و رسم سلطان
 المشائخ این بود چوں یاران او و میر سید ندب بعد دریافت سعادت قدم بوس
 سلطان المشائخ فرماں شد کہ بزیاارت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار
 توکل آمدند و بہمت بروید چوں بدلاں دولت رسیدہ باشند و شہر در آید و یاران شہر
 ہم ملاقات کنی و حکم فرمان مولانا شمس الدین مولانا علاؤ الدین بزیاارت
 شیخ الاسلام قطب الدین بختیار رفتہ چوں از آنجا باز گشتند شہر آمدند بعضے
 یاران را دیدند بعدہ بخدمت مولانا حسام الدین ملتانی آمدند خدمت مولانا در خانہ
 خانہ دیدند ہمیں یک چہیری نیم کہنہ مختصر و پیشانہ چنانچہ خواجہ سنائی گوید
 داشت لعلماں یک گز چنے تنگ چوں گلہ گاہ نامے و سینہ چنگ ببول الفضولے
 سوال کرد و روئے چہستان خانہ شش پانچ سو تہ پنے بادل سہو و چشم
 گریاں بیکھے گفت ہذا المن یؤمن کثیر و اندیشہ ایں خانہ بودند کہ خدمت لانا
 طالع شد ایں ہر و بزرگ استقبال کردند مولانا را دیدند پیرائے سبزیم گیس پوشیدہ

نکتہ دوم

روشن کند
 اندک فاصلہ
 فرور آید
 با شست
 قدم ۱۲
 این براس
 کہ کم و بیش
 است بدین
 است

و یک دست مبارک او قدرے کجری در یک دستارچه کرده و در دوم دست تقد
 بهیزم با خود گفتند اینک طریقه سلف اینک مسلما فی صرف الغرض یکدیگر ملاقات
 کردند مولانا شمس الدین یحیی التماس کرد که ایس بهیزم بدست من بیایان علاء الد
 نیلی گفت که ایس دستارچه کجری بمن بید تا بمنزل گاه شما برسانم و ایس سعادت بهر
 گیرم خدمت مولانا حسام الدین فرمودند که شما مجرد اید و تعلقی ندارید فاما من شرع
 قبول کرده ام بارگشی حق من است خدمت مولانا درون خانه رفت کجری و بهیزم رشتا
 و پنجتن فرمود و بویا گنبد بدست گرفته بیرون آمد و ایس بزرگانرا گفت که نشینید و
 خود ہم بنشست بعده مولانا شمس الدین یحیی یک میز پیش آورد و مولانا
 علاء الدین یک تنگه نقره بعده بجکایات مشایخ و ماثر سلف مشغول گشتند هم
 در اثنا ایس حال وقت چاشت رسید نیاز چاشت مشغول شد ند بعد ادا
 چاشت خدمت مولانا حسام الدین اس کجری در صحنه مختصر کرده و بر اس قدرے
 روغن نهاده طریق درویشان پیش اس عزیزاں آورد چوں کجری خورشید بوقت
 برخاستن خدمت مولانا حسام الدین تنگه نقره که خدمت مولانا علاء الدین
 آورده بود پیش مولانا شمس الدین یحیی نهاد و اس میز که مولانا شمس الدین آورد
 بود پیش مولانا علاء الدین نیلی آورده و معذکر کرده چوں ایس بزرگان بخند
 سلطان المشایخ آمدند سلطان المشایخ کیفیت زیارت ملاقات یاران شهر
 پرسیدن گرفت ایس عزیزاں عرض داشتے کردند چوں ذکر ملاقات مولانا حسام الدین
 کردند سلطان المشایخ بسع رضائے شنیدند و آب و چشم مبارک نے گردانیدند
 دریں میاں سلطان المشایخ اقبال خادم را طلبید فرمود که برو چیزے سیم
 بیا اقبال مبلغه تنگه آورد و فرمود که برو جامه هم بیا جامه نیز آورد بعده
 که بر اس خود نشسته بود اس مبلغه نیز نزدیک اس سیم نهاده و خواجہ رضی را که یک
 آنحضرت بود و در سرعت مشی بر باد سبقت کردے طلبه مودد گفت که اس مبلغه
 و جامه و سیم بر مولانا حسام الدین بیرو برساں چوں خواجہ رضی ایس نعمت

بیکراں و خلعت فراوان بخد مت مولانا آور و خدمت مولانا حسام الدین پر رسید
 کیا میں مرحمت حق میں از کجا هست کہ میں محل نذر م خواجہ رضی گفت من نبیام
 وَمَا عَلَيَّ التَّائِبُونَ إِلَّا الْبَلَاءُ مولانا گفت آں زمانکہ سلطان المشایخ
 این مرحمت مے فرمود بخد مت سلطان المشایخ کیاں بودند خواجہ رضی
 گفت مولانا شمس الدین سچھے و مولانا علاؤ الدین نیلی و غریزانے دیگر
 خدمت مولانا دانست کہ ایشان چیزے گفتند خدمت خواجہ رضی را گفت
 این غریزاں برائے تجھ جس حال درویشاں مے آیند چہ شاید کہ این بزرگاں
 تجھ جس حال فقیراں کنند الغرض چوں خدمت مولانا حسام الدین برعوض خود
 بخد مت سلطان المشایخ آمد با این غریزاں ملاقات کرد خدمت مولانا فرمود
 کہ شما چہ کردید من کہ ام کس باشم کہ ذکر من بخد مت سلطان المشایخ کنید نا روا
 است کہ در ستر حال یکدیگر کو شیم ہزار ہچو من بندہ این گاہ اند کہ ہیچ کسے از حال
 ایشان معلوم ندارد و آنکہ سلطان المشایخ مکاشف عالم است آں حکے
 دیگر است شیخ سعدی خوش گوید ہمیت تاجہ مغم کم حکایت پیش عنقا کردہ اند
 تاجہ مغم کم سخن پیش سلیمان کردہ اند الغرض این بزرگاں خدمت مولانا
 جواب گفتن چوں از خدمت شما باز گشتیم بخد مت سلطان المشایخ آمیم
 فرمود شما کیاں را دیدید ملاقات چگونہ بود و انتواستیم کہ چیزے از کیفیت ملاقات
 غریزاں چنہاں داریم بضرورت گفتہ شد معذور دارید نکتہ سلیم در بیان خلافت
 یافتن مولانا حسام الدین ملتانی از حضرت سلطان المشایخ بطامہ الحق
 والدین قدس سرہ از ثقات منقولست دوم روز آنکہ شیخ نصیر الدین
 محمود و شیخ قطب الدین منو قدس سرہما العزیز خلافت یافتند مولانا حسام الدین
 را بخد مت سلطان المشایخ طابہ چوں خدمت مولانا حاضر شد مے فرمود کہ از
 غایت نہایت عطمت سلطان المشایخ حوٹے از وجود من رواں چوں خلافت
 و خلعت خاص و نظر مبارک سلطان المشایخ بمن دادند دریں محل عرض شد

سہ

وینست
پیشتر
سیا ہندنکتہ سلیم
منقولست

بسیار

کردم که تخدوم عالمیاں در حق این بیچاره شفقت فرمود و این بنده را بدولت خلافت
 خود رسانیده وصیت چسیت بنده چکند سلطان المشایخ مبارک خود را استین
 مبارک خود بیرون آورد و بعد با نگشت شهادت جانبی لانا اشارت کرد که ترک
 دنیا ترک دنیا ترک دنیا و فرمود در کثرت مریداں نگوشتی بعد مولانا باز عرض داد
 کرد اگر فرماں شود در شهر نباشم بر سر آب روان سکونت کنم زیرا چه در شهر آب چاه
 هست بدان وضو ساختن لاسا نمی شود فرماں شد که هم در شهر نباشی گن کلحله
 مِنَ النَّاسِ نفسی خواهد از مقامی آسوده تر بجنبانم و در محله دارد که اوقات
 ترا متفرق گردانم هر آینه چو از شهر بیرون آئی و بر سر آب سکونت کنی غریب
 و شهری بنشانی بر تو برسد که فلاں درویش در فلاں جائی نشست کرده
 است و مزاحم وقت تو شوند و در آب چاه یا اختلاف علم است و در باب شرعاً
 و سقته هست و دیگر عرض داشت کرد که بر من قتی فتوح میرسد چیزی نصیب
 می کنم و چیزی از برای آیندگان دام و قتی چند روز می گذرد که چیزی نصیب
 و فرزندان مرا حجت نمایند و آینه محروم می شود درین محل قرض کنم سلطان
 المشایخ فرمود آنکه قرض کنی از دو حال بیرون نیست یا برائے خود و یا برائے
 آینه و آینه بر دو نوع است یا مسافر است که از دور دست می رسد و یا هم از
 شهر است که بدین کس آمد و شد دارد آنکه مسافر است اگر سبیل به نیت او قرض
 کنی شاید زیرا چه مسافر معذور نخواهد داشت آنکه آمد و شد برین کس دارد و بر
 او تکلف حاجت نیست هر چه هست هر که هست آنکه برائے خود قرض کنی
 اگر قیقتوح خواهد رسید خرج خواهی کرد و اگر چیزی نخواهد بود قرض خواهد کرد
 در هر دو حال مراد حاصل خواهد شد پس درویشی که خواهی کرد درویش آن باشد
 که اگر چیزی موجود دارد خرج کند و الا صبر کند بر نامرادی بسازد و خود را و تدبیر
 نه اندازد بعد فرمود درویش را هر چه نماید بود و هر چه بود نوع است صورت
 و معنوی اما صوری آن درویشانند که در بدو یک روز چیزی می خواهند اما معنوی آن

درویشانند که در گنج خانه خود مشغول باشند و در خاطر بگذرانند که از زید و عمر مرا
 چنین خواهد رسید هر در کسوی به از هر در معنوی ست زیرا چه هر در کسوی چنانچه
 هست نماید اما هر در معنوی ظاهر خود را بطریق مشغولان حق می نماید و باز
 در دیگر در و پنجه و فالتی که کس را این معامله باشد باز انیم بر سر حرف منقولست
 که وقتی قاضی محی الدین کاشانی رحمه الله علیه بنیست سلطان المشایخ
 آمد عرض داشت کرد بنده در خواب دیده است که سلطان المشایخ سوار شده
 است دوازده یار بر بار بر خندوم سوارند جلای میفند یک از ایشان مولانا
 حسام الدین ملتانی است سلطان المشایخ فرمود یک بود از مریدان
 شیخ شیعوی العالم فرید الحق والدین قدس الله سره العزیز در خواب دید که شیخ
 شیعوی العالم در شتی باشش یار سوار است یک از ایشان این ضعیف بود عرض
 میداد و کاتب حروف بر آنجمله پس کراسته بزرگ است خدمت لانا حسام الدین
 راکه سلطان المشایخ نظیر خویش در حکایت او آورد و وقتی مولانا حسام الدین
 بنجد است سلطان المشایخ عرض داشت کرد خندوم خلق کراست می طلبی فرما شد
 الکرامه تھی الاستقامه علی باب الخیب تو در کار خویش مستقیم باش
 کراست چند طلبی آخر الامر در آن سال که خلق شهر را در دیو گیر روانی کردند
 خدمت مولانا در گجرات رفت و همنجا بر حمت حق پیوست خاک پاک
 امروز حاجت روا خلق آن دیار است رحمه الله علیه مشهم آن عالم ربانی
 آن عاشق سبحانی که بوفور علم و لطافت طبع و شدت مجاهده و ذوق مشاهده و
 نهایت ترک تجرید و کثرت گریه میان یاران اعلی مشهور و مذکور بود و محنی مولانا
 فخر الملة والدین زرا دی قدس الله سره العزیز و این خلیفه سلطان المشایخ
 بود سبحان الله سبحان الله گوی این بزرگ مجسم از عشق بود هر که در سماع او
 نظر کرے تحقیق دانست که این بزرگ از اوصالان درگاه حق تعالی است و ذکر
 این بزرگ مشتمل بر شش نکته است نکته اول در بیان ارادت آوردن مولانا

منقولست

 کراست
 استقامت
 است
 در دوازده
 سال

نکته اول

نکته اول

فخر الدین زرداری بحضرت سلطان المشائخ نظام الحق والدین قدس سرہ
 سرہ العزیز قدس سرہ شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ سماع است کہ مے فرمود
 در آنچه من در شہر تعلیم مے کردم در مجلس مولانا فخر الدین ہانسوی رحمۃ اللہ علیہ
 حاضر مے شدم در آن مجلس مولانا فخر الدین زرداری دامین بوکش بخد مت
 فخر الدین ہانسوی رحمۃ اللہ علیہ ہدایہ فقہ مے خواندند و در آن مجلس
 تیز طبع و تجاوت ترازايشاں ہر دو متعلی نمود و در آن مجلس ہر بار کہ ذکر سلطان
 المشائخ بیفتا دے ایشاں طریقہ اہل تعصب کرنے کردند و مرا سخت دشوار
 آمد مے من مے گفتم این سخنان تا غایت مے گوئی کہ آں بادشاہ اہل دین
 را ندیدہ آید الغرض روزے ایشاں را برآں آورد م کہ بخد مت سلطان
 المشائخ بیان ایشاں بدیں رضا دادند چوں من ایشاں بخد مت سلطان
 المشائخ پیوستم بعد مے بوس شستم سلطان المشائخ فرمود کہ شما کجا میسید
 گفتند در شہر بعدہ فرمود کہ تعلم بحاجے کنید گفتند بخد مت مولانا فخر الدین ہانسوی
 باز رسید کہ چہ بحث مے کنید گفتند ہدایہ بعدہ فرمود سبق کجا رسیدہ است
 فخر الدین نزدیک من نشستہ بود پیشتر شدہ نشست آں محل سبق را
 تقریر کرد و شبہہ کہ در آں سبق مانده بود ایراد کرد و استکشاف آں از سلطان
 المشائخ التماس نمود سلطان المشائخ از کمال تجربہ طریقہ دانشمندان
 در جواب شروع کرد سلطان المشائخ تقریر مے کرد و از غایت لطافت تقریر
 سلطان المشائخ مولانا فخر الدین در حیرت افتادہ و پستہ مے شد تا
 نزدیک من رسید مہر در گوش من کرد و گفت من میخواہم ہمیں ساعت کلاہ
 ارادت بستام سلطان المشائخ فرمود کہ مولانا چہ میگوید بندگی شیخ نصیر الدین
 محمود مے فرمود کہ من عرض شدم کہ التماس کلاہ ارادت کن سلطان المشائخ
 بستم فرمود و ارشاد کرد کہ در مجلس دیگر خواہم داد باز مولانا فخر الدین مرا گفت سلطان
 المشائخ دریں مجلس کلاہ ارادت ندید من خود را ہلاک کنم چوں من این سخن بسمع

حضرت سلطان المشایخ رسانیدم سلطان المشایخ فرمود که نیکو باشد همان
 زمان مولانا فخر الدین زکریا و امیرین بکوشش هر دو کلاه ارادت پوشیده
 سرافراز شدند و مولانا فخر الدین مخلوق شد و از زمره دانشمندان قال قیل
 ایشان بیرون آمده در حلقه درویشان بآرزوئی حال ایشان درآمد و کاغذ
 و کتاب خود تمام بیارای بخشید و غرور دانشمندی و طلب جاه منزلت از سر دور کرد
 امیر خسرو خوش گوید مییت بود ز عقل پیش ازین باد غرور بر سرم پیش در
 خاک شد آنهم که ز کلاهیم و از آن روز بآنکه این بزرگ وارد در سلک کسان سلطان
 المشایخ منسلک شد بهم در غیاث پور ساکن گشت پنجوقت نماز و جماعت خانه
 برابر سلطان المشایخ میگذاشت و در محل صاحب خدمت سلطان المشایخ
 میرفت از آن مجلس حانیان روح مظهر ادب و روش مییافت و مستحق آن
 مجلس باز میگشت پیش در خانه سلطان المشایخ خانه گرفت همانجا بود
 تا که باز محل نشو که بدین سعادت بر شیخ سعدی خوش گوید مصرع خوش آن
 صبر که شود خاک آستانه تو تا این خایت که سلطان المشایخ در صدر حیات
 بود سر از آستانه دو نکرد این ضعیف گوید مییت عشق آن را مسلم است آگاه
 گویند سر بر آستانه دوست + امیر حسن خوش گوید مییت اگر قریب تو پرسد
 حسن چه مانند برین + تو آبروئی او را بگو که خاک دستان + چون سلطان
 المشایخ بصد جنت خرامید و در مقعد صدق قرار گرفت خدمت مولانا را
 آرام و قرار نماند چند گاه بر سر ک آب چون در محله که کوشک سلطان المشایخ
 فیروز شاه عمارت شده است شهر قیروز آباد گشته ز به اثر قدم مبارک او
 امروز از برکت قدم آن بزرگ دین آنجا کوشک بادشاه شد و شهر معظم آباد
 آن گشته و چند گاه در لونی مقام گرفت و چند گاه بر سر حوض خاص علایی بود
 بیشتر حال در سفر بود و زیارت شیخ الاسلام معین الدین حسن بخاری قدس
 الله سره العزیز و راجع میفتا بعد از زیارت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین

قدس سره العزیز و راجو دهن رفت الغرض حق تعالی را در صحرا با و کوه ها و
غار با عبادت کردی چنانکه کسی بر آن مطلع نشود و عمر غیری بعبادت پیر و عشق پیر گذشت
شیخ سعدی خوش گوید بیت بکنج غار سے غزلت گزیم از همه خلق چکر آں لطیف
جہاں یار غار میں شاہ چل ایں بزرگ ز برکت نظر سلطان المشائخ در عالم
قبول عظیم یافت ہر کر نظر بروئے مبارک اوقات سے سر بر زمین نہادے و انسیت
مولانا شمس رحمۃ اللہ علیہ نکتہ دوم در بیان مجاہدہ مولانا فخر الدین زرا دی
و مشغولی باطن رحمۃ اللہ علیہ عرض میدار کاتب حروف بر آنجملہ بعد نقل سلطان
المشائخ خدمت مولانا رحمۃ اللہ علیہ در بند بستالہ کہ میان کوه است و بر سر
بند مسجدیست در آن مسجد مشغول شد و در آن محل کہ بند است از جهت خرا
بیچ کس سکونت نتواند کرد و خوف شیر و گرگ ہم باشد و دوشہ نفر یار دیگر کہ برابر
خدمت مولانا بودند چون دستہ روز چیزے پیدانش آئیہ فرار خواندند و مولانا
فخر الدین را ہما نجا گذاشتند خواجہ حکیم سنائی گوید بیت بے بلانا زمین
شمر و را چوں بلا دید در سپرد او را چوں والد کاتب حروف را رحمۃ اللہ علیہ
ازیں حال خبر شد ترتیبی طعام کرد و اسباب طعام دیگر ہم برداشت با چند یار عزیز
کہ بخدمت مولانا حق اخلاص شاگردی داشتند چنانکہ مولانا استادان کتب الملک
والدین اندیشی مولانا سراج الدین عثمان کہ ذکر او در میان خلفا سلطان
المشائخ خواہد آمد و مولانا صدر الدین برادر مولانا کرین الدین مذکور عبد اللہ
کولی کاتب سلطان المشائخ و کاتب حروف کہ کو دک ایں عزیزاں بود
بخدمت مولانا فخر الدین و بر بستالہ رفتند دیدند کہ آں بادشاہ فقر و محتاج
جہاں اکبر در میان ناخودان بند کہ مقام شیراں و اثر دران است پوست بے
ماراں آویزاں و ران مقام با پیدیت بے التفات مستقبل قبلہ مشغول شوی
است و ہشت روز گذشتہ کہ خدمت مولانا بوقت افطار طعامے نخورہ بود
بیچ ضعف و ملائے و زلات مبارک او طمانہ نشدہ روح مجرگشتہ و بیاباں و کوه

بجمال خویش روشن و منور گردانیده و عمل بریں شتوی خواجہ حکیم نمای که بزبان فشا
سلطان المشایخ که شته است کزده شتوی

دشت و کبار گیر همچو و حوش	خانماں را باں بگر به و موش
خانه کال از بای قوت کنند	مور و زنبور و عنکبوت کنند
قوت عیسے چو ز آسمان سازند	هم بدان جاش خانه پردازند

چو یاران بنجیست آن عاشق صادق رسیدند خدمت مولانا بایاں خوش شد قدم
این یاران عزیز را غنیمت شمر دو هر یک را اندازہ آنکس معذرتے کرد و فرمود که شما
خود را چندین زحمت چهره دید و انجم شمار از یاران من کسے خیر کرد و بعدہ فرمود بجان
یکے موافقت توانند کرد و دوم سر کشف کنند فاما سعادت ملاقات روزی بود
حق تعالیٰ این سبب پیدا کرد الغرض این بزرگ در کار مجاہدہ سخت کوشیدہ بود بہ
خویش میں سعادت الحکم گرفت کاتب حروف از ایام صغرتاں بلوغ در خدمت این
بزرگ بسیار بود و هر وقت که این بندہ در خلا بنجیست این بزرگ مدے دیدے
مستقبل قبلہ شسته و سر برد و زانوئے مبارک نہادہ مشغول باطن گشته کرات
مثل این معنی مشاہدہ شدہ بعد نقل سلطان المشایخ صوام دوام برگرفت تا آن
غایت کہ در صدر حیات بود همچو جہر و زانظر و خدمت شیخ نصیر الدین محمود
رحمۃ اللہ علیہ فرمود انچه بارادرترقی مقامات در یک ہ و دو ماہ دست دادے
خدمت مولانا فخر الدین زرا دی را در یک ساعت بدست آمدے رحمۃ اللہ علیہ
نکتہ سیوم در بیان علم و تبحر مولانا فخر الدین زرا دی رحمۃ اللہ علیہ عرض میداد
کاتب حروف بر آنجملہ کہ در حیات سلطان المشایخ و انشمندے بغدادی
مالکی مذہب غیاث پور رسید و پیش از آنکہ در شہر در آید خواب دید گوئے فرشتہ
طبقہ ہشتی در دست کردہ و بر آں حلقہ سبز انداختہ از آسمان فرو دے آید آں
و انشمنہ پرسید کہ دریں طبقہ چیست آں فرشتہ گفت کہ این علم من کذبی است
مرا فرمان خداست کہ بہ برم و در سینہ مصفاے مولانا فخر الدین زرا دی بریزم

نکات

باز این دانشمند پرسید که این مولانا فخر الدین زراذی کیست آن فرشته گفت
 دانشمند است مجد از علایق از مریدان شیخ نظام الدین است چون آن دانشمند
 این خواب دید شهر زفت هم در غیبت بود خدمت سلطان المشایخ آمد و این
 خواب تقریر کرد و التماس کرد که من میخواهم که مولانا فخر الدین زراذی را به بیتیم
 سلطان المشایخ فرمود که او در جماعت خانه خواهد بود و یاد در خانه سیدان مراد
 ازین سیدان الدوغان کاتب حروف بود خدمت مولانا را بایشان سخت محبت بود
 الغرض چون آن دانشمند در جماعت خانه آمد پرسید که اینجا مولانا فخر الدین زراذی
 کیست حاضران اشارت بخد مت مولانا فخر الدین کردند و جوانی که بنام بلند بالا
 سپید پوست خوب صورت در غایت ملاحظت شیخ سعدی خوش گوید بیت
 اے صورت زگوهر معنی خزینه * ماراز در عشق تو در دل دغینه * و روئے
 مبارک او از غایت صفا بچو آفتاب منور کنج جماعت خله مشغول بجمع نشسته این
 دانشمند بخد مت او آمد و نشست حکایت خواب تقریر کرد خدمت مولانا فخر الدین
 زراذی تبسم کرد و فرمود که چندین کسان فخر الدین زراذی نام در سلکین گان
 این حضرت منسلک اند تا کدام فخر الدین زراذی خواهد بود و نسخه مجمع البحرین
 در فقه که تصنیف ابن عجب است و تصریف مالکی که مختصر ترازاں در کثرت معانی در غایت
 لطافت نسخه زسیده است اول آن دانشمند آورده و پدیدانکرده این هر دو نسخه
 غریب در نظر مبارک مولانا فخر الدین آورد و ذکر تصریف مالکی کردن گرفت
 که قواعد و مقدمات تصریف بنوعی کرد آورده است که حل مشکلات او دشوار است
 و در آن ایام این هر دو کتاب شرح زسیده خدمت مولانا فخر الدین زراذی
 رحمة الله علیه نسخه تصریف مالکی از دست او بستاند و بعد از آنکه از خفتن ساعت مطالعه
 کرد و تمامی قیود و ضمایر مشکلات آن نسخه را بقلم مبارک در زیر هر کلمه قید کرد و آن
 مشکل حل گردانید چون روز شد آن نسخه را ست کرده بدست آن دانشمند
 داد و نسخه مجمع البحرین پیش از آنکه در شهر شایع شود خدمت مولانا کریم الدین

اندھیتی را سبق گفت چوں دانشمند تجرند مست مولانا را معاينہ کر و گفت الحمد للہ کہ خواب
 من راست شد کہ اينجنين قوت در علم کسے را يافت کہ سينہ او بعلم سن اُدی است آراستہ
 باشد بعدہ کہ خدمت مولانا میں ہر دو نسخہ غریباً بے شرح سبق گفت و خواہش
 و لطایف آل را بیروں آورد انگاہ میان علماء شہر میں دو کتاب نظیر مشہور شد
 و ہمدان ایام والد کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ نزدیک خانہ سلطان المشایخ
 بکرایہ بستہ بود و درس ساختہ و متعلمان خوب طبع را جمع گردانیدہ تا کاتب حروف
 چیزے بخواند خدمت مولانا فخر الدین بعد ادائے چاشت در آن مجلس حاضر بنشد
 و مولانا رکن الدین اندھیتی را سبق ہدایہ مے گفت روزے اس عالم ربانی مولانا
 کمال الدین سامانی کہ از مشاہیر علمائے شہر بود دیدین سلطان المشایخ
 آمد چوں از خدمت سلطان المشایخ باز گشت سبب بطریق اتحادیکہ بنجد مولانا فخر الدین
 داشت دریں مجلس حاضر شد و خدمت مولانا فخر الدین سبق ہدایہ مے گفت چوں
 خدمت مولانا کمال الدین را دید احادیث تمسکات ہدایہ ترک دادہ احادیث
 صحیحین تمسک مے آورد خدمت مولانا کمال الدین فرمود کہ شما احادیث تمسکات
 ہدایہ ترک دادہ احادیث دیگر تمسک مے آرید خدمت مولانا فرمود آرسے اگر شمارا
 خطبانے باشد بفرمایید چوں بتقریر دلکشا تمسکات محکم مے آورد خدمت مولانا
 کمال الدین انصاف ہامیداد تحسین مے کرد و از خدمت مولانا کمال الدین
 سامانی روایت کند کہ مے فرمود در آنچه بحث سماع شد چنانکہ در نکتہ محضر سماع
 تقریر افتادہ در آن محضر مولانا فخر الدین رحمۃ اللہ علیہ را شانے بحث روئے
 مبارک بجانب علمائے شہر کرد و این سخن گفت کہ شما از دو جنبہ یک جنبہ گیرید
 اگر جنبہ حرمت گیرید حل ثابت کتم اگر جنبہ حل گیرید حرمت ثابت کتم خدمت مولانا
 کمال الدین این حکایت مے فرمود و مے گفت نہ مے و فور علم کہ در آنچنان محضر
 اینچنین معجزہ می کن و او ازاہا بود کہ بقوت علم و تقوی توانستے کہ مدعا بے خود
 ثابت کند و عجباً جیتے بود کہ خدمت مولانا فخر الدین زرا دی در بحث مساحت

نکرده اگر چه پیشینه علامه عصر بودے تا اورا ملزم نکردے نماذے روئے جماعت جائے
 سلطان المشائخ بعد از نماز پیشین مع لانا و جہیلہ الدین پانلی کہ ذکر او میان
 یاران اعلیٰ تحریر یافته است نشستہ بود و مولانا فخر الدین نیز حاضر میان این
 دو بزرگ در علم اصول فقہ در بزودی سخن افتاده و اس بہ بحث دراز کشیدہ شد
 مولانا و جہیلہ الدین پانلی تقریر مقدمات مے کرد و مولانا فخر الدین بہ کون
 و بحسن عبارت مقدمات بر اس زیادت میگرداناکار بحث بحدے کشید کہ خدمت
 مولانا و جہیلہ الدین در غرض شد و در شنیع کش و خدمت مولانا فخر الدین را
 گریہ مستولی شد و بچوب مشغول نگشت چوں خدمت مولانا و جہیلہ الدین از شنیع با
 ماند خدمت مولانا فخر الدین ہم در مجلس صفائے درویشانہ کرد و برخواستند
 ہمدراں ایام روزے شیخ نصیر الدین محمود قدس سرہ العزیز در مجلس
 کہ خدمت مولانا فخر الدین مولانا نصیر الدین محمود را گفت و اشارت نجاب
 کاتب حروف کرد کہ اس خوردک در تعلیلات بغایت ہشیار است چینیے آد
 ہر سید خدمت شیخ نصیر الدین محمود بندہ را پرسید کہ بچوب اصل چہ بود چوں
 بندہ تعلیل اس کلمہ بگفت خدمت شیخ محمود بریں زیادت کرد کہ بدان علتے کہ او
 دیسبب قسط شد و آخر اجبب نجبابں علت نبود چرا و او سا قسط شد بندہ گفت براے
 اطرد باب آں جوابے کہ بندہ گفت خدمت مولانا فخر الدین رحمۃ اللہ علیہ
 بغایت خوش شد و بانشرح باطن و ستارچہ جاہلی با مسواک کہ بردست مبارک
 داشت بجانب بندہ انداخت مقصود این تقریر آنست کہ اس بندہ در نظر سعاد
 بخش اس دو بزرگ خلعت یافت و حسین مشرف شد الغرض چوں خدمت لانا
 فخر الدین از سبق فارغ شد یک بیت از قصیدہ سبعیات بندہ را بگفتے و
 تعلیلات پرسید کہ ہمیں وصیت کردے کہ در کار لفظ بکوش کہ اصل این است
 ہم از اینجا علوم دیگر باسانی خواہد کشاد و خدمت مولانا فخر الدین مرتبہ اجتہاد
 داشت و دو رسالہ در اباحت سماع بتقریر خاص نوشتہ است و مقدمات اباحت

اس برتو اصول فقہ تمام کردہ کمال علم و تجرا و از آنجا تحقیق میشود و فضائل دیگر از
 گریہ جگر سوز و ذوق فرو نہ و صفائے ظاہر و باطن او چند آنست کہ قلم از رقم آن عاجز
 آید شیخ سعدی خوش گوید بیت سعدی کہ داد حسن ہمہ نیکو او بداد + عاجز بماند و
 زبان فصاحتش اگر وقتے خدمت مولانا فخر الدین رحمۃ اللہ علیہ یاریاں تماشائے
 زراعت باغ و کوہ و صحرا بیرون آمدے کاتب حروف نیز برابر این بزرگان
 بود بحق خلق علیہم و علیہم السلام است بعینتی و اند سال ذوق آن مجلس دسور نہ خود حسا
 نے کنم امیر خسرو گوید بیت مرا باز آن طریق ساقی خود یاد مے آید غم دیرینہ بازم
 در دل نا شاد مے آید و این بندہ بر یاد آن بزرگان لطیفیل سلطان المشایخ
 زندہ مے ماند شیخ سعدی خوش گوید بیت جان من زندہ بتا شیر موائے
 دگر است + ساز و آرمی نکن آب و موائے دگر مے نکتہ چہارم و در بیان شنیدن
 سماع خدمت مولانا فخر الدین زرا دی و گریہ جگر سوز او و حالے کہ خدمت ایشان
 را در سماع بود رحمۃ اللہ علیہ عرض میدارد کاتب حروف بر آنجمله شبے بر سر حوض خاص
 علامی سماع شد در آن مجلس مولانا حسام الدین ملتانی خلیفہ سلطان المشایخ
 حاضر بود و قوالان خوش گو و غزلخوانان خوش السحاں موجود چوں سماع آغاز
 شد خدمت مولانا فخر الدین را سماع گرفت و در گریہ چنان مغلوب شد کہ دم مبارک
 ایشان بہ تہ مے شد مصرع گریہ گرہ شد در گلنور بہ تہ شد او از راہ چوں عزیزان
 مجلس رقص برخاستند بندہ در سیمائے مولانا فخر الدین میدید کہ نرد و شدہ بود
 و آب از چشم مبارک او چوں جوئے آب رواں گشتہ بزرگے خوش گوید بیت
 چشم ما آب رواں کرد چہ چارہ آنرا کہ بچیانہ تنواں آب رواں گرد آورد +
 و بر سر دوز انگشت پا در رقص مے جست خدمت مولانا حسام الدین ملتانی
 را معاینہ کردم از مقام صد کہ آنجا ایستادہ بود و مقابل مطربان بہجت رقص جنبید
 رہت پیش مطربان آمد و سماع بیت کرد باز ہچنان راست باز گشت در مقام
 خود آمد و ایستاد و ذوق سماع این ہر دو بزرگ در جملہ حاضران مجلس اثر کردہ بود

بابت
 سماع

و نیز شبے بر سر حوض سلطان در دولت آباد که خدمت مولانا آنجا فرود آمد و
چند گاه سکونت کرده سماع بود سید خاموش عم کاتب حروف یاراں و عزیزا
در آن مجلس حاضر در مجلس نم کور مسعود و سحر خواں غزلے از امیر خسرو بغایت مرق
خواند چوں بدیں و دینیت رسید قطعه تو بادشاه بتانے و خواہم اینست * که
شغل رفتے نہی بر درت مراباثر * مذاحم این دل گمراہ را کہ فتوئی داد * کہ بت
پرستی در عاشقی روا باشد * خدمت مولانا فخر الدین را این دو بیت سخت
بگرفت * گریہ چناں مستولے شد کہ نزدیک ہلک کشید از غایت گریہ زیر پلکیائے
چشم مبارک او سرخ شدہ بود و بغایت سریع البکا بود و میان یاراں اعلیٰ
نیچ کس ایرچ جنیں گریہ نہ داشت کہ خدمت ایشان را بود علیہ الرحمۃ والغفران
نکستہ و پنجم در بیان ملاقات مولانا فخر الدین زرا دی قدس سرہ العزیز با
سلطان محمد بن تغلق انا را اندر پادشہ عرض مے دارد کاتب حروف برانجملہ
و در آں ایام کہ سلطان محمد تغلق خلق شہر دہلی در دیو گیم رواں کرد و بخوا
دراں ایام ملک ترکستان و خراسان ضبط کند و آل چنگیز خان را
در اندازد و تمامی صدور و اکابر شہر دہلی و اطراف کہ در شہر جمع شدہ بودند
فرمود تا حاضر آیند و بارگاہ ہائے بزرگ نصنت و در زیر آں منبر نہنند تا بر آں
منبر خود بر آید و خلق را در جہاد کفار تحریص کند الغرض ہمدراں روز خدمت
مولانا فخر الدین و مولانا شمس الدین یحییٰ و شیخ نصیر الدین محمود را ب
فرمود خدمت شیخ قطب الدین دیر کہ یکے از مہدیان خوب عتقا سلطان
المشائخ بود و عاشق جمال ولایت پیہ و شاگرد مولانا فخر الملتہ والدین
زرا دی خواست کہ مولانا فخر الدین را پیش از آنکہ دیگر عزیزاں بیایند پیش
برود و خدمت مولانا را مطلوب نبود کہ با سلطان ملاقات کند بلکہ کرات مے
گفت کہ من سر خود پیش میں در سر آں مرد و غلطیہ جے بنیم یعنی باو محبت
نخواہم کرد و او زندہ نخواہد گذاشت الغرض چوں خدمت مولانا را با سلطان

بہشتی

ملاقات شد شیخ قطب الدین دبیر کفش مائے پائے مولانا برداشت بطریق
 خدمتگاران زیر بغل کردہ بایستاد و سلطان انبغی را معاینہ کر دو در آن محل
 بیچ نگفت با خدمت مولانا فخر الدین رحمۃ اللہ علیہ بکاملہ مشغول شد و گفت ما
 میخوانیم آل چنگیز خان را بر اندازیم شما در نیکار با ما موافقت خواهید کرد خدمت
 مولانا گفت ان شاء اللہ تعالیٰ سلطان گفت ایں کلبہ شک است خدمت
 مولانا فرمود کہ مستقبل ہمیں آید ایں جواب از خدمت مولانا شنید با خود بیچید
 و فرمود کہ شما را نصیحت میکنم تا بر ایں کار کتم خدمت مولانا فرمود کہ غضب فرو خورید
 سلطان گفت کہ ام غضب مت مولانا فرمود کہ غضب سبعی از ین سخن بود
 غضب چنانکہ اثر غضب بشرہ او ظاهر شد فاما بیچ نگفت فرمود کہ طعام پیش
 آرند چون آوردند خدمت مولانا و سلطان در یک صحنک بطعام خوردن مشغول
 شدند خدمت مولانا فخر الدین زرادی علیہ الرحمۃ بوقت طعام خوردن چنان
 منتظر بود کہ سلطان را معلوم گشت کہ ایں طعام برابر من خوردن خوش
 نمی آید سلطان برائے زیادت تاکید گوشت از استخوان جدا مے کرد و پیش مولانا
 فخر الدین مے نهاد خدمت مولانا رحمۃ اللہ بکراہ تمام اندک اندک تناول
 مے کرد الغرض چون طعام برداشتند خدمت مولانا شمس الدین سحیے و
 خدمت شیخ نصیر الدین محمود را پیش آوردند در ین محل روایت نانیکے ترقا آنت
 کہ چون ایں بزرگاں آمدند خدمت مولانا شمس الدین را مولانا فخر الدین
 بجائے داد و بالا تراز خویش خدمت مولانا نصیر الدین محمود بنشانند و فرمود
 مولانا فخر الدین نشست روایت دوم آنت کہ یک جانب مولانا شمس الدین
 سحیے و مولانا نصیر الدین نشست بجانب دیگر مولانا فخر الدین زرادی بود
 رحمۃ اللہ علیہم و روایت اول صحیح است زیرا چہ از شیخ قطب الدین دبیر کہ
 در آن مجلس حاضر بود مرویست بعدہ چون وقت برخاستن شد بہمت ایں بزرگاں
 بجاں جامہ صوف و یگاں بدرہ سیم آوردند ہر کسے جامہ سیم بدست گرفت چنانکہ

آمدہ است خدمت کردہ بازگشت فاما پیش آزا نکہ جامہ سیم بدست مولانا
 فخر الدین دہلوی شیخ قطب الدین دبیر جامہ سیم مولانا خود بستہ زیر چہ میدا
 کہ خدمت مولانا جامہ سیم بدست نخواہد گرفت و اینمندی سبب فوت خدمت
 مولانا خواہد شد چون این بزرگان بازگشتند سلطان شیخ قطب الدین دبیر
 گفت کہ اے مژور و شکل این چہ حرکتہا بود کہ کردی اول کفشہائے فخر الدین
 رازیغل گرفتہی بعدہ جامہ سیم او خود بستہی و او را از تیغ من خلاص نمایند
 و بلائے او بخود گرفتہی شیخ قطب الدین دبیر گفت کہ اوستاد من است خلیفہ
 مخدوم من مرا شاید کہ کفشہائے او بتعظیم بر سر گیرم فکیف کہ زریغل و جامہ سیم
 را خود چہ اعتبار است سلطان چند جفاکے مزاج امیر شیخ قطب الدین
 دبیر را گفت کہ این اعتقادہائے کفر آمیز را بگذار و الا ترا خواہم کشت اگر چہ سلطان
 را از حسن اعتقاد بے رایائی او معلوم بود کہ کرات آں غایت رسوخ اعتقاد اگر
 ذکر سلطان المشائخ بعضے بدختاں چنانکہ اختسان بہر و امثال او برائے
 ایذائے شیخ قطب الدین دبیر مباحثہ بے ادبانه کردے یاں ناکساں کہ
 بحضور سلطان مبارہ کردے و جوابہائے سخت بے التفات داد و گوشتے
 زبے دولت اگر مرابحت محبت حضرت سلطان المشائخ بکشد در جہ شہنا
 یاجم زود تر بخیمت ایشاں برسم و از تنگ شما خلاص یاجم الغرض تا آخر عمر
 ہر وقت کہ ذکر مولانا فخر الدین زرا دی رحمۃ اللہ علیہ و مجلس آں سلطان
 قتال اقتادے دست بر سوت مالیدے و گوشتے افسوس فخر الدین زرا دی
 از زیر تیغ خوں آشام من سلامت ہر آئینہ کہ درونہ او با خائے عزوجل
 راست باشد او در عصمت حق تقالے باشد و بدان ایشاں برو طغریا بند
 نکتہ ششم در بیان رفتن مولانا فخر الدین زرا دی زیارت خانہ کعبہ و
 غرق شدن جہاز و بر حمت حق پیوستن اوقیہ سسرہ العزیز عرض میدا
 کاتب حروف بر آنجا کہ چون خدمت مولانا فخر الدین رحمۃ اللہ علیہ دیویم

رفت و بر سر حض سلطان فرو آمد و نیت زیارت خانه کعبه پیش ازین در خاطر میا
 او بود چوں در دیو گیر رسید اشتیاق غالب تر شد و در آن ایام قاضی کمال الدین
 صدر جهان بخد مت مولانا فخر الدین بسیار آمدے زیرا چه قاضی کمال الدین
 صدر جهان خواهرزاده و شاگرد مولانا فخر الدین هانسوی بود و مولانا فخر الدین
 استاد مولانا فخر الدین زرا دی نیز رحمة الله علیه القرض سبب طمجت که میان
 این بزرگ بود خدمت مولانا فخر الدین ای بخد مت قاضی کمال الدین صدر
 جهان بجهت رفتن زیارت خانه کعبه مشورت کرد قاضی کمال الدین فرمود که
 مصلحت نیست که بے فرمان سلطان غنیمت کردن که او را مقصود آبادانی
 این شهر است زیرا چه سلطان را مطلوب است که این شهر بوجود علما و مشائخ و صدور
 در اقصائے عالم مشہو شود علی الخصوص که او در بند ایذائے شمایے باشد چوں
 خدمت مولانا این جواب شنید باز کشف این سر پشیاں شد و این حکایت والد
 کاتب حروف رحمة الله علیه گفت خدمت الد فرمود که این معنی نیکو رفت و عشق
 مشورت نیست بزرگے گوید بیت و عشق چه جا خانه دار است و محبوں شود و کوہ گیر
 بخروش و خدمت مولانا فرمود که من اعتماد بر اشخاص و آدم و نزدیک خود این
 مصلحت ید خدمت الد فرمود اگر شمار بعد ازین با قاضی کمال الدین ملاقات
 شود هیچ ذکر این معنی نکنی چوں چند گاہ بریں گذشتہ باشد تدبیر انکار سے تو اس کرد
 القرض چنگا گاہ برادرزادہ خدمت مولانا فخر الدین کہ در قصبہ میبود بر کار خیر
 خود خدمت مولانا را طلبید خدمت مولانا بہانہ کار خیر برادرزادہ در قصبہ بہتوں
 رفت و از آنجا غنیمت سفر جہاز کرد یک شب پیش از آنکہ روان خواہد شد بہ وقت
 نماز خفتن در خانہ والد آمد رحمة الله علیه خدمت والد فرمود مگر آن غنیمت مصمم
 شد فرمود آرسے ساعتی نہ شستند بوقت داع دو تنکہ نقرہ خدمت مولانا بہت
 کاتب حروف داد و دوم روز آں روان شد چوں از قصبہ بہتوں در گذر کوکن
 تہانہ رسید خواست کہ در جہاز سوار شود مکتوبے بجانب یاراں در دولت آباد

فرستاد و در عنوان مکتوب میں بیت بخط مبارک اوسط بود و بیت این نامہ کہ
 اندوہ و غم سینہ ماست * اے بادبیر بنگساراں برساں * چوں مکتوب باز کردند
 در میان آن نامہ میں بیت بود و بیت یار آوارگی بسر ارد * رفتن حج بہانہ
 افتادہ بہت * الغرض خدمت مولانا رحمۃ اللہ علیہ سلامت در خانہ کعبہ رسید
 و حج بگذارد بعدہ از آنجا غیمت بغداد کرد چوں بزرگان بغداد از علما و مشائخ
 شنیدند کہ آنچنین بزرگے نے آید جملہ استقبال کردند و قدم اور اسعاد و دانستند
 و چند گاہ کہ خدمت مولانا در بغداد بود علم حایت آنجا بحث کرد چنانکہ از ہمہ علما
 احادیث ذائق آمد چوں از آنجا باز گشت خواست کہ در شہر مدلی بیاید و جہاز
 سوار شد و در آن جہاز رخت سلطانی بسیار بود جہاز گراں شد و غرق گردید
 گرفت مقدمان جہاز پیش مولانا آمدند و گفتند کہ جہاز غرق میشود اگر شما خست
 و سید مقررے رخت در دریا اندازیم جہاز سبک شود خدمت مولانا فرمود کہ مرا
 بر رخت مردمان چہ تصرف کہ بگویم کہ در آب اندازند بچنان خدمت مولانا بر
 محکم استقبال قبا نشسته غرق شد و بر تہ شہادت رسید رحمۃ اللہ علیہ ہم
 آنذا ت پسندیدہ و در میان یاراں چوں نور دیده آن عالم علوم ربانی آن
 حافظ کلام رحمانی آن بادشاہ عالم را تاں میان علما بتقریر خوب ممتاز یعنی
 مولانا علاؤ الدین نیلی کہ خلیفہ سلطان المشائخ بود و عجب تقریرے
 داشت کہ فحول علما عاشق تقریر او میشدند در میان یاران اعلیٰ سخن در علم
 و سلوک بیشتر خدمت ایشانے گفتند و کشف خواص کشف و مفتاح
 مثل داشت و در مجلس مولانا فرید الدین شافعی کہ شیخ الاسلام او دہ قاری
 کشف خدمت مولانا علاؤ الدین بود و خدمت مولانا شمس الدین بیگی
 و علمائے او وہ ساسع بودند کاتب حرفت میں بزرگ را دریافتہ بود زنی
 علما داشت فاما باوصال تصوف موصوف بود و در سلطان المشائخ
 نماز یاد گذارد و بدولت بالائے باجماعت خانہ در مقام معہود نشست خدمت

مولانا علاؤ الدین آخر مار سید عزیزا نے کہ نماز برابر سلطان المشائخ در نیافتہ
بودند مولانا علاؤ الدین نیلی در محن جماعت خانہ افتد اگر مذ الغرض اس بزرگ
در امانت قرات بنوعی باسحان خوب و اگر کہ خدمت سلطان المشائخ را از
شنیدن آن حالے و ذوقے و شوقے پیدا شد اقبال خادم را فرمود کہ اس عزیز
خوش اسحان کہ بنماز مشغول است تو اس مصلے خاص بہ و منتظر ایست ہمینکہ از نماز
فارغ شود بدو بدہ خواجہ اقبال پہنچان کرد چون خدمت لانا سلام نماز داد و دید کہ فرشتہ صفتے
خلعتے بہشتی از خدمت آن آسمان کرامت آورده است منتظر ایستادہ خدمت مولانا بہد
تعظیم و تکریم آن مصلے از اقبال خادم کہ مقبول اہل عیالے بودست و بر سر و دیدہ گذراند
و بجائے جان نگاہداشت اگر چہ اس بزرگ از حضرت سلطان المشائخ مجاز
مطلق بود معہذا یک مرید ہم نگرفت کرات فرمودے اگر سلطان المشائخ در صدر
حیات بودے سن خلافت نامہ بخد مت سلطان المشائخ رسانید و عرضہ
کردے اگر چہ بندگی مخدوم از راہ بندہ نوازی شفقت فرمودہ است و مراد ولت
خلافت خود رسانیدہ فاما بندہ خود را شایان اس محل و اس مرتبہ نمیداند و متکفل
عہدہ دینی نے تواند کرد و دریں قضیہ تبعای شیخ عارف خلیفہ شیخ شیوخ العالم
فرید الحق والدین قدس سہ العزیزے کند و کیفیت شیخ عارف مذکور سیال
خلفائے شیخ شیوخ العالم تحریر یافتہ است وقتے مولانا شمس الدین سحلی
و مولانا علاؤ الدین نیلی و عزیزان دیگر از او وہ بخد مت سلطان المشائخ
آمدہ بودند و در آن آیام تشویش ملائعین بود و حوالی دہلی را خراب مے کردند
و خلق را درون حصار مے آوردند سلطان المشائخ بعد رسیدن ایشان
چہارم روز پیش طلبید اس عزیزاں را و دواع نمود و در او وہ رواں کرد و اس
بزرگان سبب تعجیل رواں کردن منقص گشتہ چوں در تلبیت رسیدند خدمت
مولانا علاؤ الدین را علیہ الرحمۃ تپ محرق آغاز شد و خدمت لانا شمس الدین
بیچھے و یاران دیگر را حیرت زیادہ گشت خدمت مولانا علاؤ الدین مردے

نازل ولایت و راه با خراب گشته درین اندیشه هم در تلمیذ ماند و عرض داشت
 بنحیست سلطان المشایخ نوشتند که این بندگان بحکم فرمان سلطان
 المشایخ روان شدند و قول منزل مولانا علاء الدین را تب
 گرفت و راه با از پیش خراب درین باب بد آنچه فرما شود سلطان المشایخ
 ازین خارج بجهت این بزرگان و سنگها سن خاص بجهت مولانا علاء الدین فرستاد
 و فرمود که شما باز گردید و بیایید چون فرما بنحیست این بزرگان رسید شادی
 کنان باز گشتند مولانا علاء الدین را گفتند که شما در سنگها سن سوار شوید گفت
 مرا چه محل و یا آں باشد که در سنگها سن خاص سوار شوم الغرض و و له کرایه کردند
 و در آں سوار شد و گفت این سنگها سن خاص پیش من کرده برید چنانکه نظرم
 آن افتد و موجب صحت من گردد و الغرض چون بنحیست سلطان المشایخ
 رسیدند رحمت با و شفقت با بسیار زانی داشت فرمود که حال زحمات مولانا
 چگونه بود چون قصه تب بگفتند اقبال خادم را فرمود که چیزی طعام بقیه سحر که
 مانده است بیار اقبال کچوری و روغن و آہری آورد خدمت مولانا علاء الدین
 را فرماں شد که بخور چنانکه خدمت مولانا کچوری و روغن و آہری خورد تب تجلی
 دفع شد بعد فرمود چون اینجا تشوش ملا عین میشو و خلق اطراف را درون شهر
 می آرند و خلق را شربک طعام و مقام سخت پیش آید و شما ازین سبب تنگ
 می آید تعجیل ترا گرد خانہ رسید نیکو تر باشد این بزرگان سر بر زمین نهادند و بجا
 و معذرت پیش آمدند الغرض چون سلطان المشایخ را معلوم شد که مولانا
 علاء الدین نیلی در سنگها سن سوار شد است فرمود که چرا سوار نشدی مولانا را
 بزمین آورد و عرض داشت کرد اگر نمی روم از راه بنده نوازی کرم می فرمائید
 فاما این بنده را محل خود باید دانست الغرض تا آن غایت که خدمت مولانا
 علاء الدین رحمت اللہ علیہ در صد حیات بود پیوسته آن سنگها سن را در محل
 داشت که در نظر او بود و آنرا تقبیل کرد و بر کتہا گرفت و با چنداں فضائل

و علم کہ حق جل و علی مولانا علاؤ الدین را بخشیدہ بود اعتقاد دے کہ بخیرست حضرت
سلطان المشائخ داشت برہمہ غالب آمد چنانکہ در آخر عمر فواید الفوائد کہ ملفوظات
سلطان المشائخ است بخط مبارک خود نوشت بیشتر حال در نظر خود میداشت
و مطالعہ میکرد و او را در خود ہماں ساختہ از و پرسیدند کہ چندین کتب معتبرہ از ہماں
کہ بخیرست است ہیچ و آں رغبتہ نمے نمائی مگر در ملفوظات سلطان المشائخ
جواب گفتے اے غافلان جہانی از کتب سلوک جز آں پُراست فاما ملفوظات
روح افزائے محمد و م خود کہ نجات من بدانست کجا یا ہم بزرگے خوش گوید بیست
مراسیم تو باید صبا کجاست کہ نیست و کجاست لعل تو مشک خطا کجاست کہ نیست
ایں ضعیف گوید بیست خیال روئے تو شد عید من از ان شدم و مرا بعد کس است
حاجتے چنداں و آخر الامر چند روز ذات مبارکہ ایں بزرگ را رحمت شد بخوار
حق پیوست و در حقیقہ سلطان المشائخ پیش و رگنبد دہلیز درونی چہو تہ است
متصل بمقابر یاراں کہ در حیات خود خدمت مولانا عمارت کنانیہ بود بغایت مروح
ہمدراں چہو تہ مدفون یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم آں عالم عشق آں جہان صدق
کہ در زہد و ورع و تقوی و کثرت بکامیان یاراں اعلیٰ موصوف و مشہور بود و غنی
مولانا برطان الملک والہ الدین غریب حمۃ اللہ علیہ عزیزے خوش گوید بیست
غریب است ایں محبت حق بدینا و حبیب اللہ فی الدنیا غریب و ذکر ایں
بزرگ کمال برو نکتہ است نکتہ اول در بیان محبت اعتقاد دے کہ مولانا برطان الملک
غریب با حضرت سلطان المشائخ داشت رحمۃ اللہ علیہ عرض میار و کجا
حروف بر آنچہ عجب محبت اعتقاد دے کہ مولانا برطان الملک الدین بخیرست سلطان
المشائخ داشت تائب گو پشت مبارک خود طرف غیث پور نکر و انیمغنی از
یاران اعلیٰ ہیچ کس را میسر نشد و در کار اعتقاد میان یاران اعلیٰ مقتدا بود و از
بیشتر یاران اعلیٰ در اودت سابق بود و دل پائے دادگان محبت و عشق را
نیکو مرہمہ و درد عاشقاں را نیکو دوائے و خوش بعبان وقت چنانکہ انیسر

مشہور عالم

سلطان
محبوب
خداوند
محبوب
محبوب
محبوب

و میر حسن و عزیزان دیگر بوسیلتہ لطافت طبع و عشق سیر محبت ارگشتند و بیشتر
 این عزیزان در صحبت او مے بودند چنانکہ شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ
 در آنچہ در شہر تعلیم کرد و برو بود و احیائاً امامت اہل عاشق صادق کرد و
 وقتے سلطان المشائخ از مولانا محمود رحمۃ اللہ علیہ پرسید کہ تو کجا میباشی
 شیخ محمود عرض داشت کرد کہ در شہر رخاۃ مولانا برہان الدین غریب خانیم
 سلطان المشائخ فرمود مصرع فرسودہ باش ہر کجا خواہی باش و این بزرگ
 را در سماع غلو تمام بود و ذوق بسیار و اولاد یاران او را در قصص طرزے علاحدہ
 بود چنانکہ اصحاب یں بزرگ میان یاراں برائی گفتند و ہر کہ یک ساعت بخت
 ایں بزرگ بودے از ذوق کلام عشق آمیز (وصفاۃ) محاورہ و لغویہ او عاشق
 جمال لایت او گشتے و بندگان خدائے را در اعتقاد و محبت پیراہ نمونے بہتر
 از و کسے نبود و کاتب حروف کرات سعادت قدم بوس ایں بزرگ دریافتہ است
 و اسیر کلمات عشق انگیز او گشتہ رحمۃ اللہ علیہ نکتہ دوم در بیان کوفتہ گشتن
 سلطان المشائخ و خشنود شدن سلطان المشائخ از مولانا برہان الدین
 غریب یافتن خلافت او از حضرت با عظمت سلطان المشائخ قدس اللہ
 سرہ العزیز عرض میدارد کاتب حروف برانجملہ چوں عمر مولانا برہان الدین
 بہفتاد و اند سال کشیدہ و او خود در خلقت ضعیف بود و سوختہ محبت پیر بود
 امیر خسرو خوش گوید بیت خسرو اگر سوختہ است نے نسپے دیگر ایں سوختہ
 تر باد ازیں گزیراے تو نیست و از غایت ضعف گلیمے دو تو میکرد بالائے
 اک درخانہ خود مے نشست اینمغنی علی بنیل و ملک نصرت کہ قریب سلطان
 علاء الدین بودند و مرید حضرت سلطان المشائخ شدہ و محلیق گشتہ
 تحفہ کردہ بخد مت سلطان المشائخ رسانیدند کہ مولانا برہان الدین
 غریب بتجاردہ شیخی مے نشیند و رعایت اینکار طریقہ مشائخ مے کند سلطان
 المشائخ ازیں سخن برنجید چوں خدمت مولانا برہان الدین رحمۃ اللہ علیہ

جہانگیر

دیدن سلطان المشائخ آمد سلطان المشائخ باو ہیچ سخنے نگفت مولانا
 بعد پائے بوس از خدمت سلطان المشائخ برخاست و رجاعت خانہ آمد و نشست
 در حال اقبال فرمان سلطان المشائخ رسانید کہ شما ہمیں ساعت باز گردید
 و در خانہ بروید خدمت مولانا متحیر شد کہ ایں چو اقلوہ صعبہ دشمنی سعودی گوید
 بمیت تاجہ کریم دگر بار کہ شیریں لب دست و پسنخ باز نہ باشد چشم از انارزش
 مولانا بضرورت از آنجا بیرون آمد در خانہ مولانا ابراہیم طشت دار حضرت
 سلطان المشائخ کہ محب و مخلص قیم خدمت مولانا بود آمد و دو روز در خانہ
 او در غیاب پور ماند مولانا ابراہیم دید نہاید کہ ایں خبر بخد مت حضرت سلطان
 المشائخ برسد کہ خدمت مولانا بر مان الدین در خانہ من است اینغنی بخد
 مولانا بر مان الدین گفت خدمت مولانا در شہر رفت بغایت سرسیمہ و پیشا
 خاطر در خانہ خود بتعزیت آنکہ حضرت سلطان المشائخ رحمۃ اللہ علیہ کو قوت
 شدہ است نشست ایں خبر بجمہایاران شہر رسید یاران شہر بدیدن او مے
 دار را در گریہ مے دیدند چنانکہ از گریہ خدمت مولانا ایشان در گریہ میشدند بعد
 چند روز امیر خسرو علیہ الرحمۃ کہ دوست خدمت مولانا بود بخدمت حضرت سلطان
 المشائخ رضی اللہ تعالیٰ عنہ آمد بنوع بہتر گزارید کہ مولانا بر مان الدین
 مرید صا دق بندہ معتقد است ابو غایت ضعیف شدہ است و در بویا
 نے تواند نشست انو ہائے او در دے کند ضرورت برائے دفع زحمت گلیم
 در تہ خود مے اندازد و ہر چند کہ مثل ایں عرض دے کرد قبول نے افتاد بعد
 امیر خسرو با یاران دیگر مشورت کرد اتفاق بریں مستقیم شد کہ امیر خسرو دستا
 در گردن کند و بخدمت سلطان المشائخ بیاید و التماس عفو خدمت مولانا
 کند امیر خسرو ہچنان کرد دستار در گردن خود کرد و بخدمت سلطان المشائخ
 رفت بایستاد سلطان المشائخ پرسید کہ ترک چیت ایں عرض دے کرد عفو
 جہانم مولانا بر مان الدین از حضرت مخدوم جہانیاں التماس کیم سلطان المشائخ

تیسرے فرمود و فرمود کہ او کجاست فرمان شد کہ او را بطلبید خدایتان بفرمان
 انظار نہ بیامد خدمت مولانا و امیر خیر دستا در گردن کرده ہر دو بخدمت سلطان
 المشائخ رفتند و سیریز میں نہادند و وصفت نعال ایستادہ شد مذبحہ سلطان
 المشائخ نشو و شد خدمت مولانا تجدد بیعت مشرق الحکم شتر علی ذلک عرضید
 کاتب حروف برانجام کہ چون بعضی یاراں اعلیٰ را از حضرت با عظمت سلطان
 المشائخ اجازت خلافت شد سید السادات سید خاموش عم کاتب
 حروف و خواجہ مبشر کہ از خدمتکاران قدیم سلطان المشائخ بود بجا
 فرزندان پرورش یافته بخدمت سید السادات سید حسین گفتند خدمت
 مولانا بر مان الدین از مریدان سابق ہست و در اعتقاد میاں یاراں
 ممتاز چہر اشاید کہ ذکر او بجهت خلافت بخدمت حضرت سلطان المشائخ
 نکنید حسین رحمۃ اللہ علیہ فرمود کہ من با قبائل خواہم گفت تا بحال
 قابل بجهت اینکار خدمت مولانا را بخدمت حضرت سلطان المشائخ
 بگذارند بعدہ سید خاموش و خواجہ مبشر و خواجہ اقبال را گفتند بفرمایند
 محبتی کہ خواجہ اقبال را بخدمت سادات بود و در حمایت ایشان بکار گذ
 قبول کرد و خدمت مولانا را فرمود کہ شما مستعد شدہ بیایید تا بخدمت سلطان
 المشائخ بگذارم چون خدمت مولانا بیامد اقبال خدمت مولانا را پیش
 برو سید خاموش نیز در آن محل برابرہ بود و سلطان المشائخ درین حال
 میان حجرہ چوب خانہ کہ بالاسے بام جماعت خانہ بود در پلنگ غلطیدہ تھا
 بالا کشیدہ فامارے مبارک ایشان از لحاف بیروں بود و انقض خواجہ
 اقبال بخدمت سلطان المشائخ ذکر کرد کہ مولانا بر مان الدین
 غریب بندہ قدیم مخدوم راپائے بوسے کند و امیدوار محبت مے باشد
 سلطان المشائخ چشم مبارک باز کرد و جانب مولانا و اقبال دیدن گرفت
 خدمت مولانا دریں محل زمیں بوس کرد بعدہ اقبال ہم در نظر مبارک

حضرت سلطان المشائخ بقیہ جامہ ہائے خاص باز کرد و پیراہنے و کلابے کہ
 کہ صحبت سلطان المشائخ یافتہ بود و کثرت پیش سلطان المشائخ برد و دست
 مبارک سلطان المشائخ بر آں پیراہن و کلابہ ہا بعدہ خواجہ اقبال در نظر
 سلطان المشائخ آں جامہ مولانا برہان الدین را پوشانید و گفت کہ شما
 ہم خلیفہ اید و دریں معرض سلطان المشائخ ساکت بود و سکوت لیل رخصت
 بعد از نقل سلطان المشائخ مولانا برہان الدین چند سال در حیات بود و
 بیعت بخلق خدا میداد چوں در دیو گیر رفت بر حمت حق پیوست و ہما نجا دین یا
 و روضہ او امروز قبلہ حاجات خلق آں دیار است منہم آں صورت صفا آں سیرت
 و فاعاں شمع سابقاں آں صبح صادق آں صفا یقین آں مقتداے دیں
 مولانا وجیہہ الملیہ والدین یوسف کلاکری عرف چندیری کہ از خلفائے
 سابق سلطان المشائخ بود و زاید و عابد زمانہ و عاشق بجمال دورے وافر داشت
 اورا اعتقادے و محبتے حضرت سلطان المشائخ را سخ بنویرے عزیز بود و کلام ظلا
 بے نظیر این بزرگ را مناقب کرامات بحدے بہت کہ قلم از رقم آں عاجز آید و خدا
 مولانا برہان الدین غریب رحمۃ اللہ بواسطہ خدمت مولانا یوسف بخدمت
 سلطان المشائخ پیوست چنانکہ خدمت مولانا یوسف بواسطہ مولانا عمر کلاکری
 عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ چوں این بزرگ از بہت ارادت اجازت
 میان یاران اعلیٰ سلطان المشائخ سابق بود و ذکر او از دیگران مقدم بایست
 فاما چوں این بزرگاں حقوق صحبت مزینت بر کاتب حروف بیشتر داشتند بدین
 رعایت ذکر ایشان مقدم داشت و ذکر این بزرگ مشتمل بر سہ نکتہ است نکتہ اول
 در بیان محبت و عشق کمال اعتقاد مولانا وجیہہ الدین یوسف کہ در حضرت
 سلطان المشائخ داشت منقول است کہ وقتے خدمت مولانا یوسف
 بہ آرزوئے قیام بوس سلطان المشائخ بیرون آمد و در آں ایام سکونت خدمت
 مولانا در سر آئے و ماری بود از آنجا خیاث پور موازنہ شش یا ہفت کر وہ

متمم

نکتہ اول
منقول
است

باشد مولانا یوسف از خانه چند قدم معروض و در چهار یا پنج که در خاطر مبارک گذشت
 و با خود گفت که اے یوسف در حضرت سلطان المشائخ پیائے میروی
 و در راه شیخ قدم از سرے باید ساخت مصحح ما قدم از سرنیم در طلب ستاں ۛ
 فی الحال جانب خانہ سلطان المشائخ مالمق قدم آغاز کرد و سیوم الملق خود را
 فرو در خانقاه سلطان المشائخ دید و نیز منقول است کہ وقتے مولانا یوسف
 از کلاہری باشتیاق پیائے بوس سلطان المشائخ رواں شد چون سینا
 راہ رسید از غایت اشتیاق و خاطر مبارک گذرانید چه خوش باشد کہ این کس
 بہ پردو بیائے بوس حضرت سلطان المشائخ برسد بہدین خطرہ بود کہ
 حق تعالیٰ از برکت اعتقاد صاف و اشتیاق غالب اول پراں آورد و ہمینکہ
 جانب خانہ سلطان المشائخ سر بر زمین نہاد شیخ سعدی خوش گوید بیت
 اگر سرفرازی کنم از پیش اہل دل ۛ سر بر زمین کہ مقام خجالت است ۛ ہمدیں
 حال بغایت ربانی در خاطر مبارک گذشت کہ در حضرت سلطان المشائخ
 بسر باید رفت کہ بیائے رفتن ہیج نباشد چوں این خطرہ مصمم گشت مولانا یوسف
 رحمۃ اللہ علیہ بسر رواں شدن آغاز کرد خدمت مولانا را حاسے فرو گرفت و چو شد
 چنانچہ از خود خبر نہ داشت چوں بنجد باز آمد سر مبارک خود را گرد آلود و دستار از جگر
 شدہ در گردن افتادہ یافت خود را بر سر آب ستارے دید بعدہ در آب ستارے
 وضو ساخت دستار بر سر بست بخد مت سلطان المشائخ و حطیرہ درآمد
 و بسعادت قدم بوس مشرف گشت و از آنجا کہ سلطان المشائخ مکاشف عالم بود
 حال ایں عاشق مشتاق در پیکر فرمود راے بود و در قنوج کہ بہمت او آب
 خوردنی از حوض پدہ کیار کہ در کیتہل است ہر روزے آوردند بر مادہ شترے
 کہ آنرا ساندنی گویند و در روانگی برباد بسقت کردیہ العرض در آں ایام مردے
 بود و کیتہل برینے کہ در قنوج مے بود عشق داشت بغراق اوسے سوخت کسے
 نے یافت کہ پیغامے بر فرستد تا آں عاشق بیچارہ آں شخص کہ آب پدہ کیار

برہائے جے بردیا اور سر عشق خود بکشاو در و فراق گویاں برابر او رواں نشد و در
 حکایت عشق و اندوہ جگر سوختہ سے مشغول بود کہ خبر از خویش نداشت کہ در راہ چگونہ
 میر و مصرع خبر از خویش ندارم کہ زمین سپرم بالغرض حکایت کنان در روز نشد
 حصار قنوج رسیدہ خواست کہ باز گردوں مرد کہ آجے برد او را گفت کہ در قنوج
 رسیدی اینک حصار قنوج مے نماید کجا باز مے گردی آں عاشق کہ مشغول
 بحکایات بود و بخود باز آمدہ گفت آہ مرا کشتی ایں سخن بگفت بلزید و بیفتاد و آتجا
 بتخانہ نزدیک بود و خود را بہزار حیلہ پیش و آں بتخانہ انداخت دید کہ برد آں بتخانہ
 نوشتہ اند اگر کسی از راہ دو دراز کہ قطع آں مسافت اندازہ بشربناشد بنوع
 برسد کہ خوف تلف او باشد چہ کند پائے خود را بر رخن چرب کند و با آتش گرم
 کند بعدہ آں پائے با تھکائے دیو اسے بالا کن بغلطہ آں ماندگی و زحمت
 راہ از و دفع شود ایں علاج در نظر او آوردند دید کہ نزدیک بت چراسے پر بر رخن
 مے سوزد آں رخن کہ پائے خود چرب کرد و پائے بالا کردہ نزدیک چرخ
 داشت تا گرم شود و خود غلطیہ و خواب شد ساعتی بگذاشت آں ماندگی از و
 دفع شد ہ بود بالغرض عشق را غم بسیار ہست فایدہ ہائے بیشمار مے باید کہ او
 دریں صادق باشد تا بخورد نکتہ دوم در بیان یافتن مولانا و حبیلہ دین
 یوسف انفاس نیک انواع نعمت ہا از حضرت سلطان المشائخ منقولست
 کہ روزے سلطان المشائخ را وقتے خوش بود دریں میاں خدمت مولانا
 یوسف درآمد و سعادت قدم بوس چل کرد سلطان المشائخ اقبال
 خادم را فرمود فلان کاسہ چوبیں پرازمیوہ مکن و بیار اقبال ہچناں کرد سلطان
 المشائخ آں کاسہ چوبیں بہت مبارک گرفت فرمود کہ سنی سال ہست کہ ایں کاسہ
 بہنت مولانا یوسف امروز تمہوداں مے کھم مولانا یوسف فی الحال دین
 فرار کردہ پیشتر شد سلطان المشائخ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کاسہ را در دامن
 مولانا انداخت فرمود حق تعالیٰ ترا تانے و ایمانے و امانے کراست کند آخر

نیکہ کردن
 بلزید و بیفتاد

نکتہ دوم
 منقولست

پہلے

مولانا یوسف رحمۃ اللہ علیہ کثرت فرمودے ارزا روز بازار کہ سلطان المشائخ
 ایں دولت بمن ارزانی فرمود از ان منعت پیچ کمی نیست و حق تعالیٰ مراد
 امان خود میدارد و از حضرت پروردگار امیدوارم کہ مرا با پیمان خواہد برد منقو
 وقتے سلطان المشائخ را در زانوئے مبارک علقے حادث شد زانو آمار
 گرفت و در میکرد و ضعف غلبہ کرد خلقے از اطراف چنانچہ بد اوں واو
 و شہر ہائے دیگرے آمدند و میدان اعلیٰ نیز تمامی برائے عیادت آمدہ بودند
 مولانا یوسف ہم از چند یری آمدہ بود مولانا چوں اوّل قدمبوس محل
 کرد از برائے صحت ذات شریف فاتحہ التماس نمود بعد اتمام فاتحہ سو زانوے
 مبارک سلطان المشائخ دید دوم روز سلطان المشائخ فرمود چندیں کہاں
 آمدند و دعا کردند و شہر نیامد مولانا یوسف دیر و زاتماس فاتحہ نمود و بر زانو دید
 و روزانو آرامیدہ است و وجود سبک شدہ بعدہ سیوم روز سلطان المشائخ
 غسل صحت فرمود ہر یکے مبارک باد و صدقہ فرستاد خدمت شیخ یوسف چند یری
 نیز مبارکباد و صدقہ پیش برد فخر منقولست روزے در جماعت خانہ حضرت سلطان
 المشائخ مولانا یوسف چند بار دیگر نشستہ بودند درین محل مردے درے چند دریا
 آورد و گفت ازین م شیرینی تیار نمایند مولانا یوسف و یاراں چند دزم دیگر بہ
 ضم کر دند و شیرینی بسیار تیار نمود و چوں شیرینی در میان نہادند ہر کسے دست
 بشیرینی برد مگر خدمت مولانا یوسف کہ دست کشیدہ داشت حاضران گفتند
 شما چرا شیرینی نمے خورید مولانا فرمود من از روئے طریقت خود را بہ سلطان
 المشائخ مے دانم ذات شریف سلطان المشائخ حاضر بہت ایں شیرینی را
 بہ بندگی سلطان المشائخ باید برد تا در نظر ایشان خرج شود و جملہ یاراں با شیرینی
 بحضرت سلطان المشائخ عرض داشت کردند کہ ما امروز از مولانا یوسف
 کلا کھری فائدہ یافتیم کہ آں فائدہ حاصل نشود مگر بریاضت حضرت سلطان
 المشائخ پرسید احوال چگونہ بود یاراں قصہ حال با تمام تقریر کردند خدمت

سلطان المشائخ بلفظ دربار فرمود در روش درویشی کس همتائے مولانا
یوسف نباشد و در راه چوں سالکان ثابت قدم میروند منقول است که تهر
نام والی چندیری بود بیشتر از ششم او میدان سلطان المشائخ بودند حکم اشارت
سلطان المشائخ با خدمت مولانا یوسف نیز مجتبی و اعتقادے بسیار داشتند
و تربیت ایشان در نظرایں بزرگ بود و ایں تهر شورے انگشت بدیں سبب جمیع
میرداں در المذاق رفتند خاطر مبارک خدمت مولانا یوسف نیز سبب فرقت
یاران نگرانے بود و یار در غایت اعتقاد و اخلاص بود و انجند خدمت مولانا یوسف
گفت دریں دیار لذتے نامده است مرا سمت لکهنوتی اقطاع شده است سمت
لکهنوتی عنایت فرماید خرج راه و بارکش جزاں من هیتا خواهم کرد خدمت مولانا
یوسف فرمود که دریں مقام خود نیامده ام فرستاده خدمت شیخ آمده ام بروم
پیش ایشان عرض دارم تا چه فرماں شود بعهده خدمت مولانا یوسف برائے
قدم بوس سلطان المشائخ در دہلی آمد چوں سعادت قدم بوس چهل کرد و
عرض داشت که مردے مرا سے گوید کہ سمت لکهنوتی عنایت کن چوں من
دلاں دیار فرستاده بندگی مخدوم رفته ام بغیر رخصت مخدوم از انجام گز نزدوم
سلطان المشائخ فرمود مولانا یوسف خواه تو و چندیری باش
خواه جائے دیگر هر جا کہ خواهی بود در امان حق تقاے خواهی بود مولانا سر
برزیں نهادہ عرض داشت کہ چوں بندگی مخدوم اسم چندیری را بر بند
مقدم داشتند من ہم و چندیری خواهم بود سلطان المشائخ بدیں رعایت اؤ
بر مولانا تحسین کرد بعهده حضرت سلطان المشائخ خدمت مولانا را وداع
کرد و چندیری رفت تکتہ سیوم در بیان خلافت یافتن خدمت مولانا و جلیہ
یوسف از سلطان المشائخ منقول است کہ در عہد علایکی والی از بادشاہ
برائے فتح چندیری بالشکر بسیار تعین شد و او از معتقدان حضرت سلطان المشائخ
بود حضرت سلطان المشائخ آمد و عرض داشت کہ مرا بادشاہ بر مقامے قلب

تکتہ سیوم منقول

نام زکریا است اگر یارے از حضرت سلطان المشائخ نیز برانامه شود و مادر پناه
 او برویم و امید فتح آن مقام و اثنی باشد سلطان المشائخ خدمت مولانا یوسف طلب
 فرمود و او را شرف اجازت خود مشرف گردانید و در ولایت چندیری روان کرد
 چون در آن مقام رسیدند و راندک روز فتح آن مقام شد و مولانا وجیه الدین سیف
 در آن مقام ساکن شد بعد از آن اگر کسی از خلق آن دیار برائے ارادت بکفر
 سلطان المشائخ آمدے فرمودے شما هم در چندیری بر مولانا یوسف
 ارادت آرید و بچنین تصور کنید گوئے بریں فقیر پیوسته بعدہ خلق چندیری
 بخدمت مولانا یوسف توجه کرد و مولانا یوسف از غایت اعتقادے که
 داشت گفت مادام که سلطان المشائخ در صد حیات باشد من خلق
 را دست بیعت ندیم بلیکن من جامه الیدہ وجود مبارک سلطان المشائخ
 یافته ام از آپیش نہم و شما را تلقین بیعت ارادت کنیم بچنین تصور کنید گوئے
 ذات شریف سلطان المشائخ حاضرست بریں بیج در صد حیات حضرت
 سلطان المشائخ چند کس بر مولانا وجیه الدین یوسف ارادت آورده بودند
 منقولست کہ در آخر عمر نیز کرم و مرحمت سلطان المشائخ بر مولانا یوسف
 مکرر شد و آن ایام کہ یاران اعلیٰ را بجهت خلافت اختیار میکردند و بعضے بیا
 دولت رسیدند خدمت مولانا یوسف علیہ الرحمۃ بخدمت سلطان المشائخ
 طلب خدمت مولانا یوسف سر بر زمین نهاد و بریں محل خواجہ اقبال عرض
 داشت کرد کہ مرحمت شفقت مخدوم عالمیاں بر بیجاگان کہ سر بریں آستانہ
 نہادہ اند بسیارست اگر مخدوم جهانیاں از کرم وافر تجدد بیندہ خود را بنوازند و
 و پرورشے در حق بیچارہ خویش کرده باشد سلطان المشائخ رانیز چون مظلوم
 مرحمت بر او بود و فرمود اجازت مایشاں را سابق بود و در خیال خواجہ اقبال
 پیراں و کلاہ کہ صحبت سلطان المشائخ یافته بود آورد و خدمت مولانا در نظر
 مبارک سلطان المشائخ پوشانید و گفت شما ہم خلیفہ اید چون مولانا دست بوس

حضرت سلطان المشایخ گردید از سلطان المشایخ فرما شد که مولانا یوسف
 در ارادت اجازت سابق است این سعادت بر آن سعادت بیفزود و نور
 علی نور شد و خدمت مولانا بغایت معظم و مکرم بود و در کشف کرامات بروکشای
 بودند و کاتب حروف این بزرگ را دریافتند بود و ذوق مجلس او گرفته
 و بیشتر خلق دیار حنبری میدان او اند و روضه او هم در چند ریاست
 و خلق آن دیار بر آن شهرک چمن می کنند رحمة الله علیه منهم اس صدوقی خوش
 لقا آن زاهد دلربا که در تقوی و وسع و مکرم اخلاق و لطافت طبع میان یاران
 موضوع بود یعنی مولانا سراج الملت والدین عثمان که خلیفه سلطان المشایخ
 بود و او را خی سراج هم گفتند و انیارا که در او ده و دیار هندوستان داخل
 بندگان سلطان المشایخ شدند و در ارادت از همه سابق بود و در باب
 انفس مبارک سلطان المشایخ رفته که این آئینه هندوستان است و هم در آن
 جوانی که موئے ریش آغاز نشده بود از لکهنوی آمده سر ارادت بر آستانه
 سلطان المشایخ نهاده و در صحبت یارانی که ملازم سلطان المشایخ
 بودند پرورش یافته بعد هر سال دیدن والده خود را در لکهنوی بر خفته و باز
 بحضرت سلطان المشایخ پیوسته و بیشتر سال خدمت سلطان المشایخ
 مجرب و بحال و فارغ البال بود و عمر عزیز خود هم در کنج جماعت خانه سلطان
 المشایخ گذرانیده و کاغذ و کتب خود که جز آن دیگر رخته نداشت هم در
 کتابخانه و جماعت خانه میداشت الغرض چوں بعضی یاران اعلیٰ الشیخ
 فرمان سلطان المشایخ بجهت خلافت اختیار کردند خدمت این بزرگوار
 را نیز اختیار کردند چوں تذکره آسامی این بزرگاں پیش گذشت در باب
 خدمت مولانا سراج الدین فرمان شد که اول در جبهه در بکار علم است
 یعنی از علم او چنداں نصیب نماند چوں این فرماں بسمع مولانا فخر الدین
 مرادی رسید بر لفظ مبارک او رفت که در ششاه اصداء شنیده کنم الغرض

مکتوبه

خدمت مولانا سراج الدین در کمر سن تعلیم کرد و برابر کاتب حروف در آغاز تعلیم
میزان و تصریف قواعد و مقدمات او تحقیق کرد و خدمت مولانا فخر الدین جتہ
اللہ علیہ بہت او تصریف مختصر و مفصل تصنیف کرد از اعظامی نام نہاد و ہم در غیاث
پیش مولانا فخر الدین زرادی خواند و پیش مولانا رکن الدین اندپی برابر کاتب
حروف کافیہ و مفصل و قدوری و مجمع البحرین تحقیق کرد و مبرہ افادت سید
و خلافت نامہ او نشان مبارک حضرت سلطان المشائخ مشرف گشت اس خلافت
پیش از آنکہ خود طرف ہندوستان غنیمت کند بدست شیخ نصیر الدین محمود در
او وہ فرستاد و خود ہم بخدست سلطان المشائخ ماند و بتعلیم مشغول گشت چون
سلطان المشائخ بصد رحلت خرامید سہ سال دیگر تعلیم کرد و ہم در حقیقۃ القدس
حضرت سلطان المشائخ جعل اللہ لجنۃ مشواہ در گنبد خواجہ جہاں مرحوم مے بود
بعدہ چون خلق را در دیار دیو گیر روانہ کردند و بسعادت در دیار لکھنوتی رفت
و بعضے کتب معتبرہ از کتابخانہ حضرت سلطان المشائخ کہ وقف بود بجهت مطالعہ
و بحث و جامئہ مے سلطان المشائخ کہ باوقات خوش یافتہ بود برابر خود برد و اس دیا
را بحال ولایت خود بسیار است خلق خدایے را دست بیعت دادن گرفت چنانکہ
بادشاہان اس ملک اخل میدان او آمدند و عمرے بحال یافت و بر خور داری
تمام و در آخر عمر بجهت مولانا رکن الدین اندپی کہ استاد او بود و بجهت کاتب
حروف کہ ہم سبق او بود بوجہ یادگار چند گاہ تنکہ نقرہ فرستاد و حقوق ماتم را
رعایت کرد و حق تقایے از و قبول گرداناد چون وقت نقل او رسید و اول لکھنوتی
قدیم بجهت دفن خود مقابے اختیار کرد اول در آن مقام بعضے جاہا حضرت سلطان
المشائخ کہ برابر خود بردہ بود بتعمیم تمام دفن کرد و بر اس گورے ساخت بعدہ چون و
نقل شد وصیت کرد کہ مراد پیاں گور جاہاے سلطان المشائخ دفن کنند
چون بر حمت حق پوست ہم و پیاں گور جاہاے سلطان المشائخ دفن یافت
رحمۃ اللہ علیہ و روضہ اواز برکت جامئہ مے سلطان المشائخ قندہ ہستانت

وخطا سے اوتنا میں غایت درآں دیار خلق خدا سے راست بیعت سے دہند۔
 منہج اُن کان ذوق اُن مایہ شوق اُن زامہ باکمال اُن عابد باجمال یعنی مولانا
 شہاب الملک والدین امام حضرت سلطان المشائخ کدَام کرامت و علمت
 و راسے اُن تو اندبو دکہ بشرف امامت سلطان المشائخ مشرف شد و نیچ وقت منظو
 نظر سعادت بخش ایں جنیں بادشاہ ہے کہ بادشاہان جہاں میں محتاج نظر جان بخش
 ابوہریرہ لخطوئے گشت الغرض چوں خدمت لانا شہاب الدین علیہ الرحمۃ
 بدولت ارادت سلطان المشائخ رسید فرمان شد تا خواجہ توح را کہ ذکر او
 میان اقرباے سلطان المشائخ مسطوسست تعلیم کند و جبرہ خورد کہ در میان عجمانہ
 بود و الہ او شد و میان یاران خدمتگاران حضرت سلطان المشائخ پرورش
 مے یافت سالہاد آرزوے اُن بود اگر بنوعی یکبار امامت سلطان المشائخ
 بکند گوے سبقت بدیں دولت از ہم سران خود و بودہ باد الغرض ہر کسے بہت
 دریافت ایں دولت سببے انگشت فاما مقام امامت سلطان المشائخ شیخ زائد
 راستیں صانع قوس و یقیں خواجہ محمد بن مولانا بدرالدین اسحاق نبیرہ شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس مدسره الغریز کہ مناقب ایشان میان
 نبیرگان شیخ شیوخ العالم تحریر یافتہ است مفوض بود و میں شغل دینی خاصہ او گشت
 کسے را جمال تدخل نبود و اگر کسے در غایب ایں بزرگ امامت کردہ بہ نیابت او کرد
 چنانکہ خواجہ موسے برادر خواجہ محمد مذکور خدمت مولانا شہاب الدین رحمۃ اللہ
 علیہ دین باب بخت الد کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ مشورت کرد خدمت والد
 رحمۃ اللہ علیہ فرمود شاہ باید کہ مدام منتظر ایں دولت باشید اگر وقتے خواجہ محمد و خواجہ
 موسے را غیبت شود من با قبایل خادم خواجہ گفت تا شمار بہت امامت پیش
 فرستد بدیں سبب خدمت مولانا ملازمت مے کرد تا وقتے خواجہ محمد و خواجہ موسے
 را غیبت شد فی الحال خواجہ اقبال خدمت مولانا را پیش فرستاد و خدمت لانا
 اسکانے داؤدوسی داشت کہ پرندہ در ہوا و جنب رہ بر زمین بالخان خوش است

و مدبوش مے گشتند خدمت مولانا شہاب الدین دریں امامت قرآتے بغایت
مرفق و خوش خواند چنانکہ سلطان المشائخ را وقتے پیداشت و والد کاتب حروف
رحمۃ اللہ علیہ مے فرمود چوں سلطان المشائخ از نماز فارغ شد و مُصلّے بر کف
مبارک انداخت و در مقام معبود خود رواں شد خدمت مولانا آمد و برپای مبارک
حضرت سلطان المشائخ افتاد شیخ سعدی خوش گوید میّت گردست و
ہزار جاخم برپای مبارکت فشاخم و سلطان المشائخ قامت چوں مضروان را
خم کرد تا سر مولانا را کہ برپای مبارک حضرت سلطان المشائخ نہادہ بود و دراز
در اثنا مے ایں حال مُصلّے از کف مبارک سلطان المشائخ بر پشت لانا شہاب الدین
رحمۃ اللہ علیہ فتاد و اں مُصلّے مولانا شہاب الدین را عطا فرمود و الغرض ہمدراں ایام
خواجہ محمد امام را غیبت زیارت شیخ شیعہ العالم در اجودہین شد مولانا
شہاب الدین بحکم نیابت بدولت امامت سلطان المشائخ مستقیم گشت و تا اں
غایت کہ سلطان المشائخ در صدر حیات بود خدمت مولانا شہاب الدین
از خدمت سلطان المشائخ بشرف امامت تا آخر عمر مشرف بود چوں سلطان
المشائخ بصد جنت خرامید خدمت لانا طرف دیو گیرفت و خلق خدای را دست
بیعت دادن گرفت و در کار اعتقاد و محبت سلطان المشائخ نہایت کوشید
فاما ہم از مولانا شہاب الدین علیہ الرحمۃ روایت مے کنند کہ مے فرمود در اں وقت
کہ خلافت نامہ کتابت مے شد سلطان المشائخ را فرمود کہ تو چرا کاغذ نئے ستانی
پشیمان خوہی شد من عرض دادم کہ بندہ را ہمیں نظر شفقت و مرحمت نمود
عالمیاں بسندہ ہست نیز خدمت لانا شہاب الدین مے فرمود کہ من وقتے
در صحن جماعت خانہ ایستادہ بودم و سلطان المشائخ بالائے بام جماعت خانہ در مقام
مہر و شستہ بود و پیش سلطان المشائخ سید السادات سید حسین کہ عم
کاتب حروف بود حاضر بخد مت سلطان المشائخ خدمت سید حسین عرض
مے کرد اگر بندگے مخدوم از یاراں کسے را اختیار کرد ایں بندگان در غیبت مخدوم

نظر بر آں دارند درین محل سلطان المشایخ جانب صحن جماعت خانه دید و فرمود
 که بارے این جوان چوں خدمت السیادات جانب صحن جماعتخانه نظر کرد دید که
 من ایستاده ام بجز سلطان المشایخ فرمود که من بایں عزیز راعے گویم آبی که
 بجہت وضوے من گرم می کند بیاں آتی قضی کن این جوان رعایت ادب میکن
 و بلب آب میورد وضوے کنه الغرض خدمت لانا شہاب الدین من فرمود چوں
 خدمت السیادات از پیش سلطان المشایخ بیرون آمد مراد را مقام ایستاده
 دید مرحمت فرمود و بشارت مرحمت سلطان المشایخ که در باب من بود رسانید من
 خود را چوں بدیں مرتبه نمیدیدم بخیر مت السیادات گفتم که باز بیا من مسکین طیبست
 آغاز کردے خدمت السیادات بحدے گفت که این مرحمت در حق شما بود
 و عرض کرد کات حروف بر آنجمله یقین است تا خدمت مولانا را بنوعی از حضرت
 سلطان المشایخ اجازت نشده است درین کار دینی شروع نکرده است
 زیرا چه بہم جوہ باوصاف ستیہ موصوف بود گمان آبی نمائند کہ این چنین بزر
 در کار دین بر سلطان المشایخ افترا کن بنوعی اذن شدہ باشد آمیم بر سر
 حرف خدمت مولانا شہاب الدین را رحمۃ اللہ علیہ سماع غلو تمام بود و بہر
 غوا مضل آں وقوفے کلی داشت قصے و بکائے باذوق کردے و از سماع
 راحتی بکمال گرفتے چوں از دیو گیر و شہر و ہلی آمد بعد مدت مدید بر حمت حقیقہ
 پیوست ہم در فناء شہر و ہلی در جوار خانہ خود مدفون گشت رحمۃ اللہ علیہ
 باب پنجم در بیان مناقب فضایل کرامات بعضی یاران اعلیٰ کہ بشرف ارادت
 و قربت سلطان المشایخ نظام الحق و الشریع والمملتہ والدین مخصوص شہر
 بودہ اند و از فلک لای علی تا تحت التریع از شفقت حضرت سلطان المشایخ
 جعل اللہ صدرا بختہ مشواہ در تحت تصرف ایشان بود مصرع و بَنُو حَنِيفَةَ
 کَلَّھُمْ اَحْیَاءُ امیر خسرو خوش گوید مثنوی حضرت امیر خسرو
 از مریدانش رہ روان یقیں

ہر یکے وایے ولایت دیں

از مریدانش رہ روان یقیں

ابو فرزند
 ابو بنیہ کو فی حقیقت
 علیہ السلام
 نیکان و بہت اند

ہمہ شیطان کش و فرشتہ خدم بر سر از شین شرع ساخته تاج ملک حدت بنام ایشان است نام من زان ستودہ کیشاں باد	وزر ویش بر ہوا نہادہ قدم دل شاں عرش و سجدہ شاں معراج بندہ خسر غلام ایشان است حشر من در میان ایشان باد
--	--

منہم آں پیشواے اصحاب طریقت آں مقدم ارباب حقیقت کہ در علم وزند
و دوع و تقویٰ آراستہ و بر سیرت و صورت سلف بود یعنی خواجہ ابوبکر منہ
رحمۃ اللہ علیہ کاتب حروف از والد خود سید مبارک محمد کرمانی سماع دارد کہ خواجہ
ابوبکر منہ مصاحب سلطان المشایخ بود و وصیبت یکدیگر بسیار بودہ اند
و پیش از آنکہ سلطان المشایخ بشرف خلافت شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین قدس مد سرہ العزیز مشرف شو خواجہ ابوبکر گفتہ بود بخدست
سلطان المشایخ چون شما بسعادت خلافت حضرت شیخ شیوخ العالم
شیخ کبیر مشرف گردید من بخدمت شما ارادت بیارم چون سلطان المشایخ بابت
خلافت دیگر سعادت ہاے دو جہانی از حضرت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر مشرف
و در شہر آمد بعد چند گاہ ہر کسے بہمت بیعت التماس کردند و فراموش نمودند فاما
سلطان المشایخ را مطلوب کن بود اگر اول مردے صالح و متقی بدولت
بیعت برسد و ریز کار دینی برکتے باشد بعد سید محمد کرمانی جد کاتب حروف
رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابوبکر منہ را گفت کہ شما را بہمت بیعت بخدست سلطان
المشایخ و عمدہ بود خواجہ ابوبکر گفت آری فاما نعمتے بوقت خلافت یافتن
از خدمت شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر قدس مد سرہ العزیز سلطان المشایخ
یافتہ است اگر آں نعمت را من مواینہ و مشاہدہ کنم بخدست سلطان المشایخ
ارادت بیارم ایں سخن بخدست سلطان المشایخ رسانیدند حضرت سلطان المشایخ
ہیچ نگفت چون چند گاہ ہرین بگذشت قتی جناب سلطان المشایخ از زیار
شیخ الاسلام قطب الدین بخت یار نور اللہ مرقدہ بازگشتہ بود چون در روز

بزرگ که درون شهر دلی است رسید خواجہ ابو بکر پیش آمدہ بود و دید کہ از ناصیہ
 مبارک سلطان المشائخ نورے ساطع شدہ است کہ لمعان آں نور با آسمان
 میر سبجودیکہ خواجہ ابو بکر رحمۃ اللہ علیہ آں نور معاینہ کرد سلطان المشائخ
 را گفت کہ اے مخدوم مراد دست ارادت بدہی سلطان المشائخ گفت کہ اے
 خواجہ ابو بکر شما منتظر برہانے بودہ اید گفت آری ایں ساعت آں برہان
 و آں نعمت در ناصیہ مبارک شما معاینہ کردم سلطان المشائخ بتسم کریم
 در اثناے راہ دست بیعت داد و کلاہ مبارک خود بر سر او نہاد و قبر خواجہ ابو بکر
 ہم در حلیہ سلطان المشائخ در میان چوترہ یاران است رحمۃ اللہ علیہ ایں
 ضعیف گوید رباعی نورے کہ ز پیشانے آں ماہ بتافت * طلعت ندگان مصیبت
 دریافت * یکذّرہ ازاں نصیب ایں بندہ رسید * من توشہ آخرت ازاں خواہم
 ساخت * متہم آں عالم ربانی یعنی قاضی محی الدین کاشانی کہ بوفور علم و حلم
 و زہد و تقوی و روح میان یاران اعلی مشہور بود و ایں بزرگ از دو دمان علم
 و کرامت بود و نہ قاضی قطب الدین کاشانی و ستاد شہر بود و باچندین
 فضائل دولت ارادت حضرت سلطان المشائخ کہ سر ہمہ سعادت ہاست
 آں نیز دریافت شیخ سعدی خوش گوید بیت حریف مجلس با خود ہمیشہ دل مجر
 علی الخصوص کہ پیرایہ بر بستند * و در نظر مبارک سلطان المشائخ عزتے
 تمام داشت و آں زمان کہ بخیرت سلطان المشائخ درآمدے سلطان
 المشائخ قیام تام آوردے و ایں دولت از یاران کم کسے را بود و بوجود ایں
 بزرگ مجلس ہار کشیدے و مشکہاے علمی کہ خدمت قاضی را بود از حضرت
 سلطان المشائخ حل کروے و حکایات اہل طریقت در موزات عشق
 و سوالات و جوابات لطایف بسیار بودے چنانکہ شممہ ازاں در کتاب محل
 خود کتابت یافتہ است در نظر صاحب دلائل عالم خواہد آمد و بعضے یاران را کہ بجد
 سلطان المشائخ محل نشستن بنودے منتظر رسیدن قاضی محی الدین

مہتمم

کاشانی سے بودند تا بطغیل میں بزرگ در مجلس سلطان المشایخ نے نشستن
 و ذوق ہائے گرفتند و خدمت قاضی محی الدین بری از تکلف بود و طریقہ اہل
 سلف داشت ہم در ابتداء ارادت از تعلقات نیامی دست بد او مثال ادرار کہ
 مایہ دانشمندان است بخد مت سلطان المشایخ آورد و بارہ کرد و فقر و محاجہ
 پیش گرفت چوں مدتے بریں برآمد و بیشترے افعال خیر و خدمت قاضی سلطان
 المشایخ مشاہدہ کرد و معرض خلافت خود داشت بدست مبارک خود کاغذے
 نوشت نسخہ آں این است بسم اللہ الرحمن الرحیم ہے باید کہ تارک دنیا باشی بسو
 دنیا و ارباب دنیا مال نشوی و دیہ قبول کنی و صلہ با دشنامان نگیری و اگر مسافر
 بر تو رسد و بر تو چیزی نہا شد این حال را غنیمت و نعمت شمری از نعمتہای الہی
 فَإِنْ فَعَلْتَ مَا أَمَرْتُكَ فَعَطِي بِكَ أَنْ تَفْعَلَ كَذَلِكَ فَأَنْتَ خَلِيفَتُنِي وَ
 أَنْ لَكَ تَفْعَلُ فَإِنَّ اللَّهَ خَلِيفَتُنِي عَلَى الْمُسْلِمِينَ منقول است چوں شد
 فقر و فاقہ خدمت قاضی را بسیار شد و اتبلع قاضی کہ در ناز و نعمت ہا
 و کسوت ہاے پاکیزہ خو گرفتہ بودند قاضی را در غلبہ اشتہار و معتقدے ہما
 و ماثر بزرگے خدمت قاضی بغیر خواست او بخد مت سلطان علاء الدین
 بیان کرد سلطان فرمود قضاے او وہ کہ موروث قاضی محی الدین
 بالانعامات و قریات بسیار بد و مفوض دارند چوں میں خبر بقاضی رسید دیدن
 حضرت سلطان المشایخ آمد و این کیفیت عرض داشت کرد کہ سلطان
 بغیر خواست من این چنین فرمانے دادہ است تا فرمان مخدوم چہ باشد
 سلطان المشایخ بجز و شنیدن این معنی از خدمت قاضی برنجید و فرمود
 کہ البتہ مثل تمنی در خاطر تو گذشتہ باشد انگاہ این معنی برائے تو پیش آ و ردہ اند
 این سخن فرمود و توجہ و تلمظ در باقی کرد الغرض خدمت قاضی را بدین سبب
 حیاتے منقض و روزگارے مشوش پیش آمد و یحییٰ گویند کہ آں کاغذ حضرت
 سلطان المشایخ بدست نوشتہ دادہ بود باز طلبید و در گوشہ نهاد و تا

پس اگر
 یعنی تو چیز را کہ
 فرمودیم نہا پس
 گمان من بتو
 است کہ بکنی
 بچنان پس تو
 خلیفہ ما هستی و اگر
 نکردی تو موافق
 فرمودہ پس اللہ
 خلیفہ ما است بر
 مسلمانان ۱۲

و تا یک سال مزاج سلطان المشائخ بر قاضی متغیر بود چوں یک سال تمام بگذشت
 بعد مزاج سلطان المشائخ بر قانون قدیم باز گشت خوش شد و خدمت قاضی
 تجدید بیعت ارادت مشرف گشت الحمد لله علی ذلک فاما خدمت قاضی هم
 در حیات سلطان المشائخ بر حمت حق پیوست رحمة الله علیه منہم اں مقتدا
 علما اں پیشوا صلحا متبع کثرت علوم و استاذ زمانہ اں متبیین بکشف
 دقایق و در وقت خود یگانہ یعنی مولانا وجیہ الدین پانکی کہ در زہد و ورع و
 تقوی و شدت حجاب و ترک و تجرید در زمان خود مثل نداشت و ثمرہ از
 فضائل اں بود کہ بدولت ارادت سلطان المشائخ قدس سرہ مشرف
 گشت و قتی ایں بزرگ مے فرمود کہ من در پانی پت میرقم در اثنای راه
 صوفیہ را دیدم پیدا شد در دل من نوعی انکار آورد اں صوفی گفت
 یا مولانا چیزے مشکل داری و مرا از علیہ شبہات ماندہ بود ہر یکے مگفتم
 او جواب موعجہ گفت چنانکہ خاطر من مے آسود تا اں حد کہ سلاہ قضا و قدر
 را ہم بیان شافی فرمود بعد اتمام بحث پرسید تو میر کیسی گفتم من مریض
 سلطان المشائخ نظام الحق والدین قدس سرہ العزیز او گفت شیخ
 نظام الدین قدس سرہ العزیز قطب است منقول است کہ وقتے خد
 مولانا وجیہ الدین رحمة الله علیه بزیارت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الیہ
 در اجودہن رفتہ بود چوں نزدیک روضہ شیخ شیوخ العالم زمین بس
 کرد و نشست آوازے از روضہ برآمد کہ خوش آمدی ابو حنیفہ پانکی
 و ایں بزرگ ہرگز کتابے بر خود نداشتے و بوقت سبق گفتن فحول علما
 بزانوے ادب بخدمت مے نشستندے نسخہ بدست نگرقتے و ہر بار بختے
 کہ تقریر کردے کرت دیگر ہماں بحث بقریر دیگر فرمودے منقول است
 کہ خدمت مولانا را باہتر خضر ملاقات بود بحکم اشارت او بشرف ارادت
 سلطان المشائخ مشرف گشتہ وقتے کہ ایں بزرگ بخدمت سلطان المشائخ

آمدے در جامعہ خانہ بودے بر مایہ ہشتے روزے کفشہاے پائے ایں بزرگ را از جامعہ خانہ کسے برد
 ایں خبر بخندت سلطان المشائخ رسانیدند سلطان المشائخ کفشہاے خاص پائے مبارک
 خویش بمولانا داد خدمت مولانا آن کفشہاے پائے مبارک خاص دست کردہ تقبیل کنناں
 بیرون آمد و کوہ ستار مبارک فرو داد و کفشہاے پائے مبارک حضرت سلطان المشائخ در کوہ
 مبارک پیچید بر سر دست پابرہنہ در خانہ رفاں شد ہر کسے از یاران گفتند سلطان المشائخ کفشہاے
 پائے مبارک خود کہ شمار احکا کردہ است براے آنکہ در پائے پوشید پائے برہنہ نزدیک خدمت مولانا
 فرمود کہ ایں تاج سرست کہ امروز از حضرت سلطان المشائخ انعام من شدہ است مرا بچل لیا لے آں
 باشد کہ در پائے کھم ایں سعادت برابر سر کردہ و فرمایم ہر بزرگے خوش گوید عیت در بنگا آنجا کہ ترا حلقہ گوشت
 در چاکری آنجا کہ ترا پائے مرا سر و الغرض بخندت سلطان المشائخ رسانیدند
 کہ مولانا وجیہ الدین بچنین کردہ سلطان المشائخ فرمودہ مولانا را بگوئی تا ہم اینجا
 بزیارت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار قدس اللہ سرہ العزیز برو و مولانا بزیارت
 شیخ الاسلام قطب الدین رفت ہم در مقبرہ شیخ الاسلام قطب الدین کفشہاے
 پائے خود یافت و تنے مولانا وجیہ الدین بخندت سلطان المشائخ مے آمدند
 چوں در میاں باغات کرہ رسید دید پیرے در صورت زما و دوزرے عبا و تنجا
 بردوش و عصا بردست تسبیح در گردن پیش آمد سلام گفت آغاز کرد کہ من مرد کام
 از دور دست رسیدہ مرا در ہر علمے مشکلی ماندہ است میخواہم از تو حل شود مولانا
 وجیہ الدین فرمود کہ نیکو باشد آں مرد و تقریر و انشنان سوالات آغاز کرد و مولانا
 وجیہ الملک جواب مے گفت و در تمییز مے شد کہ ایں مرد از شہر نیست چندین علوم
 از کجا حاصل کردہ است چوں از بحث فارغ شد مولانا وجیہ الدین را پرسید
 کہ شما کجا میرید مولانا فرمود بخندت سلطان المشائخ نظام الحق الدین
 آنم و گفت کہ سلطان المشائخ نظام الدین چنداں علمے ندارد من او را
 بسیار دیدہ ام شما با چندین علوم پیش او کجا میرید مولانا گفت کہ خیر مولانا اینہا
 چہ مے فرماید سلطان المشائخ بجز است و دروئے مبارک او از علم من کدنی

آراسته است باز آن مرد گفت که کرات با شیخ نظام الدین ملاقات کرده ام و چند
علم نذر در بر و کجا میروی مولانا و جیل الدین گفت لاجول و لا قوه الا بالله مولانا ازینها مگو
همینکه کلمه لاجول و لا قوه مولانا و جیل الدین بیاں را مذاکرات مرد نزدیک شده سخن گفت
و در شده مولانا و جیل الدین دوم بار کلمه لاجول گفت این مرد دورتر شده چنانکه مولانا
را معلوم شد که آن مرد شیطانست کلمه لاجول مکر گفتن گرفت بحمدی که از پیش تخاصم
شده چون خدمت مولانا بنجست سلطان المشایخ رسیده پیش از آنکه این ماجرا
عرض میدارد بنویس باطن فرموده که مولانا آن مرد و انیکو شناختی و الا او راه تو زده بود
منقول است که طعانی که غدا می مولانا بودی اسباب آن خود آوردی و در
دیگ حکمت پخته چنانکه از آسیب بچ آفریده بدان نرسیدی و میرا بنی ستم و دستار
میان بستی و جامه های مبارک بیشتر حال شکر رنگ می بود و بعضی غافلان روش
خدمت مولانا و جیل الدین بنجست نسبت کردی و خدمت ایشان در کمال علم و عقل
بودند شیخ سعدی خوش بیعت سعدیان نزدیک را می عاشقان و خلق مجنون اند
و مجنون عاقل است و آخر الامر از دار دنیا می نهد از رحلت کرد و دیدار القار پیوست
و بر سر حوض شمس در حظیره قاضی کمال الدین صدیهاں مرحوم و قتلغخان مرحوم
که ایشان نسبت شاگردی داشتند بالادست هر دو بزرگ مدفن یافت رحمة الله علیه
سنتیم آن فضل زما دکان زین عبا و مولانا فخر الملة و الدین مروزی که بحال مع
و کمال تقوی آراسته بود و حافظ کلام ربانی و از مصاحبان و مریدان سابق
سلطان المشایخ بود و آخر عمر بنجست سلطان المشایخ و رعایا پور ساکن
شد و بمبالغه تقوی به نهایت ترک و تجرید کوشید و پیوسته کتابت کلام مجید کرد
و از اختلاف خلق مجرور زیست و در غایت عظمت و کرامت بود و بامردان غیب
ملاقات داشت و متقی این بزرگ بنجست سلطان المشایخ می گفت که مرا شکی
غالب شده بود و پیش من کسی نبود که آب بطلم کوزه آب پراز غیب پیدا شد آن
کوزه شکستم آن بنجسته شد و گفتم که من آب کرامت خواهم خور و حضرت سلطان المشایخ

منقول

سنتیم

فرموده که بایستی خوراک کرامت لا یؤذ ازینها بسیارے باشد و متے من غیر خوراک
 که شانه کنم پیش من کسے نبود که شانه بیارد و دریں میان دیو و پشگافت از دیو و شای
 بیروں آمد بستم و شانه کردم سلطان المشایخ رقعہ بخط مبارک خود بکتاب این
 بزرگ و بیان محبت رب العالمین و قلم آورده بود و دریں کتاب در نقطہ ایست
 تحریر یافته است در نظر مبارک حجاب و رگاہ بے نیازی خواهد آمد آخر الامر جمیع
 این بزرگ نقل کرد ہم در خطیرہ سلطان المشایخ در چو تر و یاراب من یافت
 علیہ منہم آل عالم علو دینی آں صاحب اسرار یقینی یعنی مولانا فصیح الدین
 که بو فور علم و فضل و تقوی و ورع آراسته بود و از بیشتر یاران اعلی و ارادت سابق
 بود و در مجلس سلطان المشایخ اکثر سوالات علمی و استکشاف رموزات عالم
 او کردے و بجوابهاے شافی مشرف گشتے و در آوان تعلم خدمت مولانا فصیح الدین
 و قاضی محی الدین کاشانی در خدمت یکدیگر بسیار بودند و در مجلس مولانا
 شمس الدین قوشچی و طبقہ اول علم اصول فقہ تحقیق کرده و میان علما بو فور علم
 و ذکاے طبع مشہور گشتے چون بفضل ربانی جذب رحمانی خدمت مولانا فصیح الدین
 را در بر و خواست در راه حقیقت شروع کند و آں علم را بعمل مقبول گرداند از مجلس
 منزوی شد و اندک تعلق و تعلیم فرزندان ملک بیکرس بار یک سلطان غیاث الدین
 بلبن که سبب نفقہ ضروری فرزندان داشت ترک داد و نظر بر کرم حق داشت
 فرزندان مولانا مزاحم شدند که ترک تعلیم گرفتاری حال قوت چه خواهد بود مگر از زیر
 مصطلع چیزے پیدا خواهد شد الغرض مولانا را یارے بود چوں ترک و تجرید مولانا
 را شنید چند تنکہ آورد و زیر مصطلع مولانا نهاد چوں آں یار باز گشت خدمت مولانا
 حرم محرم خود را طلبید گفت بیا چیزے زیر مصطلع است بردار چوں ازین حال
 قاضی محی الدین کاشانی را تحقیق شد دیدن خدمت مولانا آمد از حال ترک و
 تجرید بحق مشغول گشتن روشن شد باز گشت بعد چند روز خدمت مولانا فصیح الدین
 دیدن قاضی محی الدین کاشانی رفت بعد ملاقات قاضی محی الدین گفت که

من کتابے در سلوک مشائخ مطالعہ سے کردم در اس کتاب دیدم کہ روز قیامت
 اَمَّا وَصَلْتُ نَاسًا ہر کسے از خلائق زیر علم بزرگے کہ برو پیوند کردہ ہست خواہد بود
 و مراد در خاطر گذشت کہ من دست بزرگے از بزرگان دین بگیم و سعادت آخرت
 خود را در حمایت او اندازم اکنون ما را واجب است کہ در طلب بزرگے از بزرگان
 دین شوم و بخدمت او بیعت کنم و در اس ایام صد بزرگ پیش صاحب دعوت و ارشاد با وفور کرامات و
 شہر بودند و این ہر دو بزرگ در اندیشہ و اجتہاد اس شدند کہ مہد کلام بزرگ شوند ہم دین میان دو خاطر
 ایشان گذشت کہ سید است پس بزرگ و صحبت مشائخ کبار در تہذیب و برویم و انو پیکیم بہر کہ او
 اشارت کند برو پیوند کنیم چوں بخدمت اس سید رفتند و کیفیت خود باز نمودند او گفت بارے
 سلطان المشائخ نظام الحق و الدین خلیفہ شیوخ العالم فرید الحق و الدین
 قدس سرہما عزیز کہ بوفور علم و کمال عمل و عقل و عشق و وود و ذوق آراستہ است
 و در اس ایام سلطان المشائخ در غیاث پور آمدہ سکونت کردہ بود و اس ہر دو
 بزرگ در غیاث پور آمدند چوں بسعادت قدسوس و بشرف مکالمہ مشرف
 گشتند بخدمت سلطان المشائخ عرض داشت بیعت نمودند سلطان المشائخ
 فی الحال قاضی محی الدین کاشانی را دست بیعت داد و مولانا فصیح الدین را
 گفت کہ در باب شما از شیوخ العالم ہر سہ مجرب و استماع اس سخن مولانا در عالم
 تجر افتاد کہ شیوخ العالم بر حمت حق پیوست سلطان المشائخ چگونہ خواہد
 پرسید این معنی در خاطر گذرانید و سہ گفتم و روسے بر زمین آوردند و باز گشتند چوں
 کرت دوم بخدمت سلطان المشائخ پیوستند سلطان المشائخ فرمود کہ مولانا
 من کیفیت شما بخدمت شیوخ العالم گذرانیدم در محل قبول افتاد شما
 بیعت کنید چوں خدمت مولانا بدولت بیعت رسید از سلطان المشائخ سوال
 کرد کہ مخدوم شیوخ العالم بار بقای پیوستہ مخدوم از کہ پرسید فرمود کہ در ہر کار
 کہ مرا تر و دبیش آید از شیوخ العالم ہر سہ و حکم فرمان ایشان کار کنیم الغرض
 خدمت مولانا بفضائل بسیار و عبادت و زہادت و لطافت بیشمار آراستہ بود

و همچنین گویند هم در حیات سلطان المشایخ مجاز گشته بود بر محبت حق پیوست رحمت الهی
 علیه منتهم آن سلطان الشعرا برهان الفضل امیر خسرو شاعر رحمت الهی علیه که گوے
 سبقت فضل از متقدمان و متاخران برده بود و باطن صاف داشت طریقه
 اهل تصوف در صورت و سیرت او پیدا بود اگر چه تعلق به بادشاهان داشت فاما
 از آنها بود که گفته اند مصلح مکر بخد مت سلطان به بند و صوفی باش و کاتب حرف
 از والد خود رحمت الهی علیه سلام دارد که من فرمود در آن روز که امیر خسرو تولد شد
 در جوار خانہ امیر لاجپن پدر امیر خسرو دیوانہ بود صاحب نعمت پدر امیر خسرو
 امیر خسرو را در جامہ پیچیدہ پیش آن دیوانہ برد دیوانہ فرمود آوردی کسے را که
 دو قدم از خاقانی پیش خواهد بود الغرض چون بعد بلاغت رسید بشرف اراک
 سلطان المشایخ مشرف گشت و با انواع مراحم و شفقت مخصوص گردید و بنظر
 خاص ملحوظ شد و در آن ایام سلطان المشایخ در خانہ کراوت عرض جدا دین
 امیر خسرو نزدیک دروازہ مندرہ پیلے بود امیر خسرو در آن ایام در آغاز شعر
 گفتن بود ہر نطقے کہ گفتے بخد مت سلطان المشایخ گذرانیدے تا روزے
 حضرت سلطان المشایخ فرمود طرز صفایان بگوے یعنی عشق انگیز و
 زلف و خال آمیز از آن روز باز کہ امیر خسرو علیہ الرحمۃ در زلف و خال بتا
 پیچید و آن صفات دل آویز را بنہایت رسانید بعدہ دیوان بتدی و تہی
 برابر قاضی معز الدین پایچہ پدر مولانا رفیع الدین پایچہ بخد مت سلطان المشایخ
 بنام گذرانیہ و رموز و اشارات آن تحقیق کرد و از میان شعراے ہم پیش
 بادشاہان بلند مرتبہ مشہور گشت و با اعتقاد صادق در محبت سلطان المشایخ
 بعدے کوشید کہ شایان محرمیت اسرار آن حضرت گشت روزے در مدح سلطنت
 المشایخ پیش سلطان المشایخ شعرے گذرانید فرماں شد کہ چہ مے خواہی چو
 ہوں سخن در نظم داشت شیرینی سخن خواست فرمان شد کہ آن طاس شکر نہ زیر
 کہٹ است بیارو بر سر خود تار کن و قدرے ہم از آن بخور امیر خسرو و بچنان

محرر

مدارالطیقت لباس طامشیت
 کز خدمت سلطان بہ بند و صوفی باش
 صبح اولیست

کرد لاجرم شریخی سخن او شرق و غرب عالم گرفت و فخر شعراے سلف و خلف گشت
 و دیدیں درخواستے کہ او کروا جابت مقرون شد تا آخر عمر پشیمانہا خور و کہ چرا بہتر از
 نخواستم از کتبے کہ انشاے او کتابخانہ پر گشت و اگر کتابے تمام کر دے و بخدمت
 سلطان المشایخ گذرانیدے سلطان المشایخ آں کتاب بردست کر دے
 و فرمودے کہ فاتحہ بخوانیم و پچنان بردست امیر خسرو بدادے و وقتے بودے
 کہ باز کر دے و چند سطرے نظر فرمودے اینہم براے کمال حال امیر خسرو
 بود تا او یفن شعرے فریفتہ نشو و دنبال کارے بہتر ازیں باشد و اوقات ایں
 بزرگ معمور بود و ہر شب بوقت تجہیز و تکوین کلام اللہ خواندے روزے سلطان
 المشایخ از و پرسید کہ ترک حال مشغولیا چیست عرض داشت مخدوم چند گاہ شاہ
 کہ بوقت آخر شب گریہ مستولی میشود سلطان المشایخ فرمود اکھبر اندکے ظاہر
 شدن گرفت و سلطان المشایخ چندیں رقعات متضمن ذوقہا بخط مبارک
 خود بجانب امیر خسرو در قلم آورده است چنانکہ فوائد آں دریں کتاب محل ثبت
 افتادہ امیر خسرو را بخدمت سلطان المشایخ محلے و قریبے تمام بود بہر وقت
 کہ خواستے پیش رفتے و در کل امور مشورت با او بودے و اگر از یاران اعلیٰ کسے
 را درخواست بودے امیر خسرو رائے گفت تا او بگذرانیدے چنانکہ در ذکر شیخ
 نصیر الدین محمدیو تحریر یافته است مرحمت ہے سلطان المشایخ کہ در باب
 امیر خسرو بود از کتابت کردہ نسخہ آں اینست یکبار سلطان المشایخ ایں بندہ
 را فرمود کہ من از ہمہ تنگ آیم و از تو تنگ نیایم دوم بار گفت از ہمہ کس تنگ آیم
 تا حدے کہ از خود ہم تنگ آیم و از تو تنگ نیایم وقتے مردے بخدمت سلطان
 المشایخ درخواست و جرات نمود کہ از اں نظر پاکہ و حق امیر خسرو است یکے
 در کار من کن و در حضور او چاہی نہ فرمودہ و باندہ را گفت آنوقت در خاطر من میگذشت
 کہ میخواستم آں مرد را بگویم کہ آں قابلیت بیار و وقتے بر زبان خواہ رفت کہ دعائے
 من بگو کہ بقائے تو موقوف است بر بقائے من باید کہ ترا پہلوے من و فن کنند

ایں سخن کرات بخیرت ایشان یاد داده شده است و ایشان فرموده بچنین
 خواب بود انشاء اللہ تعالیٰ و خدمت خواجہ بایندہ عہد خداے کرده است ہر گاہ ہشت
 بخوابندہ را برابر خود در ہشت برد انشاء اللہ تعالیٰ و قتی خواجہ در خواب دید
 گوئی در پایان مندرہ پل نزدیک دروازہ پیش خانہ شیخ نجیب الدین متعل
 آئی رواں شدہ است بغایت روشن و صافی و دعا گو در دو کاسچہ بلند بر شستہ است
 و قتی بغایت خوش امید وارے پیدا شدہ و چنان رفتے در خاطر من گذشتے
 و برے تو از خدا نعمتے کہ ما مطلوب باش خواستہ ام میدانم کہ دعا مستجاب شدہ
 است و تو آں حال پیدا خواہ شد انشاء اللہ تعالیٰ و بندہ و قتی از زبان مبارک
 خواجہ شنیدہ ام کہ فرمودند کہ امشب در سر دعا گو فرو خواند کہ خسرو نام درویش
 نیست خسرو را بنام محمد کاسہ لیس خوانید از غیب بندہ را ایں خطاب آمدہ است
 و مخبر صادق صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اخبار کردہ بدیں اسم بندہ امید و نعمت ہا
 ابدی است انشاء اللہ تعالیٰ بندہ را خواجہ ترکا اللہ خطاب کردہ است و چندین
 فرمان موشح و مفرین بخط مبارک ایشان بدین خطاب در حق بندہ مبدول بود
 و بندہ آں را لغوید ساختہ تا بوقت دفن برابر بندہ باشد فرداے قیامت رحمان
 بحق من بیچارہ ہاں کا غدا ما بخشاں انشاء اللہ تعالیٰ الکریم ایں بیت ہم از نفس
 ایشان شنیدیم ہم بیت و پیش تو اے از ہمہ کس بسکہ منم * در راہ غمت کمینہ
 تر خس کہ منم * خواجہ بندہ را طلب فرمود چوں بندہ پیش رفت فرمودند کہ خواب
 دیدہ ام بشنو بعد از اں بزبان مبارک ایشان گہشت کہ شب آدینہ در خواب
 مے بینم شیخ صدر الدین پس شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریاے علیہ الرحمۃ پیش
 آمد من بتواضع بلینے پیش آمدم او خود چنداں تواضع نمود کہ نتوان گفت در اثناے
 آں مے بینم لو کہ خسروے از دور پیدا شدی و نزدیک ما آمدی و بیان فرمت
 آغاز کردی ہمدینمیان صالح ہوں با ناگ نماز گفت از خواب بیدار شدم
 چوں ایں خواب تقریر فرمودند گفتند بگر ایں پیہ مرتبہ باشد بعداں من بیچارہ

از سرزاری و نیازمندی عرض داشت کردم که من کناس را چه حد آن مرتبه باشد
 که آخر داده شماست خواجہ را ازین سخن گریہ گرفت با و از بلند گریست بندہ نیز از گریہ
 سخت ایشان در گریہ شد بعد از ان خواجہ فرمود تا کلاہ خاص دادند بدست
 مبارک خود بندہ را لباس کرد و فرمود کہ میباید کہ کلمات مشایخ بسیار در نظر داری
 سلطان المشایخ از غایت شفقته کہ در باب امیر خسرو داشت این دو بیت
 فرمود من انشائے حضرت الشیخ ۵ خسرو کہ بنظم و نشر مثلش کم خاست ۶
 ملکیت ملک سخن آن خسرو راست ۷ آن خسرو ماست ناصر خسرو نیست ۸ زیرا
 کہ خدائے ناصر خسرو ماست ۹ سبحان اللہ کہ دام مرتبہ بہتر ازین تواند بود کہ بزرگان
 و وزیران حضرت سلطان المشایخ قدس السدسہ العزیز در وصف امیر خسرو گذشت
 زہے کمال عظمت امیر و شفقت و پرورش حضرت سلطان المشایخ قدس
 سرہ العزیز باز آیم بر ذکر امیر خسرو رحمۃ اللہ علیہ وقتے در غیاث پور در خانہ والد
 کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ امیر خسرو دعوتے دادہ بود سلطان المشایخ و
 بزرگان شہر در آن جمعیت حاضر بودند بہلول قوال در صورت این غزل حسین
 میگفت نظم زہے تر کہ کہ از خمہاے ابرو ۱۰ کماں پیدا کن پنهان ز ندبیر ۱۱
 بگوش مدعی کسے جائے گیر ۱۲ و مزامیرے کہ ہست اندر مزامیر ۱۳ الغرض چوں
 سماع فروداشت کردند امیر خسرو غزل خود آغاز کرد چوں مطلع بخواند بستہ شد
 غزل شیخ سعدی آغاز کرد بیت معلت ہمہ شوخی و دلبری آموخت ۱۴ جفا و
 ناز و عتاب و ستکبری آموخت ۱۵ این غزل تمام بقامرق بخواند بعدہ از و پرسیدند
 چہ حالت است کہ ہر بار غزل خود بخوانی بستہ میشوی گفت چنداں معنی ہجوم
 مے آورد کہ در ضبط آن حیراں میشوم آخر الامر امیر خسرو برابر سلطان غیاث الدین
 تغلق در لکھنوتی رفت در غیبت او سلطان المشایخ بصد جنت خرامید چوں
 از ان سفر باز آمد روئے خود سیاہ کرد و پیراہن پارہ در میان خاک غلطاں پشیر
 در خطیرہ سلطان المشایخ آمد مصرع جامہ دراں چشم چکاں خون دل رواں ۱۶

بعدہ گفت اے مسلمانان من کدام کس باشم کہ برائے انجینیں بادشاہ ہے بکریم فاما
برائے خود کریم کہ بعد از سلطان المشایخ مراجعند ایں بقائے نخواہد بود و بعد
ششماہ بنیست و بر حمت حق پیوست و در پایان روضہ سلطان المشایخ
دفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم اں جمال زہاد اں پیشواے عباد اں سالک
طریق و رع و تقویٰ اں طالب و صلت مولیٰ یعنی مولانا جمال الملئہ والدین
مشغول بعلوم ربانی و مشاہدات جمال رحمانی میان یاران اعلیٰ مشہور بود
و مشغولی باطن مبارک ایشان بحدے بود کہ در مجلس سلطان المشایخ
چنان مشغول بودے کہ از خود خبر نداشتے سلطان المشایخ مے فرمود
کہ مولانا جمال الدین را وقت مے باشد کہ اورا از غیر حق یاد مے آید و ایں
نفس سلطان المشایخ در باب مشغولی یاران اعلیٰ در باب او بود ہر گزینہ
ہم بدایں خطاب مخاطب شد و ایں ہم در حیات سلطان المشایخ بر حمت
حق پیوست منہم اں شیریشہ تصوف اں عاری از تکلف یعنی مولانا
جلال الملئہ والدین اود ہی کہ بزہد و ورع و ترک و تجرید موصوف بود ہم از
ابتداتا انتہا تر گے یکبارگی داشت و از غوغائے دنیا زار ماندہ گوشہ گرفت
و عبادت خداے و محبت سلطان المشایخ مشغول شد و ایں بزرگ
از پیشتر یاراں او دہ در ارات سابق بود و نزدیک ہمہ معطم و مکرم وقتے از
یاران اعلیٰ کہ از او دہ بودند اتفاق کردند اجات تعلم و بحث کردن از
سلطان المشایخ بستاند اگر چہ ہر یکے از ایں یاراں عالمے بتجربہ بود فاما بحکم فرمان
سلطان المشایخ مشغول یا دحق شد لیکن ہوں نیکار کہ عمرے بدایں مشغول
بودند باعث مے شد الغرض مولانا جلال الدین را برآں آوردند کہ درین باب عرضہ
کنند چوں ایں بزرگاں بخدمت سلطان المشایخ حاضر آمدند و در مجلس حضرت سلطان
المشایخ صفت کبریائے حق جل و علی سلطان المشایخ تجلی کردہ بود و از ہیبت اں بسیار یاران
اعلیٰ را مجال نطق نبود مولانا جلال الدین محل کلام داشت تا عرضہ داشت کہ و مخدوم اگر

فرمان باشد یاران وقت و قسے بخشے کنند سلطان المشائخ دانست کہ این سوال ہمہ
 یارانست کہ حاضر آمدہ اند فرمود کہ من چکنم ہر از ایشان مطلوبے دیگرست و ایشان
 ہنجو پیاز پوست در پوست اند کاتب حروف از جواب سلطان المشائخ استنباطے
 کردہ است یعنی مغز ندارد نہ مقدار علم کہ براسے اینکار کہ در آں شروع کردہ اند
 حاجت باشد حاصل کردہ و مطلوب از آں علم عمل است و محبت باری تعالے بمنزلہ
 مغز است و انسچہ جزو پوست بمنزلہ پوست از اینجا است کہ شیخ نصیر الدین محمود
 مے فرمود کہ وقتے مولانا شمس الدین یحییٰ و این ضعیف بخدمت سلطان المشائخ
 یکجا نشستہ بودیم سلطان المشائخ مولانا شمس الدین را فرمود کہ لب بر بند سی
 و در بر بند سی و نیز روایت کنند کہ مولانا وجیہ الدین پائلی را نیز سلطان المشائخ
 فرمودہ بود کہ مولانا میان تو و میان خداے تعالے ہمیں زباں مانده است
 انقض چند روز ذات ملک صفات خدمت مولانا جلال الدین را زحمت شد
 و از دار فنا بدار بقا رحلت فرمود رحمۃ اللہ علیہ منہم آں صورت صفا آں سیرت وفا
 خواجہ کریم الملتہ و الدین سمرقندی المدعو بہ بیانہ کہ در کلام اخلاق مثل خود در
 آفاق نداشت ظاہر و باطن این بزرگ باوصاف اہل تصوف آراستہ بود و
 فضائل بسیار و علوم پیشمار و طبعے فیاض در غایت لطافت و عقلے بحال در نہایت
 فراست داشت و این ہمہ ثمرہ آں بود کہ در سلک ارادت سلطان المشائخ
 منسلک بود و محبت آنحضرت از صفاے اعتقاد محکم گرفت و بنظر خاص سلطان
 المشائخ ملحوظ گشت تا از غایت کرمے کہ سلطان المشائخ را در باب این بزرگ
 بود و بوسیلہ آنکہ پدر بزرگوار او خواجہ کمال الملتہ و الدین سمرقندی کہ وزیر اقلیم
 خراساں بود بزرگے خوش گوید بلیت بتقدیر بے اشارت راسے رفیع او و در حین
 وجود نیار و در ہیج شے بواقع در دیار ہندوستان آمدہ با انواع مراجع بادشاہ
 ہند مخصوص گشتہ از ملتان تا ہالنسی چنانچہ دیپالپور و اجودہن و غیر ذلک جوالہ
 اوشدہ او مرید شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین شدہ دختر خواجہ محمد پسر سی

نبیرہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز بحکم اشارت سلطان
 المشایخ در حبالہ شیخ کریم الدین مذکور آمدہ و بقربیت آن خاندان کرم مکرم گشت
 و بیشتر حال در غیاث پور میاں یا ران اعلیٰ عمر عزیز گذرانیدہ بواسطہ لطافت
 طبع و نظم و پذیر و ہمت بلن و خوب طبعان اسیر محبت او گشتند چنانکہ خواجہ ضیاء الدین
 برنی علیہ الرحمۃ بیشتر نسخہ غریب در ہر علمے کتابت کردہ و بخد مت اس بزرگ رسانیدہ
 مہربون کرم آن کریم گشتہ و امیر خسرو و امیر حسن با این بزرگ اخلاص تمام داشتند
 و بعد نقل سلطان المشایخ با سلطان محمد تغلق انار سدیرانہ بطلب سلطان
 ملاقات کرد و با انواع مراحم مخصوص گشت تا بخطاب شیخ الاسلام و وزیر اسے ملک
 سنگا نوہ مخاطب شد و در آن دیار رفت و امور و مہمات مسلمانان آن دیار را
 بعقل کامل خود بر جاؤہ معدلت باز آورد و کاتب حروف این بزرگ را در صحبت
 مولانا فخر الدین نرادی خلیفہ سلطان المشایخ دریافتہ بود جمالے با کمالے
 داشت و بہ زبانی صلیحی آراستہ و بجماعت ہائے خاص صحبت یافتہ سلطان
 المشایخ مشرف شدہ آخر الامر دستگا نوہ بجوار رحمت رب العالمین پیوست
 و خاک ادا موز تو تیا رے خلق آن دیار است رحمتہ اللہ علیہ و از این بزرگ خلفے
 ماند کہ ذات عظیم المثال و محبوب اہل محبت است و فیاض طبع او کاشف غوامض
 حقائق معرفت و نوک قلم او غرض سخن را چنان مے نگار و کہ ازاں چشم ہائے معانی
 مے کشاید بزرگے خوش گوید بیتی چہ آتش است ندانم ضمیر او یارب چہ کہ نقد سگائے
 معنی از و عیار گرفت چہ یعنی شیخ زاوہ معظم احمد بن کریم نبیرہ شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز خواجہ حکیم شناسی خوش گوید بیتی
 در کتبہ بو حنیفہ کوفی و در و جہو شانی صوفی و کاتب حروف با این بزرگ
 زادہ بر حکم محبت اسلاف و بواسطہ طبیعت صاف محبت از جاں دار شیخ سعدی
 خوش گوید بیتی بجانن کز میان جاں چو جانن دوست میدارد و بخت دوستی
 جانان کہ با در و اسو گندم و برادر عزیز او کہ دلہائے دوستان طالب دیدار

فرحت انگیز دوست یعنی شیخ زادہ کرم نظام الملئہ والدین کہ ذات پسندیدہ او
 صورت معنی است شیخ سعدی خوش گوید بیست این لطافت کہ تو داری ہمہ دہا
 بفریبہ چہ این لطافت کہ تو داری ہمہ غمہا بزاید منہم آں ملک الملوک فضلا آں
 بلطافت طبع دلربا یعنی امیر حسن علاء سنجر کی غزلیات جگر سوزا و محقق دہاے
 عاشقاں آتش محبت بیروں سے آورد و اشعار دلپذیر اورا ختم بدہاے سخنور
 میرساند و لطائف روح افزاے او مایہ اہل ذوق است و سخن این بزرگ چاشنی
 شیخ سعدی دارویتی دینے گفتہ است بیست حسن گلے ز گلستان سعدی
 آورده است کہ اہل معانی گلچین آں گلستانند و این بزرگ پیوستہ میان
 شعر و سخن و تجمل بود و یکسے لطیفہ و نظمے بدیہ بہتر از و نگفت و بادشاہاں و
 بادشاہ زادگاں گوش ہوش بر لطائف او میداشتند و سہمہ سعادت ہاں بود
 کہ در سلک بندگان حضرت سلطان المشایخ منسلک شد و بنظر خاص سلطان
 المشایخ مخصوص گشت و تھے این بزرگ بخدمت سلطان المشایخ آمد و جب
 عزیز حاضر بودند سلطان المشایخ روئے مبارک سوئے این بزرگ کرد و فرمود
 کہ این ساعت ذکر فضلا داشتہ کہ تو درآمدی و از ملفوظات روح افزاے
 سلطان المشایخ فوایدے بنشت و عین تقریر سلطان المشایخ بقدر امکان
 رعایت کرد کہ امر و آں فواید الفوائد مقبول اہل ولاں عالم شدہ است و دستور
 عاشقاں گشتہ و شرق و غرب عالم گرفتہ سلطان الشعرا امیر خسرو رحمۃ اللہ
 علیہ کرات گفتے کاٹھکے تمامی کتب کہ عمر در آں صرف کردہ ام برادر امیر حسن
 را بودے و ملفوظات سلطان المشایخ کہ جمع کردہ است مرا بودے تا
 من ہاں در دنیا و آخرت فخر و مہاباات کردے و این بزرگ دریں عالم
 مجرزیست در آخر عمر در دیو گیر رفت و ہما نجا مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم
 آں بصورت و سیرت سلف آں فخر خلف قاضی شرف الدین
 یار سولانا حام الدین ملتانی کہ اورا قاضی شرف الدین فیروز گنج

ہم گفتندے میں بزرگ بو فور علم و زہد و تقویٰ و ترک تکلف آراستہ بود و
حافظ کلام ربانی و عاشق در گاہ سبحانی بود و اگر کسی اور دیدے کہاں بڑے
کہ میں ملک مقرب است کہ بدیں ہیئت در راہے رود و علوم بسیار داشت
و بفضل آیتے بود کاتب حروف دیوان احسن حسن پیش میں بزرگ گذشتہ
است و انجہ مایحتاج خانہ بودے از غلہ و ہنیم بردست مبارک کردہ در خانہ
آورے وقتے میں بزرگ کچھری و ہنیم بردست کردہ مے آمد قاضی
کمال الدین صدر جہاں مرحوم دید با آں کز وفہ صدر جہانی کہ میرفت
از اسپ فرو و آمد و قدم بوس آں بزرگ کرد و حاضر نہرا گفت میں مدو
خداے کہ التفات یکے ندارد بر طریقہ سلف میرود بزرگے خوش گوید
بیت خوشم بدولت خواری ملک تنہائی کہ کہ التفات کسے را بروز گام
نیست کہ و کسوت میں بزرگ جامہ چادر بودے و میں بزرگ راجہ
سلطان المشائخ محلے تمام بود و در مجلس کہ مولانا حسام الدین و یاران
اعلیٰ حاضرے بودند بیشتر سخن میں بزرگ کردے چنانکہ در ذکر سلطان
المشائخ تحریر یافتہ است در ویو گیر از دار فنا بدار بقا خرامید و خاک پاک او
ہما نجاست رحمۃ اللہ علیہ منہم آں عابد اہل طریقت آں افضل اہل حقیقت
اعنی مولانا بہا و الملتہ و الدین ادہی و میں بزرگ را دارالامانی ہم گفتندے علی
وافر و تقویٰ کامل داشت و دریں عالم غدار نیست اگرچہ بہر بی علیا بود فاما باوصفا
اہل تصوف موصوف بود چوں از وطن قییم خود ملتان و شہر درآمد در ملک اراد
سلطان المشائخ منسلک شد و ہم بجمت حضرت سلطان المشائخ و شہر ساکن
شد و بعد ہر چند گاہے بنجست سلطان المشائخ بیامدے شہاد در خانہ والد کاتب
حروف بودے و از غایت تقویٰ و ورع ہر روز غسل کردے و در نہایت ترک
و تجہید کوشیدے آخر الامر چند روز زحمت شد از دار فنا بدار بقا
خرامید رحمۃ اللہ علیہ منہم آں صوفی باوصفا آں

زاهد با وفا که در بے آس و آیش را و امر معروف و نہی منکر میان یاران اعلیٰ مشہور بود یعنی
 شیخ مبارک کوپا مووی کہ اور امیر داد نیز گفتند سے سید مصفا و مینے دلکش و شہ
 و عاشق جمال ولایت پیر و از مریدان سابق حضرت سلطان المشائخ بود و در وقت
 پیش بخط مبارک سلطان المشائخ مشحون و فریقین با انواع کرم بجانب او صادر
 شدہ و یاران آؤ ذہ چنانکہ مولانا شمس الدین کھیلے شیخ نصیر الدین محمود و
 مولانا علاؤ الدین نیلی و عزیزان دیگر چوں از خدمت سلطان المشائخ بازے
 گشتند فرماں مے ش چوں در گویا منو برسید خواجہ مبارک را بہ ہینید و ہمتے
 کاتب حروف بخیر مت شیخ نصیر الدین محمود نشستہ بود خواجہ مبارک علیہ رحمۃ
 در آمد و چنانکہ پیش ہنادرہ گفت من بہ نیت ملاقات شما از خانہ رواں گردیدہ ہوں
 در اثنا سے راہ عزیزے ایں چند تنکہ پیش آورد و رسم درویشاں انیست چوں بدید
 کسے میروند ہر چہ در اثنا سے راہ پیدا شود از آن آنکس باشد کہ بروے روند شیخ
 محمود رحمۃ اللہ علیہ تبسم کرد و بوقت برخاستن دو چنداں تبلیغ پیش خواجہ مبارک
 آورد و ایں بزرگ را با والد کاتب حروف رحمۃ اللہ علیہ محبت بسیار بود کرات
 گفتے کہ من مسلمان کردہ پدر تو ام کاتب حروف را یعنی را استکشاف کرد و فرمود
 کہ من مردے امیر داد و مختص سلطان علاؤ الدین بودم پیری و مریدی نمیدانم
 کہ چہ باشد و ازیں طایفہ انکارے داشتم چوں با خدمت والد شما صحبت شد مرا
 برآں آوردند کہ یکبار سلطان المشائخ را بہ ہیں مرا بخیر مت سلطان المشائخ
 برد و راؤل مجلس کہ بشرف محاورہ و مکالمہ سلطان المشائخ مشرف شد
 بندہ آنحضرت گشتم مصرع اے نوریت بندہ و چوں انوری ہزارہ و از ہمت
 برخاستم ہر آئینہ چوں از شفقت والد شما رحمۃ اللہ علیہ بدیں دولت رسیدم و در
 سلک بندگان سلطان المشائخ درآمد مسلمان کردہ ایشان باشم و تائب
 گور رعایت آں حقوق با خدمت والد رحمۃ اللہ علیہ و با کاتب حروف بدانچہ
 قدرت ابوہ و در حق تعالیٰ از قبول گرداناد و ایں بزرگ را ہمتے بلند بود و ترسے

سہ
 یعنی کو توائل
 یادار و غدا
 عادت ۱۲

یکبارگی داشت در خانہ ہر کہ طعام فرستادے خوانے آراستہ بانواع نعم
 آوانے یعنی طرفے شفاف بیش بھا فرستادے وگفتے کہ آں خوان با آں
 آوانے باز نیارند و نمازے نیک باراحت کردے و تعدیل ارکاں نیکو بجا
 آوردے کاتب حروف بچکس را تا ایں غایت بر آں ہیئت در نماز ندیدہ است
 و آخر عید روز رحمت شد از دار فنا بدار بقا خرامید و در پایان روضہ حضرت
 سلطان المشائخ در ستہ اول مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم آں تارک
 دنیا آں طالب عقبہ خواجہ مویٰ الدین کرہی کہ ظاہری آراستہ بصفاء باطنی
 پیراستہ ہوا داشت و در زہد و تقویٰ و با اعتقاد خوب موصوف بود ایں بزرگ
 و راوایل بکار دنیا ہم ملک و ملکزادہ معظم بود در انچہ سلطان علاؤ الدین
 در عہد میرے اقطاع کردہ است و ایں پیش او کارما سے شکر ت کردے آخر الامر
 چوں سعادت ابدی یار بود در سلک بندگان سلطان المشائخ درآمد و اختیار
 از سر دنیا زار ماندہ بنجاست چوں سلطان علاؤ الدین بر تخت باوشا ہی
 بنشست ایں بزرگ را یاد کرد چوں شنید کہ تارک دنیا شدہ است و بر پادشا
 سلطان المشائخ نہادہ بر سلطان المشائخ گفتہ فرستاد کہ مخدوم کرم کنید
 و خواجہ مویٰ الدین را رخصت فرمائید تا کارے از پیش ما برگیرد و سلطان
 المشائخ جواب گفت کہ اورا کارے دیگر پیش آمدہ است در استعداد آں کلمات
 آں حاجب کہ پیغام بادشاہ آوردہ بود ایں سخن اورا گراں نمود و گفت مخدوم
 شما ہمہ را میخواہید بچو خود کنید سلطان المشائخ فرمود بچو خود چہ بہتر از خود
 بہتر از خود میخواہم چوں بادشاہ ایں جواب شنید دست از برداشت کاتب
 حروف ایں بزرگ را دیدہ بود و پیرے عزیز دراز بالا سپید پوست خوبصورت
 پاکیزہ سیرت بود و قبر او در پایان روضہ سلطان المشائخ میان یاران
 و خدمتگاران است رحمۃ اللہ علیہ رحمۃ واسعہ منہم آں جمال صوفیان
 آں شرف متقیان خواجہ تاج الملتہ والدین داورمی کہ صورت زہد و تقویٰ

بود و این بزرگ و آوازل تعلق باہل دنیا داشت فاما چہ سعادت ابدی نصیب
 او گشت ترک آن مذلت گرفت و بدولت ارادت سلطان المشایخ مشرف
 شد و محبت سلطان المشایخ در سویدای دل مبارک او جاے کرد و ترکے یکبارگی
 پیش گرفت و فقر و مجاہدہ و فاقہ را دولت خود دانست امیر خسرو خوش گوید ۵
 ملک عشق ملک شد از کرم الہی ام پشت من و پلاس غم اینست قباے شاہی
 ام پشیخ سعدی خوش گوید ۵ پیای سرور افتادہ ام چو لالہ و گل کہ او
 شامل قد نگار من دارد بزرگے دیگر گوید ۵ اے سرور بتو شاہ و مہم شکست
 بظلاں ماند ۱۰ اے گل ز تو خشنودم تو بوسے کسے داری ۱۰ و در محبت سلطان
 المشایخ کار او بحدے کشید بجز دانکہ نام مبارک سلطان المشایخ کسے پیش او
 بستدے و چشم مبارک پیچو جوے آب رواں شدے و این بزرگ در سماع غلو
 تمام داشت و سماع ابکا بود و و قصص کثادہ عاشقانہ کردے چنانکہ از ذوق
 اوراحتے بد لہاے حاضران رسیدے و خلعتہاے پیش بہا بقوالاں داد
 و بعلو ہمت و ترک و تجرید منسوب بود آخر الامر در راہ دیو گیم بوقت بازگشتن در منزل
 کہتہول چند روز زحمت شد و بوقت نزع آں بزرگ تبسمے کرد و این معنی را خواجہ
 حکیم سنائی نظم کردہ است مثنوی عاشقے رایکے فسرده بدید ۱۰ گوہی مرد خوش
 ہی خندید ۱۰ گفت اورا بوقت جاں دادن ۱۰ چیست این خندہ خوش ہتا ۱۰
 گفت خواباں چو پردہ بردارند ۱۰ عاشقاں پیش شاں چہیں میرند ۱۰ چوں از در فنا
 ببار بقا رحلت کرد از انجاد و حظیرہ حضرت سلطان المشایخ آوردند و بر چو ترہ یار
 مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم آں بلطافت طبع بے نظیر و آں بنزدیک اہل دلائل عالم
 دیندیر یعنی خواجہ ضیا و الملتہ والدین برنی کہ مقبول خاص و عام بود و لطافت پیچ
 و طرائف بے اندازہ داشت و ہمچو کسے کہ این بزرگ بودے گوش ہوش ہمہ بر لطافت
 روح افزاے او بودے و مجمع اللطایف و جوامع الحکایت بود و از صحبت علما و مشایخ
 و شعرا نصیب کامل داشت و بہتے بلند و این ہمہ ثمرہ آں بود کہ ہم از ابتداے بواسطہ

شفقت پدر بزرگوار که از دومان بزرگے بود و سعادت ارادت سلطان المشایخ
 مشرف گشت و سر خلاص بر آستانه آسمان ساس سلطان المشایخ نهاد و در
 غیاب پور ساکن شد و بخدمت سلطان المشایخ محلّ و قربت تمام یافت چنانکه
 در حضرت نامه خود کنایت کرده است و در آخر الامر بواسطه لطافت طبع که در ما
 خویش در فن ندی زیر کیودی آسمان مثل نداشت بخدمت سلطان محمد
 انار الله بر بانه ممکن و سجن گشت و از دولت او ازیں دنیاے خدا ر و مکار میوفا
 خطے و افرو نصیبے کامل گرفت چون عمر بهفتاد و اند سال کشید از دولت سلطنت جاوید
 فیروز شاه خلد الله ملکه و سلطانه بالتماس مایحتاج او که بدو رسید گوشه گرفت بانشاء
 کتب بے نظیر چنانکه شتای محمد صلی الله علیه و آله و سلم و صلاواه کبیر و عنایت
 الهی و ماثر سادات و تارنخ فیروز شاهی و جزاں مشغول شد و با تمام رسانید و
 بزرگ و صحبت سلطان الشعرا امیر خسرو و ملک الفضلا امیر حسن بسیار
 بود و از مجالس ایشان مستفید گشت باینهمه فضائل و محبت فرزندان رسول صلی
 و ردل مبارک او اسخ بود و آخر الامر چند روز زحمت شد و از دنیا بدر عقبه روان
 و عاشقانه خرامید وقت نقل دانگ و دم بر خود نداشت بلکه جامه های تن نیز
 بداد و در جنازه فرو بالاسے او یک توویک بویا بود و محسب هر آئینه اثر صحبت
 سلطان المشایخ بر صحبت بادشاهاں غالب آمد و عاقبت او بخیر شد و
 جهاں مسکین و ارجپانچھے بایست بیرون رفت و در جوار حظیرہ سلطان
 المشایخ دریاں والد بزرگوار خویش مدفون یافت رحمه الله علیه منہم آں صوت
 زید و تقویٰ آں عاشق در گاہ مولیٰ از سر صلیت و کار خواجه مویذ الملة و الید
 انصاری که باختیار از سر صلیت و کار برخاست و با محبت پیر ساخت و عجب
 روش داشت از اں روز باز که در سلک بندگان سلطان المشایخ منسلک شد تا
 گو بهیچ معنی مشغول نگشت و بهیچ کسے توجه نکرد و مگر با سادات کرام از عمار کاتب خرو
 که بقررت سلطان المشایخ مخصوص بوده اند علی الخصوص بایسید حسین رحمه الله

کہ منسوب بحجت او بود و این بزرگ را ذوق سماع و گریه جگر سوز بسیار بود و درین باب میان
 یاران اعلیٰ مشارالیه گشت و این همه شمره آں بود کہ بنظر خاص سلطان المشائخ ملحوظ
 گشت و بکسو تہاے خاص سلطان المشائخ مشرف شدہ بود و این بزرگ میفرماید
 کہ خانہ من فرزند نمے شد چوں والدہ فرزند ان نیز در سلک ارادت سلطان المشائخ
 درآمد و گفت خدمت سلطان المشائخ قصہ حال آنکہ فرزند نمے شود عرض شد
 مے باید کرد و آں ایام اتباع و قصبہ را پری بود الغرض چوں بخدمت سلطان
 المشائخ این عرض داشت کہ موم خواجہ اقبال خادم را گفت کہ یک قرص و خرما
 بیار بعدہ فرمود ازین قرص ہر روز اندکے میخورتا آں غایت کہ برایشاں برسی
 آں قرص تمام شدہ باشد چوں آنجا برسی این خرما بدیاں پاکدا من بدی تا بخورد
 حق تعالیٰ فرزندے خواہد داد من بچناں کہ موم حق جل و علیٰ ازین برکت آں فرزند
 شایستہ داد یعنی مولانا نور الدین محمد مویدا نصاریٰ کہ بفضائل بسیار آراستہ
 است و در آخر عمر چند روز کہ این بزرگ زحمت داشت پیچ آدابے از فرایض و سنن
 از وفوت نشد تا ازین دنیاے خدا ریدار بقای پیوست و در خطبہ سلطان المشائخ
 در چو ترہ یاراں مدفن یافت رحمۃ اللہ علیہ منہم آں سوختہ محبت آں ساختہ مودت
 خواجہ شمس الدین خواہر زادہ امیر حسن شاعر کہ بحجت سلطان المشائخ مشہور بود و کاتب
 حروف از والد خود رحمۃ اللہ سماع داردے فرمود چوں این عاشق صادق بہت نما
 در جماعت خانہ حضرت سلطان المشائخ حاضر شدے بوقت تحریمہ بستن نماز تا
 جمال مبارک سلطان المشائخ ندیدے تحریمہ بستی یعنی از صف جماعت سر مبارک
 خود بیویں آوردے و روے جہاں آردے سلطان المشائخ بدیدے انگاہ تحریمہ بستے
 امیر خسرو خوش گوید بیت داشتناے نماز اے جاں نظر بر قامت دارم و مگر
 از قامت خوبت قبول افتد نماز من و الغرض چوں آں عاشق صادق و مرض
 محبت افتاد و بیمار می عشق غلبہ کرد و شیخ سعدی خوش گوید رباعی ما جراے دل
 دیوانہ بگفتم بہ طیب و کہ ہمہ شب در چشم است بفکرت باز مگر گفت ازین نوع حکایت

کہ تو گفتی سعدی و در عشق است ندانم کہ چہ درمان سازم و خواست کہ جان عزیز را
 فدائے محبت سلطان المشایخ کند سلطان المشایخ را خبر کردند کہ آں سوختہ محبت
 را اتفاق شدہ است کہ جان عزیز را در راہ محبت سلطان المشایخ در باز دین ضعیف
 گوید بیت وقت آنست کہ جاں بر سر کویت بازم و خاک در گاہ تو بر تارک سر اندازم
 الغرض سلطان المشایخ کہ لمجائے عاشقان است خواست تا بجهت درمان درد
 عشق بر سر وقت آں عاشق جانبا ز حاضر شود تا بحال مبارک خود تکیئہ دلسی
 دہد و رشتائے راہ کہ سلطان المشایخ بمعیاد ت او میرفت خبر آوردند کہ آں عزیز کہ
 در مرض عشق افتادہ بود تاب جمال دوست نہ داشت جان بجاناں تسلیم کرد سلطان
 المشایخ فرمود الحمد للہ کہ دوست بدوست رسید شیخ سعدی خوش گوید کہ جاں
 در قدم تو ریخت سعدی ثواب منزلت از خداے میخواست و خواہی کہ در حیات یابد
 کیبار بگو کہ گشتہ ماست و منہم آں زائر الحرمین آں صاحب امین مولانا نظام الملک
 والین شیرازی کہ بعلم زہد و تقوی و ورع میان یاران اعلیٰ مشہور و مذکور است و کاتب
 حروف ایں بزرگ را کہ بعد نقل سلطان المشایخ از او دہ آمدہ بود در حیطہ حضرت
 سلطان المشایخ ساکن شدہ دیدہ بود ظاہر و باطن آں بزرگ باوصاف سینہ اہل
 تصوف موصوف بود و اگر و علم سخنے افتادے بختے موجبہ کردے و بتقریر خوب آں سخن
 را تمام کردے و راہ و روش اہل تصوف نیکو دانستے و شیفتہ سماع بود چنانکہ قوالان
 و جامع خانہ با و ملازمے بودند و ہر روز یک وقت سماع شنیدے و فقرہ آں فضائل
 ایں بود کہ در سلک مریداں اعلیٰ کہ مجلس خاص سلطان المشایخ داشتند منسلک
 شد و بنظر خاص سلطان المشایخ ملحوظ گشت در آخر عمر چنہ گاہ در شہر سکونت کرد و
 بغایت مخمکن و محجّل میان یاران اعلیٰ عمر گذرانیدہ چون از دار فنا بدربار حلت
 کرد ہم در جوار خانہ خود درون حصار سیری مدفن یافت رحمتہ اللہ علیہ منہم آں صاحب
 عشق آں مایہ صدق خواجہ سالار نہدین کہ بزہد و ورع و تقوی آراستہ بود و درونہ
 مبارک او بجهت سلطان المشایخ مملود درین دنیاے غدار از صحبت خلق کہ آنستے

قوی است گوشه گرفت و بکلی منزوی شد امیر خسرو خوش گوید بیت اگر چه گوشه
 غم ناخوش است بر همه لیکن به چو تو خیال منی یلغ و بوستان من است آن به
 و روزگار بحسبت پیر و پیر و پیر سخن پیر گذرانیده و بدانچه از غیب رسید قانع
 گشت و توجه بهیچ آفریده نکرد و این بزرگ را ذوق سماع و گریه جگر سوز بسیار بود
 و هر که نظر بر جمال مبارک این بزرگ افتاد و بهیچانیت سلسله محبت درو نه
 او را بجنبانید و روزی در خطبه سلطان المشایخ سماع بود و این بزرگ
 را این بیت شیخ سعدی سخت اثر کرد بیت از سر زلف عوساں چمن دست
 بدار به بسر زلف اگر دست رسد باد صفارا به و این بزرگ بیشتر صحبت مولانا
 حسام الدین ملتانی خلیفه سلطان المشایخ بود و برادر او بخدمت سلطان
 المشایخ بیامد و در آخر عمر چند روز رحمت شد و بر رحمت حق پوست رحمت الله
 علیه منعم زیرا این منجم ذکر نوزده بار حضرت سلطان المشایخ مذکور و محر است آن
 بصورت و سیرت مشایخ مولانا فخر الدین میرٹھی که بزرگ و ورع و تقوی آراسته و پیر
 عزیز و از میدان سابق حضرت سلطان المشایخ بود مولانا محمود نوہی پیر عزیز و
 سوخته و ساخته مودت ترک شهر داد و بحسب سلطان المشایخ در غیاث پور
 ساکن شد و کاتب حروف این بزرگ را دیده بود پیر نورانی دراز بالا که بیشتر
 کلمات و حکایات او از عشق بود و مولانا علاء الدین اندپتی که در غایت
 بزرگی بود و علوم بسیار و فضائل بیشتر داشت و حافظ کلام ربانی و اقرباے
 سلطان المشایخ بیشتر پیش از این بزرگ حافظ شد و عثمان کاتب حروف و کاتب
 حروف شاگردان این بزرگ بودند گریه بسیار و مشغولی پیدا داشت و عمر و تلاوت
 کلام مجید گذشت و طریقه اولیا ازین دنیاے غدار سفر کرده رحمت الله علیه مولانا
 شهاب الملت و الدین کتوری مردے مشغول وزیر الحرمین و از میدان سابق
 سلطان المشایخ بود و میان یا ران معتبر و فضائل ظاہری و باطنی چنان داشت
 و بخدمت با حق مشغول بود که بچنین گویند شیخ نصیر الدین محمود او را در مرید گرفتن

ذکر نوزده بار
 حضرت سلطان
 المشایخ

اجازت کردہ و معلوم است چہ حد فضائل دینی باشد و آں کس کہ بعد نقل شیخ نیا
اعلیٰ او را در اینچنین کارے معظم کہ نیابت نبوت است اجازت کند با چندین
نازکی کہ دریں کار است مولانا حجۃ الدین ملتانی کہ یعلوم بسیار و فضائل بیشمار
آراستہ بود و شجرہ مشایخ طبقہ خواجگان چشت قدس السداد و اہم بفصاحت و
بلاغت بعبارت عربی نظم کردہ است و مولانا بدر الدین تو کہ کہ او را فوق ہم گفتہ
گنج علم و جہان جہان فضل بود و در تقوی و ورع بنایت کامل و مولانا کریم الدین
چغمر کہ بتلائے سماع بود و در نیکار و اصدقے بحال و ذوقے و شوقے تمام و
عاشق جمال ولایت پیر بود و در خطبے مثل زمانہ بیشترے کتب معتبر چنانکہ
کشاف مفصل و جزاں بیعت حضرت سلطان المشایخ کتابت کردہ و در
وکاتب حروف این عاشق صادق را دریافتہ بود و از ذوق درونہ او بہرہ گرفتہ
خواجہ عبد الرحمن سارنگ پوری کہ صورت در دو ذوق بود کاتب حروف این بزرگ
را در سماع دیدہ است کہ ذوق سماع و گریہ جگر سوزا و در ہمہ حاضران مجلس اثر کردہ
بود و خواجہ احمد بدایونی کہ در نہایت ترک و تجرید بود و تالاب گو بہ بیت مسکن خود
اگر چہ اتباع داشت خشت بر خشت نہ نہادہ و بجایے در دیوار و سقف پتہاؤنی
نہا و در طریقہ ابدالان سپرد و در سماع ہیچ نوع این بزرگ را قرار نہ بودے چنانکہ
از مجلس سماع مستانہ بیرون زدے روزے این بزرگ کاتب حروف را بزرگی
دادہ بود و در مجلس علم تحقیق مسائل شرعی حاضر شدہ کاتب حروف پرسید کہ خوش
مے باشیہ فرمود کہ خوشی دانست کہ پنجوقت نماز در یام رحمۃ اللہ علیہ خواجہ
لطیف الدین کھنڈ سالی پیرے عزیز و در اادت از بیشتر یاران او دہ سالی
بود و در غایت مشغولی و شیخ نصیر الدین محمود در تعظیم و تکریم او بسیار کوشیدے
رحمتہ اللہ علیہا مولانا نجم الدین محبوب عرف شکر خاں تھا نیسری کہ بنور
باطن تماشا شایے کہ در وہاں مے کند زہدے تمام دورے
بکمال دارد و در محبت و عشق آیتے است و میان

یاران اعلیٰ بدیں اوصاف بسیۃ موصوف و در اعتقاد پیرے نظیر در روضۃ سلطان
المشاہد کاتب حروف در خدمت او نشسته بود سخن در تلویحات محبت و مہر عشق افتاد
کاتب حروف بقدر حوصلہ ضعیف خود نظائر و امثال و حکایات و ابیات عشق آمیز و در
انگیز از سر ذوق کہ از اثر صحبت این بزرگ شدہ بود مے گفت و ایں عاشق صادق
ذوق مے گرفت بعدہ بشفقت کاتب حروف را گفت کہ در شایا قابلیت این راہ ہست
فاما کار مے باید کرد حق تعالیٰ از برکت نفس آں صاحب ذوق علیٰ مقبول روز مے کنا
و خواجہ شمس الدین و ماری کہ اورا چنی گفتند پیرے عزیزے نورانی کہ در مبدہ
حال بعل دنیا مشغول بود چوں سعادت ابدی رومے داد در سلک بندگان سلطان
المشاہد منسلک شد و در مجلس سلطان المشاہد محل نشستن یافت و از ملفوظات
سلطان المشاہد کتابے نوشت و قے این بزرگ از سلطان المشاہد التماس کرد
کہ اگر فرمان باشد بہت آیندہ و روندہ کلبہ عمارت کنیم فرماں شد کہ اینفے کم از اں
کارمانیست کہ از اں بیرون آمدہ بعدہ دو اتے بخدمت سلطان المشاہد بود و
اور اعطا کرد و ایں اشارتے بود کہ در آخر عمر اورا پیش آمتابا بعل دنیا اورا مشغول
گردانیدند و اقطع ظفر آبا و حوالہ او شد ہما بخامدن یافت رحمۃ اللہ علیہ مولانا یوسف
براؤنی پیرے عزیزے علیٰ کامل وزیرے وافر و ورعے تمام داشت و یاران
اعلیٰ و تکریم و تعظیم و بغایت میکوشیدند و کاتب حروف این بزرگ را در مجلس شیخ
نصیر الدین محمود دریافتہ بود پیرے بغایت مصفا و تقریرے دلکش داشت رحمۃ اللہ
علیہ مولانا سراج الدین حافظ براؤنی بلطافت طبع و فضل بسیار و با اعتقاد خوب و
موصوف بود رحمۃ اللہ علیہ رحمۃ واسعہ مولانا قاضی شہ پانکی علیٰ وافر و فضل
کامل دار و زہد و ورع و عشق با فراط و رقصہ و بکائے با ذوق دار و مولانا قوام الدین
یکدائے او دہی کہ بروش سلف بود و در باب انفس مبارک حضرت سلطان المشاہد
رفتہ ہست کہ او مرے نیک ہست قاری کشاف بخدمت مولانا شمس الدین
بیچے بود در غایت مشغولی و ترک و تجرید بحال داشت ہیچ وقت بزدہ پیش او نبود

که خدمت کند آخر وقت جاریه رسید از دو وعظونه تولد شد کارخانه مولانا تمام خود
 کردی نصیب خویش خود آس کردی این طریق مجاهده بچکس را دست نداد رحمت
 علیه مولانا برهان الدین ساوی بود فور علم و نهایت ورع و تقوی آراسته است
 و قلم فتویٰ بر دست نگرفت اگر چه این بزرگ آخر با سلطان المشایخ پیوست فاما
 از برکت نظر بای سعادتی بخش سلطان المشایخ بهمه اوصاف از یاران اعلیٰ
 موصوف است و اتباع سماع بر طریق سلف کردی خواجه عبد العزیز بانگرمودی
 عزیز در غایت صلاحیت و مکارم اخلاق بسیار و اعتقاد بخیرت سلطان
 المشایخ بیکبار راسخ بر جاده محبت پیوستیم مولانا جمال الدین اودهی دانشمند
 بسیار و مشغول به تحفه شیفته سماع بود و ظاهر و باطن او باوصاف اهل تصوف موصوف
 رحمت الله علیه کاتب حروف از والد و عمان خود سماع دارد چوں مولانا از پیش بن گئی
 سلطان المشایخ بعد بیعت در جامعخانه آمد و مخاطب بخطاب جوان صالح شده
 بیشتر یاران دانشمند چنانچه مولانا وجیه الدین پائلی و یاران دیگر در آن جمع حاضر
 بودند دانشمند از جانب خراسان آمد و از مولانا بحاث می گفتند حاضر بود بعضی
 علمای شهر الزام داده چنان کس با او معارضه نمی کرد سخن در پیرودوی
 افتاده بود مولانا جمال الدین اودهی بحث شروع کرد و او را ملزم گردانید مولانا
 وجیه الدین پائلی و یاران دیگر جمله انصاف دادند و گفتند رحمت بر شما باد و
 علم شما که رعونت از سر این عزیز دو گردید خواجه اقبال حاضر بود به بندگی
 سلطان المشایخ گذرانید که جوان دانشمند است سلطان المشایخ پرسید
 تو چگونه دانی خواجه اقبال گفت با مولانا بحاث بحث کرد و در پیرودوی مولانا
 بحاث الزام داد چنانچه مولانا وجیه الدین پائلی و یاران دیگر همه انصاف دادند
 و فرمان شد که لاجوان را با یاران طلب کن چوں مولانا جمال الدین
 و یاران بخد مت حضرت سلطان المشایخ حاضر شدند سلطان المشایخ
 فرمود که رحمت بر آمدن تو که علم خود نفرستی بعد قوالا را طلب سلطان المشایخ

قدس اسرار و اہم نکتہ در بیان ارادت مقرر ضمیر حق پذیر مریدان ثوب اعتقاد
 باو شیخ ابوالقاسم قیشری رحمۃ اللہ علیہ نے نوید ارادت آغاز کار سالکان
 است در کار خدا سے تعالیٰ و اس صفت را چرا ارادت گویند زیرا چہ ارادت
 مقدم است بر کار اول با خاطر خوش راست مے گیر دو غنیمت مصمم مے کند
 انگاہ آنرا بفعل مقرون مے گرداند و اما در حقیقت ارادت چیست **الْقَلْبُ فِي طَلَبِ الْحَقِّ سُبْحَانَهُ تَعَالَى** نکتہ در بیان مرید حضرت سلطان المشایخ **سمتہ**
 مے فرمود مرید بدو نوع است رسمی و حقیقی رسمی آنست کہ پیر او را تلقین کند
 کہ دیدہ نادیدہ کنی و شنیدہ ناشنیدہ و بر سنت جماعت باشی و حقیقی آنست
 کہ پیر او را تلقین کرد و بگوید کہ در صحبت ما باش و یا ما در صحبت تو باشم و بخط حضرت
 سلطان المشایخ نوشتہ دیدم ہر چہ علما بزبان دعوت کنند مشایخ بعمل دعوت
 کنند فاما شیخ ابوالقاسم قیشری رحمۃ اللہ علیہ نے نوید کہ مرید موجب اشتقا
 ہماں معنی ارادت دارد یعنی مرید آنست کہ مراد ارادتے باشد چنانکہ عالم آنست
 کہ مراد را علی باشد فاما در طریقت مرید او را گویند کہ مراد را ارادتے نباشد تا آن
 غایت کہ او مجرد از ارادت نباشد مرید نگویند یعنی مرید آنست کہ اختیار خود
 در باقی کند و بارضاے حق بسازد بیت ماقلم و سر کشیدم اختیار خوش را
 اختیار آنست کہ قسمت کند و دلش را و بزرگے گفتہ است مرید آنست کہ ظاہر
 در کار خدا موصوف بجاہدات باشد و باطن او متصف بمکارات اس ضعیف
 گوید **مرید آنست کہ دنیا گیرند بہر دم باہو اے خود ستیز و فریب**
وینا را بدان پہنچ کہ شد چوں زلف خوباں پہنچ فاما اس قوم فرقت نہادہ اند
 میان مرید و مراد مرید مبتدیان گویند و مراد منتہی را یعنی مرید آنست کہ در عین
 تقب باشد در کار خدا و مراد آنکہ او تلقین کردہ شود **بِأَمْرِ مَنْ غَدِيرُهُ شَقَّةٌ** پس مرید
 مستغنی باشد و مراد موقوف و مرفقہ بریں قصہ ہنرموسی علیہ السلام مرید باز را چاہد و بگوید
راست و درست شدن دل در طلب حق پاک برتر ۱۲۵ بہ کار سے از غیہ و شوری ۱۲ **۵۵**
 مطلع کردہ شدہ بہر مقصود ۱۲ **۵۵** آسانی بخشیدہ شدہ است در انجام ۱۲

۲
 در بیان

رَبِّ اَشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي اَمْرِي وَحُضِرَتْ رَسَالَتُ صَلَّی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 مراد باشد زیرا چه در باب او فرماں می شود اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ وَنَزَّلْنَا بِكَ
 مَہْتَمُ مَوْسٰی عَلَیہِ السَّلَام درخواست کرد و گفت اَرْنِیْ جَوَابَ اَمَدُكُنْ تَمَّ اِنِّیْ وَجْہًا بِنَبِیِّہِ
 پیغام بر آن حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرماں آمد اَلَمْ تَنْزِلْ لِي رِبَّكَ
 وَقَوْلُہِ كَيْفَ مَدَّ الْبَطْلُ سِتْرًا لِلْقَصَّةِ وَيَخْصُنُ الْحَالِ باشد آدم بر سر حرف سلطان
 المشايخ کہ می فرمود مردمی بہ پیروی پیوست و از معاصی توبہ کرد پس او را فرمود
 کہ دو چیز است کہ مردم بدان بحق میرسد یکے تخلیه کہ از معاصی نفس را خالی کردن است
 دوم تخلیه کہ نفس را بخلیہ عبادت آراستن و می فرمود کہ چون مرید بعبادت مشغول
 شد و اچھا چیز پیش آمد یکے دنیا و دم خلق سیٹوم شیطان چہارم نفس آں مرید
 بخندست پس عرض داشت کہ پیرو فرمود کہ از دنیا بجزو کن و از خلق تفرّد و باشیطان
 محاربت کن در آنوقت پسیرایا دکن و فرس نفس را بلجام تقویٰ بلجم کن و بگوشہ دار
 مرید همچنان کرد و باز بخندست پسیرآمد و گفت چنانکہ فرمودہ بود ند کردم نفس مرا میگوید
 کہ تو ضعیف خواهی شد و بعبادت نخواهی رسید قوت حاصل کن پسیر فرمود کہ تو کل کن
 نفس خود را بید باز مرید آمد و گفت مرا حالے پیش آمدہ است کہ از گنہ شتہ ہا یاد
 نمی آید کہ فلاں جاے چنین کردم چنین رفتم پسیر فرمود کہ کار خود بخداے بگذارد و
 ہر چہ کنی از حق داں همچنان کرد چون ایں سخن ہمہ بجا آورد و رے برو کشادہ شد
 حال بخندست پسیر عرض داشت پسیر فرمود ایں را فردوس محبت گویند و باز و رے
 کشادہ شد باز بخندست پسیر عرض داشت پسیر فرمود ایں را صحراے قرب خوانند و
 سلطان المشايخ یارے را بوقت بیعت می فرمود باید کہ بدانی دنیا و اہل دنیا را
 نیا فریدہ اند و می فرمود کہ مولانا تقی الدین مجنون رقعہ بر من نوشتہ است و دو کس
 را فرستادہ و گفتہ ایشان پیش ایں ضعیف توبہ کردہ اند شما ایشان را دست بیعت

۱۵ اے پروردگار من بکشایے برے من سینہ مرا و آسان گرداں برے من کار مرا ۱۶ ایانکذا ویم من برے تو اے
 محمد صلعم سینہ ترا ۱۷ اے پروردگار یا ثبات خود را بمن بکن نتوانی دید تو مرا ۱۸ آیانے یعنی تو اے محمد صلعم بسوسے
 پروردگار خود ۱۹ پوشیدگی است مخرج طریقت را و گاہا شمت مرسر حقیقت را ۲۰

بہید من دریں مترودم بنا بر آنکہ بر قول بعضے مشایخ قدس اللہ اسرارہم العزیز تو بہ
 و ارادت یکے است سلطان المشایخ مے فرمود چوں کہے بندست شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز یادے بہ نیت ارادت اول فرمود و فاتحہ
 و اخلاص بخوانید بعدہ اسن الرسول بخواندے بعدہ شہد اللہ تبارک الذین عنک
 اللہ اوسلام خواندے بعدہ فرمودے کہ بیعت کردی بریں ضعیف و خواجہ این
 ضعیف و خواجہ بگان خواجہ ما و پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و با حضرت عیبت عہد
 کردی کہ دست و پاے و چشم نگاہ داری و بچہ شرع باشی انشا اللہ تعالیٰ و ہر گاہ
 کہ خرقہ پوشانیدے فرمودے و لباس التفوی ذلک خیر و العاقبۃ للثقیین و نیز
 مے فرمود کہ بریچکہ ہم بطحائے کعبہ ارادت است و حرم کعبہ ارادت است و کعبہ ارادت
 است بطحائے کعبہ ارادت آں باشد کہ کسے را نیاز زد نہ بدست و نیز باں و بر کسے
 نگوید و نشنود و بظاہر خود را نگاہ دارد و حرم کعبہ ارادت آں باشد کہ چشم و زبان حقیقت
 مصروف نمودہ چشم و زبان و دست نگاہ دارد و کعبہ ارادت آں باشد کہ دل بحق
 بند و دمام بذکر و تسبیح و تہلیل مشغول باشد و وسواس شیطان از خاطر دور دارد
 سلطان المشایخ مے فرمود کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است اللہم
 اغفر للکافیین قالوا یا رسول اللہ و للقصصین قال و للقصصین بعدہ بعضے صحابہ
 محلوک شدند ام سلمہ رضی اللہ عنہا گفت یا رسول اللہ اگر تو مخلوق شوی یا راں
 متابعت کنند انگا پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مخلوق شد بعدہ سلطان
 المشایخ فرمود بنگرید کمال نبوت پیغمبر علیہ السلام و الصاواہ کارے بغیر خواست
 فرمود اول خود کرد تا دیگران کنند و در آں انقیاد نمایند از دیگرے اینغنی چگونہ
 تصور تو انکر دے خود نکند و بغیرے فرماید و آں معمول شود امیر خسرو خوش گوینیت
 آں گفت مذکر تمکن خلق کہ اورا چہ گفتار بے یابی و کردار نیابی چہ و سلطان المشایخ

۹
 ۱۰

۱۵ این لباس پرہیز گاریست بہتر است و خوبہاے اخرت براسے پرہیز گاران است ۱۵
 پروردگار من بخش موعے سر ترا شدہ ہا را گفت صحابہ یا رسول اللہ و مقرر کنندہ ہاے موعے سر را
 گفت پیغمبر خدا ۱۱ مے پروردگار من بخش مقرر کنندہ ہاے موعے سر را ۱۲

مے فرمودند روئندہ روئے بکمال دار یعنی سالک تا در سالوک است امیدوار
 کمالیت است بعد ازاں فرمود کہ سالک است و واقف و راجع و سالک است
 کہ اورا رود و واقف آنست کہ اورا وقفہ افتد درین محل سوال کردند کہ سالک را وقفہ باشد فرمود
 کہ آری ہر گاہ کہ سالک را در طاعت فتورے افتد چنانچہ از ذوق طاعت بماند
 اورا وقفہ باشد اگر زود کار را در یابد و بانابت پیوند سالک تواند بود و اگر عیاذاً
 باللہ ہم براں بماند ہم آں باشد کہ راجع شود بعد ازاں این را بر سفت قسمت
 بیان فرمود اعراض حجاب تفاسل سلب مزید سلب قدیم تسلی عداوت این
 قسمت را تفصیل فرمود کہ دو دوست باشند عاشق و معشوق مستغرق محبت
 یکدیگر در نیمایاں اگر از عاشقے حرکتے یا سکنتے در وجود بیاید کہ ناپسندیدہ دوست
 یو داند دوست از و اعراض کند یعنی روئے بگرداند پس عاشق را واجب
 است کہ در حال باستعفاے مشغول شود و بمعذرت پیوند بہر اکینہ دوست
 او از و راضی شود و آں اندک اعراضے کہ بودہ باشد ناچیز گردد و اگر آن محجب
 ہم بر آں خطا اصرار کند و عذر نخواہد آں اعراض بحجاب کش معشوق حجاب
 در میان آورد بعدہ سلطان المشایخ در تخیل حجاب چون بریں سخن رسید
 مبارک بالا کرد و آستین پیش روئے مبارک داشت و فرمود کہ مثلاً
 بچنین حجاب شود میاں محب و محبوب پس محب را واجب آید کہ در اعتذار کو
 شد و بتوبہ گراید و اگر در آں باب ہم آہستگی کند آں حجاب بتفاسل کش
 چہ شود آں دوست از وجہائی گزیند پس اول اعراض بیش نبود چون
 عذر نخواست حجاب شد چون ہم بر آں مضرب بود تفاسل شد پس اگر ہم
 دوست مستغفر نشود سلب مزید شود مزیدے کہ اورا در اوراد و ذوق عطا
 و غیر آں بودہ باشد آں مزید از و بتانند پس اگر عذر آں نخواہد و بر آں
 بطالت بماند سلب قدیم شود طاعتے و راحتے کہ پیش از مزید داشت آں
 ہم بتانند پس اگر اینچہ ہم در توبہ تقصیرے رود بعد ازاں تسلی

یعنی ہمت

باشند یعنی دوست اورا بر جدائی اول بیا را پس اگر در امانت اہمال رود دعا
 شود نعوذ باللہ منها و از سلطان المشائخ سوال کردند مریدا آنچه ناکہ در قیامت
 بخصوص مشائخ شرمندگی نیار دچہ باید کرد مگر این نعمت تعلیم و مدد بندگی سلطان
 المشائخ حاصل آید فرمود سالک را در سلوک احوالے پیش آید کہ ہاں حوال
 حاکم وقت او شود و حضرت سلطان المشائخ مے فرمود کہ وقتے
 مردے بخدمت شیخ محمد اجل سرزی آمد و ارادت آورد منتظر بود تا خواہ
 چہ فرماید خواہ فرمود آنچه بر خود روانداری بر غیرے روا مدار و
 دیگرے را ہماں خواہ کہ خود را بعد چند گاہ آں مرید باز
 بخدمت خواہ آمد و عرضداشت کرد آنروز کہ بخدمت بیعت کردم
 منتظر بودم تا خواہ مرا وردے فرماید ہیچ نفرمود خواہ فرمود آں روز
 تہنئہ توجہ بود مرید حیاں بماند ہیچ نگفت خواہ تبسم کرد و فرمود
 آنروز ترا گفتم آنچه بر خود پسندی دیگرے پسند خود را ہماں خواہ
 کہ دیگرے را چوں تہنئہ اول درست نکردی تہنئہ دیگر چگونہ دہسم
 سلطان المشائخ مے فرمود مردے بخدمت شیخ فریدت شیخ اورا
 فرمود دو کار کننی یکے دعویٰ خدائی دوم دعویٰ پیغمبری مرید حیراں
 ماند کہ شیخ چہ مے گوید این سخن را از شیخ بیاں طلبید فرمود
 دعویٰ خدائی آں است کہ ہمہ کار ہا بر مراد خود طلبی و دعویٰ پیغمبری
 آنکہ ہمہ خلق خواہاں تو باشند و ترا دوست دارند و مے فرمود
 مرید باید کہ ہیچ حال امانت کسے قبول نکند و جواب گوید قبول
 نکردم او گفت آنچه امانت آوردہ ام یک شب در دہلیز شما نباشد بد
 رضا ندام و فرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
 السدسہ العزیزہ گفتے کسے کہ امانت قبول کند او از مریدان
 من نباشد و از سلطان المشائخ سوال کردند پدرا شاید کہ فرزند

کردند که اگر او را کسے دیدے کہ با کسے پیوند ندارد گفتمے این در پیکہ کسے نشستہ راوی
 این حکایت عرضداشت کرد یعنی ذرنے ندارد فرمود کہ خیر معنی آن باشد ہر کشتی
 پیوندے کند ہرچہ این مرید کند فرداں عمل در پیکہ پیرو ہند ازین جہت گویند فلان
 در پیکہ کسے نشستہ است یعنی پیرو ندارد و نکتہ در بیان آنکہ ہر مشایخ و پیرے بیعت
 کنند بعدہ با مشایخ و پیرے دیگر بیعت کنند سلطان المشایخ فرمود یعنی در بیان
 با پیرے بیعت کردہ باشند یا رں بندہ نمے کنند تا بر پیرے دیگر پیروند و بیعت
 و خرقہ او ہمے ستانند نزدیک من این چیزے نیست زیرا کہ مرید را محبت حقیقہ
 و جل و علی را اندازہ محبت پیرو خود حاصل ے شود و چوں با دو پیر بیعت کند و خرقہ دو
 پیر ستانند چگونہ راست آید بیعت ہماں است کہ اول با کسے کردہ باشد اگرچہ آن
 پیر یکے از احاد باشد و ے فرمود شیخ شیعہ العالم شہاب الدین سہروردی
 قدس سہرہ بار ہا گفتمے ہر درے و ہر سہرے نباشد یک در گیرید محکم گیرید از
 سلطان المشایخ سوال کردند حکم شیخ حسین منصور حلاج چیست فرمود کہ مرد
 است او مرید خیر کج بود ترک او گرفت و بر جنید رحمۃ اللہ علیہ آمد و درخواست
 بیعت کرد جنید فرمود تو مرید خیر کجی ترا دست بیعت ندہم و اراد کرد و چوں
 جنید رحمۃ اللہ علیہ مقتدا ے وقت بود و در او رزق ہمہ باشد و بخط مبارک سلطان
 المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز نوشتہ دیدہ ام فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ أَنَا رَأَيْتُ الْمَشَائِخَ
 اسْتَفَادُوا عَنْ غَيْرِ شَيْخٍ وَاحِدٍ كَأَنِّي عُمَاةٌ فَإِنَّهُ كَانَ يَمْسِكُ بِمَا بَعَثَ
 إِلَيْهِ الرَّازِيُّ وَبَعَثَهُ رَجَبٌ فِي صُحْبَتِ شَاهِ الْكُرْمَانِ ثُمَّ اتَّبَعَ أَبَا حَفْصٍ الْكَلْبِ
 وَبَلَغَ مَبْلَغَ الرِّجَالِ وَأَنْتَ فَقَدْ تَجَرَّتَ وَأَسْعَا أَحْلَمَ أَنَّ تَعْلُقَ الْإِرَادَةِ تَعْلُقُ
 يَشْتَرِكُ فِيهِ غَيْرُهُ وَتَعْلُقُ يَشْتَرِكُ فِيهِ غَيْرُهُ فَإِنَّهُ يُمْكِنُ أَنْ يُسْرِبَ إِلَى الصَّبِيِّ

۱۵۰ ارشاد کرامت بنیاد حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز گفتمے کہ من دیدہ ام شیخان
 را کہ استفادہ کردہ اند سو اے ازیک شیخ از شیخان بسیار چنانچہ ابی عثمان زیرا چہ بود او چنگ در بندہ بہ
 پیروی عجمی رازی بعد گذشت او پوست بصحبت شافعی شجاع کرمانی بعد از او پیروی کرد با حافص
 خدا و رسید بمرتبہ دوستان خدا و تو بچفتن بسیار جہا کشنہ از مطاوب خود یا بسیار سبکدل گشتہ
 تو ایستہ را نہ علاقت ارادت ایست کہ شریک نمے شود و غیر شیخ و تعلق پرورش تعلقے است

غَيْرَ الْوَالِدَيْنِ فِيهِ صَبْعُهُ الطَّيْرُ اِنَّ تَمَوَّتَ الشَّيْخُ كَمَا كَانَ حَالَ الشَّيْخِ اِلَى التَّحْيِيهِ
 السُّهْرُ وَرَدِي لَمَّا مَاتَ شَيْخُهُ اَحْمَدُ الْغَزَالِي اِسْتَفَادَ بِاِسَارَتِهِ عَنِ الشَّيْخِ حَمَادِ
 دَبَّاسٍ نَكْتَةً دَرِيانِ تَوْبَةٍ وَاسْتَقَامَتِ اَنْ سُلْطَانُ الْمَشَايِخِ مَرْمُودُ قَدَسَ
 اَسَدُ سَرِ الْغَزِيْرُ سَالِكٌ چوں قدیم در راه نہد اول توبہ کند توبہ برد و نوع است
 توبہ عوام و توبہ خواص توبہ عوام از گناہ است و توبہ خواص از مادیات و اموال است
 توبہ کہ سالک کند باید کہ ہستقامت کند و این راہ انگاہ عبور تو اں کرد کہ درو
 استقامت باشد و طلب جاہ و کرامت نباشد و اں استقامت مے باید
 کہ بر متابعت رسول علیہ السلام و الصلوٰۃ باشد و بیج مستحی و آدابے از وفوت
 نشود و خواجہ عطار فرماید بیت جاوید در متابعت مصطفیٰ گزین چہ تالور شرع
 او شود بر تو مقتدا و دعا کے کہ بر اے استقامت توبہ آمدہ است دریں
 کتاب در باب اوراد در نکتہ ادعیہ ما تورہ تحریر یافتہ است چوں کہ توبہ کند
 آنچہ پیش از اں کردہ باشد بد اں ماخوذ نیست و مے فرمود کہ اگر کسی از شراب
 توبہ کند ہر آئینہ حریفان و قرینان پیشینہ اورا فرامحت نمایند و ہر بار شراب خورد
 و بموضعیکہ ذوق گرفتہ باشد طلب کنند و جہد نمایند تا او باز شراب خورد و مخمضی
 انگاہ باشد کہ اورا اندک مایہ ہوس در دل ماندہ باشد و اگر تائب دل از اں
 اندیشہ کلی صاف کند بیج قرینے و حریفے اورا فرامحت نتواند نمود دلیل بر صدق
 توبہ او شکستن از قرینا و حرقا باشد بعد از اں فرمود ہر کہ را بمعصیتے بزبان گیرند انگاہ
 باشد کہ اندک مایہ دل آنکس بر اں فسق باشد اما چوں تائب دل خود را از اں
 ناشایستہ باز آرد و بچپکس اورا بر اں جرم و جنایت یاد نکند ایں ہمہ معانی دلیل
 بر استقامت توبہ است یعنی تائب بر سر توبہ مستقیم است نہ اورا

۱۵ کہ شریک مے شود و رو غیر مبنی حقیقی زیر اچہ بدستی کہ جایز است کہ بہ پرورد طفل را غیر مادر و پدر
 پس شیر مے دہد اں طفل را دایہ مگر آنکہ نمیرد شیخ چنانکہ بود حال شیخ نجیب الدین سہروردی
 بہر گاہ کہ فرزند شیخ ابو احمہ غزالی نایدہ گرفت باشارہ شیخ احمد غزالی از
 شیخ حماد دباس ۱۲

بمعصیت تواند خواند و نه لفسق نام او بر زبان تواند راند بعد فرمود که نیکس که دست
 شیخی می گیرد و بیعت می کند آن عهد خداوند است باید که بر آن ثابت باشد
 و اگر او بر آن ثبات میسر نیست دست بر چه می گیرد همچنانکه هست می باشد
 کو و می فرمود چوں که تائب شود و پیش از آن که رابد گفته باشد باید که برو
 برود و او را معذرت کند و بجله خواهد و او را خوشنود کند و اگر آنکس مرده باشد
 چه کند چنانکه او رابد گفته است در مردن او نیکو گوید و اگر کسی راکشته باشد
 و او را والی نباشد که دیت اوستاند چه کند برده آزاد کند اینکس که برده آزاد میکند
 احیای مرده می کند و اگر کسی بر منکوحه غیره و محلو که کسی زنا کرده باشد چه کند
 ایجا نیامده است که برود و برود و عذر خواهد ایجا بخدا می گریزد و اگر شارب خمر
 تائب شود چه کند شره تها لطف بخلق خدا دهد و آب های خنک بعده
 فرمود و آنکه گناهی می کند روئے او بجانب معصیت باشد و قفا جانب حق
 آن زمان که تائب شد باید که قفا جانب معاصی باشد و روئے جانب حق انگاه
 فرمود و آنکه تائب شده است باید که او را در طاعت ذوق تمام باشد و آنکه
 بمعصیت باز می گردد و نعوذ بالله از آنست که از نور طاعت ذوق نمی یابد
 انگاه بر لفظ مبارک راند که توبه و انابت در حالت جوانی نیکو می آید و پیری
 خود چه کند که تائب نشود و این دو بیت بزرایا راند لطم چوں پیر شوی و بد
 سر انجام آئی سر کار خود بناکام ساز می روح را ز تیره رانی معشوق
 روز بے نوائی بعد فرمود که حق تعالی از بنده خود از جوانی او خواهد
 پرسید یَسْأَلُ الْمَرْءُ مِنْ شَابٍ مِثْنُومٍ الْحَكِيمُ الشَّابُّ
 فِي الشَّيْبِ وَالشَّابُّ

بسی خونی

از جوانی خود
 از جوانی خود
 از جوانی خود
 از جوانی خود

راکم کرد روزگار حسود	از پس این رکوع چیست سجود
تا جانی مدد که باسن بود	جوئے عمر پُر آب و روشن بود
خوش خوش از من جهان نزل مجا	عاریت ها می ستاند باز

پنہ از گوش کردیروں مرگ +
دل ازین عمر مختصر برگیر
مرد پیر از لقاے جانان شد
ہست پیر از ولایت دین است
سیرم از عمر و زندگانی خویش
ایں حیاتم مرا ملال آمد

کہ بسازی برائے رفتن برگ +
کز چنیں عمر کس نگر و پیر
با چنیں عمر پیر نتوان شد
آنکہ گویند پیر پیر نیست
مے بگیرم بر این جوانی خویش
زندگانی مرا وبال آمد +

باز ایم بر سر خوتوبہ سلطان المشلیخ مے فرمود کہ توبہ بر سہ قسم تمام شود یک
قسم آں حال است و دوم ماضی و سیوم مستقبل انجی صفت حال است آنست
کہ ایشان شود یعنی مذمت آرد از ہر چہ کردہ است و قسم دوم ماضی است کہ خصماں را
خشنود کن اگر کیے از کیے ذہ درم غصب کردہ است و ہمیں میگوید توبہ توبہ این توبہ
نباشد توبہ آں باشد کہ ذہ درم بدو باز دہد و او را خشنود کند قسم سیوم کہ تعلق مستقبل
دارد آنست کہ نیت کن کہ پیش ہماں معصیت باز نارد و انگاہ فرمود کہ چوں من بجد
شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر پیوستم و انابت آردم ہر بار ہر لفظ مبارک میراند کہ
خصماں را خشنود باید کرد و ریں باب بسیار غلو فرمود مرا یاد آمد کہ بیت جیتل
دام دادنی دارم و یک کتاب کسے عاریت خواستہ بودم و از من غایب شدہ
در انجیہ شیخ کبیر نور اللہ مرقدہ در باب خشنود کردن خصماں ذکر بلیغ مے فرمود من
دانستم کہ مخدوم مکاشف عالم است و ردل کردم کہ این بار در دہلی بروم و ایشان
را خشنود کنم چوں در دہلی آمدم انور کہ بیت جیتل اودادنی داشتم بزرگوار و دانو جام
ستہ بودم الغرض یہیوقت بیت جیتل یکجا حاصل نہ شد کہ ہدو برساعتم و جہ برعاش
تنگ بودے گا سہیچ جیتل بدست آئے و گاہے ذہ جیتل تا یک بار ذہ
جیتل بدست آمد بیاد مہ برداں بزرگوار و آواز دادم از خانہ سیرول آمد باو
گفتم کہ بیت جیتل تو بر ذمہ من ماندہ است میسر نہ شد کہ بیک دفعہ بدہم این ذہ
جیتل آوردہ ام بہتاں و ذہ دیگر ہم اکنون برساعتم انشا اللہ تعالیٰ آں مرد چوں

این بشنید گفت آری از آنجا که تو می آئی همین توقع باشد ده جیتل از من بستم
 و گفت آن ده جیتل باقی ترا بخشیدم بعد از آن بر فتم بر آن مرد که کتاب او آورده
 بودم او را دیدم گفتم آری خواه از تو کتابی عاریت برده بودم از من غایب شد
 اکنون نسخه اصل کنم همچنانکه آن کتاب تو بود نبویسانم و بتورسانم چون آن مرد
 این سخن بشنید گفت آری از آنجا که تو می آئی غمزه همین باشد بعد از آن
 گفت که کتاب بتو بخشیدم باز آیم بر سر حرف تو به حضرت سلطان المشایخ
 می فرمود که متقی است و تائب متقی آنست که گاهی مایه نشده باشد و تائب
 آن آنست که بعد گرفتن ذوق معصیت توبه کرده باشد و درین مسئله بعضی گفته
 اند که متقی و تائب هر دو برابرند و بعضی گفته اند که تائب فاضل تر از متقی است
 زیرا که این تائب شده است ذوق معصیت گرفته است آنکه ذوق گرفته باشد
 خوشتر از آن باشد که اصلاً هیچ ذوق نگرفته باشد و بعضی گفته اند که متقی فاضل تر
 از تائب در صحت این قول حکایت فرمود که وقتی میان دو کس مباحثه شد
 یکی گفت متقی از تائب فاضل تر و دیگری گفت که تائب از متقی فاضل تر این
 سخن میان ایشان تبطویل کشید ایشان هر دو بر پیغامبران عهد رفتند و این
 را حکم طلبیدند و پیغمبر آن عهد فرمود که من از خود حکم نتوانم کرد و منتظر وحی خواهم
 بود تا چه فرماں شود عهدی میان میاں بر آن پیغمبر فرماں آمد که آن هر دو تن را
 باز گردان و بگو شام هر دو بروید و امشب یکجا باشید چون از خانه بیرون آید هر که
 اول پیش شما بیاید حکم این مسئله از او پرسید آن هر دو تن یکجا فرماں گرفتند و رو
 دیگر از خانه بیرون آمدند مردی پیش آمد از او پرسیدند که خواه ما را مشکلی شده
 است تو حل کن او گفت چه مشکل است ایشان گفتند ما را معلوم نشود آنکه معصیت
 نکرده باشد او بهتر از آنکه کرده باشد و تائب شده آن مرد گفت آری خواه
 من مردی جلایه ام علی بن خوانده ام این مسئله چگونه حل کنم اما اینقدر میدانم
 جامه که من میافتم تارها بسیار میباشند بعضی تار میگذرد من باز پیوند می کنم

نزدیک من آں تار که نگهسته باشد بهتر از آں تارے که بکسلد و باز میوند کم هر دو باز گشتند و بخدمت آں پنییر آمدند صوت حال باز گفتند آں پیغامبر گفت جواب شما همین بود و بخط مبارک سلطان المشایخ قدس السمره العزیز نوشته دیده ام یاد او و دقل للذین توبوا الی قبل قیام الساعة فان المذنبین ینظرن الی یوم القیامة من طرف خفی و فی الحدیث ان العبد اذا اذنت لم ینکث علیہ حتی یدنب ذنباً اخر فلم ینکث علیہ حتی اذنب ذنباً اخر فاذا اجتمعت علیہ من الذنوب ثم اذا عمل حسنة واحدة کتب له خمس حسنات وجعل خمس حسنات بازاء خمس سیئات و فی الحدیث التوبة من النسيان ایسر من التوبة عن الغیبة التوبة صنفه للمؤمنین و الا تصفة للمفسدین و جاء القلب منیب و الا توبة صفة المرسلین نعم العبد انہ آوای قیل الشیخ التائب الطاوت و اسرعت الطات حیث اخرت التوبة الی الشیب و اسرعت حیث حبت قبل الموت شعر الهمی ثبت عما کان منی فکفر سیاتی و اض عینی و عالمی بلطفک یا الهی و لا تقطع لاجل الذنب منی فکلن یوم القیامة لی معینا و احسن لی انما احسنت ظمی و سلطان المشایخ فرمود که پیمرے فرموده است که عتبا

له ترجمه عبارت عربی که بخط حضرت سلطان المشایخ نوشته دیده ام اے داؤد و بگو مرگنا بهنگام از توبه بکنید بسو پروردگار پیش از برپاشدن قیامت زیرا چو بدستی که گنا بهنگام از خواهند دید بسوے من روز قیامت از گوشه چشم دیده و در حدیث است بدستی که بنده و قنیک گناه ے کند نوشته شد شود بر او آن گناه باز دیگر گناه ے کند پس درین هنگام جمع ے شوند بر آن بنده گناهان پس درین هنگام یک نیکی ے کند نوشته شد شود بر اے او پنج نیکی و پنج دیگر و مقابله پنج گناه که پیش از نیکی کرده بود و در حدیث دیگر است که توبه کردن از زنا آسان تر است از توبه کردن از رغیبت باز ماندن از گناه صفت مومن است و رو بچند آوردن صفت مقربان درگاه است چنانچه ے گویند که آمد بادل رو آورده بسوے خدا و باز گشتن از جمیع ماضیات حق گفته شد مرشح تائب پیمر که دیر کردی و شتاب کردی در توبه کردن از جهت آنکه دیر کردی آمدی بر سر توبه در وقت پیمری و شتاب کردی از آن روز که پیش از مرگ در حالت صحبت توبه کردی ترجمه شعراے معبود من توبه کردم من از گناهانی که نامرغ بود پس پیش گناهان مرا خوشودش و از من کار لطف کن با من آسمان و من و من از من از جهت گناهانیکه جاهد میشود از من پس باش روز قیامت بر اے من یاری و مهنده و مهربانی کنده و نیکوئی کن با من چنانکه نیکو کردی که گناهان من در ذرات خود پیچیده از ذرات تو امان بخشد کی است و مرا بندگان است ۱۲ ۱۳ ۱۴

حق دو چیز است و آن عزیز است با عصمت و راؤل و باتوبه و آخر حق تعالی
به برکت حضرت سلطان المشائخ بجملة غلامان و میدان سلسله چشتی نظامی
روزی کناد تلمتہ و بریاں حکم کردن پیر و قبول کردن مرید حکم پیر سلطان
المشائخ مے فرمود مرید را مے باید ہماں کند کہ پیر فرماید اما پیر کچیاں مے باید
کہ در احکام شریعت و طریقت عالم باش تا چیزے غیر مشروع نفرماید و اگر چیزے
فرماید کہ مختلف فیہ باشد پس مرید را ہماں باید کرد کہ آنچناناں پیر فرماید بنا بر آنکہ
پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است اِخْتِلَافٌ مِثْلِي رَحْمَةٌ وَ شَيْخٌ بَرٌّ
قول مجتہدے حکم کردہ است پس مرید را باشارت پیر کار مے باید کرد و کسیکہ
بخدمت پیر مے پیوند و ارادت مے آرد و این را تکلیم گویند یعنی پیر را بر خود
حاکم مے سازد پس ہر چہ پیر گوید مرید نشود و تحکیم نباشد و اگر بعضے قول و فعل
پیر را منکر باشد او مرید نباشد بعدہ حکایت فرمود زالے بود ہر بار در خانقاہ شیخ
ابوسعید البواخی رحمۃ اللہ علیہ درآمدے و صحن خانقاہ را جاروب دادے شیخ
ازو پرسید کہ مقصود ازین جاروب دادن چہ داری بگو تا عرض تو حاصل
کنم زال گفت غرضے دارم چوں وقت خوابد آمد عرض خواہم داشت القصۃ زال
ہچنان خدمت بجائے آورد تا روزے جوآنے صاحب جمال بخدمت شیخ آمد
و بیعت کرد زال بیاید و خدمت شیخ را گفت کہ ایں جوآن را بگو تا مادر حبالہ خود
آرد شیخ متامل شد و با خود گفت کہ ایں عورتے زال و نازیباء ایں جوآنے خوب رو
انیعنی چگونہ شود شیخ در خلوت شد سہ شہار و طعام و شراب نخورد بعد سہ شہار و نیم دو
را پیش طلبید سوے آنجواں کرد کہ ایں زال را در حبالہ خود آرجوان بطوع و رغبت
قبول کرد بعد از اں زال التماس نمود کہ شیخ فرمان دہد تا مادر جلوه دہد چنانچہ رسم عروسی است
شیخ فرماں داد ہچناناں کند فرمود کہ راتہ کہ مے بختند تضعیف کنند انگاہ زال التماس کرد کہ شیخ
آں جوآن را فرماں دہد تا مادر از زمین برگیرد و بدست خود بالاے تخت برد شیخ آں
جوآن را فرمود کہ ہچناناں کن چوں آں جوآن زال را از زیریں برداشت

زال گفت کہ اے شیخ ایں جوان سراور نظر تو از خاک برداشت فرماں دہید کہ
 مرا چاکا گنہگار از پیغمبر ایں کار را بوفارساند و مرا پشت نہد شیخ پچھاں فرمود
 اے جوان قبول کرد نکلتہ دریاں تجدید بیعت حضرت سلطان المشائخ مے
 فرمود قدس سرہ العزیز چوں پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم غریمت مکہ کر پیش
 از فتح مکہ امیر المومنین عثمان را بر سالت بر مکیاں فرستاد پیغمبر صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم را خبر رسانید کہ امیر المومنین عثمان را بکشتن پیغمبر صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم چوں بشنید صحابہ را رضواں اللہ علیہم طلب کرد و فرمود بیا ئید بیعت
 کنید تا با مکیاں حرب کنیم یا راں بیعت کردند پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آنراں
 بر تنہ درخت تکیہ کردہ بود اے بیعت را بیعت رضواں گویند دریں میاں یارے
 بود اورا ابن اُکوع مے گفتند ادبیا مدود درخواست بیعت کرد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم فرمود پیش ازین بیعت نکردہ گفت یا رسول اللہ کردہ ام اما این ساعت
 تجدید مے کنم پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اورا دست بیعت داد تجدید بیعت با
 مشائخ کہ مے کنند ازینجا است وقتے جوانے بخد مت سلطان المشائخ تجدید
 بیعت کرد مگر اورا از طرفے ایذا مے رسیدہ بود در باب ادایں بیت فرمود بیت
 اے بسا شیرکان ترا آہوست * اے بسا در دکان ترا داروست * و میفرمود
 کہ من پیش جامہ خواجہ خود شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ
 العزیز تجدید بیعت مے کنم و عجب ندارم کہ شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر نیز پیش جامہ
 پیر خود تجدید بیعت مے کرد کاتب سرفروفت در کتابے نوشتہ دیدہ
 است کہ تجدید بیعت پیش جامہ پیر از انجملہ است کہ بخد مت مخدوم تخی زیعت
 کردہ شد از حق تعالی امید دارم کہ ایں بیچارہ را برینجملہ کند کہ عہد کردم بخواجہ
 خویش و خواجہ خواجہ خویش و خواجگان چشت علیہم الرحمۃ والرضواں و بمحمد
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ زبان نگاہ دارم و گوش نگاہ دارم و بر جادہ
 شرع با شتم و من بیچارہ را در کار دین و محبت رب العالمین بخشہ و در سلک

۳۳۵ بندگان مخدوم بدارند این ضعیف گوید بیعت عهد کردیم که دل در خیم زلف تو نهیم *
 جاں مشتاق بیزیرم اسپ نهیم * وقتی مردے بخدست سلطان المشایخ
 تجدید بیعت کرد سلطان المشایخ و دلاں حال این بیعت بر لفظ مبارک راند
 بیعت و عشق تو کار خویش هر روز * از سر گیرم ز سحر و کار * نکسته در بیان
 اعتقاد مرید بخدست پیر مقرر ضمیر مریدان خوب اعتقاد با و باید که مرید را
 اعتقاد و محبت پیر بخدے باشد و بشایه رسد که در زمان خود جز پیر خود دیگر را
 نداند که بخدای میرساند شیخ سعدی خوش گوید بیعت که نیست در همه عالم
 باتفاق امروز * جز آستانه تو مقصدے و لجائے * و اگر در خاطر مرید شست
 اعتقاد هم بگذرد که در عالم خبر پیر من کسے هست که بخدا میرساند با القطع شیطان
 ملعون و اعتقاد او تصرف کند و آن هر دے را از مشغولئی پیر بیرون آورد
 و خلل در اعتقاد اندازد و او را چیزے نماید که بدان فساد اعتقاد و ارادت او
 باشد لغو و بانه منہا بخدست سلطان المشایخ سوال کرد اگر پیرے در خوا
 مرید سفر کند تا عمل او چگونه یا بد یا اگر در عالم اعتقاد سفر کند و اعتقاد درست
 و محکم بیاید مرید را امیدے باشد فرمود آری کسے اصل در نیکار اعتقاد است
 چنانکه در عالم ظاهر اصل ایمان هست و مومن را مے باید که در وحدانیت باری
 تعالی و برسات رسول صلی الله علیه و آله و سلم ایمان درست باشد
 مرید را نیز مے باید که در حق پیر اعتقاد درست باشد چنانکه مومن بگناه کافر
 نشود و مرید نیز چون در اعتقاد درست باشد بلغزشے بر آرد و طریقت او
 حکم نتوان کرد که بربکرت اعتقاد باطل باز آید و مے فرمود که وقتی شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق و الدین قدس الله سره العزیز مے فرمود که مقصود عقیده ایں کس است
 هر که بقصد و عقیده پاک آمد البته قابل باشد زیرا چه عقیده ایں کس را هم در خاطر
 فروخته باشد و اندازه عقیده خویش هر کسے نصیب مے کرد و بعد مے فرمود که وقتی از
 لکهنوتی مردے بخدست شیخ شیعوخ العالم فرید الحق و الدین قدس الله سره العزیز

آمدن و چه گفت از کجا آمده و چه نیت آمده آغاز کرد که فاتحه درخواست کردن شیخ
شیخوخ العالم فرمود یاران و فرزندان را که فاتحه بخوانید این زمان که جمع شده
باز فرمود و چه نیت آمده او گفت فاتحه درخواست کردن خواهی بگوست که عقیده
همچنین باید بعد فاتحه خواندن فرمود و گفت عقیده انکس از فعل انکس است
فعل لنفسیه باشد و عقیده بغیره و سلطان المشایخ می فرمود و وقتی در پیش
را مار گزیده او گفت اگر ارادت من بشیخ خود درست است بهیچ علابی حیات
نیست و اگر ارادت درست نیست خود انکس مرده اولی تر برکت عقیده او
آن زیرا اثر نکرد عرض میدارد کاتب حروف مراد از این درویش ذات مبارک
سلطان المشایخ بود و آنچه بنی مدت حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین
قدس السمره العزیز میفت و در صحرا سمره حضرت سلطان المشایخ را مار
گزیده بود چنانچه در نکته کرامات شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السمره
سمره العزیز تحریر یافته است زیرا چه سلطان المشایخ فرموده است که کرامات
شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السمره العزیز حکایت فرموده
که در ویشی را بنچینس حالی پیش آید و یا بنچینس کاره پیش آید و من همان شتم
که مراد از آن درویش ذات مبارک سلطان المشایخ شیخ شیوخ العالم است
سلطان المشایخ نیز درین حکایت همین معنی را رعایت کرده است و میفرمود
و وقتی شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السمره العزیز دعای برت
داشت فرمود کسے باشد که این دعا را یاد گیر و من دانستم که مقصود شیخ این است
که من یاد کنم عرض داشت کردم اگر فرمان باشد بنده یاد گیر و آن دعا بمن داد
گفتم یکبار بنی مدت شیخ بخوانم نگاه یاد گیرم آن دعا بمن داد و فرمود بخوان چوں خواندن
اگر تمام اعراب را اصلاح داد و فرمود که بنچینس بخوان من بچنان که فرمود خواندم اگر چه بنچینس
من خوانده بودم هم معنی داشت القصه همان زمان آن دعا در خاطر من یاد شد
گفتم دعا یاد گرفتم اگر فرمان باشد بخوانم فرمود که بخوان آنرا خواندم آن

اعراب را کہ صلح خدمت شیخ فرمودہ بود ہمچنان خواندم چوں از خدمت
 شیخ بیرون آمدم مولانا بدرالدین اسحاق رحمۃ اللہ علیہ مرا گفت نیکو کردی
 آن اعراب ہمچنان خواندی کہ خدمت شیخ فرمودہ بود گفتم اگر سید بویہ کہ وضع
 این علم است و آن دیگران کہ بانی این قواعد اند مرا بگویند کہ این اعراب را
 کہ ہمچنین است کہ تو خواندی من ہمچنان خوانم کہ شیخ فرمودہ است مولانا بدرالدین
 اسحاق گفت آن آداب کہ بخدمت شیخ تو نگاہ میداری از ما ہیچ کس را میسر
 نشود و مے فرمود چوں شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ
 العزیز را زحمت غالب شد و ماہ رمضان آمد افطار مے کرد تا روز مے خورنہ
 آوردہ بودند و پارہ مے کردند و پیش شیخ میباشند خدمت شیخ آن را تناول
 مے کرد و راثائے آن پر کالہ خورنہ بہن داد میخواستم کہ آن را بخورم و ردل کردم
 کہ خدمت شیخ شیوخ العالم بدست مبارک خود چیز مے بہن دہد کجا یا بم نزدیک
 بود کہ بخورم و کفارت دو ماہ متصل روزہ دارم فرمودن مکن مرا رخصت شرعی
 است ترا نشاید کہ بخوری برائے آزمائش اعتقاد تو داده بودم و مے فرمود کہ وقتے
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز مولانا بدرالدین
 اسحاق را آواز داد مولانا بدرالدین اسحاق در نماز بود جواب داد گفت بیک
 بعد از آن حکایت فرمود کہ وقتے رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم طعام میخورد
 یکے را آواز داداں یار در نماز بود و رنگے کرد رسول علیہ السلام فرمود کہ چوں
 خدا و رسول خدا بخواند بر فوراجابت باید کرد بعد از آن سلطان المشائخ بر لفظ
 مبارک اند کہ فرمان شیخ بچو فرمان رسول است علیہ السلام و مے فرمود کہ شیخ شیوخ العالم
 شہاب الدین سہروردی قدس سرہ مندیے از شیخ خود دریافتہ بود آنرا پیوستہ بر خود داشتے
 و از برکتها گرفتے تا وقتے در خواب شدہ بوداں منیل جانب پایے او بود ناگاہ پا او بدان منیل
 رسید چوں بیدار شد قلوب اطراب بی نمود تا بنایتے کہ میگفت کہ من ایم را کہ فروا قیامت
 دیتیہ این تاسف اندوختہ ایم بود ناگاہ یکتا فرمود کہ یکے بخدمت شیخ منیل آمد و گفت مرید تو

مے شوم شبلی فرمود بشرطے ارادت تو قبول کنم کہ انچہ بفرمایم تو ہماں کنی مرید گفت
 ہچنان کنم شبلی گفت تو کلمہ شہادت چگونہ مے گوئی مرید گفت کہ بچنیں گویم لا الہ
 الا اللہ محمد رسول اللہ شبلی گفت تو کلمہ شہادت چگونہ مے گوئی بچنیں بگو لا الہ
 الا اللہ شبلی رسول اللہ مرید بر فوج بچنیں گفت بعد ازاں شبلی رحمۃ اللہ علیہ فرمود
 کہ شبلی یکے از چاکران کمینہ آنحضرت است رسول ہمون است من اعتقاد ترا
 استخاں مے کروم کہ شیخ عبد الدین بغدادی در تحفۃ البراقہ مے نویسد طایفہ خواستند
 کہ تجارت روند بر خود و بر اموال خود مے ترسیدند بخیست ابو الحسن خرقانی رحمۃ اللہ
 علیہ رفتند و عرضداشتند کہ ایں بندگاں را اتفاق غیبت سفر است اگر از حضرت
 دعائے ویاوردن نامزد حال ما شود تا از برکت آں سلامتی باشد شیخ فرمود بنام
 باری تعالی عز اسمہ بر وید فاما اگر در راہ خوف و یا ہراسے پیش آید نام من بگیری و
 بگوئی ابو الحسن خرقانی تا ازاں خوف و ہراس خلاصی یابید چون ایں سخن
 از شیخ شنیدند بعضے سخن از شیخ قبول کردند و بعد دیکجا رواں شدند در اثنائے راہ
 ایشان را قطع طریق پیش آمدند کسانیکہ با اعتقاد صاف تمسک بنام شیخ کردند خلاص
 یافتند و کسانیکہ باسم باری تعالی آیات و دعوات تمسک کردند ہلاک گشتند و ماہما
 ایشان غارت شد بریں حال تعجب ہر دو طایفہ زیادت گشت چون بخدیست
 شیخ آمدند یکے از ایشان پرسید چه حال است گفتند بر ما انچنیں معاملہ گذشت
 نہ آنکہ اسم باری تعالی از آسامی بندگان او بزرگست شیخ گفت آرسے ولیکن شما
 اسم کسے ذکر کردید کہ مسمل اورانے شناسید پس گوئی کہ اورا ذکر نکردید فاما ایں طایفہ
 نام کسے ذکر کردند کہ اورا کما حقہ مے شناسند و احق را مے شناسد پس گوئی کہ
 حق جل و علی را ذکر کردند و انیمنی ہر کسے تصدیق نکنند مگر سیکہ ذوق حقیقت چشیدہ
 باشد و ہل کار را مشاہدہ کردہ مے فرمود من از شیخ رفیع الدین شیخ الاسلام
 اودہ شنیدہ ام کہ مے گفت مراقبتے بودا و مرید شیخ محمد اجل سزای بود و وقتے
 آں مرید را با ہتہا مے گرفتند و در معرض قتل آوردند سیات اورا ہچنان استانید

کہ روئے او جانب قبلہ باشد مگر در آن صورت گو پیروا پس پشت مے شدر بر فور روئے
سوئے گو پیرو خود کرد سیاق گفت دریں محل روئے سوئے قبلہ باید کرد آں مرد
گفت من روئے جانب قبلہ خود کرده ام تو کار را باش امیر حسن خوش گوید بیت
اگر چه در عرب از بہر قبلہ کعبہ نباشد بنمود قبلہ مجنوں مگر قبیلہ یسلی از سلطان
المشایخ قدس السہرہ العزیز سوال کردند مریدے باشد کہ پنج وقت نماز مے گذارد
واندک و ردے مے خواند اما محبت شیخ در دل او بسیار باشد و اعتقاد و سجد
پیرو یکبارگی راسخ و مریدے دیگر باشد کہ اور طاعت بسیار باشد و تسبیح و اورادے
بے اندازہ و حج کرده اما در محبت شیخ و در اعتقاد قصورے باشد میاں این دو بہتر
کدام باشد فرمود انکہ معتقد و محب شیخ است بعد از اں بر لفظ مبارک را ندانکہ محب
و معتقد شیخ باشد بیک وقت او بر ہمہ اوقات آں متعب بہست اعتقاد شرف دارد
بعد از اں فرمود کہ مذہب بعضے اینست کہ اولیا بر انبیا فضیلت دارند بسبب
آنکہ انبیا بیشتر احوال با خلق مشغول اند یعنی صاحب دعوت اند اما اولیا شریف
روز بحق مشغول اند این مذہب باطل است اگر چه انبیا با خلق مشغول اند اما
زمانے کہ با حق مشغول مے شوند آں یک زماں بر جملہ اوقات اولیا شرف
دارد و مے فرمود کہ وقتی شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السہرہ
العزیز مے فرمود کہ یکے با من پیوند کرده بود چوں از من برفت چند گاہ مراجع او
بر قرار بود باز ازاں بگشت و یکے دیگر بود کہ از من دور رفت و دیرے ہما نجا
بود اگر چہ تا دیرے بود اما مراجع او بر آں قرار بود و بعد دیرے ہم نگشت انکاہ روئے
سوئے من کرد کہ ایں مرد با من پیوستہ است ہم بر آں مراجع است و بیچ نگشتہ
است سلطان المشایخ چوں بر نیخون رسید بگریست ہم در گریہ بر لفظ مبارک
را ند کہ تا امروز محبت ایشان بر قرار است بلکہ بر مزید از سلطان المشایخ سزا
کردند کہ مریدے بخد مت پیرو خود کمتر رسد و در خانہ بیشتر در یاد پیرو خود باشد چگونہ
باشد فرمود کہ آں نیکو ترا گر کسی از خدمت پیرو خود غایب باشد و در یاد پیرو خود

باشد یہ از آنکہ سہ روز پیش باشد و از محبت پیر بے خبر بعد ازاں این مصرع
 بر لفظ مبارک راند مصرع بیرون و دروں بہ کہ دروں و بیرون و در مجلس سلطان
 المشایخ قدس السہرہ العزیز سخن در آن افتاد کہ مریداں بخیرست مخدوم مے آیند
 و سر بر زمین مے نہند سلطان المشایخ فرمود من خواستم کہ خلق را منع کنم اما
 چوں پیش شیخ من بچنین کردہ اند منع نکردہ ام درینیاں امیر حسن رحمۃ اللہ
 علیہ عرضداشت کرد بندگانے کہ بخیرست پیوستند و ارادت آوردند ایں ارادت
 بیعت عبارتست از عشق و محبت پیر پس آنجا کہ عشق و محبت آمد در آنصورت
 سر بر زمین نہادن سہل خدمتے باشد سلطان المشایخ مے فرمود قدس السہرہ
 العزیز کہ از خدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والہین طیب السہرہ مضجعہ
 شہود کہ وقتے شیخ ابوسعید ابوالخیر رحمۃ اللہ علیہ سوار در راہے میرفت
 و مریدے پیش آمد و آل مرید پیادہ بود و پیادہ و زانوے شیخ بوسید شیخ فرمود
 فرو تر مرید پاے شیخ بوسید شیخ فرمود فرو تر مرید زانوے اسپ بوسید
 شیخ فرمود فرو تر مرید سم اسپ بوسید شیخ فرمود فرو تر مرید زمین بوسید
 انگاہ شیخ ابوسعید ابوالخیر فرمود کہ دریں چہ ترا فرمودم فرو تر مقصود من
 آن بود کہ پاے بوس من کنی ہر چہ از فرو تر مے بوسیدی در جہ تو در
 بالا تر مے بود کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ نوشتہ دیدہ است
 قَالَ صَلَیْبُ رَايْتُ عَلِيًّا يَقْبَلُ يَدَ الْعَبَّاسِ وَرَجُلًا مُسْلِمًا الْمَشَايِخِ
 مے فرمود کہ پیش ازین مردے بر من آمدہ بود بزرگ زادہ و سیاحت کردہ
 و شام و روم دیدہ دریں حال کہ او پیش ما بود و جہاں بہین قریشی درآمد
 و سر بر زمین نہادہ شیخ سعدی خوش گوید ہر جا کہ روے زندہ کے
 بر زمین تست ہر جا کہ دست غم زدہ درد عاے تست ہر جا کہ دیگر
 گوید ہمیت شعاع روز بھی تا بد از چین کسے کہ در پرشتش تو بر نہاد
 بخاک جہیں ہر آن مرد مسافر بانگ بر وزد و گفت مکن سجدہ جائیکہ

ترجمہ گفت محبوب
 صبا بی دہم من
 علی را کہ مے بوسید
 دست عظمت
 عباس پاس
 المشایخ را

نیامده است عریده و غلبه کرده من با او گفتم غلبه مکن ہر امرے کہ فرض بودہ
 باشد چوں فرضیت او برخیزد استحباب باقی ماند چنانچہ روز عاشورہ بر
 اُمم ماضیہ فرض بود در عہد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم چوں ماہ رمضان
 فرض شد فرضیت او برخاست استحباب او باقیماندہ آمدیم بر سجدہ
 در میان اُمم ماضیہ مستحب بود چنانچہ رعیت مرہادشاہ راوشا اگر دمر استاد
 را دامت مرہیغامبر را سجدہ مے کردند چوں در عہد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم آں سجدہ برخاست اکنوں استحباب رفت اباحت باقیماندہ بر امر
 مباح منع از کجا آمدہ است آں مرد ساکت شد بعدہ فرمود معہذا و پیش
 من کہ روے بر زمین مے آوردند من کارہ ام اما چوں پیش شیخ ماروے
 بر زمین آوردہ اند اگر من منع کنم از دو چیز یکے لازم آید یا جمیل مشایخ
 و یا تقیق ایشاں نعوذ باللہ منہا بزرگے گوید بیعت در خدمت رکاب
 توسر بر زمین نہاد و خورشید ز آسماں چہارم ہزار بار و نکتہ در بیان صل
 خرقہ و بخشش آں سلطان المشایخ مے فرمود کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ
 وآلہ وسلم در شب معراج از حضرت عزت خرقہ یافت و آں را خرقہ
 فقر گویند بعدہ صحابہ را طلب کرد و گفت من از حضرت عزت
 خرقہ یافتہ ام و مرا فرمان است کہ آں را یکے بدہم بعدہ پیغمبر صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم روے سوے حضرت ابو بکر کرد رضی اللہ عنہ و فرمود
 اگر من این خرقہ بتو بدہم چکنی ابو بکر گفت من صدق و روم و طاعت کنم
 و عطا کنم بعدہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ را فرمود اگر من این خرقہ بتو بدہم
 چہ کنی عمر گفت عدل کنم و انصاف نگاہ دارم بعدہ از حضرت عثمان رضی اللہ
 عنہ پرسید اگر من این خرقہ بتو بدہم تو چہ کنی عثمان گفت من اتفاق کنم و
 سخاوت و رزم بعدہ حضرت علی علیہ السلام رضی اللہ عنہ را پرسید اگر من این خرقہ را بتو بدہم
 چکنی علی گفت من پردہ پوشی کنم و عین گمان خداے عزوجل بپوشم آں خرقہ

بعلی داد کرم اللہ وجہہ و فرمود ما فرمان خدا سے عزوجل بود و هر که این جواب گوید
 این خرقه اورا بدی و سلطان المشایخ می فرمود که بر حضرت امیر المومنین ابو بکر
 صدیق رضی اللہ عنہ چهل هزار دینار موجود بود آن روز که چهل هزار دنیا برآورد
 و گلیم پوشیده و میخ بر آن زده بخد مت رسول اللہ علیہ السلام آمد و ہماں
 زماں جبرئیل علیہ السلام گلیم پوشیدہ و میخ بر آن زده بیامد رسول علیہ السلام
 پرسید کہ این چه ہیئت است گفت یا رسول اللہ افزونہ ملائکہ را فرماں شدہ
 است کہ بر موافقت ابو بکر گلیم پوشیدہ و میخ بر آن زده دریں محل سلطان
 المشایخ این دو مصراع بر زیاں مبارک اندامیت شکرانہ چل ہزار دینار دہند *
 تا شیخ کلیم عشق را بار دہند * بعدہ فرمود چوں جنید شبلی را خرقہ پوشانیدہ گفت
 انچه پیر در حق ما بجا آورده بود در حق تو بجا آوردم باقی کار خداست عزوجل
 و می فرمود تشریف انچه صحبت شیخ یافتہ باشد بغیر نتوان داد ولیکن اگر
 بشوینہ در آن متع نیست فاما بہتر آن باشد کہ نشوینہ و می فرمود از تشریفات
 صحبت یافتہ پیر اگر وصیت کنند کہ برابر اس کس کہ در گو بہنہد روا باشد و یا وصیت
 کند کہ بفرزندانی کہ صالح باشد بدیشاں دہند و می فرمود کہ من وقتے از شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السمرہ الغیز خرقہ یافتم از گلیم خرقہ چشتی
 و آن ہنوز بر من ہست عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ کہ بعد نقل سلطان
 المشایخ قدس السمرہ الغیز چوں نعش مبارک حضرت سلطان المشایخ
 را در گور فرود آوردند خرقہ کہ از شیخ شیوخ العالم یافتہ بود بر وجہ مبارک سلطان
 المشایخ قرار کرد و مصطفیٰ حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الدین قدس السمرہ
 الغیز بر سر مبارک سلطان المشایخ نہادند عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ
 جامہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السمرہ الغیز کہ جد کاتب
 حروف سید محمد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ یافتہ بود و جامہ حضرت سلطان المشایخ
 و جامہ شیخ علاء الدین بنہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السمرہ

سره العزیز این سره جامه صحبت یافته اولیا سے خدا تعالیٰ یکے بخیه کرده بدست
 مبارک سید محمد کرمانی که بوالد کاتب حروف سید مبارک محم کرمانی رسیده بود
 تا روز تحریر در خاندان کاتب حروف آن دولت موجود است خارج آن جا سبک
 دیگر که پدر و عمان کاتب حروف از سلطان المشایخ یافته اند موجود است الحمد
 علی ذلک حضرت سلطان المشایخ می فرمود بعضی ازین طایفه رامیان دزدان
 روز قیامت بستانند و ایشان بگویند ما زودی نکرده ایم جواب آید که جاریه عدل
 پوشیدید و عمل ایشان نکرید آخر هم بشفاعت پیران نجات یابند و می فرمود
 که مردی بود او را عزیز بشتر گفتند که او از پداؤں در دلی آمده بود بخد مت مولانا
 ناصح الدین پسر قاضی حمید الدین ناگوری رحمة الله علیه تا از خرقة در خواهد
 ہم بریں نیت جمعیت کرد بر سر حوض سلطان بعضی از درویشان آنجا حاضر شد
 دریں میان آن درویش که در طلب خرقة آمده بود چوں حوض سلطان را دید
 گفت این سهل حوضی است حوض ساغر که در پداؤں است بهتر ازین حوض
 است محمد که پیر آنجا حاضر بود چوں این سخن از شنید مولانا ناصح الدین را گفت
 که این را خرقة مہید یعنی کذاب گوشت مولانا ناصح الدین پہچان کرد او را خرقة
 نذاذ و از شیخ نصیر الدین محمود رحمة الله علیه منقول است کہ می فرمود
 من از سلطان المشایخ قدس سره العزیز شنیده ام چندین خرقة کہ این
 ضعیف داده است ازین میان چهار کس را خرقة ارادت داده است و دیگر ہم
 خرقة تبرک و شیخ بہاؤ الدین زکریا قدس سره می فرمود چندین خرقة کہ و ایم
 ازین میان پنج یا شش خرقة ارادت بود باقی ہمہ خرقة تبرک عرض میدارد کاتب
 حروف حکمت این سخن چیست کہ بر زبان مبارک سلطان المشایخ رفته
 است کہ چندین خرقة کہ این ضعیف داده است چهار کس را خرقة ارادت
 داده است مقرر است کہ چندین ہزار بندگان خدا یتعالیٰ مریدان سلطان
 المشایخ بوده اند و ہمہ را بارادت قبول کرده و کلاہ و خرقة داده و مرید گرفته

فاما مراد از این سخن مرید حقیقت و مرید حقیقی منقول است از سلطان المشایخ درین باب در نکته بیان مرید تحریر یافته است و دیگر آنکه مراد از آن مرید است که همه افعال اقبال متعلق به پیر باشد و ذره از روش پیر نتواند تا از غایت اتحاد پیر کنفس واحد شود که الفقرا کے کنفس واحد مصرع بیگانگی نیست تو مائی و ما تو نیم و کتاب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ نوشته دیده است رایت بخط شیخ الاسلام شهاب الدین السهمی وردی انه ذکر لباس الخرقه الی الجلیل وبعد اختصار علی الصحبة وغیره من المشایخ عنعنہ الخرقه الی النبی علیه السلام و اعتمد السهمی وردی علی حدیث ابن خالد و للمشایخ فیه طریقتان الطریقه الحسن البصریة والطریقه الکیلیة فانه لبس علیہ السلام علیاً و هو البس الحسن البصری و الکیل ابن زیاد فخر فیه الحسن البصری معروفة و اما الکیل البس عبد الواحد ابن زید و البس هوا یا یعقوب النسوی و البس هوا یا یعقوب النهجوری و البس هوا یا عبد الله ابن عثمان و البس هوا یا یعقوب الطبری و البس هوا یا القاسم بن رمضان و البس هوا یا العباس بن ادریس البس هو داود ابن محمد المعرف بنخادم الفقرا و البس هو محمد بن مالک البس هو اسماعیل القصبی و البس هو شیعنا بالحسنا احمد بن عمر البصق و البس هو هذا الفقیر نکته

نکته

سلا ترجمه دیدم من بخط شیخ شهاب لدین سهم وردی تحقیق ذکر کرده است آن شیخ شهاب لدین پوشانید خرقه را بپوشانید که بپوشانید آن را بسوی چپ بعد از آن اختصار کرده بصحبت بسوی آن از مشایخان نسبت کنند خرقه را بسوی یک بعد دیگر تاریخانند نسبت این خرقه را بسوی حضرت فاطمه علیها السلام و علم اعتماد شیخ شهاب لدین سهم وردی بر حدیث این قال است مشایخان و دیگر را پوشانید خرقه دو طریق است یک طریق منسوب آ بسوی حضرت حسن بصری و یک طریق منسوب آ بسوی کیل ابن زیاد پس بدستی که نشان اینست پیغامبر علیه السلام پوشانید آن خرقه علی را و علی پوشانید آن خرقه حسن بصری را و کیل ابن زیاد را پس طریقه و خرقه حسن بصری معروف است و اما کیل ابن زیاد پوشانید کیل بن زیاد و عبد الواحد زید را خرقه و عبد الواحد زید خرقه پوشانید یا یعقوب نسوی را و خرقه پوشانید یا یعقوب نهجوری را و خرقه پوشانید یا عبد الله ابن عثمان را و خرقه پوشانید یا یعقوب طبری را و خرقه پوشانید یا قاسم بن رمضان را و خرقه پوشانید یا عباس بن ادریس را و خرقه پوشانید داود ابن محمد را که مشهور است بنخادم الفقرا و او خرقه پوشانید محمد بن مالک را و او خرقه پوشانید اسماعیل مصری را و او خرقه پوشانید شیخ مراد که پدرش کوی است نام او احمد بن عمر صوفی است و او خرقه پوشانید این فقیر را ۱۲

در بیان خلافت مشایخ قدس السداد و احیاء و اسرار سیم العزیز از سلطان المشایخ
 قدس السدره العزیز مولانا فصیح الدین سوال کرد خلافت مشایخ کرا شاید فرمود
 کسی را که در خاطر او توقع خلافت نباشد و من فرمود که شیخ طہیر الدین ستقابر
 من آمدہ بود و من گفت ہر کہ را من مرید گرفتہ او بر من شیخی کرد من گفتم شمار از
 جہت شیخ الاسلام بہاوالدین قدس السدرہ العزیز برائے ایں کار اذنی
 بود گفت خیر بعدہ در خاطر من گذشت چوں کسی را از جہت شیخ اذنی نباشد
 ہمیں تقاضا کند از سلطان المشایخ قدس السدرہ العزیز سوال کردند کہ
 کہ ام اوصاف است کہ آدمی بدان مستوجب خلافت مشایخ مے گرد و او فرمود
 کہ اوصاف ایں کار بسیار است فاما در آں ایام کہ خواجہ من مراد ولت خلا
 خود رسانید روزے مرا گفت باری تعالی ترا علم و عقل و عشق دادہ است و ہر
 بدیں سہ صفت موصوف باشد از و خلافت مشایخ نیکو آید و من از خواجہ خود
 شنیدہ ام مشایخ خلافت خود کہ میدہند از سہ طریقہ است اول محکم و بہتر است
 و آں رحمانی است و در آں خیر و برکت بسیار است و آں آنست کہ پیہ و رباب
 یکے ملہم مے شود و حق تعالی بغیر واسطہ در دل شیخ مے اندازد کہ فلاں را خلافت
 بدہ و دوم آنست کہ شیخ در مرید معاملہ نیکو مے بیند اجتہاد مے کند و اجتہاد
 احتمال خطاب و صواب دارد و سیم آنست کہ بشفاعت و عنایت کسی شیخ اورا
 خلافت میدہد درین محل سلطان المشایخ را قدس السدرہ العزیز پر سید مذ
 و چنین اذنی کہ انشراح پیہ نباشد شیخ عہدہ آں باشد فرمود مذہبیں نوع
 چگونہ باشد بعدہ فرمود کہ فخر الدین صفا ہانی خلیفہ شیخ الاسلام فریاد الحق
 والدین قدس السدرہ العزیز بود و اور بلگرام بودے و او داؤد نام
 درویشے را بخدمت شیخ شیوخ العالم فرستاد و التماس خلافت کرد کہ خلق
 مزاحم مے شود و کلام مے طلبد و من در آں ایام بخدمت شیخ شیوخ العالم
 بودم شیخ شیوخ العالم خدمت ہائے او قبول نکرد و مدتے فرستادہ او بغیرض

مانده و یک کثرت من تنها و یک کثرت برابر مولانا شهاب الدین اسپر شیوخ
 العالم فرمود بکلی بهتر پیش شیوخ العالم کردیم ہر بار اثر بے رضای و شیخ ظاہر
 مے شد و مے فرمود کہ این کار حق است باز و نیست ہر کہ قابل باشد نا خواستہ
 بیاید کثرت سیوم در محل صالح در باب او عرض داشت کردم این بار فرمان شد تو چہ
 مے گوئی عرض داشت کردم حاکم مخدوم است او در ظاہر و در پیش مشغول مے نما
 انگاہ مرحمت فرمود از مولانا پدرا الدین اسحاق برائے او خلافت نامہ نویسان
 و فرستاد تا چنانا افتاد کہ در وہلی با این فخر الدین ملاقات شد من چیزے
 کیفیت خلافت او کہ التماس کردہ بودم آغاز کردم و دیدم او را دشوار مے نماید را
 در خاطر گذشت انچہ در باب او شیخ مے فرمود حق ہماں بود و من بر غلطم مولانا
 ضیاء الدین برنی رحمۃ اللہ علیہ در حسرت نامہ خود آورده کہ من وقتے بخدمت
 سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز حاضر بودم از اشراق تا چاشت بجاورہ
 جاں بخش سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز مشغول در آن روز بیشتر از
 بندگان خدا بخدمت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز ارادت مے
 آوردند و بدولت ابدی میرسیدند و را شنائے اینحال در خاطر گذشت کہ مشایخ
 سلف در گرفتن مرید احتیاط کردہ اند سلطان المشایخ بکرم وافر خود عام و
 خاص را دستگیری مے کند و دست بیعت میدہد خواستم کہ دریں باب سوال
 کنم سلطان المشایخ از آنجا کہ مکاشف عالم است بر خطرہ من واقف شد
 فرمود ہر چیزے از من سوال مے کنی و ایں نے پرسی کہ من بے تفتیش
 آیندگان را چرا دست بیعت میدہم من ازین سخن بلرزیدم در پک سلطان
 المشایخ افتادم کہ مدتے است ایں شکل بر خاطر بود و امر و نیزہ در خاطر میگذاشت
 و باطن مخدوم برآں مطلع شد فرمود کہ حق تعالی در ہر عصرے بحکمت بالغہ خود
 خاصیتے نہادہ است تا در مردم آں عصر طریق و رسم و عادتے علاحدہ پیدا
 مے آید چنانکہ مزاج و طبیعت ایشان باطلبائع و اخلاق گذشتگان باز نمے نماید

مگر در نواد مردم و انیمتی از تجار بات است وصل ارادت در مرید انقطاع از
غیر حق است و شغل مع المہ چنانکہ مشرح در کتب سلوک علوست و سلف
تا انقطاع کلی نمیدیدند دست بیعت نمیدادند فاما از عصر شیخ ابوسعید البخیری
کہ آتی بود از آیات حق تا عصر شیخ سیف الدین باخرزی و از عصر شیخ
شیوخ العالم شہاب الدین سہروردی تا عہد دولت شیخ شیوخ العالم
فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز کہ در ہاے ایں شاہاں کہ علود و
و کرامات ایشان از شرح مستغنی است ہجوم خلق مے شد از ہر طایفہ از ملوک
وامرا و معارف و مشاہیر و طوایف دیگر مے آمدند و خود را از خوف تبعات آخرت
در پناہ ایں عاشقاں خدای مے انداختند و ایں شایخ کبار دست بیعت
بخاص و عام میدادند و خرقة توبہ و تبرک مے فرمودند و ہر کسے تواند کہ معاملات
محبوبان خدا را مقیّس علیہ سازد کہ شیخ ابوسعید و شیخ سیف الدین باخرزی
و شیخ شہاب الدین سہروردی و شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
اللہ سرہ ہم بچنین مریداں گرفتہ اند من ہم مے گیرم چہ اگر محبوب خدا بتعالی جہاں
از گناہکاراں در حمایت خود آرد تو اندامیم و جواب سوال تو در گرفتن مریداں
احتیاطے دلاسانے کنم یکے آنست کہ بتواتر مے شنوم کہ بسیار اں از درآمدن
ارادت من دست از معصیتے میدارند و نماز جماعت مے گذارند و باوراد و
نوافل مشغول مے باشند اگر من ہم در اول شرائط حقیقت ارادت با ایشان
بگویم و خرقة توبہ و تبرک کہ بجای خرقة ارادت است نہ ہم ازیں مقدار خیر کہ
از ایشان در وجود مے آید محروم شوند و دیگر آنکہ بے آنکہ در خاطر بگذرانم و
بالتما مے و یا وسیلتے انگیزم و یا تشفیے در میاں آرم از شیخے کامل مکمل در
دادن دست بیعت مجازم مے بینم مسلما فی بعجز و اضطراب و سکنت
و بیچارگی بر من مے آید و مے گوید کہ از جملہ گناہاں توبہ مے کنم من بہ نیت
آنکہ شاید سخن او راست باشد دست بیعت مے دہم خاصہ کہ از صادقان

من شنوم کہ ارادت من از اہل بیعت را از معاصی باز میدارد و سبب دیگرے آنکہ
 اقوی الاسباب است اینست کہ روزے شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 قدس السدرہ العزیز دوات و قلم از پیش خود مراد داد و فرمود کہ تعویذ نبویسی کہ مرید
 بہمت دادن تعویذ مجازے باید و من ترا اجازت دادم کہ تعویذ نبویسی و بجا جتند
 بہر ہی چوں تعویذ نوشتن گزتم شیخ شیوخ العالم در من دید کہ از نوشتن دعا ملول
 شد و ام فرمود کہ تو ہمیں زماں از نوشتن دعا ملول شدی در آنکہ جتند اں بسیار
 بر در تو خواہند آمد و دعا التماس خواہن کرد و حال تو چگونہ خواہد شد دریں محل چوں
 دیدم کہ خلوت است در پاسبے شیخ شیوخ العالم اقدام و گفتم کہ مخدوم مرا بزرگ
 کردانید و خلافت خود کہ بس بزرگ دولتی است مرا فرمود و من مروے متعلم و از
 اختلاط دنیا پیوستہ متنفر بودہ ام و اینکار عہدہ بزرگ است اندازہ من بیچارہ
 نیست ہمیں ارادت مخدوم و نظر شفقت در کار من کافیت چوں خدمت شیخ
 شیوخ العالم عرض داشت من بشنید فرمود اینکار از تو نیکو خواہد آمد من
 دریں باب الحاح کردم شیخ شیوخ العالم را از عذر خواستن من حالے پیدا
 شد و راست نشست و مرا نزدیک طلبید و پیش خود نوشتن فرمود و گفت
 نظام بدانکہ فروا مسعود بندہ را در درگاہ بے نیازی آبروئے خواہد بودیانہ
 اگر خواہد بود من با تو عہدے کنم کہ پاسے در بہشت تنہم تایشاں را کہ تو
 دست بیعت دادہ با خود در بہشت نہرم شیخ سعدی ہیئت ما نذریم غم دوزخ
 و سوداے بہشت + ہر کجا خیمہ زدای اہل دل آنجا آیند + الغرض بریں حرف
 سلطان المشلیح تبسم کرد و فرمود کہ مرا خلافت بچنین دادہ اند و این کار
 کہے از من نیکوئے آید و گاہے نیکوئے آید منید انم آنا کہ ہمہ عمر در طلب اینکار اند و بحیلہ
 و چارہ و دروغ و نعمت دست دریں کار نازک مے زنند از ایشاں چگونہ خواہد آمد
 و نیز بچنین بزرگے کہ من یقین میدانم و بہرے العین مشاہدہ کردہ ام کہ شیخ
 من از واصلان درگاہ بے نیازی بود از مشربے کہ شیخ بایزید و جنید و دیگرے

مستان عشق خدای جامها پوشیده انداد هم پوشیده بود و در باب کسانیکه
 من ایشان را دست بیعت میدهم آنچنان سخن گفته باشد متعهد شدن نتوانم که
 از بیعت مانع شوم این ضعیف گوید بیعت بدست گیر و بروں آرد دستگیری
 کن و که جز محبت تو هیچ دستگیر ندارم نکته در بیان حال شیخ کاتب حروف بخط
 مبارک حضرت سلطان المشایخ قدس الله سره العزیز نوشته دیده است
 ادنی حال الشیخ ان یکون موصوفا یا و صاف اولها ان یکون مراداً حتی
 یملک تزییت المرید والثانی ان یکون سالکاً حتی یقدر علی الایالات
 والثالث ان یکون مودیا حتی یؤدب والرابع ان یکون جواداً غیر ملتفت
 الی الکلون والخامس ان یکون طعاماً فی مال المرید والسادس اذا
 امکنه العطف بالامارات لا یعطه بالعبارت والسابع اذا امکنه التادیب
 بالرفق لا یؤدب بالعنف بامر المرید بفعله والتاسع ما
 نهی عنه نهی المرید عنه ونیرجی عنه والعاشرا ذاقیل المرید لله
 تعالی فلا یرد کلاحد فان کان الشیخ بهذه الصفه لا یکون المرید
 الا صادقاً ترجمه کترین حال شیخ اینست که باشد شیخ موصوف
 باوصاف صفت کرده باشد بصفتها صفت اول اینست که باشد مراد و
 مطلوب تاقا در شود بر تربیت کردن مرید و صفت دوم اینست که باشد شیخ
 راه رفته تا تواند راه نمودن و صفت سوم اینست که باشد شیخ صاحب آداب
 تا آداب آموزد مرید را و صفت چهارم اینست که باشد شیخ صاحب جود و عطا
 بے ریا و نمود و صفت پنجم اینست که شیخ نباشد طمع کننده و طول مرید و جز آن و صفت
 ششم اینست که تا تواند مرید را بنهرجی و دلیری ادب دهد و تربیت کند نه
 بسختی و بیروی و صفت هفتم اینست که تا ممکن باشد شیخ نصیحت مرید را باشارت
 کند بزبان نگوید صفت هشتم اینست بچیزیکه مامور است شیخ بآن چیز صریح امر کند
 مرید را بکردن آن چیز صفت نهم اینست بچیزیکه باز داشته شده

است شیخ ازاں چیز باز دارد و مرید را هم ازاں چیز صفت و هم نیست و قتیکه
قبول کند مریدے را بر اے اللہ تعالیٰ پس روکنے بر اے کسے پس اگر باشد
شیخ بایں صفتها نباشد مرید آں شیخ مگر صادق نمکته در بیان ولی و ولایت
و ولایت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ مے فرمود مرتبہ اولیا برستہ قسم
است یکے آنکہ ولی باشد و از انحال نہ اورا خبر باشد و نہ خلق را دوم آنکہ خلق
بدانند کہ او از اولیا است و او نداند سیوم آنکہ او ولی حق باشد و بدانند کہ او اولیا
و خلق ہم بدانند بعدہ فرمود انہیا را عزل نباشد و در رسالہ امام ابو القاسم
قشیری مے نویسند کہ ولی را دو معنی است یکے فعیل بمعنی مفعول یعنی ولی کسے
باشد کہ حق تعالیٰ را متولی گرداند و را مورخ خویش قال اللہ تعالیٰ و هو یتولٰ لصالحین
فلا یکلہ لنفسی بخطہ بل یتولٰ الحق للہ سبحانہ و تعالیٰ و دوم فعیل صیغہ
مبالغہ من الفاعل یعنی ولی کسے است کہ متولی عبادات و طاعات و عبادتہا
باشد یعنی عبادات و طاعات اورا جاری دارد بر سبیل پیایے من غیر ان
یتخللہا عصیاں پس ایں ہر دو صفت موجود باید تا او ولی باشد و اختلاف
کردہ آید کہ روا باشد ولی خود را ولی نداند بعضے مے گویند روا باشد زیرا چہ
ولی نفس خود را در عین تصغیر مے بیند و اگر چیزے از کرامت بدو ظاہر شود
بیتسدد نباید کہ ایں مکر باشد پس ایں حال مشعر خوف باشد و ایں خوف احتمال
آں دارد کہ عاقبت بخلاف حال او باشد پس طایفہ کہ برینحال و برینقول
شرط ولایت و فائے مال میدارند یعنی اگر معاملہ موافق مال شد ولی باشد
و بعضے مے گویند روا باشد کہ ولی خود را ولی داند و ایں طایفہ شرط نے دارند
و فائے مال را پس نزدیک ایشان رواست کہ ایں ولی مخصوص بکرامت
باشد کہ بدانند کہ او مامون العاقبتہ است زیرا چہ کرامت اولیا جایز است
پس ایں حال از خوف عاقبت ایمن گرداند و ہم ازینجاست کہ رسول
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است کہ وہ نظر انداز یاران من کہ دہشت

خواهند رفت و رسول علیه السلام آنست که ایشان مامون العاقبة اند و سلطان
 المشایخ می فرمود که شیخ را هم ولایت باشد و هم ولایت باشد ولایت آنست که
 مریدا را بخدار سازد و ادب طریقت تعلیم کند و آنچه میان او و میان خلق است
 آن را ولایت گویند و آنچه میان او و میان حق است آن ولایت است و آن
 خاص محبت است چوں شیخ از دنیا نقل کند روا باشد ولایت با خود بر داما و آقا
 بکس تسلیم کند و برود اگر او ندیده روا باشد که حق جل و علی ولایت بدیگری بدهد اما
 ولایت همراه او باشد آن را با خود برود و درین باب حکایت فرمود بزرگ بود هر یک
 را بخداست بزرگ فرستاد که شب ابو سعید را بواخی نقل کرد و با آن بزرگ
 کس فرستاد که ولایت بکس داد او جواب گفت که این خبر ندارم بعد از آن ایشان
 را معلوم شد که آن ولایت شمس العارفین دادند رحمة الله علیه هم در آن
 شب خلق بر در شمس العارفین آمدند شمس العارفین ایشان را پیش
 از آنکه سخن گویند گفت خدا تعالی را چندین شمس العارفین اند تا بکدام
 شمس العارفین داده باشند سلطان المشایخ قدس سره العزیز می
 فرمود که اولیا تا وقت نقل بچنانا اندگوئی کس در خواب باشد و معشوق او
 در بستر او حاضر شده باشد وقت رحلت آن خفته را ماند که ناگاه از خواب بیدار
 شود معشوق و مطلوب خود را که همه عمر در طلب او بوده باشد هم در بستر خود دید
 دانی او را چه شادی و فرحت بود یکی از حاضران سوال کرد که بعضی اولیا را
 همین جا نعمت مشاهده حاصل است فرمود آری اما این نعمتی که این عساکر
 می بینند چوں آن نعمت بکمال دریا نیند بیا خفته ماند که چوں بیدار شود
 معشوق خود هم در بستر یا بیک حکم حدیث الکناس نیامد فاذ ماتوا بنتموها یعنی
 تا هر کس اینجا بچه مستغرق است چوں بمیرد هماغچه مطلوب اوست بدو دهند
 نکته در بیان کرامت حضرت سلطان المشایخ قدس سره العزیز می
 فرمود که چیز است که از طریق کرامت حاصل شود یکی علم بے تعلیم چنانکه

خواجہ ابو حفص نیشاپوری در سفر حج چوں بہ بغداد رسید با خواجہ جنید رحمۃ اللہ علیہ بزبان عربی بفصاحت و بلاغت سخن گفت دہم آنچہ عوام را در حق دیدہ شود اولیا را در پیاری دیدہ شود و سوم آنچہ تصور عوام در نفس ایشان موثر آید اولیا را آن تصور در نفس غیرے موثر آید مثلاً اگر حوضے را تصور کنند در زمان دہاں او پر آب شود و این اثر تاثیر تصور است بچنین اگر صاحب کرامتے تصور کنند در نفس غیرے اثر آن تصور حاصل ے شود تا اگر بموت شخصے تصور کنند آن شخص بمیرد و اگر دیدن شخصے تصور کنند در حال آن شخص حاضر شود ے فرمود خارق عادت را چہار مرتبہ است معجزہ و کرامت و معونت و استدراج اما معجزہ ازاں انبیا است کہ ایشان را علم و عمل کامل باشد و ایشان اہل صحواً و اہل کرامت است اولبہا را باشد ایشان را نیز علم کامل باشد و اما فرق اولیا و انبیا اینست کہ انبیا غالب الحال اند و اولیا مغلوب الحال اما معونت آنست کہ بعضے مجانبین را باشد کہ ایشان را نہ علم و نہ عمل و از ایشان چیزے برخرق عادت معاینہ افتد اما استدراج آنست کہ طایفہ باشند کہ ایشان را ایمان نباشد و چوں اہل صحو و غیر آن برخلاف عادت از ایشان چیزے دیدہ شود کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ نوشتہ دیدہ است و قد جرت السنة الالهية ان لا يخرج شیاً من عالم الغیب الی الشهادة الا بواسطہ کقول ابن مسعود بعد ما سال النبی علیہ السلام و ابو بکر رضی اللہ عنہما اللہ انما موثق لست لبنای فیہا قد عاسا ؤ لم یز علیہ فحل و شراب ما استخرج اللہن الا بالاضراع مع ان اللہ تعالی قادر علی ابداء من غیر ضرع وان ابا ہریرہ سلم من خیر ملازم النبی علیہ السلام ثلاث سنین و قد زادت رواية علی رواية من لازمہ و عمر و بسیط کسایہ مشہور فکیف ینکر علی من اودع العلوم فی کساعہ الی ہریرہ و اودع اسراراً فی خرقہ

البها علیا رضی الله عنه قال عایشة رضی الله عنها خرج رسول الله
صلی الله علیه وآله وسلم غداة وعليه مرط من شعر اسود فجاء الحسن
فادخل معه ثم الحسين فادخله معه ثم فاطمة فادخلها معه ثم علی
فادخله معه ثم قال انما يريد الله ليزول عنكم الرجس اهل البيت
ویطهرکم تطهیرا انظر السنة الالهية باذهاب الرجس باذخال
النبي علیه السلام تحت مرط ترجمه تحقیق جاری شده است سنت
و عادت خدا بریں کہ خارج نکلند چیز را از علم غیب بسوے عالم شہادت
مگر بواسطہ مانند قول ابن مسعود رضی الله عنه بعد از آنکہ خواست پیغمبر
صلی الله علیه وسلم والیوں بکر رضی الله عنه شیر را گفت نیست من از نوشانندہ
آن شیر پس طلبید آن سرور صلعم گو سپندے را کہ نہ جستہ بود و روزی نوشید
آنحضرت شیر را مگر از پستان با وجود آنکہ خداے تعالیٰ قادر است بر آنکہ سائیں
شیر از غی پستان و دیگر آنکہ بدستیکہ ابابہرہ ایماں آورد و در بہترین زمانہ و
لازم گرفت صحبت آن سرور را صلی الله علیه وسلم سہ سال تحقیق زیادہ شد
روایت احادیث ابابہرہ بر روایت کسے کہ لازم گرفت صحبت آنحضرت را
صلی الله علیه وسلم تمام عمر و فراخی کلیم آن ابی ہریرہ معلوم و مشہور است
پس چگونہ انکار کردہ شود بر ذاتے کہ امانت نہادہ است در کلیم ابی ہریرہ
وامانت نہادہ است اسرار الہی را در خرقة کہ پوشانید آن خرقة علی رضی الله
عنه گفت عایشہ رضی الله عنها برآمد آنحضرت صلی الله علیه وسلم روزے
و بود بر آنحضرت کلیم سیاہ پس آمد حضرت امام حسن رضی الله عنه پس
داخل کرد آنحضرت صلی الله علیه وسلم با خود زیر کلیم امام حسن را رضی الله
عنه پس برآمد امام حسین رضی الله عنه پس داخل کرد آنحضرت صلی الله علیه وسلم با خود زیر کلیم
امام حسین را پس آمد فاطمہ رضی الله عنها پس داخل کرد آنحضرت صلی الله علیه وسلم فاطمہ رضی
عنها در زیر کلیم پس ترآمد علی رضی الله عنه پس داخل کرد آنسرور صلی الله علیه وسلم

علی راضی اللہ عنہ پس گفت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خیر این نیست کہ خواستم
 است خدا یتعالی شمارا پاک نکتہ در بیان ستر گرامت حضرت سلطان المشایخ
 ے فرمود قدس سرہ العزیز فرض اللہ تعالیٰ کتمان الکس امت علی اولیائہ کما
 فرض علی انبیائہ اظہار المعجزۃ ترجمہ فرض کردہ است اللہ تعالیٰ پوشیدن
 کرامت بر اولیائے خود چنانچہ فرض کردہ است اللہ تعالیٰ بر انبیائے خود ظاہر کردن
 معجزہ را۔ پس اگر کسی کرامت اظہار کند ترک فرض کردہ باشد چہ بد کردہ باشد
 و سلوک را حد مرتبہ نہادہ اند ہفہم مرتبہ کشف و کرامت است اگر سالک ہم دریں
 یکانہ ہشتاد و نہ مرتبہ دیگر را کہ برسد و فرمود شیخ عثمان حرب آبادی رحمۃ اللہ
 علیہ پس بزرگ کسی بود و اورا تفسیر است قوی معتبر اوساکن غرینیں بود سبزی
 پختہ و فروختہ بعدہ در بیان عنایت غیبی اس بیت فرمود بیت حق بشیاں تاج
 نبوت دہد ورنہ نبوت چہ شناسد شباں ۛ اگر کسی بروے آمدے و درم قلب
 بدو دادے و از انچہ بچختہ بودے بخریدے او اس درم ستدے اگر چہ بدانستے کہ قلب
 است بر روے خرنده نگفتے تا خلق را چناں نمودے کہ در قلب سرہ فرق نمیکند
 بیشترے آمدند و درم قلب ے داوند و سبزی بچختہ ے بردند تا وقت نقل او شد
 روے سوئے آسمان کرد و گفت خداوند ترا معلوم است کہ خلق مرا درم قلب دادہ
 اند و من بجایے سرہ قبول کردہ ام و بر روے ایشان رد نکردہ ام اگر از من طلب
 قلب در وجود آمدہ است بکرم خود بر روے من رد کن بعدہ فرمود درویشے حساب
 دے برو آمد طعمے از و یک او طلب نمود شیخ عثمان کفگیر بر آورد ہمہ دُرو
 مروارید بوداں درویش گفت این را بکنم باز شیخ عثمان کفگیر بر آورد ہمہ زر
 برآمد اں درویش گفت اس سنگریزہ بود و این سنگ چیرے بکش کہ من بخورم
 بارتیوم شیخ کفگیر بر آورد ہماں سبزی بروں آمد کہ پختہ بوداں درویش چوں
 این حال پدید گفت اکنون ترا بیش ازین انیجا نباید بود و ہمدراں چند روز
 شیخ عثمان نقل کرد بعدہ فرمود چوں درویش ازین بابت کشف کند اورا رو

بودن در دنیا نباشد خواجہ ستائی نظم کرده است نظم پنج منہائے زرے شہر افروز
چوں نمودی برو سپن بسوزہ آں جمال تو چیت مستی تو و آں سپن تو چیت
ہستی تو و بعدہ فرمود انچہ بعضے اولیا بیروں میدہند آں مستی ایشان است
بر خلاف انبیا کہ ایشان اصحاب صحو اند خواجہ ستائی آنراستی مے گوید بینے چوں
بتر کشف کردی بیش ترا در دنیا درنگ نباید کرد بدیں عبارت گفته است و آں
جمال تو چیت مستی تو و آں سپن تو چیت ہستی تو و بعدہ فرمود آنکہ کامل است
ہیچ نوع اسرار بیروں نہ دہ فرمود حوصلہ سعی بیاید تا اسرار را شاید و اہل این
معنی اصحاب صحو اند و مے فرمود مرا واکشف و کرامت حجاب راہ است کار استقامت
محبت دار و واکرامت پیدا کردن کارے نیت مسلمانانے رستے گدائے
بیچارہ بیاید بود انکھ فرمود خواجہ ابوالحسن بنوری رحمۃ اللہ علیہ بر لب آب و جلہ
رسید ماہیگیرے را دید اورا گفت دام صاب اندازو ماہی بگیر اگر من صاحب
ولایت خواہم بود دریں دام ماہی خواہد افتاد کہ راست دونیم من خواہد بود ماہی گیر
دام در آب انداخت ماہی در دام افتاد چوں اورا وزن کردند راست دونیم
من شد این خبر بشیخ جنید رسانید مقدس سرہ فرمود کا شکے کہ در آں ماہی
سیاہ افتادے تا ابوالحسن را بگزیدے و او را ہلاک کردے گفتن چرا چنین
مے فرمائی گفت مارے در آنچہ اورا بگزیدے و او ہلاک شدے شہید میرفتے
چوں آں نشد چہ دائم بدیں غور کرامت ختم کار او چگونہ خواہد شد و مے فرمود
شیخ سعاد الدین حمویہ رحمۃ اللہ علیہ سپر بزرگ بود مگر دالی آں شہر و حق او
اعتقادے نہ داشت تا روزے این والی بیٹے بادشاہ از خانقاہ نزدیک سے
گذشت حاجے را دروں فرستاد و این لفظ گفت کہ این صوفیچہ را بیروں
طلب حاجب دروں آمد و پیغام بادشاہ رسانید شیخ بسخن او ہیچ التفاتے نکرد
بنامز مشغول شد حاجب بیروں آمد و صورت حال باز گفت بادشاہ را کہ غضب
بود و نوشت و بخدمت شیخ آمد شیخ برخاست و باشتے کرد و بہر کی باشتے

در آن نزدیکی با غیچ بود شیخ سعد الدین حمویہ اشارت کرد تا نختہ سیب بیاورد
 شیخ و بادشاہ سیب تناول میکردند مگر سیب بزرگ در آن طبق بود در دل
 بادشاہ گذشت کہ اگر این شیخ را صفائی هست مرا این سیب خواهد داد ہمینکہ
 بر اندیشہ مطلع شد دست دراز کرد و آن سیب برداشت و روئے سوئے بادشاہ
 کرد و گفت من وقتے در سفر بودم بشہرے رسیدم و برو آن شہر جمعہ دیدم نقابے
 بازی میکرد آن نقاب دراز گوشے داشت چشم آن دراز گوش بجا مہ بستہ بود و درین
 میاں انگشتی خود بدست یکے از نظار گیاں داد انگاہ روئے سوئے جمع کرد کہ
 این دراز گوش من انگشتی مے یاباں دراز گوش در دایرہ آن جمع بچناں چشم
 بستہ گشتن گرفت و ہر کس را بوئے میگردتا رسید پیش آن مرد انگشتی برو بود
 بایستاد ہما سجا قرار گرفت نقاب بیاید و انگشتی از اں مرد بستہ الغرض شیخ
 سعد الدین حمویہ از بعد ایں نظیر روئے سوئے بادشاہ کرد و گفت کہ اگر مردم
 چیزے از کرامت پیدا کند کوئے خود را باں حمار برابر کردہ باشد و اگر نکلند ترا و خاطر
 گردد کہ دریں مرد صفائی نیست ایں بگفت و سیب جانب بادشاہ انداخت
 عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ کہ طریقہ مشایخ ما قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم الغیر
 ہمہ ستر بود چنانکہ در کرایں بزرگاں در محل ماے خود تحریر یافتہ است خواجہ حکیم
 سنائی خوش گوید ملیت ما من تلام گیریدہ مرا نم * بادایم فدائے شاں جامعہ
 قدر شاں پیش امر پایدہ * کشف رازیہ کشف مالیدہ * کشف اگر ہند گردوت برتن
 کشف را کشف سازد بر سر زن * تکتہ در بیان یقین شدن اسم از زبان مبارک
 سلطان المشایخ و در بیان ارادت آوردن کاتب حروف محمد مبارک علوی
 کرمانی المدعو بامیر خور و بحضرت با عظمت سلطان المشایخ نظام الحق و الشرح
 والدین خواجہ محمد ابن احمد ابن خواجہ علی الحسینی البخاری بدافونی قدس اللہ سرہم
 العزیز مقرر ضمیر حق پذیر فریدان خوب اعتقاد باد کہ کاتب حروف بندہ و بندہ زادہ
 آستان آسمان سائے مشایخ طبقہ مکررہ خواجگان چشت است رضی اللہ عنہم و پدر و جدہ

ایں بنده در سلک خدمتگاران ایں مشایخ کبار منسلک بوده اند و نعمت دینی و دنیاوی از حضرت ایں پاکان مخصوص گشته اند ایں ضعیف خوش گوید قطعه

بر باد داده جان دل خان و مان خویش	بیچارگان عشق تو بر بوسے زلفت تو
مطلوب هر دو عالم مقصود جان خوش	از حضرت مشایخ دین دار یافتند

الغرض چون ایں بنده تولد شد بجدیدین کاتب حروف سید محمد کرمانی که از مریدان سابق شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السره العزیز بود و مولانا شمس الدامغانی که جدادین کاتب حروف و هم سبق حضرت سلطان المشایخ بخدمت شمس الملک بود بجهت تعیین نام کاتب حروف بخدمت سلطان المشایخ آمد سید محمد کرمانی بخدمت سلطان المشایخ باز نمود که ایں خوردک را نام تعیین فرماید سلطان المشایخ فرمود که شما بزرگ اند نام تعیین کنید سید محمد توجه بولانا شمس الدین دامغانی کرد شما تعیین کنید بعد مولانا شمس الدین بخدمت حضرت سلطان المشایخ عرض داشت که بخدمت آمده ایم مطلوب آنست که مخدوم نام تعیین کند بعده سلطان المشایخ قدس السره العزیز فرمود که مرا محمد نام است و سید را نیز محمد نام است و خدمت شما را هم محمد نام ایں خوردک را هم محمد نام باشد و ایں دولت و سعادت باتفاق آں اولیای کاتب حروف را ازال روز شد شیخ سعدی خوش گوید بیت بنده را نام خویش تن نبود + هر چه ما را لقب کنند آنیم + و چون بنده بحمد بلاغت رسید بسعی جمیل والده بزرگواره رحمہ اللہ علیها و بواسطه شفقت جدادین مولانا شمس الدین دامغانی رحمۃ اللہ علیہ بشرف ارادت حضرت سلطان المشایخ نظام الحق والشرع والدین قدس السره العزیز رزقنا اللہ شفاعت مشرف گشت امیر خسرو خوش گوید بیت سعادت ابدی در پئے ارادت تست + چنانکه عید مبارک ز بعد ماه صیام + ایں ضعیف گوید

نظم اے دست تو دستگیر جان و دل من * اے روے تو حل عقدہ مشکل من *
 خاک کو رست افسر و تاج سر من * عشق رخ تست جملہ حاصل من * و بوقتے کہ
 سلطان المشایخ قدس السمره العزیز دست ارادت بدیں بندہ دادہ اندو
 چاشت بود سلطان المشایخ بالائے بام جامع خانہ پیش حجرہ در مقام معبود مستقبل
 قبلہ بر کھٹ نشستہ ایں ضعیف گوید قطعہ بر تخت نشستہ بود چو سلطان عاشقاں
 اس سر و مشایخ بر مان عاشقاں * و رہش کست زلفش دلہاے عارقاں *
 سر گشتہ باد گرد سرش جان عاشقاں * و در گریہ مستغرق گشتہ سبحان اللہ ایں
 چہ گریہ بود اگر وقتے تبہم کردے در اثناے تبہم ہم در آب در دیدہ گشتے ایں ضعیف
 گوید رباعی اسیر گریہ تو ہر کہ دید یک نظرش * غلام خندہ تو عالم است اے سلطان *
 عجب ترا آنکہ بجائے ششم از گریہ * و چشم روشنت از آب دایما غطاں * خدمت مولانا
 شمس الدین بندہ را یاد و برد رسید لقمان و حمید داؤد پیش برد بہت مولانا
 شمس الدین کرسی آوردند متصل کہٹ حضرت سلطان المشایخ نہادند تخت
 مولانا بالائے کرسی نشست و مولانا فخر الدین زرا دی رحمۃ اللہ علیہ در مجلس پیش
 نشستہ بود و سخن و در علم طب مے گفت بر خاست و رفت و ذکر ایں بندگان مولانا
 شمس الدین بدیں عبارت کرد کہ پسران سید مبارک دعا گو زادگان مخدوم
 مے خواہند کہ در سلک بندگان منسلک شوند و بشرف ارادت مشرف گردند حضرت
 سلطان المشایخ فرمود کہ مولانا مرا اینہا فرزندان ایں ضعیف گوید ہیئت ایں
 از کرمیت سز و ویکن گویم * اے کاش سگہا شتم اندر رہ تو * بعدہ دست
 ارادت بندہ کینہ را داد و کلاہ بر سر ایں بندہ نہاد و فاما دیریں حالت حضرت
 سلطان المشایخ را گریہ چناں غالب شد کہ تلقینے نکردند المقصود ایں بندہ
 در سایہ دیوار سلطان المشایخ بر سنت آبا و اجداد پرورش مے یافت ایں
 ضعیف گوید ہیئت پرورش مے یافتم در سایہ دیوار تو * من کہ باشم جملہ عالم
 پرورش مے یافتم * بعدہ ہر چند گاہ چہ بصاحب مولانا شمس الدین مذکور

و چہ فرستاد والدہ بزرگوار بحال جہاں آراے و دیدار دلکشے سلطان
 المشایخ مشرف مے شد این ضعیف گوید قطعہ کیکہ روے تو دیدہ است
 اعتقاد من آنست کہ اونجات ابد یافتہ است از رحاں و نذر عشق تو مے
 میرم دہی طلبم کہ روے خوب تو بنیم کجاست این درماں و اگر چہ درک معانی
 در آں ایام چنداں نبود فاما ہم بوقت پاک سلطان المشایخ قدس اسرار
 العزیز این ضعیف گوید رباعی از وقت تو وقت عالمے خوش گشتہ است و در
 عشق تو جاں زانودہ غمرستہ است جانان ز غمت دو کون پر شدہ آراے و
 باروے تو عشق عقد محکم بستہ است کہ نعمت دیدار و مشاہدہ مجلس آں بزرگوار
 کہ مشاہدہ مجلس حضرت رسالت پناہ علیہ الصلوٰۃ والسلام بود و ذوق مجلس
 ارادت و مساس دست مبارک سلطان المشایخ کہ بگریہ حضرت سلطان
 المشایخ مقرون بود و این ضعیف گوید بیت گریہ تو کہ مایہ عشقت
 عاشقان جہاں بدیدہ خرنڈ پس ازاں دیدہ خون دل چوں آب و برورت
 عاشقان زدیدہ برنڈ و در خاطر جا گرفته است و در ضمیر میکن گشتہ این ضعیف
 گوید بیت چناں در خاطر م داده است جا بیت کہ خواہم دل اندر زیر پایت
 و نیز تا این غایت کہ این سچا رہ سماع مے شنود و رقتہ کہ ازاں حاصل مے شود
 آنہم ثمرہ آں است کہ از اوصاف پسندیدہ و اخلاق گزیدہ سلطان المشایخ
 بر روح نازل مے شود و از انجا شاخ در شاخ میزند خواجہ حکیم سنائی گوید بیت
 بصرائے محبت شو اگر نر نہت ہے یادہ کہ آنجا باغ در باغست خواں در خواں
 داور را و ہم چہ کہ از دین و دنیا این ضعیف را پیش مے آید صورت مصفاے
 روح افزاے حضرت سلطان المشایخ کہ فلک و ملک و جن و انس در شاہد
 آں سرگرداں مے بودند و در دل خود تصور کنند و مقصود و مطلوب این سچا
 ہم بوقت پاک سلطان المشایخ ازاں حاصل مے گردد این ضعیف گوید بیت
 حاصل عشق تو در ہم دو جہاں رک تو بس خانہ اہل دلاں گشتہ سر کوے تو بس

ہر کسے سوئے کسے روز قیامت بیدار * لظیفہ در آں روز ہمیں سوئے تو پس
 باز ایں ضعیف گوید بیت تو بادشاہ جہانی تر اسر و نظرے * بحال مالک گدایا
 کوئے سلطانیم * آدم بر سر حرف چوں محبت ایں حضرت در سویدے دل بندہ
 جاسے کرد ایں ضعیف گوید بیت بساطانی نشستی در دل و جاں * نگو کردی
 تو اے سلطان خواباں * باز ایں ضعیف گوید بیت اے ز عشقت خراب
 خانہ دل * روشن از آفتاب خانہ دل * چشمہا خون دل رواں کردند * دست
 چوں شیشہ در میانہ دل * بجان و دل ایں بیچارہ متعلق ایں سرور صاحب دلا
 عالم گشت مصرع بجز اسد کہ دل ریا فتم اندر خم زلفش * و نیز ایں گدا حضرت
 سلطان المشایخ قدس السمرہ العزیز را چند کثرت در خواب دید بیت ہمہ
 دعائے تو گویم بوقت بیداری * ہمہ خیال تو بنیم چو باشم اندر خواب * و خواب را
 اثرے تمام و غمرہ پیداست فلیف خواب مریدے بیچارہ عاشقے کہ دھمیرا و جز
 خیال دوست دیگر برادر دل نباشد بیت چنان فرخ نشسته است یار در دل
 تنگ * کہ کسچ زحمت اغیار در نے گنج ویا بچنین دے کہ غرق دریاے محبت پیر شاہ
 و آں محبت دلیل بر محبت حق تعالی باشد شیطان ملعون را چہ محل کہ در خواب مثل
 بدوستان حق تعالی تواند کرد قال عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَ السَّلَامُ مَنْ رَآنِیْ فِی الْمَنَامِ
 فَقَدْ رَآنِیْ فَإِنَّ الشَّیْطَانَ لَا یَمَثَلُ بِیْ ترجمہ گفت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم
 کہ یکہ دیدم را و خواب تحقیق دیدہ است پس مراد بستی کہ شیطان مانند من
 نمی شود در صورت و سیرت با من و شیخ قایم مقام پیغمبر است قَالَ الشَّیْخُ فِی قَوْلِهِ
 كَمَا النَّبِیُّ فِی اُمَّتِہٖ ترجمہ پس بدستی کہ شیخ در قوم خود مانند نبی است در سیرت
 خود پس چنانکہ امکاں ندارد کہ مثل بصورت آں شاہ پیغمبر ابن محمد رسول اللہ صلی
 علیہ وسلم تواند کرد و بچنین تصور ندارد کہ مثل بصورت شیخ تواند کرد
 قَلْبِی الْمُرِيدُ یَحْقُقُ ظَاہِی ترجمہ پس باقی میماند مرید مراد نگاہداشت کردہ شدہ
 در پناہ شیخ از شر شیطان کثرت اول کہ کاتب حسروف جمال حضرت

سلطان المشایخ را در خواب دید امیر خسرو خوش گوید بیعت ایں توئی با بخوار
 مے بنیم و یا لبشب آفتاب مے بنیم و کوئے حضرت سلطان المشایخ بالائے
 بام جامع تخانہ درون حجرہ خویش بر کھٹ مستقیل قبلہ شسته و پیش آں بوری که
 لکھنوتی فراز کرده اند و دریک رکن بوریاجبہ خاکی و دستارے سفید نہادہ
 چوں نظر بر جمال سلطان المشایخ افتاد و بندہ سر بر زمین نہادہ خواجہ
 حکم سنائی خوش گوید بیعت ہر کہ او سر بریں ستانہ نہد و پائے بر تارک زمانہ
 نہد کہ چوں ایں بندہ سر برداشت حضرت سلطان المشایخ جانب
 بندہ اشارت کرد کہ ایں جامہ پیوش بندہ ہم در نظر مبارک حضرت سلطان
 المشایخ آں جبہ پوشیدہ و آں دستار بر سر بست و سر بر زمین نہاد و باز
 گشت ایں ضعیف گوید بیعت پوشیدہ بندہ خلعت و سر بر زمین نازد آں
 خلعت مبارک و انجامہ نیاز و باز ایں ضعیف گوید بیعت چگونہ شکر
 تو اں گفتن ایں کرامت را کہ خلعت شبہ عالم بدیں گدا برسد و بندہ
 چوں جبہ پوشیدہ و دستار بر سر بستہ در جامع تخانہ آمد وقت نماز پیشین بود و بار
 بجہت نماز حاضر شدہ منتظر سلطان المشایخ ماندہ بندہ لا در خاطر گذشت
 کہ برابر سلطان المشایخ نماز پیشین بگذارم ہم در اثنائے ایں خطرہ مبارک
 سلطان المشایخ بجہت نماز فرو آمد بندہ برابر حضرت سلطان المشایخ
 نماز بگذار د و از خواب بیدار شد کرت دوم چوں برادران بندہ سید عموالدین
 امیر صالح رحمۃ اللہ علیہ و سید نور الدین بشارت شیخ نصیر الدین محمود
 مشرف شد بندہ را گفتند کہ تو نیز بخندست ای شا اراوت بیار
 زیرا کہ در انوقت کہ بخندست سلطان المشایخ تو اراوت آوردہ سلطان
 المشایخ تلقین اراوت نکرد بندہ گفت کہ سلطان المشایخ دست
 اراوت دادہ است دکلاہ بر سر ایں بندہ نہادہ و با اراوت قبول کردہ
 ایں ضعیف گوید بیعت کلاہ بر سر بندہ نہاد و قبول و دست تحقیق نزد حق

بعد از ایام که گفت و شنید تلقین و ارادت می شد شبی این مسکین حضرت سلطان
 المشایخ را در خواب دید گوئی سلطان المشایخ بالاسی بام جامعخانه در سمت درخت
 بر در کنجی که طرف لب آبست و پیر زده دیوارے خورد بر آورده بودند تا سلطان
 المشایخ در سایه آن بنشیند و شاخه های درخت نیز آنجا میل کرد در آن مقام
 نشسته بودند چوں این بنده از درے که بالاسی بام مذکور میرفتند سر دروین کرده
 نظر سلطان المشایخ بدین بنده افتاد و سر پرزین نهاد و بیعت اینک بدت
 نهاد و ام سر به سر و عاشقان عالم به درین محل گفت و شنود تلقین ارادت
 در خاطر می گذشت که اگر تقریر و فاکند از سلطان المشایخ پیرس چوں این بنده
 سر از آستانه برداشت سلطان المشایخ دست مبارک جانب بنده بر آورده
 چنانکه کسے را دست ارادت دهند و سخن نگفت شیخ سعدی گوید بیعت دست
 من گیر که بیچارگی از حد بگذشت به سر من دار که در پایے تو ریزم جانم و از
 هابت سلطان المشایخ که فلک از آن بیعت در لرزه بود و این ضعیف گوید
 بیعت فلک ز بیعت تو دایم است سر گرداں به چنانکه عاشق مسکین عشق
 مه رویاں به بنده نتوانست که آنچه در خاطر داشت عرض دارد لیکن این خواب
 را بر خطره خود تعبیر کرد یعنی در ارادت اگر میر دست بیعت داده است و کلام
 ارادت بر سر نهاده هماں بسند باشد بے تلقین که گفته اند ارادت فعل مرید است
 حضرت سلطان المشایخ قدس الله سره العزیز می فرمود اگر مرید شیخ را گوید که
 من مرید تو ام و شیخ گوید که مرید من نه او مرید باشد و اگر شیخ گوید تو مرید منی مرید گوید
 من مرید تو نه ام مرید نباشد زیرا چه ارادت فعل مرید است خاصه مریدے که
 محبت جمال و لایت پیر ظاهر و باطن او را فرو گرفته باشد و شب و روز در یاد
 پیر عشق پیر عمر بسر می برد و این ضعیف گوید بیعت بنکر که چگونه است تا و صاف جمالش عقل
 دل بیچاره عشاق تو بدوش و ویرانه که محبت اعتقاد در بنای حکم تر عشق و ذوق در کار خداے
 بیشتر پس محبت پیر و اعتقاد پیر محکم تلقین پیر باشد چوں تمنی که سر همه سعادت است مرید را

اگر کشمیر آئینه محبت پیر از ناشائسته باز دارد و بر بر لایقه شریعت و حقیقت بدارد
 و دبیرم در ضمیر او ندائے او باز گشت و در دهنند و اگر این معنی مرید در خاطر حساس نکند
 تحقیق در دعوای ارادت و محبت کاذب باشد زیرا چه سلطان المشائخ
 قدس سره العزیز فرموده است تا این غایت که محبت در غلاف دل است
 امکان معصیت هست فاما چون در سویدای دل جابجائی کرد و همچو چه خیال
 معصیت در اندیشه او نگذرد الغرض بعد دیدن این خواب بنده پیش جامه
 که صحبت سلطان المشائخ یافته بود هم سبق روضه متبرکه که سلطان
 المشائخ تجرید معیت کرد و بر شکر این نعمت هم دعا عتقانه سلطان المشائخ
 با چند عزیز صاحب ذوق و نیاز سماع شنید امید از حضرت عزت آنست که از
 برکت دست سلطان المشائخ عاقبت این بیچاره و کسانیکه بدان دولت
 رسیده اند بخیر خواهد بود و این ضعیف گوید قطعه هر که سر بر جناب او مالید و سایه
 حق بر او و مدد و هر که رویت بدید یافت زحق و عمر ذخیره عاقبت محمود و
 کرت سوم که از خواب مذکور مدت پانزده سال گذشته بود و معامله نفس که دشمن
 دینی است بر حسب مطلوب آنحضرت نبود و بیچاره بمراد دل درویش زلفت
 و فقرتے دریں مدتے از غلبه جوانی چنانکه افتد و دانی مزاحم شد این ضعیف
 گوید بیت یارب چه خوش است این جوانی و در یاب بخیر اگر توانی و دور
 مدت مذکور هر وقت که سلطان المشائخ را در خواب میدیدم مجال قربت آنحضرت
 نبود چنانکه این معنی مناسب یتے است که بر زبان گهربار حضرت شیخ شیوخ
 العالم فرید الحق والشرع والدین قدس سره العزیز گذشته است
 اینست بیت تو گدائی دور باش از بادشاه و تا نیاید بر دل تو دو باش
 اگر وصال شاه میداری طمع و از وصال خویشتن هجور باش و اگر نوحه از
 دور بر جمال مبارک سلطان المشائخ نظر افتاد و بنده خواسته که نزدیک
 شود و سعادت پائے بوس حاصل کند کسانیکه بودند مانع این دولت میشدند

بر زبان حال بریں بچارہ نے گفتند مصرع تو از کجا و سر زلف دلبر الی کجا و فاما
 اعتقاد و محبت آنحضرت تازیانه بارگشت بر مرکب نفس سیزد امیر حسین و گوید بیت
 باز من ایم و سر در قدمت من فکنم و سر بخشنده توئی بنده شرمندہ منم و الغرض
 شب بیت و سلیوم ماه ربیع الآخر ششم شان و سبعمائتہ شب جمعہ بود
 بوقت آخر شب جمعہ این بنده سلطان المشایخ را در خواب دید گوئی مجلس
 آراستہ اند و بساط طہارے نواذاختہ این ضعیف گوید بیت مجلس یارب چه
 گویم چوں بہشت آراستہ و راست گویم مجلس چوں مجلس پیغمبر الی حضرت
 سلطان المشایخ جبہ جاگی پوشیدہ در یک رکن صدر آں مجلس نشستہ
 بزرگ گوید بیت بوستان نیست صدر تو ز نعیم و آسمان نیست قدر تو ز جلال و گوئی
 جماعتی بودہ اند ازین مجلس ہمیں ساعت خاستہ اند و رفتہ سلطان المشایخ
 ماندہ است و دوپیر غریز دیگر کہ ایشان نیز ساختہ اند بر اسے رفتن بنده در نیمجل
 درآمد و در دل بنده التماس بود و ہم در خواب بنحاطرے گذشت چوں پایے
 بوس حضرت سلطان المشایخ حاصل کن د آں التماس عرض وارد
 چوں بن ہ پایے بوس سلطان المشایخ مشرف شد پیش آں آنکہ
 التماس خود عرض دارد در اثناے آنکہ دست مبارک سلطان المشایخ
 گرفتہ بود حضرت سلطان المشایخ بنده را فرمود کہ تجی بیعت بکنی
 بنده از نفس جان بخش مخدوم جہانیاں جاں یافتہ این ضعیف گوید بیت
 جاں یافت تجدید از اں عیسے ثانی و بہنہا و بریں دیدہ جاں منت
 جانی و تہم بریں حال بنده تجدید بیعت کرد این ضعیف گوید بیت چو دادی
 دست بیعت کردم از سر و کہ در عشقت و ہم جان و دل و سر و بنی سلطان المشایخ
 تلقین فرمود کہ بیعت کردی بر من و بر خواجگان من بنده از حضرت سلطان
 المشایخ تجدید بیعت قبول کردم در خواب وقت بنده خوش شد و گریہ مستجو
 گشت امیر خسرو خوش گوید بیت ہمہ شب گریہ ام خفتن ندادہ است

کہ بوسے گل رخ من با صبا بود نکتہ در بیان طایفہ کہ خود را باہل تصوف نسبت
کنند و معامات ایشاں ندارند و بغیر از ن پیر دست بیعت و ہند و یا بتیمیہ تلجیہ
خود را مشہور باذن پیر کنند عَفَى اللّٰهُ عَنْهُمْ تَرْجِمہ (عفو کند خداے تعالیٰ از انہا)
عرض میدارد کاتب حروف بر آنجملہ مرید میباید کہ چون در سلوک مقامات بعد
پیر حاصل کن خیال خلافت و گرفتن مریداں در ضمیر او نگذرد و خود را درین محل
نازک ندارد ہم بر نعمتہاے کہ بشفقت پیر حاصل کردہ است بسزہ کند
و ہوس پیری و کرامت در باطن خود جاے نذر تا ہمیں استقامت او کرامت
باش کہ اَلْکَرَامَتُ هِيَ اِلِسْتِقَامَتٌ عَلَى الْبَابِ الْغَيْبِ تَرْجِمہ بزرگی ہمیں
درست ماندن است بر دروازہ حق و اگر ایں دشمن ذاتی کہ ایں نفس مہو خواندہ
بر آں آرد کہ در عبادت باری تعالیٰ مستقیم گشتہ و مقام توکل و مجاہدہ بخون جگر است
کردہ و آنچہ ایں قوم درین باب فرمودہ اند تمام آں را و کار آورده بر زنہار
ہزار زنہار بدیں و سوا س شیطانی در نیکار رحمانی کہ شغل مشایخ
کبار است و آں بزرگاں من اللہ و من الشیخ مجازی بودہ اند و خود را از دست
و پای نہی و بخیالہا نہنجار و بشفاعت و عنایت شروع در نیکار نلکنی کہ کار
خود را باطل کردہ باشی و خاطر منقوص ہریشاں گردانیہ و با خداے تعالیٰ
مکابرہ کردہ و خدمت یاران اعلیٰ از مرید اعلیٰ سلطان المشایخ بودہ اند کہ در
علم و زہد و ورع و عشق و عقل میان یاراں مشہور بودہ اند چنانکہ مناقب ایشاں
در باب پنجم میان یاران اعلیٰ تحریر یافتہ است ہرگز خیال خلافت و اندیشہ مرید
گرفتن در خاطر مبارک ایشاں نگذشتہ باشد و از بزرگاں ہم بر محبت و شفقت
حضرت سلطان المشایخ اکتفا کردہ و روزگار بخاطر جمع بعشق و ذوق گذرانیہ
بزرگے گوید بیت بے یار و روزگار تو گر یک نفس غم تبذیر عمر باشد تعطیل روزگار
چہ آرزو داری کہ سبب چند نفرے کہ باتباع تو ہرگز جائے نخواہند
رسید باز ایشاں در گردن تو کردہ طہریق حملاں

در عرصہ عرصات در نظر انبیا و اولیا خواهند گردانید و اینچنین بے انصافی
را کہ بر جادہ پیران خود نزود و درین کار دینی کہ معاملہ مردان خداست باز نرو
تمام دست انداز تشہیر و تعذیر خواهند کرد و ندائے درخواست را داد کہ دعوی
محبت ما کردید و خلق را بدیں شیوہ فریفتید و بر مشایخ کبار افترا کردید تا کسوا
س و سہم سترایں معنی است امیر خسر و خوش گوید بیت باش تا پردہ بر
اندازد جہاں از روی کاواچہ اشب کردہ فردات گرد و آشکا ٹو نیز سلطان
المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز فرمودہ است ہر کہ خدائے را بہ ملتے عبادت
کند ہماں علت معبود او باش چوں قصہ برنجملہ است چرا چند روز عمر عزیز
موض ہلاکت و خوف سلب ایماں بگذرانے روزے کاتب حروف بنجدست
شیخ نصیر الدین محمود قدس اللہ سرہ العزیز میرفت در اثناے راہ شخصے
کہ خود را نسبت مریداں حضرت سلطان المشایخ میکند و مرید ہم مے کرد
پیش آمد و گفت کہ کجا میروید گفتم بنجدست فلاں بزرگ گفت تربیت کنید
و پیغام من رسانید کہ من پیش ازین عرس حضرت سلطان المشایخ مے
کردم مخدوم لطف مے فرمود حاضر مے شد ایں زماں شفقت نئے کنید نئے
آئید شما بزرگ اید شفقت در باب کہتران یدبا ید کرد و دیگر عرض دارید کہ
من در دولت آبا و خلق خدائے را دست بیعت میدادم مولانا شہاب
الدین امام حضرت سلطان المشایخ مرا منع شد از چند گاہ ترک ایں کار
گرفتہ ام ہر دہ سالہ پس من بمرود استم کہ ایں واقعہ ہم ازین سبب زاد کہ
من خلق خدا را ازین سعادت ارادت خود محروم گردانیدم ازاں روز باز
درین کار مشغول شدم چوں ایں ضعیف بنجدست شیخ نصیر الدین محمود
رحمۃ اللہ علیہ پیوست بعد پلے بوس پیغام آں شخص بگذارد مشایخ فرمود
ایں معاملہ ایست کہ اور با حضرت سلطان المشایخ فردا عہدہ جواب
سلطان المشایخ مے باید بود فاما من اینقدر میدانم کہ درویشے بود و قصہ

کیتھل او خود را از مریدان سلطان المشائخ مے گویانید و بر اس بسند نمیکرد
مرید ہم میگرفت و خلق را دست بیعت میداد این خبر بسطان المشائخ
رسانیدند فرمود کہ او ایمان سلامت نمید آیدیم بر سر حرف چوں کار بریں
منوال است این چند روز عمر کہ مانده است در گوشه مشغول شده بگذران
چنانکہ هیچ کس جز حق تعالی بر آں مطلع نباشد تا مگر ایمان بسااست توانی
برد و این کار کہ تو پیش گرفته بمنزلہ حلوائے است کہ در آں زیر تمہیہ کردہ باشند
ظاہر این بغایت شیریں مے نماید فاما باطن زیر ہلاہل است این دو ہرہ کہ
برزبان مبارک حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین گذشتہ است
مناسب اینغنی است دو ہرہ گنت ہمویشین کار رینی ناکان بہت سنائی
بس کند لے مہن گرہوریں تہد کہنا خواجہ حکیم سنائی گوید ابیات

کائے ننت امر دیو را مامور دیدہ بکشائے در سلمانی تا بدانی کہ ہر چہ کردہ تست نا کند ظاہرت بظاہر رائے اے ہمہ باطنت سوئے ظاہر آتش در دین نہ دودے راستی از تو کے پسند و باز خرقہ کوتہ کنی چہ سود بود رنگ پوشیدن از زنا کامی است	چند ازیں دیو بودن مستور یکدم از غایت پشیمانی در رہ دیدہ تو پر دہ تست نزد باطنت بکار خدائے نیست پوشیدہ شرم دار آخر زرنہ آتش ز راند و دے خرقہ کوتاہ دست گاہ دراز زہد کے جامہ کبود بود نیل بس بایزید بسطامی است
--	--

یعنی مقصود

بہ

باب ہفتم در بیان لہارت و آداب آں و در بیان ادعیہ
ماثورہ و اوراد مقبولہ کہ منقول است از حضرت با عظمت شیخ شیوخ
العالم فرید الحق والدین و از حضرت سلطان المشائخ نظام الحق الشیخ
والدین قدس اللہ سرہما العزیز عرض مے دارد کاتب حروف بر لے

میرداں مشغول برانجملہ ادعیہ ماثورہ واورادے کہ مشائخ کبار وجمہور سالکان
طریقت بجائے آورده اند بیشتر در اوراد شیوخ العالم شہاب الدین
سہروردی قس السدرۃ العزیز مسطور است فاما مقصود کاتب حروف
آنست کہ ادعیہ ماثورہ واوراد مقبولہ کہ از سلطان المشائخ منقول است
دریں کتاب بنویسد بزرگے خوش گوید بیت مرال بیان تو بایہ شکر چہ سود کند
بجائے مہر تو مہر دگر چہ سود کند تا از برکت آں ادعیہ ماثورہ واوراد مقبولہ
کہ بزبان مبارک گذشتہ است زودتر طالب بمطلوب وعاشق بمعشوق برسد
انشاء اللہ تعالیٰ نکتہ در بیان لہارت و آداب آں سلطان المشائخ
قس سترہ مے فرمود کہ لہارت بر چہار مرتبہ است اول آنکہ ظاہر را پاک گرداند
از حدث وخبث دوم آنکہ اعضا را از گناہاں پاک گرداند سوم آنکہ دل را از
اخلاق ذمیمہ پاک گرداند چہارم آنکہ ستر را از جز خدائے تعالیٰ پاک گرداند قوله
تعالیٰ فِیْہِ رِجَالٌ یُّحِبُّونَ اَنْ یُّسَاطَرُوْا وَاللّٰهُ یُحِبُّ الْمُطَّہَّرِیْنَ ایں آیت
در وصف اصحاب صفہ منزل است کہ اے محمدؐ اندرون مسجد مردانند
کہ خود را از احداث و اخبار و نجاسات پاک دارند خدائے تعالیٰ عزوجل
دوست دارد پاکان را و کاتب حروف بخط مبارک حضرت سلطان
المشائخ نوشتہ دیدہ است کہ بوقت لہارت ابتدا از آستین چپ کند
در نور دن در حل از آستین راست و متوضی باید کہ نیم گز فراخ باشد و
یک گز دراز و در عمق ہر چند کہ باشد و گلوخ مستعمل جدا نہد طرف نخس
سوے زمین کند و مے فرمود کہ احتیاط و وضو شرط است آنقدر کہ
دل بیار آمد یعنی چند گام شمرده کہ مے گردند و بعضی مے غلطند
ایں بشمار راست نیاید و این معنی بمکان تعلق ندارد و بہ زماں تعلق
دارد یعنی اعتبار آنست کہ آں زماں کہ دل بیار آمد بسندہ کند
و در وضو ہر عضوے کہ بشوید دُعائے کہ در حق آں عضو آمدہ است

اول ارشاد

دوم ارشاد کہ خط
مبارک نیز بمنزلہ
ارشاد است ۱۲
۵ فرمود
اور دن ۱۲

بخواند و کتاب حروف بخط مبارک حضرت سلطان المشايخ نوشتند دیده است در
 حدیث است الْوُضُوءُ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ یعنی وضو کلید جنت است و فی الحدیث
 وَضُوءُ الشِّتَاءِ یَعْلَمُ لَغْزَ اسْتَدَانِ یعنی وضو در باره میکان چهار سال را
 و فی الحدیث لَا یُکُنْ وَضُوءُكَ فِی صَغَرٍ نَحَاسٍ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَنْقُرُ مِنْ بَیْحِهِمْ
 و این نیز در قلم آورده است إِنَّ عَمْرَ اسْتَدَانَ عَلَى رَهِبٍ لَیْلَقَاهُ فَأَعْلَقَ الْبَابَ
 وَابْطَأَ فِی الْأَذَانِ قَالَ الرَّاهِبُ وَجَدْتُ فِی الرَّجُلِ مَنَ تَوْضِئًا كَانَ
 فِی أَمَانِ اللَّهِ وَرَأَيْتُ عَلَیْكَ أَثَرَ الشَّيْطَانِ فَخَفَّتْ فَتَوَضَّاءُ وَتَوَضَّاءُ
 أَهْلُ بَيْتِي لَیْکُونُ أَمَنًا مِثْلَكَ وَفِی رِوَايَةٍ لَمَّا كَانَ الْمَاءُ رَسُولَ
 اللَّهِ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَآيِسَ نَزِيرٌ قَلَمٌ مَبَارَكٌ آوَرَدَهُ كَانَتْ عَائِشَةُ
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَغْزِلُ فَسَمِعَتْ الْأَذَانَ فَوَضَّعَتِ الْمَغْرَلَ وَلَمْ تَدْخُلْ
 مَا مَدَّتْ وَتَوَضَّاءُ فَقِيلَ لَهَا فِی ذَلِكَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ كُلُّ عَمَلٍ یَعْمَلُهُ الْعَبْدُ بَعْدَ الْأَذَانِ
 فَهُوَ نَصِيبُ الشَّيْطَانِ وَنَزِيرٌ قَلَمٌ آوَرَدَهُ أَنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَقْرَأَنَّ بِذِهِ
 الشِّتَاءِ رَحْمَةً لِلْفُقَرَاءِ لَتَقْرَأَنَّ سَبَاعَ الْوُضُوءِ وَنَزِيرٌ قَلَمٌ مَبَارَكٌ آوَرَدَهُ
 مَنْ لَزِمَ أَرْبَعَةً لَمْ یُفْتَقِرْ هُوَ وَعِيَالُهُ أَبَدًا الْقِيَامُ قَبْلَ
 الصُّبْحِ وَالْوُضُوءُ قَبْلَ الْوَقْتِ وَالِدَّخُولُ فِی الْمَسْجِدِ
 قَبْلَ الْأَذَانِ وَالسُّكُوتُ بَعْدَ السُّتُرِ وَفِی الْحَدِیثِ
 أَنَّ الْوُضُوءَ شَيْطَانًا یَدْعُوهُ إِلَى الْإِسْرَافِ فِی صَبِّ
 الْمَاءِ وَهَذَا مَا یَبْتَلِی الْمُرِيدَ ابْتِدَاءً لِمَا حُكِيَ أَنَّ
 سَلِيمَانَ الدَّارَانِیَّ كَانَ یَتَوَضَّاءُ فِی الشِّتَاءِ وَیُعِیدُ
 غَسْلَ الْأَعْضَاءِ فِیَقُولُ الْعَفْوُ فَمِیْعَ هَاتِفًا
 یَقُولُ الْعَفْوُ فِی الْعِلْمِ نَوَی یَوْمًا یُصَلِّی
 عَلَى فُضْلَةَ الْفَنَمِ قِیْلَ لَهُ آ یُصَلِّی

عَلَى مُضَلَّةٍ التَّمَقُّيلُ لَهُ النَّصْلِيُّ عَلَى النَّجَاسَةِ قَالَ هَذَا أَيْمًا اخْتَلَفَ الْعُلَمَاءُ فِيهِ
 وَتَمَيُّزُ قَلَمِ بَارِكٍ أَوْ رُودِهِ قَالَ الشَّيْبَعِيُّ كَمَا ظَهَرَ مِنَ الْأَذْنِ مَغْسُولٌ مَعَ الْوَجْهِ
 وَمَا هُوَ بِأَطْنَهُ مَغْسُوحٌ مَعَ الرَّاسِ وَتَمَيُّزُ قَلَمِ بَارِكٍ أَوْ رُودِهِ كَبَعْضُهُ رَامِعُهُ
 كَمَا أَعْضَاءُ وَغُورِ ابْرُومَانِ خَشَكٌ كَتَبَتْ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَ
 رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ خُرْقَةً يَنْتَشِفُ بِهَا بَعْدَ الْوُضُوءِ وَرُويَ
 كَانَ يَلْعَقُ خُرْقَةً يَبِضُّاءَ يَمْسَحُ بِهَا وَجْهَهُ عَنْ مُعَاذٍ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ مَسَحَ وَجْهَهُ بِطَرَفِ ثَوْبِهِ وَفِي الْحَدِيثِ
 يُؤْتِي بِرَجُلٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُوزَنُ أَعْمَالُهُ فَتَرْتَحِمَتْ سَيِّئَاتُهُ عَلَى حَسَنَاتِهِ فَيُؤْتِي
 بِخُرْقَةٍ الَّتِي كَانَ يَمْسَحُ بِهَا وَجْهَهُ وَأَعْضَاءَهُ فَيُؤْتَمِعُ فِي كَفِّهِ حَسَنَاتِهِ فَتَرْتَحِمَتْ
 حَسَنَاتُهُ وَلِهَذَا أَلَمْ يُكْرَمْ أَبُو حَنِيفَةَ مَسَحَ الْوُضُوءَ بِالْخُرْقَةِ وَتَمَيُّزُ بَارِكٍ
 وَرُودِهِ أَوْ رُودِهِ چوں وضو ساخت نزدیک سجاده آید اول پا سے چپ بیروں آرد
 برپاشنه کفش نهد بقوله عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا تَوَضَّعْتَ فَأَبْدُ وَا بِالْيَمَنِ وَإِذَا جَمَعْتُمَا
 فَأَبْدُ وَا بِالْيُسْرَى انگاه پا سے راست بر سجاده نهد کفش سوے قبلہ بیروں آرد
 کوزه دایرِ چپ را خویش نهد و باید کہ در سجده گاہ نشانی کند تا سجده گاہ پایِ گاہ
 نشود و باید کہ ہر دو کنارہ پا سے سجاده بجانب چپ باشد اگر کہے را بنشانند بدست
 راست قرار کند و بر آستین خود بنشانند سجاده در آستین چپ نہ رہتا بدست
 راست بیروں کشد یعنی تحت وضو بگردد و دوبرکتے ہی فاتحہ ستہ گان بار
 اخلاص بخواند بعد از سلام صلواتہ گوید و ایں دعا بخواند اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ نَفْسِیْ
 تَقْوِیْہَا وَزَكَّیْہَا اَنْتَ خَیْرٌ مِّنْ زَكَّیْہَا وَلَیْسَ لَهَا وَنَا مَرْہَا وَمَوْلَاہَا اَنْتَ لِیْ
 کَمَا اَحَبَّ فَاجْعَلْ لِّیْ لَدُنْکَ کَمَا اَحَبَّ اَللّٰهُمَّ جَعَلْ سِرِّیْ فِیْ خَیْرٍ اَمِنْ عَدُوِّیْ
 وَجَعَلْ عَدُوِّیْ صَاحِبَہٗ اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِیْ حُسْنَ الْاُخْتِیَارِ وَطَحَّتْ لِیْ اَعْتِبَارِ
 وَصَدَقَ الْاِفْتِقَارُ وَصَلَّیْتَ الْاُخْیَارِ انگاه محاسن را شانہ کند نخست
 ابرو شانہ کند بقوله عَلَيْهِ السَّلَامُ مَنْ اَمَرَ عَلَى حَاجَبِیْهِ الْمُشْطَ عَوْنِیْ

مِنَ الْوَبَاءِ وَالْحُمَاهِ مَوَّعٍ لِبِ شَانِهِ كُنْ دَنْقُلْ اسْتَهْرَكَ الْمَنْشَرُ وَرِشَانَهُ كُنْ
 بَرْدِوَامِ بَخْوَانْدِوَرِ زَمَنِ بَرِوَسِ فَرَاخِ بَاشْدِ چُونِ شَانِهِ دَرِشَانِهِ دَاں كُنْ جَانِبِ
 فَرَاخِ تَرَبَالَا بَاشْدِ شَانَهُ آكِهْ پَرِشَانِیْ اسْتِ بَايْدِ كِهْ پُوشِيْدِهْ بَاشْدِ سُلْطَانِ الْمَشَايِخِ
 بَرَامِيْ خُسْرُو دَنُوشْتِهْ بُوْدِ كِهْ شَانَهُ فَرَسْتَا دِهْ شَرِهْ اسْتِ وَاں نَشَانِ خِيْر اسْتِ وَ
 جَاے دِيْكَرِ دَرْ قَلَمِ آوَرْدِهْ اسْتِ چُونِ اَكِيْنِهْ بَنُكَرْدِ بَكُوِيْدِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ خَلَقَنِيْ فَحَسْبُ
 خَلْقِيْ وَصُوْرَتِيْ فَاحْسُنْ صُوْرَتِيْ اَللّٰهُمَّ فَلَا تَحْصِنْتَ خَلْقِيْ فَحَسْبُ خَلْقِيْ وَدَرْ تَحِيَّتِ ضَوْ
 تَحِيَّتِ مَسْجِدِ مَدَاوْمَتِ نَمَائِدِ كِهْ دُرُوْا شَرَا تَامَامِ اسْتِ وَكَفْتِهْ اَنْدِ تَامَرِ دِيَا وَضُوْا اسْتِ
 بِسْمِجِ بِلَاے وَكَفْتِهْ كَرْدَا وَنُكَرْدُو دَرِ بِيَانِ نَكْتَهْ طَهَارَتِ وَآدَابِ اَسْ اَنْجِهْ
 اَرْشَادِ وَنُوشْتِهْ مُخْطَمِبَارِكِ حَضْرَتِ سُلْطَانِ الْمَشَايِخِ اسْتِ حَارِثِ
 بِاَبْعَابَرَتِ عَرَبِيْ مَرْقُومِ اَنْدِ تَرْجَمَهْ اَسْ بِعَابَرَتِ فَارَسِيْ بِسَبَبِ كَمْ عَرْضِيْ
 حَاشِيَهْ دَرِ مَتْنِ بِقَلَمِ مِے اَيْدِ تَرْجَمَهْ حَدِيْتِ كِهْ دَرْ ذِيْلِ اَرْشَادِ چِهَارَمِ كِهْ كَاتِبِ
 حُرُوفِ مُخْطَمِبَارِكِ حَضْرَتِ سُلْطَانِ الْمَشَايِخِ قَدْ سَلَّمَ سِرَّ الْعَزِيْزِ نُوْشْتِهْ دِيْدِهْ اَسْتِ
 مَعَانِيْ حَدِيْثِيْ كِهْ دَرْ صَدْرِ تَرْجَمَهْ اَسْ بِقَلَمِ نِيَا مَدَهْ اِيْنِسْتِ فِيْ الْحَدِيْثِ لَا يَكُنْ
 وَضُوْءُ كِ تَرْجَمَهْ وَدَرْ حَدِيْثِ دِيْكَرِ آمَدِهْ اسْتِ كُوْ كِهْ نَبَاشْدِ وَضُوْءِ تَوَاے مَوْنِ
 دُرْ آوَنْدِ پَيْتِلِ وَكَانَسِيْ زِيْرَا چِهْ بَدْرَسْتِيْ كِهْ فَرَشْتِكَاْنِ مِے كَرِيْنْدَا زَبُوْے اِيْسِ هَمُوْ
 آوَنْدِ تَرْجَمَهْ اَنْ عَمْرُ بَدْرَسْتِيْ كِهْ حَضْرَتِ اَمِيْرِ الْمُؤْمِنِيْنَ عَمْرُضِيْ اَللّٰهُ عَنْهُ اُذُنْ طَلِيْبِ
 بَرِ رَاہِيْے تَا مَلَا قَاتِ كُنْدَا وَاپَسِ اَسْ رَاہِبِ بَنْدِ كَرْدُو رَا وَزِهْ رَا وَدَرْ نَگْ كَرْدُو رَا ذَنْ
 وَادَنْ وَكَفْتِ اَسْ رَاہِبِ يَافْتِهْ اَمْ دَرِ اَنْجِيْلِ كَسِيْ كِهْ وَضُوْ كُنْدَا بَاشْدِ دَرِ اَمَانِ خُدا
 دِيْدِمُ وَرْتُو اَنْ شَيْطَانِ پَسِ پَرِ سِيْمِ پَسِ وَضُوْ كَرْدِمُ وَضُوْ كَرْدَا اِلْ خَانَهْ مِنْ
 تَا بَاشْدِ اَمَالِ اَزْ تُو وَرَوَايْتِ دِيْكَرِ آمَدِهْ اسْتِ كِهْ بُوْدَا اَسْ كَزَرْ نَدَهْ رَسُوْلِ خُدا
 صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمْ نَمُوْدِ تَرْجَمَهْ كَانَتْ عَايِشَتُهْ بُوْدَا عَايِشَتُهْ رَضِيْ اللّٰہُ عَنْہَا كَرِيْمَا
 مِيْرِ سَيِّدِ پَسِ شَنِیْدَا اِذَا اَسْ پَسِ نَبْہَا دَابْتِهْ رِيْسِيْدِنْ رَا وَنَهْ دَاخِلِ كَرْدَا رَا رَا
 كِهْ بَرَاوَرْدِهْ بُوْدُو وَضُوْ كَرْدِ پَسِ كَفْتِهْ شَدْ مَرَا اَسْ عَايِشَتُهْ رَا عَايِشَتُهْ كَفْتِ كِهْ رَسُوْلِ خُدا

ترجمہ ہمارے
 کتاب المشایخ
 حضرت امیر المؤمنین
 حضرت علی رضی اللہ عنہ
 کا یہ حدیث ہے

گفتہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہر عملی کہ کند بندہ آل عمل را در میان اذان پس در آن
 عمل بہرہ شیطانی باشد ترجمہ آن الملائکہ بدستی کہ فرشتگان ہر آئینہ خوش
 مے شوند بر رفتن سہرا از بہت رحم کردن مرفقہ را تا آسان شود ایشان را تا نہ
 کردن وضو برائے ہر نماز ترجمہ من لازم کیکہ لازم گیر و چہار چیز ہرگز محتاج نشو
 او و توابعان او ہمیشہ اول بر خیز و پیش از طبع دوم وضو کند پیش از وقت سیوم
 و مسی در آمد پیش از اذان چہارم خاموش بودن اختیار کند بعد از ادائے
 و ترجمہ ان للوضوء و در حدیث دیگر آمدہ است کہ برائے وضو شیطانی است
 کہ میخواند صاحب وضو را بسوئے اسراف در بختن آب و این چیزے است
 کہ گرفتارے شود و مرید را بتدائے حال چنانچہ حکایت کردہ شدہ است
 بدستی کہ سلیمان دارانی بودہ است وضوے کرد و سر ما بازا عادہ میگرد
 و شستن اعضا را پس مے گفت آمرزش میخوانم پس شنید گویندہ را کہ مے
 گوید آمرزش در علم است روزے میخواست آل سلیمان دارانی کہ نماز گذارد بر
 پس خوردہ گو سپید گفتہ شدہ او را یا نماز مے گذاری بر چیزے ناپاک گفت این از
 جنس چیز نیست کہ اختلاف کردہ اند علماء در ترجمہ قالت عائشہ گفت عائشہ
 رضی اللہ عنہا ہر رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم پرچہ کہ میکشید بآں پرچہ آب اعضا وضو بعد
 از وضو کردن و روایت گفتہ شدہ است یعنی مے مالید بآں پرچہ وجہ خود را و روایت
 کردہ شدہ است از معاذ این کہ مے گوید دیدم رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم
 وقتیکہ وضو میکرد مے مالید وجہ روئے خود را بکنارہ پرچہ خود در حدیث دیگر
 آمدہ است و آوردہ مے شود مردے روز قیامت پس وزن کردہ میشود
 علمہائے او پس غالب میشود بدیہائے او بر نیکی ہا پس آوردہ پرچہ کہ مالیدہ است
 بآں پرچہ روئے خود و اعضائے وضوے خود پس نہادہ مے شود آں پرچہ پلک
 نیکی ہاے او پس غالب مے آید و بسیار مے شود نیکی ہاے او بر بدیہاے او
 برائے ہمیں مکر وہ نداشتہ امام اعظم چیدن آب از اعضائے وضو بر پرچہ ترجمہ

قال الشَّعْثِيُّ كُفْتُ شَعْبِي بِسُ حَيْرَةٍ كَظَاهِرِ كُوشٍ اسْتَشْمَتَ شَدَّه اسْتَبَارَكُ
 وَحَيْرَةٍ كَبَاطِنِ كُوشٍ اسْتَمْسَحَ كَرْدَه شَدَّه اسْتَبَسْرَجَمَه لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 وَفَتِيكَ بِبُوشِدِ شَمَاعِلِينَ رَاسٍ شَرُوعَ بَكْنِيْدَازِ پَايَ رَاسْتٍ وَفَتِيكَ بِرَازِيْدِ
 شَمَاازِ پَايَ نَعْلِينَ رَاسٍ شَرُوعَ بَكْنِيْدَازِ پَايَ چَپِ تَرْجَمَه اللّٰهُمَّ اَنْتَ نَفْسِي
 اَسَ بَارَخْدَايَا بَدَه نَفْسٍ مَرَا پَرِهَنِيْ كَارِي وَپَاكُ كَرْدَا اَنْ نَفْسٍ رَا تُو بَهْتَرِي
 پَاكُ كَنْدَرِ كَا نَ تُو مُتَصَرَفِ هَسْتِي بَرَا اَنْ نَفْسٍ وَتُو يَا رِي دِهَنْدِه مَرَا اَنْ نَفْسٍ
 وَتُو خَاوَنْدَا اَنْ نَفْسِي وَتُو مَرَا دُوسْتِ تَرِهَسْتِي بِسُ بَكْرِدَا اَنْ تُو مَرَا بَرَا اَنْ ذَاتِ
 يَاكُ خُو دِ چَا نَخْجِه دُوسْتِ مِيْدَارِي تُو اَسَ بَارَخْدَايَا بَكْرِدَا اَنْ تُو بَا طِنِ مَرَا بَهْتَرِ ظَاهِرِ
 وَبَكْرِدَا اَنْ تُو ظَاهِرِ مَرَا نِيْ كُو اَسَ بَارَخْدَايَا تُو رُو زِي كُنِ مَرَا خُو بِي وَنِيْ كُو اَكَا هِي
 خُو دُو دَرَسْتِي بِنِيْدِ كَرَفْتَنِ وَبَرَا سْتِي اَحْتِيَا جِ وَرُجُوْعِ بَسُو كُنْ تُو دُو رُو زِي كُنِ مَارَا
 نِيْ كَا اَنْ تَرْجَمَه السَّحْمِ لَمْ يَزَلْ اَلَّذِي جَمِيْعُ سِيَّاسٍ وَتَسَالِيْشِ مَرَخْدَا اَسَ رَا رَسْدَ كِه مِيْدَا كَرْدِ
 بِسُ نِيْ كُو سَا خْتِ اَعْضَا اَسَ مَرَا وَتَصَوْرُ كَرْدِ مَرَا بِسُ خُو شَمَا وَزِيَا كَرْدَا نِيْدِ صَوْتِ
 مَرَا اَسَ بَارَخْدَايَا چَا نَخْجِه نِيْ كُو خَلَقْتِ مَرَا نِيْ كُو كَرْدَا اَنْ خَلْقِ مَرَا وَازَا اَنْسِ صَحَابِي
 مَنْقُولِ اسْتِ كِه چُو اَنْ رَسُوْلِ عَلِيْدِ السَّلَامِ دَرِ مَدِيْنَةِ اَمْدَمِنْ هَسْتِ سَالِهَ بُو دُمِ فَرُو
 كِه اَسَ پَسَرَا كَرِ تُو اَنْ بِيْ سُو سْتِه بَا اَبْدَسْتِ بَا شِي زِيْرَا كِه مَرَا رَا شِيْرَا جَلِ وَعَقَابِ
 مَرَا چَنَكَلِ بَرَكِيْرِ دُو اَوْ بَا اَبْدَسْتِ بَا شَدِ خَلْعْتِ شَهَادَتِ مَرَا وَرَا دِهَنْدِه كِه اَلْوُضُوْعُ
 سَمِيْنِ اَسْمُ اِرَاللّٰهِ تَعَالٰی تَرْجَمَه اَبْدَسْتِ رَا زِيْسْتِ اَزِ رَا زَا اَسَ خَدَا اَسَ بَرَزِ
 وَكَفْتِه اَنْدِ بِيْ شَرِّ عَذَابِ كُوْرِكْسِه بَا شَدِ كِه دَرِ وَضُو اَحْتِيَا طَلَنْدِ وَا كَرَسْتِه اَزِ سَنْتِ
 بِجَا اَرْ دِ چَا نَكِه دُوْرُ كَرْدَنِ نَا خُنِ وَ مَوَّ سَرُو جَزَا اَنْ بَا يَدِ كِه بَا وَضُو بَا شَدِ زِيْرَا
 كِه خَدَا اَسَ قِيَامْتِ اِيْ شَا اَنْ حَا بِ طَلَبِنِ كِه مَرَا اَزِ سَرِ بِيْدِيْ دُوْرُ كَرْدِيْ وَنِيْزِ دُوْرُ
 قَلَمِ مَبَارَكِ آوَرْدِه كِه شِيْخِ رُو زِ چَا شَنْبِه دَرِ حَامِ رَفْتِه وَخَلَقْتِ فِيْهِ الشَّعْرَ تَرْجَمَه وَتَرَا
 شِيْدِه دَرَا اَنْ حَامِ مَوَّ سَرَا وَرُو قْتِ خَلْقِ بَلُوِيْدِ اللّٰهُمَّ اَعْطِنِيْ بَكْلَ
 شِعْرَةٍ طَهَارَتٍ فِي السُّنْيَا وَنُورًا سَا طِعًا يَنْ مَرَالْقِيَامَةِ

ترجمہ بارخدا یا بہ بخش مرابمقابلہ ہر موئے پاک کے در دنیا و نورے درخشاں
 در آخرت روز پخشیدہ ناخن چہند و ہر کہ وقت ناخن و موئے لب ستارن بگوید
 بِسْمِ اللّٰهِ وَ عَلٰی سُنَّةِ مُحَمَّدٍ وَ اٰلِ مُحَمَّدٍ بِمَیْجِ بَیْمَارِی مِثْلًا شَوْ و دَسْمَتِ دَر مَوِّے بَغْلِ
 نَتَف است و اگر حلق کند روا باشد حلق الشافعی وَ قَالَ اِنِّیْ اَعْلَمُ اَنَّ السُّنَّةَ
 اَلْکَثْفُ الْاِیَّیْ لَا طَیْفَ عَلٰی الْوُجَعِ قَالَ عَلَیْہِ السَّلَامُ اَخْطُو الشَّوَارِبَ وَ اَحْفُوا الْحِیَّ
 وَ اَتَّقُوا الشَّعْرَ الَّذِیْ فِی الْاُتُوْفِ ترجمہ گفت است شافعی بدستی کہ من میدانم
 ایں مسنون موسے بنی برکندن مگر آنکہ من قدرت و طاقت و برداشت برود
 آن ندارم گفت پیغمبر علیہ السلام سبک بکنید بروت را و دراز بکنید ریش را
 و دراز بگذارید و برکنید موسے ہا را کہ در بینی باشد و نیز در قلم مبارک آورده قال
 عَلَیْہِ السَّلَامُ نَعَمْ اَلْبَیْتُ یَا خَلْدُ الْمُسْلِمِ الْحَمَامِ اِذَا دَخَلَ بَسَاءً لِّ الْخَائِرِ وَ اسْتَعَا
 مِنْ النَّارِ ترجمہ گفت پیغمبر علیہ السلام بگو خانہ است حمام کہ داخل شود و در آن
 و بخوابد مسلمان در آن حمام و قتیکہ داخل شود و سوال کند خیر را و پناہ طلب از آتش
 و وزخ و در وقت درآمدن بگوید اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُکَ الْجَنَّةَ وَ اَعُوْذُ بِکَ مِنَ النَّارِ
 قال عَلَیْہِ السَّلَامُ اَمَّا حَرَامُ نَارِ حَصْمٍ عَلٰی اَمْتِیْ مِثْلِ حَرِّ الْحَمَامِ قَالَ الْحَسَنُ لَا یَصِلُ
 دَخُولُ الْحَمَامِ اِلَّا بِاَزْدِیْنِ اِذَا رَعٰی الْمِیْنَ وَ اِذَا رَعٰی الْعِیْنَ ترجمہ اے بارخدا یا
 بدستی کہ من میخواهم از تو بہشت را و پناہ مجھویم از آتش و وزخ گفت پیغمبر علیہ
 السلام بدستی کہ نیست گرمی آتش و وزخ بر امت من مگر مانند گرمی حمام
 گفت حسن خوب نیست داخل شدن در حمام مگر بد و پائے جامہ یک پایجا
 بر میاں و یک پایجامہ بر سر استعمال الاجتزایو رث الیہن ترجمہ پائے
 بہ خشت پختہ نمال کہ استعمال خشت پختہ میرساند برص را و نزدیک محققان
 طہارت اعضا آنست کہ جوارح را از اخلاق ذمیمہ پاک کند و طہارت عمل آنکہ
 از ریا و سمعہ باخلاص محض کوشد و نیز بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ
 نوشته دیدم الحجامۃ علی الریق فیہا شفاء و برکت و یزید فی العقل و فی الحفظ

فمن اجتمع في يوم الخميس والاحد وكل ذلك يوما الاثنين والثلاثاء فانه اليوم الذي
 كشف الله عن ايوب البلاء واصابه يوم الاربعاء ليلة الاربعاء ولا يبد
 ويا احد من الجن ام والبصر الذي في يوم الاربعاء وليلة الاربعاء لك اي
 عليك بهما ترجمه خوں گرفتوں بشاخا قیل از چنبرے خوردن یعنی نہا ر
 وریں شفاست و برکت و زیادہ میکند درد انائی و در حاطہ پس کسے کہ خون
 بر آرد پس بر اے آں پنجشنبه و یکشنبه است و چنبن است روز و شنبہ
 و شنبہ زیرا کہ بدستی کہ روز سہ شنبہ روزے است کہ دور کردہ حق تعالی
 از حضرت ایوب علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بلار اور سیدہ است
 آں بلا اور در روز چہار شنبہ و ظاہر نشہ است ہیچیکے از بیماری و سپیدی
 بدن چکیدن گوشت اعضا مگر در روز چہار شنبہ و شب چہار شنبہ اے لازم
 بگیہ بر سیزاراں روز و شب نکتہ در بیان اور در روز سلطان المشایخ قدس
 سرہ فرمود وقت صبح این سہ آیت سہ بار بخواند بر اے محبت حق تعالی
 فسبحان الله حين تمسون وحين تصبحون و لا الحمد في السموات والارض
 و عشیاء و حين تظهرون یخرج الحي من الميت و یخرج الميت من الحي و یحیی
 الارض بعد موتها و کذا لک انھی یحییون ترجمہ پس بپا کی یاد کنیہ حقیقتاً
 بپا کی یاد کردنی وقت شام و وقت صبح و مر اور اسے دستار ایش آسمانیاں
 و زمینیاں و بپا کی یاد کنیہ خدا تعالی را وقت عشا و وقت نہرے بر آرد
 خدا زندہ را از مردہ وے بر آرد مردہ را از زندہ و زندہ میکند خدا تعالی
 زمین را بعد مردن شدن آں زمیں یعنی خدا تعالی مسلماناں را از کافراں
 و نیک بختاں را از بد بختاں و صالحاں را از فاسقاں و چنبنیں مے بر آرد
 خواہد شد شما بعد از خواندن این سہ آیت کہ بقلم رفت دو رکعت سنت
 نماز بامداد بگذارد و در رکعت اول الم نشرح و در رکعت دوم الم تر کیف بخواند
 سلطان المشایخ قدس سرہ العزیزے فرمود بدیں دفعہ بواسیہ ہمیشہ

وے فرمود میان سنت نماز با دعا و فریضہ چہل و یکبار الحمد متصل بمیم الرحیم و لام
 الحمد یعنی بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العالمین انخ بہر مجھے کہ خواند بفضل حق
 تعالیٰ آن ہمہ بر آید بعد نماز با دعا و جماعت بگذار دو نو و نہ نام بحضور تمام و ادعیہ
 ما شورہ کہ آمدہ است بخواند وے فرمود بعد از نماز با دعا و مفتاد باریا و تائب بگوید
 اموریٰ او مہمور گرد وے فرمود از خواجگان ما نقلست کہ ایں دعا بعد
 از نماز با دعا بخواند اللہم زد نورا و زد سرورنا و زد حضورنا و زد معرفتنا
 و زد طاعتنا و زد نعمتنا و زد محبتنا و زد عشقنا و زد شوقنا و زد ذوقنا
 و زد حولنا و زد قوتنا و زد قبولنا و زد انسنا و زد علمنا و زد حلمنا بوجہتک
 یا ارحم الراحمین و ایں وقت را غنیمت دارد تا طلوع آفتاب چنانکہ بعد از نماز
 دیگر تا غروب ترجمہ و عایا بار خدایا زیادہ کن نور مرا و زیادہ کن خوشی مرا و زیادہ
 کن حضور مرا و زیادہ کن معرفت مرا و زیادہ کن طاعت مرا و زیادہ کن نعمت
 مرا و زیادہ کن محبت مرا و زیادہ کن عشق مرا و زیادہ کن شوق مرا و زیادہ کن
 ذوق مرا و زیادہ کن بازگشت من از معصیت و زیادہ کن قوت من بر طاعت
 و زیادہ کن دبستگی من با خود و زیادہ کن علم مرا و زیادہ کن حلم مرا بواسطہ مہربانی
 و بخشایش خود اے مہربان ترین مہربانان و بخشاینده ترین بخشاینندگان و
 حضرت سلطان المشائخ ے فرمود ہر کہ ایں دو وقت را غنیمت دارد ہر چہ
 در میان ایں دو وقت رفتہ باشد از و در گذراند حکم او کا الطہر المتخلل بین
 الدینین باشد ترجمہ مانند پاکی کہ در میان دونا پاکی است ایں در حق عوام
 است اما خواص را باید کہ شب و روز را غنیمت دانند و وقت خود را مہمور
 داشتن عادت سازند کہ خاصۃ فقیر است کہ الفقرا بن الوقت بزرگے
 خوش گوید بہت بر دست فقیر نیست نقدے جز وقت ۛ آں نیز کہ از دست
 رود و اے برو ۛ بعدہ سبعات عشر بخواند بعد از سبعات
 عشر شش بار بگوید توفی مسلماً و الحقنی بالصالحین وے فرمود

نقلست

الشیخ شیوخ العالم فرید الحق والیدین قدس اللہ سرہ العزیز مراد خواب فرمود بعد
 مبعات عشر شش بار توفتی توفتی مسلماً والحقنی بالصالحین واز خدمت سید
 السادات سید حسین رحمۃ اللہ علیہ نقلست کہ مے فرمود من از حضرت سلطان
 المشایخ شنیدہ ام بعد مبعات عشر شش بار اللہم اھدنی برفعک باید
 گفت چوں ایں فائدہ یکے از یاران اعلیٰ از سلطان المشایخ پرسید و از
 سید حسین مرحوم روایت کرد سلطان المشایخ فرمود آری مرا پیغمبر صلی
 علیہ وآلہ وسلم در خواب فرمودہ است بعد از مبعات عشر شش بار اللہم اھدنی
 برفعک بگو مے فرمود کہ ابراہیم تیمی یکے از اصلاں بودا و در فناء کعبہ
 مہتر خضر علیہ السلام را دریافت از وے بخشے طلبید مہتر خضر علیہ السلام
 مبعات عشر پیا موقت و گفت من از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم
 روایت مے کنم فرمود مے مبعات عشر پیوستہ خواندے آں مرد در راہ
 میرفت طایفہ راہ زنان برخاستند تا اورا ملاک کنند و ریں میاں وہ سوار پیدا
 شد نہ ہر ذہ سر بہ نہ بودند آں مرد ایشان را پرسید کہ شما کیا نید گفتن مبعات
 عشر آں وہ دعا کہ ہر روز مے خوانی ہفتگاں بار ایں مرد گفت سر بہ نہ چرا
 اید گفت نہ بر سر دعا بسم اللہ الرحمن الرحیم نے گوئی و ریں محل از
 سلطان المشایخ سوال کردند کہ تسمیہ کجا گویند فرمود بر سر سورہ چوں
 وقت اشراق رسیدے آفتاب یک نیمہ بالا یا دو بر آید نماز اشراق
 بگذارد سلطان المشایخ مے فرمود دو رکعت شکر اللہ در رکعت اول بعد از
 فاتحہ آیت الکرسی تا آنجا کہ وہم فیہا خالدون و در رکعت دوم آمین
 الرسول تا آخر و آیت اللہ فی السموات والارض تا آنجا کہ واللہ بکل
 شئی علیم بعد از آں دو رکعت استفاذہ در رکعت اول بعد فاتحہ قل
 اعوذ برب الفلق و در رکعت دوم بعد فاتحہ قل اعوذ برب الناس بعد
 از آں دو رکعت استخارہ در رکعت اول بعد فاتحہ قل یا ایہا الکافرون

دور رکعت دوم بعد فاتحہ اخلاص متعاقب اس دوکانہا ادعیہ کہ آمدہ است
 بخواند بعد ازاں راوی اس نماز فرمود دور رکعت دیگر است خواہم گفت اس
 سخن بر زبان مبارک راند و چشم پر آب کرد و گفت آں روز کہ شیخ شیوخ العالم
 فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز نماز اشراق فرمود ہمیش شش رکعت
 فرمود گفت آں دور رکعت دیگر خواہم فرمود فاتحہ را و شیخ شیوخ العالم
 شہاب الدین سہروردی قدس سرہ مے نویسہ کہ آں دور رکعت
 دیگر است شہاب گویند دور رکعت اول بعد فاتحہ سورہ واقعہ و دور رکعت دوم
 سبج اسم بخواند بعدہ نماز تسبیح مشغول شو و بعد از نماز تسبیح در ہر رکعت یکبار
 ایں دعا بخواند سبحان اللہ ملأ المیزان و منتهی العلم و مبلغ الرضا و زنة
 العرش ترجمہ پاکے خاص خدا تعالیٰ راست مقدار پری پلہ ترازو و مقدار
 انتہائے علم او تعالیٰ و مقدار رضاے او از بند گمان و مقدار وزن عرش
 و نیز مے فرمود کہ صلوات الصلوات ہیچو نماز تسبیح است و بجائے تسبیح صلوات
 گوید و ایں دور رکعت است خواہ در شب بگذارد و خواہ در روز ما بعد از اشراق
 دریں نماز اثر بسیار است بہر جہے کہ بگذارد آں ہم برآید و مے فرمود ایں
 نماز در سہ جمعہ بعد از اشراق برائے ہر جہے کہ بگذارد برآید و مے فرمود و
 رکعت شکر روز بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ ہیچ بار قل ہو اللہ احد بخواند
 بعد فرمود ہر روز بوقت طلوع آفتاب فرشتہ بالاے بام کعبہ برآید و ندا کند
 اے مسلماناں و اے امتان محمد صلعم شمار خداے تعالیٰ روزے
 بخشیدنو و شمار روزے در پیش است و آں روز قیامت است برائے
 آں روز دریں روز کارے بکنید دور رکعت نماز بگذارید و در ہر رکعت
 بعد فاتحہ ہیچ بار قل ہو اللہ احد بخوانید باز چوں شب درآید ہماں فرشتہ بالا
 بام خانہ کعبہ برآید و ندا کند کہ اے مسلماناں و اے امتان محمد صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم شمار خدا تعالیٰ شبے بخشیدنو و شمار شبے در پیش است و آں

شب گوارست برائے اک شب دریں شب کارے بکنید دو رکعت نماز
 بگذارید در ہر رکعت بعد فاتحہ پنج بار قل یا ایہا الکافرون بخوانید بعدہ فرمود
 شیخ جمال الدین حدیثے روایت میگرد لفظ او یاد نمازہ است فاما معنی
 ایں فرمود اگر تو اند بعد از اشراق صد رکعت نماز کن بعد فاتحہ یکبار اخلاص
 بخواند و یا مشغول بہ ورد و یا بذکر و یا بمراقبہ تا عبادت متصل افتد بعدہ چوں
 وقت چاشت در آید دو اذہ رکعت نماز بگذار دو اقل او چہار رکعت است
 حضرت سلطان المشایخ مے فرمود در چہار گانے اول چہار آتا بخواند انا
 فتحنا انما ارسلنا انا انزلنا انا اعطینا و در ہر رکعتے یگان سورہ فضل بسیار است
 و نیز مے فرمود چہار سورہ والشمس واللیل والنضحی الم نشرح در چہار گانے میان
 یگان سورہ بخواند و نیز مے فرمود چہار قل یگان سورہ در چہار گانے آخر نماز چاشت
 بخواند و مے فرمود بعد نماز چاشت دو رکعت برائے صحت النفس بگذار
 در رکعت اول بعد فاتحہ ایتہ الکرسی و اشمس یگان بار و اخلاص پنج بار و در
 دوم امن الرسول و النضحی یگان بار و اخلاص پنج بار بعد فرغ گوید اللهم
 انی اسالک العفو والعافیۃ والمعافات فی الدنیا والاخرۃ ترجمہ یا
 بار خدا یا بدرستی کہ من میخواہم از تو آمرزش و ایمن بودن از سرنج و بلا و ایمنی
 از عذاب حق ایمنی در دنیا و عاقبت و مے فرمود ہر کہ چاشت بگذار
 و غم چاشت از و خاست یعنی ہر کہ نماز چاشت بگذار و حق جل و علی اسباب
 معاش او ہیا دارد و بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ نوشتہ دیدہ
 ام اصلہ الضحی اذا بزغت الشمس قال لا حتی یہتم لسواۃ الارض اسمہ
 والشمس فی اول النہار قبل ان یغلب ضوء ہا مصفرۃ النیر لتقاصر شعاع
 عہا ترجمہ بگذار نماز چاشت را وقتے کہ بر آید آفتاب گفت مسئل عنہ
 کہ نے بگذار وقتے کہ پر آگندہ شود و روشنی آں در تمام زمین نام آں شمس است
 و اول روز پیش ازین کہ غالب شود و روشنی آں بر زردی از برائے کمی

روشنی آن چوں وقت فی الزوال در آید یعنی سایہ بگردد چہار رکعت فی الزوال بگذارد
و در ہر رکعت بعد فاتحہ اخلاص پنجہ بار یا ذہ بار یا سہ بار بخواند و این وقت را
غنیبت شمر و نصف اللیل داند بورد و تلاوت مشغول باشد و مے فرمود و سنت
نماز پیشین پتہا رقل بخواند و بعد از فریضہ در دو رکعت سنت اول آیت الکرسی
و در دوم آمن الرسول بخواند و مے فرمود بعد از ادائے نماز پیشین دہ رکعت
صلوۃ الخضر بگذارد و در آل دہ رکعت دہ سورہ آخر قرآن بخواند و ہر کہ این
نماز بگذارد با بہتر خضر ملاقات شود چوں وقت نماز دیگر در آید مے فرمود و سنت
نماز دیگر دہ بار سورہ والعصر بخواند اول رکعت چہار بار و در دوم سہ بار و در سوم
دو بار و در چہارم یک بار و مے فرمود و السماء ذات البروج برائے دفع و نبل نارد
در سنت نماز دیگر بخواند و بروایتی از سلطان المشلیخ در سنت نماز دیگر
اذ از زلزلۃ الارض باشد سورہ دیگر متصل امیر حسن شاعر سوال کرد بندہ بر آ
دفع و نبل و نارد و در رکعت اول سورہ بروج مے خواند بعد از آن سورہ اذ
زلزلۃ الارض فرمود کہ نیکو است و مے فرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین قدس السیرہ الغریزہ را در خواب فرمود کہ بعد از نماز دیگر سورہ بنا
چند بار میخوانی گفتیم یکبار بعدہ فرمود کہ پنجبار بخوان گفتیم دریں بشارت
مقصود مے خواہد بود بعدہ در تفسیر دیدم کہ بعد از نماز دیگر پنجبار سورہ بنا بخواند
او اسیر محبت حق شود و شعی لبیر اللہ ت نام نہادہ شود اسیر محبت حق
و انتم کہ مقصود شیخ این بود و مے فرمود ہر کہ بعد از نماز دیگر سورہ والنار
بخواند خدا مے عزوجل او را در گور نگذارد مگر مقدار یک وقت نماز بریں
سخن چشم پرآب کرد و فرمود آنکہ کسے در گور نماز چگونہ باشد آچنان باشد
کہ چوں روح بکمال رسد قلب را جذب کند و چوں قلب بکمال رسد قالب
را جذب کند بعدہ سبعات عشر بخواند ہم بر صفتی کہ بعد از نماز با داد
خواند و مے فرمود ہر کہ بعد از نماز دیگر تا غروب بدیں سہ اسم

مشغول شود بہر منہج کہ بخواند حق جل و علی بے شک اس ہم بکفایت رساند
و این سہ اسم را ایلیا گویند و اس آمینست یا اللہ یا رحمن یا رحیم چون وقت
نماز شام در آید مے فرمود در سنت نماز شام در رکعت اول قل یا ایہا
الکافرون در دوم اخلاص و بروایتی از حضرت سلطان المشائخ
در اول رکعت ف سبحان اللہ حین تمسکون تا آخر در دوم سبحان ربک رب
الغزۃ تا آخر سورۃ بخواند بعدہ بیست رکعت او این بگذارد بتفصیل کہ آمدہ است
و سر بسجده برو سہ بار بگوید اللہم ارزقنی توبہ لوجب محبتک فی قلبی
یا محب التوابعین ت اے بار خدا سے توبہ دم دین و ایمان خود را بہ
بخش و روزی کن مرا توبہ کہ لازم کن محبت تو در دل من اے دوست دار
توبہ راست و درست کنندگاں و مے فرمود کہ شش رکعت بین العشاءین
مے باید گذارد و بعض اہل ارادت را این شش رکعت فرمودہ است
و مے فرمود دو رکعت نماز است بہت نگاہداشت ایماں
بعد اداے صلاۃ مغرب در رکعت اولی بعد فاتحہ اخلاص
ہفت بار و قل اعوذ برب الفلق یک بار و در رکعت دوم اخلاص
ہفت بار و قل اعوذ برب الناس یکبار بعدہ سر بسجده نہد
سہ بار بگوید یا حی یا قیوم ثبیتی علی الایمان انگاہ برکت این نماز را
حکایت فرمود کہ شنودم از خواجہ احمد نبہ شیخ معین الدین
سنجری قدس سرہ و این خواجہ احمد اعظم صالح بود او گفت مرا
رفیقے بود شکری پیوستہ این دو رکعت نماز بگذاردے تا وقت بیگاہ ترے در حدود
اجمیر بودیم نماز شام در رسید انجا خوف دزدان نمود اگر دید حالے بتعجیل سنت گذاریم
و جانب شہر کریم آں یا با آنکہ تشویش دزدان و خوفے انچناناں بود البتہ دو رکعت نماز
نگاہداشت ایماں بگذارد الغرض چن وقت نقل آں جواں شد اخیر شد برائے نفس حال او خیر
شد و بر معرفت او انچنان رفت کہ مے باید بخود فرمود کہ خواجہ احمد حکایت نقل آں جواں بریں لفظ تفر

اگر مراد پیش کرے قضا برندن گواہی دہم کہ باایمان رفت بعد ازاں فرمود کہ
 دو رکعت نماز دیگر ہمہست بعد صلوٰۃ المغرب بدیں پنج کہ مرایا رہے بود ہر
 اور اسوۃ النبی الدین گفتندے مردے صالح و دانشمند او پیوستہ بعد صلوٰۃ
 المغرب دو رکعت نماز بگذاردے در رکعت اول بعد فاتحہ و السماوات
 البروج و در دوم و الطارق بخواندے چوں او نقل کرد سلطان المشایخ
 فرمود کہ من اوراد خواب دیدم پرسیدم خداے تعالیٰ باتو چہ کرد گفت چوں
 کار من تمام شد فرمان آمد کہ ما این را بدیں دو رکعت نماز بخشیدیم یکے از حاضر
 گفت کہ این را صلوٰۃ النور گویند فرمود خیر این را صلوٰۃ البروج گویند و این
 دو رکعت کہ در ہر دو ایئت ہا بعد اسے سورۃ النعام بخوانند در رکعت اول
 ختم بریتہن و در رکعت دوم ہم ختم بریتہن و ان صلوٰۃ النور گویند
 عرض میدار کتاب حروف بر آنجملہ کہ این دو رکعت نماز صلوٰۃ البروج و دو
 رکعت صلوٰۃ النور داخل بیست رکعت اوابین است و مے فرمود کہ بعد
 صلوٰۃ البروج این دعا بخواند اللہم انی استودعک ایمانی و دینی فاحفظہما
 العرض احیاء بین العشائین سنت موکدہ است و بیشترے مشایخ این وقت
 را غنیمت و معمور داشتہ اند و اگر کسے نتواند جمع کردن میان صوم و معمور داشتن
 بین العشائین او را او لیتر آنکہ افطار کند و آن وقت را معمور دارد زیرا
 چہ گفتہ اند صبح صادق و صبح عاشقان صبح صادق است اما صبح عاشقان نماز شام است و چوں وقت نماز خفتن در آید چہار رکعت
 سنت بگذارد و مے فرمود در رکعت اول بعد فاتحہ ایتہ الکرسی تا خالدون
 و در دوم امن الرسول تا آخر سورۃ و در سوم شہادتہ و در چہارم قل اللہم
 مالک الملک بخواند و بعد از نماز خفتن سنت چہار گانی افضل است و در آن
 نیز ہمال قرات است کہ در سنت چہارگانے اول است و مے فرمود کہ
 چہار رکعت صلوٰۃ السعادت بگذارد در رکعت اول بعد فاتحہ وہ بار اخلاص

و در دوم بیست بار و در سیوم سی بار و در چهارم چهل بار بخواند و مے فرمود بعد
 از نماز خفتن در رکعت نماز برائے روشنائی چشم بگذارد و در ہر رکعتے بعد فاتحہ
 پنجبار سورہ انا اعطینا بخواند و بعد از نماز سہ بار بگوید اللہم تعنی بسمعی و بصری
 واجعہا الوارث منی یعنی از حضرت سلطان المشائخ روایت مے کنند کہ این
 نماز بعد از شام بگذارد و ہر بار کہ دعا بخواند برزائگشت بدید چشم فرو در و بعد
 فرمود از برکت این نماز دعا کتابہا بخط باریک بوقت نماز خفتن مطالعہ کنم
 و نیز مے فرمود برائے روشنائی چشم دفع لاله الاھو الحی القیوم بگوید برتر
 انگشتاں بدید و چشمہا بآلہ باز بگوید اللہ لاله الاھو الحی القیوم بچنان
 کند و باز بگوید وغنت الوجوہ للہ القیوم باز بچنان کند بر چشم مال و نیز فرمود
 کہ بعض و حمد عشق سہ بار بگوید ہر حرف است ہر حرفے بگوید و عقیدہ
 بعدہ بر چشم فرو در و صحت کلی یابد و مے فرمود بعدہ چہار رکعت صلوات الثانیین
 بگذارد و برائے اہم المہات و صدگان بار در رکعت اول بعد فاتحہ یا اللہ
 و در دوم یا رحمن و در سیوم یا رحیم و در چہارم یا ود و بخواند و مے فرمود صلوات
 القربت بگذارد و در ہر رکعتے بعد فاتحہ ہفتاد بار اخلاص بخواند بعد فراغ ہفتاد
 بار استغفر اللہ بگوید و این دعا بخواند اللہم از قنی عمل الذی یقر بنی الیک
 و مے فرمود کہ شیخ قطب الدین بختیار قدس اللہ سرہ ہر شب ہزار بار درو
 گفتے پرسیدند کہ درو چہ بود این درو میگفت اللہم صلی علی محمد عبدک
 و نبیک و حبیبک و رسولک النبی الامی و علی آلہ بعدہ فرمود شن سہیں
 درو و اختیار کردم و بخط مبارک سلطان المشائخ این درو نوشتہ دیدہ
 ام اللہم صلی علی محمد عد الدہی و الثری و الوری البری التراب علی
 وجہ الارض و الثری تحت البری و روایت مے کنند ہر شب بعد العشاء
 سلطان المشائخ ہزار بار درو گفتے و ہزار بار اخلاص و ہر روز جواب التقرآن
 کہ امام غزالی کشیدہ است مقدار دویسم سیارہ و حرز یمانی و حرز کافی بخواند

وے فرمود بعد از نماز بامداد سورہ لیل و بعد از ظہر انا رسولنا و بعد العصر انا قحطانا و
 بعد المغرب سورہ واقعہ و بعد العشاء سورہ الملک بخواند وے فرمود بعد ہر فرضے
 اے دعا بخوان اللھم لك الحمد لا اله الا انت رب خلقتنی ولم اكن شیئاً و رزقنی
 ولم اصلك شیئاً و علمتني ولم اعلم شیئاً رب انی ظلمت نفسي و ارتکبت المعاصی
 و انا مقصر بذنوبی فان غفرتنی فلا یتقص من الملک شیئاً و ان عدبتنی لا
 یزید فی سلطانک شیئاً تجب من تعذب بغیری و لا اجل من یرحمنی غیرک
 فبغیرتک و جلا لک ان تغفر لی و تتوب علیّ انک انت التواب الرحیم
 و حمل علی خیر خلقہ محمد و آلہ اجمعین و بروایت آمدہ است ہر کہ بدیں دعا
 سوا طلبت کہ نہ ختم کار او بر سعادت باشد وے فرمود ہر کہ بعد ہر فرضے آیت
 الکرسی متصل بخواند حق تعالیٰ جان او بے واسطہ ملک الموت قبض کند و
 ے فرمود ہر کہ بعد ہر فرضے پنجبار قل اللھم مالک الملک تابعیہ حساب بخواند حق
 جل و علیٰ دین ایں بندہ را قضا کند چوں وقت تہجد در آید نماز تہجد بگذارد و در
 انبیاء نوید کہ تہجد سخت مؤکدہ است و آن دو آزدہ رکعت است بسمہ سلام
 سلطان المشایخ ے فرمود تہجد انہ سجود است و سجود اندک خفقت است التہجد
 رنغ الہود است یعنی چوں خواب بگیہ و تکلف خود را بنماز گذاردن بیدار دارد
 وے فرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ در دوازده رکعت
 نماز تہجد قرات بر پنجملہ فرمودے در رکعت اول بعد فاتحہ آیت الکرسی و اخلاص
 سہ بار در دوم آمن الرسول و اخلاص سہ بار و در او را شیخ شیوخ العالم شہاب الدین
 سہروردی در ہر دو رکعت آیت الکرسی است فاما سلطان المشایخ فرمود
 کہ مرا شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین فرمودہ است کہ در دوم رکعت امن الرسول
 بخوان کہ من ہم بنحو انم و در بیداری شب اختلاف است بعضی مشایخ اول شب
 بیدار بودہ اند و نصف آخرین در خواب شدہ اند براسے دفع ملال تا خواب مزاحم
 اوقات وارد نشود و بعضی مشایخ اول شب خواب کردہ اند چوں نصف شب

۱۳۸۵
 نے فرمود کہ شیخ سیف الدین ماجری رحمۃ اللہ علیہ چوں یک شنبہ شب
 گذشتے بیدار شدے امام و مؤذن حاضر رہے بودند نماز خفتن بگذاردے بعدہ
 نختے تا صبح بیدار بودے و طریقہ مستحسنہ شیخ قطب الدین منور خلیفہ سلطان
 المشایخ در بیداری شب ہمیں بود و بعضے از سلف ہم شب بیدار بودہ اند تا
 چہل کس از تابعین بوضوے نماز خفتن نماز بامداد گذاردہ اند چنانکہ امام اعظم
 ابو حنیفہ و سعید مشیب و فضیل عیاض رضی اللہ عنہم سلطان المشایخ
 نے فرمود در سجدے کہ ایں بزرگان مشغول رہے شدند تمامی شب بیدار رہے
 بودند چوں وقت آمدن مؤذن شدے خود را خفتہ می ساختند و بخط مبارک
 سلطان المشایخ قدس سرہ نوشتہ دیدہ ام قال لا بی یومئذی تری قال من
 اول اللیل و قال لعمری تری تری قال من اخر اللیل و قال لا بی بکواخذت بالجزم
 و قال لعمری اخذت بالجزم لحد من الفوات لعمری عقد القلب و نیز بقلم
 مبارک آورده یارب قایم مشکور و یارب نایم مغفوری المتہی استغفر لاجیم و ہو
 نایم فیشکر لہذا ویغفر لذلک و سلطان المشایخ بجانب امیر خسرو رحمہ اللہ در
 قلم مبارک آورده بعد از مخاطبت جوارح اشتغال بامور نامرضیہ شرع اجتناب
 نماید و در مراعات اوقات ہم کوشد و عمر عزیز را کہ سبب تحصیل کل مرادات است
 غنیمت شمرد و روزگار را بطلالت مصروف نکرد اند نکتہ در بیان او را در ہفتہ و شانستہ
 سلطان المشایخ قدس سرہ نے فرمودہ کہ پیش از صبح دو رکعت نماز کن در
 رکعت اول ہفت بار فاتحہ بعد آں یکبار قل یا ایہا الکافرون و در دوم ہفت
 بار فاتحہ بعد آں یکبار خلاص بخواند بعد از سلام وہ بار سبحان اللہ وہ بار
 ما شاء اللہ کان و ما لم یشاء لم یکن اَشْهَدُکَ اَنَّ اللہَ قَدَ احاطَ بِکُلِّ شَیْءٍ عِلْمًا وَ احْصٰی
 کُلَّ شَیْءٍ عَدَدًا وہ بار درود وہ بار استغفار وہ بار یا حی یا قیوم یا ذا الجلال و الاکرام
 بگوید بعدہ نشیند سر بر ہنہ کند و دستہا بلند بردارد بگوید یا ارحم
 الراحمین بعدہ سر بر ہنہ نہد وہ بار اغشیتنا یا غیاث المستغیثین بگوید

بہرہم کہ بگزارد بکفایت رسد فاما در روز جمعہ بعد از نماز بامداد را غنیمت مے شمردند
 دست از اشتغال دنیا مے داشتند و بعضے سلف روز جمعہ و شب جمعہ طعام نمیخوردند
 تا بکلی بحق مشغول مے شدند و اول بدعت کہ بعد نقل حضرت رسالت صلی اللہ
 علیہ وسلم پیدا شد بیگاہ رفتن در مسجد جمعہ بود سلطان المشایخ قدس سرہ
 در اوائل روز جمعہ بعد از شراق در محججہ کیلکو کہری میرفتن چوں وقت نماز جمعہ
 در آمد غسل مے کردند باز در مسجد مے آمدند و مے فرمودند ہر کہ روز جمعہ ہفتا
 بار بعد از نماز جمعہ بگوید اغسنی بجلالک عن صرامک و بطاعتک عن
 معصیتک و بفضلک عن سواک بہر محتاج یا ارحم الراحمین حق جل و علا
 اور محتاج خلق نگرداند امیر حسن رحمۃ اللہ علیہ نجدت سلطان المشایخ
 عرضداشت کرد کہ در نماز رفتن جمعہ تا دیلم آمدہ است فرمود کہ ہیج تا ویلے نیست
 مگر کیکہ بندہ یا سافیر یا مریض باشد اما آنکہ بتواند کہ بروند و قوی سخت
 دلے باشد انکاہ فرمود اگر کسے یک جمعہ نماز و یک نقطہ سیاہ بردل او
 پیدا میشود و اگر دو جمعہ نرود و نقطہ سیاہ پیدا شود و اگر سہ جمعہ نرود تمام دل او
 سیاہ شود و نفوذ باللہ منہا و مے فرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 قدس سرہ ہر روز غسل کردے و بعضے روایت مے کنند کہ پنجوقت نماز غسل
 کردے و مے فرمود سہ چیز کہ شیخ کبیر فرید الحق الدین را میرشد من نے تو ہم
 کرد اول آنکہ ہر روز غسل کردے دوم آنکہ چارے خریدے سیوم آنکہ سخن نگوید
 و من البتہ میخوم و مے فرمود کہ در حدیث است بہر ساعت از شب جمعہ
 و روز جمعہ ہفتصد ہزار دوزخی را مے بخشند و نیز در وساعتیست ہر کہ در آن
 ساعت چیزے از خدا بخواد بیا بد بعضے گفتہ اند آنوقت اقامت جمعہ است
 و بعضے گفتہ اند بعد العصر عند الغروب است و اُمّ المؤمنین عائشہ رضی اللہ
 عنہا کسے را یقین کردے کہ روز جمعہ بوقت الغروب را خبر کنی ہمینکہ وقت
 غروب شدے خبر بیکر و ند مشغول شدے و بخط مبارک سلطان المشایخ

نوشتہ دیدہ ام ہر کہ در شب دوشنبہ دو رکعت صلوٰۃ السعادت بگذارد
 ہرگز بدبخت نشود و ہر رکعتی بعد فاتحہ آیتہ الکرسی یکبار و اخلاص سہ بار بخواند
 بعد از سلام دہ بار و دو دہ بار استغفار و نیز بخط مبارک حضرت سلطان
 المشایخ نوشتہ دیدہ ام کہ اول روز از ماہ این دعا بخواند اللہم لک الحمد
 علی اوائیک و نعمائیک مثل ما حمدتُ بہ نفسک و مثل ما حمدک بہ لسان
 مدون الذین اذکرک للہ و جعلت قلوبہم و الصابرون علی ما اصابہم
 و لا یمولوا صلوٰۃ و ہما رزقنا ہم ینفقون و استغفرک مثل ما
 استغفرک المستغفرون الذین اذافعلوا فاحشۃ و ظلموا انفسہم
 ذکر و اللہ فاستغفر لذنوبہم و من یغفر الذنوب الا اللہ و اتوب الیک
 مثل ما تاب جمیع التوابین الذین جعلت توبتہم مقبولۃ و علامۃ
 لنجاتہم و اذنی من کل سوء یا غیاث المستغیثین و من کل مکر
 یا من یجیب المضطربین اذا رجاک و اکشف السوء و انت القادر
 علی کل شیء ما انا فیہ من الهموم و الغموم انک انت الغفور الرحیم
 دریں مواظبت کند اگر ہر روز نتواند عشرہ ہر ماہ بخواند وے فرمود کہ روز چہار
 آخرین ماہ صفر قوی بابرکت است ہر کہ ہست دریں روز بدانچہ مے تواند
 طعام مے کند و چیزے از خود جدا مے کن بفقر امید بد و خوش مے باشد و
 مے فرمود کہ تولد ایں ضعیف ہمدریں روز است وے فرمود کہ بیست و پنج
 روزہ ماہ رجب بدار و نعتی کہ در شب معراج رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 را دادہ اند ازاں نصیبے یابد و وصیت فرمودے یا را نزد داشتن روزہ
 رجب وے فرمود ہر کہ ہزار بار ایں استغفار بگوید در ماہ رجب در کلمات
 قدسیہ آمدہ است حق تعالی مے فرماید از راہ کرم اگر او را نیام زرم کسبت بدید
 یعنی پروردگار او نباشم سہ بار فرمودہ است استغفار اینست استغفر اللہ
 الذی لا اول و لا کلام من جمیع الذنوب و الاثم وے فرمود در نماز زیلۃ الرعایا

در غایت جمع رغیب است وہی العطاء، لکثیر و سلطان المشائخ این نماز پنجگانه
 ادا کر دے وقتے این نماز بگذارد و ہو بغایت گرم بود چنانکہ ہم در نماز پیراہن مبارک
 از خوسے عبیر امیر حضرت سلطان المشائخ بغایت ترش چوں از نماز فارغ
 گشتہ در گوشہ رفت آن پیراہن بکشید و بمولانا شہاب الدین امام عطا
 کرد این دولت در آن شب بدو رسید بعدہ تجوید و خور و نماز خفتن بگذارد
 و مے فرمود دریں ماه نماز خواجہ اولیس قرنی رضی اللہ عنہ بگذارد در شیوم و چہارم
 پنجم و یاسیز دہم و چہار دہم و پانزدہم بعدہ در فضیلت این نماز مبارک فرمود و چنانکہ
 کرد کہ در مدرسہ مغربی دانشمندے بود ہر سالہ کہ از مے پرسیدند جواب
 شافی گفتے در مباحثہ عبارت دانشمندانہ در آمدے از حال تعلیم او
 استکشاف کردند گفت سن بیچ خواندہ ام و شاگردی پیچکس نکر دہ ام چوں
 بزرگ شدم وقتے نماز خواجہ اولیس قرنی گذارم و دعا کردم کہ الہی سن
 بکبر سن رسیدم و بیچ تعلے نکر دم مرا علے کرامت کن حق تعالی برکت این
 نماز در علم بر سن کشادتا در ہر مسئلہ کہ سخن افتد شارع شوم و بخونی
 تمام کنم و مے فرمود کہ در ماہ رجب نمازے آمدہ است بر اے درازی
 عمر دریں محل حکایت فرمود کہ سن از مولانا نظام الدین پسر شیخ
 ضیاء الدین پانی تپی شنیدہ ام کہ شیخ بدر الدین غزنوی ہر سال این
 نماز گذاردے پرسیدند امسال چرا این نماز نگذازدے فرمود از عمر من
 چیزے نامندہ است ہمدراں سال ہرمت حق پیوست و رسول صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است ہر کہ در آخر رجب این نماز بگذارد مطلوب
 او فرید عمر باشد بیابد نماز اینست دو آزدہ رکعت بسہ سلام و ہر رکعتے
 بعینما تحۃ آیت الکرسی یکبار و اخلاص سہ بار و بعد سلام دہ بار این دعا
 بخواند یا اَجَلٌ مِنْ کُلِّ جَلِيلٍ وَاِیَّا اَعَزَّ مِنْ کُلِّ عَزِيزٍ یا اَحَدٌ خَیْرٌ مِنْ
 کُلِّ اَحَدٍ اَنْتَ رَبِّیْ لَا رَبَّ لِي سِوَاکَ یا غَیَاثَ الْمُسْتَغِیْثِیْنَ

وَرَجَاهُمْ اَعْلَنِي بِفَضْلِكَ وَمَلَّ فِي عُمْرِي مَدَّ اَطْوَا يُدَوِّ اَعْلَنِي مِنْ
لَدُنْكَ عِلْمًا فِي رِضَاكَ بِرَحْمَتِكَ يَا كَرِيمُ يَا وَهَّابُ سُلْطَانُ الْمَشَايِخِ
مے فرمود کہ مشایخ در ماه رمضان در نماز تراویح این تسبیحات مے گفتے سے در
اول تراویح کلمہ شہادت سہ بار و در دوم درود سہ بار و در سیوم سبحان اللہ
والحمد للہ تا آخر سہ بار و در چہارم سبحان اللہ و بحمْدُکَ سُبْحَانَ اللہِ الْکَبِیْمِ وَتَحْمِیْدُکَ
سہ بار و در پنجم تراویح اَسْتَغْفِرُ اللہَ الَّذِیْ لَیْسَ لَہُ اِلَّا الْهُوَالِیُّ الْحَقُّ لَقِیْتُ مَعْفَارَ الذُّنُوبِ
تا آخر سہ بار و خدمت مولانا حسام الدین ملتانی رحمۃ اللہ علیہ کہ خلیفہ سلاطین
المشایخ بود در شبہائے ماہ رمضان در تراویح سہ ختم کردے یارے از یاراں
در یک ختم با و موافقت نمود بعدہ اک پارچوں بمصاحبت قاضی محی الدین
کاشانی بخد مت سلطان المشایخ پیوست بعد پائے بوس عرض داشت
کرد یک ختم در تراویح بموافقت مولانا حسام الدین شنودم فرمود کہ یک ختم در
تراویح سنت است اما پیش من سورہ اخلاص میخوانند بنا براں کہ فرداے
قیامت خلق گروہ گروہ خواهند شد آنا تکہ حج کردہ اندیک گروہ آنا تکہ غزا کردہ
اندیک گروہ آنا تکہ در تراویح ختم کردہ اندیک گروہ من میخوانم کہ فرداے قیامت
وہ گروہ شیخ کبیر قدس سرہ باشم پیش شیخ من در تراویح سورہ اخلاص میخوانند
پیش من ہماں مے خوانند و فتنے مردے در جماعت خانہ سلطان المشایخ
از دہلی آمد بدین نیت کہ در تراویح ختم کند بخد مت سلطان المشایخ
عرض داشت کرد فرمود کہ تو دانی بعدہ فرمود اگر خواہم گفت مکن ترک
سنت باشد ظاہر ساکت شدم تا وقت عشاء شد چوں خواست
کہ تراویح بگذارد بعد از اسجد ختم آغاز کند بستہ شد نماز را قطعہ کرد
سلطان المشایخ فرمود کہ مولانا اخلاص را باش و مے فرمود جماعت
در تراویح سنت است از سلطان المشایخ پرسیدند کہ این
سنت رسول است یا سنت صحابہ فرمود کہ سنت صحابہ است

رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بروایت سہ شب گزارده اند و بروایت یک شب امامداومت این سنت عمر خطاب رضی اللہ عنہ در عہد خلافت خود کردہ است یکے پر سیست صحابہ با سنت گویند فرمود در مذہب ما گویند فاما امام شافعی ہمیں سنت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را سنت میگویند و مے فرمود امام اعظم در ماہ رمضان شست ختم کرے سنتی اور تراویح وی در روز بعد از آن فرمود کہ او چہل سال نماز با مداوہ وضوے نماز خفتن گزارده انگاہ بر لفظ مبارک را ند کہ چندیں علما و دانشمندان بودہ اند ہیچ کس دانکہ بودہ اندایں صیبت کہ باقی میماند از حسن معاملہ است و ایں حیات مغویست آساں نمے توان یافت شبلی و جبید کہ بودہ اند مردم دانند کہ وے بر تر بودہ اندایں ہمہ حسن معاملہ است بعدہ فرمود در ویشہ در خانقاہ شیخ جنید بغدادی آمد قدس سرہ مگر شب غرہ ماہ رمضان بود آن در ویشہ التماس نمود کہ نماز تراویح را من امامت کنم شیخ اورا رخصت فرمود الغرض در نتی شب سنتی ختم کرد شیخ فرمود ہر شب یک کردہ نان و یک کوزہ آب و حجرہ او نہادند القصد چوں سنتی شب تراویح بگذارد روز عید شیخ اورا وداع کردہ بازگشت چوں او برفت و حجرہ انقصص کردند سنتی کردہ سلامت یافتند ہاں یک کوزہ آب ہر شب خوردہ بود و دیگر عرض مے افتد یار مے بود از یاران اعلیٰ حضرت سلطان المشایخ قدس سرہ العزیز میخواست در عشرہ آخر رمضان اعتکاف بنشیند و موافقت قاضی محی الدین کاشانی بنجاست حضرت سلطان المشایخ آمد دریں باب عرضدا کرد سلطان المشایخ فرمود اعتکاف در عشرہ آخر رمضان سنت موکدہ است پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در عشرہ آخر رمضان معتکف شد مے یک سال در غزا بود سبب ایں اعتکاف از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فوت شد در رمضان دیگر آنرا قضا کردینست روز معتکف شد اما بعضے مشایخ مریدان از فرمودند مے بنا بر آنکہ در ویشہ در اعتکاف مرد مشہور و شہرت آفتے

قوی است در ویش ہم در خانہ خویش مشغول باشد و تصور کند من بہ تکلف
 نکتہ در بیان صلوة سلطان المشایخ قدس سرے فرمود آنچه مصطفیٰ
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گذارده است بر سہ نوع است یکنوع آنست کہ تعلق
 بوقت دارد و یکنوع آنست کہ تعلق بسبب دارد و یکنوع آنست کہ تعلق نہ بوقت
 دارد نہ بسبب آمیم نمازے کہ تعلق بوقت دارد اما محمد غزالی طیب اللہ
 شراہ در احیاء آورده است آن تکرار است نمازے کہ در روز است ہشت نماز
 است و نمازے کہ در ہر سال است آن چہار نماز است اما نمازے کہ در
 ہر روز است ہشت نماز است پنج فریضہ است ششم نماز چاشت ہفتم بیست
 رکعت نماز بعد از شام ہشتم نماز تہجد اما نمازے کہ در ہفتہ است ہر روزے را
 نمازے آمدہ است اما نمازے کہ در ہر ماہ است آن بیست رکعت است
 کہ مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در عرۃ ہر ماہ گذارده است اما نمازے
 کہ در ہر سال است آن چہار نماز است دو نماز عید سیوم نماز تراویح چہارم
 نماز ہراقہ ہمہ نماز ماہے بود کہ تعلق بوقت دارد اما نمازے کہ تعلق نہ بسبب
 دارد نہ بوقت آن نماز تسبیح است ہر وقت کہ خواہد بگذارد امیر حسن رحمۃ اللہ
 علیہ نے نوید کہ درین عید اضحیٰ بسبب باران بیشتر خلق نتوانست رسید
 درین باب بخد مت سلطان المشایخ عرضداشت کرد اگر روز عید جانے
 نماز میسر نشود روا باشد کہ دوم روز بگذارد فرمود کہ اگرے درین عید اگر
 میسر نشود دوم روز بگذارد روا باشد سیکوم روز ہم اما در عید فطر اگر روز عید
 میسر نشود دوم روز بگذارد انکار ہر لفظ مبارک را ند کہ مراد درین عید خاطر
 بود کہ اگر باران بیشتر شود چنانکہ نتوان گذارد دوم روز بگذارد ایم اما حق تعالی
 میسر گردانید وے فرمود باید کہ پیوستہ نماز جماعت باشد کہ در عہد انبیا
 پیشینہ بیچ جائے نماز روان بود مگر در مسجد در عہد رسول صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم این میسر شد ہر جا کہ ہست بگذارد بعدہ درین باب غلو فرمودند کہ

اگر مثلاً دو کس باشند ہم در جماعت باشد و بخط مبارک سلطان المشائخ
نوشتہ دیدہ ام قال النبی علیہ السلام امر فی جبرئیل علیہ السلام بالصلوۃ
فی الجماعۃ حتی خفت أن لا تقبل صلواتہ إلا الجماعۃ قال اللہ ادنی مرتہ
على ثلثون سنة لم أحتلم فتوکل الجماعۃ لیلة ممکة فاحتلمت تلك اللیلة
از سلطان المشائخ سوال کردند کہ بعد اداے فرایض کہ جاے بدل
مے کنند حکمت چیست فرمود امام خود اگر جاے بدل نکنند کراہیت باشد و اگر
مقتدی جاے بدل نکنند کراہیت نباشد فاما بہتر آن باشد کہ بدل کنند انگاه
فرمود چوں خواہد کہ جاے بدل کند جانب چپاے خود باید رفت تا مقابلہ
راستای قبلہ باشد و نیز از سلطان المشائخ سوال کردند کہ در نماز بر سر
سر دو رکعت تسمیہ باید گفت و یا بر سر سورہ فرمود کہ امام اعظم رضی اللہ عنہ در
رکعت اول یکبار تسمیہ گوید بر خلاف ائمہ دیگر کہ بر سر ہر رکعت و بعضی بر سر
ہر سورت مے گویند بعدہ فرمود کہ با امام اعظم سفیان ثوری و یک بزرگ دیگر
مدعی گونه شدند وقتے در جمعے یکجا شدند سفیان ثوری یک بزرگ دیگر امام اعظم
سوال کردند کہ مصلی تسمیہ مے گوید بر سر ہر دو رکعت و یا بر سر ہر سورہ و چند بار یکبار
مقصود ایشان آن بود کہ اگر نفی خواہد کرد خواہد گفت کہ نگوید حالے در نفع تسمیہ
مواخذہ بکن الغرض چوں ایشان سوال کردند از کمال علی کہ در امام اعظم بود
و نگاہداشت ادب فرمود یکبار یکبار بر سر ہر حرف سلطان المشائخ فرمود
کہ مقصود امام اعظم ہاں حکم او بود ایشان ہر گونه کہ خواہند تصور کنند
خواہ بر سر سورہ خواہ بر سر ہر رکعت بعدہ فرمود مقتدی رائے باید کہ در ہر
رکعتے فاتحہ بخواند و تسمیہ گوید و من نہیں بخوانم بر سر ہر حرف عرضداشت کردند
کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است لمن قرأ خلف الامام بنفسہ
الثلث فرمود اگر نظر در نیویث مے کنم و عید لاحق میشود و اگر در پس نظر میکنم
کہ پیغمبر علیہ السلام فرمودہ است لا صلوة لمن لم یقرأ الفاتحۃ عدم جواز

صلوة نے یا ہم پس وعید رکعتیں باید کرد و فاتحہ باید خواند تا با جماع جواز صلوة باشد و الا
خذ بالاحوط و الخروج من الخلاف الاولى و میفرمود کہ نماز اول حضور راست
کہ انچه مصلی بخواند معانی آن بر دل بگذرانند بعد ازاں فرمود کہ مریدے از مریدان
شیخ الاسلام بہاؤ الدین ذکر کیا قدس سرہ کہ اور احسن افغان گفتند ہے
صاحب ولایت بود در غایت بزرگی وقتے این حسن افغان در کوئے نے
گذشت بمسجد رسید مؤذن تکبیر گفت امام پیش رفت خلق بجماعت پیوست
خواجہ حسن نیز درآمد و اقتدار در چوں نماز تمام شد و خلق باز گشت خواجہ حسن
آہستہ نزدیک امام آمد و گفت اسے خواجہ تو در نماز شروع کردی و من نے
پیوستم و تو از نیجا بدلی رفتی ہو بردگان خریدی و باز گشتی و این بردہ و خراسان
بردہی از آنجا باز بکلتان آمدی من و نبال تو سر گشتہ شدہ نے گشتم آخریں
چہ نماز است و کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ نوشتہ دیدہ است
المُصلِّي بئد نہ دون قلبہ فہو داخل تحت قولہ فویل للمصلین والمصلے بئد نہ
و قلبہ فہو داخل تحت قولہ قل فليح المؤمنون و ان السلف يجرىون الرجل في
صلواتہ فان اتمھا اخہ و امنہ الوعظ قال ابو القاسم من تھا و ن بالادب
عوقب بجرمان السنن و من تھا و ن بالسنن عوقب بجرمان الفرائض و من
تھا و ن بالفرائض عوقب بجرمان التوحيد قال ابن المبارک
الادب من ثلثی العلم لان بالعلم یوقر و بالادب یقرب و ما معنی ان
الركوع واحد و السجود سجدتان قال الركوع ادعاء العبودیۃ و السجود
تاتان شاهده و للمؤمنین فی السجود اشارۃ الی الخلق و الموت و البعث
فالاشارات بالسجدة الاولى الی الخلق منها خلقنا کم و الثانية الی الموت و فیہا
نعید کم و عید رفع الراس الی البعث و منہا ینجی حکم تارۃ اخرى وصف البراء السجود
فبسط یدیه و رفع عجزہ و خوی و قال حکن اریت رسول اللہ یسجد فخر
الفرس ما بین یدیه و جلیہ من الهواء و نبی خط مبارک سلطان المشایخ نوشتہ

اذا صلى الرجل فليجوع واذا صليت المرأة فليجوع البعوضة ان يحافي عضه
 عن جلبه حتى يخوي ما بين ذلك الاحتقار الانضمام قال ابوالحسن رذا
 رجلا بين عينه مثل ثقبه البعوض اثر السجود في الجهة فقال لو لم يكن
 هن الكان خير قال رجل اني اخاف ان يؤثر السجود في جهتي فقال
 اذا سجدت فتخفف اى ضع جهتك على الارض وضعا خفيفا وعن
 على رضى الله عنه لو علمت ان الله تعالى قبل في عمري ركعتين لما اهتمت
 لونه قال انما يتقبل الله من المتقين واذا قيل علمت بانى متقى فاجو
 بقوله ثم بنحى الذين اتقوا ورايت راعيا يسرعى وهو فى الصلوة و
 الذئيب بحفظ اغنامة قلت متى صالح الذئيب مع الغنم قال لما صالح
 الراعى مع رب الغنم صالح الذئيب ومع الغنم قال عليه السلام ان العبد
 اذا اكثر الصلوة اجتمعت ذنوبه على ظهره فاذا ركع اجتمع على عايقه الايسر
 فاذا سجد انحطت على الارض ما كان الله يعضو ذلك اليه ونيز خط مبارك
 سلطان المشايخ نوشته ديره ام قيل للخضرى انت تقول يسقوا التكا
 قال اقول يسقوا كلفة التكليف وكيف اقول ذلك فان السالك
 كما اذا دقر به ومنزلته عند الله تعالى ازداد سغفته الى العبادت
 وهو من امارت القبول قال شيخنا روزبهان بمصر قيل لى مل را
 ترك الصلوة فانك لا محتاج اليها قلت لا اطيق ذلك كلفنى شيئا
 اخر رايت بعض جهال الطريقة تركوا عبادت من غير اشارة قالوا
 يجب السالك ان يكون دائما فى الصلوة ما عرف المسكين ان للصلوة
 قلبا وروحا قال بها الاركان وروحها الحضور كالانسان مثلا كما ان
 روح الانسان لا يكون انسانا بل هو بعض الانسان فكل من له روح
 الصلوة فمادام تعلق الارواح بالقالب باقيا يجب تين بن القالب الصلوة
 والروح بروح الصلوة الى اوان انقطاع العمل وعبد ربك حتى ياتيك

الیقین وهو الموت قال ابو بکر بن الوراقی کنت فی بیت بنی اسرائیل فوقع
فی قلبی انّ علم الشریعت ینحالف علم الحقیقة فاذا رَجُلٌ صاح علیّ یا ابا بکر کل
حقیقة ینحالف الشریعة فهو کفر فان کان اشاراً وکلاماً هاتِفاً وظهر
خاطِی فلا تلتفت الیه التّبة فان تیقن انه من الله تعالی كما سمع موسی
علیه السلام تضرع بین ید الله حتی خلص عنه قال ابو سلیمان ما وقع
فی قلبی فلا اقبلت الا بشاهدین من کتاب الله تعالی وسنة نبيه علیه
السلام کان شیخٌ یقول الهی اوتبقنی مع الوهتک وابقنی فی متابعتک
سید المرسلین قیل له قال سیان عند اللوهیت ان یکون العبد
فوق العرش اوتحت الشری والمحموظ من قادة التوفیق الی متابعتک
السلام والله تعالی ما نسخ شریعة علیه السلام بشریعة علیه السلام بشریعة
بنی آخر فکیف یلسخ بهوتی سالک ومن ظن ان حاصل السریاضات رفع
الخطاب وزوال العتاب فهو جاهل قوله تعالی اعملوا ما شئتم نزل فی حق
الکفار لقول الطیب للمریض بعد ما اکیس عنه الصیحة اعطوه ما شئتم
الا تری انهم اختلفوا فی حال من دخل الجنة بغير حساب ومن دخل
بعد الحساب ابن عطاء رحم الثانیة لانه واق لانه معاتبته الحق تعالی
فکتمه وریان صلوة نقل سلطان المشایخ قدس سره فرمود که نماز
نفل جماعت آمده است بعضی مشایخ و بزرگان گذشته گذارده اند شب بزرگ
بود شیخ شیوخ العالم قدس سره فرمود نماز که درین شب آمده بگذارو
تو امانت کن بچنان کرده شد دلیل برین که ابن عباس رضی الله عنه
گفته است که شبی در خانه خاله خود میمونه رضی الله عنها بوده ام پیغمبر صلی
علیه وسلم نزدیک او بود چون نشان شب بگذشتن نشانیست و نظر سوتی
آسمان کرد آیه ان فی خلق السموات والارض واختلاف الیل والنهار
تا آخر سوره بخواند بعده برخاست وضو کرد و نماز یاستادین نیز برخاستم

وضو کر دم و چپائے حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بایستادیم چوں
رسول علیہ السلام تحریر خواست بست من از مقام خود پس ترا آدم مصطفیٰ
علیہ السلام نماز شکست دست من بگرفت و برابر خود بایستادانید و در نماز شروع
کرد باز از جاسے خود پس ترا آدم بعدہ حضرت رسالت علیہ السلام فرمود چرا
پس میردی گفتم مرا چہ زہرہ کہ برابر رسول رب العالمین بایستم رسول را
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم صن ادب من خوش آمد در حق من دعا کرد اللهم فقیہ فی
الدین و از سلطان المشایخ سوال کردند کہ اگر کسے نماز نفل مے گذارد و بزرگے
میرسد مصلے ترک نماز مے کرد و بدو مشغول مے شود چگونہ باشد فرمود نماز خود
تمام باید کرد باز عرضداشت کہ یکہ نفل مے گذارد براے ثواب و دریافت
سعادت مے گذارد دریں میاں اگر پیر او در رسد و او را در قدمبوس
پیر سعادتہا بسیار است و اعتقاد میدان است کہ این ثواب صد بار بہ ازا
ثواب باشد فرمود کہ حکم شرع ہیچناں است و از سلطان المشایخ درویشے
سوال کرد کہ علمائے دین و ائمہ اسلام مے گویند سنن رواتب و واجب و
نفل کمالات فایض اند و جبہ این تکبیل و بریں دعوی دلیل چیست فرمود
کہ معظم مقصود از صلوٰۃ ذکر حق است اقم الصلوٰۃ لذ کو می فاسعوائے
ذکر اللہ ذکر یا حضور دل مے باید لا صلوٰۃ الا بحضور القلب و حضور
مسمے از اول تا آخر معتبر است پس باید کہ مرو با ندیشد کہ دریں دو رکعت و فریضہ
نماز با مداد بچہ مقدار بحضور بود اندیشید و فرض کرد بقدر یک رکعت حاضر بود
و بقدر یک رکعت غافل ہر نفل کہ بعد ازاں بگذارد حضور خویش در آن تفقد نما
و بدل مقدار ہر چو کم ازاں بیند و در تطوع بیفزاید تا انگاہ کہ راست آید قاضی
محی الدین کا شانی رحمۃ اللہ علیہ عرضداشت کرد بزرگے در کتاب چینیں آورہ
است کہ مردم ہشیا ہر نفل کہ مے گذارد مے باید کہ نیت قضاے فوائت کند
و اگر ہیچ فائیت مستقر نباشد تحمل است کہ فائیتہ بودہ باشد کہ علم او بدل نمیرسد

ورد و گانہ نیت تختیں فجر سے کہ حق را برویست بگذارد و ہر چہ را گانہ بنیت اول ظہری
 کہ خدائے را برویست و بچنین عصر و عشا و ازینجا کہ گفتہ شد در ہر رکعتہا فاتحہ و سورت
 بخواند و مغرب و وتر نیز در چہار گانہ نفل مے توان کرد و ہر رکعت شوم قعدہ بجا
 آرد و در وتر قنوت کند لک اقامت نماید و عموم لفظ نفل مطلق نوافل موقت را شامل
 است فتحی اشراق و تحیہ وضو و تحیت مسجد موقت ایند بوقتے معین مستند ہے ملائم
 ایں نوع ہم مراد باشد یا نے سلطان المشائخ فرمود و نعم باشد چہ ایں صفت
 و ایں قید منافی نفل نیست ہر چہ نفل است در قضاے فوائت شاید بصرف کرد
 دے فرمود پیغمبر صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم فرمودہ است ہر کراہی پیش آید و نذا کہ
 خیر او در ترک آنست و یا و اقدام آں دو رکعت نماز استخارہ بگذارد و در رکعت
 اول بعد فاتحہ قل یا ایہا الکافرون و در رکعت دوم بعد فاتحہ قل ہو اللہ احد بخواند
 ایں را اثر بسیار است و استخارہ کہ وقت اشراق مے گذارند بد اں بسندہ نبائی
 کرد ملائم ایں حکایت فرمود بزرگے در سفر از خادم آب خواست تا بخورد بنیت
 آں آب خوردن استخارہ گذارد و رخصت نیافت خادم را گفت کہ ایں آب
 سخو اہم خورد خادم گفت آنجا آب دشواری دارد کرت و یکراستخارہ گذاردم
 رخصت نیافت آں آب را بویخت مار بچہ ازاں آب بیروں افتاد و مے
 فرمود استخارہ کہ روز مے گذارند براسے خیریت آں روز است ہر جمعہ ہم مے
 گذارند براسے خیریت آں ہفتہ روز عید ہم مے گذارند براسے خیریت
 سال و سلطان المشائخ بجانب امیر خسرو رحمۃ اللہ علیہ نشستہ است اگر در
 ضمیر انشراے یا بد بر پے انشراح رود کہ در آں طریقہ اصلے معتبر است و در
 کل کار استخارہ را تقدیم نماید و مے فرمود در سفر چوں بمنزلے رسید نخست در
 مسجد جمعہ باید رفت پیش محراب و گانہ بگذارد بعدہ جائے فرو آید و رکعت
 نماز بارواح مادر و پدر آمدہ است و ہر رکعت بعد فاتحہ چہار
 قل بخواند و مے فرمود بعضے نماز ہن ازہ غایب مے گذارند

بعدہ فرمود کہ روا باشد زیر کہ مصطفیٰ اصلی السلام برنجاشی ہچنان گذار دہست
 او در رعیت مردہ بود و امام شافعی این معنی جائز میدارد اگر عضوے از میت مثلاً
 دستے و یا انگشتے موجود باشد بر آن ہم نماز بگذارد از نسبت این معنی حکایت شیخ
 جلال الدین تبریزی افتاد فرمود چون شیخ نجم الدین صفری را کہ شیخ الاسلام
 دہلی بود با و نقارے افتاد و او چنان انگشت کہ شیخ جلال الدین را جانب ہندوستان
 رواں کردند الغرض چون شیخ جلال الدین را جانب ہندوستان رواں کردند او
 در بد اوں رسید یکروز بر لب آب سو تہہ نشستہ بود بر خاست و تجدید وضو کرد
 و حاضر از اگفت بیائید تا بر جنازہ شیخ الاسلام دہلی نماز کنیم بعد گذاردن نماز
 روے سوے حاضر آورد و گفت کہ اگر شیخ الاسلام دہلی ما را از شہر بیرون
 کرد شیخ ما و از جہان بیرون کردے فرمود کہ نماز نیست بچمت محافظت نفس
 مے گذارید و ایں اینست ہر وقت کہ مردم از خانہ بیرون آید باید کہ دو گانہ بگذارد
 و بیرون آید تا بلائے کہ در راہ باشد حق تعالی ازاں نگاہ دارد و ہر گاہ کہ در خانہ
 در آید ہم دو گانہ بگذارد تا ہر بلائے کہ از خانہ خیزد حق تعالی ازاں نگاہ دارد و در
 دو گانہ ما خیر و سلامتی بسیار است بعد ازاں فرمود اگر کسے را ایں دو گانہ ہا
 گذاردہ نشود بوقت بیرون آمدن و درون آمدن آیتہ الکرسی بخواند ہاں غرض
 حاصل شود و اگر آیتہ الکرسی بخواند ایں کلمہ گوید سبحان اللہ و الحمد للہ و لا الہ
 الا اللہ واللہ اکبر و لا حول و لا قوت الا باللہ العلی العظیم ہم تمام است و اگر
 کسے در اوقات مکروہہ در مسجد در آید و آن ساعت تحیت مسجی نتواند گذارد ہمیں چہار
 کلمہ بگوید غرض حاصل شود بعدہ روے مبارک سوے حاضران کرد و فرمود
 ہر کہ بود بحسن عمل بمقامے رسید اگر چہ فیض نازل است اما جہد و اجتہاد باید
 کرد و انگاہ ایں بیت بر لفظ مبارک راندے کہ چہ ایزد دہد ہدایت دیں و بندہ
 را اجتہاد باید کرد و نامہ کاں بخش خواہی خواند ہم از نیجا سو او باید کرد و بخط
 مبارک سلطان المشائخ نوشتہ دیدہ ام کان عمر یقع و یشی فی الصلوٰۃ

ای یلزم یدیه الشی بین سجدتین لا یفارق بهما الارض وذلك فی
التطوع وقت کبر سن قال الحکیم سنائی فی بیان الصلوة قصیده

پرده غم نماز نکشاید * بادہ گرد رشی ز جام فلک شکم از ناں پرست پشت از آب تا نمازت بطوع بپذیرد * تو نرو بی برائے جاے نماز ہر چہ جز دیں از و طہارت کن گوش گیسرد برون آرد باز ہمہ و جنب حق جنابت تست کے شوی در سرک الا اللہ باہمہ کام خویش باز آئی سجدہ صدق صدقیام از رو ورنہ باشد خشوع نیست نماز دیو بر سلبتش کند بازی	بندہ تا از حدت بروں ناید پاے اگر بر نہی بسام فلک تات چوں خردین مقام خراب کے ترا حق ز لطف برگیسرد * سگ زدوم جاے خود برو بد باز ہر چہ جز حق بسوز غارت کن ورنہ ابدیس از و روں نماز گرچہ پاک است ہر چہ بابت تست تا بجا روب لا نرو بی راہ * چوں تو با صدق و نماز آئی یک سلائے دو صد سلام از رو از خشوع دل است مغز نماز ورنہ باشد خشوع و دمسازی
--	---

ثلثہ در بیان صوم سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ الغزیزے فرمود کہ پیغمبر جملہ
صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است من صام الدھر لا صام ولا افطر
و حدیث دیگر فرمودہ است من صام الدھر ضیقت علیہ جہنم ہکذا
و عقل تسعین تطبیق میان ایں دو حدیث چگونہ باشد فرمودند لا صام
ولا افطر معنی چنیں باشد ہر کہ پیوستہ روزہ دارد با اک پنچ روز ہم عیدین
وستہ روز تشریق گوئی نہ روزہ داشتہ و نہ افطار کردہ و ہر کہ پیوستہ روزہ
دارد و آل پنچ روز افطار کند و نہ پنچین تنگ شود و عقد نو گرفت معنی آن
باشد کہ در روز رخ اورا جاے نباشد وے فرمود در حدیث آمدہ است

یعرض الاعمال علی اللہ لیوم الاثنين ویوم الخميس فاحب ان یعرض علی وانا ان شاء
 وے فرمود کہ از شیخ نجیب الدین متوکل شنیدم ہر کہ روز پنجشنبہ و آدینہ و شنبہ
 متصل روزہ دارد بوقت افطار روزہ ستوم حاجت خواہ امید باشد کہ با حاجت
 پیوندد و در عوارف مے نویسد و رد فی الخبر من صام ثلثة ايام من الشهر الحرام
 والجمعة والسبیت بعد من النار سبع مائة عام وے فرمود کہ پیغمبر صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است للصایم فرحتان فرحة عند الافطار و فرحة
 عند لقاء الجبار این فرحت اکل و شرب نیست این فرحت براتمام صوم است
 یعنی چوں صوم تمام شود او را فرحتے پیدا آید کما یسئلہ کہ این طاعت را جزائے
 معین است چوں جزائے روزہ نعمت دیدار است ہر آئینہ صایم با تمام صوم
 شاد شود و باید نعمت رویت بعد ازاں فرمود ہر طاعتے را جزائے معین است
 جزائے روزہ نعمت دیدار است دریں میاں ذکر این حدیث افتاد
 کہ الصوم لی وانا جزی بہ یکے از حاضران گفت کہ انچنین ہم شنیدہ
 شدہ است الصایم لی سلطان المشایخ تبسم کرد و فرمود انگاہ انا جزی کہ باید
 گفت بعد ازاں سخن او را اصلاح فرمود کہ این باب معنی لام آمدہ باشد و
 مے فرمود در احیاء علوم مے آرد کہ الصوم نصف الصبر
 والصبر نصف الايمان بعد ازاں فرمود کہ الصوم نصف الصبر
 چہ باشد در حقیقت صبر فرمود کہ صبر غلبہ باعثہ حق است بر غلبہ باعثہ
 ہو اصل باعثہ ہواد و چیز است خشم و شہوت و صوم شہوت را مقہور
 مے کند پس الصوم نصف الصبر یا فتم وے فرمود در ویش باید کہ
 ثلث سال روزہ دارد یعنی چہار ماہ این را قسمتے کردہ اند انا کہ سہ ماہ
 دارند و دہ مجرم و دہ ذی الحجہ و نیز دہ روز دیگر روز ہا متبرک و
 مراسم بدارند ثلث سال باشد در مجلس سلطان المشایخ
 جمعے از عنیزاں چوں مولانا حام الدین حامے

۴۰۱ و مولانا جمال و یاران دیگر حاضر بودند طعام سے پیش آوردند فرمودند میر کہ صائمیت بخور دیشتر یاراں چون ایام بیض بود صایم بودند بعد از اں طعام پیش آں دو کس کہ روزہ نہ داشتہ بودند فرستاد انگاہ بر لفظ مبارک راند چون عزیزاں بر سجد طعام پیش باید آورد و کسے را نباید پرسید کہ تو صایمی زیراکہ اگر گوید صایم ریا را تا داخل باشد و اگر صایم مردے را نسخ و صادق باشد کہ ریا را برگزند نباشد و گوید صایم حیا طاعت میر اور دفتر علانیہ نویسند و اگر گوید صایم نہ ام دروغ گفتہ باشد و اگر کت لمانداستحقا سائل کردہ باشد شیخ عزیز الدین قرایت سلطان المشایخ میفرمود کہ در خواب دیدم کہ سلطان المشایخ مرا مے گوید کہ تو فریہ میداری گفتیم اگر فرمان باشد بدام فرمود روزہ دل بدار بعدہ این عزیز الوجود از خدمت شیخ نصیر الدین محمود پرسید کہ سلطان المشایخ مرا در خواب روزہ دل فرمودہ است مرا از این روزہ دل چیست فرمودند شمارا امر بمراقبہ کردہ اند و سلطان المشایخ مے فرمود بسیار اں طے مے کنند و روزہ مایدارند مقصود از اں عجب و ریا باشد دریں محل ایں بیت بر زبان مبارک راند بیت لنگہنت گرترا کند فریہ و سیر خوردن ترا از لنگہنت و میفرمود کہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس السدسہ العزیز را کم از افطار بودے اگر چہ تپ آریے یا فصد کردے و شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریا را نور السدسہ صوم کتر بودے اما طاعت و عبادت بسیار کردے و ایں آیت فروخواندندے کل من الطیبات واعلمی صالحا و فرمودند ازانہا بود کہ ایں آیت در حق او درست آید و دریں محل سوال کردند کہ مقصود از ایں طیبات چیست و در انجہ اصحاب کہف گفتند ان کے طعاما انجہ طعام بود و یہ طبیعت بدل مائل باش انگاہ بر لفظ مبارک راند بر ترقو بعضے از اں طعام مقصود برنج بود مسافر بے اذن مضیف روزہ ندارد و لقولہ علیہ السلام من نزل علی قوم فلا یصوم من تطوعا الا باذنہم و بخط مبارک حضرت

لفظ نہدی
یعنی روزہ

سلطان المشائخ نوشتہ دیدہ ام الصوم للمحسن جنتہ وللمحسن جنتہ عن ذوالنور
 اذ اردت ان تنهب قساوة قلبك فادع الصيام فائق الاقيام وان
 بقيت فالطيف الايتام وقيل لاعرابي الصوم في سموه البادية قال كانت
 الدنيا ولما كن وتكون لم اكن فادع ايامي ان تنهب نكته دريان
 زکوٰۃ وصدقہ وخط مبارک سلطان المشائخ نوشتہ دیدہ ام کہ شیخ شیوخ
 العالم فرید الحق والدین فرمود زکوٰۃ بر سہ نوع است زکوٰۃ شریعت و زکوٰۃ
 طریقت و زکوٰۃ حقیقت و زکوٰۃ شریعت آنست کہ ازد و بست درم بخیرم
 بدہند و زکوٰۃ طریقت آنست کہ ازد و بست بخیرم نگاہ دارند و باقی بدہند
 و زکوٰۃ حقیقت آنست کہ ہمہ بدہند و بیچ نگاہ ندارند و بعدہ فرمود آنکہ ازد و بست
 درم بخیرم میدہند ہمیں باشد کہ اور انجیل نگویند اما اور سخن ہم نتوان گفت
 سخن اورا گویند کہ از زکوٰۃ زیادہ بدہند و کہ فرق میان سخن و جواد نیست
 سخنی آن باشد کہ گفتم فاما جواد آنست کہ بسیار بخش مثلاً ازد و بست درم بخیرم
 نگاہ دارند و باقی بخش دے فرمود جنید رحمۃ اللہ علیہ با علمائے عہد خود گفتے
 یا علماء السوء زکوٰۃ علم بدہید یعنی ازد و بست مسئلہ کہ آموختہ اید بر بیچ مسئلہ
 کار کنید و ازد و بست حدیث بیچ حدیث معمول دارید و بخط مبارک حضرت
 سلطان المشائخ نوشتہ دیدہ ام قال النبی علیہ الصلوٰۃ والسلام مانع
 قوم من الزکوٰۃ الا جلس اللہ عنہم المطر ولولا البہائم لم تمطر وعنه علیہ السلام
 من مات عشرين فرسخا في عشرين فرسخ مانع الزکوٰۃ یوخذ بن نبی
 من موسی علیہ السلام الثیاب یحسن الصلوٰۃ ثم رآه بعن سنین علی ما
 ترک فاوحی اللہ تعالی الیہ یا موسی ما اصنع بصلوٰۃ اذ لم یوہ ذکوٰۃ مالہ
 یا موسی ان الصلوٰۃ والقرکوٰۃ تو امان لا قبل احد ہما دون الاخر و
 ے فرمود صدقہ است و مروت و وقایہ است صدقہ آنست کہ مردم چیز
 بحتاجے بدہند اما مروت آنست کہ دوستے را چیزے بدہند و این کس ہم بمقابل

اں چیزے بد بد و قایۃ اں است کہ مردم خود را از زخم زبان و تشنیع و سفاهت
یکے باز خرد و پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ایں ہر سہ کردہ است انگاہ فرمود کہ مولفہ
قلوب را حضرت رسالت و رادل عہد چیزے دادے چوں اسلام قوت
گرفت بعد ازاں نذا بعدہ فرمود در صدقہ بیخ شرط است چو ایں شرائط
در صدقہ موجود شود بے شک اں صدقہ قبول افتد ازاں بیخ شرط و دو شرط
پیش از عطا ست یکے آنکہ انچہ خواہد داد از وجہ حلال بد بد دوم آنکہ مردے
صالح را بد بد و دو شرط در حال عطا ست یکے آنکہ بتواضع و بشاشت و انشراح
بد بد دوم آنکہ خفیہ بد بد و یک شرط کہ بعد از عطا ست انچہ بد بد پیش اں را بر سر
زبان نیارد و ذکر اں نکند وے فرمود کہ شیخ ابوسعید ابو الخیر قدس اللہ سرہ
انفاقے عظیم داشت یکے بخدمت او ایں حدیث خواند کہ لا خیر فی الاصراف
شیخ ابوسعید ابو الخیر او را فرمود لا اصراف فی الخیر و فرمود روزے المیزنین
علی رضی اللہ عنہ در خطبہ مے گفت کہ ہرگز یاد ندارم کہ رسول علیہ السلام تا
شب چیزے بر خود نداشت از یاد او تا قبلولہ ہر چہ بودے بدادے و بعد از
قبلولہ تا شب ہر چہ بودے بدادے وے فرمود ہر گاہ کہ دنیا اقبال کند
بباید داد کہ کم نیاید و ہر گاہ کہ روئے ازیں کس بگرداند ہم بباید داد کہ چوں بفتن
روئے نہاد نخواہد ماند بارے مردم را بدست خود بد بد و شیخ نجیب الدین
متوکل بدین عبارت گفتے چوں آید بد کہ کم نیاید و چوں میرود نگاہ مدار کہ
نیاید وے فرمود دنیا جمع نباید کرد ہر چہ میرسد خرچ کند و ذخیرہ نکند بعدہ ایں
بیت بر زبان راندے **۵** زرا نہر خوردن بوداے سپر * ز بہر نہادن چہ
سنگ و چہ زر * بعدہ فرمود کہ خاقانی ملائم ایں گفتہ است **۵** چوں
خواجہ نخواہد راند از سینے خود دگامے * **۵** آں گنج کہ او دارد پندار کہ من دارم *
و کاتب حروف وقتے برابر جسد مادرین خود مولانا شمش الدین
وامغانی رحمۃ اللہ علیہ بخدمت حضرت سلطان المشائخ رفتہ بود سخن

در محبت دنیا افتاد خدمت مولانا شمس الدین دامغانی آں بیت خاقانی
 بخدمت سلطان المشایخ عرضداشت کردے زردوست از دست جہاں
 وزیر پائے پیل و اں بہ ما زیر پائے دوستان زیریل بالارینختہ سلطان
 المشایخ را با شمع ایں بیت بسطے پیدا شد و تحمید و استحسان بسیار فرمود و میفرمود
 حق تبارک و تعالیٰ طبایع مختلف آفریدہ است یکے را چنان آفریدہ است کہ اگر
 مثلاً درم اورا کفایت باشد قرار تے باشد تا اں را بمصرف نرساند و یکے را چنان
 آفریدہ است کہ ہرچہ پیشترے آید یا شترے طلبد و اینی ازیں کس نیست قسمت از
 لیست بعد از اں فرمود کہ راحت از زروسیم و خرچ کردن است و لہذا مرد از
 هیچ چیز راحت نیابد تا سیم خرچ کنند پس معلوم شد کہ راحت از زروسیم و رفتن نیست
 بعد از اں فرمود از جمع زروسیم کا رآنت کلا و دیگرے منفعت برسد ہدیریں میاں
 فرمود کہ مراد برسد اے حال دل بر جمع کردن چنینے نبود ہرگز و طلب دنیا بنو
 بعد از اں خود پیوند جائے شد کہ ایشان را دو کون در نظر نیایدے و ترکے بیکبار
 گی داشتند بعد از اں فرمود پیش ازیں بر من و ہر معاش تنگے داشت و خوش
 مے گذشت تا یک روز بیگاہ ترے یکے بر من نیم تنگہ آورد من گفتم کہ امروز بیگاہ
 شدہ است و آنچه حاجت بود بمصرف رسیدہ ایں را بامداد خرچ خواہم کرد
 چون شب درآمد مشغول شدم آں نیم تنگہ دامن من مے گرفت و فردے کشید
 چون حال چنان دیدم گفتم خداوند اکے بامداد شود تا آں را تفرقہ کنم بعدہ فرمود
 یکے بخد مت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ حکایت از شیخ
 کرد کہ در آں عہد بودہ گفت آں شیخ مال بسیار دارد اما مے گوید کہ مراد داد
 آں اذن حق نیست شیخ شیوخ العالم چون ایں بشنید تبسم کرد و فرمود کہ ایں
 بہانہ ہست اگر آں شیخ مراد کیل خرچ کند من در ستر روز تمامی خزانہ او را خالی
 گردانم و یک درم بے اذن نہ ہم کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ
 نوشتہ دیدہ است مَلِکُ عَلٰی باب من ابواب السماء ینادی من یقرض

تنگہ لفظ
 بندہ ای از تنگہ
 فقرہ

اليوم یجد غداً وعنه ما حیل ولیّی الأعلی السخاوة وحسن الخلق سئل
 احد ما فعل الله بك قال خف كفة حسناقی فزابت قبضة القیت فیها
 وثقلت قلت ما هذ قال كف تراب القیت فی قبر مسلم اشتري
 عبد الله بن ابی بکر جارية بعشرة الاف درهم فطلبت دابة لتجملها
 فناراه رجل هذه انتی فقال عبد الله احموها علی دابة واذهبوا بها
 الی منزلها امساك مع اللطف افضل من البذل مع الجفاء سال رجل
 عن عبد الله المبارك سبعمائة درهم فكتب الی وكيله سبعة الاف
 درهم فساله الوکیل عن المال كتبت انه سال سبعمائة وكتبت سبعة الاف
 درهم ففی هذ افناء القلة فكتب ابن المبارك ان كانت القلة قد نقلت
 والمنع ایضاً قد یفقد قال ارسطا طاليس لابی القرنین بعد الا
 ستیفاء ملكت العیاد بالفرسان وتمامك القلوب بالاحسان سئل
 اعرابی عن المروة قال ان لا یمریك احد الا ناله رقدك ولا تمس
 ما جسد الارفعت نفسك عن رفده الاحسان قبل الاحسان
 فضل والاحسان بعد الاحسان مكافاة والاحسان بعد الاشارة
 جود والاشارة قبل الاشاعة ظلم والاشاعة بعد الاشاعة مكافاة
 والاشاعة بعد الاحسان لوم وشوم قال ابن المبارك سئنا النفس مما
 فی ایدى الناس اكبر من سئنا البذل ومروة القناعة اكبر من صرقة
 العطاء بقاء العالم فی الاخذ والاعطاء فان اخذت ولم تعط فقد
 قصدت لتخزیب العالم فی الحدیث ان الله لیبغض البخیل فی حیوانه
 والسخی عند موتہ الذی لا یمسحوا لعنذ خروجه من الدنیا قال یسیر الغرض
 الناس الی الفاسق السخی واجب الناس الی العلمین البخیل
 خواجہ حکیم ثنائی فرماید ہر چه داری برائے حق بگذارد
 کز گدایان خریف ترا یشار و زتن و جان و عقل و دل بگذارد

در رہ او دے بدست بیار سید سرفراز آل عبا چ یافت تشریف سورہ
 اہل الی * زان سہ قرص جویں بے مقدار چ یافت در پیش سیداک بازار چ
 نکتہ دریاں چ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ مے فرمود اگر کسے
 بہ نیست چ از خانہ رواں شود و یا آنکہ از خانہ کعبہ باز گشتہ باشد در ہر دو صورت
 اگر در راہ میر و ہر سال ثواب چے مبرور در دیوان او بنویسد کاتب حروف
 بخط مبارک سلطان المشائخ نوشتہ دیدہ است من مات فی طریق نکتہ
 مقبلہ او صد ابراہیم شہید مے فرمود بعضے مردمان در حج میر و ند چوں
 باز مے آیند ہمہ روز در ذکر آں مے باشند و در مجالس این حکایت میکنند
 این نیکو نیست وقتے مرد مے گفت فلاں جا گشتم و فلاں جا گشتم عزیزے
 اورا گفت اسے خواجہ از اینچہ بود نکشتہ دریں محل امیر خسرو شاعر رحمۃ اللہ
 علیہ عرض داشت کرد کہ بندہ را عجب آید از طایفہ کہ بخیرت سلطان المشائخ
 پیوندد کردہ باشند باز طر فے روند و ملائم این معنی عرض داشت دیگر کردہ ملیح کہ یارن
 است وقتے سخنے از و شنیدہ ام از اعتقاد او در دل من کار کردہ است آں
 سخن اینست کہ حج کسے رود کہ اول پیرے نباش سلطان المشائخ چوں
 این سخن بشنید چشم پر آب کرد و فرمود این رہ بسوی کعبہ رود و آن بسوی دوست بعدہ فرمود کہ حج
 رفتن کار نیست کہ ذکر حق و مشغولی تنگ مے آیند و بر آں ملازمت
 نئے تو اند کرد و خود را بیرون میزنند و مے فرمود کہ در لاہور نہ کری بود سخنے
 گیر داشت چوں او غریمت خانہ کعبہ کرد و بدولت چ رسید و باز گشت در
 لاہور آمد تذکیر گفتن گرفت آں لطافت و ذوق کہ پیش از حج رفتن در سخن
 او بود یعنی کہ از خانہ کعبہ آمد بدلاں آب نمازدہ بود و قصہ ایحال از و پرسید گفت
 آرسے یحنین است درین سفر دو وقت نماز از من فوت شدہ بود بعد از آں
 فرمود بعد نقل شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ العزیز از شہادت
 حج مرا غالب شد گفتم ہارسے در اجد ہن بروم بزیرات شیخ القصہ چوں بزیرات

شیخ شیوخ العالم رسیدم آن مقصود مرا حاصل شد مع شیخ زاید سال دیگر هم این
 هوس باعث آمد باز زیارت شیخ رستم آن غرض حاصل بود و من فرمود که شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سره چند بار از دوسه حج کرد و روا شد
 بحدی که در او چه رسید و دل مبارک شیخ شیوخ العالم گذشت که شیخ من
 شیخ قطب الدین بختیار قدس سره حج نکرده است مرا چرا باید کرد که مخالفت
 پیر کرم از آنجا که بازگشت و کاتب حروف بخط مبارک سلطان المشایخ نوشته
 ویده است العمره فی الحج کالنافله بعد الفریضه والصدقه بعد الزکوة
 عن ابن عمر رضی الله عنهما من لو حثه الشمس فی سبیل الله او فی الحج
 او فی العمره لم تلوح النار و فی الخبر ان مقام ابراهیم والراکن الیمانی و بحسب
 الاسود یقولون النبی علیه السلام یوم القیامة اشفع انت لمن لم ینزل
 فاننا نشفع لمن زارنا عرطاف بال بیت و قال اللهم ان كنت علی ایما او
 ضغثاً فاحم عنی فانک تحموا شاء و ثبت و عندک ام الكتاب قال عارف
 بعد الحج الهی ان قبلت فثبت عظیمه و اعطی ثواب المقبولین و ان
 لم تقبل فتقر به عظیمه فاعطی ثواب المصابین عن الفضیل حج ام ابراهیم
 کانت حبله به قولت ابراهیم بمکه فجعلت تطوق و تقول ادعوا لله
 لا بنی ان یحمله الله رجلاً اصلحاً قال رجل للحی ابن معاذ الرازی اريد
 ان ادخل البادية بلا زاد قال حسن ان لم تفعل الثلاث قال صاحبی قال
 لا تبلیس الصوف فانه خالوت و لا تتکلم فی الزهد فانه خرقه و لا تنصل
 النوافل فانه مسالت و ی فرمود کعبه را دو بار خراب کرده اند و پیغمبر صلی الله
 علیه و آله و سلم فرموده است که کعبه را دو بار خراب کنند بار سیوم بر آسمان برزند و این در
 آخر الزمان باشد بعد از ان قیامت قایم شود و آنچنان باشد چون قیامت نزدیک
 آید تنبان را بیازند و در کعبه نهند از قبیله که نام او اوس باشد زنان بیایند و پیش آن تنبان
 پاسی بگویند آگاه کعبه را بر آسمان برزند نکته در بیان فضیلت ضیافت سلطان المشایخ

قدس سرہ سے فرمود یا ران پیغمبر علیہ السلام بخد مت رسول صلی اللہ علیہ و
آلہ وسلم سے آمدند البتہ تاجیزے نخوردندے باز نگشتندے دے فرمود وقتے
جبرئیل علیہ السلام برہتر ابراہیم صلوات اللہ علیہ آمد ہتر ابراہیم اور اس پر
کہ یا جبرئیل چہ فرماں آوردی گفت کہ امروز مرا فرماں شدہ است تابندہ از
بندگان خدا را تشریف خلعت پوشانم و خطاب او خلیل اللہ گردانم ہتر
ابراہیم علیہ السلام گفت کہ آں بندہ کدام است مرا بگو تا خاکپایے اور اس پر
چشم خود سازم جبرئیل علیہ السلام گفت آں بندہ توئی ہتر ابراہیم علیہ السلام
از فرحت این بشارت یہ ہوش شد بعد از دیرے ہوش باز آمد پرسید بسبب
کدام عمل گفت بسبب ناں دہی و ہتر ابراہیم علیہ السلام چوں خواستے کہ ناں
نخورد بطلب میہماں بیروں آمدے یک دو میل برفتے و ناں نخوردے
الامح صنیف ازینجاست کہ کنیت او ابو الصیفاں گفتندے و از صدق
نیت اوست کہ مایذہ در شہداء و تاد و قیامت باقیست روزے مشرکے
سہمان او شد ہتر ابراہیم چیں دید کہ او بیگانہ است او را طعام نداد فرماں رسید
کہ اے ابراہیم ما اورا جاں میتوانم داد تو ناں نیتوانی داد و دے فرمود سید
احمد کبیر رحمۃ اللہ علیہ گفتہ است کہ وقتے بانفس خود مجاہدہ مے کرد مہرچہ بروے
عرض کردم قبول مے کرد ہمینکہ اطعام طعام و اینارش باز نمودم ابا آورد و عذر
کردن گرفت ہماں زماں دانستم کہ رضاے خداے تعالیٰ درینکار است ہمیں
پیش گرفتہ ہم ازینجاست کہ در خاندان پاک او بیشتر ہمین است و اعمال و اوراد
کمتر است وی فرمود در ویشے بود در بغداد ہر روز یکہزار صد و بیست کاسہ در مایذہ
اخراج شدے اور سہاؤہ مطیع بود الغرض روزے از خد متگاراں پرسید نباید کہ در
طعام وادن شما کسے را فراموش کنسید گفتند خیر ما ہمہ را میدہیم شیخ گفت نباید
کہ دریں کار اہمال برو و گفتند شیخ اینمنی از کجائے فرماید شیخ گفت امروز
ستہ روز است کہ مرا طعام ندادید ہر گاہ کہ شما مرا فراموش کنسید دیگر

چگونه فراموش نکنید و اینچناناں بود کہ شیخ را مطبخ بسیار بود بعضی مطبخیاں میدادند
کہ از دیگر مطبخ رسیده باشد و بعضی از مطبخ دیگر گماں بردند چوں سه روز
گذشت آن گاہ این سخن بکشا و بعدہ در فضیلت طعام این حدیث فرمود
قال علیہ السلام ایما مسلم اطعم مسلماً علی جوع اطعمہ اللہ من ثمار
الجنة و فی الحدیث ان اللہ یحب البیت الخصب و مے فرمود مرا تا
ہماناں انچہ میسر شود مے باید کرد در حدیث است من زار حبیاً ولم
یلق منه شیئاً فکان ما زار میثاً و فی الحدیث ثلث لا یحیا
سب علیہ العبد ما اکلہ الشجر و ما افطر علیہا و ما اکل
مع الاخوان و مے فرمود طعام دادن در کل مذاہب پسندیدہ است
و مے فرمود بزرگے گفتہ است یکدم را طعام بسازند و پیش یاراں
آرند بہ از آنکہ بیت درم صدقہ کنند و مے فرمود کہ امیر المؤمنین علی فرمود
فرمودہ است اگر کسی یکدم میان رفقا خرج کند بہ از آنکہ وہ درم بفقرادہد
یا بچنین وہ درم در حق رفقاے خود صرف کند بہ از آنکہ صد درم صدقہ کند و
اگر صد درم خرج کند بچیناں باشد کہ بردہ آزاد کند و مے فرمود در ویشے در سفر
بود بعد از چند سال بوطن خود باز آمد او را پیرے بود بزیارت اورفت آں
پیراں او را پسید از عجایب و غرائب چہ دیدی او گفت قطب العالم را
در یافتم او مے گفت کہ در تمامی عالم یک نیم مرد است نیم مرد آنست کہ
مصلاد رہوا اندازد نماز بگذارد و تمام مرد آنست کہ یک نان درست
بدر ویش دهد و بخد مت سلطان المشائخ قاضی محی الدین کاشانی
عرض داشت کرد کہ در تالیف خواجہ ابو عثمان اسمعیل رحمۃ اللہ علیہ در نظر
آمدہ است کہ مشتمل بر دو تین حدیث است کہ از صد شیخ سماع دارد از ہر شیخ
دو حدیث یکے از صحیحین دوم از غرائب الاخبار از انجملہ معنی یک
حدیث انست کہ در بنی اسرائیل متعبدے بود شست سال

مر خداے را عزوجل عبادت کرد در آخر عمر بر عورتے مفتول گشت چنانچہ شش روز
 بر سبیل استمرار یاود و قساد بماند بعدہ پیشماں شدہ در مسجدے در رفت و روزہ گرفت
 ستہ روز متواتر چیزے نخورد چہارم روز مسلمانے یک رغیف پیش آورد وقت
 افطار بر یمن ویاراد و در پیش بودند آں رغیف بدیشاں داد ہم در آں حال اجل
 او در رسید و ملک الموت جان او را قبض کرد بعد از موت شست سالہ طاعت
 او را در یک کفہ نہاد و شش روزہ معصیت در کفہ دیگر شش روزہ معصیت
 بر کفہ شست سالہ عبادت را حج آمد بعدہ آں رغیف صدقہ را در کفہ شست سالہ
 طاعت او نہاد و حج آمد و نجات یافت سلطان المشلیح قدس سرہ فرمود
 عبد اللہ عباس رضی اللہ عنہما فرمودہ است علیکم بحیث صاحب الرغیف
 مثل ابن حارث است اگرچہ صورت حال متفاوت در حدیث آمدہ است
 کہ در بنی اسرائیل زایدے بود سالہا عبادت کرد آخر الامر در فتنہ عورتے افتاد
 و یکے از کرامات او این بود کہ ہموارہ پارہ ابر بر سر او سایہ کردے چوں این معصیت
 ازوے در وجود آمد آں کرامت ازوے برفت و آں زاید بسبب خجالت بگریخت
 و مسجدے در رفت و در آں مسجد صاحب خیرے دہ نفر را ختم تورات فرمودہ
 بود بعد در رؤس ایشان ہر روز دہ رغیف فرستاد ہر یکے را یکے میدادند یکے را
 بزاید دادند از اصحاب ختم یکے را نہ رسید و دو چشتے پیدا شد و گفتن گرفت نصیب من
 زاید بر چوں زاید این سخن بشنید رغیف پیش او کشید بر فور آں ابر کرامت بیامد
 باز بر سر او سایہ کرد معلوم گشت کہ توبہ او قبول شد ازینجاست کہ عبد اللہ عباس
 فرمود علیکم بحیث صاحب الرغیف بعدہ قاضی محی الدین کاشانی رحمۃ اللہ
 علیہ سوال کرد ترغیب و تحریریں عبد اللہ کچھ چیز است فرمود باطعام و ایثار وے
 فرمود من از بی بی فاطمہ سام رضی اللہ تعالیٰ عنہا شنیدہ ام او مے گفت
 از برائے آنکہ پارہ نان و کوزہ آب بکسے دہند نعمتہاے دینی و دنیاوی ایشان
 او گفت کہ بصد ہزار روزہ و نماز متواں یافت و مے فرمود شیخ ابوالاسحاق

کافرونی کہ نام او شہر پار است و کیفیت او ابوالواسحاق جو لہجہ بچہ بود در ایام صغرا ۴۱
 ریسما نے تنہ میکر د شیخ عبد اللہ حقیف دروے نظر کر دتا د ریسماے او چہ دید
 اورا گفت بیا مرید من شو ابوالواسحاق حیراں ماند و گفت من چہ دانم کہ مرید چہ
 باشد فرمود تو دست بردست من نہ و بگو مرید تو شدم ابوالواسحاق پہچاں
 کرد و نگاہ پر سید من چکیم شیخ فرمود ہر طعائے کہ بخوری چیزے از اں نصیب
 دیگر اں کنی الغرض روزے سہ درویش پیش ایں دیہ کہ ابوالواسحاق مے بود
 گذشتند او در آخال سہ نان بردست گرفت و از پیش ایشاں آمد و در نظر ایشاں
 داشت اں درویشاں تناول کردند بعدہ یکدیگر گفتند کہ اینکار خود کرد و عذراں
 باید خواست یکے گفت دنیا اورا بخشیدم و دوم گفت از سبب دنیا در فتنہ افتد
 دین اورا بخشیدم سیوم گفت درویشاں جو انم و باشند ہم دنیا و ہم عقبہ بخشیدم
 الغرض ایں شیخ ابوالواسحاق از برکت اں طعام شیخے کامل شد تا ایں تھا
 و حطیرہ او چنداں نعمت و راست شد کہ حدیث مے فرمود طاعتے است
 لازمہ و طاعتے است متعدیہ طاعت لازمہ آنست کہ منفعت اں ہماں یک
 نفس طاعت کنندہ را باشد و اں نماز و روزہ و حج و اورادست اما طاعت
 متعدیہ آنست کہ از تو منفعتے و رختے بدیگرے برسد و ثواب اں بید
 و اندازہ است و در اں طاعت لازمہ اخلاص شرط است تا قبول افتد اما در
 طاعت متعدیہ ہرگونہ کہ بکنہ مثاب باشد مے فرمود از شیخ ابوسعید ابوالخیر
 قدس سرہ پرسیدند کہ راہ بحق چنداںست گفت بعدہ ہر ذرہ از موجودات را
 بحق است اما بیچ را ہے نزدیک تر از راحت رسانیدن بد لہا نیست ما ہر چہ
 یافتہم دریں راہ یافتہم و بدیں وصیت مے کنم و ہوں گوید مرد باید کہ بدو کار مشغول
 باشد یکے آنکہ ہر چہ اورا از حق بازدارد اں را از پیش دور کند و دوم رختے بدلے
 برساند ہر کہ ایں راہ و وصفت بسر برد براحت ابد برسد و گر نہ سرگرداں ہو
 لادین و لا دنیا مے فرمود در پداؤل دیوانہ نہ بود اے مسکین و سخاں گفتے

خواجہ زین الدین ساکن مدرسہ معری اورا گفت مارا فائدہ بگو گفت
 شراب بیا خواجہ زین الدین غلام فرستا دو شراب آور پیش دیوانہ
 نہاد دیوانہ گفت برکنارہ آب سوکھ رویم انجا خوریم رفتند بر سر لب آب شستن
 دیوانہ خواجہ زین الدین گفت بر خیز ساقی بکن برخاست پرے کر دوید
 دیوانہ میخور دچند آنکہ مست شد گفت جامہ بکشیم و در آب رویم چوں ازاں آب
 بیروں آمد خواجہ زین الدین را گفت بر تو باد بچ خصلت را لحاظت کنی یکے
 آنکہ در خانہ کشادہ داری بر ہر کہست دوم طلق الوجہ پیش آئی و ترجم و
 بشاشت نمائی سیوم آنکہ ہر چہ میسر آید در یغ نداری از قلیل کشو پیش آری چہاں
 آنکہ بار خود بر کسے نہی پنجم آنکہ بار کسان را تن و رہی و سلطان المشایخ مے
 فرمود گفتہ اند چوں جہان بیاید ہیچ تکلف کن چوں بخوانی ہیچ بار گیر و میفرمود
 درویشی نیست ہر آئیندہ کہ بیامد بعد از سلام طعام پیش آند انکا گاہ بکایت
 و حدیث مشغول باید شد بعد ازاں بر لفظ مبارک را ندا مد و بالسلام ثم بالطعام
 ثم بالکلام و مے فرمود وقتے امام شافعی رحمۃ اللہ جہان دوستہ رفت آں
 دوست استعراذ ضیافت از جنس طعام انچہ خواست بر کاغذ نوشت بکنیز
 خود را داد و گفت ایں طعاما ہیا کنی و خود بمصلحتے بیروں رفت امام شافعی
 آں کاغذ ازاں کنیزک خواست و طعامے چند کہ مطبوع او بود احاق کرد و
 نوشت چوں کنیزک آں کاغذ بخواند ہر طعامے کہ امام شافعی احاق کردہ
 بود و نوشتہ آں ہم بخت چوں صاحب بیت بیامد و طعام پیش کشید ند
 طعام بسیار آمد و از انچہ او نوشتہ بود زیادت دید کنیزک را پرسید کہ چہ حال
 است کنیزک کاغذ بد و نمود چوں آف مرد احاق امام شافعی بدید عظیم خوش
 شد آں کنیزک را عیبی مے کہ داشت از ادا کرد و مے فرمود ہر طاعتے کہ بندہ
 کند مالی یا بدنی یا خلقی اگر چہیزے ازین قبول افتد کار آں بندہ در پناہ
 آں ساختہ شود انکا ہ فرمود کہ فضل سعادت را کلید ہاست پس بہمہ

کلید ہا تمسک باید کرد ازیں کلید کشادہ نشدہ باشد بدایں کلید دیگر کشادہ شود
 و اگر از ان نشد بدایں دیگر کشادہ شود تکلمہ در بیان آداب خوردن سلطان
 المشایخ قدس الدیرہ نے فرمود ہے باید کہ پیش از طعام دست بشوید و
 حدیث آمدہ است مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكْتُمَ خَيْرَ بَلِيَّتِهِ فَلْيَقْضُ إِذَا حَضَرَ غُلَامٌ وَ
 نِيزِ چوں دست بکار مشغول باشد از الایشتہ خالی نباشد پس شستن بہلہارت
 و نمر بہت نزدیک تر باشد و نیزہ فرمود کہ خوردن برائے استعانت بر اعمال
 دین و عبادت بود و آں سنرا واریا شد بدانچہ نوع لہارت بروے تقدیم کنند و
 نے فرمود نیزہ انرا سنت است کہ ہماں را خود دست شویا ند امام شافعی و حنابلہ
 امام مالک رحمۃ اللہ علیہ امام مالک امام شافعی را دست شویا نیدن گرفت
 امام شافعی امتناع سے فرمود امام گفت بدیں سبب ناخوش مشو خود دست
 ہماں سنت است ملائیم بمعنی حکایت فرمود کہ ہارون رشید ابو معاویہ
 خیر را ہماں طلبید چوں از طعام فارغ شد ہارون رشید دست او شویا
 بعدہ او را گفتن میں الی کہ آب بردست تو کہ میریزد گفتن نمیدانم گفت
 امیر المؤمنین بعدہ گفت انما اکرمتم العلم واجللتہ فاجلک اللہ و
 اکرمک کما اکرمتم العلم و فرمود چوں ہماں را دست شویا ند اول دست
 خود بشوید و حکم دست شویا نیدن خلاف حکم آب خور نیدن است بعدہ
 فرمود آنکہ دست سے شویا ند ایستادہ شویا ند پشت کعبہ فرمود کہ یکے پیش جنید
 رحمۃ اللہ علیہ آب آور دتا دست شویا ند پشت چوں او پشت جنید بایستاد گفتند
 چہ کردی گفت او را واجب بود کہ بایستاد سے دست شویا ند سے چوں او پشت مرا
 بایستاد و قتی مجلس سلطان المشایخ لعام آوردند سلطان المشایخ قسم کرد و
 فرمود کہ در عرب طشت آفتابہ کہ بعد از طعام آرند آں را ابو الیاس گوین یعنی مایہ
 نو میں بہت زیرا کہ بعد از ان ہیچ طعام نہ خواہند آورد و نگاہ بر طریق طہیبت فرمودند
 کہ درین روستان ابو الیاس قبول است کہ بعد از قبول ہم طعام نیارند

بعد ازاں فرمود کہ در عرب تنہا نہ باشد از آنحضرت طشت و آفتابہ باز پسین را
ابو الیاس گویند و نمک را ابو الفتح گویند و مے فرمود ابتدا و انتہا نمک کردن
امان باشد از جزام قال علیہ السلام تو دو اولو بالماء الحار و مے فرمود
اینک انگشت بآب دہن تر مے کنند و نمک بر میگیند نیامدہ است امیر حسن
شاہ رحمۃ اللہ علیہ برین حرف و شکر این فائدہ گفت الحمد للہ حق نمک بتجربہ شد
سلطان المشایخ تقسم کرد و فرمود نیکو گفتی قاضی محی الدین کاشانی حاضر بود
فرمود کہ ملیح گفت سلطان المشایخ فرمود کہ ملوح است و مے فرمود پیش از
طعام دعا گوید کان النبی علیہ السلام یقول فی طعام اذا قرب الیہ اللہم
بارک لنا فیما رزقنا فاعننا عن النار بسم اللہ و وقت طعام خوردن
لقمہ اول بسم اللہ گوید و در دوم بسم اللہ الرحمن الرحیم و در سیوم بسم اللہ الر
حمن الرحیم الحمد للہ رب العالمین الرحمن الرحیم و بلند گوید تا دیگران را یاد
دادہ باشد و اگر یا ہر لقمہ بسم اللہ گوید بہتر باشد تا سر طعام مانع ذکر نشود و آخر الحمد
بہتر آنست کہ در لقمہ اول بسم اللہ گوید و در دوم بسم اللہ الرحمن و کاتب حرف
بخط مبارک سلطان المشایخ نوشتہ دیدہ است عن ابن عباس اذا فضع
الطعام بین ید یدہ یقول بسم اللہ عنی عن کل اکل معی و کاتب حروف
خدمت مولانا فخر الدین زراوی خلیفہ سلطان المشایخ را دیدہ بود کہ در ہر
بسم اللہ الرحمن الرحیم مے گفت و سلطان المشایخ مے فرمود کہ بزرگے بود
ہر لقمہ کہ بگرفتہ بگفتہ اخذ باللہ و مے فرمود قال عمر اذا اکلتم اللحم فابوا
بالشید قبل اللحم و مے فرمود در لقمہ کس ننگہ و لقمہ بزرگ نکند و لقمہ را نکند ارد
دیگر یا ربکا سہ نبرد و دست و دہاں بنان و سفرہ پاک نکند و استخوان برآک
مغز بیروں کردن بر نان نرند و هیچ چیز بزاں نہند و مے فرمود تا تواند بر سفرہ
آب نخورد و انگشت دست راست خضر و بنصر کہ چرب نشدہ باشد کوزہ را بگیرد
درین معنی حکایت فرمود کہ در خانہ شیخ بدر الدین غزنوی رحمۃ اللہ علیہ دعوتی

بود چوں طعام برداشتند درویش پیش از آنکہ دست بشوید آب استہ و خود خورد
 شیخ بدالدین رحمۃ اللہ علیہ خواست کہ با آن درویش ماجرا بکنند بسبب تہک
 ادب قاضی منہاج الدین جو رجائی رحمۃ اللہ علیہ شفاعت کرد شیخ از سر
 آن درویش بگذشت زیرا کہ اگر بدست و دهن آلودہ در کوزه آب خورد کوزه
 آلودہ شود تا اگر کسے دیگر در آن کوزه آب خورد او را دشوار نماید و بخط مبارک
 سلطان المشايخ نبشتہ دیدہ ام الفیض الانسان فی الماء قال انکان من
 ربق فلا یاس من الريق الکبد راء حضرت سلطان المشايخ و تامل شد
 یکے از حاضران لفظے چند فرو خواند کہ این حدیث است ہر کہ آب خورد یک
 دست پیش کند او آمرزیدہ شود سلطان المشايخ فرمود کہ این حدیث در کتب
 احادیث کہ مشہور و معتبر است نیامدہ است شاید کہ بودہ باشد حدیثے کہ مردم
 بشنودن تواند گفت کہ این حدیث نیست اما این توان گفت کہ در کتبے کہ اتحاد
 جمع کردہ اند و اعتبار یافتہ نیامدہ است و نے فرمود وقت طعام خوردن
 خاموش نباشد کہ عادت گہراست و طعام را مع و ذم نکند کاسہ بوقت پاک
 کردن بدست بگیہ و بر سفرہ نہادہ پاک نکند کہ این کاسہ نمازے نباشد و قتی
 در مجلس سلطان المشايخ طعام آمد و ند چوں طعام خرج شد امیر خسرو
 رحمۃ اللہ علیہ کاسہ را پاک مے کرد و نے یسید حضرت سلطان المشايخ
 فرمود کہ چہ میکتی عرض داشت کرد بزرگے بود او را خواجہ کاسہ لیس میگفتند
 او مے گفت من کاسہ لیس خواجہ ام وقف نکنند لقولہ علیہ السلام الفیض فی الطعام
 ینہب البرکت و از کہتران کسے را فوالہ مذہب مگر شیخ دہد فوالہ کسے دہد کہ او را
 ولایتے تواند داد و اگر داد در دکن دست از طعام تا ہمہ نکشد نکشد پیش از
 سفرہ برداشتن تخمیز و مان پارہ پا و پیش کسے نہند و کسے را بسر کار دچیر
 مذہب و در اثناے طعام خوردن سلام و جواب نگوید انگاہ فرمود کہ شیخ
 ابوالقاسم نصیر بادی پیر شیخ ابوسعید ابوالخیر رحمۃ اللہ علیہا بایارال

بہم طعام خوردن مشغول بود ابو محمد جوینی پدر امام الحرمین اوستاد امام عالی
درآمد و سلام کرد ابو القاسم و یا راں التفات نکردند چون طعام خوردہ شد ابو
محمد جوینی گفت من درآمد و سلام گفتم شما هیچ جواب ندادید ابو القاسم گفت
رسم ما بچنین است ہر کہ در حجے در آید اگر آں حجے بطعام مشغول باشد آنکس را
مے باید سلام نکنند و نشین چوں از طعام فارغ شوند انگاہ آنکس سلام کند امام
ابو محمد جوینی گفت اینخی از کجا میگویی از عقل یا از نقل ابو القاسم گفت از روے
عقل طعامے کہ خوردہ مے شود برائے قوت طاعت است پس آنکس کہ بر نیت
ہستقامے کند گوئی دعین طاعت است پس آنکہ در طاعت مشغول باشد مثلاً در نماز باشد
حلیک چگونہ گوید و نیز مے فرمود سلام گفتن بر سفرہ جمع مشوش شوند و خواهند کہ قیام آرند
و اینعی نہی است لقولہ علیہ السلام ان فی الصلوٰۃ لشغلًا و این دلیل است
برینکہ در مشغولی سلام نباید کرد و مے فرمود در حدیث است طعامے کہ
بخورند از اں متقی بخورند و بکسیکہ طعام دهند آدمی باید کہ متقی باشد
انگاہ فرمود طعام متقی دادن دشواری دارد زیرا چہ میان ہمانان مرم
چہ داند کہ متقی کیست بعدہ فرمود حدیثے دیگر در مشارق آمدہ تراست
طعام دہید و سلام کنید ہر کہ ہست و مے فرمود بر سر سیرے خوردن زیواست
مگر دو کس را یکے آنکس کہ ہمانان بروے برسند اگر چہ آنکس سیر باشد اما برا
آنکہ ہمان چیزے بخورد و روا باشد اگر بر سر سیرے بخورد و دوم ضاحے را کہ
وجہ بخور نہ باشد اگر بر سر سیرے بکار برد و روا باشد و مے فرمود اگر در نشین
در طعام خوردن لذت بیابد آں لقمہ را نشاید کہ فرو برد اگر در یاد حق بودے
غالب آنست کہ آں لقمہ لذت ندادے شیخ سعدی گوید اگر لذت
ترک لذت بدانی ۴ و گردت نفس لذت بخوانی ۴ و بخط مبارک سلطان
المشاخ نبشتہ دیدہ ام من کل تجتم و خل الجنة المحتامت و هو الساقط
علی الخوان قیل یا رسول اللہ هل انزل الیک طعام من السماء قال انزل

الى طعام بمسجدى قد رعى بعث حمار الى السوق وقال لا تأكلوا الاكل من
 من السمك وهو سمك شبيه الحيات ولا تكونن امغته في الجاهلية الذى
 تبليغ الناس الى طعام من غير ان يدعى عليه وفي الاسلام المقلد
 الذى جعل دينة تابع الدين الغير نكته وبيان آداب ما يده كشيد
 حضرت سلطان المشايخ قدس سره العزيز فرمود چوں سفره نهد
 اول آستين درنورد وابتدا آستين راست کند لقول عليه السلام **لن ينجس**
بطهوه وطعامه وجميع بر سفره سنت است و تنها مكره لقول عليه السلام
 اجتمعوا على طعامكم ليبارك لكم فيه انگاه خادم پايان آيد و دستها برهم
 نهد و بگويد صلوات و لفظ صلوات از صحابه گرفته اند که چوں جمعيت خواستند
 ساخت آواز دادند که الصلوة جامعة تامه حاضر شد ندے و خادم
 بر پايے مے باشد تا جمع از سفره فارغ شوند کما قال قتادة قد مر و قد
 رفقاه النبي عليه السلام يخدمهم قال اصحابه نحن نخدمهم يا رسول الله
 قال لا نهكم كانوا اصحابي مكرمين والى حجب ان اكا فيهم چوں جمع دعا کردند
 سراجي چراغدان از سفره برگيرد و انگاه سقا کوزه و آنکه خادم کاسه آنکه نمکدان و آنکه
 استخوان و تره آنکه نان برگيرد و همه بر عکس نهادن برگيرد چنانکه در سجي پيروان من و فترين
 متاهلاں را بامداد ترتيب بدو شب انگاه بر سفره نشان مجرداں هر دو وقت بر سفره نشينند و
 صفت اهل بهشت است ولهم فيها رزقهم بكرة و عشيا چوں زخالدراں خلال برگيرد و
 بشرك الله بالجنة و عا گويد قال عليه السلام المتخللين من امتي في لوضو الطعام بعينه خام
 جاروب بردست چپ گيرد و بر و بد انگاه دست شوياندا و آستين راست درنورد و خادم بر سر
 هر دو پا دست شوياندا و اول خادم دعا کند طهرک الله من الذنوب ترك الله من العيوب
 بعده سماع ايت از قولان کنه روی عليه السلام اني بشرب من عمن يمينه غلام
 وعن يساره الاشباح فقال الغلام تاذن لي ان اعطيه هو الاء فقال الغلام والله لا اوتر
 بنفسه منذ احدث قال عليه السلام ايما منكم سقا الله من شرب بالجنة سراجي را نور الله
 قلبك كويل الغايب بلا نصيب غايبان و و تر محمود است ميفرود و بعد از آنکه

طعام خود زندگیاں آمدہ است و آن تکبیر یعنی حمد است یعنی بر شکرانہ نعمت حمد گویند بعد
از ان فرمود وقتے رسول علیہ السلام صحابہ را فرمود کہ امید میدارم فردا اہل بہشت
ربعے شما خواہید بود و ثلث و اربع امتان دیگر یاران شکر اس نعمت تکبیر گفتند باز
رسول فرمود علیہ السلام کہ ثلثے از اہل بہشت شما خواہید بود و ثلثانے امتان
دیگر باز صحابہ تکبیر گفتند باز رسول فرمود کہ نصفے از اہل بہشت شما خواہید بود و
نصفے امتان دیگر باز صحابہ تکبیر گفتند آگاہ سلطان المشایخ فرمود کہ درین محل
ہا تکبیر گفتن بجائے حمد است اما آنکہ بعضے درویشان ہر بار و ہر مصلحت گویند
کہ تکبیر گویم جائے نیامدہ است کاتب حروف در جامع الاصول فی احادیث
الرسول دیدہ است قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا ارتفعت
اصوات التکبیرات بعد ارتفاع السفر حلت ما عقدت الافلاک خانہ
را از خانہ ہا و عنکبوت پاک کند کہ آن مسکن دیواں باشد شرط مغربی آنست
کہ دست از زانو بالا تر نہ برد بکفہ دست مال دہ نہ باصابع عریان را کہ کبر باشد
خدمت متوضا فرماید نکتہ در بیان فوائد قلت طعام سلطان المشایخ
قاس السدسہ الغریزے فرمود کہ بزرگے گفتہ است یک لقمہ کمتر خورم و ہمہ
شب بخیم بہتر از آنکہ سیر بخورم و قیام شب بکنم و مے فرمود کہ شیطان بچنین
گوید سیرے کہ در نماز باشد من اورا معانقہ کنم پس ہر گاہ کہ اس سیر از نماز بیرون
آید تو او دانست کہ استیلاے من برو تا چہ غایت بود و باز گرسنہ کہ خفتہ شد
من از و بگریزم ہر گاہ کہ اس گرسنہ در نماز باشد تو او دانست کہ نفرت من
از و تا چہ باشد مے فرمود درویشی راحت تمام است و از افتہا امین غایت کا
درویشی در سختی آں باشد کہ اورا فاقہ باشد و آں شب کہ فاقہ افتد اورا شب
معراج بود و مے فرمود درویش را باید ستہ روز بیاسپے نخورد و مے فرمود درویش
را باید سیر نخورد و دیر نخسپد باید کہ قُطُورے و سُخُورے دایم باشد بقدرے تا
نفق کہ مرکب راہ حق است از پاسے در نیاید و مے فرمود کمال مردم چہار

نکتہ

بسی نکتہ

چیز است قلت الطعام وقلت الكلام وقلت المنام وقلت لصحبت مع الانام و
 مے فرمود که از ائم المومنین حضرت عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا نقل است
 کہ بگویند در ملکوت را بگر سنگی و تشنگی و مے فرمود کہ مولانا علاؤ الدین اصولی
 سخت بزرگوار کسے بود تا سہ روز گرسنہ بودے چنانکہ در سبق گفتن کف
 بدہاں آمدے و مے فرمود در سحر بقدر ما یطلق علیہ لاسم پیش خوردے و مے
 فرمود تا مردم بر خود تنگ نگیرد و نیاساید از خوش خوردن و خوش خفتن کار
 پیش نرود بزرگے گوید بہیت خوردن برائے زیستن و ذکر کردنت
 تو متقد کہ زیستن از بہر خوردن است و کاتب حروف بخط مبارک سلطانی
 المشایخ نبشتہ دیدہ است اخذت صوم الدھر بعد ما سالت نفرا
 فاجابوا جوا بآ واحد اسالت الاطباء عن اشفاء الدواء قالوا الجوع
 وقلت الطعام وسالت العباد عن انفع الاشياء فی عبادۃ الرحمن
 فاجابوا الجوع وقلت الطعام وسالت الزهاد عن اقوی الاشياء
 فاجابوا الجوع وقلت الطعام وسالت العلماء عن افضل الاشياء
 علی حفظ العلم قالوا الجوع وقلت الطعام وسالت الملوك عن
 اطیب الادام قالوا الجوع وقلت الطعام قال ابو طالب المکی مثل
 المومن مثل الذھر لا یحسن صوته الا بخلاء و جوفہ و عنہ علیہ السلام
 اطلبوا الخیر من بطون شیعۃ ثم جاعت فان الکرم فیہا باقی ولا
 یطلبی ہا من بطون جاعت ثم شیعۃ فان اللوم فیہا باقی الجوع
 مظنہ الاصول ومطیۃ الوصول و فی الحدیث اذا احب اللہ
 عبد ا فی موافق الطعام الرخیص وقال علیہ السلام ضحک الحجاج
 خیر من بکاء الشبعان وقال بعضهم ما جمعت فی داری طعام یوم
 دلیلہ وما شبعت منذ اسلمت لان الشبع یکنی بالکفر قال حماد
 ابن ابی حلیفہ دخلت علی داؤد الطائی والباب مغلق قسمعت

یقول اشتہیت البقل واطعمتک ثم اشتہیت التمر لتلیک ان لاتاکلی
ابن قد خلت قاده و حد قال المالك ابن دینار من ترك اللحم بعین
یوماً نقص عقله وانا ما اكلت عشرين سنةً و عقی کامل یوم یزید واز
شیخ شیوخ العالم قریا الحق والدین قدس السمره الغریز شعوان اذ
الناس من شغل بال اكل واللباس وخواجہ حکیم ثنائی خوش گوید ابیات

بہر کش امروز قبلہ مطبخ شد آدمی را دریں کہن بر سرخ بہر کم خوردن است بے آبی چوں خوری بیش پیل باشی تو خورانک فزوں کند حکمت لقمہ گر کنی ز خوردن بیش باغفسہ چوں بد و نپر دازد	وآنکہ فرداش جابد و زخ شد ہم زطبخ در یست درد و زخ وہن ہنہ و نطق اعرا بی کم خوری جبہ سیریل باشی تو خوب یار کم کن علمت ہیضہ آر د کلی گلخن میش از زنج گلخنہ دگر سازد
--	--

نکتہ
نکتہ در بیان کسوت اہل تصوف کاتب حروف بخط مبارک حضرت
سلطان المشایخ نبشتہ دیدہ است الثوب الابيض اولی بقولہ
علیہ السلام خیر یتا بکم البیض قال علیہ السلام اللبسا
الثیاب الابيض فانہا اطہر و طیب کفنتوا فیہا موتاکم ان المشایخ
اختاروا الارزق للمرید لثلاثہ معان الاول لکونہ متحمل للوسخ و لا یشوش
الوقت بغلہ والثانی لانہ اختص باہل المصائب و ہم اہلہا
لتضییع الاوقات التي مضت فی غیر طلب الحق سلطان المشایخ
مے فرمود کہ درویشی در غایت مشغولی بخیر مت شیخ شیوخ العالم فرید الحق
والدین قدس السمرہ الغریز برسی چند گاہ بخیر مت ایشان بودہ جامہ
اک درویش بغایت ریگیں شدہ روزے اورا گفت کہ جامہ ما چرا
نہ شوی چوں او بحق مشغول بود جوابے نگفت چوں یا لحاج پرسیدہ کہ

جامه حرا نیشوی بعجز تمام گفت که فرصت جامه شستن کجاست سلطان
 المشایخ فرمود هر بار که جواب آن درویش بدان عجز و مسکنت مرایا دآید
 عجز و مسکنت وینته در من پیدا شود و الثالث لان من عاداتهم لبس
 الالوان الممت لونته بلون الانوار المشاهدة لهم وللنفس لوان ولها رزقه
 الا ان بالنفس المظلمة فاختلط به نور الذکر والرزق يتولد من
 امتزاج السواد والبياض نوار النفس تارة تكون ازرقة ثم اخضر انوار
 القلب تارة تكون ابيض وتارة تكون اصفر وتارة تكون ازرقة وتارة تكون
 احمر فاختاروا الصوفية الارزق لما فيه اطهار العجز ولهذا قال بعضهم
 لو عرف ابن منصور حق المعرفة لكان قوله انا التراب عوض قوله انا الحق وترو
 الاسود مع انه حمل لمعين احدهما الاحترام العباسية والثاني احترام
 عن التشبيه بالكفار العنابية روى ان النبي صلى الله عليه وسلم اتاه رجل
 وعليه ثوب مصفر فقال لوان ثوبك هذا كان في تنبور هلك او تحت قدار
 هلك لكان خيرا لك فجعل الرجل في التنور ثم اتى قال عمر ما فعلت الثوب
 قال صنعت ما امرتني فقال ما كن امرتك فلا لقيت على بعض نساءك
 اى صرفت ثمنه الى دقيق تخبزه او حطب تطبخ به فاذا من السالك عن
 نفسه فله ان يلبس اى الناس شاء عن البراء بن عازب ما رايت احدا
 في حلة حمراء احسن من رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الفتح وعليه عمامة سوداء
 وفي روايته سوداء حرقانية قد رخی طرفها على كفيه اى على نور ما اخرجته
 النار وحديث عمر اذ ان يستبدل لعماله لما راى من ابطالهم في تنفد امر
 فقال اما عدى فقال عربي بعمامة الحرقانية حبة صوف بوشين ست است
 اهدى وحيه لرسول الله صلى الله عليه وسلم جبتين فلبسها حتى تمخر قامات رسول
 الله صلى الله عليه وسلم في الصوف وعليه احد عشر رقعة ومات ابو بكر في الصوف
 وعليه اثني عشر رقعة ومات عمر في الصوف وعليه ثلث عشر رقعة

اہل قبائحہ بسیار پوشیدہ اند قال عبد الرحمن اے عمامہ رسول اللہ صلی
 اللہ علیہ وسلم قد لہا بین یدیں ومن خلفی دستار رسول عمرہ بالکلا
 عقد کردہ و خزینہ سلطان خوارزم شاہ دیدہ اند بنا نقل رسیدہ است و
 سر و پیل عورت پوش است در طریقت نشاید کہ نظر غیرے بروے افتد
 و کشیدن سر و پیل ابتدا بپاے چپ کند و در پوشیدن بپاے راست نکتہ
 و ربیان ادعیمہ ما ثورہ کہ از شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
 سرہ العزیز منقول است از حضرت سلطان المشائخ الفواید النبوی سمعت
 من شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس سرہ قال عزمنا غلتمو لدعا
 عند الرقة فاند مقررۃ بالواجبۃ روی ان ابراہیم بن ادہم رحمت اللہ
 علیہ را می حضرت العزت جل جلالہ فی المنام وتعلم هذا دعا بتعليم
 الحق وقال عز وجل كم تسال حاجات اللغو وما لا يغيتك فقال يا رب
 كيف اسالك الحاجه واطلبها عندك قال عز وجل قل الهي رضى
 بقضائك وصبر فم على بلائك واورعنى شكر نعمائك واسالك تمام نعمتك
 ودوام عافيتك اللهم جيبني في قلوب المؤمنين خواجه فرمود سر کر اکا
 یا مجھے پیش آید شب پانزدہم ماہ مستقبل قبلۃ نشینہ نوزدہ ہزار بار بگوید
 والہ المستعان و ہر بار کہ ہزار تمام شود سر سجدہ نہد سر بار بگوید کہ میں
 آمین بعدہ حاجت خواہد حق تعالی ہمت اورا کفلی گرداند بیشک اوصافہ
 شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین هذا دعا بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله على
 الاسلام الحمد لله على السنة والجماعة الحمد لله الذي علمنا عملا
 نافعاً ولم يتركنا عميان القلوب الحمد لله على الصحة والسلامة
 الحمد لله الذي اذهب عنا الغضب ولحد والحزن ولم يجعلنا
 من المفضومين عليهم الحمد لله بكل نعمة وديناء وبناء الحمد لله على لتوفيق
 والحمد لله على كل حال الحمد لله على نعمائه في السر والعلاية الحمد لله

رب العالمین الحمد لله الذی اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور
 شکور الحمد لله الذی اجلنا دار المقامہ من فضله اوصانی شیوخ
 شیوخ العالم بہذا الدعاء اللهم ادخل فی قلبی السورہ و اذهب
 عنا الہم والحزن سمعت من شیخ شیوخ العالم قال رسول اللہ صلی
 اللہ علیہ وسلم ان القلوب تصد اعم کما یصد المرقہ قیل فما جلاءھا
 یا رسول اللہ قال ذکر الموت وتلاوت القرآن قال النبی عزمر ان اللہ ^{ستحی}
 من العبد اذا یرفع الیہ ید یہ ان بردهما خائبین علمنی شیخ شیوخ العالم
 ربنا انما بما انزلت واتبعت الرسول فاکتبتنا مع الشاہدین اللهم جعل
 من بین یدینا نوراً ومن خلفنا نوراً واجعله فایداً وضیاءً ودلیلاً
 الی جناتک النعیم ودارک دار السلام مع الذین انعمت علیہم من
 النبین والصلیقین والشہداء والصالحین وحسن اولک رفیقنا
 اوصانی شیخ شیوخ العالم بسم اللہ الرحمن الرحیم ات نفسی تقویہا
 وزکھا انت خیر من زکھا انت ولیہا ومولہا فاغضہا واقبل
 معدرتہا اللهم انت لی کما احب فاجعلنی لک کما تحب اللهم
 اجعل سریرتی طاهرۃ وخیراً من علانیتی طاهرۃ وصالحۃ اللهم
 ارزقنی حسن الاختیار وصدق الافتقار وصحبۃ الخیار والابرار
 یا خالق الجنۃ والنار مناجاہ علمنی شیخ شیوخ العالم الہی ضاقت
 المذاہب الا الیک وخابت الامال الا لدیک وانقطع الرجاء
 الا غنک وبطل التوکل الا علیک رب لا تدرنی فراذا وانت
 خیر الوارثین وبحق انزلناہ وبحق نزل وبحق کھیعص وحس
 عسق و صلی اللہ علی محمد خاتم النبیین وسلاطین المرسلین
 کہ از شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین شنیدہ ام کہ در وقت مناجات
 از حضرت صمدیت این باید خواست بہت از حضرت توسلہ چیزینخواہم من

وقت خوش وآب دیدہ و راحت دل پد علمنی شیخ شیوخ العالم اللهم ان دخل
 الشک فی ایمانی بک ولم اعلم بہ تبیت عنه و اقول لا اله الا الله محمد رسول الله
 اللهم ان دخل الکفر فی سلامی ولم اعلم بہ تبیت عنه و اقول لا اله الا الله
 محمد رسول الله اللهم ان دخل الشک فی توحیدی بک لم اعلم بہ تبیت عنه
 و اقول لا اله الا الله محمد رسول الله اللهم ان دخل الشبهة فی معرفتی بک
 ولم اعلم بہ تبیت و اقول لا اله الا الله محمد رسول الله اللهم ان دخل لنفاق
 فی قلبی ولم اعلم بہ تبیت عنه و اقول لا اله الا الله محمد رسول الله لا حول
 ولا قوۃ الا بالله العلی العظیم و صلی الله علی خیر خلقه محمد وآلہ اجمعین
 نکتہ در بیان ادعیه ماثورہ کہ از حضرت سلطان المشایخ قدس الدسرہ العزیز منقول است سلطان المشایخ قدس الدسرہ العزیز نے فرمود بندہ
 بوقت دعا معصیتے کہ کردہ باشد ہیچ پیش خاطر نیارد و ہیچ طاعتی نیز اگر طاعت
 پیش آرد عجب باشد و دعاے عجب مستجاب نشود اگر معصیت پیش آرد و زرا
 سستی آرد پس وقت دعا نظر خاص بر حمت حق باشد و موقن باید بود و البتہ اس
 دعا مستجاب است وقت دعا ہر دو دست متصل یکدیگر باید داشت و نیک بلند تپا
 داشت و بچنین صورت باید بست کہ گوئی ہمیں زماں چیزے بردست او خواند
 انداخت و راتنامے اس فرمود کہ دعا تسکین دل است خداے عزوجل میداند
 کہ چہ مے باید کرد و مے فرمود کہ دعا قبل نزول البلاء باید خواند چوں بلا از بالا نازل
 مے شود و دعا از فرود بالا میرود و رہو یکجا مے شود متعارضان اگر دعا قوتے
 باشد بلا را باز گرداند و اگر نہ فرو آید ملائم اس حکایت فرمود چوں نداے ہلک
 نعل نیشاپور رسید حاکم آنجا کس رشخ فریدال دین عطار فرستاد کہ دعا بکن او جواب
 گفت وقت دعا گذشت اکنون وقت رضا است بعد ازاں فرمود کہ بعد نزول
 بلا ہم دعا باید خواند اگر چہ بلا دفع نشود اما صعوبت بلا کم شود و بعدہ
 فرمود چوں بلا نازل شد باید کہ ازاں بلا ہیچ کراہیت نہ آرد و فرمود

تکریم

و فرمود کہ مشکلات اینغنی را سکراند کہ ہرگز تصور ندارد کہ کسی را مکر ہے برسد
 اور از ازاں کراہتے نباشد فرمود این را جو ابہاست یکے آنکہ بسیار باشد کہ مرد
 کہ در راہ میرود و خارے در پائے او خلد و خوں میرود و او چنان تعجیل میرود و
 او مشغول بچیز نیست کہ اور از ازاں خبر نیست و نیز در محاربہ یکے مشغول است و او
 زخمی میرسد و او چنان مستغرق حرب است کہ اور اصلاً از ازاں آگاہی نیست چوں
 بمقام خود میرسد معلومے شود بعد از ازاں فرمود کہ قاضی حمید الدین ناگوری رحمۃ اللہ
 علیہ جائے نشستہ است کہ مردے را با تہام گرفتند و اورا ہزار چوب زدند کہ بیچ
 جزیع نکرد و آن را الے ظاہر نشد از و پرسیدند کہ این چہ حال است گفت در
 آنحال کہ مرا میزدند معشوق من در نظر من میگردید و مرا در نظر او بیچ درد نرسید بعدہ
 فرمود چوں استغراق این معنی کہ گفتہ آمد ازاں درد ہا خبر ندارد و آنکہ مشغول
 باشد بطریق اولی و اینغنی در حقیقت لایق تر اندیم بر سر ادعیہ ماثورہ کہ منقول است
 از سلطان المشایخ کہ نے فرمود بعضے یاران را کہ شمارا بگویم مقالید السموات
 و الارض چیست این وہ تسبیح است بعدہ فرمود ہر یکے را صد بار بگوید تا ہزار بار
 شود و یادہ بار ہر روز بگوید تا صد بار شود اول لا الہ الا اللہ وحدہ تا آخر
 دوم سبحان اللہ و الحمد للہ تا آخر سیوم سبحان اللہ بحمد سبحان اللہ
 العظیم و بحمد تا آخر چہارم سبحان الملک القدوس سبعون و سبعون و سبعون
 رب الملائکۃ و الروح یحکم استغفر اللہ الذی لا الہ الا هو الحی القیوم و اسالہ
 التوبۃ ششم اللہم لا مانع لما اعطیت و لا معطى لما منعت و لا راد لما
 قضیت و لا یففع ذالجد منک الحمد ہفتم لا الہ الا اللہ الملک الحق البلیغ
 ہشتم بسم اللہ خیر الاسماء بسم اللہ رب الارض و السماء بسم اللہ الذی
 لا یضر مع اسمہ شیء فی الارض و لا فی السماء و هو السميع العليم ثم درود
 اللہم صل علی محمد عبدک و نبیک و حبیبک تا آخر دہم رب اعوذ بک
 من ہمات الشیاطین و اعوذ بک رب ان یحضر و ن و مے فرمود اسم عظم

بزبان عربی یا حی یا قیوم است و بزبان سریانی اسیا اشراہیا و بزبان فارسی امید
 امیدواراں و میفرمود از خواجہ ابراہیم اوہم سوال گردند کہ اسم اعظم یاد داری بگو جواب
 گفت معذہ را از لقمہ حرام پاک دار و دل از محبت دنیا دور کن بعدہ ہر اسے
 کہ خدایہ بخوانی ہماں اسم اعظم است و مے فرمود ہر کہ ایں کلمہ بیست و پنج بار بخواند
 نزدیک خداے غفور جل از جملہ ابدالان باشد اللہم اغفر لہ متہ محمد اللہم ارحم
 امتہ محمد اللہم اصلح امتہ محمد اللہم فرح امتہ محمد اللہم تبارک و تعالیٰ عن امتہ محمد
 قاضی محی الدین کا شانی رحمۃ اللہ علیہ مے فرمود بخد مت سلطان المشایخ
 عرضداشت کردم کہ محمد حاجی ایں بندہ را در راہ پیش آمدہ بود مے گفت
 کہ از اں باز کہ از سفر حج آمایم در خانہ آرا مے نازم گاہ میخوانم کہ سفر کنم دگاہ
 مے گویم مفارقت عزیزاں نیکو نیست التماس من آنست کہ از باطن مبارک
 سلطان المشایخ استمداد دعاے بکنی نیت مرا از حضرت حق التماس نیست
 جز ایں کہ التماس کنم از لیت دعاے راہ آئینہ فرحتے پیدا شود حال ایں بود
 بر آسے جہاں آراے حضرت سلطان المشایخ گذرانیدہ شد فرمود اورا
 بلوی آیتہ ہوا الذی انزل لسکینۃ فی قلوب المومنین لیزدادوا ایمانہ
 مع ایمانہم واللہ جنود السموات والارض وکان اللہ علیمًا حکیمًا ہر روز
 ہفت بار بخواند و در وقت خواندن دست راست بر سینہ فرو دآرد ہمہیں
 جملہ مداومت کن از آنچہ شکایت میکنی خلاص یاب بدیست دواے دردت
 ایں سخن کہ میگویی بگوے ہر چہ تو گوئی موجب است و تین و مے فرمود
 بر آسے وقع تنگی معیشت ہر شب جمعہ سورہ جمع باید خواند شیخ شہینخ العالم شیخ
 کبیر ہر شب آدینہ فرمودے و من ہر شبے میگیم ولے بر آسے خود ہرگز نخواستم
 سبب آنکہ ہر گونہ کہ اورا بیاید بار و درینمیاں حکایت فرمود و وقتے بزم جمعیتے
 گذشتم کہ ایشان در لباس صوفیاں بودند ہمانا کیے از ایشان یاد دیگرے مے
 گفت من چنین خوابے دیدہ ام دیگر تعبیر کرد کہ نیکو جوابے است روزگار تو خواند

ساخت و مہیا خواہد شد من خواستم کہ با و بگویم اے خواجہ دریں لباس کہ توئی
اہل این لباس پچنین تعبیر مانکنند باز در خاطر کردم کیا ہے جواب اویم ہیچ گفتیم
از ایشان بگذشتم و مے فرمود کہ وقتے شنیدہ ام کہ شیخ الاسلام بہاؤ الدین
زکریا قدس السدسہ العزیز سپر خود را نور اسد مرقد ہما دعا موعظتہ است طلب
کردم آنرا یا فتم در آں دعا لفظ بود یا سبب لاسباب چوں لفظ محض اسباب
است بحرست خرقہ شیوخ العالم کثرت دیگر در آں دعا ندیدم و مے فرمود
شیخ صدر الدین از شیخ الاسلام بہاؤ الدین قدس السدسہ العزیز پرسید
کہ این دعا چہ وقت باید خواند فرمود بعد ہر فریضہ وقت خفتن دعا اینست اللہم
انک تعلم سریری و علی نیتی قاقبل معذرتی و تعلم حاجتی فاعطنی سوا
و تعلم ما فی نفسی فاعف عني ذنوبی اللہم انی اسالك ایماناً یا بشر قلبی یقیناً
صادقاً حاجتی علم انک لن یصیبی الا ما کتبت لی و رضایما قسمت لی یا ذی
الجلال والاکرام امیر حسن رحمۃ السد علیہ عرضداشت کرد کہ مرد ماں مینخوانند
اعینونی عباد اللہ یرحمکم اللہ مقصود بندہ اینست کہ معونت از غیر حق خواستن
چگونہ باشد فرمود کہ این دعا خواندہ اند و دریں عباد السد مخلصین مسلمین مضمحل
است روا باشد کہ بخوانند کہ بزرگاں ہم خواندہ اند و شیخ نجیب الدین شہو
خواندے و مے فرمود شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر را در خواب دیدم مرا فرمود باید
ہر روز صد بار این دعا بخوانی کالہ الا اللہ و حلہ لا شریک لہ المملک
ولہ الحمد و هو علی کل شیئی قدیر دیدار شدم این دعا را ملازمت کردم
و با خود گفتم دریں فرمان مقصود ہے خواہد بود بعد ازاں در کتب مشایخ بنشتہ
دیدم ہر کہ ہر روز صد بار این بخواند بے اسباب خوش زبیدانستم کہ مقصود
شیخ این بود بعدہ یکے از حاضران گفت این دعا دہ بار ہم آمدہ است در
حدیث است ہر کہ این دعا دہ بار بخواند چنانستہ کہ دہ برزہ آزاد کردہ
باشد بعد ازاں فرمود کہ یکبار دیگر ہم شیخ شیوخ العالم در خواب مرا فرمود کہ

بعد صلوٰۃ عصر سورہ بنا چند بار بخوانی گفتم کیسا فرمودہ پنج بار بخوان چنانکہ در نکتہ
 اور در روز تحریر یافتہ است بعدہ فرمود کہ طاعتے و وردے کہ از نفس حساب
 نعمتے پذیرفتہ میشود و اے آں راتے دیگر است انگاہ فرمود کہ چند و رست
 کہ من بر خود واجب کردہ ام و چند و رست دیگر است کہ از خواجہ خود یافتہ ام میان
 ہر دو ورد تفاوت بسیار است و مے فرمود برائے برآمدن حاجات مسببات
 عشر علاحدہ باید خواند و مے فرمود ہر کہ بعد نوافل در گوشہ شود و خلوت صابر
 دست بالا کردہ سوے آسمان یا رب گوید ہر چہ از خدا بخواد ہدیا بدو اگر ہزار
 بار بگوید بیشک حاجت بر آید و مے فرمود ہر کرا حاجتے پیش آید تکبیر بسیار گوید و اگر
 بسیار نتواند صد بار بگوید و ہر کہ از خواب بیدار شود از حق حاجت بخواد ہدیا بدو
 مے فرمود جعفر خالدی راحمۃ اللہ علیہ بود روزے در کشتی سوار شد خواست
 کہ ملحق راچیزے بدہد چوں جامہ باز کرد آں نگینہ در دجلہ افتاد و برو دعاے
 بود مجرب آں دعا را میخواند و قتے کتابے را مطالعہ میکرد و در میان اوراق آں
 نگینہ یافت دعا اینست یا جامع الناس لیوم لا ریب فیہ اجمع علی ضالقی
 و مے فرمود اگر قتے از درویش فوت شدہ باشد برائے باز یافتن آنوقت ہمیں
 دعا بخواند و مے فرمود ہر کرا ہمے پیش آید سیرجہ نہد ایں دعا بخواند اللہم
 لا تستفتح بام یحییٰ ابن زکریا یا مالک یوم الدین ایاک نعبد و ایاک
 نستعین بعد ہر نمازے چند بار در سحر بگوید تا آں ساعت کہ ہم بکفایت رسد
 و مے فرمود ہر گاہ کہ مردم بر روے دشمن روند ایں نامہاے بزرگوار بخواند
 دشمن مقہور گردد یا سبوح یا قدوس یا فخر یا ودود و مے فرمود کہ شیخ
 شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز برائے من نبشتہ
 است کہ میان نماز پیشین و نماز دیگر روز چہار شنبہ غنیمت دارد و یارے از
 سلطان المشلیخ پرسید کہ بنہ را بدعاے مطول رغبت نئے باشد فرمود
 ہمیں دعا کافیست اللہم اٰنی اسالک ان لا اسالک سواک بعدہ فرمود

کہ از دعا مابین پسندہ کردہ ام و نے فرمود در شہر دانشمندے بود بزرگ وقتے
پسر اورا ببادشاہ عہد کارے افتاد و پسر اورا پیش بادشاہ بردنماں دانشمند
بیکدست مصحف و بیکدست صحیحین گرفتہ روے سوے قبلہ آورد و بایستاد و باز
حضرت عزت نجات پسر و سرخروی او طلبید بہ برکت این پسر او سرخروی یافت
و نے فرمود ہر کہ سورہ یوسف یاد گیر دو آں را ہزار بار بخواند ابواب نعمت
والاے حق برو کشادہ گرد و بعدہ فرمود پسر مولانا جمال الدین باسوی دیوانہ
شدہ بود و وقتے بہوش باز آمدے و ہوشیارانہ سخن گفتے پسرے اہل دانشمند
بود چند روز در مالتی مرا با او صحبت شد روزے اورا ہشیار یا فہم پرسیدم از
کے باز شمارا این حال آغاز شدہ است گفت از انگاہ کہ پدرم از خدمت
شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین یکہزار بار خواندن سورہ یوسف آوردہ
پرسیدم بہ تمام ہزار بار خواندہ آید گفت اثر آں مے بینی و نے فرمود سید کاہنا
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بچہمت امیر المؤمنین حسن و حسین این تعویذ نوشتن فرمود
اعوذ بکلمات اللہ التامات من شر کل شیطان و ہامۃ و عین لامۃ
دریں محل قاضی محی الدین کاشانی عرضداشت کرد کہ تعویذ در گردن تعلیق
کردن آمدہ است فرمود نے با باز متصل باید بست معلق نمے شاید بعدہ این
حدیث فرمودند ان النبی عمر نہی عن التامیم و التولیت تمامیم مہربانے
کہ در گردن آویزند جمع تیممہ است و تولیتہ انچہ نویسند برانے دوستی زنے مر
مردے را یا دوستی مردے مرزنے را این ہر دو سہنی است مگر تعویذ و میفرمود
کہ وقتے شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر بنیست شیخ الاسلام قطب الدین بختیار
قدس البدسہ الزریز عرضداشت کرد کہ خلقے از من تعویذے طلبہ فرماں
چیست بنویسم بہم شیخ قطب الدین فرمود کہ نگار بر دست تست و نہ بر دست
من است و تعویذ نام خداست مے نویس میدہ و نے فرمود مرا بار بار دعا
گذشتے کہ اجازت نامہ تعویذ نوشتن بطلبم بفرستے صاحب وقتے مولانا بدر الدین سحاق

کہ او تعویذ بنشتے حاضر نبود و خلقی بہرت تعویذ خواستن آمدہ بودند مرا اشارت
کرد کہ تعویذ تو بنویس کتابت من بسیار شد دریں میاں شیخ زوے سوے
من کرد و فرمود کہ ملول شدی گفتم وقت شیخ حاضر است انگاه فرمود کہ من
ترا اجازت کردم تا تو تعویذ بنویسی و بدی بعد ازاں فرمود کہ مساس دست
بزرگان ہم کارے دارد وے فرمود وقت سحر ہم وقت خوش است و رد
آن یعقوب النبی علیہ السلام انما قال سوف استغفر لکم ربی لید
عونی وقت السحر فقیل انہ قام وقت السحر دعا اولادہ یومنون
خلفہ فاوحی اللہ الیہ قد غفرت لہم وجعلتہم انبیاء وے فرمود خواجہ حکیم
علی ترمذی ہزار بار حضرت عزت را در خواب دید کہ ہزار بار عرض داشت کرد کہ در
دنیا چہ دعا خوانم فرمان شد ای دعا بخوان بسم اللہ الرحمن الرحیم یا حی
یا قیوم یا احنان یا منان یا بدیع السموات والارض یا ذا الجلال والاكرام
اسالک ان یحیی قلبی بنور معرفتک یا اللہ یا اللہ یا اللہ و بعضے گویند
عرض داشت کردی ترسم از زوال ایماں فرمان شد میان سنت و فریضہ
نماز بارہ و چہل و یکبار کہیں دعا بخوان وے فرمود در سحر گاہ ہفت بار و در
اوقات مرجوعہ نیز ای دعا بخوان کہ من بے واسطہ کسے یافتہ ام
بسم اللہ الرحمن الرحیم اللھم اجلنی محبا لک و امتنی محبا لک و العننی
فی تحت اقدام کلاب احبا لک و در حدیث آمدہ است اللھم انی اسالک
احب من احبک الی اخرہ وے فرمود مرا ہم سایہ بود او را چند سال
نار و بسیار شدے ہمدراں زحمت مرا غیمت زیارت شیخ شیوخ العالم
شیخ کبیر شد آن ہم سایہ مرا گفت کہ چون بخدمت شیخ کبیر برسی تعویذ برا
من بخوان ہی القصہ چوں بخدمت شیخ رسید حکایت آن یار گفتم و تعویذ
بخوانم شیخ مرا فرمود کہ ہم تو بنویس سلطان المشائخ وے فرمود من تعویذ
بنشتم و بدست مبارک شیخ دادم شیخ شیوخ العالم مطلع کرد و فرمود او را بدی

چوں بشہر آمدم آں تعویذ بد و دادم باقی عمر اور نار و نشہ کیے پرسید در آں
 تعویذ چہ نوشتند فرمود اللہ الشافی اللہ الکافی اللہ المعافی و مے فرمود فی الخیر
 قال جن اللہ محمد اعنا ما ہوا ہلہ ابعث سبعین کاتب الف صباح
 و مے فرمود پیغامبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است ہر بار کہ جبریل بر
 آمد وصیت کرد بخواندن ایں دعا اللهم اذقنی طیباً واستعملنی صالحاً
 و بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام جائے جبریل وقال مر اللہ
 تعالیٰ قل لا متک لاحول ولا قوۃ الا باللہ عشش عند الصباح وعشش
 عند الماء وعشش عند النور میرفع عنہم عند النور بلوی الدنیا
 وعند الماء بکید الشیطان وعند تصبای غضبی و نیز بخط مبارک
 سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام جاء رجل الی عابد وقال ادع اللہ
 فرفع یدہ وقال اللهم ارحمنا بہ ولا تعذبہ بناری یا خلاص ولا
 تغد بہ بریاء ینافی الاعمال و مے فرمود بعد از نماز خفتن پیش از و
 ترکیب ارنود و نہ نام باید خواند در خواندن ایں ثواب بسیار است و مے
 فرمود و ہر کرا حاجتے پیش آید بعد از ہر فرض ہفتاد بار بگوید یا شفیق یا رفیق
 نجی من کل ضیق حاجت بر آید و ثویان رضی اللہ عنہ گفتہ است من
 از پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شنیدم مے گفت ہر کہ ایں کلمات بوقت
 خفتن بخواند مرد در خواب بیند اللهم رب البیت الحرام و الشہر الحرام
 والوکن و المقام اقرأ روح محمد منی السلام برائے بر آمدن حاجات
 ہر کہ ایں دعا بخواند غرض او حاصل آید دعا اینست یا حی یا حلیم یا عزیز
 یا کویم سبحانک یا کویم لو کنی کار صعب را سلیم بحق ایاک تغبل و ایاک
 نستعین خواجه اقبال خادم سلطان المشایخ مے گفت من بجهت
 ہمے صعب سہ صد بار خواندم خدا یتعالی آسان گردانید و خواجه علی زبیلی
 بخد مت سلطان المشایخ مے گفت کہ از شیخ بدرالدین غزنوی شنیدم

و اور روایت کرد از شیخ الاسلام قطب الدین بختیار قدس سرہما العزیز برک
 رفع التفات و قضاے حاجت دو رکعت نماز بتجدید و وضو بکارد و ہر چہ
 خواہد از قرآن بخواند و بعد از فراغ یا نصد بار درود گوید و زانوراست برگیرد و
 رخسارہ برزانو نہد و بزبان ہیج بخواند و ساعتی بچنین نشیند براں نیت کہ
 گذارده باشد حق تعالی حاجت او برآرد شیخ بدرالدین غزنوی فرمود مرا
 التفاتے بوچنین کردم غرض حاصل شد و من فرمود کہ بزرگے گفته است
 در خزائن بعضے ملوک حقہ یافتہ و براں پوستے و بر لہر آں نوشتہ بودند ہذا
 شفای من کل غم بسم اللہ الرحمن الرحیم بندہ در شب تاریک دو رکعت نماز
 لہذا و بعد سلام بگوید اللہم ان ذالنون عبدک و بنیک دعاک من
 ضل اصابہ و ناداک من بطن الحوت فانک قلت فاستجبنا لہ و نجینا
 من الغم و کذلک انی انجی المومنین اللہم فانی عبدک و ابن عبدک و
 امتک انا صتی بیدک ادعوک بضر صابنی و اتول کما قال یونس
 علیہ السلام لا الہ الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین فای
 لی کما استجب لیونس فانک لا تخلف المیعاد و انت علی کل شیء
 قلدید و من فرمود علامت قبول نماز این دعا بخواند اللہم انت السلام
 و منک السلام تبارکت یا ذوالجلال و الاکرام و از سلطان المشایخ
 سوال کردند بزرگی ہر نمازے و دعاے کہ فرمودہ است از حضرت صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم شنیدہ است یا از صحابہ کرام و خواجہ اولیس قرنی رضی اللہ
 عنہم این نمازہ کہ فرمودہ است و سورۃ ہاتعین کردہ دعا مستحبی کردہ این
 این از کجاست فرمود کہ انمغنی از الہام ہم باشد بعد از اں فرمود کہ پیش ازین
 چوں من از وہلی بخدمت شیخ شیوخ العالم دراجو دہن میفرستم این سئہ نام
 میخواندے و میرفتے کہ یا حافظ یا ناصر یا معین و این دعا من از کسے شنیدہ
 بودم بچنین بر نسبت رفتن خود بخدمت ایشان و یاری خواستن از حق این

سہ نام بگفتے بعد از مدتے عزیزے مراد عاے نبشتہ داد و دعا این است
 يَا حَافِظُ يَا نَاصِرُ يَا مُعِيزُ يَا مَالِكُ يَوْمَ الدِّينِ اَيَّاكَ تَعْبُدُ وَ اَيَّاكَ نَسْتَعِيْزُ
 وے فرمود کہ بعد از او این برائے استقامت توبہ در سجدہ سہ بار بگوید
 اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِيْ تَوْبَةً تُوجِبُ مَحَبَّتَكَ فِيْ قَلْبِيْ يَا مُحِبُّ التَّوَّابِيْنَ وَ نِيْزِ
 از سلطان المشايخ برائے استقامت این دعا منقول است اَللّٰهُمَّ
 ارْزُقْنِيْ خَيْرَ دَارٍ مَّعَ الْقَرِيْنَةِ وَالْاٰخِلَاصِ وَ اَلْاُسْتِقَامَةِ بِرَحْمَتِكَ يَا
 اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ وے فرمود کہ شیخ ابو سعید ابو النخیر میرے را فرمود بیخوابی
 کہ نزدیک خدا باشی این بیت بخوان تا آن وقت در آید بیت بے یاد تو من
 قرار نتوانم کرد و احسان ترا شمان توانم کرد کہ بر تن من زباں شود ہر موے
 یک شکر تو از ہزار نتوانم کرد و عرض میدارد کاتب حروف برائے مریدان صاحب
 استغراق بر انجملہ خواجہ مویا الدین عمر انصاری وے فرمود در آنچه من بنزدست
 سلطان المشايخ قدس السدرہ العزیز پیوندد کہ سبب چند نفر آدمی کہ در
 اہتمام من بود مذخا طر متعلق وے بود خدمت قاضی محی الدین کاشانی
 و این دعا گوے وقتیکہ بخدمت سلطان المشايخ عرضداشت کردیم کہ
 خاطر این بندگاں سبب این معنی ملتفت وے باشد ذوق مشغولے چند ال
 نے یا بند و ردے نامزد حال این بندگاں شود تا اندک تعلق کہ ماندہ است
 از برکت نفس مبارک سلطان المشايخ دفع شود سلطان المشايخ روے
 مبارک خود بجانب قاضی محی الدین کاشانی کرد و فرمود کہ امیر المؤمنین
 علی کرم السدرہ ہمہ ہر سال دوازده ہزار دنیا ری فقرائے مکہ بدادے چوں از
 امیر المؤمنین حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ طلبیدند امیر المؤمنین حسن فرمود امر و
 عنان مطلق بدست معاویہ است از و طلبند فقرائے مکہ معزورند اشتند
 گفتند و لطیفہ پد خود توبہ و یا بر معاویہ بنویس تا او بدید امیر المؤمنین حسن خواست کہ بر معاویہ
 چیزے بنویسد قلم بر کاغذ نہاد نوک قلم بشکست امیر المؤمنین حسن فرمود این تعریف الہی است ادیس با

بر معاویہ چیزے خواہم نوشت بدیں سبب مغموم گشت شب آل حضرت رسالت
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را در خواب دید حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود
اے فرزند چرامغمومی گفت یا رسول اللہ چرا مغموم نباشم دوازده ہزار دینار
امیر المؤمنین علی بفقر اے مکہ میدادند ایشان از مانے طلبند و مراقرت آل
نیست کہ بدہم حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در تامل شد در اثناے
آں جبرئیل صلوات اللہ بر رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمد و گفت یا محمد
ہر گرا حاجتے دینی و دنیاوی پیش آید و کن کار تمشی نشود این دعا را در خود
ساز د آں ہم بکفایت رسد دعا اینست اللهم اذن فی قلبی رجاك و اقطع
رجائی عن سواك حتی لا الرجوا احدًا غیرك رسول علیہ الصلوٰۃ والسلام
ستہ کرت این دعا امیر المؤمنین امام حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ را در خواب تعلیم فرمود
دریں میان صُورَةُ از آسمان فرود آمد و بردست امیر المؤمنین امام حسن رضی اللہ
تعالیٰ عنہ افتاد امیر المؤمنین امام حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ از ہیبت این خواب
بیدار شد صُورَةُ بردست مبارک خود دید تفحص فرمود دوازده ہزار دینار بود امیر المؤمنین
امام حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ فقر اے مکہ را طلبیدہ و طیفہ ایشان بدیشان داد
چوں سلطان المشایخ این حکایت تمام کرد و رے مبارک خود جانب من یعنی
خواجہ مویٰ الدین کرد و گفت تو و خود این بیت ساز تا اندک تعلقے کہ در خاطر
تست بکلی دفع شود بیت اینست بیت آمد گہ آنکہ عہد ہا تازہ کنم و شد آنچہ بد اے
صنم گزشت آنچہ گذشت و عرض میدارد کاتب حروف برا نخلہ کہ کمال عظمت
و کرامت سلطان المشایخ بنگرید ہر یکے را ازین دو بزرگ و راے مناسب
بمال و معاملہ ایشان فرمود زیرا چہ قاضی محی الدین کاشانی بوفور علم و کمال
تقویٰ آراستہ بود و خواجہ مویٰ الدین بکمال عشق و ذوق و محبت پیرا ستہ کاتب
حروف بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ است از ائمہ المؤمنین عالی کشہ
رضی اللہ عنہا روایت مے کنند و گفت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

مرا فرمود در آن فلان قبیلہ مجروحہ زخمی است براسے من بہ بین چوں دیدم آتش
در ہفت اندام من افتاد گریاں باز گشتم اعرابے مرا پیش آگفت خواہی کہ آں زن
بمیرد گفتم خواہیم گفت شب برخیزد و رکعت نماز بگذارد و رکعت اول فاتحہ و اذان کہ
وہ بار دوم رکعت دوم فاتحہ و العادیات وہ بار بخوان بعد سلام صد بار لا الہ الا اللہ
وحدہ لا شریک لہ لا المملک ولہ الحمد بحی ویمیت و بیدار الخیر و هو علی
کل شیء قدیر و صد بار درود و ہفتاد بار یا غیاث المستغیثین اغثنی بک و کہ
سوے آں قبایکین و بگویا من لیس کمثلہ شیء یا من لا یشہد شیء یا کافی
کل شیء اکفنی من کل شیء یا ذی الہ الجلال والا کرام و دم سوے
قبلہ فگن مادر مومناں بہچناں کرد آں شب آں زن بمرگ مفاجات بمرد پیغام
گفت یا عالیشہ اک اعلیٰ جبریل بود و از شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ
علیہ منقولست ہر کہ این دعا بخواند بر دست راست و آں دست بر کمر خود فرو
آرد بکرم اللہ تعالیٰ از رحمت ہوا سیر شفا حاصل شود بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ
لا الہ الا ہو الحی القیوم و عننت الوجوۃ للحی القیوم سلام علی نوح فی
العالمین سلام علی ابراہیم قلنا یا نار کوئی بردا و سلاما علی ابراہیم
سلام علی موسیٰ و ہارون سلام علی آل یسین ما عندکم ینفذ الم اللہ
لا الہ الا ہو الحی القیوم و ما عند اللہ باقی استمسک ہیا بحق نامہ بزرگ
خدا ای و بحق لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ از مقدم من بروہچین چند
کرت ہر روز بخواند نکتہ و ربیان فضیلت قرات قرآن سلطان المشائخ قدس
سید سرہ العزیز نے فرمود کتاب خدا سے غر و جل بر چہا چیز است عبارت و اشا
و لطایف و حقایق عبارت مرعوم راست و اشارت مر خواص را و لطایف
مر اولیا و حقایق مر انبیاء را و نے فرمود وقت قرآن خواندن معانی آں بردل
بگذراند و باید کہ دل خوانندہ متعلق بحق باشد و جلال و عظمت حق بردل بگذراند
ابریں حرف یکے از حاضران سوال کرد کہ این معنی ہم تعلق بحق است چنانکہ

مرتبہ اولی بیان فرمودید فرمود کہ خیر آن بذات حق بود و این بصفات است
و دیگر در حالت تلاوت باید کہ انگسار حیا سے دروغالب باشد و این دولت
چہ لایق منست و مرا چہ محل این سعادت باشد و اگر این نباشد باید کہ بدانکہ
محاذی تلاوت خداست ہر آئینہ جزا سے دہد درین محل امیر حسن علای سنجری
عوض داشت کرد ہر بار کہ بندہ قرآن مے خواند پیشتر واضح آں انچہ معلوم باشد بر دل
مے گذارند در اثنا سے تلاوت اگر دل بندہ بسودائے دیا باندیشہ مشغول شود
باز یا خود بگوید یا این چہ اندیشہ و چہ سود است دل خود را بوضع مشغول کنم ہماں
زباں بر سر آتیتے رسم کہ آں آیت مانع آں سودا و آں اندیشہ باشد کہ در دل
گذشتہ باشد سلطان المشایخ فرمود کہ این معنی نیکو است نیکو نگاہ داری و
مے فرمود قرآن را با ترتیل و ترویید باید خواند کیسے از حاضران پرسید ترویید چہ باشد فرمود
ترویید اک باشد و کہیتے خوانندہ از وقتے و وقتے صہل آید مگر باید کہ در وقتے پیغمبر صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم بخواست چیز سے از قرآن بخواند گفت بسم اللہ الرحمن الرحیم ہم در
تسمیہ دل مبارک اور وقتے پیدا نیست باز مکرر کرد بخط مبارک سلطان المشایخ
بنشتہ دیدہ ام قال رجل دخلت علی عائشہ رضی اللہ عنہا وھی تصلی
الصلوٰۃ والقراءۃ فمن اللہ علینا ووقینا عذاب السموم و تردد الایۃ ففقت
حتى ضللت فخرجت الی السوق واتمت عھمی ثم رجعت وھی کماھی
تردد و تنگی مے فرمود اگر روز سے شتے کند بسرعت خواندہ شود از برکتے خالی
نباشد فاما حدیث یاد خواندن از آنست کہ در سہ روز ختم کند و کسانیکہ این ہم
نہتوانند در سہفتہ ختم کنند و کسانیکہ این ہم نہتوانند در ماسے ختم کنند مے فرمود در
ناظرہ خواندن دولت مس مصحف ہم زیادت باشد و مے فرمود یک سیپارہ
بسکونت حرفا بعد حرف خواندن بہتر از پانزدہ سیپارہ بسرعت خواندن و در
چنین خواندن نور تلاوت بیشتر باشد و در رواں خواندن ہم از نور خالی نہبود
و در وقت خواندن دل را حاضر باید داشت و از خیالات و خواہر احترار باید

کرد و اگر کسی بر معانی کلام اسد مطلع باشد آن را بوقت خواندن بردل میگذرانند و باین
 بهم که خیالات و خواطر هم در می آید نیکو است فاما اگر بر معانی اطلاع ندارد و از خیالات
 و خواطر سلم باشد مخصوص و خشوع میخواند این نوع بهتر و موثر است بعد یکی
 از حاضران سوال کرد که شما هر روز چه مقدار بخوانید فرمود که یک سیپاره
 و من فرمود که امام احمد حنبل حضرت عزت را هزار بار در خواب دید پرسید
 یارب فاضل تر چیز که مقرر باین بحضرت تو بدان تقرب نمایند چیست فرما
 آمد که قرات کلام من باز پرسید با فهم یا بغیر فهم فرما شد هر گونه که بخوانند
 و من فرمود شیخ جنید را انوار السمرقند در واقع نمودند که ما ترا مرتبه که تو داری
 می نمایم حجاب از پیش برداشته و مرتبه او بدو نمودند در غایت رفعت حمد و
 ثنا گفت و شادمانه گشت همدین حال مرتبه دیگر عالی تر از آن و نظر آمد تحمیر شد
 الهی آنچه این بنده خود را داده آن محض کرم و محبت تست و شکر آن محبتا تو
 گذارد ولیکن درخواست بنده اینست که معلوم شود این کیست یافت این درجه را
 موجب چیست گفت این مرتبه کسی است که حافظ باشد اگر از قرآن محفوظ بود و این مرتبه نیز دادند و عزیز
 در مجلس از سلطان المشایخ فاتحه خواست کرد تا قرآن یادماند سلطان المشایخ
 فاتحه بخواند بعد فرمود که چه مقدار یاد گرفته گفت بقیاس شش فرمود که اندک
 اندک یاد گیر و پیشینه را مکرر میکن بعد فرمود که شیخ بدرالدین غزنوی را رحمت
 اسد علیه در خواب دیدم از دور خواب فاتحه در خواستم بر نیت یاد گرفتن قرآن
 او هم در خواب فاتحه بخواند چون روز شد بدیدن عزیز لے رفتم و این خواب یاد او
 گفتم و از او فاتحه خواستم آن عزیز فاتحه بخواند و این فائده گفت هر که هر شب
 بوقت خفتن این دو آیت بخواند و قرآن یادماند و آیت ها اینست وَاللَّهُ
 الذَّوَّالْوَاحِدُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَافْتِرَاقِ
 اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ
 مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ

وتصرف الرياح والسحاب المسخر بين السماء والارض لآيات لقوم يعقلون
 دیار سے رائیت یاد گرفتن قرآن شہر میں باب نجد ست سلطان المشایخ
 عرضداشت کرد فرمود باید کہ پیش قاری بخوانی و قرأت ابو عمر و یادگیری و
 اول سورہ یوسف یادگیری و بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام
 اتاہ جبرئیل وهو عند اضاد بنی غفار ان الله ياهي ان تقرا الا اتمتك
 علی سبب احب الوجود و مے فرمود شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر قدس السدر
 الغریب بخت یاد گرفتن قرآن اول سورہ یوسف فرمودے کہ یاد باید کرد تا بہرکت
 ال حق تعالی حفظ تمام قرآن روزی کند و مے فرمود پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ
 است ہر کرانیت یاد گرفتن قرآن باشد و ہاں نرسد و ہم در آن نیت از جہاں سفر
 کند چوں اورا بگورہند فرشتہ بیاید و ترنجے از بہشت آورده بدست او دہانگس آن
 ترنج ابتلع کند تمامہ قرآن اورا محفوظ گرد و فردا چوں حشر شود او حافظ مبعوث
 گرد و مے فرمود پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است اذا وضع حامل القرآن
 فی القبر اوحی الله الی الارض ان لا تاکل لحمہ و مے فرمود بعد از ختم سورہ
 اخلاص کہ ثلث قرآن است سہ بار بخوانند حکمت ال آنست کہ اگر در ختم کردن
 جائے نقصان شدہ باشد سہ بار سورہ اخلاص بخوانند بارے ختم تمام شدہ باشد
 و مے فرمود بعد از ختم سورہ الحجی بخوانند و چند آیت بقر حکمت آنست کہ از پیغمبر صلی
 اللہ علیہ وسلم رسیدند من خیر الناس فرمود الحال و المثل و حال کسے را گویند کہ در
 منزل فرود آید و متحمل کسے را گویند کہ از منزل رواں شود و آن اشارت ہاں دارد آنکہ قرآن
 میخواند بعد از ختم گوئی اوباز رواں میشود پس بہتر دماں کسے باشد کہ چون ختم کند باز آغاز کند بعدہ
 فرمود تا آنچہ در تمامہ قرآن موجود است ال دہ چیز است از ان دہ چیز شہادت
 در فاتحہ موجود است و آن دہ چیز کہ در تمام قرآن است کہ ام است ذکر ذات
 و افعال و صفات و ذکر معاد و تزکیہ و تخلیہ و ذکر اولیا و ذکر اعدا و حاجہ کفار
 و احکام شریعت اما ان دہ چیز کہ بہشت در فاتحہ موجود است الحج ذکر ذات

رب العالمین ذکر افعال الرحمن الرحیم ذکر صفات مالک بنی مالک بن ایاک
 نعبد و ایاک نستعین ذکر معاد اهل نازک زکیہ الصراط المستقیم ذکر تخلیہ
 صراط الذین انعمت علیہم ذکر اولیاء غیر المغضوب علیہم والضالین ذکر اعدا
 پس از وہ چیز کہ در جملہ قرآن است ہشت چیز در فاتحہ یافتہ ہمیں محتاجہ کفار
 و احکام شریعت نیست و مے فرمود کہ صاحب کشاف در الحمد نشہ است کہ
 قرأت حسن بصری الحمد البکسر دانست و اک کسر دال بسبب محاورت لام
 بئیدہ ارد کہ حرکت این لام معنی است اما الحمد برفع دال و لام این قرأت
 ابراہیم مخفی است الغرض صاحب کشاف گفتہ کہ قرأہ ابراہیم از قرأہ
 حسن احسن است زیرا کہ حسن بصری کسر دال بسبب لام میدارد یعنی کسر لام
 بئیدہ معنی است دال الحمد نیز مکسور باشد اما ابراہیم رفع لام بسبب محاورت دال
 الحمد مرفوع دارد کہ حرکت دال از جهت عاملی است و ہر حرکت کہ عامل آزا کہ
 بگرداند قوی تر از اس حرکت معنی باشد و من اینجا استنباط کردہ ام و آن آنست
 کہ دال الحمد یکسے ماند کہ اورا پیڑے باشد کہ مے فرماید چنین باشد و لام بئیدہ
 ماند کہ اورا پیڑے نباشد و پیچن اس کہ ہست و مے فرمود اگر کسے خواہد کہ
 قال مصحف بیند در صحیفہ رصفہ ستائے سطر ہفتم نظر کند کائے و حی مثلاً اگر
 صفحہ راستا بنام اللہ الرحمن الرحیم یا ہفت اسم باشد خیر باشد دریں صورت تمسک
 بآیت رحمت حاجت نباشد و مے فرمود چون مصحف برائے قال بکشایند
 باید کہ بدست راست بکشایند دست چپ باو یار نکنند امیر حسن علای سنوی
 از سلطان المشایخ پرسید کہ مصحف در شکر چگونہ توان برد کہ محافظت اس
 دشوار است فرمود کہ بیاید بر دانگاہ بلفظ مبارک راند و آنچه ہنوز اول عہد اسلام
 بود چون رسول صلے اللہ علیہ وسلم ہاشکے رفتے مصحف نمے بردندے
 ترسیدے کہ ناگاہ شکستے شود و مصحف بدست کفار افتد و آنچه اسلام قوی
 شد بعد از اس مے بردند باز عرض داشت کہ دے جائے مصحف در خیمہ دو شو اگر

دارد فرمود جانب سر جاسے باید کرد و جاسے پاک باید داشت لقتل است کہ
فرمود کہ سلطان محمود را بعد از وفات در خواب دیدند پرسیدند کہ خداے
با توجہ کرد گفت شبے من در خانہ میخواستم آسائشے کنم در آں خانہ طاقے بود در آں
مصحف داشتہ بودند من با خود گفتم این مصحف را ازینجا بیرون فرستم در خاطر
من گذشت کہ از راسے آسائش خود مصحف را چگونہ بیرون کنم الغرض آن شب
ہمہ شب نشستم بودم وقت نقل من شد مرا بداراں مصحف بخشیدند ایضا

صد مت صوت نے در حمت حرف
بستہ از مشک پردہ ہائے جلال
نبود دل ہیچ شاں آگاہ
پردہ از شاہ کے خبر دارد
مغز اندک چست اندر مغز
کہ زنا حرمے تو در پردہ است
ہیچناں است کز لباس تو جاں
جاں قرآں بجاں تو اں خواندن
شب و ہم خیال کیں بدر
پردہ ہائے حروف بکشايد
پاک باید کہ پاک را بیند
آید از پردہ حروف بروں
روے خوبے خود از نقاب سیاہ
بد آید لطیف روح سبک
نور قرآں بسوے این رسن است
تا بمیابی نجات خویش مگر
تا بر آں جان خود بدست آید

سجش از بس لطافت و طرف
بہر نامحرماں بہ پیش جمال
پردہ و پردہ را از شاہ +
داندا کس کہ وے بصردارد
کس چہ بیند مگر بصورت نغز
حرف را ز اں نقاب خود کردہ است
حرف قرآں ز معنی قرآں
حرف را بر زباں تو اں راندن
باش آکہ کہ صبح دیں بدر
سہ قرآں ترا چہ نمایند
خاک اجزائے خاک را بیند
پاک شو تا معانی مکنوں
تا نمایند بوجوہ ہر و چو ماہ
چوں عروسے کہ از لباس تنگ
در بن چاہ جانت را وطن است
خیز خود را رسن بچنگ آور
زاد مرداں رسن بدل دارند

تورسن را برآں ہی سازی + رسن از درد ساز و دلواز راہ بہر یک مشت کودل از و سواس کہ بغلم خود ش کنی تقصیر + زین ہوس شرم شرع و دینت باد باشد از روز عرض بریزد اں کہ بے لاف زرد و دعوی با سوے میداں خاص اسپ بیا گر چہ ماندہ بنزد ما نامش	تا کنی بہر ناں رسن بازی یوسف خویش را بر آزار چاہ باشد اغیار کردہ و اغماس کہ برائے خود ش کنی تفسیر تا اجل باخبر دق بہنت با کلہ جان تو کنت قسریاں پس ندانست قدر معنی ما روے ما ز نقاب خود بشناخت نیت ماندہ شروع احکامش
---	--

نکتہ در بیان ورودے کہ فوت شود سلطان المشایخ قدس السمرہ العزیز
فرمود ہر کہ چیزے بر خود و رد کردہ است اگر سبب حجتے فوت شود و گاہے خواندہ
نشود و دفتر معاملہ او بنویسند وے فرمود اگر ورودے از کسے فوت شود از سببہ حال
بیروں نہ باشد یا اور امیل شہوت باشد یا خشمے را ند بر غیر محل یا بالاسے بد و برسد
ملازمینہ حکایت فرمود کہ مولانا عزیز الدین زاهد رحمۃ اللہ علیہ یک روز از پ
خطا کرد بازوے وے فرود آمد از و پر سپیدند کہ چہ حال است گفت من ہر روز
سورہ یسن میخواندم امروز خواندہ ام وے فرمود وقتے دیگر کیے بخد متشیخ الاسلام
بہاؤ الدین زکریا آمد کہ من امشب چنین خواب دیدہ ام شیخ فرمود کہ بقالے تو
نزدیک رسیدہ است بتوبہ پیوند چوں او برخاست صوفی از خانقاہ ایشاں آمد او ہم
ہماں خواب دیدہ بود چوں خواب تقریر کرد شیخ متحیر شد سبب آنکہ اولشکری بود
شاہینچنگے کشتہ شوداں صوفی سلامت است پیچ اثر ملتے ندارد ایں لاچکویم دریں
بود کہ خبر آوردند کہ اں لشکری کشتہ شد و اں صوفی را نماز بامداد فوت شدہ بود بعدہ
سلطان المشایخ فرمود بنگرید فوت نماز فوت نماز صوفی برابر مرگ داشتند وے
فرمود بزرگے بود او را میر گرامی مے گفتند کہ در شیشہ لا آرزو آں شد کہ بزیار او آید و اں در شیشہ

اگر امتے بود کہ ہر خواب کہ دیدے بچنیں راست شدے اور اشتیاق امیر
گرامی غالب گشت رواں شد و رائے راہ بمنہ رسید و خواب شد دید
کہ امیر گرامی بیدار شد گفت دروغ بہوس او چندین راہ قطع کردم او
بمردانوں بارے بروم گور او از یارت کتم چوں رسید مقامے کہ بود از ہر کس
پرسیدن گرفت کہ گور امیر گرامی کجا ست ہمہ گفتند از زندہ است آں دلش
حیراں ماند کہ خواب من دروغ شد الغرض چوں بخدست امیر گرامی درآمد
سلام کرد امیر گرامی علیک داد و گفت اے خواجہ خواب تو بمعنی راست بود
زیرا کہ من پیوستہ مشغول حق مے باشم آں شب بغیر حق مشغول بودم آں
نہادر عالم درو اوند کہ امیر گرامی مژدہ دیکے از حاضران پرسید کہ این حدیث
چگونہ است صاحب الی زد ملعون و تارک الی زد ملعون فرمود این حدیث
در باب اہل کتاب است و آں چناں بود کہ بخدست رسول علیہ السلام رسانید
کہ فلاں جہود و ردیخو اند فرمود صاحب الورد ملعون باز بخدست رسانید کہ فلاں جہود و ردیخو
تارک الی غیر صلی علیہ وسلم فرمود تارک الورد ملعون انکاه فرمود کہ بعضے گویند این حدیث عام
است تا بایچ نہیں باشد کہ یکے مثلاً نہیں قوسے باشد کہ مذکور شد خلق بر کوا باشد و مصالح مسلمانان
بستہ سخن اود او با و او و نوافل مشغول باشد اینچنین کس را صاحب الورد
ملعون گویند دے فرمود کہ مذہب شیخ المشائخ شیخ کہیہ چناں بود کہ بعد از ادا
نماز دیگر انچہ گفتی ویراہ کردی بود بر راہ کردے و بعدہ مشغول شدے زیرا چہ
یکے بر سر راہ محتاج بود و او مشغول بود ماند چنیں حالتے اگر کسے بور دے
مشغول باشد چہ ذوق یابد و فرمود طریقہ مشائخ آں است کہ بعد از نماز دیگر
و نماز بامداد کسے را بخدست ایشاں نگذارند فاما بر من بچنیں نیست ہر وقت کسے
کہ بیاید یا بعدہ بر زبان مبارک را نہ میست در کوے خرابات و سراے
او یا شہ سے نبود بیا و شیش و بیاش + دریں میاں یارے عرضداشت
کرد کہ اگر یکے را اشتغال کلی پیش آمد و یا عذرے کہ ہاں و رد فوت شود و شب

اور بخواند چگونہ باشد فرمود نیکو باشد اگر ورور روز قوت شد در شب خواند و
 اگر ورور شب قوت شد در روز بخواند زیرا چہ روز خلیفہ شب است و شب
 خلیفہ روز نکتہ در بیان مشغولی ظاہر و باطن و مراقبہ و ذکر خفی سلطان
 المشایخ قدس الدیر و الغزیرے فرمود ہر نفسے کہ برے آید گوہے نفس
 است کہ تا قیامت آں را بدل نخواہد بود شب و روز و ماہ و سال مے گذر دتاں
 باید کرد کہ در ہر شبے و ہر روزے چہا توان کرد امام مردم ہمہ اوقات مستغرق در
 عبادت باشد و ملول نشود آں ملالت سبب بے رغبتے عبادت گردد و بر
 نیت آید اگر صاحب ورورے قدرے خفت و یا با کسے مجاورت کرد آں ہمہ در
 محل عبادت است اگر نیت چنین نہ باشد بہر فعل ضائع رفتہ باشد معنی قول
 خدا وَاِذَا الْمُؤَدَّةُ سُئِلَتْ بِاٰمِيْ ذَنْبٍ قُلْتُ نَزِيْكَ مُحَقَّقَانِ بِرَجْنِيْ كَسْ
 ثابت شود المؤدۃ الانفاس یعنی نفسے از انفاس کہ بغیر با حق و غفلت گذراندہ
 باشد از آں پرسیدہ شود فرداے قیامت بزرگے خوش گوید بلیت قدر
 شب و روز عاقبت بشناسی یک روز چہاں شود کہ تا شب نکشے و در روز
 در مجلس حاضر بود ایں بیت خواند بلیت میر و دایم جوہریاں کہ با ہر جوہرے
 سکنے یعنی کیماں سلطان المشایخ با تملع ایں بیت تحمیں و استحسان
 بسیار فرمود و مے فرمود کہ ہفت وقت براے مشغولی است سہ در روز
 و چہار و شب در روز از با مدتہ اشراق و از اشراق تا چاشت و بعد از
 نماز دیگر تا نماز شام و در شب بعد از نماز شام تا عشا و از عشا تا وقت تہجد و از
 تہجد تا وقت سحر و از سحر تا وقت صبح و مے فرمود سہ چیز در حدیث آمدہ است
 کہ دلیل بہشت مے کند یکے آنکہ بعد از فریضہ ہا مشغول باشد اور آنکہ
 فرداے قیامت در بہشت دہند بقیاس نازیانہ بہشت ہم چند دنیا است
 و انچہ در دنیا است دوم آنکہ بہشت کسے را دہند کہ بعد از نماز دیگر مشغول
 باشد سیوم کسے کہ در رباط باشد و رباط خانقاہ را گویند و شیخ جلال الدین

تنبیری رحمۃ اللہ علیہ گفتہ است کہ برائے عبادت مسجد و برائے مشغولیا
خانقاہ و درخانہ نشستن برائے دریافت دلہا و معنی خانقاہ بیت العبادت
است و مراد از خانقاہ عبادت است مردے بھرت رسالت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم آمد و گفت انا اہل القاہ از سلطان المشایخ سوال کردند کہ بوقت
مشغولی زانو ہا برداشتمہ و خود را بچگونہ و با چیزے گرفتہ باید نشست یا نہ فرمود این
طریقہ درویشاں نیست نشستن بہتر آنست کہ بر ہیئت قعدہ نماز دستہا بر زانو
نہادہ بنشیند فاما زانو برداشتمہ خود را بچیزے نگرفتہ باش و متکائے نبود و سر بر
زانو نہادہ باش شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر و مولانا بدر الدین اسحاق بسیار
بدین ہیئت نشستند و در نہیتی بر زبان مبارک سلطان المشایخ گذشتہ
است رباعی معشوق چو خورشید گزینی اے دل + او بر فلک و تو بر بینی
اے دل + سر بر زانو بے نثیتی اے دل + او را چو بر خوش نہ بینی
اے دل + وے فرمود بوقت مشغولی مریع نشستن ہم گفتہ اند اما در مریع
نشستن تحقیقے نیست ازاں سبب مریع نشستن خاطر نے آساید
و فرمود مریع نشستن کی نوع جایز است و کی نوع جائز نیست جایز خلاف
نشستن جو گیان است کہ ہر دو قدم زیر ہر دو زانو باشد و چنین نشستن
باطن مجتمع باشد تا جایز بود آنکہ بر ہیئت جو گیان یک قدم یا ہر دو قدم بالاے
ران ہا باشد وے آرند ہیچ پیغمبرے مریع نہ نشستہ است وے فرمود وقتے درویشے
تنہا نشستہ بود کسے برو آمد و گفت ترا تنہا مے بینم آں درویش گفت اکنون
تنہا شدم کہ تو آمدی بعدہ این بیت بر لفظ مبارک را ند قطعہ جاے خالی
بود حاجتہاے خود گفتش + اے نصیحت گوئی حاجت اینجا آمدی +
سر ہر زانو بود درویشے یکے اندر رسید + گفت تنہائی بگفت آسے شدم
تا آمدی + وے فرمود اول کہ مردم آغاز طاعتے مے کنند ہر آئینہ گراں مے نماید
و شوارے آید اما چوں کسے بصدق خوض مے کند حق تبارک و تعالیٰ

توفیق ارزانی میسازد و کار بروی سہل مے گرداند بعدہ فرمود چون کسے
 روے از اشتغال دنیا بگرداند و مشغولی حق پیش گیرد بطریقے کہ یکپنہ بفرار
 حال گوشہ گرفته و از غوغائے خلق بیرون آمدہ در خلوت اوقات را معمور
 دارد و مستغرق مراقبہ باشد و ہمت و ہمت او بر آں مقصور گرداند کہ مستور
 ماند و بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام بعض المشایخ اختار
 و الخلوۃ علی الدوام کہ ابی یعقوب یوسف الہمدانی و البعض اختار
 و الفضل بین الخلوین کہ ابی النجیب السہروردی الاول قولہ علیہ
 السلام احب الاعمال ادومھا وان قل و قولہ یا فلان لا تکن مثل
 فلان کان لبقوم اللیل ثم ترک قیام اللیل الثانی کان علیہ السلام
 یخلی فی جبل حمیۃ اسبوعا و اسبوعین و قولہ ان لنفسک حق الحق
 پس باید کہ اینچنین خلوت ہر روز یک ہر ساعت در ترقی باشد حال او از ماضی
 راجع باشد و این معاملہ انبیاء علیہم السلام میسر بود وقت ایشان از گذشتہ و ترقی
 بود چون ایشان را این معنی میسر بودہ باشد دیگران را ہم ممکن بود
 دریں حرف بدو وجہ دخل متوجہ است یکے آنکہ انبیاء علیہم
 السلام ازاں مے افتند معلوم است کہ حالت ذلت مساوی حالت
 عدم ذلت نیست وجہ دویم آنکہ سید عالم علیہ الصلوٰۃ والسلام
 در شب معراج مقام قرب یافت شبہائے دیگر آنچنان غیبت
 و کرامت کے تواند بود جواب دخل اول آنست کہ حالت
 ذلت مشتمل است بر بیافضائیل کہ در حالت عدم ذلت
 ازینہا بیچ نتوان یافت مشل مذم و انکار و افتقار کہ ہر
 یکے منہج نعتہا است چنانکہ سلطان المشایخ مے فرمود
 عاصی در حالت عصیان بہ صفت مطیع است
 اول آنکہ او میداند کہ این کار من مے کنم نیکو نیست

دوم آنکہ حق تعالیٰ ناظر اینکار است سیوم آنکہ اور اندامتے وانگسا رے و
 اتنبہ ہے روے میدہ جواب دخل دوم آنکہ در شبہاے دیگر از شب
 معراج سید عالم را علیہ الصلوٰۃ والسلام قرب کم نبود بلکہ زیادہ ہو وانچہ در شب
 معراج یافتہ است بامزید قرب دیگر ضم شدہ روزگاریموں میگذشت و
 لیکن شب معراج بسبب شہرت مردماں لا روشن بود و شبہاے دیگر
 از خلق مستور ماند مولانا فخر الدین زراذی از سلطان المشائخ سوال کرد
 مشغول شدن بکلام اللہ فاضلتہ یا بذکر فرمودند ذکر را وصول زود تر بود اما
 خوف زوال ہم بود فاما تالی را وصول دیر تر بود ولیکن چنداں خوف زوال
 نبود وے فرمود در حدیث آمدہ است از بنی اسرائیل ہر گاہ کہ کسے بخداے
 بازگشتے و فرمانہاے خدا بجا آوردے تا شست سال او پیغمبر شدے بعد
 شست سال وحی آمدے و یا الہام بودے و اگر کسے دو از دہ سال مشغول
 بودے و بیچ ازیں نسبت نگشتے پچہنیں آوردہ اند کہ او ولی شدے و ہر گاہ
 ولی شدے بفرمان خداے تعالیٰ ابر سفیدی بر سر او سایہ کر دے ہاں
 مقدار کہ قامت او بودے وے فرمود فارغ مشغول آنست کہ ظاہر بحق
 مشغول است و باطنش بخوار مختلفہ پرانندہ و مشغول فارغ آنکہ بظاہر تحمل
 اقبال خلق ے کند و باطنش بحق مشغول و از دون حق فارغ و سالک را کم
 از عنکبوت نباید بود بعدہ فرمود خلق بر چہا نوع اند بعضے انچنانند کہ ظاہر
 ایشان آراستہ باشد و باطن ایشان خراب و بعضے را باطن آراستہ و ظاہر
 خراب و بعضے را ظاہر و باطن آراستہ و بعضے را ظاہر و باطن خراب طایفہ کہ
 ظاہر ایشان آراستہ باشد و باطن خراب آں متعبدانند کہ طاعت بسیار کنند
 و دل ایشان مشغول دنیا باشد و طائفہ کہ باطن ایشان آراستہ باشد و
 ظاہر خراب آں مجاہدین اند کہ درون ایشان با حق مشغول باشد و در ظاہر
 سر و سامانے نہ باشد طائفہ کہ ظاہر و باطن ایشان خراب باشد آں عوام اند

وطائفہ کہ ظاہر و باطن ایساں آراستہ باشد اُن مشایخ اند و در گلستاں شیخ
 سعدی گوید یکے از مشایخ شام را پرسیدند کہ حقیقت چیست گفت ازین
 پیش طائفہ در جہاں بودند بصورت پرآگندہ و بمعنی جمع کنوں خلق اند بطاہر
 جمع و باطن پرآگندہ چنانکہ در معنی گوید نظم چو ہر ساعت از تو بجائے رود دل
 بہ تنہائی اند صفائی نہ بینی بہ گرت مال و جاہ است و زرع و تجارت بہ چو دل
 با خداست خلوت نشینی بہ وے فرمود عمر و نام درویشے بود گفتے ہر کس کہ بر
 مے آید و باطن مشغول بحق مے گردد بعد از چہل روز از وصالاں مے شود ہمچنان
 بود از یاراں پرسیدند کہ شمارا چہ مے فرماید گفتند ما را مشغولی باطن و این خلایاں
 مشغولہا است کہ مشایخ مے فرمایند باید کہ مشایخ نخست مشغولی ظاہر فرمایند تا
 از ظاہر و باطن سرایت کنند کاتب حروف ازین معنی استنباط کردہ و آں آنست
 کہ مشغولی ظاہر بمنزلہ عشق مجازیست و مشغولی باطن بمنزلہ عشق حقیقیست
 و این مقدمہ ثابت است کہ المجاز قنطرۃ الحقیقہ پس چنانکہ از عشق مجاز
 بعشق حقیقت مے توان رسید ہمچنان از مشغولی ظاہر مشغولی باطن مے توان
 وے فرمود ہم از اول مشغولی باطن نازکی دارد فاما از ازل درویش نقل کرد
 اند کہ ہمچنین میرساند وے فرمود اصل کار مراقبہ دل است کہ آں بر جمیع عباد
 جوارح راجع است و موثر قاضی محی الدین کاشانی سوال کرد کہ مصلے یا
 ذکر چوں بحضور باشد و باطن مذکور مولی مشغول دریں حال اورا مراقب
 توان گفت و مراقبہ متحقق شود فرمود مراقبہ از رے لغت ہمین است
 ولیکن باصطلاح مشایخ طریقت مراقبہ رویت قلب است جمال حق ذوالجلال
 والا کرام را و عمل قلب مخفی باشد چنانکہ ہموں دانند کہ چہ میکنم و چہ میدانم و چہ مے
 بینم مردماں چنین دانند کہ او بیکار است ولیکن او در کار است بعدہ فرمود
 از مراقبہ ذکر خفی بالاتر است ہفتاد و درجہ بزرگاں گفتہ اند کہ مراقبہ رویت
 قلب است و حق تعالی را و ذکر خفی علم بدات حق کہ طالع است بر ظاہر و باطن

بندہ و دین خال بندہ را شعور است بدین رویت و بدین علم چوں این
 رویت و این علم بر دل بندہ مستولی شود از شعور بے شعور ماند
 این را ذکر خفی خوانند و قاضی محی الدین کاشانی رحمۃ اللہ علیہ از
 سلطان المشائخ سوال کرد کہ مراقبہ مرید حضرت مرغت را و حضرت
 پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مشیخ را ہر یک را علاحدہ سے باید
 یا جمع نیز سے شاید فرمود کہ جمع نیز ممکن است و علاحدہ ہم مفید چوں
 خواہد کہ جمع کن چہیں باید کرد کہ بدانند بین یاری اللہ حاضر است و پیغمبر صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم بر ہمین است و شیخ بر بسیار و ہر حرکت و سکنت کہ ازو سے
 در وجود سے آید و ہر خطرہ کہ در خاطر سے گردد حق عزوجل سے بند و
 میداند و سے فرمود و تے خواجہ شبلی رحمۃ اللہ علیہ در مقام مراقبہ نشستہ
 بود و سوائے از اندام او نے جنید ازو سے پرسیدند کہ چہیں مراقبہ را از کجا
 آموختی گفت و تے گریہ در سوراخ موش چہاں نشستہ بود کہ یک سو
 از اندام او نے جنید و از کسانیکہ نزدیک او بودند خبر داشت در دل سن
 افتاد و حیوانے بی عقل از براے طعمہ جوارح خود را چہیں حاضر میدارد و آدمی
 با عقل معرفت اینچہیں باشد اولی تر و الا کم از گریہ باشد و سے فرمود در وقت مادہ
 متقی اندیکہ مولانا تقی الدین محبوب مردے و دشمنند و صالح است و موع
 بخیرات و آیندگان را خدمت میکند و خلق ازو شاکر اند و دوم در حضرت کہ اورا
 شیخ تقی الدین میگویند او مردے صاحب حال است و دائم مستغرق بمراقبہ
 او را خبر چیز سے نباشد و نداند کہ این روز کد ام روز است و این ماہ کد ام
 ماہ است مشغولی عظیم دارد و تے مردے برایشاں کا غدے آورد و گفت
 شیخ نام خود دریں کا غدا بنویس قلم برداشت و تحییر کا ند خادم دانست کہ شیخ
 نام خود را فراموش کردہ گفت نام شیخ محمد است بعدہ نام خود بر آں کا غدا نوشت
 باز روئے در مسجد جمہ میرفت بر در مسجد رسید یا ستاد و تحییر کا ند خادم دریافت

کہ شیخ پاپے راست خود را فراموش کرده است خادم دست خود بر پاپے راست شیخ
 نہادہ گفت پاپے راست شیخ انیست بعدہ شیخ پاپے راست در مسجد نہاد و عرض میدا
 کاتب حروف برانجملہ کہ بندہ از خواجہ عزیز الدین نمیرہ شیخ الاسلام فرید الحق والحق
 قدس لہ سرہ العزیز کہ مناقب فضائل او در کتبہ بیان مناقب ہنگام شیخ شیبونج
 العالم تحریر یافتہ است سماع داراں شیخ زادہ عالم میفرمود من وقتے بخدمت سلطان
 المشایخ درآمد دیدم کہ سلطان المشایخ بر کبھٹ نشستہ است مستقبل قبلہ رکع مبارک
 خود بالا کرد و چشم مبارک جانب آسمان داشتہ و مستغرق رویت جمال حق تعالی گشتہ
 من ترسیدم کہ در محلی نازک آدم نہ مرا راہ بازگشتن نہ جاے ایستادن یکساعت
 نیکوایتادہ بودم و ہیچ کس از خادمان حاضر نہ بعدہ سلطان المشایخ بلرزید چنانکہ
 کنجشک بلرزو و بعالم خود باز آمد و بر چشم ہاے مبارک خود دست مالید و پرسید
 کہ تو کیستی گفتم بندہ عزیز است بعدہ شفقت فرمود و پرسید ان گرفت و چہ تھا
 بسیار می کرد و مولانا علی شاہ جانا در خلاصۃ اللطایف آورده است
 رایت شیخی و محمدی سلطان المشایخ نظام الحق والدین قدس لہ
 سرہ العزیز فی المراقبۃ فاذا اسادت ان ادخل فی بعض الاوقات
 فی مجلسہ مرثیۃ رایت جالساً کنا حسن الاجتماع لا یتحرک
 من طاهرہ شیئی و هو فاتح عینہ قد اخبرنا فلا یعرفنی فقال
 لی من انت فاذا رايتہ فی ہذہ الحالۃ اردت ان ارجع القہقری فسمح عینہ
 فعرفنی فقال جلس فجلست فتکلم معی و هو ید و عننبہ کانہ سکران ثم
 قال لی ہم تشغل فی بیتک قلت بما امر فی محرمی قال اشتغل باللہ ثم
 قال یبغی للفقیر ان یتصور قلبہ خاشعاً انا جالس بین یدی اللہ و برسولہ
 و یدلہ ثم قال لی قم واجلس مع الاصحاب نا مشغول از سلطان
 المشایخ سوال کردند از اعمال کدام فاضل تر فرمود مراعات سبوح
 اندر ظاہر و مراقبہ اندر باطن و بخط مبارک سلطان المشایخ نبشتہ دیدم

یا ایہا الناس اجتنبوا اعمالکم فان احتسب عملکم کتبت لکم اجر عملکم حسب الاحتساب
من الحسب کالاعتدال من العدل قبل احتساب العمل ان تؤمی بہ حسبہ
للہ والحسبۃ من الاحتساب کالعدۃ من الاعتدال دوسے فرمود وقتے از اب
کتب کہ خواندہ بودم از ان مطالع کفم وحشتے در من ظاہر میشود و با خود گویم کہ
باز کجا افتادم بعدہ فرمود چوں شیخ ابوسعید ابوالخیر بکمال رسید کتبے کہ
خواندہ بود آن را در گوشہ نہاد م تا روزے آن کتب مطالعہ میکرد تا تھے
آواز داد و گفت اے ابوسعید عہد نامہ باز دہ کہ بغیر ما مشغول شدی
چوں سلطان المشایخ بریں حرف رسید بگریست و این دو مصرع فرمود
تو سایہ دشمنی کجا در گنجی ۛ جائے کہ خیال دوست دشمن باشد ۛ یعنی جائے
کہ کتب فقہ و احکام شرع حجاب شود چیز ہائے دیگر خود چہ باشد دوسے فرمود شیخ
ابوسعید ابوالخیر از برائے صفای درونہ گفتہ است کہ بیچ چیز ملازمت میباید
کرد تا صفائی درون حاصل شود اول ملازمت مسواک دوم کلام اللہ خواندن
اگر نتواند سورہ اخلاص بخواند سیوم ملازمت بصوم و اگر نتواند ایام میض
چہارم مستقبل قبلہ نشستن پنجم با وضو بودن و شیش نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ
علیہ نے فرمود وقتے بخدمت حضرت سلطان المشایخ حاضر بودم بیخبر بودم
نماز بسیار گذاردن و او را بسیار خواندن و روزہ بسیار داشتن و تلاوت
قرآن کردن ہر کہ ہستے تو اند پیروزے کہ ہست او ہم تو اند کرد کہ روزہ
دارد و شب قیام کند و چند سیارہ بخواند اما کار مرداں خدا چیزے دیگر است
و اں سہ چیز است اول غم ناں خوردن و پوشیدن در خاطر او نگزد و دوم
کہ غم ناں خوردن و پوشیدن در اول او بگذرد و ہیچ غرض از و حاصل نشود
دوم آنکہ در خلا و ملا مشغول خدا باشد و این سمرمہ مجاہدہ ہست سیوم آنکہ
بدیں نیت سخن نگوید کہ دہائے خلق برو مائل شود و اگر وعظ و نصیحت کند فاما
غرض آمیز نہ باشد و ریاء مدخل نہ باشد و محض اخلاص باشد چوں درویش

ایں معاملہ پیش گیر حق سبحانہ تعالیٰ جملہ بزرگان درگاہ خود را کہ در آنوقت باشند
 خادم او گرداند و مے فرمود باید کہ در ذکر اول سہ بار لا الہ الا اللہ بگوید چہاں
 بار محمد رسول اللہ پنجم بار باز لا الہ الا اللہ بگوید ششم بار محمد رسول اللہ بگوید
 ہفتم بار لا الہ الا اللہ بگوید ششم بار محمد رسول اللہ بگوید ہشتم بار لا الہ الا اللہ
 بگوید دہم بار محمد رسول اللہ بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام المختار
 عند الشیوخ ذکر ان لا الہ الا اللہ واللہ واختار مشایخنا لا الہ الا اللہ و الشیخ
 ابو سعید ابن ابوالخیر اللہ و بخط مبارک سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ
 ام من اراد ان یکون القصور مسکنہ و الجنان ماواہ فقلیل دایما بلا
 عجب اشہد ان لا الہ الا اللہ ہو شیخ نصیر الدین محمود رحمۃ اللہ علیہ
 مے فرمود کہ در وقت ذکر ہر دو دست خود را بر ہر دو زانو نہد و بگوید لا الہ الا
 اللہ در حالت گفتن سر را بجنباند در حالت لا الہ از جانب چپا بر دہمچنین
 تصور کند کہ ہر چہ جز حق است بیروں کردم بعدہ سر را بجانب راستا بگرداند
 بگوید الا اللہ و در حالت الا اللہ گفتن ہچنین تصور کند کہ حق را در دل اثبات
 کردم و یا ہچنین تصور کند کہ مگر حق جل و علی ہم بریں طریق تا آئیناں گوید کہ
 آواز ذکر بگوش خود از دل بشنود و بعضے درویشاں ہستند کہ زبان ایشان
 ساکت باشد و دل ایشان بندہ کر حق مشغول چنانکہ بگوش خود شنود و دینیر از
 شیخ نصیر الدین محمود روایت مے کنند ذکر بر سہ نوع است اول آنکہ
 مستقبل قبلہ نشیند و ہر دو دست خود را بالائے ہر دو زانو نہد و ہچنین
 تصور کند کہ حق تعالیٰ ناظر و حاضر است و با من است و دوم نوع آنست
 ہچنین تصور کند کہ حق در دل من است جز حق دیگرے نیست و ایں طریق
 گوئی بحدیب حلول مینزد و حلول آنست کہ ہچنین تصور کند کہ حق ہمہ جا
 و در دل من ہم ہست معنی حلول نداشتہ سیوم طریق ذکر آنست کہ نظر بر آسمان
 دارد و ہر دو چشم خود را باز کند و وقت مشغولی ہچنین تصور کند کہ روح من از

قالب بیرون آمد از اول آسمان و دوم و سیوم و ہفتم گذشت و مشاہدہ حق
تعالی مشغول شد اگر کسے بریں طریق استقامت یا بدرشتہ پیدا آید و آں را
معاینہ کند یک جانب رشتہ بالا و دوم سر رشتہ در دل او باشد و اعلی مرتبہ
ذکر ایں آخرین است و مشغولی باطن کہ مشایخ میگویند ہمین است فی سلوک
طریق الآخر بحکیم الثنائی مشنوی

<p>ایں ہمہ علم جسم مختصر است روئے سوئے جہاں حی کردن جہاں و حرمت ز دل رہا کردن تقیہ کردن نفوس از بد + رفتن از منزل سخن گوشاں رفتن از فعل حق سوئے صفتش آنکہ از معرفت بعالم راز + در دیون تو نفس دل گردد خان و ماش بہرہ بر اندازد در تن تو چو نفس تو بگداخت پس از حق نیاز بستاند سہرہ بیہودہ گفت و نادانی پس زمانے کہ راز مطلق گفت راست گفت آنکہ گفت از حال ز تو تا دوست نیست رہ بسیار تا بہ بینی بدیدہ لاہوت + بانیان آں گہ کہ گشتی یار + کے بود ما ز ما جدا ماندہ</p>	<p>علم رفتن بسوئے حق و گراست عقبی و جہاں زیر پے کردن پشت در خد متش دو تا کردن تقویت کردن رواں بخرد بر شستن بصد رخاموشاں وصفت ایں مقام معرفتش پس رسیدن بآستاں دراز زاہمہ کردہ ہا خجل گردد + در رہ استعجالش بگدازد + دل بتدریج کار خویش بساخت چوں نیازش نمساند حق ماند بایزیدار بگفت سجائی + راست منصور کو انا الحق گفت گفت وع نفسک بسر و ثقال رہ تو ی پس بزیر پایے دراز خطہ ذی الملک و خطہ ملکوت دل بر آرد ز نفس تیرہ و مار تو و من رفتہ و خدا ماندہ</p>
--	---

شیخ سعدی خوش گوید بشتاب گرتو عاقلی در باب گر صاحب دلی باشد
 کہ نتوان یافتن دیگر چنین ایام را باب ہشتم در بیان محبت و شوق عشق
 و رویت باری تعالی و تقدس عرض میدار کاتب حروف محمد مبارک العلوی
 المدعو بامیر خور و بر آنجملہ کہ سالکے مے باید کہ محبت و مشتاق و عاشق جمال
 ولایت پیر پائماندک عملے و کثرت نیاز زودتر بمقصد اصلی کہ طالبان این راہ سیہ
 اندر برسد و اگر دریں باب اورا حلقے نباشد و در جبلت او در معنی نقصانے
 افتادہ بود سالہا در کار خدا تعالی بکوشد و بصیام و قیام و تعبد و تہجد نفس
 خود را بسوزد و بخون جگر دریں راہ سعی کند و اخلاص با آں یار باشد و دیر ویر باید
 کہ روشنائی ازاں عالم برو بکشاید شیخ سعدی خوش گوید عمرے باید دراز
 و صبرے در پیش کنم تا تابا تو رسم و حکایت خویش کنم و این دولت غم و سعادت
 اندوہ و عشق بہر کسے نمیدہند این ضعیف گوید غم و درد آمد نصیب لے
 کہ در عشق او بشکاف چوں گلے بہ غمت خاصہ آدمی راست و بس نہ دادند لعل شبنم
 را بکس بہ و این خلعت عشق برقی بچکس از مخلوقات راست نیاید مگر بر قد ہمت و کرم
 صلوات اللہ و سلامہ علیہ تاج ریزہ گوید خلعتے یارب چہ گویم چوں عطر
 آراستہ بہ راست بر بالائے شاہ راستیں آوردہ اند و این جوہر عشق بر آے
 گوہر انسانی پیدا کردہ اند تا اورا بلباس محبت آراستہ و بجوہر عشق مزین گردانیدہ
 در عصہ عصات جلوہ گری دہند این ضعیف گوید بچکس را دریں جہاں
 نرسیدہ جوہر عشق او مگر مارا بہ باز این ضعیف گوید خرمین ہر کندہ دعوی عشق
 تو خطاست نہ زانکہ عشق تو نصیب ل دیوانہ ماست و مناسبین معنی حکمت
 حاجی محمد است کہ قاضی محی الدین کاشانی راے گفت بخد مت سلطان المشائخ
 عرض داری از آنمت کہ من از حج آمدہ ام قرارے و آراے نے یایم از آنحضرت استہادے
 و عاکبکی چنانکہ این کیفیت باب را در نکتہ ادعیہ ثورہ تحریر یافتہ است و قاضی محی الدین بخد
 سلطان المشائخ در باب گفتہ اینچنین کہ از دو کاریکہ باید کرد یا بکس بہت مشغول یا باشد

کہ وجہ معاش بدست آورد یا عبادت و عزت روزگار باید گذرانید سلطان
 المشایخ فرمود بعبادت مشغول شدن انگاہ نیکوئے آید کہ چاشنی از عشق در
 باشد این ضعیف گوید **د** وے کہ در غم عشقت نسوخت باز نیافت **د** بماند بے
 دل و حیراں کہ روئے یار نیافت **د** و الا میاں ہر دو قسم عمل جوارح مشترک است
 و وجہ معاش و نماز و تلاوت و ذکر جز عمل جوارح دیگر چیست بعدہ این نظم بر
 زبان مبارک راند **د** طاعت ابلیس را گر چاشنی بودے ز عشق **د** و خطا
 اسجد و ابے شک مسلمان آمدے **د** الغرض درین حال قاضی محی الدین
 کاشانی گفت کہ او دعوی عشق مے کند بلکہ خود را عاشق صادق بخواند و
 مے گوید صدق محبت آں باشد کہ محب جز محبوب را تعظیم نکند بلکہ موجودند
 فکین سجود گردانند این ضعیف گوید **د** دعوی عشق مینرنی لاف دروغ
 میکنی **د** عشق ہمہ تواضع است کار تو نیست جز منی **د** بعدہ فرمود ملائکہ را از محبت
 حطے نیست شراب محبت نصیب جوہر انسانی است اسم درود در میان ملائکہ
 نذند و او را حطے نیست از جنس ایشاں است دعوی محبت او را نشاید اگر سوال
 کنند کہ او از جنس ملک نیست بدیں دلیل قولہ تعالی وکان من الجن فسق
 عن امرہ بہ جواب گویم میان علما اختلاف است بعضے گفتہ اند کہ او از جنس ملائکہ
 است بدیں دلیل قبیحا للملائکہ کلہم اجمعون الا ابلیس و ہل اینست
 کہ استثنای از غیر جنس نباشد و قول منصور ہمیں است وکان من الجن
 تاویل اینست کہ ملائکہ را ہم جن گویند مشتق من الاجلثان و هو الاستثناء
 لا نفہم مستردن عن اعدین الا انفس و لا نذیل الجن اسم لصف من الملائکہ
 نکتہ در بیان محبت و غوامض آں حضرت سلطان المشایخ رقعہ برائے مولانا
 فخر الدین مروزی کہ مناقب او در باب بیان فضائل یاران اعلی تحریر یافته
 است نمشتہ بہ **د** شمعہ آرا **د** انست کہ اتفاق اصحاب طریقت و ارباب حقیقت
د انست کہ اسرار معلوم است **د** اعظم فیض و از غفلت بشیر مجتہد رب العالمین

است و اکس برد و نوع است محبت ذات و محبت صفات محبت ذات از
 مواہب است و محبت صفات از مکاسب ہرچہ از مواہب است کسب
 و عمل بندہ را بدل تعلقی نیست و ہرچہ از مکاسب است ہست و طریق
 اکتساب محبت دوام ذکر است مع تخلیہ القلب عما سواہ و اس را فراغ
 شرط است و فراغ را چہا چیز است مانع و ہرچہ مانع شرط است مانع مشرط
 است خلق و دنیا و نفس و شیطان طریق دفع خلق غلت و انزواست
 و طریق دفع دنیا قناعت است و طریق دفع نفس شیطان التجا کردن بحق
 ساقہ فضاۃ و مے فرمود در حدیث آمدہ است پیغمبر ہر روز کہ آفتاب بر مے
 آمد مے گفت الہی اگر محمد را یا خداے محمد نو قربے و نو طلے حاصل نشود در
 بر آمدن آفتاب آں روز برکتے مباد پس بر محبوبان و عاشقان در گاہ بے
 نیازی واجب است کہ ہر روز نو دروے و نو سوزے حاصل کنند تا ہر روز
 مزید حاصل شود و ازین مزید را طاعت بدنی نیست بل نو عشقے و نو دروے
 و نو ذوقے مراد است و ترقی درجات مشاہدات در دنیا و آخرت نہایت نڈا
 و بچنیں قابلیت نہایت نڈا در بزرگے خوش گوید ہمیت از دولت حسنت
 بمن ارزانی باد و داغے نو سوزے نو در دتا زہ و اس ضعیف گوید نظم
 در دو سوزی نو و عشق ہر روز بہ بر جان و دل شکست گان افروں باؤ
 از دست خیال تو کہ در جان من است بہ تار و قیامت دل من پرخوں
 باد و مے فرمود ہر عضوے را برائے عملے آفریادہ اندچوں آں عضو از آں
 عمل عاقل گردد و بیمار باشد چنانکہ دل خاص برائے محبت او آفریدہ اند
 و مے کہ در غم عشقت نسوخت خام بہا نہ چومغ خانگی اندر میان دام بند
 فردا بچنیں دل را ہیچ سودے نخواہد بود تا دل سلامت نیارد یومہ لا ینفع
 مال ولا بنون الا من اتے اللہ بقلب سلیم اس ضعیف گوید ہمیت
 سلامتی دل عشاق از محبت تست و و گرنہ اس دل پرخوں چہ جائے

منزل تست و کتاب حروف یازده کلمہ دو حدیث در باب محبت بخدمت مبارک حضرت
 سلطان المشایخ نبشته دیدہ است دریں کتاب ثبت کردہ و در تحت ہر کلمہ
 ترجمہ کن نبشتہ و آل اینست المحبة ایثار ما تحب لمن تحب یعنی محبت
 کہ ایثار کنی آنچه دوست میداری برائے کسی کہ او را دوست میداری و این کلمہ
 موافق فرمان باری تعالی است لمن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون و خواجہ حکیم
 ثنائی خوش گوید بیات گزینوا ہی کہ دوست ماند دوست و آں طلب زو
 کہ طبع و طایع دوست و آستین گزینج خواہی پُر و از صدف مشک جوے و آمو
 وُر و یعنی ظاہر و باطن خود را در رضاے دوست دار بلکه کلیت خود بدو
 سپار تا مابینت بر خیزد و معیت حاصل شود و چون معیت حاصل شد ثم انظر
 و قیل المحبت المحبة التي تظهرها لصادق من الكاذب یعنی محبت محبت
 برائے پیدا کردن مرداں را از نامرداں یعنی اگر اس مرد مصیاق است ہر آئینہ
 بر بالائے دوست و وفا خویش صبر کند و عمر دریں بسر برد و ذرہ از متابعت دوست
 تنجا و زن کند و بصدق محبت اس در بگوید و بر خیر مستقیم ماند ہر آئینہ از اں طرف
 ہم صدق محبت پیدا آید و دم بم عشق بازیہاے نو نواز عالم غیب شود کہ آنرا
 نہایت نباشد اس ضعیف گوید بیت ہر زماں از در عشقت ذوق ہا گیرم از
 آنکہ و کیں سعادت ہر دے از غیب نو نو حاصل است و و ہر کہ خواہد کہ بدولت
 محبت برسد تا جان و تن عزیز را بر رضاے دوست در بلانہد ہرگز بد اں سعادت
 نرسد بیت چوں شامہ ہزارہ تاتن نہی و ہرگز بسر زلف نگارے نرسی و چنانکہ
 سلطان المشایخ مے فرمود سہ کس بودند کہ ایشان را اتفاق زیارت خان
 کعبہ شد یکے پسر قاضی بلخ دوم پسر شیخ الاسلام بلخ سوم دیشی دیگر و یکصحبت بزرگ
 خانہ کعبہ رواں شدند در شانے راہ بانڈیشہ چوں اول نظیر کعبہ افتد و آنوقت استجاب
 دعا ہر کسے چہ خواہد پسر قاضی بلخ قضا و پسر شیخ الاسلام شیخ الاسلامی در خاطر در گرفتند و
 درویش اندیشید کہ من محبت حق از حق خواہم چوں بکعبہ رسیدند و نظریات

بر کعبه فتاد هر سه کس حاجتی که با خود راست گرفته بودند بخواستند بتقدیر الله بپردازان
 سال هر دو سپران بشغل بپردازان خود رسیدند و در ویش مناجات کرد خداوند اما
 هر سه یکجا بزیارت خانه کعبه رفتیم و یکجا حاجت خواستیم ایشان هر دو بمقصود رسیدند
 حال خود نمیدانم درین اثنا در ویش از زحمت آگاهی پیدا شد بعد از آن در ویش در خاطر
 گذرانید که خداوند اسن محبت تو خواستم و تو مرا زحمت دادی بعد از آن از ماتفتی شنید
 که اسن زحمت آغاز محبت ماست شیخ سعادی گوید بیت درین ره جاں بده
 یا ترک ما گیر + بریں در سر نه یا غیر ما جوے + باز آیم بر سر حرف محبت و اگر اسن
 مدعی در دعوی محبت کاذب است همه مخالف دوست کند و از بلاے جفا
 او بگریزد و عمر بنفاق بگذراند و تصور کند که من محبم مقبول خواهم بود یک علامت
 شقاوت همین نبشته اند که مرد معصیت کند و امید دارد که مقبول خواهم بود و المحبته
 عدم النهم والغلت من القوم یعنی محبت عدم نوم است و غلت و انزوا
 از قوم یعنی محبت صادق را شب و روز یکسانست یعنی مدام در محبت محبوب
 بے قرار است خواهی سمری سقطی پیر شیخ جنید قدس سرهما الغنیز
 در نیمه خوش گوید شعر ما فی النهار و لانی اللیل لی فرح + فما ابالی اطال
 اللیل ام قصر + بلکه راز و نیاز و ذوق و گریه و دریافت درجات محبان
 و ترقی مشاهدات مشتاقان بیشتر تعلق بشب دارد که امید واپسین
 نعمتها باشد و ارا خواب و قرار چه کند امیر خسرو گوید بیت خواب چشم
 من بشد چشم تو بست خواب من + تاب نماند در تنم زلفت تو برد تاب من +
 چون کار محبت صادق درین مقام رسد باطن او مدام بمقرار و طاهر او
 آراسته بحسن اخلاق و بشاشت باشد و همین مقام حقیقت عزلت
 است زیرا چه عزلت چیست اعراض از خلق و شغل بحق و حقیقت عزلت
 چیست بوجود خلق مشغول بودن بحق اسن کار انبیا و اولیا است
 اسن ضعیف گوید بیت بر در دل شسته اینک پرده داری میکنم +

ما بجز سلطان حشمت کس نیاید اندرو و قیل المحبة طائر یلیقظ الاحبة القلوب
یعنی محبت مرغ نیست کہ فرو نہ برد مگر بردانہ دلاہا یعنی چوں محبت در سویدائے دل جائے
گیرد قوت آں مرغ ہمہ مغز دل باشد ہر چہ کہ آن مرغ محبت بنوک اشتیاق مغز دل را
میکاود از آن چشمہائے مشاہدات مے کشاید و کمال و جمال محبوب و مبہم جلوہ
گری مے کند۔ ایں ضعیف گوید رباعی بخوبی در جہاں چوں تو دگر نیست * کہ را می
دیدہ کہ عشق تو تر نیست * عجب مرغ نیست آں لوطی عشقت * کہ قوت او بجز خون
جگر نیست * قال علیہ السلام لو ان عبدین متحابا فی اللہ احدہما فی الشرف
والاخر فی الغرب یجمع اللہ بینہما یوم القیامۃ ویقول ہذا الذی کنت تحبہ یعنی فرما
حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم بریں جملہ است اگر میان دو کس محبت باشد خاص
برائے حق تعالی و میان ایں محبوب کی در مشرق باشد و دوم در مغرب حق جل و علی کرم
خویش فردائے قیامت آمتا و متا و قنایان ایں دو دوست جمع کنند ملاقات یکدیگر
مشرق گردند و فرماں شود کہ ایں ملاقات میان شما سبب محبت شما بود کہ برائے من
محبت کردہ بودید عرض میں را در کاتب حروف برانجامہ کہ بس امیدوار فرمانہ است
کہ از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم صادر شدہ است چوں محبت مخلوق را ایں
ثمرہ است کہ فردائے قیامت یکجا جمع شوند و ایں محبت سبب شفاعت یکدیگر گرد
پس کسیکہ در راہ محبت حق جل و علی شروع کند و سالک ایں راہ گردد و وقہ بے صدق
دریں راہ نازک نہیاد ایں باشد کہ بمقصود صلی برسد و ایں محبت را ثمرہ است سلطان
المشاہد مے فرمود کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است المتحابون فی اللہ علی
عمود الحدیث مراد از ایں حدیث اینست کہ دوست دارندگان یکدیگر برائے
خدا و رسول صلی اللہ علیہ وسلم برستونے باشند از یا قوت سرخ بر سر آں ستون ہفتا
ہزار غرفہ باشد چوں ایشاں بر اہل بہشت طالع شوند خوبی ایشاں مر اہل بہشت را
ہیچناں روشن گرداند کہ بخورشید اہل دنیا را و اہل بہشت گویند ما را بہرید تا در
دوست دارندگان را یکدیگر برائے خدا بنگیریم چوں اہل بہشت بر جمال ایشاں

نظر کنند بہ بیندایشان جاہائے سبز پوشیدہ و بر آن نشسته ہوا المتحابون
 فی اللہ المحب حرافان الحام من الروح والباء من البدن ای اخرج منهم
 یعنی محبت لا از حب گرفته اند و حب دو حرف است یکے مالکہ از روح گرفته اند
 دوم مالکہ از بدن گرفته اند یعنی دوستی از میان تن و جان برآمدہ است یعنی بتن محبت
 محبوب کند و فرمانہائے اور ابو فارس اند و بجاں در آن اخلاص و زرد و بر مضمون
 ایں دو حرف ایں ضعیف گوید ابیات تن بنجست دادم و جاں بر سر آن کردہ ام
 و خود را از دواے دوست در ماں کردہ ام * از برای آنکہ باشم زیر پایے
 دوستان * نفس کا فرکیش را اینک مسلمان کردہ ام * وقیل من احب اللہ
 لا یعرفہ الناس یعنی آنکہ محبت باری تعالی است اورا کسے نشناسد و مصداق
 ایں از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مروست حکایت عن اللہ تعالی
 اولیائے تحت قبا بجی لا یعرفہم غیری اولیای مرا جز من کسے نشناسد
 ایں مرتبہ کمالیت اولیائے خداست چنانچہ خواجہ اولیس قرنی کہ از اجلۃ تابعین
 و سر قوم ایں طایفہ بود نقلست کہ درد نیا قدر و مرتبہ او مستور داشت و آخرت
 نیز مستور خواہد داشت چنانکہ خواجہ ابنیا صلوٰۃ اللہ علیہ و بہشت از کوشک
 خود بیرون آید بر طریقہ کہ گوے کسے لائے طلبہ فرمان در رس کہ کراے طلبی گوید
 اولیس قرنی را آواز آید کہ چنانچہ درد در دنیا اورا ندیدی اینجا ہم نہ بینی گوید الہی
 او کجاست فرمان در رس فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر و از حضرت
 رسول صلی اللہ علیہ وسلم مروست کہ حق تعالی ہزار فرشتہ بیافریند بصورت او
 قرنی تا قرنی رضی اللہ عنہ میان ایشان در عرصات برآید و بہشت رود تا ہیج
 آفریدہ برو واقف نگردد و عرض میار د کاتب حروف بر آنچہ کہ سلطان المشائخ
 رضی اللہ عنہ کہ بادشاہ معبان در گاہ الہی بود اگر چہ بچو آفتاب محبت او بر عالمیاں
 پیدا گشت و ذات مبارک او کہ صورت محبت بود و بر جہانیاں ہویدا فاما حق
 جل و علی عظمت و جلال او چنانچہ ماہو حقہ است از نظر کوتہ نظراں در پردہ کرست

داشتہ تا آنکہ ہر کسے بر اندازہ قابلیت خویش در رہ قدمے نہادند و شور و شعبدہ در
 او با سماء رسانیدند جمال و کمال آں بادشاہ کما ہود در نیافتند شیخ سعدی خوش
 گوید بیت درخت میوہ مقصود از اں بلند تر است کہ دست ہمت کوتاہ ما بیاں
 برسد این ضعیف گوید رباعی مرا حاجت از عشق تو رو کست بہ ہمہ میل دل
 جانب سو کست بہ ہمہ شور و غوغاے ایں عاشقاں بہ بگر و سراے سر کوے
 تست ہاتھ علیہ السلام ان اللہ یحب حفظ الوتر القدیم خواجہ انبیا صلی
 اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است بدستی کہ خدا تعالی دوست دارد محافظت
 دوستی قدیم را محبت است بر یکم را با تباہ ہواے نفسانی و بالقائے شیطانی
 در پیر و نجاب ماندہ است چنانکہ بر زبان دربار مبارک حضرت سلطان المشایخ
 گذشتہ است این بیت بیت آں نافہ کہ مے جستی ہم با تو در گلیم است بہ توازیہ
 گلایی بوے از اں نداری بہ چون محب آینہ دل را بسبب محبت روشن گرداند ہر آئینہ
 محبت است از دیر چوے جاں سر بیرون آرد و جلوہ گری کند بیتی از در دل
 بمنظر جاں آئی بہ تماشاے بلع جانان آئی بہ و مرد بریں مرتبہ نرسد تا اورا
 کماے در راہ خدا تعالی حاصل نشود چنانکہ سلطان المشایخ قدس البدر
 مے فرمود تا بر کمال کسے جملہ اہل زمین و اہل آسمان گواہی مذہب آنکس بگرز حق
 ولایت حق نشود و مے فرمود مردے محبت حق تعالی بسیار خواست جواب بیت
 کہ معاملہ تو بنویسند و پیش تو دارند و تو در آں نہ بینی اگر آں را پسندے شاید کہ از تو
 محبت کنی عرض میدارد کاتب حروف یعنی چوں درونہ ملوث تو بکد و رات بشمرت
 آلودہ است و رو تو بغبار ہوا پوشیدہ بچہنیں آجا لایق مقام بادشاہاں نہ باشد
 این ضعیف گوید بیت خیالت در علم نبشتہ ہر دم غم نہ خواہم بہ چہ جاکست
 اے سلطاں دریں ویرانہ نبشتن بہ و رفع آفات مذکور التجا بحق تعالی
 کردن است ساعۃ فضاۃ بمشغولی باطن چنانکہ سلطان المشایخ میفرماید
 اگر کسے را در مدعا باشد دار و بخورد و موثر آید بخلاف آنکہ دار و بیرون

طلا کند پیدا است کہ از بیرون دروں چہ اثر کند بر این صلح رویشاں مراقبہ
 دل کہ آنرا قلب گویند خاصہ محبان خاص و وظیفہ عاشقان است بر ہمہ عباد
 مقدم دارند مثلاً اگر کسی خواہد جنگلے خلع کند و بدست خود دریں کار و شوار و رکاب
 درخت بریدن مشغول گردد و روز ہا بگذرد غرض حاصل نشود فاما اگر آتش ہمہ
 بیکبار در جنگل درزند بزودی بسوزد و مثال این مشغولی باطن است کہ آتش
 محبت مے افروزد و بر آں آتش جمیع اخلاق رزیلہ و ذمیمہ سوختہ مے شود
 و صفایا مے آید و شایان محبت حق مے گردد بہیت تانسوزی بر نیاید
 بوسے عود و دہچختہ داند این سخن با خام نیست * قیل لیچی بن معاذ الرازی
 منی یصل العبد الی حلاوة الحب قال اذ کان لہ الجفاء سکراً و الفسق
 عللاً و الحزن رطباً از لیچی معاذ الرازی رحمۃ اللہ علیہ پرسیدند بندہ بکلام
 دوستی کے رسد گفت آں زماں کہ جفا برو بچو شکر گردایں بیت بر زبان
 مبارک حضرت سلطان المشایخ گذشتہ است بہیت ہر کہ مارا یار نبود
 ایزد او را یار باد * و آنکہ مارا رنجہ دارد و آتش بسیار باد * ہر کہ او در راہ ما
 خارے ہند از دشمنی * ہر گلے کہ باغ عمرش بشکفتد بچار باد * و فقر بچو
 عسل گردد یعنی نفع خود در آں بیند این ضعیف گوید نظم تا ترا فقر اختیار
 نیست * عشق را با تو بچو کارے نیست * پیش معشوق باو شاہ صفت *
 جز ہمیں عاجزی و زاری نیست * و غم و اندوہ بچو خرم اگر دہ یعنی قوت ہما
 باشد من بغمہاے تو ام زندہ و گر نہ در حال * مردہ باشم کہ نماند ز وجودم اثر
 قال الکمال کشلے ولہ رمدٌ ہلم ایہا الرجل حتی ادخل المیل فی عینک یزول
 رمدٌ و تبصر الخلق فقال کشلے یا کمال حتی ادخل المیل فی عینک فلیصر الی
 الخ لا تبصر الخلق الا الحق یعنی کمال مرشبی را در حالتیکہ او را در چشم بود گفت
 بیا اے مرد تا کمل در چشم تو کنم و در چشم تو دفع گردد و خلق را توانی
 وید شبل گفت بیا اے کمال کہ میل چشم تو کنم کہ گر گردی مخلوق را نہ بینی مگر کہ حق

قال رجل ليوست اني احبك قال ما اريد ان يحبني احد غير ربى فان
 احب الى يلقني في الحب وحب امرئ العزيز القالى في السجن يعنى مودے
 بہتر یوسف را علیہ السلام گفت من ترا دوست میدارم بہتر یوسف فرمود
 کہ من میخواہم کہ کسے مرادوست دارد جز پروردگار من زیرا چہ پدر من مرادوست
 گرفته بود دوستی پدر در چاہ انداخت وزن عزیز مصر مرادوست گرفت دوستی
 او سالہا مرادوست داشت را ئت رجل نام فی التلخ فسالته ما حالک قال من
 شغلہ حب اللہ لم یجد الحق البرد یعنی مودے را در میان برف خفہ دیدم ازو
 پرسیدم این چہ حال است کہ میان برف کہ در خوابی گفت ہر کہ را مشغول گرداند
 محبت حق تعالی تر برد و رواثر نکند چنانکہ سلطان المشایخ نے فرمود کہ خوام
 احمد معشوق در عین چلکہ سر از مقام خود بروں آمد در آبے رواں در رفت
 در چنان موضع تہلکہ قرار گرفت و نے گفت الہی من از بنجا بروں نیایم تا
 نگوئی کہ من کیستم آوازے شنید کہ تو آئی کہ فرداے قیامت چندیں کس
 از شفاعت تو از دوزخ خلاص خواہند یافت شیخ احمد گفت بریں بسندہ
 نگویم مراے باید کہ بدانم من کیستم باز آوازے شنید کہ حکم کردیم کہ درویشاں و
 عارفاں عاشقان ما باشند و تو معشوق ما باشی انگاہ خواجہ احمد از اں
 مقام بیروں آمد در شہر ہر کس پیشے آمدے گفت السلام علیک یا احمد
 معشوق یکے از حاضران سوال کرد کہ او نماز نگذازدے فرمود آرسے اورا چوں
 بسیار گفتند کہ چرا نمازے نمے گذاری گفت بگذارم ولی فاتحہ بخوانم گفتن این
 چہ نماز است کہ فاتحہ خوانی گفت فاتحہ بخوانم اما یا ایک نعید و یا ایک نستعید
 بخوانم باز گفتن اینہم بخوان القصہ بعد گفتگوے بسیار در نماز ایستادہ فاتحہ
 خواندن گرفت چوں دریں محل رسید یا ایک نعید و یا ایک نستعین از
 اعضائے اوزیر ہر موئے خوں رواں شد انگاہ روے سوئے حاضران
 کرد و گفت کہ من زن حایضم بر من نماز نیست بعدہ سلطان المشایخ

فرمود که بزرگے گفته است که از خواجہ احمد غزالی شنیدم کہ در قیامت ہمہ
 صدیقان تمنا برند کہ کاشکے ما خا کے سے بودیم کہ روضہ خواجہ معشوق برآں پایے
 سے نہادہ بودے قال الحکیم لا یجوز فی دور القلب ولا فی ترکیب الطبیائع
 ولا فی القیاس ولا فی الوهم ولا فی الحسن ولا فی المکنت ولا فی الواجب
 ان یکون مُحِبًّا و لیس لمحبوبہ الید میل و در حکمتے فرمود کہ نہ انیست ترکیب
 بیچ دے ونہ در ترکیب طبیائع ونہ در قیاس ونہ در وهم ونہ در حسن ونہ در ممکن ونہ
 در واجب کہ یکے را دوست داری و محبوب ترا میل سو سے تو نہا شدہ شیخ
 سعدی خوش گوید بیعت آخر نہ دل بدل رو د انصاف من مردہ بیچو نیست
 من بوصل تو مشتاق و تو طول بہ ونیز گفته اند القلوب مع القلوب تتشاهد
 و این سخن موافق سخنے است کہ از سلطان المشایخ سوال کردند کہ از
 قلق و اضطراب محب محبوب را چہ روشن مے شود سلطان المشایخ
 فرمود کہ ہم ازان اوست کہ مے کشد مصرع اے بے خبر من میروم او
 مے کشد قلاب را ونیز سلطان المشایخ سے فرمود کہ بزرگے گفته
 است در مبد و حال جملہ ارواح یکے بودہ است بسبب تعدد اشخاص
 متعدد شدہ است للحب لا دخلک اللہ النار ما یفعل قال اطوف
 فی طباق النار و قول هن اجزا من اجزاء یعنی در دوستی دوستان
 خدایے را عزوجل پر سید نارا خدایے تعالی بقدرت کاملہ خود ترا در دوزخ
 تو چہ کنی گفت در ہفت طبقہ دوزخ طواف کنم و این نارا در دہم کہ هن اجزاء
 من اجزاء الحب ہمہ نوحی و شمل دمی کذلک فی الحب تحمیم و تحلیل
 فباتت لیلی کان العین صومعہ و انسا نہارا ہک والد مع قذیل
 یعنی دوستی تو حرام گردانید خواب بر سن و حلال گردانید خون ریختن من
 تحمیم و تحلیل در شریعت دوستی اینچنین باشد پس شب کرد دوست من
 یعنی خیال و جمال دوست صومعہ او چشم من و مرد مکہ چشم من را بہا گفتند

و آب چشم کہ بیچکد قندیل آنصومعه بود لما مات لیلی دخل الجنون مقبرتها
 جعل یشم تراب قبر لیلی فقال شعر اراد اقع قبره عن مجبته قطب تراب لبقبر
 دل علی القبر فاخذ من ذلک لتراب بکفه وشم وصال صحبته و مات فدفن عند قبر
 یعنی چوں لیلی نقل کرد مجنوں لیلی گویاں بہر سو درآمد و قبر لیلی طلبیدن گرفت
 و خاک بہر گورے بوسے میگرد تا بلور لیلی رسید بہرے لیلی گویاں لیلی شناخت و
 بگریست و بیت مذکورے گفت لیلی بزبان حال بدیں بیت جواب ادبیت اگر تو
 برگل گورم گذر کنی روز بہرے چوں شناختی کہ ایں کدام گل است بعدہ مخمور
 حدیث خاک از گویاں برکت دست خود نہاد بوسے کرد و جاں بداد و حضرت سلطان
 المشایخ مے فرمود کہ فرداے قیامت فرماں شود کہ حاضر آرنڈ آنہار کہ در دنیا و نحو
 محبت ما کردہ اند ہمہ را حاضر آرنڈ چوں حاضر شوند فرماں آید کہ ہر کہ محبت ما کم از محبت
 لیلی مجنوں و زنیہ است او را در عصا تعذیر کنند و مے فرمود چوں مجنوں
 را خبر رسانیدند کہ لیلی مرده مجنوں گفت غرامت بر من است چرا کہے را دوست
 دارم کہ او ہمیر یعنی معتبر محبت باری تعالی است کہ دائم و قائم است بیتے مناسب
 بر زبان مبارک گہر بارش شیوخ العالم فرید الحق والدین گذشتہ است و آن بیت
 اینست ہمیت رو دل بکسے دہ کہ نمیرد تا تو از درد فراق او نگرے بارے
 اذا احب الله عبدا لم يضرب ذنبه یعنی ہر زماں کہ دوست دارد خدا یتعالی
 بندہ را مضرت نکتند آن بندہ را گناہ او و حضرت سلطان المشایخ میفرمود
 چندیں مرداں بودہ اند کہ در بدایت حال کار ہاے ناشایستہ باز آ و رد بدارہ
 ایں بیت بر زبان مبارک را ندبیت تا زان خودی مکر ذکر کرد در ماہ
 یا چاکر خویش باش یا چاکر ما چنانکہ مالک دنیا خواست کہ آن
 جواں را کہ ہمایہ او بود دعائے بد گفت مگر ویرا رنج نامیدہ
 بود ہاتھے آواز داد یا مالک اتدع علی الفتی فان هذا الفتی من

اولیائی یعنی اے مالک دعاے ممکن میں جو اں رازیراچہ بدستی کہ میں جو اں
 لیکے از دوستان من است مالک متحیر گشت و شرمندہ شد بامدادیرخواست و بر
 در او آمد گفت کجا آمدہ گفت بمعذرت آمدہ ام چوں جو اں نیز شب چیزے دیدہ
 بود بودل ع اہل خانہ خود درون خانہ رفت و بیرون آمد و گفت من از میان
 شما و شہر شما میروم و رو بہ صحرانہا بعد مدتے او را در خانہ کعبہ دید طواف میکرد
 و اثر اولیائے حق بر جہہ او میتافت عرض میدار و کاتب حروف برا نخل کہ میں
 جو اں در حالے کہ پیش از میں بود البتہ چاشنی از عشق و محبت و جہلت و محبوس
 بود ہماں چاشنی باعث سعادت او گشت و از برکت آن محبت گذشتہا
 ہیج مضرت نکرد باز ایم بر سر حرف ذکر محبت مولانا حسام الدین ملتانی خلیفہ
 حضرت سلطان المشایخ بارے میفرمود کہ از خداے تعالیٰ باندازہ حل
 خود چیزے مے باید خواست محبت باری تعالیٰ از احوال است کسے کہ
 در مقام مقامات مستقیم نباشد او را محبت خواستن از باری تعالیٰ مسیحیل است
 چوں میں سخن مبارک سلطان المشایخ رسید فرمود بچنین نیست
 بلکہ ہمہ وقت از خداے عز و جل محبت حضرت حق مے باید خواست و میں دعا
 بسیار باید خواند اللهم انی اسالک حبک و حب من یحبک و العمل الذی مے
 تأدی الی حبک اللهم اجعل حبک احب الی من تقی و اہلی و مالے
 من المساء البارد للعطشان یعنی یا بار خدا یا بد بدستی کہ سوال
 مے کنم ترا دوستی و ترا دوستی کسے را کہ دوست میدار و آنکس
 ترا و سوال مے کنم علی را کہ ہر ساند آن عمل بسوے دوستی
 تو اے بار خدا یا بگرداں دوستی خود را و دوست ترا از ذرات
 من و از خویشان من و از مال من و از آب بار دینے
 سرد کہ دوست تراست مر تشنگان را میں دعا
 از حضرت رسالت صلے اللہ علیہ وسلم

مروست در ملفوظات شیخ الاسلام شیخ معین الدین سجری بنشته دیده ام
از شبلی پرسیدند محبت غالب است یا شوق گفت که محبت زیر اچه شوق از
محبت متولد می شود نکته در بیان اشتیاق و شوق سلطان المشایخ
قدس الله سره العزیز می فرمود من اشتاق الى الله اشتاق اليه كل شیء و می فرمود
حق تعالی وحی کرد و او دین غیره علیه السلام را که اے داؤد و بگو مر جو انان بنی اسرائیل
را چرا مشغول گردانیده اید نفسهای خویش را بغیر من و من مشتاق شما ام این چه جفا
است و شیخ ابوالقاسم قیشری می نویسد هرگاه که آتش اشتیاق در درون مشتاق
شعله زند از روشنائی آن نور آنچه در میان آسمان و زمین است منور گردد و دلی
که بنور الهی منور شد مشتاق آنحضرت گشت او را بر حمله ملک و ملکوت جلوه دهند و در
کونین ندانند که این قوم که دلباشی ایشان بنور اشتیاق ما منور است و مشتاقا
حضرت ما اند شمارا گواه گرفتیم که من مشتاق ترا ز این نام سوئی ایشان قال
واحد من الاولیاء ۵ ما من شیء عند الرحمن اعلی منی ۶ من
الشوق والشوق المحمود ۷ و بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ بنشته دیده
ام و المی من عشره انوار نور الروح و نور العقل و نور المعرفة و نور العلم و نور اليقین و نور
التوفیق و نور البصر و نور النجی و نور المحبة و نور الشوق شعر شوقی الی و جنات و بهک
سیدی ۸ شوق المریض الی الباب العاقیه ۹ شوق من سوئی روئی تست
چنانکه شوق بیمار سوئی صحت نفس نکته در بیان عشق حضرت سلطان المشایخ
قدس الله سره العزیز می فرمود و العشق آخر درجات المحبة و المحبة اول درجات
العشق و می فرمود که عشق از عشقه گرفته اند و این عشقه گیاه است که در باغها روید
و بد رخت بر رود اول پنج خویش در زمین سخت کن پس شاخها برآرد و بد رخت پیچد
و پچنین می رود تا جمله درخت را فرا گیرد و چنانش در شکنجه کشد که نمی در میان رگهای
درخت نماند برباد می که بواسطه آب و هوای آن بدها درخت میرسد تا راج
میکنند تا انگاه که درخت خشک می شود و بیت تالرج خوب رو می در ملک جان

در آمد آں دل که بود و قتی گوی نبود مارا و مے فرمود چوں عشق در آدمی پیید
ازو مے جدا نشود تا انسانیت را باطل نکن چنانکه عشقه بردخت پیید درخت را
خشک کند عشق بر آدمی هماں کن که عشقه بردخت قال واحد من الاولیاء
شعر عشق و تجلد و صبر و سکوت + ما اطفوا المراءد و العریفوت + قالوا اقتل
لا یکنی + قالوا فتموت هكذا قلت اموت + بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ
بنشته دیدہ ام قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم العشق من غیر یری ربہ کفارة الذنوب
یعنی عشق کہ جز عشق باری تعالی است کفارت از گناہان عاشق بیچارہ
است اے عزیز ازین حدیث بس امید و ایست بقلم مبارک حضرت سلطان
المشایخ بنشته دیدہ ام چوں عشق مخلوقے کفارت از گناہان عاشق میگرد
تو اس دانست کہ عشق آنحضرت چه عمل کند تا بتواند ایں در بگوید اگر چه گفته اند
کہ عشق آمد فی بود نہ اموختنی فاما جبر و اجتهاد و جہد باید کرد شیخ سعدی گوید
بیت جیف بود مردن بے عاشقی + تا نفس داری نفس بگوش + تا مستوجب
دعای گردید کہ آں متضمن بیتے است کہ بر زبان سلطان المشایخ گزشتہ است
بیت اینست بیت بر روی زمین بہر کجا بر نایست + عاشق باد کہ عشق
خوش سودائے است + خاکپایے عاشقان را سرمہ جہاں بین خود سازید
خواجہ حکیم شنائی خوش گوید بیت نجج اے عاشقان خوش رفتار + خہ خہ
اے عارفان شیر نیکار + در جہاں شاہے و ما غافل + در قح جرعه و ما ہشیار
پس ازین دست ما و دامن دوست + بعد ازین گوش ما و طلقہ یار + دست
و دامن عاشق صادق بزن چنانکہ حضرت سلطان المشایخ درین معنی
مے فرمود بیت فتراک یکے ز عاشقان گیر + پس تیغ بر آورد و چنانکیر + و نیز
بیت بر زبان مبارک میراند و مے فرمود کہ گفتہ شیخ ابو سعید البواخیر است
سے با عاشقان نشین و غم عاشقی گزین + باہر کہ نیست عاشق کم کن از ویر
تا مگر ہوئے از گلستان عشق ایشان گل دل شما بیچارگان را بشگفتند امیر خسرو

ترک اند خوش گوید بیت صبا نسیم تو آورد و تازہ شد دل خسر و گلے
چنین نشگفته است بیج باد صبارا بد و قصت حضرت رسالت صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم بازینب بنت حجبش کہ در روح الارواح مے نوید و نظر
آورد کہ حضرت عزت جل و جلالہ در باب عاشقان چه کرہا فرمودہ است
و چه ترغیب ہا نمودہ اللہم ارزقنا حلاوۃ الحب فی محبت اللہ
و نلسیہ و حبیبہ و ادلیائہ و این قصہ بریں جملہ است کہ پیش حضرت
رسالت صلی اللہ علیہ وسلم در شب معراج دنیاے غدار برزور
آراستہ مے گفت اگر سید عالم با نظر کند عیب ما ہمہ ہنر گرد و زہر ما
ہمہ شکر گرد و رسول علیہ السلام جواب داد ایٹھا الدنیا الدین
یعنی اے دنیاے فرومایہ این چه طمع خام است اشب فردوس
اعلی یارای آن ندارد کہ گرد سرائے پردہ عزت ما گرد و اے درویش
عجب سیرست در شب معراج زینت ملک و ملکوت در پیش دیدہ او در آورد
التفات نکرد چوں بدر زید آمد شورے پیدا آمد قول کلبی رحمۃ اللہ علیہ برینجملہ است
کہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم در خانہ زید از برائے دیدن او
آمد نظر مبارک رسول علیہ السلام بر زینب بنت حجبش افتاد کہ منکوچ
زید بود و در آن حالت زینب ایستادہ بود و رسول علیہ السلام را خوش آمد
و این سخن بگفت سبحان اللہ مقلب القلوب چوں این سخن زینب شنید
بنشست بعدہ زید در خانہ آمد این حکایت پیش زید گفت زید دریافت و بحد
رسول رب العالمین صلی اللہ علیہ وسلم آمد و گفت مرا فرمان دہ تا زینب
را طلاق دہم زیرا چہ او متکبر است و مرا بزبان انچه میخواہد مے گوید رسول
علیہ السلام فرمود آمسک علیک زوجی و در خاطر مبارک رسول علیہ السلام
غیر این جواب بود بر خود چیزے پوشیدہ کہ حق تعالی آنرا پیدا ساخت
و دریں قولہا است اول آنکہ رسول علیہ السلام اول این سخن نہا

داشت از زید بسبب آنکہ چون زید طلاق بگوید او را من خواہم خواست پس
ظاہر کردن چہ حاجت است و قول دیگر آنکہ حضرت عزت جل جلالہ حضرت
رسالت را صلی اللہ علیہ وسلم دادہ بود کہ زینب بنت جحش از زنان تو خواہم
بود و پیش از آنکہ زینب را بخواد از زبان مردمان ترسید فرمان آمد واللہ
أحق ان نشاء چون زید زینب را طلاق گفت رسول علیہ السلام
زید را بخواند و فرمود کہ برو زینب را بیا زیرا چہ خداے تعالیٰ مرا خبر دادہ
است کہ ما بتزوج زینب را بتو دادیم زید در خانہ آمد و در نزد زینب
گفت تو کیستی زید گفت منم زینب گفت تو مرا طلاق گفتہ از من چہ
مے طلبی زید گفت مرا بر تو رسول علیہ السلام فرستادہ است زینب
گفت مرحبا بر رسول آمد صلی اللہ علیہ وسلم بعد از آن زینب سجدہ شکر
بجا آورد و قل فتادہ رحمۃ اللہ علیہ این است کہ زینب تا آخر عمر بر ہنر
پیغمبر فخر کردے و گفتے کہ شمار اید راں شما بزنی دادہ اندا ما مرا حق تعالیٰ زہنی
دادہ است اما خلاصہ این سخن آنست کہ سید کونین بدرخانہ زید آمد و آں
نظر افتاد و آں نظر اول بود و مرد بنظر اول مواخذ نیست ولیکن بر آں نظر
اول خرمن اصطبہا بر باد شد ندانم آں محمدرے کہ از تو بغیہ یا افتادہ ما
قادر بودیم کہ آں نظر و آں خطرہ نہاحت سر ایدہ دل و دیدہ تو بر داریم و لیکن
ما را در آں رازے و لطیفہ ایست و آں لطیفہ اینست کہ دل مغلساں شکستگان
خوش کردیم کہ محمد علیہ السلام با وجود جلالت و منصب سالت و قوت نبوت
دل نگاہ داشتن نتوانست مشتے خاک بیچارہ کے تواند کہ دل و دیدہ نگاہ دارد چنانکہ
شیخ سعدی گوید قطعہ نظر بر نیکیاں رسے است معہودہ نہاں بدعت من ابرہ
بعالم حدیث عشق اگر گوی گناہ است ہ گناہ اول زحوا بود و آدم ہ اگر دعوی
کنی پرہیزکاری ہ مسلم دارست و اللہ اعلم ہ و اگر گوی کہ میل خاطر نیست ہ من این
دعویٰ نمیدارم مسلم ہ و کاتب حروف از مسافر عزیزے سماع دارد کہ دیوانہ بود

د تہریر اگر خوب صورتی دیدے بایستادے ویک نظر تیز دروے دیدے و بروے
 و فیرب او نظر کردے بعدہ بگریستے و گذشتے بیت این چه نظریو دکوخم ریخت
 وین چه نمک بود کہ رشیم بخت و باز ہماں عاشق صادق گوید بیت سرشک
 یار کہ در میرسد از عالم غیب و بردل ریش عزیزاں نکلے مے پاشد و باز ہماں
 صاحب دل گوید قطعہ در تو اے خواجہ اگر صبر و شکیبائی ہست و در من اینست
 کہ صبرم زینکورو یاں نیست و اے کہ مطبوع بہ بینی و تامل نکنی و گر ترا قوت آں
 ہست مرا اسکاں نیست و سلطان المشایخ مے فرمود بعضے مے گویند مارا
 نظر در صنع خداست نہ آنکہ حسن مصنوع معشوق ماست براں نظر مے کم و عراقی
 و اماد شیخ بہاؤ الدین زکریا گفتے کہ مارا در صنع او نظر است شیخ سعدی گوید
 بیت مرد باریک نظر در بلخ و مور کند و آں تامل کہ در زلف و بنا گوش کنی چہل
 این کارا نیست کہ عشق و رع را بنوشد آں نظر ہیچ نباشد مادام کہ ورع بر خاست عشق
 اعتبار است و مے فرمود ہر کہ صحبت کو دکاں ماند ازین راہ بماند و دیگر آنکہ ہر کہ ازین
 راہ افتاد از صحبت زناں افتاد و مے فرمود درویش باید کہ از درد لذت گیرد و این
 اندازہ ایست مارا گر ز جنتے مے شود جملہ جہان و جملہ چیز فراموش مے شود و بعدہ
 فرمود ایس بصادق فی دعواہ من لم یکن دو یضرب مولاہ کاتب حروف
 در سالہ امام ابو القاسم قیشری رحمۃ اللہ علیہ دیدہ است کہ ابو سعید خراز رحمۃ
 اللہ علیہ ابلیس را در خواب دید و گفت بیا ابلیس گفت من چہ کار دارم باشما
 کہ شما دور کردہ اید از نفس خویش چیز را کہ من بدان خدا ع کم ابو سعید خراز گفت
 کہ آں چیست ابلیس گفت دنیا این جواب گفت و پشت گردانی و رواں شد
 بعدہ سر پس کرد و جانب من دید و گفت جزیک لطیفہ کہ مراد شما است ابو سعید
 گفت آں لطیفہ چیست گفت صحبت احداث و نیز مے نویسید کہ صعب ترین
 آفات درین طریق صحبت احداث است و ہر کہ مبتلا شد بچیزے ازین او
 باجماع مشکل بنده باشد کہ خداے تعالیٰ او را خوار گردانیدہ است و مینویسد

کہ فتح موصلی رحمۃ اللہ علیہ گفت گفتہ است کہ من انتہی شوق شیخ آدم کہ ایشاں ابدال
 بود مذوقت و دواع ہر ہمہ گفتند کہ بہرہیز از صحبت احداث ہر کہ ویریں باب اتفاقا
 مے کند آنرا حالت فسق و عشق اشارت مے کند کہ ایں بلائے روح است و آن
 مضرت نئے کند و ویریں باب شواہد و حکایات مشایخ مے آرد و بہتر است
 کہ برہنات و آفات ایشاں سر کنند امام قیشری مے نویسد کہ اک نظر شرک
 است خواجہ ثنائی گوید بیات

شاہد بیچ بیچ را چہ کنی چہ کنی یاد خوبی خواباں + شاہاں زمانہ خورد و بزرگ گرچہ از چشم عالم افروزند آن نگارے کہ سوئے او نگری	اے کم از بیچ بیچ را چہ کنی عمر خود ہرزہ نکور ویاں + چشم را گو سفند دل را گرگ از مژہ دل بر بند و جاں سوزند او دولت برداز تو در دبری
---	--

پس واجب است بر سالک کہ حذر کند از نجاست احداث شیخ سعدی
 خوش گوید بیت خدنگ غمرہ خواباں خطانے افتد + اگرچہ طایفہ زہرا سیر کند +
 عرض میدارد کہ کاتب حروف بر آنجملہ کہ معشوق مے باید کہ باو شاہ باشد و عاشق
 گدائے بادشاہ ہمت اگرچہ میان بادشاہان و گدایان مناسبت نیست خمیر
 گوید بیت بتم سلطان ملک حسن و ماد سلک درویشاں + دلا دامن فراہم
 کن کجا ما و کجا ایشاں + قائما عاشق در پنہاں نظر نئے کن چنانکہ شیخ سعدی
 گوید بیت سعدی نہ حریف غم او بود و لیکن + بار ستم دستاں بزم بہر کہ ملند +
 مناسب اینغنی سلطان المشایخ مے فرمود کہ من از شیخ بدرالدین
 غزنوی قدس السرہ العزیز شنیدہ ام کہ او مے گفت پدر من از مریدان پیش
 قدم شیخ محمد اجل شیرازی بود رحمۃ اللہ علیہ انوشنیدم کہ مے گفت شیخ
 بایزید بسطامی قدس السرہ العزیز در سفر حج برابر خود چہل یار رواں کردہ
 بود اگر آبے غرقابی پیش آمدے بر روئے آب یا نہادندے و بگذاشتندے

در خاطر ادگدشت کہ از یاران خواجہ محمد اجل یکے منم چوں ایمنی مرا میسر
 نیست کہ بر روی آب تو انجم گدشت و دیگران را ہم نخواہد یاد شیخ مانقصا
 است و یا مارا قابلیت آن نیست تا روزے آنچه بر خاطر ادگدشتہ بود پیش
 خواجہ محمد اجل عرض دشت خواجہ جواب داد کہ یاران شیخ بایزید قدس
 سر سترہ العزیز یک سوارہ کراستے بودند و یاران ماشاہان ہمت اندازیں
 اشارت اورا حقیقت شاہان ہمت معلوم نشد تا در حضرت دہلی آمد روی
 در تذکیر قاضی حمید الدین ناگوری رحمۃ اللہ علیہ حاضر شد و خود را در حجاب
 ستون مسجد از قاضی حمید الدین پنہاں داشت کاغذے بنشتہ بدست
 قاضی رسانید کہ شاہان ہمت کیانہ چوں قاضی این کاغذ بخواند بردست
 گرفت پدر من در خاطر گذرانید این ریش سیاہ من در زیر پایے تست شاہان
 ہمت کیانہ بجز خطرہ او قاضی از بالاے منبر گفت این ریش سفید من ہمہ در
 زیر قدم تست شاہان ہمت کساند کہ در گلخن تاباں باشند و سودائے عشق بادشاہان
 در سرایشاں باشد این ضعیف گوید ہمیت شاہان ہمت اندہمہ دوستان ماہ اندر
 خرابہ ساکن مالک جہاں بدست و در روح الارواحے نویسد کہ بادشاہ زادہ
 در غایت صباحت و در نہایت لطافت و ملاحظت کہ در عصر خویش
 مذاشت بہیت گوئے ملاحظت ربوہ زلف تو در دلبری * زیب اگر
 ملک حسن زیر نگین آوری * لالہ رخ و نوش لب و خوب خط و
 مشک خال * سر و قد راستین عشوہ دہ دلبری * و این بادشاہ
 زادہ در سواری و چالاکی و شکالی بے نظیر زمانہ بود قطع
 تو بدیں شوخی و چالاکی و شکالی و ناز و تبیین غمزہ ولدوز و شکارے انداز
 قصد جاں کردہ و دل دوختہ و دیں بردہ * گشتہ تاراج ز توجملہ مسلمانان
 باز * و این بادشاہ زادہ چنانکہ رسم شاہزادگان باشد گاہ گاہے باختر
 در میدان رفتے و گوئے دل عاشقان را در خم چوگان زلف خود آوردے

الغرض درویشے عارنے را نظر بر جمال جہاں آرا سے آں بادشاہ زادہ افتاد
 دل از دست داد چنانکہ نظم اے متقی گراہل دلی دیدہ مابدوز و کیناں بدل
 ربودن مردم مقید ماند یا بر قعے کچشم تامل فرو گذار یا بدل بنہ کہ پردہ زکارت
 برا فکند و وہ روزاں درویش جانبا ز بر سر میاں گوے بازے دلربای خود
 بایستادے و بر آں آشوب لہا نظر کر دے شیخ سعدی گوید قطعہ نظرے مباح
 کردہ زہرا چوں معطل دل عارفاں بردند و قرار ہو شمنہاں مگر انگہ دو
 چشمش ہمہ عمر بستہ باشد بوسع خلاص یابد ز فریب چشم بنداں و چوں باد
 زادہ در گوے باختن درآمدے از غایت لطافت و شکالی او بے ہوش
 شدے چوں بہوش آمدے دعا کر دے و ایں بیت خواندے بیت گوئے بر تن
 زخم از چوگاں خورد و ایں فداے دل شدہ بر جاں خورد و شیخ سعدی گوید
 بیت در حلقہ صولجان زلفش پیچارہ دلم فدا چوں گوشت می سوزد و بچینا
 مگو خواہ مے میر و بچیناں دعا گوشت خون دل عاشقان مسکیں و در گردن و
 دیدہ بلا جواست و چوں حکایت عشق آں درویش فاش گشت بگوش خاص عام
 رسید و آفتاب عشق را کہ بر دلہاے سوختگاں و عارفاں میتا بد پردہ صبر پوشید
 نتوانست چنانکہ امیر خسرو ترک السد گوید سہنجہ عقلم را پیچید و بروں شد
 دل اے صبر ہمیں بودہ است بازوے توانائی و محرمان بادشاہ زادہ
 حکایت درویش بخدمت اور سنانیدند و بادشاہ زادہ ہم کرد و بکوشمہ اعراض فرمود
 روز دوم از محرمات پرسید کہ آں درویش را منجے شناسم مرا بنمائید کہ آں از سر جاں
 خاستہ کیست با ہمچو منے دست در میاں دارد گفتنر مسکینے است کہ نو عاشقان
 بر جبین او میتا بد چوں شاہ زادہ بر سر میاں رود آں درویش را بنمایم الغرض
 بادشاہ زادہ نمینی و خاطر گرفت و خود را بسیار و کلاہ خسروانی بر سر نہاد و کمر سلطنت در میاں
 بست بیتے بر زبان مبارک شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الشرع والین گذشتہ است سنا
 انجمنی است بیت قبائش را شدم بندہ کہ چوں بکشت از شنید و بچشم کمز بندم کہ چون بر خیزد

<p>بر فرق آفتاب ندیم کلاہ را فاسق ہزار بار بگوید گناہ را براں بندے کس بستی با عاز ترازید کہ داد حسن دادے فدائے آن کمر جانہاے مرداں بگرد اگر دل چپہ چوں مار فتادہ در میان خاک راہست سمنہ نازنین باد پیماے</p>	<p>من سرور اقبانہ شنیدم کہ کمر بست گر صورتے چنین بقیامت بر آوردند قبارا باز پوشیدی بصد ناز کلاہ نازنین بر سر خدادی بدو راں کلاہ دہاست گرداں خیال جدی بچا پیچت اے یار دو دیدہ منتظر دارم براحت مگر وقتے نہد بر دیدہ ما پائے</p>
---	---

ماہو المقصود بادشاہزادہ بقصد شکار جان آں درویش سوئے میدان
 دلربائی رواں شد چوں بر سر میدان رسید از ہر مہر ہائے درگوئے بختن
 در روز ہائے دیگرے کردے در آں روز بیشتر کردن گرفت در اثناے ایں
 حال محو مان خود را گفت کہ آں درویش کیست اجل او بر سر رسیدہ است
 گفتند آنکہ در میان نظار گیان جواں زور روئے و زندہ پوشے نزار گشتہ و گشت
 حسرت بدندان تفکر گرفته استادہ متحیر است بادشاہزادہ شکار خود دریافت
 و از ایں جانب تغافل کرد خدمت امیر خسرو گوید بیت تغافل کردنت بے
 فتنہ نیست فریبے مرغ باشد خواب صیاد بد بعدہ بزخم چو کاں گوے بجانب او
 انداخت چنانکہ گوے پیش او آمد و اقبال بادشاہزادہ چالاک بیک تک
 اسپ نزدیک گوے رسید و بکشمہ جانب تاں کہ داشت جانب آں درویش
 اشارت کرد کہ ایں گوے بہن دہ آں درویش جانباز گوے از زمین برگرفت
 و بتعظیم پیش بادشاہزادہ داشت شاہزادہ گوے از کف درویش بیاں دید بیضا
 و ساعد سیمیں بستہ فی الحال ایں درویش کہ گوے جاں در میدان انداختہ بود
 بجانب ماں دادے بسیم ساعدت جانا بجز کالاے جاغم را تو سیم از استیں برکش
 من از تن بر کشم کالا چوں شاہزادہ دید کہ درویش جاں بجاناں خود داد از سمنہ

فردا آمد سر مبارک اک عاشق درویش صادق کہ بادشاہ دین است در کنار
 گرفت چنانچہ عزیزے گوید ہمیت جز تو دریں زمانہ فلک باہر اچشم * ہرگز ندیدہ
 است کہ درویش بادشاہ * آب در دیدہ کرد و بر غریبی او تا سفا خور و بعدہ
 گفت ایں شہید عشق را کہ بادشاہ دین است در حطیرہ آبا و اجداد من کہ
 بادشاہان دنیا بودہ اند دفن کنند تا از برکت او ہمہ اُمُر زیدہ شوند عرض میرا در کاش
 حروف برینجملہ مے باید کہ عاشق تا بتواند اسرار معشوق کہ موز و اشارت در میان
 آمدہ باشد انہا نکلند وقتے دار و تاشایان اسرار گرد و دالان محبت معشوق باشد
 اگرچہ در عشق اُمنینی میسر نخواہد شد شیخ سعدی گوید رباعی گر بگویم کہ مرا با تو منور
 کارے نیست * در و دیوار گواہی بدہ کارے ہست * عشق سعدی نہ حدیثے
 است کہ پنہاں ماند * داستانے است کہ بہر میرا زارے ہست * فاما مرتبہ
 کمال عشق آنست کہ حضرت سلطان المشایخ فرمودہ است کہ حوصلہ
 وسیعہ در عشق مے باید تا اسرار دوست را شاید و نیز حضرت رسالت صلی اللہ
 علیہ وسلم فرمودہ است مَنْ عَشَقَّ وَعَفَّ وَكَلَّمَ مَاتَ فَقَدْ مَاتَ شَهِيدًا یعنی
 کسی کہ فریفتہ شد و پرہیزگاری کرد و پوشیدہ زشتگی را و مرد پس تحقیق مرد شہید در جہ
 کمالان و مرتبہ و اصلاں اینست خواجہ فرید عطار گوید * گرمی وصلش چو
 دریا در کشد * مست لای عقل مشو مخمور باش * کنج وحدت گیر چوں عطر ریشت *
 بس پہنچ در شو و مستور باش * مانکہ ترے از اسرار دوست بیرون دادہ است
 از سر جان خود ساختہ است حکایت عین القضاۃ ہمدانی راجلی خاص
 واقع شد در آن حالت مناجات کرد کہ آرزو دارم کہ مرا بسوزند و توبہ بینی * من
 خس را کہ بسوزند بگویت غم نیست * غم نیست کہ پیش در تو در و کند * تا او را
 بخلل اعتقاد منسوب کرد و خواجہ احمد غزالی اورا گفت در اعتقاد چیزے ہیں
 تا رہا شوی گفت من این روز بدعا خواستہ ام و در آل ایام عین القضاہ
 قدس سدرہ العزیز بیست و پنج سالہ بود چوں او را زندہ و راتش انداختند

در عین سوختن کہ ہے بگرد با او گفتند نہ تو نے گفتی کہ بدعا خواستہ ام گفت آہ من ازاں
 نیست کہ مے سوزم بلکہ ازاں است کہ زود میسوزم این ضعیف گوید غم از سوز
 تنم نیست ازاں مے سوزم کہ من سوختہ پیش تو رواں مے سوزم سوختن نبود
 اں گوید کہ ساکن سوزی تا بہ پیش رخ تو شعلہ زناں مے سوزم فاما اینچنین
 ہم گویند کہ بعد از آنکہ عین القضاات را سوختند در مقام اوحہ بیروں آمد دہ کردہ
 بیت مسکین دلم کہ حقہ راز نہان تست ترسم کہ باز در کف نامحرم افتد
 الغرض اں حقہ یکشاد ندایں رباعی بنشتہ بیروں آمد رباعی مامرگ شہید
 ز خدا خواستہ ایم از حق دوستیہ چیز کم بہا خواستہ ایم گریار ہماں کند کہ ما خواستہ
 ایم ما آتش و کفت و بوریہ خواستہ ایم اور ہم بوریہ پیچیدہ و نفت انداختند
 و آتش در زدند و قاضی حمید الدین ناگوری فرامید رباعی ابجی عشقت چو میا
 موختم پیرہن محنت و غم و ختم حاصل عشق این سکہ سخن پیش نیست سوختم
 و سوختم و سوختم و در روح الارواح مے نویسد چوں منصور حلاج را بکشتند شبلی
 گفت من اں شب پیش حق تعالی مناجات کردم تا سحر گاہ سر سجود نہادم
 و گفتم خدایا این بندہ بود ازاں تو مومن و موحد و معتقد از اعداد اولیا چہ
 بلا بود کہ پاوے کردی بخواب در شدم مذاے حضرت غرت بسبح من رسید کہ
 هذ ا عبد من عبادنا اطلعناہ علی سب من اسرارنا فافشاہ فانزلنا بہ
 ما تو علی یعنی این بندہ ایست از بندہ ہا مے من خبر دار کردیم من اورا بہتر
 از اسرار خود پس ظاہر کرد اں سر را پس نازل کردیم ما بر و انچہ مے بینی تو بیت
 اگر زبان تو را زداستی و تیغ را با سرت چکا رستی فاما درین معنی کہ خواجہ
 منصور را کہ پیش آمد بر زبان مبارک شیخ شیوخ العالم این رباعی بارہا
 گذشتہ رباعی از نور جلال مرد مطلق خیزد و از شوق خدا نگر چہ
 رونق خیزد این خاطر مرداں چہ عجایب بحر مے است
 چوں موج زندہ ہمہ انا الحق خیزد حضرت سلطان المشائخ

مے فرمود صلوٰۃ العاشقین چہار رکعت نماز آمدہ است در ہر رکعت
بعد فاتحہ این ذکر است در رکعت اول یا اللہ صد بار و در رکعت دوم یا
رحمن صد بار و در رکعت سوم یا رحیم صد بار و در رکعت چہارم یا ودود
صد بار و مے فرمود نماز درود بچو نماز تسبیح است بجائے تسبیح صلوٰۃ گوید
اں نماز برائے برآمدن حاجات ہم آمدہ است و حضرت سلطان
المشاہد مے فرمود کہ قاضی حمید الدین کہ پیشواے عاشقان
خدا بود در مولفات خود آوردہ است کہ ہر کرا حاجت دینی و دنیاوی
پیش آید غسل تازہ کند و دو رکعت نماز بگذارد و بگوید الہی بحرمت اں
ساعت کہ خواجہ احمد نہاوندی آشتی کردے ایں حاجت من رواں
گرداں اگر اں حاجت اور وانشود فرداے قیامت چنگل اودرد اسن
من باشد و او آچنناں بود کہ بادشاہ عراق شیخ ابوالاحمد اسحاق را اول
برسالت فرستادہ و ملک نہاوند بر دست عورت ترسا بچہ آفت دین ویشا
افتادہ بود و اساس ملکہاری بر خود بچو مرداں نہادہ خواجہ شنائی خوش

گوید بیت زنگیان زلف و چو تاب ہند	چندیاں نقش خود بر آب دہند
حلقہ زلف او ممسا گوے	نقش سوداے او ہویدا جوے
قد او در دودیدہ دل جوی	بچو سرور و انست بر لب جوی
عاشق از دست اں لب خنداں	سر انگشت ماندہ در دندان

چوں ابوالاحمد اسحاق در نہاوند رسید اں ملکہ در صفہ ناز پردہ بر بستہ بود
شیخ را بطلبید چوں شنید کہ از اہل صلاح است فرمود تا پردہ از میاں بر
شیخ سعدی گوید بیت روے کشادہ اے صنم طاقت خلق مے بری چوں
پس پردہ میشود پردہ صبر میدری چوں خواجہ در مجلس آمد نظر خواجہ بر چال
و لہرب اں مایہ حسن و آشوب دین و دنیا افتاد بیت اے بسا فارت
دین کردہ نیک نام چہست چشیم شوخ تو کہ از مستی خود بیخہ بستہ

عقل خواجہ از پاسے درآمد دل از دست رفت ایس ضعیف گوید **بیت** عقلش
 ز دست رفت ہما نجان نشسته ماند + اک شیخ باکراست و اس صاحب نفس + چو
 قصہ معلوم شد گفت ترا با ما راست نیاید تو دین مسلمانی داری اگر خواہی کہ با ما
 آشتی کنی در کلیہ یاد آر + ناقوس بقانون ترسایاں بزن **بیت** روزے
 بکلیہ پاسے رویم بینی + ناقوس بینی و بیوسی دستم + شیخ ہچناں کرد از دین
 اسلام برگشت و زنا رکھ بر میاں بست و در دین معشوق درآمد **بیت** مجنون
 عشق را در کام و ز حال است + کا سلام دین تیلی دیگر ضلالت است + شیخ را ایشا
 بہمت قبول مصاہرت مبعاد بستند مریدانے کہ برابر شیخ بودند در عالم تحیر و انکار
 افتاد شیخ ہمین گفت **بیت** گر ہمہ دین عاشقاں دارید + بعد ازین پیش بیت نماز
 کنید + بدیں یک حرکت کہ شیخ کرد ہمہ یکبارگی ترک شیخ دادند و آئیہ فرار بر خواندند
 شیخ سعدی گوید **بیت** منکر حال عارفاں ہر سماع شود + ز مرنہ بیار خوش تا
 بردند ناخوشاں + مریدے خوب اعتقاد در صحبت شیخ بماند از او پرسیدند کہ چہ دیدی
 کہ برابر مریدان دیگر ز رفتی گفت من خود ایس پیر را در نظر پیر او دیدہ بودم کہ ایس نظر بے
 اثر ماند و عاقبتش تحیر گردانند کہ پیراں را اثرناست و شجرہ قبول ایشاں را اثرناست **الفرص**
 چوں موعده عقد رسیداں مرید شایستہ حضرت رسالت راصلی الصمد علیہ وسلم در خواہد
 کہے فرماید کہ من آمدم تا ابو اسحاق را با خدا آشتی دہم چوں از خواب بیدار شد
 مے بیند کہ ابو اسحاق جامہ ترسایاں دور کرده است و لباس آشنایاں پوشیدہ
 و عہدایماں از مستزادہ کردہ و انابت آوردہ و الحمد لہ علی ذلک عارفے خوش گوید
 قطعہ گر توئی یار مرا من نغم یار دگر + گوشہ گیرم و در گوشہ ہم کار دگر + نقش زیبائے
 تو آوردہ مرا بر در تو + فارغم کرد ز نقش در و دیوار دگر + و حکایتے کہ از حضرت
 سلطان المصلح کردہ اند مناسب اینغی است کہ وقتے درویشے بود او را نظری
 دختر بادشاہے افتاد و دختر بادشاہ را نیز باوے میلے شد زیرا کہ در عشق درویشی
 او باو شاہی منظور نیست چنانکہ میان ہر دو معاشقہ شد دختر کس را بر اک درویش

۴۷۹ فرستاد و گفت تو مرد درویشی ترا با من مواصلت دشوار ہے نماید اما یک طریق
 هست اگر اک بکنی بر تو تو انم رسید طریق آنست کہ تو خود را مرد متعبد سازی و سجد
 لازم گیری و در طاعت و عبادت مشغول شوی تا ذکر تو شایع شود من از پدر
 اجازت طلبم و دیدن تو بیا ئیم اں درویش بر حکم فرمان معشوق بچہیں کرد مسجدے
 لازم گرفت و بطاعت و عبادت حق مشغول شد چون ذوق طاعت دریافت
 بکلی دل در حق بست و چون ذکر او در افواہ افتاد دختر بادشاہ از پدر اجازت طلبید
 و بزیارت او آمد درویش ہماں و جمال ہماں اما اں دختر در بیچ حرکتے و میلے
 ندید گفت آخر سن ترا ایں جیلہ آموختہ ام اکتوں چہ باشد کہ التفات بمانگی بہ چند
 ازین بابت بیش گفت آل درویش گفت تو کیستی من ترا شناسم بچہاں اعراض کرو چوں
 حضرت سلطان المشایخ بریں حرف رسید چشم پر آب کرد و فرمود کہسے کہ اں ذوق
 دریافت باخیرے چہ الفت گیرد ایں ضعیف گوید بعلیت کسبکہ روے تو بیند
 حدیث کل نکلند ہکسیکہ مست تو باشد حدیث مل نکلند ہ حضرت سلطان
 المشایخ مے فرمود کہ خواجہ عبد اللہ مبارک قدس اللہ سرہ العزیز در ایام جوانی
 باز نے عشق داشت و زیر دیوار آمدہ از اوّل شب تا وقت سحر بایکد گیر حکایت
 مے کردند تا بانگ نماز بامداد شد عبد اللہ چناں دانست کہ بکربانگ نماز خفتن است
 چوں نیکو نگاہ کرد صبح دیدہ بود نظم مؤذن حمی علی گویان من از بہر تہ در خون
 نمازے اینچہیں آلودہ معنی ہم روا باشد ہ دریں میاں ہاتفے آواز کرد کہ اے
 عبد اللہ در عشق ز نے از اوّل شب تا آخر بیدار بودہ سچ شبے از برائے
 حق چہیں کردہ چوں ایں سخن بشنید تا نب شد و بکلی حق مشغول گشت و در
 انوار المجالس خواجہ محمد بنیرہ شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین قدس
 اللہ سرہ العزیز ہما ملفوظات حضرت سلطان المشایخ نبشتہ است و نقل از
 حضرت سلطان المشایخ کردہ کہ در بد اوّل پسر شحہ بود جمال بالکمال
 داشت ہر گاہ کہ او از خانہ بیرون آمدے چندیں خلق متبلاے او بودندے

من نیز در آن ایام نظرے داشتم حق تعالی اور چنان جمالے دادہ بود کہ ہر کہ او
 دیدے بر جاسے نمائے و خواستے از و بگذرد یک روز از خانہ خود بیرون آمد
 تا بہ بنیم با او ملاقات نشد گفتم تا او از خانہ خود بیرون آید باز خواہم آمد باز گشتم
 در خانہ آمد ہم بپقرار گشتم باز بعزم ملاقات بطرف خانہ محبوب رواں شد ہم سیدم
 بنافتم باز در خاطر افتادہ او از خانہ بیرون آید من از خانہ خود باز خواہم آمد باز گشتم
 بیتاب شدم میان خانہ و خانہ محبوب چہاریا پنج کر وہ بود بار سیدم نیز بعزم
 ملاقات و کے بیرون آمد باز ملاقات نشد از خانہ او باز گشتم در خانہ آمد
 قریب بیست کر وہ و چیزے در رفتن و آمدن شد از بے قوتی خواب گرفت
 و نزدیک غروب در خواب شدم چوں بیدار شدم بہ خود گونہ کستم و جامہ ہ
 بدریدم از اینجا است کہ گفتہ اند کہ بعد از نماز دیگر خواب نباید کرد بعدہ والدہ علیہا
 الرحمۃ مرا گرد آورد و جامہ پوشانید و مرا از غایت محبت آں جواں کیفیتے
 شد روز دیگر در راہے مے گذشتم ناگاہ رایچہ در دماغ آمد معطر شدم
 اندیشیدم نزدیک ایں محل سوختن عود نبود بعد از اندیشہ بسیار یاد
 آمد کہ ایں آں کوچہ بود کہ من و آں محبوب یکجا ایستادہ حکایت با
 یکدیگر گفتہ بودیم ایں رایچہ نشان وصال او بود الغرض مدتے
 شیفہ و فریفتہ وے بودم خلق بسیار دنبال او رفتے و من نیز بود
 بیت کس نیست نہانے نظرے با تو ندارد و من نیز بر آنم کہ ہمہ خلق
 بر آئند و یک روز مرا گفت یا فلاں چندین خلق مرا زحمت میدہند و
 لیکن ہر وقت کہ ہست من از آں تو ام از ایں سخن فرحت و محبت من
 زیادہ شد کاتب حروف از والد خود سید مبارک محمد علوی کرمانی سماع
 دارد کہ دانشمندے بود در غیاث پور کہ او را مولانا سیمینی خطاط گفتند
 خطے داشت کہ خوش نویساں از لطافت خط او در رشک بودند و عطا
 کہ دبیر فلک است سر خط او نہا و ندے ابیات عطا ردے کہ دبیرے

فلک ہمیکو میدہ بہ پیش خط تو گشتہ است عاجز و لمجا بہ از خون دو چشم خویش ہر دم
نقش خط تو بدل نویسم و عثمان کاتب حروف و خوش خطان دیگر شاگرد او بودند
و او مرید سلطان المشایخ بود و آں مولانا کنیز کے داشت کہ بالو میل خاطر بود
ناگاہ بسبب مولانا کنیزک را بفروخت بعد فروختن عشق کنیزک را منکیر او شد
بر خصم کنیزک رفت و از بہائے کہ فروختہ بود با ضغاف آں طلبید چون خصم بواج
کا لا دید امتناع آورد چنانچہ شیخ سعدی گوید مایوسف خود نے فروشم
تو قلب سیاہ خود نگہ دار بہ قیمت کنیزک یکے بدہ کشید خصم رضا غیب داد
آخر الامر تحقیق شد کہ خصم کنیزک یکے از بندگان معتقد سلطان المشایخ
است چون اینے مولانا را روشن شد دانست کہ این درد را دوا سے
پیدا گشت مولانا با وجود معلوم کردن دوا سے درد خود از غلبہ سلطان
عشق در دل خود دعویٰ کرد کہ روانا باشد در راہ محبت دوست را بسیم سیاہ
بفروشم الغرض با سبیلای شوق محبوب و زور آوردن اشتیاق وصال
یا مولانا از دارالقرار صبر و شکیبائی از یاد آمد و از حائے بجائے مبدل
گردید کہ خواب و خور از مولانا گرفت و گریہ و نالہ مستولی شد و کار بدیوانگی
کشید بہیت رو سے مپوش اے قمر خانگی تا نکشد عقل بدیوانگی بہ آخر
مولانا را بیا و آمد کہ دوا سے درد ما جناب مرشد برحق سنست مولانا
گریہ کنان و جامہ دراں پیش حضرت سلطان المشایخ آمد و کیفیت
خود ظاہر ساخت سلطان المشایخ فرمود ہر وقت کہ خصم کنیزک برین
بیاید تو ہم بیائی مولانا بدیں اثنارت معتکف آستانہ سلطان المشایخ شد
بہیت رقیب گفت برین چہ میکنی شرب
اگر نصیحت دل سے کنم کہ عشق مبارز
چہ میکنم دل گم گشتہ باز سے جویم
سیاہی تن زنگی باب سے شویم
تا روزے خصم کنیزک را بخد مت سلطان المشایخ سعادت
پسے بوس حاصل شد مولانا نیز درآمد و سر بر زمین نہاد

حضرت سلطان المشایخ فرمود مولانا سر بر کن ایسا است کہ خاطر توجیح کرد و
 خصم کنیزک دریافت سلطان المشایخ روے مبارک خود بجانب خصم کنیزک
 کرد و حکایت فرمود کہ مردے بود کنیزک داشت آن مرد را با آن کنیزک محبتے
 بود کنیزک را بسبب فروخت بعد فروختن عشق غالب آمد آن مرد بر شتر علی کنیزک
 رفت ہر چند عجز زاری کرد و قیمت میفرود میسر نشد چوں دوست برد دست نیا
 جامہ پارہ کرد و روے سیاہ کرد و خاک بر سر انداخت در بازار درآمد و این سخن
 نے گفت کہ اے مسلماناں سزاے آنکس بہتر ازین کہ دوست را بسیم فروشد
 چہ باشد ہمینکہ این حکایت سلطان المشایخ تمام کرد خصم کنیزک را روے
 بر زیں آورد و گفت من صدقہ حضرت سلطان المشایخ آن کنیزک
 را بدیں مولانا بخشید سلطان المشایخ خوش شد و در باب خصم کنیزک دعا
 ہاے خیر کرد و خصم کنیزک را بمولانا ارزانی داشت و مولانا بمقصود رسید الحمد
 علی ذلک ثلثتہ در بیان ولولہ عشق حضرت سلطان المشایخ کہ در باطن
 ایں ضعیف است اگرچہ ایں دعوی بس بزرگ است مثل گفتہ اندلقمہ پیلان و
 حوصلہ کنجشکان گنجی ما العصفور فلحمہ وما البق فشحمہ یعنی چہ قدر کنجشک پس
 گوشتمہ او چہ تیرہ چہ چیز است پیشہ پس چربی او چہ خواہد بود ہمیت لاف و فات
 میزنم در قدم سگان تو چہ خاک چرانے شوم خاک بریں و فاعے من چہ حق علم
 و علام است کہ چہ در سماع و چہ در غیر سماع در خاطر مے گذرد کہ از سوز عشق آتش
 در خان و مان ننگ و ناموس زخم شنج سعدی گوید فرماید ہمیت روزے
 بدرائیم من ازین جامہ ناموس چہ ہر جا کہ بتے چوں تو بہ بنیم سپرستم چہ اے خواہ
 بگذارم سر و سامان را و آتش زخم خان مان را و راہ حوائے بگیرم و شورے بر آدم ہمیت
 چند پنہان غم عشق تو خورم طاقت نیست چہ وقت آں شد کہ بروں ایم و صد
 شور کنیم چہ داشت و طاقت صبر بودم بشکیبائی چوں کار بجان آمد زین پس
 من و رسوائی چہ و سر در بیانان عشق ہم قطعہ صید بیابان عشق خوش بخور تو ہم

سرتواند کشید پائے زنجیر او و خواہم از آسیب عشق روے بعالم نهم و عرصہ عالم
گرفت حسن جہاں گیر او و بیاباں لایزال چشم شورا نگیز خود دریا گردانم بیعت
خوش آب و چشم من ہمہ روے زمیں گیر و نہاید کرد غیرے دامن آن
نازنین گیر و دریا را از آہ سینہ بیاباں خشک گردانم امیر خسرو گوید بیعت
دریا ز آہ سینہ من خشک شد چنانکہ ہرگز بچشم خویش نہ بیند کسے نمی و چون
ازیں باز آیم زنجیر سگان سلطان المشایخ در سر بنرم امیر خسرو گوید
س زنجیر سگان در خود بر سر من بند و کنوں سر این نیست کہ دستار
بہ بندم و بقیہ عمر غریز کہ مایہ عاشقاں است بے مزاجم دریا د آنحضرت بگذرانم
بیعت عمر بہمان است انچہ کنم یاد روے تو و جانم نہانست انچہ نهم
زیر پایے تو و عمر گذشتہ را بواسطہ محبت آنحضرت باز آرم کیست کہ کرو
انچہ رفت از عمر بازاں مہم امروز کار حل تست مگر نفس آخر بر یاد آنحضرت
روم اگر جزا زہ سعادی بگوئی دوست بر نہ زہے حیات نکو و زہے مکا
سعادت مکتہ در بیان حقیقت عشق

دلبر جاں رباے عشق آمد عشق با سر بریدہ گوید راز خیز و بنہاے عشق را قامت عشق گویند نہاں سخن است آب آتش فروز عشق آمد عقل مردے است خواجگی آنو خط خاک لہو و بازی ماست نیت در عشق خطہ موجود عشق مقصود کارے باشد عشق را رہنما ورہ نبود	سر بر رہنماے عشق آمد زانکہ دانند کہ سر بود غماز کہ بوقت است گفت قد قامت عشق پوشندہ برہنہ تن است آتش آب سود عشق آمد عشق در روے است بادشاہی نو عالم پاک پاکبازے ماست عاشقاں را چکار با مقصود عشق را خود نگارے باشد در نقش سر و کلہ نبود
--	--

عشق با عقل نام تمام بود *	
عشق با کفر و دین کدام بود *	
پیش آنکس کہ عشق بہرہ اوست	
کفر و دین ہر دو بندہ رہ اوست	
ہرچہ در کائنات جزو و کل اند *	
در رہ عشق طاقت ہائے بلند *	
ہرچہ از تو ز دور گردون است *	
از سر ضرب عشق بیرون است	
عشق بر تر ز عقل و ز جان است	
لی مع المد وقت مردان است *	
کام ملاقات وصل یزدانی است *	
دل خریدار نیست جز نعم	آن نشینند تخت آدم را
غزلش سوے جہاں آورد	باز عشقش بجا کداں آورد *
چوں رہ خلد رفت عریاں شد	چوں رہ عشق رفت سلطان شد
گرچہ جانت ز عقل فرزانه است	عقل بگذار کو ہم از خانہ است
قدم عقل نقد خالی داں *	شعلہ عشق لا اوبالی داں
بالغ عقل را بے یابی	بالغ عشق کم کسے یابی *
عشق را جاں بوالعجب داند	زانکہ شیون شہد لب داند
ہر کجی عشق چہرہ بنماید	دل و جانش بجملہ بریاید
چوں تری ہی ز مردن خویش	عاشقی باش تا میری پیش
عاشقاں سر نہت بر سردار	تو بر آئی کہ چوں بری دستار
صفت عاشقاں ز من بشنو	ورذائی تو این مرا بدو جو
نکلتہ در بیان ترغیب در عشق و معذرت بیدرداں	

<p>خداوند اجود و آشنائی بعشق خود دلم معبور گرداں بزلف و خال خواباں داده پیوند بر دای جان بکار عشق میکوش اگر خواهی حیات جاودانی شهید عشق را مرده نگویند دریں عالم ز ایجاد تو مقصود و گرنه من کیائے آن که جاں را بعشق زلف شاں گردم پیوناک تو اے زاهد ز عشق خو برویاں شدی غافل ز درد و درد نوشاں کرشمه کردن خواباں نظر کن بکنج مسجد منشیں گرفتار ز مانع صنع حق را در نظر آر + کمال زاهدان از عشقبار نیست صلوة عاشقان از دیده بگذار نظر کردن بخوبان مذہب است کہ من بارے ز مذہب بر نگردم بہ لعل و لریب خو برویاں + بزاری مے کنم زان لب گدائی ترا گر عقل هست اے مرد ہشیار کہ فردا ذوق لب ہرگز نہیابی</p>	<p>نمیرا غم چراغے روشنائی ز نور دوستی پر نور گرداں دل عشاق را لطف خداوند ز جام عشق خوں ما دم نوش براہ عشق میرا مے توانی + براہ عشق جسز زندہ نگویند رضا مے حق تعالی دوستی بود دہم از دیدہ و دل نیکواں را کنم دل را ز غم با چاک در چاک مشو منکر مرو لا حول گویاں گداحر و مہم شد از حسن سلطان بعشق شکل شاں جاں و خطرت بکار خود پرستی نیک ہوشیار حیوۃ بے نظر را هیچ شمار نشان عافیت در جاں گدازی نماز زاهدان را خشک انگار مرا از ہر دو عالم این تمناست اگر گردم ازین مذہب نہ مردم بر غیبت مے کنم اینک دل و جاں تو اے زاهد و رنمینی کجائی + ہمیں جاگیر ذوقے از لب یار اگر چہ جنت الفردوس یابی</p>
---	---

نکتہ در بیان رویت باری تعالیٰ و تقدس حضرت سلطان المشائخ قس لہ
 سرہ العزیز مے فرمود مولانا فخر الدین زراوی رحمۃ اللہ علیہ کتابست خمسین
 نام از اربعین موجز تر بعضی سخنان او را آوردم کہ در بعضی کتب اس را اثبات کردہ
 است و در بعضی کتب دیگر نفی و ابطال نمودہ یکے از انہا این سخن است
 و گفتہ اند کہ اثبات رویت باری تعالیٰ و تقدس بدلیل عقلی مقصور نیست و
 انچہ ابو منصور را تیری در کتاب خود آورده است و رویت بدلیل عقلی اثبات
 کردہ است درست نیست دلیل ابو منصور را تیری رحمۃ اللہ علیہ بریں نمط
 است کہ جسم مرئی است و حرکت او ہم مرئی است پس رویت صفتی است مشترک
 میان جسم و حرکت علت جو از رویت ہم مشترک باشد منقول انچہ مشترک است میان
 جسم و حرکت وجود است با حدوث و حدوث نے شاید زیرا چہ او عبارت است
 از وجود سابق بعدم و عدم نہ علت مے شاید و نہ جز علت پس وجود متعین شد
 از ہر علت جو از رویت و حق تعالیٰ وجود ہست پس درست شد کہ حق تعالیٰ
 مرئی باشد اعتراض مولانا فخر الدین زراوی رحمۃ اللہ علیہ نیست کہ مخلوقیت
 ہم مشترک است میان جسم و حرکت ازیں لازم مے آید کہ وسے مخلوق باشد
 بعین این نکتہ و این اعتراض بغایت محکم است این را جوابے نکتہ اند بعدہ
 فرمودہ اند کہ اہل سنت و جماعت درین مسئلہ چنین تاویل کردہ اند کہ حق تعالیٰ
 گفتہ است فان استقر مکانہ فسوف ترائی یعنی پس اگر ثابت شود جابے او پس ترائی
 است کہ یہ بینی رویت معلق با استقرار جبل است و استقرار جبل ممکن و معلق ممکن
 من حیث ہو ممکن باشد بریں دلیل ہم اعتراض کردہ است انہم لطیف است و محکم
 و بیان اینست کہ جو از رویت کہ معلق بشرط استقرار جبل است کہ ام استقرار
 در حال استقرار جبل یا در حال تحویل جبل اگر در حال استقرار پس ما ہوا بشرط تحقق
 باشد و المعلق بالتحقیق تحقق و تحقیق فی الحال نیست و اگر در حال تحویل جبل استقرار
 جبل در حال تحویل ممکن پس دانستم کہ این نکتہ حقیقت ضعیف است قاضی محی الدین

کاشانی رحمۃ اللہ علیہ از سلطان المشایخ سوال کرد کہ در قصہ مہتر موسیٰ علیہ السلام بعد از سوال رویت وجواب لن ترانی قرآن چہیں خبر میدہد فلما تجلی بر الجبل جعلا دگا و خرموسی صعا یعنی پس ہر گاہ روشن گردانید پروردگار موسیٰ مرکوہ را گردانیدن کوہ را پارہ پارہ و افتاد موسیٰ بے ہوش کوہ خدائے را دیدیانیہ فرمود نہ ظاہر آیت دلالت مے کن کہ دیدہ باشد و انچہ مفسران تفسیر نوشته اند تجلی نور ربہ تجلی ملکوت ربہ عدول است از ظاہر بے ضرورتی چہ اتفاق اہل سنت و جماعت است بر جواز رویت فی الجملہ لان کنون الباری سبحانہ و تعالیٰ مرئیا للنفس و لغیرہ من صفات الکمال واللہ جل جلالہ موصوف یجمع صفات الکمال اگر گویند بلیل معلوم شدہ است کہ در دنیا بچکس رویت نیست زیرا چہ قولے کہ بدل رویت حق تعالیٰ را احتمال توں کرد و دنیا کسے نشان نداد جواب گویم این حکم در جنس انس آمدہ است ازین لازم نیامد کہ جبل را نباشد شاید کہ در آن قوت نہند و او را سمع و بصر عقل و ہند تا بہ بیند و بعد از دیدن باقی نمازد و طاقت احتمال بقاش نباشد از ہیبت پارہ پارہ گرد و مہتر موسیٰ علیہ السلام اندازہ کار روشن کرد و از سوالے کہ میگرد باز گشت حضرت سلطان المشایخ مے فرمود کہ انیکہ رویت حق جل و علی را منکر اند بارے بر چہ وجہ میزنند و مردم کہ خوش اند بامید و عہہ فردا خوش اند و حلاوت رویت ہر کسے را بر اندازہ شوق آنکس باشد تا شوق نباشد چہ ذوق ولذت یا بد بعضے ازینجا اشتاق میروند و بعضے را ہمانجا شوقے پیدا شو تا ذوقے بیا بند فاما این کراست دیگر است کہ ازینجا اشتاق میروند حضرت سلطان المشایخ مے فرمود مرا مشکل بود کہ انیکہ از دنیا میروند پیش از آنکہ بہشت رسد ایشان را رویت خواہد بود یا نہ تا شبے رئیس نام خادم شیخ نجیب الدین متوکل را در خواب دیدم و اینمعنی از و در خواب پرسیدم جواب گفت از کجا و استبعادی قوی نمود از دیدن این خواب مشکل من زیادہ تر شد

تاشیجے عورتے تریبا نام کہ او را خواہر زاده خواندہ بود بعد از نقل اورا
در خواب دیدم ہمیں معنی از سوال کردم گفت آرسے بعضے مردان
مے بینند و من نیز دوبار دیدہ ام اورا پرسیدم کہ از کدام عمل این دولت
یافتی گفت چند ناں من از مخدومان خود مے یافتم ہر روز از ناں یکتا
ناں بدریشاں میدادم حضرت سلطان المشایخ مے فرمود درویشے
بود سر در خرقة میگردہ ساعت و برے آورد و این سخن مے گفت عجب
است کہ موسیٰ علیہ السلام با کمال نبوت اورا دیدار نمسرت و طاقت نہا
کہ اورا بہ بیند پس ہر کہ انما ید او بیند حضرت سلطان المشایخ مے فرمود
امام احمد حنبل رحمۃ اللہ ہزار بار حضرت عزت را در خواب دید بعد از ازاں
پرسید بندہ بدیں دولت بکدام عمل رسد فرماں آمد بتلاوت قرآن باز
عرضداشت کرد تلاوتے کہ با فہم معانی باشد یا غیراں فرماں آمد بہر شکل
کہ بخواند مے فرمود شاہ شجاع کرمانی قدس السمرہ العزیز چہل سال
شب نخفت یک شب حضرت عزت را در خواب دید بعدہ ہر جا کہ رفتے جامد
خواب برابر خود بر دے تا نختید بامیدانکہ این دولت را یا ز در خواب
بیند تا انگاہ کہ آوازے شنید کہ این دولت ثمرہ آں بیدار یہا بود
مے فرمود در قوت القلوب آورده است کہ شیخ الاسلام علی موفقی
قدس السمرہ العزیز گفتہ است در خواب دیدم کہ بہ بہشت رفتہ ام چوں
پیشتر شدم در حظیرہ قدس رسیدم مردے را دیدم در سہر اوقات عرش کشاؤ
و نظر بر حضرت عزت داشت پلک بہم نیزد پرسیدم کہ این مرد کیست گفت
خواجہ معروف کہ خدا را نہ از خوف و وزخ پرستیدہ است و نہ بامید بہشت
بل حُبَّ اللہ شقُّ قالِی الْقَائِدِ یعنی برائے دوستی خدا و شوق دیدار او پرستیدہ
است بار تعالیٰ عزاسمہ دیدار خود او را مباح گردانیدہ است تا روز قیامت
و حضرت سلطان المشایخ پرسیدند کہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم

شب معراج حضرت عزت را دید فرمودند دریں سخن بسیار است اما منہج
مختار آنست کہ در رویت شب معراج تحقیق نیست سایل اولہ زیادہ کردو
گفت ابوودرہ گفتہ است حضرت رسالت را صلے اللہ علیہ وسلم پسند
ہل رَأَيْتَ رَبَّكَ نَوْرًا قَالَ إِنِّي أَزَاهُ یعنی آیا دیدی پروردگار خود را گفت
پیغمبر بدستی کہ من دیدم او را فرمودند احادیث دیگر برخلاف این آمدہ پس
رویت شب معراج تحقیق نباشد حضرت سلطان المشائخ فرمود کہ حضرت
امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ از فرزند ان حضرت مرتضیٰ علی علیہ السلام
و کرم اللہ وجہہ است یک شعبہ خرقہ حضرت امیر المومنین مرتضیٰ علی علیہ السلام
از آنجانب میرود وقتے کسے پیدا شد کہ خداے را بہین بنمای گفت میدانی تو کہ
قوم موسیٰ علیہ السلام دیدار خواستند عذاب آمد قَالُوا إِنَّ اللَّهَ جَحَّمَ فَأَخَذَ لَهُمُ
الصَّاعِقَةُ وَمُوسَىٰ عَلَيْهِ السَّلَامُ دِیَارِ خواست جواب کن ترا فی شنید جبرگستاخی
میکنی گفت آن عہد موسیٰ بود اما این دولت عہد حضرت محمد است صلی اللہ
علیہ وسلم کمترین چاکران او بازید بودا و گفت لَيْسَ فِي جَنَّتِي سِوَى اللَّهِ و
ہمچنین چند نظیر دیگر آورد اما غلامان را فرمود کہ او را بگیرند و در آب غرق
کنند او را در آب انداختند و غوطہ مے دادند او فریاد میکرد یا ابن رسول اللہ
الغیاث الغیاث او ہچناں مے فرمود کہ در آب غوطہ دہند تا گفت الہی
الغیاث در حال گفت اسے غلامان ترک او گیرید چوں او را بگذاشتند بیاید
و سرور پیش حضرت امام جعفر صادق علیہ السلام بر خاک نہاد و گفت متنا
دیدم فرمود چگونه دیدی گفت از تو فریاد خواستم نہ سیدی گفتم کنوں
فریاد از خدا ی تعالیٰ خواہم در حال روزنے از درون سینہ من پیدا شد
و رونگہیستم ہر چہ میخواستم معاینہ کردم زہے سوال آنم و زہے جواب امام
جعفر صادق رضی اللہ عنہ کہ بکمال عقل او را چہ طریق جواب داد و مے
فرمود صیغور احم ہتر موسیٰ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بود پیش موسیٰ علیہ السلام

۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

آمد و گفت آرزو دارم کہ جمال تو بہ بنیم موسیٰ علیہ السلام فرمود نتوانی دیدہ چندانکہ مانع
 مے شدہ صیغور باز نے ایستاد و ضرورت برقعہ برداشت اسیر خسرو خوش گوید ہیبت
 بردن آرزو روں دیوانہ گرداں ہوشیاراں لہو لیکن خسرو دیوانہ را دیوانہ تر
 گرداں چوں صیغور انظر بر آں جمال انداخت نابینا شد سگہ کرت و پرواستے
 ہفتاد کرت برقعہ دو سیکر و صیغور نابینا مے شد و بدعا مے ہنتر موسیٰ چشم
 باز مے یافت دریں میاں ہفتے آواز دادا مے موسیٰ محبت از حایضہ آموز کہ
 چندین کرت نابینا شد و باز دیدار بخواد و تو میکبارگی اِنِّیْ ثَبْتُ اِلَیْکَ یعنی تحقیق
 کہ توبہ کردم من بسوئے تو مے گوی مہتر موسیٰ علیہ السلام را بدیں سخن حیرتے
 بیفزود و حضرت سلطان المشایخ بخط مبارک خود در ظلم آورده است چوں
 اہل بہشت جمع شوند بہشتیاں آرزو مے بقا مے پروردگار ذوالجلال لایزال
 گفتند در دار الضیافت جمع آیند ابرے سفید گرد بر گردایشاں برآید و کوشکھا مے
 آں ابر مرصع بہ در و جواہر بس مٹکل مشک باریدن گیرد چنانکہ ہوا مے بہشت
 ہمہ کافور و مشک گرد دس حضرت ذوالجلال جمال خود نمای بہشتاد ہزار سال در
 لذت رویت بماند یوم تَقُوْهُمُ النَّاسُ لِرَاسِ الْعَالَمِیْنَ یعنی روزیکہ قائم شوند مردم
 نزدیک پروردگار عالمیاں و در تفسیر حقایق آورده است چوں ایستادہ بماند خطبا
 آید کہ در دنیا امتثال او امر و نواہی شرع نمودہ آید شستہ جمال ذوالجلال مارا
 مشاہدہ کنید از برائے رعایت ادب ننشینند حق سبحانہ تعالیٰ فرشتہا پیا آرد
 نمکیہ کنند بر آن فرشتہا و حضرت عزت را بہ بینند چوں مُتے بگذرد آرزو مے لقا
 پدراں و مادران کنند حضرت عزت ہمہ را جمع کند چنانچہ در روز جمعہ خلق جمع شوند
 یکدیگر را بینند بعد ازاں فرماں صادر شود کہ دیگر چہ آرزو دارید ہر آرزو کہ باشد
 یا بید و لکم فیہا ما لیشتہیہ النفس وتلدی الاعین وانتم فیہا خالون اللہم
 ارزقنا لقاءک بکرمک یعنی و خاص شمار است اے مومنناں چیزیکہ بخواد
 نفسہا مے شما و لذت یا بند چشماں و شما یاں در آں بہشت ہمیشہ باشید

اے بارخدا یا روزی گرداں مرادیدار خود بکرم خود شیخ خوش گوید ۵ شادی
بروزگار گدایان گوی اوست ۶ برخاک رہ نشسته بر امید رویت اند ۷ حسین
شاعر بخد مت حضرت سلطان المشائخ عرضداشت کرد کہ نعمت رویت کہ مومن
را و عہہ است فردا خواہ بود بعد از حصول آن از نعمت ما دیگر چه بیند بر لفظ
مبارک را ند کہ سخت کوتاہ نظری باشد کہ بعد از ازاں بچیزے دیگر نظر کنند درین محل
باز عرضداشت کرد کہ شیخ سعدی گفته است ۵ افسوس بر آن دیدہ کہ روئے
تو ندیدہ است ۶ یا دیدہ کہ بعد از تو بروئے نگریذہ است ۷ حضرت سلطان
المشائخ این بیت را استحسان کرد و فرمود کہ نیکو گفته است کاتب حروف در این
حضرت شیخ الاسلام معین الدین بنجری قدس السدسہ العزیز بنشسته دیدہ است
کہ سیکے از بزرگان طریقت کہ از اہل عشق بود در مناجات مے گفت الہی اگر تو
ز من ہفتاد سال را حساب خواہی من از تو ہفتاد ہزار سال را حساب بنجام
ز انکہ امروز ہفتاد ہزار سال است کہ نداؤ است بر یکم گفته و جملہ را در شور آورد
پاے کو فتن گرفت و گفت اینجملہ شور ما کہ در زمین و آسمان است از شوق
است است ہمینکہ آن بزرگ این سخن گفت ندا آمد کہ جواب شنور روز شمار
ہفت اندام ترا ذرہ ذرہ گردانم و بہر ذرہ دیدار نمایم و گویم اینک حساب ہفتاد
ہزار سال کفارت نہادیم باب نہم در سماع و وجد و قص و خیر ذلک
تکلمہ در بیان سماع حضرت سلطان المشائخ قدس السدسہ العزیز
مے فرمود سماع بر چہار قسم است حلال و حرام مکروہ و مباح اگر صاحب
وجد را میل بسوے حق بیشتر است آن مباح است و اگر میل بجاز بیشتر است
مکروہ است اگر میل بکلی طرف مجاز است آن حرام است و اگر میل بکلی
طرف حق است آن حلال است پس مے باید کہ صاحب این کا حلال
و حرام و مکروہ و مباح بشناسد و مے فرمود کہ چندین چیز مے باید تا سماع
مباح شود و مستمع و مستمع و آلاء سماع مسموع یعنی گویندہ مرد تمام

اے بارخدا یا روزی گرداں مرادیدار خود بکرم خود شیخ خوش گوید ۵ شادی
 بروزگار گدایان گوی اوست ۶ برخاک رہ نشسته برامید رویت اند ۶ حسین
 شاعر بخدمت حضرت سلطان المشایخ عرض داشت کرد که نعمت رویت که مومن
 را و عده هست فردا خواهد بود بعد از حصول آن از نعمت ما دیگر چه بینند بر لفظ
 مبارک را ند که سخت کوتاه نظری باشد که بعد از آن بچیز دیگر نظر کنند درین محل
 باز عرض داشت کرد که شیخ سعدی گفته است ۵ افسوس بر آن دیده که رو
 تو ندیده است ۶ یا دیده که بعد از تو بروئے نگزیده است ۶ حضرت سلطان
 المشایخ این بیت را استحسان کرد و فرمود که نیکو گفته است کاتب حروف در لفظ
 حضرت شیخ الاسلام معین الدین بنجری قدس السمره الغریز نشسته دیده است
 که سیکه از بزرگان طریقت که از اهل عشق بود و در مناجات می گفت الهی اگر تو
 ز من هفتاد سال را حساب خواهی من از تو هفتاد هزار سال را حساب نخواهم
 زیرا که امروز هفتاد هزار سال است که نداؤ است بر یکم گفته و جمله را در شور آورده
 پای کوفتن گرفت و گفت ای جمله شور ما که در زمین و آسمان است از شوق
 است است همینکه آن بزرگ این سخن گفت ندا آمد که جواب شنور روز شمار
 هفت اندام ترا ذره ذره گردانم و بهر ذره دیدار شایم و گویم اینک حساب هفتاد
 هزار سال کفارت نهادیم باب نهم در سماع و وجد و قیص و غیر ذلک
 مکتبه در بیان سماع حضرت سلطان المشایخ قدس السمره الغریز
 می فرمود سماع بر چهار قسم است حلال و حرام مکروه و مباح اگر صاحب
 وجد را میل بسوئے حق بیشتر است آن مباح است و اگر میل بجاز بیشتر است
 مکروه است اگر میل بکلی طرف مجاز است آن حرام است و اگر میل بکلی
 طرف حق است آن حلال است پس می باید که صاحب این کا حلال
 و حرام و مکروه و مباح بشناسد و می فرمود که چندین چیز می باید تا سماع
 مباح شود و مستمع و مستمع و و آله سماع مسموع یعنی گوینده هر دو تمام

خبث و دناوت آن نتوان کرد و سیوم آنکه مستمع سماع بر احوال نفس خود
 حمل کند تقلیب حواس که با خدا یتعالی دارد و این سماع مریدانست
 خاصه مریدان مبتدی زیرا که مریدان را لا محاله مراد است و مراد ایشان
 معرفت باریتعالی و وصول الی الحق و ایشان را در سلوک احوال پیشین
 آید از قبول و رد و وصل و مجر و طمع و نومیدی و آنچه مشتمل است بر صفت
 اشعار چهارم آنکه سماع مستمع عین حق باشد بحدیکه در حالت سماع در عین
 شهود باشد همچو حال زنانی که در مشاهد مہتیر یوسف علیہ السلام
 دستها بر میدند و از خود خبر ندارند اہل این مقام عبور کردند بچیز بیکانی
 گشتند از ہمہ چیز مگر از حق جل و علی و این مقام واصلان و کاملان است
 مکتبہ در بیان آداب سماع حضرت سلطان المشائخ
 قدس سرہ العزیز فرمود سماع را چند چیزے باید از زمانے
 خوش که در آن فراغ دل باشد و خاطر متروند نباشد اما مکان و لکش
 چنانکہ از دیدن آن روح پیدا آید اما اخوان باید کہ بہم از یک جنس باشند
 یعنی ہر کہ حاضر میشود از اہل سماع باشد و مے فرمود بوقت در سماع
 نشستن بوسے خوش کنند و جامہ پاکیزہ پوشد مولانا فخر الدین
 زرا دی رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ خود آورده است کہ آداب دیگر
 آنکہ سماع بگوش ہوش شنود و قلیل الالتفات و محترز باشد از
 نظر بجانب ستمعان و تنمخ و تناوب و سرفرو و افگندہ باشد
 در فکرے کہ مستغرق باشد و دل او متماسک از تصفیق و قص
 و سایر حرکات و مرادات آداب دیگر آنکہ تا تواند خیر و گریہ با و زبند و این
 چاہست کہ اورا قدر بر ضبط نفس خود باشد و اگر قص و گریہ کند اورا مباح باشد اگر قص
 نباشد زیرا کہ گریہ خزن مے بر و قص سبب تحریک سرور است و کل سرور مباح است و آداب دیگر
 آنکہ موافقت نوم کند و قیام اگر یکے از قوم ایستاده و روجہ صادق یا آنکہ ایستاد نہایت اہم چو

قَدْ بُدِّلَ مِنْ مُوَافَقَةٍ چوں شیخ بدرالدین سمرقندی رحمه الله علیه برحمت حق پیوست
 او را در سنکوله دفن کردند و روز سیوم سلطان المشایخ حاضر شد مجلس عالی منعقد
 شد سماع در داده بودند سلطان المشایخ پیتر رسیدند و در حیطه دیگر نشستند چوں
 انشان در سماع برخاستند سلطان المشایخ نیز برخاستند بعضی گفتند میان
 شما و ایشان بعد مسافت است شما بنشینید سلطان المشایخ فرمود
 موافقت شرط است کاتب حروف از والد خود سماع دارد که شیخ بدرالدین
 سمرقندی سخت بزرگ بود خلیفه شیخ سیف الدین بابر زری بود و شیخ
 نجم الدین کبری را دریافته بود و سید زائر الحرمین و حافظ و دانشمند بود در
 کمال کس که در دے این همه فضائل است و در سماع غلو تمام داشت بے
 سلطان المشایخ سماع نشیدے و بغایت خوبصورت و نیکو سیرت بود علیه
 الرحمة و ادب دیگر آنکه در قص در نیاید کسیکه گراں نماید بر قوم که دلها را منشور
 گرداند و نقل کذا فی العوارف عن محمد اعلو دینوری رحمه الله علیه ایت قال
 رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم فی المنام فقلت یا رسول الله هل تنکرهن
 السّماء فقال ما آنکره وکن قلهم یفتحن قبله بالقرآن ویختمون بعده بالقرآن
 فقلت یا رسول الله انهم بی ذنوبی ویسطلون علیّ فقال احملهم یا ابا علی
 هم اصحابک وکان ممشدا فیقول کنا فی رسول الله صلی الله علیه وسلم
 نکتہ در بیان تمحیل الفاظی که میان شعرا مصطلع شده و در اوصاف معشوق
 سلطان المشایخ قدس الله سره العزیز فرمود از زلف قرب خواهد قوله
 تعالی یقرّبونا الی الله زلفی یعنی تا اینکه مقرب گردانند ما را بسوسه خدا نزدیک
 گردانیدن و از لون جنت و از چشم نظر رحمت او و لتضع علی عینی یعنی و از
 براس نظر رحمت بر من و کفر پوشیدن باشد و زلف را ازاں کافر گویند
 که او دانه خال در پیش بر صرّح کافر نشوی قلندری کار تو نیست یعنی تا
 هستی و اعمال و صدق بر تو پوشیده نشود و دعوی عشق از تو درست نیاید

و تا از نفس مرتد نشوی کار کنی تا ما کاتب حروف در رساله سماع کہ تالیف مولانا
 فخر الدین زریادی است رحمتہ اللہ علیہ است مراد وقت چیزے خواہد بود
 کہ حاکم باشد میان بندہ و طاعت حق تعالی و از بیاض وجہ نور ایمان و سواد
 حال ظلمت مصیبت و جزاں معانی کہ نقصان مقام و حال است پس
 تحمیل الفاظ و اوصاف حق کسے است کہ مستقل شود و فہم از طواہر الفاظ سو
 چیزیکہ کہ مناسب از الفاظ است از امور حق جل و علی پس الفاظ اشعار ہموچون الفاظ
 امثالی است مراد از اں امثال چیزے باشد کہ مناسب باشد و مصرف امثال
 غیر آنکہ طواہر اں امثال بر این معنی است پس ایں واقع تر است در نفوس و
 موثر تر است در قلوب زیرا کہ مے نماید ترا چیزیکہ در خیال بستہ در صورت تحقیق
 و آنچه بد اں ہم گماشتہ در معرض یقین و غائب در لباس حاضر و برائے انہی
 است کہ حق جل و علی امثال را بیشتر آورده در کتاب مبین و کتب منزلیہ ہمچنین
 در کلام رسول صلی اللہ علیہ وسلم و کلام سایر انبیاء صلوٰۃ اللہ علیہم و صحابہ رضی
 اللہ عنہم جمعین تلك الامثال نضربھا یعنی اں امثال ہا مے آرم من برائے
 مژاں بکار و اتعست و ما یعقلھا الا العالمون یعنی در نمے یا بند اں امثال
 را مگر عالماں و حضرت سلطان المشائخ مے فرمود و ہر حرف کہ در سماع
 شنیدہ ام صفتہ شنیدہ ام از صفات حق عز و جل و علی تا ایں غایت اں
 حرف با و صاف حمیدہ شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر قریا الحق والدین حل
 کردہ ام تا روزے در حالت حیات شیخ شیوخ العالم قدس اللہ سرہ
 العزیز از جمعہ گویندہ ایں بیت شنیدم بیت مخرام بدیں صفت مبارک
 چشم بدت رسد گزنیے ۴ مرا اخلاق پسندیدہ و اوصاف گزیدہ و کمال
 بزرگی و غایت لطافت ایشان یاد آمد چنان در گرفت کہ بدیں حرف سید
 چشم پر آب کرد بعدہ بسے بر نیامد کہ بر حمت حق پیوستند و مے فرمود کہ فرو
 قیامت فرمان در رسد کہ ہر بیتچہ کہ مے شنیدید اں را بر اوصاف ما حمل

میگردد گویند آری فرماں رسد که اوصاف حادث و ذات ماقدم محل و صفا
 حادث بر قدیم چگونه روا باشد گویند خداوند از غایت محبت می گردیم فرمان رسد
 چون از محبت میگردد بدید بر شمار محبت گردیم بعده سلطان المشایخ چشم پر آب
 کرد و فرمود و یا کس که مستغرق محبت حق است این عتاب است با دیگران چه
 خواهد کرد درین محل امیر حسن شاعر عذر داشت کرد که بنده را هیچوقت آنچنان دینی
 پیا نیمنی شود که در سماع فرمود که صحاب طریقت محبت را و مشتاقان را همان ذوق
 که در آتش میزنند و گرنه آن بودی بقا کجا بودی و در بقا ذوق بودی در آتش
 آن مقام چشم پر آب کرد و نفسی از سینه مصفا بر آورد و فرمود که مراد قتی در خواب
 چیزی نمودند من این مصراع گفتم **اے دوست بدست انتظام کشتی** +
 و باز این مصراع را هم در خواب اعاده کردم + **اے دوست به تیغ انتظار کشتی** +
 چون بیدار شدم یاد آمد که این مصراع همچنین است **اے دوست بزخم انتظام**
کشتی + بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ بنشته دیده ام ربما یسمع
 السالك صوتا من البراغیث و یفهم كلاما مفهوما من ذوق الباب و کذل
 من الذی باب و اصوات الطیر و سمع علی رضی الله عنه صوت ناقوس قال
 اتدرون ما یقول قالوا لا فقال یقول سبحان الله حقاً حقاً ان المولی قد
 یبقی نکتة در بیان و جید اهل سماع حضرت سلطان المشایخ قدس سره
 العزیز می فرمود از نو و نه نام اسم الواجد است و واجد از وجد است چنانچه
 بمعنی بنشده و جدا آمده و بمعنی صاحب جدا آمده و بمعنی در حق باری تعالی درست نیامد
 پس اینجا بمعنی معطی الواجد است فاما مولانا فخر الدین زراذی در رساله خود
 می نویسد که خواجه عثمان گوی در حقیقت وجد می گوید که عبارت از وجد ممکن است
 زیرا که وجد تیر است از سیر الاهی عند المؤمنین الموقنین یعنی نهاده است و مؤمنان
 صاحب یقین ابو سعید خراسانی گفته است **الْوَجْدُ رَفْعُ الْحِجَابِ وَ مُشَاهَدَةُ الرَّقِيبِ**
وَ خُصُوصُ الْفَهْمِ وَ فَجَادَةُ الشَّيْءِ وَ اَسَاسُ الْمُقْصُودِ

از بعضی پرسی نواز و جد صحیح فرمود قبول و جدا و ست متوا جدا اما حکما گویند
 کہ و جد چیست یعنی و جد در دل فضل است شریفه کہ متعذر است نطق بر آن
 و اخراج آن بلفظ پس میروں مے آرد آنرا نفس بالحنان و نعمات ہر گاہ کہ
 ظاہر شود سرور و حرکت جوارح پیدا آید نکتہ در بیان احوالے کہ در سماع پیدا
 مے شود حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ العزیز میفرمود این
 ہر سہ قسم است انوار است و احوال است و آثار است و آن از سہ عالم نازل
 مے شود و آن سہ عالم ملک و ملکوت و ما بینہما جبروت یعنی در حالت سماع
 انوار نازل مے شود و از عالم ملکوت برار و اح بعد از آن در دل پیدا آید آنرا
 احوال گویند آن احوال از عالم جبروت است بر قلوب بعد از آن بکلی و
 حرکت ظاہر مے شود کہ آنرا آثار گویند آن از عالم ملک است و مے فرمود کہ و
 حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم از غزا آمد فرمود کسے باشد کہ دف زند
 ام المؤمنین عایشہ رضی اللہ عنہا دف برداشت و ثبواخت و این شعر
 مے گفت شعر اتینا کہم اتینا کہم فحیونا فحیا کہم * اتینا کہم اتینا کہم فحیونا فحیونا
 ولولہ التمرۃ الحمراء * ما کنا لو اذیکم * ولولا دعوی الرحمن ما کنا لو اذیکم * فقال
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قوے یا عایشہ و میفرمود وقتے رسول علیہ
 الصلوٰۃ والسلام میاں یاراں نشستہ بود جب رسول علیہ السلام این آیت آورد
 و اذا سمعوا ما انزل اللہ الی الرسول تری اعیینہم تفیض من اللہ مع مہاجر قوا
 من الحق رسول زوشت بر خاست جلہ کرد و نشست چنانچہ از فرحت بسیار روا و مبارک
 مبارک در میان جمع افتاد این حکایت معروف است کہ در آن مجلس جمع از صحاب بود ندیکان یکاں
 کردند و بردند و مے فرمود کہ در عہد رسول علیہ السلام شخصے بود کہ اورا کعب ہر گفتمندے در
 جاہلیتے چند ہر جو رسول علیہ السلام گفتمندے بود بعدہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فتح مکہ کرد و
 مکہ بود اورا خبر شد کہ رسول علیہ السلام صحابہ را فرمودہ است ہر جا کہ میرا بیان بکشدند این خبر
 رسید از ہم صحابہ اس نام پوشیدہ مے رسید و پیچیدہ نزد رسول علیہ السلام آمد ایمان آورد و شعر آغاز کرد

رسول علیہ السلام پر سید کہ تو کیستی گفت من کعب بن زہیرم از ہم اصحاب تو
 این لباس پوشیده ام شست بیت و ہجو رسول علیہ السلام گفتہ بودم این زمان
 صد و بیست اضعا ف آں در مع گفتہ ام رسول علیہ السلام گفت بخواں خواندن
 گرفت تا بدیں بیت رسید شعر بنیلت ان رسول اللہ او عدلنی والعفو عند
 رسول اللہ ما مؤل رسول علیہ السلام فرمود اعمادت کن اعمادت کرد و در سماع
 از بخاست کہ اعمادت مے فرمایند رسول علیہ السلام جامہ برد و باو عنایت کرد و اینجا
 کہ درویشاں بقوالاں خرقہ مے دہند چون رسول علیہ السلام وفات یافت
 معاویہ گفت صد دینار بتو میدہم آں بردمن وہ تا بدہ ہزار رساند و نداد چون
 خلافت بمعاوئہ رسید کعب بن زہیر وفات یافتہ بوفیر زندان او کس فرستاد
 کہ آں بردمن دہی بیست ہزار دینار بایشاں داد و آں بردرا ازیشاں بستہ
 شنج الشیوخ در عوارف آوردہ است کہ این زمان زرخزانہ خلیفہ ناصر الدین
 است و مے فرمود کہ وقتے رسول علیہ السلام بہاغے رفت و ابو موسی
 اشعری را فرمود کہ تو بردیاغ باش اگر کسے آید بے اذن من نگذاری و درون
 باغ چاہے بود ابو موسی پایے ہاے مبارک خود در میان آں چاہ فرو ہستہ
 نشست و آں حال امیر المؤمنین ابو بکر صدیق آمد ابو موسی اشعری حضرت
 رسالت را از آمدن ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ خبر کرد رسول صلی اللہ علیہ
 سلم فرمود کہ او بگذازت یا یاد ابو بکر آمد براستائے حضرت رسالت صلی اللہ
 علیہ وسلم ہم بر آں ہیئت پایے ہا در چاہ فرو ہستہ نشست بعد امیر المؤمنین
 عمر رضی اللہ عنہ آمد از آمدن او نیز خبر کرد با آں بشارت دروں طلبید آمدہ
 جانب چپائے رسول علیہ السلام ہم بر آں ہیئت نشست بعدہ امیر المؤمنین
 عثمان آمد بعد از رخصت درآمد و بر ہماں ہیئت مقابل رسول علیہ السلام
 آمد ثلثہ نشست بعدہ امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ آمد بعد از اذن درآمد و بر آں
 ہیئت نشست بعدہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ہچنین کہ امروز یک

جائیم موت ہم کجا خواہد بود و بعثت ہم کجا خواہد بود بعدہ حضرت سلطان
المشاہد قدس السیرہ العزیز فرمود حالے کہ درویشان اہل دل را پیدا میشود
از نجاست وے فرمود موسیٰ علیہ السلام از چیزے متوحش شدے عصا
او تسبیح گفتے و او ازاں انس گرفتے وے فرمود کہ شیخ احمد غزالی چنین آوادم
است کہ بعد از آنکہ موسیٰ علیہ السلام بشرف مکالمت حق تعالیٰ مشرف شد
ہرگز انظر بر جمال وے افتادے وے سوخت فرماں شد کہ برقع پیش روی
خود گیر برقع گرفت از نور روی موسیٰ علیہ السلام آں برقع وے سوخت برقع
از چشم کرد آں نیز بسوخت بعد از ازاں از آہن گرفت آں ہم بسوخت موسیٰ
علیہ السلام تھمیز حضرت جبرئیل علیہ السلام آمد و گفت یا بنی السبط طلب جامہ کہ درویش
از سر حالت آں خر قدہ کردہ باشد برقع بساز موسیٰ علیہ السلام طلب کرد نشان
یافت فلاں جاد رویشانند بریشاں باشد برقت بریشاں یافت ازاں برقع
ساخت و بر روی خود انداخت نسوخت و سالم ماند وے فرمود حضرت
موسیٰ علیہ السلام را حالے غالب بود تا بحدی کہ روز آس زد کلاہ قلنسو
او بسوخت و بخط مبارک حضرت سلطان المشاہد بنشتہ دیدہ ام کہ
بعضے را حالے در سماع غالب وے باشد کہ تمیز نے ماند و بعضے را اگرچہ حا
وے باشد را ما مغلوب نے شود و کمال در آست کہ در سماع مغلوب نشود
و بعضے در سماع از خود پیچید گردند کہ اگر میخ آہنی در پاے ایشان رود ندانند و
بعضے در سماع با خداے چہاں حاضر شوند کہ اگر برگ گلے در زیر پاے ایشان
باشد دانند و این مرتبہ کاملانست وے فرمود کہ شیخ بدر الدین غزنوی
از شیخ شیعہ العالم قدس السیرہ ہما العزیز سوال کرد کہ یہوشی اہل سماع از
کجا است حضرت شیعہ شیعہ العالم قدس السیرہ العزیز فرمود از آنکہ غایب
است بر یکم شنیدند یہوش گشتند از اں روز باز یہوشی در ایشان مرکوز است
چوں سماع شنوند آں یہوشی در ایشان اثر کند حیرت و حرکت در ایشان

ظاہر شود سلطان المشائخ میفرمود سماع برد و نوح است باجم و غیر باجم باجم است کلا
 سماع عجم می آورد و اینکس در بخش می شود و این را شرح نتوان داد اما غیر باجم است
 بعد از آنکه سماع اثر کند آنکس آنرا تمیل کند بر حضرت حق سبحانه یا بر پیغمبر خود یا جائے که در
 دل او بگذرد و می فرمود که فارابی حکیم بود روزی در مجلس خلیفه درآمد با جماعتی
 و صورتی مخفی پیش خلیفه سماع آغاز کرد جنگ بست و نواخت آن حکیم سماع راسته
 قسم کرده اول مضحکات یعنی خنده آورنده و دوم تمسک یعنی گریه آورنده سیوم معنی بیہوش
 گرداننده القصہ چوں چنگ آغاز کرد اول ہمہ مجلس بقرقہ خندیدند باز چنان
 نواخت کہ ہمہ در گریه شدند باز چنان نواخت کہ بیہوش شدند آنگاه او در جائے
 چیزے نوشت و رفت کہ فارابی قَدْ حَصَرَ هَهُنَا وَ غَابَ یعنی تحقیق ظاہر شد
 اینجا پوشیده شد چوں اہل مجلس از سماع بیہوش باز آمدند سخن در جائے نوشتہ
 دیدند دریافتند کہ حکیم فارابی بود و می فرمود کہ ہمیں حکیم بود کہ خلیفہ را بد عقیدہ
 کرده بود کہ شیخ شہاب الدین ازین مذہب گردانید و بحد مذہب اہل سنت
 و جماعت باز آورد در باب دہم در مکتبہ حکایات تحریر یافته است و می فرمود روزی
 خواجہ خضر علیہ السلام بخدمت شیخ شیوخ العالم فرید الحق الدین
 قدس السیرہ العزیز آمد و درویشاں سماع آغاز کردند شیخ شیوخ العالم
 بر سر سجادہ نشسته بود ہر دو دست مبارک خود بر آورد و این بیت بلند
 خواند بیت صاحب دروے کجاست تا بنمایم صد گریہ زار زیر ہر خندہ
 خویش و می فرمود کہ از شیخ ضی الدین روحی شنیدہ ام کہ گفت
 مرا ایسے بود اورا در سماع حالے و شوقے و ذوقے بودے بعد از نقل
 او در خواب دیدم کہ در بہشت مقامے رفیع یافتہ است فاما مغموم بہشت
 آن مقام رفتم و گفتم چرا مغمومی گفت این مقام یافتہ ام اما لذتے و ذوقے کہ در
 سماع بودنے یا جم و می فرمود جنید نام قوالے بود من از شنیدم
 کہ شیخ شرف الدین کرمانی ساکن قصبہ سستی بود در سماع

جان داده است باین بیت بیت هر روز ديد جان من آواز مرا به زنهار
 براه دوست در باز مرا به شنج شرف الدين گفت در با ختم و جان دم
 و رزماں جان داد و بجاناں رسيد الحمد لله على ذلك في فرمود از قاضی حميد
 الدين ناگوری بآرسیده است که مجلس سماع بود و قوالان کامل حاضر بودند
 در نئے گرفت صاحب سماع شبانه گفت بيائيده اگر کسی را با کسی تفاوت
 حالے باشد با یکدیگر صفا کنيد صفا کردند هم موثر نيامد باز گفت نبايد که
 بيگانه در آمده باش تفحص کردند نبود ترک سماع کردند باستغفار شش
 شدند در اثناي آں درويشے رسيد ايس بيت خواند بيت کس را
 چو تو معشوق مبارک پے نيست به اے جان جهاں مثل تو در روی زمين
 نيست به با سماع ايس بيت اثرے ظاهر گشت و عزيزے در آن مجلس جان
 داد و ديگراں آں درويش رنغ کردند که ديگراں ايس بيت در سماع گوی و ميغز
 که در خانقاه خواجه يوسف چشتي قدس الله سره العزيز عزيزان چشت سماع
 در دادند قوال ايس بيت گفت بيت عاشق همواره مست و مدهوش بود
 و زياد محب خويش بهوش بود + فردا که همه بحشر حيران باشند + نام تو درون
 سينه و گوش بود + ايس دو بيت سخت گرفت و دو نفر از درويشاں چنناں
 مدهوش شدند که خرقة ايشاں برقرار مانده بود و ايشاں ناپيدا شده بودند حضرت
 سلطان المشايخ نے فرمود که وقتے قاضی منہاج الدين جو رگانی را
 شنج بدر الدين غزنوی رحمت الله عليه طلبید و آں روز دوشنبه بود و وعده
 کرد که چوں از تہ کیر فارغ شوم بيايم بعد از آمدن قاضی سماع آغاز کردند قاضی
 منہاج الدين را ايس بيت گرفت بيت نوحہ ميکرد بر من ايس نوحہ گردنم
 در دل سوزم برآمد نوحہ گر آتش گرفت + دستار و خرقة کہ پوشيده بود پاره پاره کرد
 امير خسرو خوش گويد بيت خوشاں حالے کہ بآثم گرد کويت + رنغے پر خوں گريباں
 پاره پاره + وے فرمود قاضی منہاج الدين مردے صاحب ذوق بود

روز و شب تندرستی و میفرماید این رباعی خواند ریاضی لب برب لب دلبران مہوش
 کردن چہ آہنگ ہر زلف مشکوش کردن چہ امروز خوش است و یک فردا خوش
 نیست چہ خود را چوئے طعمہ آتش کردن چہ چوں این بیت شنیدم بخود شدم
 و ساعت گذشت تا بخود باز آمدم مے فرمود شیخ نظام الدین ابوالموید
 رحمۃ اللہ علیہ دیدم بردر سحرے دریائے تعلیم داشت از پاسے کشید و بدست
 گرفت و بمی در آمد و دو گانہ بگذارد بر پستے کہ من بچکس را در نماز بر آں ہیئت ندیدم
 بعدہ ربالائے منبر رفت مقررے بود خوش خواں آیتے خواند بعدہ شیخ
 نظام الدین ابوالموید کاغذ کرد کہ بخط بابائے خود نشسته دیدہ ام ہنوز
 دیگر نگاہے بود کہ این سخن در حاضران در گرفت انگاہ این دو ہیئت بگفت

بیت نہ از تونہ از عشق تو حذر خواہم کرد	جاں از غم تو یرو زبر خواہم کرد
بروردے بجاک در خواہم شد	پر عشق سرے ز گور بر خواہم کرد

مے فرمود کہ وقتے حضرت شیخ شیخ العالم فرید الحق والدین قدس اللہ سرہ العزیز
 خواست کہ سماع بشنوند گوینہ حاضرین و مولانا بدر الدین اسحاق را
 فرمود کہ آں مکتوب کہ قاضی حبیب الدین ناگوری فرستادہ است بہار
 مولانا بدر الدین خلیلہ کہ در آں مکتوبات بود آورد و دست خلیلہ اندا
 ہماں مکتوب بدست آمد شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر قدس اللہ سرہ العزیز فرمود
 کہ بایست و بخواں مولانا بدر الدین ایستاد و خواندن گرفت در آں مکتوب
 این بنشسته بود فقیر حقیر ضعیف نحیف محجوب کہ بندہ درویشانست و از سر
 دیدہ خاک قدم ایشان شیخ شیوخ العالم شیخ کبیر را از استماع این کلمات
 حالے و ذوقے پیدا شد و بعدہ در آں مکتوب این رباعی بود خواند ہیئت

آن عقل کجا کہ در کمال تو مید	و اں روح کجا کہ در جال تو رسد
گیرم کہ تو بدہدہ گر فتنی ز جہ سال	و اں دیدہ کجا کہ در جہ سال تو رسد

مے فرمود وقتے من عرض داشت بخدمت حضرت شیخ شیوخ العالم

شیخ کبیر نشہ بودم این رباعی در قلم آورده بودم رباعی زناں روئے
 کہ بندہ تود اند مرا بہ بر مرک دیدہ نشانند مرا بہ لطف عاست کہ عنایتے
 فرمودہ است * ورنہ نہ کیم وچہ ام چہ خوانند مرا * بعدہ بخمدت حضرت
 شیخ شیوخ العالم آدم این رباعی یاد کرد و فرمود کہ تو این رباعی را کہ نشہ
 بودی یاد گرفتہ می فرمود و تھے نشہ شیخ شیوخ العالم این بیت خواند بیت
 نظامی این چہ اسرار است کہ خاطر عیاں کردی * کہے سرش نمیدانند زباں
 درکش زباں درکش * ہر بار کہ این بیت بر لفظ مبارک میراند تغیر پیدا میشد
 چوں شب شدے نیز این بیت سے فرمود و حالے پیدا مے شد بعدہ حضرت
 سلطان المشائخ فرمود کہ چہ بود در خاطر مبارک ایشان کہ این بیت
 مے گویانید مے فرمود شیخ سیف الدین یاجرزی رحمۃ اللہ علیہ گفتے کہ
 من مسلمان کردہ این بیت شنائی ام عزیز مے حاضر بود بیتے خواند چناں نمود
 کہ این بیت است بلیت بر سر طور ہواطنبو شہوت میزنی * عشق میزین
 ترائی را بدین خواری مجو * بعدہ حضرت سلطان المشائخ فرمود بیت خاکپا
 راہ عیاران این در گاہ را * برکت دست عروس ہمد عماری مجو * امیر
 عضداشت کرد کہ عماری چہیست فرمود کہ مردم آں را کہ عماری گویند عمارتی
 عمار نام مردے بود کہ این عماری ساختہ اوست و نیز سیف الدین یاجر
 بارہا گفتے کہ کاش مرا آنجا بہر دندے کہ خاک شنائی است تا من آنرا مے
 چشم خود کنم مے فرمود کہ شیخ الاسلام بہاؤ الدین زکریا وصیت کرد کہ
 فخری نامہ یاد گیرند کہ در آں فواید بسیار است مے فرمود کہ در بار اول
 بزرگے بود کہ مثل او بزرگے نبود او گفتے کہ درینا فخری نامہ در پیرانہ سالی
 بدست من افتاد اگر در جوانی بدست من افتادے بقوت او کار مے شگرف
 کردے نکتہ در بیان قصہ تخریق ثوب حضرت سلطان المشائخ قریب
 سرہ الغریزے فرمود کہ تحریکے کہ بیا دحق باشد سجب است و اگر میل بفسا

ہو و حرام آتا آنکہ در سماع قص و حرکت کند و جامہ در اند ہر چہ در آن بندہ مغلوب است
 ما خود نباشد و ہر چہ باختیار کند تا بمر دم نماید حرام باشد و مے فرمود و رویشے چون
 در سماع دست زند شہوت کہ در دست باشد میریزد و چون پائے بزمیں زند
 شہوت پائے میریزد و چون نعرہ زند شہوت دروں میریزد و میفرمود کہ حضرت
 رسالت صلی اللہ علیہ وسلم امیر المؤمنین حضرت امام حسن و حضرت امام حسین
 علیہما السلام را در قص مے آورد و ایں کلمات مے گفت حرق حرقہ عین لغتہ
 حرقہ شیئ صغیر یعنی سوخت اور سوختگی چشم گزید اور سوختگی شے خورد و مے
 فرمود کہ بعضے گویند کہ در وقت یخبری بر ضرب قوال چگونہ قص مے کنند بدانکہ
 چون مرد از خیالات نفس و خواہشہائے شہوت دور تر گردد علامت قرب
 اوست و میفرمود رَاكُنْتُ بِرَّكَلْمٍ قَالُوْا بَلٰی بعضی بزباں گفتند و بعضی باشارت
 دست بعضی باشارت سہر سماع از وہاں حرکت بوجود آید و مولانا فخر الدین
 زبّادی در رسالہ خود ثبت تہ است کہ از بعضے پرسیدند کہ سبب حرکت اطراف بالطبع
 بروزن الحان چیست فرمود اَن عَشَقَ عَقْلِيْ سَتَ عَشَقَ عَقْلِيْ محتاج نیست سخن
 گفتن معشوق حکایت و تبسم و ملاحظہ و حرکات لطیفہ بچشم و ابرو و باشارت
 کفایت است ایں را نواطق روحانی گویند امیر خسرو گوید بیت اَن چشم
 سخن گو نگرد اَن لب خاموش و اَن تلخی گفتار و شکر خندہ
 چو یوسف گفتم بابر و شنیدم بچشم ایں ضعیف گوید اشارات تو پنہاں
 نیست اے یار دل و جاں مے بری جانان بگفتار بچشم نازنین کردی
 حکایت و بخوں ریزی مادی روایت و مے فرمود پند گوئی بود در
 بداؤں ازو پرسیدند کہ در سماع و قص چگونگی گفت ایں مقدار میدانم
 کہ بے خود برتابہ تافتم میبہد و مے فرمود کہ مولانا بیدار الدین اسحاق
 گفتے کہ حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق و الدین قدس سرہ
 الغزیز در قص آمدہ بود و دست مبارک خویش در کتف من نہادہ

ازیں فخر و مباحثات کر دے و پیش از آنکہ در آن مجلس سماع گرم نبود محمود و پیوہ کہ
 از میدان حضرت شیخ شیعوخ العالم بود اورا گفت اسے محمود مدوہ یا زندہ بعد
 محمود در قصائد کاتب حروف ازوال خود سماع دارد کہ ازاں تاریخ کہ شیخ شیعوخ
 العالم نفس فیض بخش کہ در باب خواجہ محمود پیوہ فرمود خواجہ محمود تا آخر عمر در ہر
 مجلس کہ بودے پیش از ہمہ در سماع شدے و فرمود کہ در آن ایام ماضی قضی
 بود در اجود ہن دایم بخدست شیخ شیعوخ العالم سنا زعت کر دے از رعایت
 خصوصت بہ ملتان رفت با صد و دایمہ ملتان گفت کہ کبار و اباش کہ
 یکے در سجد نشیند و آنجا سماع فرماید و گاہ گاہ در قصص ہم باشد ایشان گفتند
 اینکہ تو میگوئی واقعہ کیست او گفت شیخ شیعوخ العالم گفتند ما اورا ہیچ نتوانم
 گفت منقول است محمد میرم نام قوال بود کہ شیخ ابوحدالدین کرمانی قدس
 الدسرہ از و سماع کراندہ برد خدمت شیخ شیعوخ العالم قدس الدسرہ العزیز
 فرمود کہ سماع در دہن گویند گاہ سماع در داند شیخ بدرالدین غزنوی
 و شیخ جمال الدین ہانسوی در قصص شدند قوالاں ایں قصیدہ نے گفتند
 خواجہ نظامی فرماید قصیدہ ماست کردن اندر عاشقی لاسست + ماست کے
 کند آنگس کہ بینا است + نہ ہر تزدانے را عشق زبید + نشان عاشقاں از
 در پیداست + نظامی تا توانی پارسا باش + کہ نور پارسائی شمع دلہاست +
 و حضرت سلطان المشایخ نے فرمود کہ شیخ بدرالدین بسیار مہر شدہ بود
 مسافراں اورا گفتند کہ شیخ بدرالدین پیر شدہ چہ شکل سے قصد شیخ فرمود کہ او
 نے قصد عشق سے قصد ہر کرا عشق است در قصص است و نے فرمود کہ شیخ
 بدرالدین غزنوی از پیری جنبیدن نتوانستے چوں سماع شدے چناں
 نے رقصیدے کہ گوی وہ سالہ کودک میر قصد و میفرمود کہ وقتے شیخ بدرالدین
 غزنوی مرا گفت یا من ترا اجازت نامہ سماع نویسم من گفتم مرا ایں مقدار قابلیت
 نیست ہر چہ درین بود شیخ شیعوخ العالم فرید الحق والدین قدس الدسرہ درین یہ ملافتہ

و آنچه باقی مانده نفرموده است بنا بر آن ناقابل باشم و آن تقصیر من باشد
 این سخن مرادشوار نمودن خانه آدم و روز دوم زیارت شیخ شیوخ العالم آدم
 و من فرموده پیچوقته یاد دارم که در سماع اول من برخاسته باشم مگر یکبار در جمعی
 بودم سماع آغاز کردند در من قوی در گرفت پیچودشدم چون بخود باز آمدم خود را
 ایستاده دیدم هر که در سماع اول برخیزد هر چه در آن سماع بگذرد از او پرسند
 بزرگه خوش گوید **رقص** آن نبود که هر زمان برخیزی * بی درد و چو کرد
 از میاں برخیزی * **رقص** آن باشد که در دو جهان برخیزی * دل پاره کنی
 و ز سر جاں برخیزی * و بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ بنشته دیده
 ام اگر کسی در میاں افتد چنانکه پشت او بر زمین آید و در میان باشد جامه خود
 فد کند چنانکه جامه او را از میان جمع بکس بخرد تا خود را بشکرا نه باز خرد و اگر
 کسی خود را در آتش اندازد یا از بلندی او را بازاندازد اگر این سماع حقیقی باشد
 او را ضرر نرسد و اگر تکلفی باشد سوخته و مرده به دمن فرمود که کافور نام خواهم
 سراسی بود در دارالامان و پلی دو تنکه پیش من آوردم من آنرا قبول کردم
 او گفت مرا فرمان است که هر جمعه بروح سلطان غیاث الدین بلبن
 چیز میبهم اگر فرمان شود از تو چه هر جمعه چیزی بخدمت شما در غیاث پور
 برسانم من آنرا قبول کردم و او میرسانید تا در یک جمعه سماع بود بیتے مرا
 گرفت من در **رقص** درآمد دست بالا کردم و در دل من گذشت که چه **رقص**
 میداری سبب آنکه هر جمعه دو تنکه معین بتو امیر سد باز گشتم با مقام خود بایست
 و توبه کردم که بار دیگر از او آن دو تنکه قبول نکنم بعد از سماع درآمد شیخ سعدی
 خوش گوید **بیت** **رقص** و قته مسلک باشد * کاستین کرد و عالم افشانی *
 عرض میدارد کاتب حروف بر آن جمله که و قته امیر خسرو رحمة الله علیه در
رقص درآمد و دستها بالا کرد حضرت سلطان المشایخ - امیر خسرو را
 پیش خود طلب و فرمود که تو تعلق بدینا داری ترا نشاید که دستها بالا کرده

در قص در آئی امیر خسرو دستها گرد آورده و پشت بسته رقص کرده
 کرات کاتب حروف این معنی از امیر خسرو در قص معاینه کرده است
 بیت قص گر همی کنی رقص عارفانه کن و دنیا زیر پای نه دست بر آخرت
 نشان و دے فرمود که قص سخن نیست مگر باضطرار و خروج از اختیار تا آنکه
 سلطان عشق استیلا یابد بحدیکه اگر وجد نکن او را مضرت کند شیخ الشیوخ
 شهاب الحق والدین سهروردی قدس سره العزیز در عوارف آورده است
 بعضی صادقان رقص بر الحان و وزن کرده اند من غیر انهار و جده و حال
 و نیت ایشان موافقت فقر است و قص ایشان از قبیل مناجات شهاب
 چنانکه ضحک و ملاعبه با اهل و اولاد و دے فرمود که قص ناموزون رفتن
 میان درویشان عیب است قاضی حمید الدین ناگوری قدس سره
 سره العزیز در سماع های که را گفته تا هر که در قص بے اصول رود او را از
 در من بیرون کنید و قتی در مجلس مردے بے اصول میرفت آنکس بیامد
 و دست بر سینہ نهادہ از رقص باز داشت چوں سماع آخر شد آن مرد بے اصول
 بطلب انصاف برخاست و پیش قاضی حمید الدین ناگوری درآمد و گفت
 سماع در من اثر کرده بود و در مای آسمان کشادہ گشته پای در بهشت
 نهادہ بودم تا دروں بروم در اثناے آن فلاں کس آمد و مرا باز و پشت
 من ازل نعمت محروم شدم قاضی حمید الدین روے سوے این
 رقص بے اصول کرد و گفت بهشت جائے بے اصولاں نیست
 نکته در بیان استماع سماع و بکا و قص حضرت سلطان المشایخ
 قدس سره العزیز را بجهت سماع اگر استماع میکردند و روز پیش از
 از طعام معهود که بوقت افطار مے آوردند نقصاں کرده و آنچه معهود بود
 معلوم است چه مقدار در نکته مجاہدہ تحریر یافته است العرض بعد از ادا
 اشراق در مجلس سماع در صدر بر سجاده محبت و عشق بنشسته شاعرے

گوید شعر فیما حسن الزمانات وقد تجلی بہذا الغیا والقبال صد رہ یعنی پس
 اسے نیکو زمانہ در حالے کہ جلوہ کردہ بایں خوبی و بایں پیش آمد بالا را و از شاخ
 کبار آنوقت چوں شیخ ضیا و الدین رومی و مولانا شمس الدین دامنانی جد
 مادرین کاتب حروف و مولانا حسام الدین اندیقی و مولانا نظام الدین پانی
 پتی و شیخ علی زنبیلی و سجادہ داران زمانہ چوں دریگانہ پیغمبری و سراں حلقے
 حیدریاں و قلندریاں و مسافران بجزو برکہ و در شہرے بودند در آن جمع حاضر
 مے شدند بزرگے خوش گوید شعر طوبی کا عین قوم انت بینہم + فہو من
 نفعہ من و جہلک الحسن + چوں طعام نہاری خرج شد تو آن خوش گوے کہ
 ملازم آنحضرت بودند چوں حسن پیمیدی کہ بصورت و سیرت صوفیاں بود و صفا
 قوال در مجلس نبوت سماع مے گفت و حسن پیمیدی عجیبی اے بود کہ بجز داند آغا
 کر مے آتش بد لہاے عاشقاں در زوے و سنگد لاں را از جاے بخصبانی
 چوں آسیا بگردانیدے بزرگے خوش گوید بیت از صوت خوش تو خرقد و شاد
 چوں صبح دیدہ اند گریباں + بعد و صامت کہ ناطق معانی بود میان علم
 موسیقی بیتے در سماع گفتے الغرض چوں سماع آغاز کردے در حضرت سلطان
 المشایخ اثر کردے فاما چوں صاحب سماع نشدے چنانچہ در نکتہ رقص تحریر
 یافتہ است بعدہ عزیزے مسافرے کہ دریں کار بودے صاحب سماع
 شدے و در ویشاں و عزیزاں در رقص مے آمدند حضرت سلطان المشایخ
 در مقام خود بر سجادہ کرامت یک ساعت نیکو ایستادہ در گریہ بودے
 چوں رومال آستیں بگریہ تر شدے ہنگامہ سماع کن برگشتی بموافقت
 ایثاں با سکونت تمام و اطرافے فراہم در رقص درآمدے و دور عاشقاں
 بگردے و باز در مقام خود بایستادے و گریہ چناں غالب آمدے کہ
 سہ چہار گز دستار چہ باب چشم مبارک تر شدے و آب چشم مبارک
 نوے پاک مے کردند کہ قطرہ از آب چشم مبارک در نظر کسے در نیامدے

فرض است
 مایہ جادہ
 قویاں در ہذا
 پس آن در ہذا
 پیمیدی است
 از ہذا
 است ۱۲

مے
 بر آستیں

مے
 بیست و مال

مگر آنکه ہمیں دستارچہ ترگشتے بیشتر چناں بودے کہ از کف دست مبارک خود
 آب چشم پاک کر دے چنانکہ حضرت سلطان المشایخ بخط مبارک خود
 در قلم آورده است کہ حق تعالی در تورات یاد کرده است کہ اے پسر
 آدم چون بگری چشمہاے تو پس مسح کن بجامہ خوش و لیکن مسح کن
 بکف دست زیرا کہ آن آب چشم رحمت است این آب رحمت را
 باعضای خود بمال عجب نیست کہ از آتش اماں یا بی این ضعیف گوید
 بلیت ز عشق چشم تو از چشم من ش چشمہ پیدا و لے زان چشمہ ما دایم رو
 خون جگر باشد و بوقت گریہ در روے مبارک ایشان ہیج تغیر ظاہر نشے
 چنانکہ خلق رائے باشد و ہرگز نغہ و آہ از حضرت سلطان المشایخ
 ظاہر نشے مگر نفس سرد از سینہ مصفاے پُر در دبر آوردے و ہیج قوال
 را حمال نبودے کہ در آن مجلس از مقام سماع کہ آغاز کرده است بجنہیدے
 مگر آنکہ درویشے سوختہ از غایت شوق قوال را بگرفتے از مقام خودش
 بجنہ بانیڈے در گریہ و جنبش درآمدے مصرع ز ذوق عشق تو در جملہ ذوق
 عشق گرفت و از منکراں سماع بعضے فقہاء و محمول علما در مجلس حاضر
 بودندے و از ذوق گریہ حضرت سلطان المشایخ کرمحبت
 بستہ در پایے مبارک حضرت سلطان المشایخ افتادندے
 شیخ سعدی گوید بیت ہم سرد ہا را بباہید خیمہ کہ در پایے
 آن سرد ہا لا رود و از آن کار کہ انکار نے آوردند بلب اقرار
 زمین بوس آنحضرت نے کردند بیت سر کہ نہ در پایے عزیزاں
 رود و بارگران است کشیدن بدوش و امیخرو گوید بیت
 خسرو از بخت خوشت یاری کند آنجا رسی ہم بر زمین نہ
 دیدہ را گستاخے با ما کن و اگر در عین سماع و حال
 وقت چاشت درآمدے از مجلس بروں آمدے

و بادل فارغ نماز چاشت ادا کر دے باز در سماع آمدے و بیشتر حال ایں بود
کہ بوقت سماع عزیزاں جامہ ہا و دستار را بقوالاں میدادند و باز نئے ستمد
کے را از قوالاں قوتے نبود کہ اک دستار را وجہ ہا بیروں آوردے وقتے
چند کورے از دستار مبارک باز شدے بایستادے و اک دستار را
باز بستے و بیشتر عطاے حضرت سلطان المشایخ دستار چہ بود کہ
اک باب چشم تر بودے اما چوں حضرت سلطان المشایخ در خانہ بود
شب و روز در سماع الست و گریہ مشغول بودے مصرع عشق را مطرب
از دوں باشد * شیخ سعدی گوید بیت مطرباں رفتند و صوفی در سماع *
عشق را آغاز نیست انجام نیست * اگر در خطیرہ و یاد رہاے دیگر و یاد باغ
دل مبارک کشیدے حضرت بدولت بر رفتے امیر خسرو گوید بیت رفتم
بسوسے باغ و بیاد ت گریستم * بر ہر گلے و گرنہ گرایا دباغ بود * در اثنائے
راہ اقبال خادم عبد اللہ کو لی چپ و راست گرد ڈولہ حضرت
سلطان المشایخ شدہ با و از نرم و مرق بنیے گویاں با جگر سوزاں گریہ کنای
میرفتند و حضرت سلطان المشایخ چوں مستی طالع در ڈولہ گریہ کنای تھے
عجب تاثیرے بود سماع سلطان المشایخ را در آں ایام ہر بیتے و صوتے
کہ حضرت سلطان المشایخ را در سماع ذوق دادے آں صوت و اک
بیت مدتنے مدید در میاں خلق مشہور شدے خورد و بزرگ و ضعیف و شہین
در جمع ہا و محفل ہا و کوچہ ہا و قہا از صدقہ حضرت سلطان
المشایخ لے گرفتند و کار نجات و عشق را روز بازارے در جہاں پیدا
آمدے شیخ سعدی خوش گوید بیت بادشاہاں بکنج و جند خوش اند *
عارفان در سماع ہا یا ہوے * و خلق را در آں زمان راحت جز حکایت
سماع و اخلاص و نیاز بندی و شفقت و ولینت و دل در یافتن و سرور
زیر پاسے ایل دلاں نہاد * کارے دیگر نبود و خوب طبعان عالم از

شعراے بے نظیر و ندیمان و پذیر و جوانان لطیفه گوے همه سر پر است
 حضرت سلطان المشایخ تهاوده بودند و از دولت او هر کس باندازه
 طبع خویش در هر قسم که می بودند ذوقها در سینه خود احساس می کردند
 و قوالان خوشگوے که چاکران آنحضرت بودند و سایر قوالان شهر
 نظیر لطافت طبع آن بادشاه عشق و اضع علم موسیقی گشته دم بدم غزل
 جدید و صوت نو می آوردند و کار سر و در بالعلوم علوم میرسانیدند
 این ضعیف گوید معین خلق شادی کنان بهر کوئے به مطربان در سماع
 بهر سوے به زهره بگریدست و ف کرده به از خوشی خویش را صرف کرده
 این ثمره ذوق و محبت حضرت سلطان المشایخ بود که با حق تعالی
 داشت تلمذ در بیان بعضی مجالس سماع حضرت سلطان المشایخ
 قدس السره العزیز کاتب حروف از والد خود سماع دارد که روزی
 حضرت سلطان المشایخ در دلیزخانه نشسته بود و صامت قوال
 پیش حضرت سلطان المشایخ می گفت در سلطان المشایخ اثر
 کرد و گریه و حال غالب شد که از یاران آنجا حاضر نبود که در رقص
 در آید حاضران بدان شب در تفکر شدند درین اثنای مردی از بیرون
 درآمد و سر بر زمین تهاوده در رقص شد حضرت سلطان المشایخ
 نیز در رقص با و موافقت کردند ساعتی ذوق سماع بگرفتند چون
 سماع فرود داشت شد آن مرد بیرون آمد حضرت سلطان المشایخ
 فرمود این مرد غیب را بطلب مردم متصل بطلب آن عزیز بیرون آمدند
 چپ و راست بدیدند نیافتند عرض میداد کاتب حروف بر آنگاه که
 این مرد از مردان غیب بود چوں محبه و عاشق که در دریا می محبت
 غرق باشد خواهد که بایاد دوست و بر آشنای شننا کند و دست و
 پاے زند و یا نوار عجبی مخصوص گردد هر آینه از عالم غیب مردی

سمت

باورسانند مجلس دیگر کاتب حروف ازوالد خود در حمتہ البد علیہ سماع دارد
 کہ روزے در خانہ برادر حسین در خانہ چہارستون فحمت بود حضرت
 سلطان المشائخ در آن جمع حاضر بود و قوال جگری از مو نا و جیبہ الدین
 بصوتی مرقے گفت و غالب ظن سن آنست کہ این جگری بود (بیتابن
 بجائی این اسکہ سین باسون) حضرت سلطان المشائخ را این ہندوی
 اثر کرد و عزیزے صاحب سماع شد حضرت سلطان المشائخ در قص در آمد
 گریہ و حال غالب شد چوں ساعتے گذشت سماع فرود داشت کردند فاما
 ہنوز سماع حضرت سلطان المشائخ در سر بود و گریہ باقی بود چوں قوالان
 این حال دیدندے فی الحال ہماں سماع آغاز کردندے بنا براں باز ہماں
 سماع شروع نمودند و دریں اثنا حضرت سلطان المشائخ انگشت مبارک
 خود بر زانوے مبارک بطریق قلم را ندوالد کاتب حروف و ملک السادات
 سید کمال الدین احمد عم کاتب حروف و اقبال خادم و امیر خسرو ملک الشعرا
 دریں حال مقابل حضرت سلطان المشائخ ایستادہ بودند سید کمال الدین
 احمد اشارت را ندن انگشت مبارک بر زانوے مبارک دریافت اقبال را
 گفت کہ حضرت سلطان المشائخ دوات و قلم و کاغذ میخواہد اقبال دریں محل
 نازک پارہ کاغذ پیش برد کہ حضرت سلطان المشائخ بدست مبارک نہاد
 و در بجانب خواجہ محمود نبیرہ حضرت شیخ شیوخ العالم فرید الحق والدین
 رقص اشارت کرد خواجہ محمد برقص برخاست حضرت سلطان المشائخ
 دریں محل آن کاغذ بالا کرد و کرا جمال آن کہ آن کاغذ از دست مبارک
 حضرت سلطان المشائخ بستاند بضرورت اقبال پیش رفت و آن
 کاغذ از دست سلطان المشائخ بستہ بعضے کہ محل داشتند خواجہ اقبال
 مزاحم شدند کہ ہمیند کہ سلطان المشائخ در آن کاغذ چہ نوشتہ است
 چوں اقبال از اثر نظر سلطان المشائخ بہرہ یافتہ بود و پختہ گشتہ سچکس را

بر سر سلطان المشايخ واقف نساخت فی الحال آن کا غدر در دهن انداخت
 و فرود برد و بعضی از خواجا اقبال روایت کنند که در آن کاغذ این نوشته
 بود مصرع از دست تو بسته ام و دست تو دهم اما چون خدمت مولانا شمس الدین
 دامغانی جد مادری کاتب حروف که یار غار سلطان المشايخ بود دیدن
 سلطان المشايخ آمد بعضی بنی بست مولانا از حال سماع و کیفیت کاغذ تمام
 گفتند و التماس کردند که این مشکل از شما حل خواهد شد شمارے باید که از سلطان
 المشايخ کیفیت آن کاغذ پرسند چون خدمت مولانا را با سلطان المشايخ
 ملاقات شد مولانا از کیفیت سماع و آن کاغذ پرسید سلطان المشايخ آب
 و حشیم مبارک گردانید و آب سه روز از سینه مبارک بر آورد و فرمود که مولانا
 مصرع نامه نوشتن چه سود چون نرو دسوی دست مجلس فیکر کاتب حروف
 از والد خود سماع دارد که روزی حضرت سلطان المشايخ در حجره قدیم که درون
 صفت ستون خور دست نشسته بود و در مقام خلوت صامت قوال
 سماع آغاز کرد سلطان المشايخ در عالم بسط شد تجرید فرمود هر چه در خانه
 بود همه را به بندگان خدایه دمانید در آخر والد این ضعیف درآمد سلطان
 المشايخ تجرید فرموده بود نظر کرد تا چیزی باشد بواله کاتب حروف و سفره
 چرمی آویخته در نظر آمد والد فقیر را فرمود تو در مطبخ برو چند نان گرم بیا والد
 امر سلطان المشايخ بجا آورد سلطان المشايخ فرمود که این نان ها
 را دریں سفره بنه این سفره با این نان ها تو بستان هر آینه چون کوی
 عاشقی از سرفوق نعمت بدرویشی دهد امید است که آن نعمت در
 خاندان او باقی ماند و بفرزندان او توالد و او تناسل و ابرس این
 ضعیف گوید رباعی این نعمت است دینی و دنیا طفیل آن و این دو قبا
 غیبی در خاندان ماست و هر روز نعمتی و هر لحظه راحتی و این یاد دست مولانا
 و والد است که مجلس فیکر کاتب حروف از والد خود سماع دارد در آنچه ملک قریب است

حضرت سلطان المشائخ ارادت آور دو قصر کرد و بعد چند گاہ اور آرزو
 خلق شد و ترتیب جمیعے شکر کرد بہ نیت آنکہ حضرت سلطان المشائخ را در
 آنجا خود طلبہ و مخلوق شود و بخدمت حضرت سلطان المشائخ آمد و عرض داشت
 کرد کہ اگر خانہ بندہ را بنو حضور گردانند شرف خلف و سلف این بیچارہ باشد
 سلطان المشائخ قبول نہ کرد و آخر چوں عجز و بیچارگی قہر یک بسیار شد بغیر
 انشراح خاطر قبول کرد قہر یک جملہ مشائخ و صد و شہر را جمع کرد چوں حضرت
 سلطان المشائخ بخانہ اورفت بعد آنکہ طعام نہاری خرج شد سماع آغاز کرد
 ہرچہ قوالاں سماع آغاز کردند و از ہر نوع مے گفتند و بچکس را اثر نہی کرد مجلس
 ہچنان بستہ بود تا آخر حسن بہدی قوال این بیت را در سماع گفت بیت
 در کلبہ درویشی در محنت چویشی و بگذا مرا با من ہر سوے مکن افسانہ ہا این
 بیت در سلطان المشائخ اثر کرد گریہ و حائے غالب شد غریزان و درویشان
 مجلس را از ذوق حضرت سلطان المشائخ ذوق و حالتی در گرفت الغر
 بوقت طلب خیریکہ در خاطر سلطان المشائخ مے گذشت ہماں معنی از غیب
 بدین بیت گویانید ند مجلس دیگر کاتب حروف را نیک یاد است کہ در عہد
 سلطان غیاث الدین تغلق جمیعے بود در بالاسے بام جامع خانہ یاران و عزیزان
 حاضر این مجلس بودند امیر خسرو استادہ بود سلطان المشائخ سبب
 زحمت بالاسے کہت نشستہ بود و حسن بہدی در سماع این بیت مے گفت
 بیت سعدی تو کیستی کہ در آئی دریں کنت و چنداں قتادہ اند کہ ماصید لاغیر
 حضرت سلطان المشائخ را این بیت اثر کرد و مستغرق گریہ شد و خواجہ
 اقبال خادم سراں کہت ایستادہ بود دستار چہ ما از جامہ باریک پارہ
 نے کرد و بدست مبارک حضرت سلطان المشائخ میداد کہ سلطان المشائخ
 بلاں دستار چہ ما آب چشم پاک مے کرد و بجانب حسن بہدی مے انداخت
 شیخ سعدی خوش گوید قطعہ ناودان چشم رنجوران عشق و گرفتار و زیند بخور

مجلس دیگر

ایک ہیجے چشاد باش اے مجلس روحانیاں چتا خورد این مے کہ سن ستم
 بیوے چوں ساعتے بریں حال گذشت سماع فردا شد امیر حاجی
 پسر امیر خسرو غزل خواندن آغاز کرد چوں بدیں بیت رسید بیت خسرو
 تو کیتی کہ در آئی دریں شمار چکیں عشق تیغ بر سر مردان دیں زده است چ
 باستمع این بیت حضرت سلطان المشائخ را ہماں حال و ذوق پیدا
 شد الغرض ہر بار کہ این بیت امیر حاجی مکرر کر دے حضرت سلطان
 المشائخ دستار چہ جانب امیر حاجی دیکر ستار چہ جانب امیر خسرو مے انداز
 الغرض چوں حسن قوال سلطان المشائخ را دراں حال دید ہماں بیت
 شیخ سعدی کہ در صدر مسطور است در صوت گرفت درین حال حضرت
 سلطان المشائخ بجمہت قص اشارت بنجدست خواجہ موسیٰ پسر مولانا
 بدرالدین اسحاق بنیہ شیخ شیوخ العالم کرد خواجہ موسیٰ سر بر زمین نہاد
 و برقص برخاست چوں ساعتے تواجد کرد سر بر زمین نہاد و نشست حضرت
 سلطان المشائخ پہچناں در گریہ و ذوق سماع بود خداوند آں چہ وقت
 بود و چہ حال تالاب گور ذوق انحال در سوید اے دل کاتب حروف خواہد
 بود جاں بار زوے آں ذوق کہ از سلطان المشائخ معاینہ کردہ است
 بر یاد حضرت سلطان المشائخ خواہد داد انشاء اللہ تعالیٰ این ضعیف گوید
 بیت دل بزلت تو ہم عشق ابد در یابم چاں بیا تو دہم زندگی از سر
 یابم چ مجلس دیکر کاتب حروف را یاد است در خانہ حضرت سید السادات
 سید خاموش عم کاتب حروف کہ مناقب او در نکتہ سادات تحریر یافتہ
 است جمعیتے بود و در آں جمع سلطان المشائخ حاضر بود و حسن بہدی قوال
 در سماع غزل شیخ او حد کرمانی رحمۃ اللہ علیہ بصوت مُرق مے گفت چوں
 بدیں بیت رسید بیت گفتی از آن دیگران او حد شدی دائم کنوں چتا
 مہر تو بر جاں بود او حد کیا مے دیگران حضرت سلطان المشائخ

ایں بیت اثر کرو گریہ و حال غالب آمد در قفس در آمد و ذوق مے گرفت در
 انشائے ایں حال وقت فی الزوال در آمد سماع فرو داشت کرد و نوبت سست
 فاما حضرت سلطان المشائخ را ذوق سماع ہنوز در سر بود و آب در دیدہ
 مبارک چوں مر و ارید غلطان سچو مست طاق نشست در نیمیاں امیر خسرو
 غزل خواندن گرفت اول ایں بیت خواند بیت رخ جملہ را نمود و مرا گفت
 تو ہمیں + زین ذوق مست بخیرم کیں سخن چہ بود + ہمینکہ ایں بیت بسبع
 مبارک حضرت سلطان المشائخ رسید سلطان المشائخ بگوشت چشم کہ
 چشمہ محبت بود سوے امیر خسرو دید باز ہاں حال وہاں گریہ بر سلطان
 المشائخ مستولی شد چن کرکرت امیر خسرو ایں بیت مکرر کرد حسن بہری
 دریافت کہ حضرت سلطان المشائخ را ذوق سماع شدہ باز ہاں بیت شیخ
 اوحہ کرامتی در صوت گرفت سلطان المشائخ بسیار تاثیر کرد چنانکہ عزیز
 کہ در مجلس بودند از صرقتہ حضرت سلطان المشائخ در ذوق شدند حق تعالی
 و علامت کہ چوں کاتب حروف را ذوق سماع حضرت سلطان المشائخ
 کہ دریں مجلس بود در خاطر بگذر آتش شول جمال ولایت پر یعنی سلطان
 المشائخ در دل شعلہ زدن گیرد ایں ضعیف گوید ہمیت ز آتش شوق تو
 دل خواہم سوخت + جاں را بسوئے زلف تو خواہم داد + کاتب حروف عرض
 میں اراد کہ بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ بنشتہ دیدہ ام کہ شیخ محمد الدین
 بغدادی در وقت شہادت ایں بیت میگفت کہ کہ نہ دل پر خوں شدہ
 غارت مے کن + ویں جان خراب را عمارت مے کن + بے ہیچ گناہ
 عاشقان را مے کش + و آنکہ سہ خاک شان زیارت مے کن + کہ واقعہ شہادت
 شیخ محمد الدین بغدادی بسبع خلق رسیدہ کہ شیخ محمد الدین بغدادی
 مرید شیخ نجم الدین کبراست قدس سرہ شیخ محمد الدین در سماع
 غلو تمام داشت و بے سماع نتوانستی بود و قبول تمام یافتہ بود

چنانکہ اہل زمانہ مطیع و مرید او بودند و خوار زم شاہ را از شهرت او و اطاعت
 خلق بدو عبرت بود الغرض شیخ محمد الدین را بارہا از کثرت سماع حضرت
 شیخ نجم الدین منع کردے چنانکہ روزے شیخ محمد الدین در سماع بود شیخ
 نجم الدین خادم را فرستاد کہ او را بطلب خادم آمد دید کہ شیخ محمد الدین
 در عین سماع و رقص است او را طلبیدند شیخ محمد الدین در ذوق سماع بود
 زلفت خادم بخیرت شیخ آمد ماجرا گفت شیخ فرمود باز برو دست او
 بگیر و او را از سماع بازدار و بیار چوں خادم باز آمد دیدہ کہ شیخ محمد الدین
 ہیچناں مستغرق است و این سخن مے گوید مصرع ما زبالا آمیم و باز بالا
 میردیم و خادم دست شیخ محمد الدین گرفت و خواست کہ از رقص بازدارد
 میسر نشد ہیچناں خادم باز گشت و این سخن کہ در قصص مے گفت بسمع
 مبارک شیخ نجم الدین کبریا رسید شیخ نجم الدین فرمود کہ ما ہماں نفس
 کہ او در مجلس مے گفت در کار او کردیم الغرض چوں شیخ محمد الدین
 از شما فارغ شد در عالم صحو افتادہ دانست کہ نیک نکریم جزاے این
 این حرکت طشت پر آتش بر سر مبارک برداشت و پیش شیخ نجم الدین
 کبریا در صف نعال بایستاد شیخ فرمود کہ این حاجت نیست ہماں نفس
 ماجراے تست الغرض در ایام سلطان خوارزم شاہ کہ بادشاہ بزرگ
 بود و شش لک سوار داشت ترکستان و خراسان و صفہان تا
 حد عراق و از طرف ہندوستان تالب سندھ در ضبط او بود و این
 بادشاہ را مادرے بود از آل بادشاہ خفجاق کہ در ملک رانی و کفایت
 کار ذاتی مثل نداشت و خطاب او خداوند جہاں بود و این بادشاہ و ما
 او ہر دو مرید شیخ نجم الدین کبریا بودند ہر دو را اتفاق خانہ کعبہ
 شد بخدست شیخ نجم الدین آمدند و گفتند کہ ما را اتفاق
 زیارت خانہ کعبہ شدہ است اگر مخدوم شفقت کند

یارے از یاران خود نامزد حال ماکند تا پیرا بر ما بیاید محض کرم باشد و بواسطه
 او حج ماقبول افتد شیخ نجم الدین بعد از تامل بسیار شیخ مجد الدین را رود
 کرد و یکنار درو ریارسید مذخو استند که در جهاز خاص سلطان محمد خوارزم شاه
 و مادرش شیخ مجد الدین سوار شود چنانچه شیخ بخوابش ہر دو سوار شد شیخ
 مجد الدین در جمال و خوبی و ملاحیت و صباحت بے نظیر عصر بود قضا را نظر
 مادر خوارزم شاه بر جمال شیخ مجد الدین افتاد دل از دست داد و شیفتمند
 جمال شور انگیز او شد بیت ترا خود ہر کہ بیند دوست دارد و گناہ نیست
 بر سعدی مسکین و شیخ مجد الدین را در محبت حق تعالی از خود خبر نبود
 تکلیف از غیر خوارزم شاه ازین غنی خبردار شدہ و غرور سلطنت خوارزم شاه را
 بر آں آورد کہ شیخ را ہلاک کند تا این شور عشق کہ برخاست فرو نشیند شیخ
 مجد الدین را بسعادت شہادت رسانید و سہ مبارک او را در طشتہ نہادہ با
 ہزار دینار بخدیست شیخ نجم الدین کبریا فرستاد و گفت کہ شیخ مجد الدین بسعادت
 شہادت رسید و دینار ما بے زر خون بہاے اوست و چوں پیغام
 خوارزم شاه بخدیست شیخ نجم الدین قدس الدیرہ العزیز رسید شیخ
 فرمود کہ دیت مجد الدین ما و خوارزم شاه و تمام مملکت خوارزم شاه
 است چوں این نفس بر زبان مبارک شیخ نجم الدین کبریا گذشت بعدہ فرمود
 کہ آہ نفس خود را بیرون نئے آوریم ہم در آں چند روز خر و ج چنگیز خاں شد
 از جانب چین بائہ لک سوار یک گلہ اسپان و شتران و گوسپن راں وغیرہ
 آں بنا گاہ از بیاباں پیدا شدہ و مملکت خوارزم شاه خراب کرد و خوارزم
 شاه را و چندین ہزار علما و اولیا و خلایق دیگر از خود و بزرگ از مردوزن بزیہ
 تیغ آورد و نام و نشان خوارزم شاه و احوال و انصار او بر روی زمین
 گذاشت چنانچہ در طبقات ناصری مسطور است الغرض بتاثر قبول نفس
 مبارک شیخ نجم الدین کبریا در آں ایام قہر خداے تعالی نازل شد و ر شہر

خوارزم چوں چنگیہ خان بخوارزم رسید ترکاں باتینہاے برہنہ بخانقاہ
 حضرت شیخ نجم الدین درآمد دیدند کہ شیخ بر مصالی مستقبل قبل نشست است
 خواستند کہ شیخ را بتیغ زنند و حیرت افتادند شیخ فرمود کہ من چہل مرید
 و چہل حجرہ نشاندہ ام در مدت چہل روز سی ہفت روز گذشتہ سکہ روز
 باقی ماندہ کہ ایشان بخدارسند تا چہل روز تمام نشود شمارا با من دستہ نیست
 چوں سہ روز گذشت و چہل روز تمام گشت آن چہل مرید ہر یک بمرتبہ کمال
 رسیدند آن کافران ملعون باز تیغ ہا برہنہ کردہ بخانقاہ درآمدند اول شیخ
 نجم الدین کبر سوار بر سجادہ شہید کردند بعدہ آن چہل ولی را کہ نونیا ز بودند با
 لوازم و جواری شیخ را شہید کردند و واقعہ شہادت شیخ فرید الدین عطا
 نیز در آل خروج کفار در نیشاپور بود حضرت سلطان المشایخ فرمود چوں کافران
 نیشاپور درآمدند اول تیغ بیاران شیخ عطار نہادند و ایشان را کشتن گرفتند شیخ عطار سہ
 ایں چہ قہار است و ایں چہ جبار است چوں نوبت شیخ رسیدے گفت ایں چہ کرم است ایں
 چہ لطف است قدس بسرہ العزیز نکتہ در بیان فوائد بعضے مجالس حضرت
 سلطان المشایخ در باب سماع مے فرمود کہ سکہ سماع دریں شہر قاضی
 حمید الدین ناگوری نشاندہ رحمۃ اللہ علیہ رحمۃ اللہ علیہ واسعہ و قاضی
 منہاج الدین جرجانی چوں او قاضی شد و صاحب سماع بود ایں کار
 استقامت گرفت اما قاضی حمید الدین را با آنکہ مدعیان با او منازعت و
 خصومت بسیار کردند و بر آں حرف ثابت بود و قتی نزدیک کوشک
 سفید در خانہ کیے دعوت بود شیخ قطب الدین بختیار قدس الدہ سر
 العزیز ہما نجا بود با عزیزان دیگر مولانا رکن الدین سمرقندی را خبر کردند
 و او مدعی عظیم بود از خانہ خود با خدمت کاران و متعلقاں رواں شد تا در
 خانہ درآمد و سماع را منع کند قاضی حمید الدین را ازین معنی خبر کردند قاضی خصم
 خانہ را گفت کہ برو جائے پنہاں شو چوں ترا طلبند پیدا نشوی صاحب خانہ

جمع ہوئے
 معنی نونیا

پہنچاں کر دو بعد ازاں قاضی حمید الدین فرمود در خانہ باز گشت و سماع در
 دہند پہنچاں کر دزد رکن الدین سمرقندی با جمعیست خود در خانہ رسید
 پر سید کہ خصم خانہ کجاست تا کہید و تفحص بسیار کرد و گفتند خصم خانہ غائب
 است حاضر نیست باز گشت حضرت سلطان المشایخ بریں سخن تبسم میفرمود
 و مے گفت کہ قاضی حمید الدین نیکو تدبیرے کرد کہ خصم خانہ را غائب کرد
 یعنی بے اجازت او اگر در آمدے مواخذہ بودے بعد ازاں فرمود کہ بچیاں
 را نیز با قاضی حمید الدین ناگوری منازعت شدہ بود تا وقتے مولانا
 شرف الدین بحری رنجور شد قاضی حمید الدین از صفا کہ درویشاں
 باشد بعبادت او بردار و رفت او را خبر کردند کہ قاضی حمید الدین آمدہ است
 او گفت آنکہ خدا را معشوق مے گوید من روے او نہ بینم دریں مجلس
 اسیر حسن عرض داشت کہ نہ مقصود از میں معشوق محبوب است
 سلطان المشایخ فرمود دریں بحث بسیار است مردم انچه میدانند
 مے گویند اما یکے در خانہ خود چیزے میگویند مردم چکنند بعدہ فرمود چوں
 ذکر سماع قاضی حمید الدین بسیار شد مدعیان آنوقت فتویٰ کردند
 وجوہا بہا ستند و نوشتند کہ سماع حرام است فقیہے بود کہ با قاضی آمد
 و شد داشت مگر او ہم در آں چیزے نوشتہ بود و آں خبر بقاضی
 حمید الدین رسانید و در بنمایاں آں فقیہہ بخدست قاضی آمد قاضی
 روے سوے او کرد و گفت تو ہم جواب نوشتہ فقیہہ مقرر منہ شد
 گفت آرے نوشتہ ام قاضی حمید الدین فرمود کہ آں مفتیاں کہ جواب
 نوشتہ اند نزدیک من ایساں ہنوز در شکم مادر اند لیکن تو زادہ آٹا ہنوز
 طفلے دریں مجلس کیجے بخدست حضرت سلطان المشایخ عرض داشت کہ دیں
 روز ہا بعضے از درویشاں آستانہ دار در مجمعے کہ چنگ ورباب و فراموش
 رقص کردند فرمود نیکو نکردہ اند انچه نامشروع است ناپسندیدہ بعد ازاں

کے گفت چوں این طائفہ ازاں مقام بیروں آمدند ایشان گفتند کہ
 شما چه کردید در آں جمع مزامیر بود سماع چگونه شنیدید و قص کر دید ایشان
 جواب دادند کہ باچنان مستغرق سماع بودیم کہ نداشتیم کہ اینجا مزامیر است یا نہ
 حضرت سلطان المشایخ فرمود این جواب ہم چیزے نیست این سخن
 در ہمہ محصیہا بیاید دریں میاں امیر حسن عرضداشت کرد کہ صاحب مرصا
 والعبادہ در معنی نوشتہ و این دو مصلح عرضداشت کرد بیت گفتی کہ نزد من
 حرام است سماع ؟ گر بر تو حرام است حرام است با دا ؟ حضرت سلطان
 المشایخ فرمود کہ آری و این رباعی بر زبان مبارک راند رباعی دنیا طلبا جہا
 بکاست با دا ؟ و این جیفہ مردار بدست با دا ؟ گفتی کہ یہ نزد من حرام است سماع ؟
 گر بر تو حرام است حرام است با دا ؟ باز امیر حسن عرضداشت کرد کہ اگر علماء و دین
 و این باب بحث کنند و در نفی سماع سخن گویند نیکو نماید اما آنکہ در خانہ فقیر باشد
 چگونہ نفی کنند اگر نزدیک حرام باشد این قدر کنند کہ خود نشنود اما با دیگران خصوصیت
 کنند کہ شنود خصوصیت در ایشان نیکو نیست سلطان المشایخ تبسم کرد و ملائم یعنی
 حکایت فرمود کہ چندین علماء بستند چیز نیکویند و یکے ناوار است غورے کند وقتے
 متعلیٰ ماست کرد و جماعتے از علماء بر او افتاد کردند یک عالمی بود او ہم افتاد کرد مگر نماز چہا
 گانے بود این تعلیم را در قعدہ اولیٰ سہوش سوم کحت متصل دوم برخاست چوں
 دانشمند بود و نیست کہ این نماز را چگونه تمامے باید کرد و علماء نیز ساکت بودند چوں
 طریق اتمام آں میدانشند آں عامی بود و غلبہ کردہ چنداں سبحان اللہ گفت
 کہ نماز خود باطل گردانید آں متعلیم بعد از سلام نماز روے سوے آں عامی
 کرے نادان جمیع چندین دانشمند حاضر بودند سخن نگفتند و خاموش بودند و کبستی
 کہ انہم غلبہ کردی نماز خود باطل گردانیدی باز امیر حسن عرضداشت کرد کہ طائفہ کہ منکر
 سماع اند بنہ نیکو میدانند و بر مزاج ایشان وقوف تمام دارد و غرض آنکہ ایشان سماع
 سے شنودند و نیکویند باز این شایع کہ سماع حرام است بنہ شنودنے خود اما راست عرض میدارد

کہ اگر سماع علال بودے ایشان نشیندند سلطان المشایخ بریں سخن
 خندید امیر حسن گوید **۵** در ایام چو تو شکر بے تا کے کشم تلخی بزن یک خند
 و دامان عیشم شکر میں گرداں و فرمود کہ آری چوں در ایشان ذوق نیست
 چگونه شنیدند و بر چه شنیدند بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ
 بنشہ دیدہ ام کہ منکر سماع از سہ حال خالی نیست یا جاہل است بسنن و
 آثار و یا کسے است کہ اور عجیہ از اعمال نیک شدہ در آں غرہ گشتہ و یا
 کیست کہ طبع و سہ بستہ است بذاں سبب ذوق ندارد و سہ فرمود مردے
 بحسن صوت چند شتر بار گراں را در راہ دراز بمنزل میرسانید چوں
 آں صوت بداشت ہمہ شتران ہلاک شدند فرمود **۶** شتر کہ شور و طرب
 در سراسر است اگر آدمی را نباشد خراست جز خدا و نداں معنی را غلطانند سماع
 اولت مغربے بیا ہد تا بروں آید ز پوست و ہم و مجلس حضرت سلطان
 المشایخ شخصے تقریر کرد کہ اکنون در فلاں موضع یا راں شما جمعیتے کردہ اند
 و مرا میر و محرمات در میانست حضرت سلطان المشایخ فرمود کہ من منع
 کردہ ام کہ مرا میر و محرمات در میان نہ باشند نیکو نکرده اند و دریں باب بسیار
 تملک کرد تا بحدے کہ گفت اگر امامے در نماز باشد و جماعتے در عقب او
 مقتدی شوند و در آں جماعت عورات ہم باشند پس اگر امام را سہو
 افتد مردانے کہ افتد اگر دہ باشند یکے تقبیح اعلام دہد بگوید سبحان اللہ اگر
 زنے واقع شود او چگونه امام را آگاہانند سبحان اللہ بگوید زیرا کہ نشاید آوا
 آں شنودن پس چکنہ پشت دست بر کف دست زند و کف دست بر کف
 دست زند کہ آں بلہویمانذ تا این غایت از ملا ہے و امثال آں پرہیز آمد
 است پس در سماع طریق اولے کہ ازیں بابت نباشد یعنی در منع دستک
 چندیں احقیاط آمدہ است پس در سماع مرا میر بطریق اولے منع است
 بعد از آں فرمود کہ سماع مشایخ شنیدہ اند و آنانکہ اہل این کار اند و ہر آں کس

کہ صاحب درود و ذوق است کہ بیک بیت کہ از گوینہ شنود او را وقتے پیدا
آید اگر مزامیر در میان باشد یا نباشد اما آنکہ از عالم ذوق خبر ندارد اگر پیش او
گوینہ گاہا باشند و از ہر جنس مزامیر باشد چہ سود دارد چوں از اہل درود
نیست پس معلوم شد کہ اس کار تعلق بدرود دارد نہ بمزامیر و غیر آن بعد از آن
فرمود کہ مردم را ہمہ روز حضور کجا میسر شود اگر در روزے وقتے خوش دریافت
ہمہ اوقات متفرقہ آن روز در پناہ آن وقت باشد و اگر در جہے صاحب
ذوق و صاحب نعمتے باشد جملہ اشخاص در پناہ آن شخص باشند و میفرمود
کہ خواجہ جنید گفتے اگر بدانیم کہ نماز نفل گذاردن از مجلس سماع بہتر است
نماز مشغول نگردم و سماع شنوم و مے فرمود کہ مولانا بر مان الدین بلخی را
با و فور علم و کمال صلاحیت ہم بودہ است چنانکہ بارہا گفتے کہ خدائے عزوجل
مرا از بیچ کبیرہ خواہد رسید انگاہ حضرت سلطان المشائخ تبسم کرد و فرمود
کہ این ہم گفتے مگر یکے از کبیرہ از ور پسیدند کہ آن کبیرہ کہ ام کہت گفت
سماع چنگ کہ چنگ بسیار شنیدہ ام و این ساعت ہم بشنوم اگر باشد
بعدہ سخن در بزرگی مولانا بر مان الدین بلخی افتاد فرمود کہ بر مان
الدین حکایت کرد کہ من خورد بودم بقیاس پنج شش سالہ کم یا بیش برابر پد
خود در راہے میفتم مولانا بر مان الدین مرعینا نے صاحب ہدایہ فی
المدعہ پیدا شد پد من از دے تحاشی کرد و در کوچہ دیگر رفت مرا
بر جاے گذاشت چوں کہ کبیرہ مولانا بر مان الدین مرعینا نے نزدیک
رسید من پیش فتم و سلام کردم در من تیز بدید این سخن بگفت کہ من پد
کو دک نور علم مے بنیم من این سخن شنیدم پیش رکابے اور وال شدم
باز مولانا بر مان الدین بر لفظ مبارک را ند کہ مرا خدائے چنینی میگوید
کہ این کو دک در روزگار خود علامتہ عصر خواہد شد مولانا بر مان الدین
مے گوید کہ من اینچنین شنیدم ہیچناں پیش میفتم باز مولانا بر مان الدین

مرعینانی فرمود که خدا مرا چنین میگوید یاند که ایس کودکی چنان بزرگ شود که پادشاهان
 بر او بیایند و باز نیایند الغرض باز آیم بر سر حروف کاتب حروف از والد خود سماع
 دارد که مجلسی بود در آن مجلس ویشال و عزیزاں بودند و شیخ بدرالدین
 سمرقندی خلیفه شیخ سید الدین ماخرزی رحمة الله علیه هم بود در آن مجلس
 سماع چنگ آغاز کردند شیخ بدرالدین در سماع قصص کرد و از غایت شوق و ذوق
 دستار مبارک خود که از صوف پوشیده بود بر سر چنگ نهاد چوں مجلس آفرید عزیز
 بخد مت شیخ بدرالدین گفت چه قصص کردی شیخ بدرالدین ایس سخن شنید
 ایس بیت خواند ما را بزدی و چنگ ما بشکسته * فردا بکشی خمار که شب
 مستی * و ذوق چند دعا مایلند خواهی خواند * بدر اکین طرف آواز چنگ
 می آید * و من فرمود که شیخ نجم الدین کبری قدس سره فرمود به نعمتی که در
 بشر ممکن است همه را بشیخ شهاب الدین سهروردی دادند الا ذوق سماع
 و من فرمود که شیخ اوجدر کرمانی شیخ شهاب الدین قدس سره آمد شیخ مصلی خود
 پیچیده وزیر زانو نهاد و این معنی نزد شیخ غایت تعظیم باشد الغرض چوں
 شب درآمد شیخ اوجدر کرمانی سماع طلبید شیخ شهاب الدین
 قوال را از طلبید و فرمود که سماع مرتب گردانند و خود بگوشه رفت
 و بطاعت و ذکر مشغول شد چوں بامداد شد خادم خانقاه بخد مت
 شیخ شهاب الدین آمد و گفت چوں شب سماع بود آنجی را
 نهاری بیاید شیخ گفت امشب سماع بود خادم گفت آس شیخ
 گفت من خبر ندارم بجه حضرت سلطان المشایخ فرمود که غایت
 استغراق شیخ شهاب الدین بنگرید در ذکر چنان مشغول بود که از
 غلبه ذکر خبر از سماع نداشت و هرگز سماع فروداشت میگردند و قرآن میخوانند
 شیخ قرآن می شنیدند و سماع ایشان با چنین غلبه نمی شنید باید دانست
 تا چه حد مشغول بود کاتب حروف از خدمت مولانا شمس الدین

دامغانی کہ جب مادرین کاتب حروف بود سماع دارد کہ شیخ او حد کرمانی نحو
 کہ از خدمت شیخ شہاب الدین و داع کن در آن مجلس شیخ شہاب
 الدین یک سر و ایل خود پیش شیخ او حد کرمانی نهاد و شیخ او حد کرمانی آنرا
 قبول کرد و آں را از میاں چاک کرد و بالائے پیراہن پوشید و ہر دو دست از
 جانب ہر دو پایے بیروں آورد و دست بوس شیخ شہاب الدین
 کرد و گفت این اسفل عمل شیخ ماست باز آیم بر سر سخن حضرت سلطان المشائخ
 نے فرمود عزیزے بود کہ اورا عبد اللہ رومی گفتندے او بخدمت شیخ
 بہاؤ الدین رحمۃ اللہ علیہ آمد و گفت من وقتے بخدمت شیخ شہاب الدین
 بودم و سماع گفتم ام شیخ بہاؤ الدین گفت چوں شیخ سماع شنیدہ مارا ہم باید
 شنید بعدہ ایں عبد اللہ در حجرہ برد و بدشت تاشب درآمد چوں شب
 شد یکے را گفت عبد اللہ در حجرہ برید با یک یار دیگر چنانکہ ثلاثے بنا شد ایں
 عبد اللہ میگوید مرا و یک مرد دیگر را بحجرہ بردند چوں شب شد نماز کردند شیخ
 از ادائے نماز فارغ شد بحجرہ درآمد و کس بودیم فحسب شیخ نشست با و را
 مشغول شد مقدار نیم سیپارہ خواند بعدہ در حجرہ زنجیر کرد و مرا گفت چیرے
 بگوے من سماع آغاز کردم ساعتے گذشت جنبشے در شیخ پیدا شد بر ساحت
 و چراغ بکشت حجرہ تاریک شد من پہچان سماع حے گفتم میدانستم کہ شیخ
 میگرد و چوں نزدیک حے آمد ا من بن میر رسید میدانستم کہ شیخ را جنبشے ہست
 اما نمیدانستم کہ شیخ بر ضرب است یا بے ضرب الغرض سماع تمام شد شیخ
 در باز کرد و بمقام خود رفت من و یارین ہما بخانما ندیم مارا نہ طعام فرستادند
 نہ آب تاشب بلکہ شست با ما و خادم یکجا رہیدیم بیست تنکہ آورد کہ شیخ
 فرستادہ است نکتہ در بیان محضر سماع و بحث آں با حضرت
 سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ العزیز کاتب حروف محمد
 مبارک علوی المدعو بامیر خور و بر ضمیر شفقت پذیر عزیزان

صاحب سماع عرض میدارد بر آنجمله که در زمان قاضی حمید الدین ناگوری
 قدس سرہ علمائے شہر با او مدعی شدند و در حرمت سماع و بر کفر مستمع سوالها
 کردند و بیشتر علمائے آنوقت بر حرمت سماع جوابها نوشتند کاتب حروف
 آن سوالها دیده است بہر آئینہ چنانکہ سوال کنندہ پچہاں جواب باشد فائما
 حق تعالی قاضی حمید الدین ناگوری را عشقے کامل و علی وافر و کرامتے ظاہر
 دادہ بود باین ہمہ صدر جہان آن وقت قاضی منہاج الدین جرجانی
 کہ در علم و فضل و لطافت طبع مثل نداشت صاحب سماع بود و با قاضی
 حمید الدین و بزرگان دیگر کہ اہل محبت و عشق بودند سماع مے شنید چنانکہ
 شمرہ از آن حالت در نکتہ اہل سماع تحریر یافتہ است مدعیان آنوقت
 را جابے درآمد سخن گفتن دباب سماع نماذ فاما چوں آفتاب دولت و
 کرامت و عظمت حضرت سلطان المشائخ بر جہانیاں طالع گشت
 و شوق سماع در علما و فضلا و صدور اکابر و ضعیف و شریف دور و نزدیک
 کہ در جبلت ایشاں چاشنی عشق نہادہ بودند رسید و غلغلہ در عالم افتاد
 و ولولہ عشق در دلہاے ایشاں جنید و کار عاشقی و عشقبازی و سماع
 دجہاں از سر تازہ شد و عالم بوستانے گشت چنانچہ خواجہ ثنائی گوید

س زینجا نفیر یزد و زانجا نواے نای
 بر ہر طرف ہشتے و در ہر بہشت حور
 روے زمیں ز شاہد گل پزیر و نگار
 مرغے بہر دخت و نوائے بہر طرف

آنجا خروش عاشق و اینجا نشاط یار
 در ہر چین نگارے و در ہر نگار یار
 شاخ شجر چو گوش عروسان شاہو
 شاہے بہر طریق و عروسے بہر کنار

خار حسد مدعیان این کار را چنانکہ موروث دارند از سر ظہیرین گرفت و
 مدتے این تعصب در دل داشتند کہ بدین نے توانستند این ضعیف گوید
 س مرازین عشق فیروزی است مطلق و نینچوں بیشتر اکابر و علما
 و صدور و اولیا و امرا و ملوک و مقربان بادشاہ عہد را بندہ و معتقد حضرت

سلطان المشایخ سے دیدند مجال دم زدن بنود چوں دیکھے سر
پوشیدہ میجو شید و دریند این سے بودند مگر بادشاہے دریں باب مختصر
کند تا راحت صدر ابنوک زباں تراوند اللهم اجعلنی من المحسنین
ولا تجعلنی من الحاسدین یعنی اے بار خدا یا بگرداں مرا از حسد کردہ
شدہ گان و مگرداں مرا از حسد کنندگان باچندیں علوم گوی ایں دعا
بر زبان مبارک رسول رب العالمین گذشتہ بگوش ایثاں ^{سیدہ}
است الغرض در عہد سلطان علاء الدین و قطب الدین علیہما الرحمة انڈ
ایشاں کار نیامد باز خواند چوں تخت سلطنت بنیاد الدین تغلق
انار السبر مانہ رسید شیخ زادہ حسام الدین فرجام کہ پاتا بہ غریبی در خانہ
سلطان المشایخ کشادہ بود و بانواع تربیت و شفقت سلطان
المشایخ پرورش یافته اور از بہمت آنکہ سر شہرت داشت بسیار مجاہدہ ماو
بلا ہا کشید چوں در شوق و ذوق عشق تنہادہ بودند میسر نمے شد بدیں
بہانہ خود را خواست کہ مشہور کند بجمہت غوغاے محض اور اپید اگر دند
ہ بارے چو فسانہ میشوی اے بے خرد و افسانہ نیک شونہ آفسا
بد قاضی جلال الدین لوانجی نائب حاکم مملکت در تعصب اہل عشق
مشہور بود و دانشمندان دیگر شیخ زادہ حسام را الگ بختند و پیشواے خود
ساختہ تا پیش بادشاہ باز نماید کہ شیخ نظام الدین محمد مقتداے
عہد است سماع کہ در مذہب امام اعظم حرام است مے شنود و
چندیں ہزار خلق درینکار کہ در شرع ممنوع است متابعت او مے کنند
شیخ زادہ مذکور قریبے پیش سلطان ہم یافتہ بود این سخن بسبب سلطان
رسانیدہ سلطان غیاث الدین را اہل و حرمت سماع علم بنود ازیں
سخن بخیر شد کہ یچنین بزرگے کہ مقتداے عالم است نامشروع چگونہ
کند نعوذ باللہ عما یقول الظالمون و سوالہا و فتوا مے وقت قاضی

۲۰
۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

حمید الدین ناگوری و روایات کتب شریعہ پیش بادشاہ بروند سلطان فرمود
چوں علماء دین و حرمت سماع فتویٰ کرده و بجهت اینکار فراموش شده سلطان
المشایخ را حاضر کنند و جمله علماء و شہر و صدور و اکابر را طلب کنند و محضر سازند
تا دین محل انچه حق است پیدا شود و بزرگے گوید و اختراے کہ شب و نظر
آیند و پیش خورشید مجال است کہ پیدا آیند و بچندین پیش وجودت ہم خوب
عدم اند و گرچه در چشم خلائیقت ہمہ زیبا آئیند و الغرض این ماجرا کہ پیش سلطان
گذشتہ معتقدان بخدمت سلطان المشایخ رسانیدند سلطان المشایخ
بسیج بخود راه نداد بیت جہاں اگر ہمہ دشمن شود بدولت عشق و جزندام
از ایشان کہ در جہاں بستند و فاما علماء کہ علم وقت بودند بخدمتگار
حضرت سلطان المشایخ منسوب چنانکہ مولانا فخر الدین زرا دی و مولانا
وجیہ الدین پائلی و غیرہ را باحت سماع آیتہاے آوردند و مجلس حضرت
سلطان المشایخ در باب سماع دلائل اباحت اقامت میکردند بدین
نیت کہ پیش از محضر استحضارے حاصل شود حضرت سلطان المشایخ کہ درون
سبارک اواز علم کدنی چوں دریا موج میزد و ہیج بالیشان التفات نمیکرد و
از نیباب سخن نے فرمود ایشان متخیر ماندند اما بر تہر حضرت سلطان المشایخ
اعتقادے تمام داشتند ازین مہم خوشدل بودند الغرض چوں حضرت سلطان المشایخ
را دسر کا بادشاہ طلب واقع شد سلطان المشایخ از یاران خود کسے را طلبید فاما قاضی
محی الدین کاشانی کہ بوفور علم آراستہ استاد شہر و علامہ معبر بود و مولانا فخر الدین زرا دی
کہ بزرگ زادہ و کریم الطبع تراز قاضی بودند و جمیع علوم این ہر دو بغیر طلب بر بندگان سلطان
المشایخ و دسر کا بادشاہ فتنہ بعدہ پیش انا ناکہ محض بود قاضی جلال الدین نایب حاکم
سلطان المشایخ را بطریق معطیت سخناں آغاز کرد و کلمات تعصب میزد نہ لایق مجلس حضرت
سلطان المشایخ بود و گفت و تشنیع میکرد سلطان المشایخ حاکمے و زید و حمل میکرد بعد از آنکہ
سخن را باینجا رسانید کہ اگر بعد ازین معونے کنی و سماع بشنوی من حاکم شریع ام ترا بیارایم

سلطان المشايخ ازين سخن و غضب سو فرمود که مغزول باد ازين شغل که
 بقوت آں ايس سخن ميگوئي بعد از دو اوزه روز از قضا مغزول شد و عنقریب
 سفر کرد آنديم بر سر حرف چوں محضر شد در آنچنان محضر که جمله علما و اکابر و صدور
 و امر و ملوک حاضر بودند و توجه و تلمط باد شاه و غيره همه را بجانب سلطان
 المشايخ بود درين محل شيخ زاده حسام گفت که در مجلس شما سماع ي با ش
 و رقص مي کنند و آه و نعره ميزند مثل ايس سخنانا بيار گفت سلطان
 المشايخ رو مي مبارک خود بجانب او کرد و گفت غلبه نکن و بيار مگويا بگو
 سماع چه معني دارد شيخ زاده حسام گفت من نميدانم فاما علما مي گویند
 که سماع حرام است سلطان المشايخ فرمود که چوں معني سماع نميداني
 مراد رينباب با تو سخن نيست و نيايد گفت شيخ زاده حسام که مدعي بود دانم
 شد و شکسته خاطر گشت **ع** تراست حجت قاطع بدست يعني علم چگون
 پيش رو و دعوۀ من نادان و باد شاه را گوش هوش با سماع سخن و پذير حضرت
 سلطان المشايخ بود چوں در بحث سخن بلند مي کردند باد شاه همين مي گفت
 که غلبه نکنيد بشنويد که شيخ چه مي فرمايد از جمله علما که حاضر بودند مولانا حميد
 و مولانا شهاب الدين ملتاني ساکت بودند و هيچ سخن و حشمت ازين دو عالم
 زمانه بيرون نيامد بلکه مولانا حميد الدين فرمود چنانکه مدعيان ذکر مجلس حضرت
 سلطان المشايخ مي کنند چنان نيست برخلاف آنست من ايس امر معاينه
 کرده ام و در اں جمع همه پيران و مشايخان و درويشان ديده ام درين ميان فقيهي
 کمال الدين گفت که من سجاين روايت ديده ام قال ابو حنيفه السماع حرام و الله
 فسق لل يعني گفت ابو حنيفه رحمه الله عليه سماع حرام است گر دين و سماع کار بد است
 نزد ابو حنيفه ايس لفظ خواند حضرت سلطان المشايخ فرمود او را منع کردن نيامد و آدر شاه
 اينست مولانا علم الدين در آندنبه شيخ الاسلام شيخ بهاء الدين زکريا باد شاه روي
 مولانا علم الدين کرد و گفت تو هم دشمندي هم مسافر ام و مسئله سماع پيش من بحث کن

از تو می پرسم که سماع شنیدن حلال است یا حرام مولانا علم الدین گفت سن
 دریں باب رساله مسئله مقصده نام نوشته ام و ادله که در حل و حرکت آن آمده است
 و آن رساله کتابت کرده ام آنرا که بدل میشوند ایشا را مباح است و آنرا که بنفس میشوند
 ایشا را حرام باز مولانا علم الدین را پرسید که تو در بغداد و شام و روم گشته
 مشایخ آن دیار سماع میشوند و یکنه و ایشا را دریں کار کس مانع میشوند یا نه مولانا
 علم الدین گفت در همه شهرها بزرگان و مشایخ سماع می شنوند و بعضی وقت
 و شبانه کس ایشا را مانع نمی شود و سماع در میان مشایخ از شیخ جنید و
 شبلی مورد ث است بادشاه که از مولانا علم الدین چنین شنید ساکت شد
 و بیچ گفت مولانا جلال الدین گفت باید که بادشاه بر حرت سماع حکم کند و
 مذہب امام اعظم را دریں باب مرعیدارد درین محل حضرت سلطان المشایخ
 بادشاه را گفت نخواهم که دریں باب حکم کنی بادشاه ہمیں حکم حضرت سلطان
 المشایخ را قبول کرد و دریں باب حکم نکرد و دریں حرف دو روایت است یک
 آنکه مولانا فخر الدین زراوی خلیفه حضرت سلطان المشایخ در رساله اباحت
 سماع که تالیف اوست و کشف المقتلح من وجوه السماع نام کرده آورده
 است که صحیح همین است زیرا چه آن بزرگ در آن محضر حاضر بود و بیشتر بحث
 با قاضی کمال الدین صدر جہاں او کرده و آن اینست و ما قال المحالفت
 من الأدلة فی تضلیل من تقول بالتحلیل لما کان ظاهراً بطلان رجوع
 الی الحرمة و الحل ثم آل الی اولویة التریک و الفعل و کان ذلک من اول الضحی
 الی آوان الفی ثم قام اهل المجلس من عند السلطان فاماروا بآیت
 دیگر آنست که بادشاه حکم کرد که حضرت سلطان المشایخ سماع بشنود
 و کس ایشا را منع نہ کنند و دیگران را چنانکه طایفه قلندران و حیدریان و
 آنرا که بنفس سماع بشنوند ایشا را منع کنند و این روایت ضعیف است زیرا
 چه ایشا در آن مجلس حاضر نبودند فاما معتبر و صحیح آنست که از مولانا

فخر الدین زرا دی مروی است والد علم ہمدان ایام یکے از حضرت سلطان
 المشایخ پر سید کہ مکر دریں وقت حکم شدہ است کہ خدمت مخدوم ہر وقت کہ
 بیابین سماع بشنوند اور حلال است حضرت سلطان المشایخ فرمود
 اگر حرام است بگفتہ کسے حلال نشود و اگر حلال است بگفتہ کسے حرام نشود
 ادیم در مسئلہ مختلف کہ مثلاً ہمیں حکم استماع امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ مباح
 ہے دارد بادف و شبانہ برخلاف علماء مالکینوں در ہر چہ حاکم حکم کند ہاں شاہ
 بعد فراغ بادشاہ حضرت سلطان المشایخ را با تعظیم و تکریم بسیار باز گردا
 فاما مولانا ضیاء الدین برنی در حیرت نامہ خود نے نو سید چوں حضرت
 سلطان المشایخ از محضر مذکور در خانہ آمد بوقت نماز پیشیں مراد مولانا
 محی الدین کاشانی و امیر خسرو شاعر اطلب فرمود چوں سعادت پائے
 بوس چاہل شد گفت کہ دانشمند ان دہلی بعد اوت و حسد من پر بودند میدا
 فراخ یافتند و سخن ہاے پر از عدوت ایشان بسیار گفتند و عجبے امروز معاینہ
 شد کہ در معرض حجت احادیث صحیح حضرت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم نے شنوند
 و ہمیں میگویند کہ در شہر ماعمل بروایت فقہ مقدم است بر حدیث دایچینیں
 سخناں کسانے گویند کہ ایشانرا برا حدیث حضرت رسالت پناہ صلی اللہ
 علیہ وسلم اعتقاد ہے نہ باشد ہر بار کہ حدیث صحیح حضرت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم
 مذکور ہے شد برے آمدند و منع میکردند و نے گفتند مایں حدیث متمسک شافعی
 است و او دشمن علماء ماست مانے شنوم و نے دایچہم با اعتقاد اندیانہ کہ
 بحضور اولی الامر مکارہ برے آیند و احادیث صحیح را منع نے کنند و ہیج عالمے
 مذیدم و نشیدم کہ پیش او احادیث صحیح حضرت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم
 روایت کردہ آمد و او گوید کہ من نے شنوم من نمیدانم کہ ایں چہ روزگار است
 در آں شہرے کہ انچینیں مکارہ کنند چلو آباداں ماند عجب است کہ خشت خشت
 نشود بعد از ایں بادشاہ و امر او خلق کہ از قاضی شہر و علماء شہر بشنوند کہ در

شہر عمل بر حدیث نیست چگونہ اعتقاد بر احادیث پیغمبر علیہ السلام راسخ ماند و از
 انوقت باز کہ ایشان روایت کردن حدیث منع کردند من تر ساعتم کہ شومست اینچنین
 بد اعتقاد می کہ بر علمائے شہر معاینہ شد از آسمان بلا و جلا و قحط و و بار بر شہر خواهد
 بارید از آن بود کہ در چہارم سال ازین ماجرا تمامی علمائے کہ درین محضر بوده اند و
 دیگر از اہم بسبب ایشان در دیو گیر جلا کردند و بیشترے از آن علماء در دیو گیر
 سرتہا و ند قحطی ہلک و و بائے سخت در شہر پیدا شد چنانکہ تا این غایت این
 بلا ما بجلی وقع نے شود سبحان اللہ ہر سخنے کہ بزبان مبارک حضرت سلطنت
 المشلیج گذشتہ بود عین آن معاینہ و مشاہدہ شد و اللہ اعلم نکتہ در بیان
 استماع سماع اہل زمانہ مقرر صاحبان عالم باد مرید بتدی رہا بد کہ در سماع غلو کنند فتنہ
 را بر ریاضت اندہ بجایا ہدہ ہائے سخت خود را نسود چنانکہ نکتہ مجاہدات مشایخ تحریر یافتہ است اہل
 سماع کہسے بود کہ در نظر اول خلق را دورے و غلطی نبود و الا سماع اوراد و فتنہ انداز و از مسلسل
 کار باز ماند و نفس اوراد و غوغائے آرد کہ سر بالا نتواند کرد و در بیابان
 حرص رشتہ تسبیح در گردن کردہ در بیابان ہا بگرداند یک ساعت بخود
 باز نتواند آمد و ذلک اہل سماع اینست کہ شب روز سماع را کہ محاک
 مردان خداست و میان معرکہ مجاہدان الہی طریق الفی ساختہ دریا ہا
 کو فتن بود و شور و شعب بر آسمان رساند و بدیں خود را مشہور گردانند
 ۱۰ حلک اندر چراغ چیت تری است ۱۱ شت شق اندر سماع چیت
 بریت ۱۲ در طریقے کہ شرط حائے سیری است ۱۳ نعرہ بیہدہ تری و خری
 است ۱۴ و گریہ صلحا را کہ از روے درد و نعرہ ایشان را کہ از شوق حق ہست
 و شور و قصص ایشان پریشان سازد یعنی بر طریق جوانان رقا ص مایہ خند
 نظار گیاں گردانند و این شہرت بر این شکل را سرمایہ بودن قوت خود
 سازد خواجہ حکیم نشائی گوید ۱۵ اے ہوا ہائے تو خدا انگیز ۱۶ و اے
 خدا یا کہ تو جدائی از آن ۱۷ سماع اے برا و بگویم کہ چیت ۱۸

نکتہ

سہ
نکتہ گراہی

اگر مستمع را بدانم کہ کیست * اگر تریج معنی پروطیر او * فرشتہ فروماند از سیل و
اگر مرد لہو است و بازی و لالغ * قوی تر شود و پوش اندر دماغ * و راہ و
روش پیران خود گذاشتہ در راہ ہواے خود رود و بایں حرکات ناپسند
خواہد کہ جائے برسد باللہ نرسد واللہ نرسد بزرگے خوش گوید **۵**
ہرگز نرسی بکعبہ اے اعرابی * کہیں رہ کہ تو میروی بہ ترکستانست **۶**
بہ نظر در مناقب و راہ و روش مشایخ طبقہ معظمہ ماکہ در صد راس کتاب
تحریر یافتہ است بکنید کہ از ابتدائا انتہا چہ مجاہدہ با و بلا اختیار کردہ
انذکبات بہمت رضاے بای تعالی از غایت مجاہدہ و مشغولی بہن
خود را در معرض تلف انداختہ اند و بیچ آفریدہ بر آں مطلع نگاشتہ چوں
کار بجاں و کار دباستخواں رسیدہ است انگاہ بسماع مشغول شد
اند و در بحر آشنائی دست و پای زدہ اند **۷** دست و پای بزم
کہ چہ نکو میدانم * کہ ترا بنیم و از دست غمت جاں نہ برم * زیرا چہ بخط
مبارک حضرت سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام و نقل از عوارف
کردہ است کہ سماع حق مریداں و معتقداں و اصحاب ریاضت است
چوں نفس و تن ہلاک شود و اورا حقیقت ان لنفسک علیک حقا
یعنی بدستی کہ بر اے نفس برابر تو حق است چوں زمانے از سماع بیا
سائد باز اورا بر کارے بہ برند چوں قضیہ بر بچملہ است سے باید کہ اتباع
آں بزرگاں کند کہ از دنیا زار ماندہ کہ ظاہر او چرب و شیرینست و
باطن او زہر طاہل و غمخیز و قتیست و در نظر مشایخ قدس اللہ سرہ
ہم گذشتنی پیش حق جواب داد نیست بہر طریق در نیکار درمے آئی حق
بر ضمیمہ تو مطلع است و باحوال تو شاہد امروزیات زندگانی بطریق پیران
خود بگذراں تا در زمرہ ایشان باشی حضرت سلطان المشایخ قدس
اللہ سرہ العزیز سے فرمود **۸** کہ نیک آئیم مرا از ایشان گیرند

وورد با شتم مراد ایشان بخشد. کاتب حروف چند حرفی برستی و اخلاص و
 در مندی در قلم آورده است چوں منظوم نظر کیمیا اثر خواهد شد خواست
 دانست و اگر کسی دعا خیر کند این نویسنده بیچاره را که با خواهی نفس و
 هوای خواهش شیطان مبتلاست عاقبت او بخیر باد **ب** انجا که منم خصومت
 نیست. در هست میان تست من بیگنم. مانصیحت بجای خود کردیم.
 روزگارے دریں بسر بردیم. **باب دهم** در بیان بعضی ملفوظات و مکتوبات
 حضرت سلطان المشایخ که در ابواب مآلقدم تحریر نیافته است و این بیجا
 حسب فهم خود بیان کرده و این باب مشتمل بر بیست و چهار نکته است نکته
 در بیان علم و علما بنظر مبارک حضرت سلطان المشایخ بنث ته دیده ام العلم
 بالانساب العقل بالغریزة و لهذا یقال عالم و معلم و متعلم فی العلم و ایقال
 عاقل و معقل و متعقل فی العقل کتب عمر بن عبد العزیز الی محمول الشامی
 تعلمت فیض عزیز عند الناس فاستعمل للتصیر عزیز عند الله تعالی عن
 عثمان المغربی ذکر بین یدى الشافى العلم علما علم الابدان و علم الاثان
 و علم الادیان علم الحقایق و المعارف و علم الابدان علم الرياضیات و المجا
 هات قال ابن المبارک طلبت علم الدنیا قد لنى علمى ترلتها روے
 محمد بن الحسن المنام و سئل ما فعل الله بك قال غفر لى و سئل عن اے
 یوسف قال غفر الله لى و سئل عن ابی حلیفہ رضی الله عنه قال انا مع الذ
 نعم الله علیهم من البین و الصدیقین و الشهداء قیل لی بنی المرازى
 ما لنا تشفع قال علماء بینا القائل عقیما قال ابن المیارک بعد الماتین
 لعرب بلا میز و لم تجرد من الحجر من کتبه مع عالمی قال احمد بن جلید رضی الله
 عنده من کان یومن بالله و بالیوم الاخر و لا یدخل الحمام فی ابشرک بالجنة
 فرأیت تلك اللیلة کان قائل یقول فان الله تعالی قد غفر لك بانساع
 السنة و جعلك اما ما یقید ی بك قلت من انت قال انا جبرئیل قال الحسن

باب دهم
 نکته

ان یطالعوا الکتاب مد السوال علوم الدینیة ویفرمود مولانا برہان
نسفی دہشمندے کامل الحال بود اگر شاگردے بخدست او بیایدے تا چیزے بخواند
او گفتے اول باسن سہ شرط کن تا چیزے ترا بیاموزم شرط اول آنست کہ طعام
میکوقت بخوری تا دوعامے علم خالی باشد شرط دوم آنست کہ سبق تاغہ تکلی اگر
یکروز ناغہ کردی روز دوم ترا سبق تلویم شرط سیوم آنست کہ چوں در راه
مرا پیش آئی سلام کنی و بگذری و دست و پای افتادن و تحظیم بسیار کردن
در میان نباشد و فرمود در عهد قدیم چہارتن برہان نام در دہلی آمدند یکے
برہان الدین بلخی دوم برہان الدین کاشانی سیوم و چہارم یاد نے آیت
الغرض میان ایشان موافقت تمام بود چنانچہ طعام و آب یکجا میخورد و تحصیل
علوم یکجائے کردند اول کہ دریں شہر رسیدند قاضی شہر قاضی نصیر الدین بود
او برہان کاشانی را در محفل مسئلہ فرمود ایں برہان مردے ترک و کوتہ بالا
بود چوں نکتہ آغاز کرد متعلماں گفتند ایں ریزہ چہ خواہد گفت اورا عرف ہمین
ریزہ شد الغرض ایں برہان مردے بود در آخر ہا از ابدالاں شد حضرت
سلطان المشایخ فرمود کہ من اورا دیدہ بودم ہر روز پگاہ آمدے
اسپ از دہ و خد متگا راں از صد زیادہ بودند ہیچ خدمتگا رے ہمراہ
نہ بردے اورا پسرے بود نور الدین نام پسر پڑرا گفت کہ ما دشمنان
بسیار داریم و تو ہر روز تنہا از خانہ بیرون میروی اگر غلامے را بر خود
بری تا کوزہ آبے بتو دہد نیکو باشد مولانا برہان الدین فرمود بابا
نور الدین آنجا کہ من میروم غلام را داخل نباشد ترا نخواہم کہ پسر منی
بعده فرمود کہ من سہ دانشمند در ویش صفت دیدہ ام یکے مولانا شہاب
الدین از میرت بود دوم مولانا احمد حافظ سیوم مولانا احمد کیتہلی فرمود
کہ مولانا احمد حافظ مردے خداے بود وقتے مرا غنیمت زیارت شیخ شیوخ
العالم فرید الحق الدین قدس لہ سرہ العزیز در حد و سہی باسن ملاقات شد

مرا گفت چوں بروقت متبرکہ شیخ رسی سلام من رسانی ۛ روای صبا و سلام
 براستانش رساں ۛ بعض بنظر و دیوار و زرد بانس رساں ۛ و بگوئی کہ من
 دنیا نے طلبہ طالبان آں بسیار اند و عقبے نیز ہمیں حکم دارد من ہمیں میخوانم
 کہ تو فتنی مسلک و الحقیقی بالصالحین بعدہ حکایت مولانا احمد کیتہلی فرمود کہ
 پیرے بود باریکت اگرچہ باکسے پیوند داشت اما صحبت مردان حق بسیار
 و ریافتہ بود در لقیہ اول کہ اورادیم از ہیئت و تقریر او معلوم شد کہ فیکے از
 واصلان است چیزے در خاطر من بود از و پرسیدم جواب داد کہ آں
 مرداں انجینیں باشند حضرت سلطان المشلیخ چشم پر آب کرد و فرمود اگلوں
 مشکل از صد دشمند رسیدے حل نشدے و ہم از اخلاق او حکایت میکرد
 کہ بر من آمدہ بود و بیشتر خدشتگاں پیش من جمع شدہ بود ندیکے ازاں بے ادبی
 کردیکے چوب زدہ شدہ مولانا کیتہلی چناں در گریہ شد کہ گوئی آں چوب اورا
 زود و گفت ایں شویت من بود کہ ایں الم بد و رسید حضرت سلطان
 المشلیخ فرمود کہ مرا از رقت و شفقت او شکستگے تمام در دل پیدا شد
 بعدہ فرمود وقتے در حد و دسرے رسیدم شنیدم کہ دی روز دریں نزدیکی
 وزداں راہ زدہ اند و مسلماناں کشتہ شدہ اند در میاں ایشان دشمن
 بود مولانا کیتہلی مے گفته اند قرآن مے خواند تا آنکہ شہید شدہ رحمۃ اللہ علیہ
 چوں روز دوم بر سر آں کشتگاں رسیدم تفحص کردم ہاں مولانا کیتہلی بود
 کہ شہید شدہ غفر اللہ لہ و مے فرمود بعد از نقل امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ جمع
 خلق با امام احمد حنبل بود امام شافعی تخریماں امام حنبل روزے
 بمکان امام شافعی رفت بعدہ رجوع با امام شافعی شد بدین طریق
 امام احمد حنبل خود را از میان خلق بیرون آورد و بحق مشغول شد
 و مے فرمود بولانا فخر الدین زرا دی مذہب امام شافعی دشت
 ہوا کہ ذکر امام اعظم میکرد رحمۃ اللہ علیہ مے گفت خواجہ محمد اجل سہری فرمود کہ

کہ اے مولانا تو قرآن خواندہ و چیزے خواندن میدانی او گفت آری چندین کتب تصنیف کردہ ام خواجہ محمد گفت خداے عزوجل والذین اتبعوا ہم باحسان رضی اللہ عنہم ورضوعنہ در حق تابعین فرمود و امام اعظم از تابعین بودہ است بعدہ حضرت سلطان المشایخ فرمود کہ ہفت صحابی دریافتہ بود و فرمود یکے از خلفائے ملک الموت را در خواب دید از پرسید کہ عمر من چند است و چند ماندہ است ملک الموت اشارت بہ پنج انگشت کرد چوں بیدار شد جملہ مقتبران شہر را طلبید جملہ حکما و علما بقدر فہم و احتیاط خود چیزے بے گفتند یکے پنجاہ سال و دیگرے پنج سال و دیگرے پنج روز دل خلیفہ پہنچ یکے ترانہ میگفت امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ فرمود مرا ملک الموت ازیں پنج انگشت نفی پنج علم است بدلیل آنکہ خداے تعالیٰ در کلام مجید خودے فرماید ان اللہ عندہ علم الساعۃ وینزل الغیث ویعلم ما فی الارحام وماندی نفس ما ذاتکسب غذا وماندی باہی ارض تموت یعنی بدستی کہ اللہ تعالیٰ نزدیک آں اللہ تعالیٰ علم قیامت و فرو دے آرد باران را و میداند خداے تعالیٰ چیزے کہ در زانہ است از پسر و دختر و درنے یا بد پنج نفس بشر کہ چکار خواہد کرد روز دیگر و درنے یا بد بشر کہ در کدام زمین خواہد مرد امام فرمود ادراک جملہ خلایق را از دریافت ایں پنج علم کو ماتہ گردانیدہ و علم آں بخود اضافت کردہ و فرمود بزرگے حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم را در خواب دیدہ پرسید کہ بر من رسیدہ است شما فرمودہ اید کہ در عصرے مرداں باشند کہ عالم از برکت ایشان قائم ماند حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم اورا تصدیق کرد بعدہ او پرسید کہ دیں عصر اں کیست فرمود محمد ادریسے کوئی اند طریق دیں کافی چ شافعی در و جہل راشافی چ آں قریشی زہل و آں کوئی چ او بہت فقیہ ایں صوفی چ ہمہ نیک اند بے حکومت تو چ تو بدی و سبک خصوصت تو چ و فرمود از مولانا محمد الدین جاحری روایت کنند کہ بہ شب پیش مولانا محمد الدین زرا دی سہ جزائی قطعہ کاغذ

سفیدے نہادند مع دوات و قلم بامداد بنشستہ و تصنیف کردہ سے یافتندے سے
 وریں سہ جز شرح کلمہ لا الہ الا اللہ بنشستہ یافتندے مولانا شہاب الدین ابی
 کہ ذکر او در باب مناقب یاراں اعلیٰ تحریر یافتہ است حاضر بود گفت چنیس شنیہ
 ام کہ در کتاخانہ قاضی برٹان الدین بلخی نسخہ اربعین رازی بخط مصنف است
 و اس نسخہ دو صفحہ متصل از اول تا آخر ہمیں کلمہ اللہ بنشستہ بوچنیس آوردہ اند کہ در
 وقت کتابت اس کتاب ذکر حق جل و علی بر دستولی بود ہر چہ میخواست کہ
 بنویسد ہمیں کلمہ اللہ بنشستہ سے شد بعدہ سے فرمود چوں علم بیاموزد اور علم درخت
 نیک باقیمت است بے درویشست در علم جز سعادت چوں سعادت چوں
 طاعت کند کار او بہتر بود پس باید کہ ہر دور یکشد یعنی علم و عمل از نظر فرواندازد
 تا تعجب مبتلا نشود و سے فرمود چندیں علما و دانشمنداں کہ بودہ اند ہیچ کس میداند
 کہ کجا بودہ اند کہ بودہ چیزے کہ باقیمازند حسن معاملہ است و اس حیات معنویت
 اس را آساں سے تو اس یافت شبلی و جنبیہ تا اس زماں زندہ اند و سے فرمود
 کہ اول شب امام اعظم رضی اللہ عنہ نقل کردہ است و آخر شب امام شافعی
 رحمۃ اللہ علیہ متولد شدہ در یعنی خاقانی فرماید قشوی

آسماں چوں من سخن گستر نژاد
 شافعی آخر شب از ما در ہزا د

چوں فلک عہد تنائی در نوشت
 بو حنیفہ اول شب نقل کرد

حکیم تنائی و بیان علم گوید

جہل رہ سوے نفس وجاہ برد
 شاخ بے برگ میوہ کیہ براند
 سنگ بے فصل لعل کے گرد
 علم خواں شرح مصطفیٰ آمد
 تخم بے مغز بس غمزد ہد
 علم بے درد سنگ ہر گور است
 نیست جز سنج و محنت روزی

علم رہ جانب الہ برد
 جان کے علم تن ہمیں لاند
 حکم از علم نیک پے گرد
 علم داں خاصہ خدا آمد
 کشت بے آب بارو بر بند
 ورد بے علم تخم در شور است
 علم کر ہر حکمت آموزی

و رہو د نیک نیک تر کردو	بدخجوانی وے بت تر کردو
دانش جاں بہ از تو آتش تن	سوے عالم بہت از سوے فن
علم جاں را بہ عمل تن را *	برگ وہ دوست را و دشمن را
علم یک لحظہ را بہا عالم *	کامیک سالہ را بہا دودم
بار عامل میان عالم کم	عالمان خود کمند و عالم

نکۃ

نکۃ در بیان شب معراج حضرت رسول صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت سلطان المشائخ قدس السمرہ العزیز سوال کردند کہ معراج چہ نوع بود فرمود کہ از مکہ تا بیت المقدس اسرار بود و از بیت المقدس تا فلک اول معراج بود از فلک اول تا قاف قوسین اعراج بود سایے زیادہ کرد گھٹ قلب را معراج و قالب را روح را ہم چگونہ بودہ باشد در جواب او اس معراج بر زبان مبارک را ند مصراع فظن خیر اوقات الخیر یعنی پس گمان کن نیکو و سپرس نیکو را نگاہ فرمود بدیں ہایماں باید آورد و در تحقیق نقیشت آں غلو نباید کرد بعد از اں فرمود بزرگے فرمودہ است مذائم کہ شب معراج حضرت رسول علیہ السلام را آنجا بردند کہ عرش و کرسی مہشت و دوزخ بود و یا ہما سجا آوردند کہ رسول علیہ السلام بود و نصیب مرتبہ حضرت رسالت پناہ بالاتر بود

پاسے بر فرق عالم و آدم	بر نہادہ ز بہر باغ ارم
سیر ما ز راغ و ما لطف بشنو	دو جہاں پیش ہمتش بدو جو
گفتہ و ہم شنیدہ آمد باز *	باز گردش سوے معراج پروا
پیش محراب آبرو انش نماز	جسم جاں کردہ در خزانہ راز
کشش عشق درد و گیسو داشت	منہج صدق درد و ابرو داشت
ہمتش الرفیق اعلیٰ جوئی	عزتش لائے بعدے گوی
راہ او جبریل آب زدہ	قبہ بر فرق آفتاب زدہ

کے تو اں ز د ز رو سے محبت ہم | انجینیں نوبتے بدور کسیم +
 تلمتہ در بیان وفات حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت
 سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز نے فرمود ہر پیغمبر سے را وقت نقل
 مخیر میگردند تا وقت نقل حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عائشہ
 رضی اللہ عنہا در خاطر اینمغنی گذرانید کہ چہ خوش است کہ حضرت رسالت
 پناہ صلی اللہ علیہ وسلم چند گاہ دیگر در میان اصحاب باشد و بعالم بقا زود و
 سوے حضرت رسول اصلی اللہ علیہ وسلم نگرستن گرفت حضرت رسول
 علیہ السلام بر لفظ مبارک را ند کہ مع النبیین والصدیقین والشہداء
 والصالحین و من فرمود نقل پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم از دار فنا
 بدار بقا در غرہ ربیع الاول بود و تا نہ روز دفن نکردند ہر نہ حرم رسول
 علیہ السلام طعام دادند و روز نہم حضرت ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ
 چنداں طعام داد کہ تمام خلق مدینہ را رسید منقول است کہ صحابہ
 کرام در آنجہ خواستند کہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم غسل دہند مستفکر
 شدند کہ با جامہ غسل دہند یا بغیر جامہ سخت آوازے شنیدند کہ بے
 جامہ غسل کنی حضرت امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ گفت توقف کنیہ تا نیا آوازے
 شنیدند کہ با جامہ غسل کنیہ انگاہ با جامہ غسل دادند و از اول از شیطان بود و دوم
 از خضر علیہ السلام خواجہ حکیم ثنائی گوید شنوی۔

چند

در ترم تبارک اللہ گوی	بود مشتاق در گہ حضرت
زخمها خورد و زخمها کردہ	او عاقبت رفت در پس پرده
چون دم از حضرت شہود زدہ	آتش اندر مہ وجود زدہ +
طوطی جانش چون قفس بشکست	رفت بر فرق جبرئیل نشست
آنکہ در پیش خفاق زار نہفت	زاں ہی الرقیق اعے گفت
تنش نا لال و جانش فرخندہ	از دروں بیوز و از یروں خندہ

تلمتہ در بیان محفل بخت مبارک حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیز
 بنش تزییدہ ام العقل نو فطری یزید با السمع و الکسب و قال رسول اللہ علیہ السلام

العقل في القلب الرحمة في الكبد والرافة في الطحال ويدرك الغلام أربع
عشر سنة وينتهي حلوله لأربع عشرين وعقله لثمان وعشرين وقال ابن
عباس صلى الله عليه وآله يا أمير المؤمنين رأيت الرجل يقل قوامه ويكثر زاده ورجل يكثر
قوامه ويقل زاده أيهما أحب إليك قال سألت النبي صلى الله عليه وآله وسلم
ما سألتني قال احسنها عقل النشاط عقل من أكثر الناس برحم فصاح
الراعي من هولها وهو لاء يجرها لكسب للرسول لعقل والقلوب سماوية
وملكوتية والنصوص والابدان ارضية وملكية وانك من النور وهذان
من الظلمة والعقل مشتمل على اهلين التقرب الى الله بالطاعة والنور والى
الخلق بالابس قال النبي صلى الله عليه وآله وسلم اللهم جن عقلي قبل موتى ثلثة
ايام قيل لم قال خوف ان تجرني على لساني في ذلك الوقت شئ فيجتم لي
بالشقاوة وان لم يكن لي عقل رُفِع عني القلم قال الامام جعفر الصادق
رضي الله عنه من سعادة الرجل ان يكون خصمه عادلاً ومن خصمي لا عقل
له يعني النفس خواجه حكيم شنائی گوید

<p>هر چه در زیر چرخ نیک و بد اند عقل هم گوهر است و هم کان است عقل طرار و حیل گر بنود عقل جز خواه محقق نیست عقل هرگز بکذب راضی نیست آنکه غمناز و آنکه ناموسی است و آنکه می داند که بواجب است کز پله مال و جاه و تربیت است عقل دیں جوے و پس رو ادب است تا نبوده است بحق را نکند</p>	<p>عقل هم گوهر است و هم کان است عقل طرار و حیل گر بنود عقل جز خواه محقق نیست عقل هرگز بکذب راضی نیست آنکه راضی بکذب و سالتوسی است آنکه او آبر و نام طلب است انهمه عقلی های عاریت است در گزاین کیا است او باش عقل دیں جز ادا عطا نکنند</p>
---	---

معنی غمنازی
معنی سالتوسی

دایہ زیریں کہن بنسیا د*	نیست کس را چو عقل مادر زاد *
پدر و مادر و حیات لطیف	نفس گویا شمار عقل شریف
زایں دجفت شریف طاق مباش	واندریں ہر دھل عاق مباش

نکستہ در بیان دنیا و ترک دنیا حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ العزیز علیہ السلام فرمودیکے صورت و معنای دنیا است و یکے صورت دنیا است و معنای دنیا نیست بعدہ بیان فرمود کہ انچہ صورتاً و معنی دنیا است آل زاید از کفایت معصیت است و انچہ صورتاً و معنی دنیا نیست آل طاعت با خلاص است و انچہ صورتاً و دنیا نیست و معنی دنیا است طاعت بریاست یعنی برائے دفع مضرت و جلب منفعت و انچہ صورت دنیا است و معنی دنیا نیست آل ادا سے حق حرم خود است یعنی باہل خود فراہم آید بہ نیت آنکہ حق او بگذارد بعدہ فرمود اصل و نامی آنست کہ از دنیا پسینہ کند اگر مردے وصیت کرد کہ ثلث مال من بعد از من بمر دے دہند کہ او عقل لناس باشد حکم آل چگونه است فرمود حکم او آنست کہ ثلث مال او یکسے دہند کہ تارک الدنیا باشد یکے از حاضران سوال کرد کہ چوں تارک دنیا باشد ثلث مال او چگونه قبول کند فرمود سخن در مصرف میرود و حکم این مسئلہ بعد ازاں فرمود دنیا سیم وزر و اسپان و اسباب نیست بلکہ تعلق و محبت باہنہا است اگرچند کہ نداشته باشد بعدہ فرمود کہ شکم تو دنیا سے تست اگر کمتر خوری از تارکان دنیا باشی و اگر سیر خوری نباشی بعدہ فرمود بزرگے مصلے بر دے آب انداختہ بود و نماز میکرد و مے گفت خداؤ! خضر کبیرہ ارتکاب مے کند او طائراں توبہ دہ ہمدیں حال خضر حاضر شد و گفت اے بزرگ کہ! ام کبیرہ است کہ ارتکاب مے کنم آں بزرگ گفت چوں درختے در بیا یاں نصیب کردہ و در سایہ آں درخت مے نشینی و آسایش مے گیری و مے گوی کہ این درخت برائے خدا نشانہ ام خضر در حال مستغفر شد بعد ازاں آں بزرگ در ترک دنیا با خضر گفت کہ بچہنیں با

کہ من مے ہاشم خضر گفت تو چگونہ مے ہاشمی و چہ میکنی گفت من ہچینس میباشم اگر
 جملہ دنیا من دہند و گویند کہ قبول کن کہ فردا بر تو حساب نخواہد بود و این ہم
 گوین کہ اگر نخواہی سست ترا بدوزخ خواہند برد من دوزخ قبول کنم نہ دنیا خضر
 گفت چہر قبول کنی جواب داد کہ دنیا مبعوض حق است چیزیکہ خدا اورا دشمن
 دارد بجای آں دوزخ قبول کنم نہ آں زیرا کہ دوزخ اولی تر از قبول دنیا و
 مے فرمود کہ از شیخ شیوخ العالم شنیدم کہ ہر کہ ترک دنیا بگیہ و حق جل و علی
 دنیا را بدینا داراں در پائے او در آرد و مے فرمود حق جل و علی چوں
 بندہ را عزیز گرداند دنیا را در نظر او خوار گرداند و ہر کہ را خوار گرداند دنیا را
 در نظر او عزیز گرداند و مے فرمود ترک دنیا آں نیست کہ خود را برہنہ کند و لنگوٹ
 بند و ترک دنیا آنست کہ بخورد و بپوشد و بپوشاند و بنخواستہا
 برد لہاے شکستہ و سحتاں رساندہ دل خود متعلق دنیا ندارد و ہمت
 باید کہ بلند گرداند و از سر شہوت باید خاست بعدہ این مصرع بزباں مبارک
 را اند مصرع یک بخط ز شہوتے کہ داری بر خیزہ بعدہ فرمود کیست کہ از خسرینے
 برنجاست و بر شریفی اقدام نکرد و مے فرمود ہمہ معاصی و حجرہ است کلید او حسب
 دنیا است و ہمہ طاعت و حجرہ است کلید او محبت فقر است و مے فرمود حسب
 دے را مال بسیار میراث رسید مناجات کرد الہی من این را نگاہ خواہم داشت
 فاما دل بروے باید گماشت این را بتو می سپارم بشرط آنکہ مرا حاجت شود من
 دہی این بگفت جملہ بدویشاں داد بعدہ بر آں مقدار کہ اورا حاجت بود کہ فرمود
 آں مقدار دادمی کہ گوی بحق امانت دادہ است کہ حق تعالی بہنگام طلب امانت
 او میگذازد و درین محل محی الدین کاشانی این آیت خواند رب المشرق والمغرب
 لا الہ الا هو فتخذه وکیل یعنی پروردگار جاسے بر آمدن آفتاب نیست سزاوار
 پرستش مگر او پس بگیریہ اورا کاروبار سازندہ خود حضرت سلطان المشایخ
 را یعنی خوش آمد تحسین فرمودہ بود **ع** مردے حکیم پیش پسر داد چنیل

ہزار بدرہ زر + روزے گفت ۵ گفت بابا نصیبہ من گو + گفت اے
 پور و خزانہ ہو + قسم تو بی موی و بے انباز + من بخت و آدم او دہد بتو باز +
 ۵ او بیچارہ ساز جان مانست + بکنہ ظلم با تو زانہا نیست + وے فرمود
 و تھے رسول علیہ السلام بایاراں گفت درویشے را مخیر کروند کہ دنیا و آنچه
 در دست اختیار مے کنی و یا آنچه در عقبی است برائے تو ہمایا کردہ اند او
 ہماں اختیار کرد چوں ایں حکایت تمام شد حضرت امیر المومنین ابو بکر
 صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ گریستن گرفت صحابہ پر رسید کہ حال چہست
 گفت ایں درویش کہ حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم ازو خبر داد ابو مصطفیٰ
 است صلی اللہ علیہ وسلم المخیر ہوا مخیر وے فرمود اگر کسے روز با بصیام گذارد
 و شب با بصیام و زائر الحرمین باشد اصل ایں باید کہ دوستی دنیا در دل او نباشد
 بعد ازاں فرمود ہر کرا دوستی و محبت دنیا در دل باشد او دنیا پرست است مثنوی

چلنی بار کا ندیں فرسنگ +	بار بسیار بر سر و خسر لنگ
خسر لنگ و ضعیف بار گراں	منزلت سنگ لاج و توحیراں
راہ تاریک و چراغ بے روغن	باد صرصر تو باد خانہ مکن +
ہر صورت و کز وجود طاؤس است	باد مسعود پائے نخوس است
ہست نقش ریا چو صورت شمع	شمع او راست تابش اندر جمع
ہست در نقش و شکلہ گرد و نعم	شکل ابلیس ابلہ و اکلم
نفس اعجاب ہست در سینہ	قبہ ہر جسم در آئینہ + +
ہمہ در نفس ناسپاس تواند	ہمہ در پردہ حواس تواند
باش تاروے بند بکشاید	باش تابا تو در حدیث آید
تا کیا زانہا زندہ بر در +	از پئے نیچر وزہ راہ گذر
اگر میری نہاں تہ ایشاں را	کم کنی ملک و ملک خویشاں را

نکلتہ در بیان فقر و غنا و فضیلت فقر و غنا بخط مبارک حضرت سلطان المشایخ بنو شہ اسماعیل است

قبل الفقرا لانفس بالمعدوم والوحشة بالمعلوم الفقر في الدنيا مفتاح باب
 الغناء في الآخرة وفي الحديث من مات ولم يترك درهما ولا دينارا لم يدخل
 في الجنة اعني منه قال ابن عباس رضي الله عنه وقف رسول الله
 صلى الله عليه وسلم يوما على اصحاب الصفة فرأى فقرهم وجههم طيب
 قلوبهم فقال ايشركم يا اصحاب الصفة فمن يقى منكم على التعب الذي انتم
 عليه اليوم راضيا بما هو فانه من رفقائي يوم القيامة ازشيخ شيوخ
 العالم فريد الحق والدين قدس المدرسه العزيز العلماء اشرف الناس
 والفقراء اشرف الاشراف الفقير بين العلماء كاليد بين الكواكب السماء
 و في فرمود درويش كه بعبادت و طاعت مشغول باشد اورا در بيت المال
 حق نيست درویش را نان از زنبيل بايد خورد و دريغاتي اين ساعت زنبيل
 مشايخ نماند و در وجود من زنبيل حضرت شيخ شيوخ العالم گشته و في فرمود
 در فضيلت فقر و غنا ميان علما اختلاف است خواجہ جنيد و ابراهيم خواص
 و اكثر علما گفته اند الفقير الصابر القايم بشرط طما عليه افضل من الغني المشاكرو
 القايم ما عليه ابو العباس بن عطاء مخالف ايشان است حجت او قوله
 تعالى و جعلك عائلا فاغني باري تعالى بر بنده خود منت نهاد يعني اگر غنا
 افضل نبود منت نهادے و حجت ايشان اين حديث كه لكل احد خرقه
 و خرقتي الفقر الجهاد من احب لفقر فقد احب لحتي و من ابغضها فقد
 ابغضني شيخ جنيد بغدادی ابو العباس را دعائے بکر و حق اورا بغل و مال
 مبتلا کرده گفتم يا اين بلا كه مرا مبتلا كرده دعائے جنيد است بعده از ان
 قول رجوع كرد اختلاف در صد اول بود و بنا بر آنكه غالب اموال خلق حلال
 بود اما در زمان ما غالب اموال حرام است و شب بيس فقر بر غنا افضل باشد
 بلا اختلاف و بخط مبارك حضرت سلطان المشايخ نبشته ديده ام الناس
 اربعة طبقات طبقة قارة مجذوبه الدنيا والاخرة والطبقات مختلفه الاول

ہم السعداء علی الاطلاق والثانیة هم الاشقیاء علی الاطلاق والاحزیا
 اضافتیان ونبینا علیہ السلام لقوله تعالیٰ لولاک لما خلقت الافلاك
 سید الانبیاء والانبیاء من خلقة افضل من سوله فان قبیل الیس
 الجمع بینہما کما تسلیمان علیہ السلام لانه اطاعة الجن والانس والرحم
 ونبینا قال علیہ السلام الفقر فخری وان الله خیر قلنا للملک صورة
 وحقیقة الاستغناء والقدرۃ وهما کانا فی نبینا علیہ السلام خیر فرد قال
 لولا الدعوة والقدرۃ احب الایصح موسقا اشتکی عن صولة الملک
 والجمع بینہما علی قسمین احد هما ان یکون طرف اخرته الرج علی دنیاہ
 والثانی علی العکس تسلیمان من الثانی ونبینا صلی الله علیہ وسلم من
 الاول ما نال تسلیمان علیہ السلام من دنیا کان علی سبیل السعد
 الا ان الله خلق الدنيا لاجل النبی علیہ السلام فعبّر عنها بالخیروالافت
 کقولہ الحج عرفہ نکتہ در بیان طبقات حضرت سلطان المشایخ قدس
 سرہ العزیز فرمود پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم فرماید کہ است من شیخ
 طبقہ باشند بر طبقہ مدت چهل سال الطبقة الاولى طبقہ العلم والمشاہد
 الطبقة الثانية طبقہ البر والتقوی والطبقة الثالثة طبقہ التوصل و
 التواضع الطبقة الرابعة طبقہ التقاطع والتل بر الطبقة الخامسة طبقہ
 المرح والمخرج فرمود کہ طبقہ اول طبقہ علم ومشاہدہ است واک صحابہ
 کرام بودند دوم طبقہ بر وتقوی واک تابعین بودند سیوم طبقہ توصل وتواضع
 توصل اک باشند کہ چون دنیا ایشان را اقدام نماید واکراک دنیا میان ایشان
 مشترک باشد بر طرف دیگر اس سہل وسست گذارند تراحم اک باشند کہ اگر دنیا
 تمام بایشان روئے آرد بے مشارکت غیر ایشان آنرا نفقہ کنند و دور راہ
 حق بمصرف رسانند چہارم طبقہ تقاطع وتدابیر تقاطع اک باشند کہ اگر دنیا
 روئے برایشان آرد بر سبیل مشارکت بقطع وخصومت برآیند و اگر دنیا

خاص بایشان پیوند ایشان آزا تمام گیرند و پشت بخلق دهند و بیچکس را
نصیب نکنند و طبقہ پنجم حج و مرج باشد یعنی در گوشت و پوست یکدگر گفت
و مدت این پنج طبقہ دو سیت سال باشد بعد از دو سیت سال سلخ بر آید
چون حضرت سلطان المشائخ بریں حرف رسید چشم پر آب کرد و فرمود
این حکم بعد از قول رسول صلی اللہ علیہ بدو سیت سال تمام شدہ است این
زمان خود مردم چگوید تلمتہ در بیان نیت حضرت سلطان المشائخ قدس
السرہ العزیز نے فرمود اول نیت صالح مے باید زیرا کہ نظر خلق بر عمل است
و نظر حق بر نیت چون نظر خدا بر نیت باشد ترک عمل پسندیدہ است و نیت آن
نیست کہ مردے در دل گوید میکنم و یا چنین کار کنم این حدیث نفس است
نیت آنست کہ از دل چیزے باعث شود و آن چیزے دینی باشد یا دنیاوی
جاری مجری فتوح است من اللہ تعالی و آن در دل بعضے میسر شود و در دل
بعضے میسر نشود و ہر کہ دل او سوے دنیا مایل شود و را این اختیار نیست
در خیرات اکثر احوال این معنی میسر نشود مگر بہجد بعدہ حکایت فرمود کہ در مسجد
کویسہ دمشق وقف بسیار است متولی آن مسجد بس قوی حال است
کوی دوم بادشاہ است تا بغایتے کہ اگر بادشاہ رامالے حاجت باشد از متولی
قرض کند الغرض و رویشے بطمع آن اوقاف در مسجد دمشق طاعت و عبادت
آغاز کرد کہ مگر شہرتے باید و تولیت بدو دہند و مدتے بطاعت مشغول شد
بیچ کس نام اورا بر زبان نراند تا شبے ازاں طاعت ریائی پیشاں شد
یا خدا یتعالی عہد کرد کہ ترا خاص برائے تو خواہم پرستید نہ بطمع شغل ہماں عبادت
کہ مے کرد بیچ ازاں نقصان نکرد و بہ نیت صالح در عبادت مشغول شد ہم در آن
نزدیکی اورا بہت شغل تولیت طلب کردند او گفت کہ من آزا تا ترک
شدہ ام بیار در طلب آن بودم اکنون چون ترک آن کردم بہن میدہند
الغرض پچہاں بنجد مشغول شد و براک شغل آلودہ نگشت تلمتہ در بیان

صبر و رضا حضرت سلطان المشایخ قدس السدرہ العزیز میفرمود کہ صبر
آنست کہ چون مکر و ہمدردی در آں صبر کند و بجائے نکلند اما رضا
کہ ازاں بلا بچ کر استے بد و زبرد کوئی آں بلا بد و زبرد است و تکمل
ابن معنی را سنا کر اند چنانچہ در ادعیہ ماثورہ منقول است از حضرت سلطان
المشایخ و بخط حضرت سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام قال النبی صلی اللہ
علیہ وسلم لثیرا ما یقول اللهم انی اسالک الصلۃ والامانیۃ وحسن الخلق والمحبۃ
وفی قلوبنا للناس وعنہ من لئیس رضاء اللہ رضی اللہ عنہ وارضی الناس
عنہ من لئیس رضا الناس سنخط اللہ علیہ واسنخط علیہ الناس المؤمنون
الصالحون فی الکافرین قلیل والصالحون فی المؤمنین والصادقون
فی الصالحین قلیل والراضون فی الصابرین قلیل فاطلبوہم واغتموہم
صحبتہم سئل ابو عثمان المغربی عن قولہ علیہ السلام اسالک الرضا بعد نقضا
قال لان الرضا بعد نقضا هو الرضا قال بنی من الانبیاء یا رب کیف رضی
المساکین عنک قال ابو حامد البلقاء ربکم لکنی اعراف کیف الرضا
بقضاء اللہ تعالیٰ حتی یورث یوما بسبیلک ملح فرأیت اعمی یقول اللهم
اغفر لمن یاخذ بیدی فبلغنی فاخذت بیدہ وقلت لہ این مصلاک
قال بیت اللہ تجہ فحیدل عرفت الرضا بقضاء اللہ فنودی فی سہی ان لم یرض بما
فعلت فاستعد لمن یمیق فی جنت بعدی فلیس فی الہوی واہل النجا
یہوی وسهل النما یرضی ابیات

ہم سمعنا وسم اطعنا گوی *	باش در حکم صولجانش گوی
کہ ہزاری شوی دریں رہ مرد	برد حق بہا شس دور مگرد *
تو کنی اندریں میاں بارے	نہ بوے لیک نیست در کارے
گر گریزی از و گریز با و *	آن ادوی مکن ستیزہ با و
خواجہ آزادگی مباش ہمیں	قدرش را بچشم خوشتن ببین
برہ سیل و رود خانہ ساز	جان و اسباب خوشتن در باز

چند پرسی کہ بندگی چہ بود
بندگی جز فکندگی نبود
آنکہ دلہائے آشنا دانند
دل ز خوردن چہ را جدا ماند

حکمتہ در بیان خوف و رجا بخط حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ
الغزیز بنشتہ دیدہ ام اذا قشعرا جلد العبد من خشية الله انخطت ذنوبہ
کما انخط عن الشجر الیابستہ و رقمہا قال اللہ عز وجل یا موسی تخاف من
غیری قال نعم اخاف ممن لا یخاف منک قال رجل یا رسول اللہ اھو مو
وقت الذنب قال اھو یخاف اذا نبت اذ قال نعم خوفہ یدل علی ایمانہ
سئل شاہ الکرمانی ما ثواب الخوف قال ان یخاف المحسنہ قیل الذین املیر
حرف الخوف بعد الدین یسبون قال رجل لعارفت انی اخاف من قلدن
قال لا تخف فان قلت من یخاف میں یرجوع قال جبریل میکائیل انی
اعجب من ہوان اللہ تعالی خلق الخلق وصورہم و اعطاہم النعم وھو یعصی
بہ اعجاہم لم ینقص من مملکہ فلم یأقبحہم قال میکائیل کما قال جبریل علیہما السلام
واضح حضرت سلطان المشائخ سوال کردند کہ مرجیان و ناجیان کد ام
اند فرمود ناجی آنرا گویند کہ ہم از جانشن گویند انگاہ فرمود مرجی برو و نوع
است مرجی خالص و غیر آن مرجی خالص آنست کہ ہمہ از رحمت گویند
حکمتہ در بیان ریا بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہ
الغزیز بنشتہ دیدہ ام الریا لا یقبلہ الحق ولا یمدحہ الخلق قال لفضیل کانوا
اقبلنا یراؤن الناس بما عملوا فصاروا لیوم میراؤن الناس بما لم یعملوا
قال الجندی من خالط الناس دارہم و من دارہم ریاہم و در مجلس حضرت
سلطان المشائخ ذکر یکے افتاد کہ در ایام سابقہ در مسجد جامع دایم شب
بیدارے بود و ہمہ شب قیام میکرد بامید شغل شیخ الاسلامی دریں میاں تھا
فرمود کہ بقائے مدت بیست سال صائمے بود و پیچکس را بر حال او اطلاع
نبودے تا غایت اہل اورا معلوم نبود کہ او صائمے باشد اگر در خانہ

نے بودی چنان نمودے کہ مگر در دوکان چیزے خوردہ است و اگر در دوکان
 بودے چنان نمودے مگر در خانہ چیزے خوردہ باشد نکتہ در بیان توکل
 حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہ العزیزے فرمود کہ اعتقاد بر
 حق باید کرد و نظر بیکس نباید گذاشت بعد ازاں بلفظ مبارک راند کہ ایمان
 کسے تمام نشود تا ہمہ خلق در نزدیکی پہنچیں لشک شتر ننماید بعدہ گفت کہ
 ابراہیم خواص رحمۃ اللہ علیہ در سفر حج رفتہ بود در اثنائے راہ اورا با
 کودکے ملاقات شد ابراہیم گفت اے کودک کجا میروی گفت بکعبہ
 ابراہیم گفت زاد و ماہلہ تو کو کو دک گفت اے ابراہیم خداے تعالیٰ بے
 اسباب بندہ را بار دینے تواند کہ مرا بے زاد و را حلقہ بکعبہ رساند فی الجملہ
 چوں ابراہیم خواص بکعبہ رسید اں کو دک را دید کہ پیش ازوے در کعبہ
 رسیدہ است و طواف مے کند چوں نظر کو دک برابر ابراہیم افتاد گفت
 اے ضعیف یقین تو بہ کردی از انچہ مرا گفتی دریں میاں فرمود کہ وقتے نباشی
 بخدست خواجہ یاریزید آمد و ازاں فعل تو بہ کرد خواجہ ازو پرسید کہ توجہ
 مردہ را کفن کشیدی او گفت ہزار کس را باز پرسید از انچہ چند کس را
 رو بقبلہ بود و چندیں کس را رو از قبلہ گردانیدہ گفت دو کس روے بقبلہ
 یا فتم و دیگران را روے از قبلہ گردانیدہ حاضران از خواجہ پرسیدند کہ سبب
 توجہ دو کس بقبلہ و چندیں کس را روے محول از قبلہ چہ باشد فرمود اں
 دو کس را اعتماد بر حق بود و دیگران را نہ بعدہ فرمود مشایخ رزق را
 چہار قسم کردہ اند یکے رزق مضمون و رزق مقسوم و رزق ملوک و رزق
 موجود رزق مضمون آنست کہ انچہ بد و رسد از طعام و شراب و انچہ اورا
 کفاف است آنرا رزق مضمون گویند یعنی خداے تعالیٰ ضامن آنست
 و ما من دابة فی الارض الا علی اللہ رزقہا یعنی از گردندہ بر زمین مگر بر
 اللہ تعالیٰ است رزق اں گردندہ و رزق مقسوم آنست کہ اول قیمت

شدہ است در لوح محفوظ بنشستہ است بیتی ز دنیا رزق ما غم خوردن
 آمد چنانچہ خوردن از رزق معلوم و رزق مخلوک آنست کہ ذخیرہ او باشد
 از درم و دینار و اسباب دیگر و رزق موعود آنست کہ حق تعالی وعہ کردہ
 است و من یتق اللہ یجعل لہ من حیا و یدرزقہ من حیث لا یحسب یعنی
 و کسے کہ بتہ رسد از خدا بگرداند برائے او خیرے و رزق دہد اور از جائیکہ نمیداند
 بعد از اں فرمود توکل در رزق مضمون است نہ در رزقہائے دیگر زیرا کہ انچہ
 مقسوم است در اں توکل نیست و نئے آید و انچہ مخلوک است در توکل نیست و
 نئے آید و انچہ موعود است بالقطع خواہد رسید بعدہ فرمود توکل ۳ مرتبہ دارد
 مرتبہ اول آنست کہ یکے بجهت دعوی وکیل گرفتہ کہ ہم عالم است اں وکیل
 و ہم دوست موکل پس اں موکل امین باشد کہ وکیلے دارم کہ ہم در کار جواب
 و امانست دوست من است در نیصورت ہم توکل باشد و ہم سوال چنانکہ گاہ
 گاہ وکیل را ہم گوید کہ در دعوی جواب چہیں گوئی کہ اں ہمہ را آخر رسانی مرتبہ
 دوم توکل آنست کہ طفلی باشد شیر خوارہ مادر او را شیر میداد و او را ہم ہمیں توکل
 باشد و سوال نہ باشد طفل نگوید کہ مرا شیر دہہ او را در دل وثیقہ باشد بر شفقت
 مادر مرتبہ سیوم توکل آنست کہ مردہ باشد در دست غسال اں مردہ را ہیج
 تصرفی و حرکتی نیست ہرگونہ کہ غسال خواہد میگرددانہ و مے شوید و ایں مرتبہ
 بلند و اعلی است نکتہ در بیان حلم و عفو و غضب و حیا حضرت
 سلطان المشائخ قدس اللہ تعالی سرہ الغزیرے فرمود کہ میان
 صحابہ رضی اللہ عنہم حضرت امیر المومنین ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ
 مشہور بود تا نجاشی با او چیزے گفت او بعبیہ طعنہ کرد ابو بکر گفت اے
 خواجہ از چندان عیب ہا کہ در من است ترا سہل چہیزے روشن شدہ
 است بعد از اں فرمود امام عاصم کہ صاحب قرات است وقتے جانب
 صحرائے رفتہ بود و سفیہ با او سفاہت کردن گرفت و نامہ امانے گفت

امام عاصم ہیج گفت تا انگاہ کہ نزدیک شہر رسید اس سفینہ پہنچان میگفت
قرین آن سفاہت مردماں رسیدند عاصم روئے سوئے او کرد و گفت
بناید کہ درینجا بدگوئی زیر اچہ را دوستان و آشنایاں بسیار مذہب یگفتن
ترا لکبتے رسانند و بخط مبارک حضرت سلطان المشائخ بنشتہ دیدہ
العلم عینہ والحکم زینۃ و لہذا قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اللہم عفا عني
قریني بالحکم او علیہ ضعیف قال یا کریم انی اتیت الیک وان عافیتا فحن
اہل العقوبۃ وان عفوت عفا فانت اہل عفو قال قد عفوت عنکم و سہی
روایۃ کما قال یوسف لا خوتہ لانثریث علیکم الیوم یغفر اللہ لکم وھو
ارحم الراحمین قال حکیم اذا غضبت فانظر الی السماء ثم الی الارض ثم
الی خالقہا زال عنک الغضب عمران الحکیم کما ادم صلوات اللہ علیہ
یکون نبیا قال لا نسب من بنیاء لکن اجل ذلک فرض الیوم الجزاء قال علیہ
السلام لا یزاع الحیاء الامن دار حیضہ او رتبت الحیاء علی ضربین حسیاء
الرب من الکرم و حیاء السائل من الندم و مے فرمود العفو خیر من الکرم یعنی
اگر عفو نکنند و خشم فرو خور و بیم آن باشد کہ در دل حقد بند و کینہ و ریں محال فرمود
در عرصۂ قیامت حق تعالی فرماں دہد کہ مذاکنبہ کہ مہر کہ پرما حقے دار و بیایا حق
خود بستاند جملہ انبیاء سر فرو اندازند و کسے را محال آن بیا شد کہ دعوی کند
کہ من حقے دارم بعدہ مذاکید کہ کیا اند آں قوم کہ عفو کردند از زیر دستان
و نیز در حدیث است کہ از بندہ ہر روز ہفتاد گناہ عفو کند بعدہ اگر گناہ
کند او بکند کم کسے است کہ ہفتاد گناہ عفو کند بخط مبارک حضرت
سلطان المشائخ قدس السدرہ الغریز بنشتہ دیدہ ام قال علیہ
السلام لا تضربوا اماء کہ علی بکیر انکم فنان لہا
آجا لا کا جا لکم حکایت مروی را در جماعت خانہ حضرت
سلطان المشائخ با کار و گرفتند و اللہ اعلم

ازاں حال حضرت سلطان المشایخ خبر یافت نگذاشت کہ کسے اور الے
 وایڈائے رساند بعدہ اور اپیش خود طلبید و فرمود کہ تو عہد کن کہ بعد ازیں کسے را
 ایڈائے رسانم چوں او عہد کرد اور آخر جے فرمود کہ دہند بعدہ در باب خصوصیت حضرت
 سلطان المشایخ فرمود کہ جفا را تحمل کند بہتر از آنکہ تحمل کرد مکافات یا بد بعدہ
 ایں بیت بر زبان مبارک راند ہر کہ مارا رنجہ دارد راحتش بسیار باد و آنکہ
 مارا خوار دارد ایزد او را یار باد ہر کہ او خار سے ہند در راہ من از دشمنی ہر گلے کز
 باغ عمرش بشکافد یخ را باد و انگاہ فرمود آنکہ یکے در میان راہ خار نہد تو ہم خار
 نہی ایں خار خار باشد در اثنا سے ایں کلمات فرمود میان مردماں بچھیں است
 اما میان درویشاں بچھیں است کہ درویشاں بانغراں نغزند و بایاں ہم نغزند و کاتب
 حروف از والد خود و والدہ از حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرہما العیز
 ایں رباعی و بیغنی سماع دارد رباعی گیرم کہ نماز ما سے بسیار کنتی و وز روزہ
 دہر بیشمار کنتی و تادل نکنتی ز غصہ و کینہ تہی و صد من گل بر سر یک خار کنتی و دے
 فرمود کہ آدمی را نفس است و قلب ہر گاہ کہ کسے بنفس پیش آید اینکس باید کہ بقلب
 پیش آید یعنی نفس ہمہ خصوصیت و ہمہ فتنہ و غوغاست و در قلب ہمہ سکونت
 و ملاطفت و صفاست پس چوں بنفس پیش آید و ایں کس بقلب پیش آید نفس
 مغلوب شود و اگر کسے در مقابلہ نفس بنفس پیش آید خصوصیت و فتنہ زاید انگاہ
 در فضیلت تحمل و حلم ایں بیت بر زبان مبارک راند بیت زیر بادے چو کاہے
 گر تلزی و اگر کوہی بکاہے نے نیز زی و یکے از حاضران تقریر کرد کہ بعضے
 شمارا بر سر منبر و بعضے در موضع دیگر بدے گویند و مانے تو انیم شنید حضرت
 سلطان المشایخ فرمود کہ من آں از ہمہ عفو کردم چہ جاے آنست کہ کسے
 بعداوت مردم مشغول شود و ہر کہ مراد گفت از عفو کردم کنوں باید کہ شما عفو
 کنید و ایں نوع مذاکرہ دیگر بار مکنید بعد ازاں فرمود چھو کہ ساکن اند پست بود
 پیوستہ مراد گفتے و بدخواستے بد گفتن اندک است اما بدخواستن ازاں بدتر است

الغرض چوں او بمرد در زیوم بر سر گور او فتم و دعا کے خیر کردم خداوند ہر چہ
 این شخص در حق سن بد گفت و بد اندیشیدن از عفو کردم تو نیز بکرم خویش
 بر ما مرزی ہمدینیتی فرمود اگر میان دو کس آزارے باشد سبیل آنست کہ این
 از طرف خود درو نہ خود صاف کند چوں این کس درو نہ خود از عداوت پاک
 کند البتہ از جانب او ہم آزار کم شود بعدہ فرمود مردم ازین بد گفتہا چہ رنجید چوں
 گفتہ اند کہ صوفی آنست کہ مال او سبیل است و خون او صباح است چوں بچہ نین
 است از بد گفتن چہ پاک است چرا خصوصت یباید کرد بعدہ از ان فرمود کہ
 وقتے ازین پریشاں گویاں آمدند و ناگفتنی با بسیار گفتند من ہیج جواب ندادم
 انگاہ گفت این احتمال شمایعدہ فرمود معالہ تعلق بر خلق سہ قسم است قسم
 اول آنست کہ ازین کس بد بگیرے نہ منفعت برسد نہ مضرت حکم اینکس
 حکم جما باشد قسم دوم ازین بہتر کہ بد بگیرے منفعت برسد نہ مضرت قسم سوم
 از ہر دو خوشتر است کہ از ان کس بد بگیرے منفعت رسد و اگر او را مضرت رساند
 او مکافات نکند و تحمل کند و علم و زرد و این کار صدیقانست بعدہ فرمود
 بادشاہے بود کہ اورا تارانی گفتندے مگر او را بغوغا گشتند و این تارانی را
 باشیخ سیف الدین باخرزی عظیم محبت بود بعد از ان کہ بجائے او
 دیگریرا بادشاہ کردند پیش آں بادشاہ کہ بجائے او نشست ساعتے مقرب شد
 و این ساعتے باشیخ سیف الدین باخرزی رحمۃ اللہ علیہ خصوصت داشت
 مگر این ساعتے پیش او محل سخن یافت با آں بادشاہ گفت کہ اگر تو خواہی کہ
 این ملک ترا مقرر باشد پس شیخ سیف الدین را از میاں بردار کہ تہ
 و تحویل ملک ازو شود و بادشاہ چوں این سخن بشنید ہماں ساعتے را گفت
 کہ ہم تو بر دہر گونہ کہ تو دانی شیخ را ببار مگر ان ساعتے برفت و شیخ را بے ادبانہ پیش
 بادشاہ برد شاید دستار در گردن کردہ یا استحقاق دیگر الغرض چوں شیخ در
 آمد ہمیں کہ نظر بادشاہ بر شیخ افتاد تا او را چہ نمودند در حال آواز تخت فرود

آمد معذرت دست برپاے شیخ نہاد و بوسید و خدمتے دیگر پیش آورد و
 عذر خواست کہ من ہمچنین نگفتہ بودم فی الجملہ شیخ در خانہ آمد دوم روزاں پادشاہ
 ساعی را دست پاپاے بستہ بند دست شیخ در ستاد و گفت کہ من حکم کرده ام
 کہ ایں ساعی کشتنی است اکنون بر شما فرستادہ ام ہر نوے کہ باندہ او را بکشند
 شیخ بجز دیکہ ساعی را دید دست و پاے از بند باز کرد و جامہ خود پوشانید
 و گفت امروز در برابر من در تذکیہ یا آں روز و شنبہ بود و وعدہ تذکیہ شیخ در مسجد
 درآمد و ساعی را برابر خود آورد و آنگاہ بالاے منبر برآمد و ایں بیت می گفت
 بیت آنہا کہ بجای ما بدی ہا کردند و گرد دست رب بجز تلوی نمیکنم و بعدہ
 فرمود ہر فعل کہ از بندہ در وجود مے آید از خیر و شر خالق آں خداوند است
 جل و علی انچہ میرسد از انجا میرسد از کسے چہ باید بخید ملائم این معنی حکایتے فرمود
 کہ خواجہ ابو سعید ابو انخیر در اسے میرفت سفینے از عقب درآمد و دست
 بر قفای او فرو آورد شیخ سپر پس کرد و جانب او دید آں سفینہ گفت من
 چہ مے بینی نہ شمامے گوید کہ ہر چہ و انچہ مارے رسد از انجا است شیخ فرمود
 ہمچنین است ولیکن مے بینم کہ کدام بد بخت را نامزد و ایں کار کردہ اند تکتہ
 در بیان صحبت حضرت سلطان المشائخ قدس الدرہ العزیز
 مے فرمود کہ محل صحبت اینست کہ مردم چوں با کسے مصاحب شود
 کہ آنکس چہ قدر اثر آرد و دریں باب حکایت فرمود کہ شیخ الاسلام
 بہاؤ الدین از کربا قدس الدرہ العزیز در سفر بود و در بیابانے درویشے
 را دریافت ازو پرسید کہ مردم شخیصے را در یاد کہ زنی صلیحا دار و مشلا
 مخلوق و سجاوہ بردوشن نہ و شعار صلاحیت و رتن او تحقیق
 شیطان بودہ باشد بکدام چیز توان دانست حقیقت حال او گفت
 آںے در باطن خود سیرے باید کردن کہ بعد از ملاقات او در باطن خود چہ
 حالی یاد بہاں چیز از حقیقت حال او حاکی است بعدہ ایں بر زبان مبارک

خود را نہ بیت باہر کہ تشستی و نشد شاد و ملت * و ز تو ز میہ ز حمت آب
و گلت * با و منشیں جان عزیزیم ز نہار * زیرا کہ کند جان عزیزان بجلت
وے فرمود اخوت دوست و اخوت نسبت و اخوت دین اخوت میں قہی
ترہست زیرا کہ اگر دو برابر باشند یکے کا فرو یکے مسلمان میراث برابر ہوں
را نہ سپس دریں اخوت ضعیف باشد اما اخوت دین قویست زیرا کہ پیوند
کہ میان دو برابر دینی باشد در دنیا و آخرت برقرار ماند دریں میاں این آیت
خواندند الاخلاء یومئذ بعضہم لبعض عدل والا المتقین یعنی دوست
امروز بعضے از ایشان دشمن اند مر بعض را مگر پرہیز گاراں و خدا ترساں
بایا رانے کہ دوستی است از پے رستنی از برائے جاں بعدہ فرمود جمعیت
صلحی را اثرے تمام است بعدہ ایں حکایت فرمودند کہ چون خلافت بالمینین
حضرت عمر بن الخطاب رسید رضی اللہ تعالیٰ عنہ اور اباباد شاہ عراق مصفا
شد بادشاہ عراق گرفتار شدت اور پیش آوردند حضرت امیر المومنین عمر فرمود
اُمّا الاسلام اُمّا السیف یعنی اسلام قبول کن والا ترا گشم حضرت عمر فرمود
تا تیغ بیاوردند و سیاف را بخواندند ایں بادشاہ عظیم گیس بود چون حال
معاینہ کر دروے سوے حضرت عمر کرد و گفت من آشنہ ام بگو تا مرا
آب دہند انگاہ حضرت عمر کہے فرمود تا آب بیارند در آوند شیشہ کردہ
آوردند بخورد حضرت عمر فرمود خیر باد شاہ بودہ است در آوند ز آب آند
آوردند بخورد حضرت عمر فرمود در آوند گلیں کردہ بیارند در کوزہ گلیں
آب بدو دادند اوروے سوے حضرت عمر کرد و گفت کہ من
آشنہ ام بگو تا مرا آب دہند انگاہ حضرت عمر فرمود آب دہند
چوں آب پیش آوردند او گفت با من عہد کن تا ایں آب
نخورم مرا نہ شد حضرت عمر فرمود من عہد کردم
تا تو ایں آب نخوری ترا گشتم آں بادشاہ کوزہ بر زمین زدہ و بشکستہ

صاحب
کیات

و آب بریخت انگاہ حضرت عمرؓ گفت کہ من این آب نخوردم کہ تو عہد کردہ اکنون
 مرا امان شد حضرت عمر رضی اللہ عنہ از کیا ست او متعجب شد و فرمود اماں
 و ادم بعدہ حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فکر کرد و صحبت او یاری فرمود کہ این
 یار و رعایت صلاحیت بود و بہ دیانت مشہور چوں بادشاہ عراق در خانہ آن
 یار شد چند گاہ برآمد صلاح صحبت او اثر کرد پیغام بر امیر المومنین فرستاد
 کہ مرا پیش خود بطلب تا ایمان آرم حضرت عمر رضی اللہ عنہ پیش خود طلبید
 و اسلام عرض کرد او مسلمان شد الحمد للہ چوں اسلام آورد حضرت عمر فرمود
 اکنون ملکیت عراق بتو میدہم بادشاہ گفت مرا ملک عراق کار نمی آید یک
 دیہہ از عراق بدہ کہ وجہ معاش من باشد و کفایت شود حضرت عمر قبول
 کرد کہ بدہم آن بادشاہ گفت مراد یہ ہے خراب مے باید داد تا من آبادان کنم
 عمر کساں در ولایت عراق فرستاد بیچ دیہہ خراب نیافتند حضرت عمر رضی
 اللہ عنہ بادشاہ را این حال گفت کہ در عراق بیچ دیہہ خراب نیست
 بادشاہ گفت مقصود ازین حرف آنست کہ من عراق آبادان بتو تسلیم
 نمودم اگر اکنون موضع خراب شود عہدہ جواب او فرداے قیامت تو باشی
 حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ العزیز چشم پر آب کرد
 و بگریست و بر کیا ست و دیانت بادشاہ عراق استحسان بسیار فرمود و مے
 فرمود چوں با سلطان قطب الدین مرا ملاقات شد ایس حدیث با او گفتم
 پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است ما من صاحب یحب صلاحیۃ
 و اوساعۃ من یل او نہار الا یشال اللہ عن صلیبۃ هل ادیت فیہا
 حق اللہ امر لا فرم از من و تو بر اے این صحبت خواہند پرسید کہ بچہ نیت
 بود و حقوق صحبت چگونہ رعایت یافت و مے فرمود شیخ جنید رحمۃ اللہ علیہ
 فرمودہ است وجدات ربی فی سلك المدینۃ یعنی حق را در کوچہ ہائے
 مدینہ یافتہم پرسیدند چگونہ یافتی گفت روزے و بازار مدینہ میرفتم شکستہ گاہے

دیدم از غایت شکستگی کہ صفت نتواں کرد برایشاں رحم آمد خواستم کہ بایشاں باشم
و موانست بگیرم و صحبت ایشاں بودم پنداشتم کہ خدا باشکستگان است
حق تعالیٰ مے فرمایا ناعند المنکسرة قلوبہم یعنی کہ من نزدیک دل شکستگان
خواجہ حکیم شنائی گوید

آنکہ خود را شکستہ دل بیند مردم از زیر کاں ورم نشود مہر جاہل چونہ گردان است تو توئی و منم نزدیک است با خودی ہر دو دیو و ش با شم دوستی تا فکندہ اورا باش دوستاں گنج خانہ وادارند باید آں حکمت از علے امومت تا نباشی حریف بخیرداں بیچ صحبت مباد با عامت بر کہ تنہا روی کتہ عادت جفت باشی خداے بدہیار گرد توحید گرد با تفرید بیدے از تو اندر آویزد این زماں دوستاں بہ اینساں اند من بعالم دروں نے دانم	اوست شایستہ خداے کریم مہر گر عقل بود کم نشود مہر گر عقل بود مہر گشت تو چنناں من چنین سر جنگ بے من و تو من و تو خوش باشم یا ملکن یا چو کردی اورا باش رنج بردار و گنج بردارند دوست ناداں بود بہاید سخت کہ نگو کار بد شو و زبداں کہ چو خو و مختصر کند نامت ہمچو خورشید شب کند غارت فرد باشی خداے باشد یا چکنسی صحبتے کہ این تقلید پس بیاری کہ اد تو بگزیزد ہمہ از ہم جاں ہر اسان اند دوستی زان ہمیشہ میرم
---	---

نکتہ در بیان محاسن اخلاق حضرت سلطان المشائخ فرمود قدس سرہ
سرہ الغریر حسن الخلق ان لای تاثر القلب بخفاء الخلق بمطالعة فعل الحق
یعنی خلق نیکو گشت کہ متاثر نشود دل بجفاے خلق بدین فعل حق و میفرمود

خواجہ حسن بصری از امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ روایت میکند کہ
 حسن الخشن ثلث احسن الخلال والتوسعة علی العباد ویفرمود حضرت محمد مصطفیٰ
 صلی اللہ علیہ وسلم حضرت امام حسن و حضرت امام حسین را برکتف کردہ
 طریق اشترکوا از کتباں در حین افانہ مے گشت حضرت امیر المومنین علی رضی
 اللہ عنہ معاینہ کرد گفت زہے حسن خلق و بریشاں گفت نعم الجمل لہما یعنی
 نیک شتر است برائے امام حسن و امام حسین حضرت محمد مصطفیٰ صلی
 اللہ علیہ وسلم فرمود قل لہما نعم الو اکبان انما بگوای علی حسن و حسین
 انیکو سوار ایند شما ہر دو ویفرمود شیخ ابو سعید ابو الخیر رحمۃ اللہ علیہ
 بو علی سینا با ہم دیگر ملاقات کردند و انیکہ دیگر جدا شدند بو علی صوفی را
 کہ ملازم شیخ بودند بدراہ کرد کہ چون از خدمت شیخ برگردم انچہ شیخ در حق من
 بگوید بر من بگوئی چون بو علی باز گشت شیخ ابو سعید بیچ ذکر او بر زباں
 نرا ند نہ بہ بنکی و نہ بہ بدی آں صوفی یک روز از شیخ پرسید کہ بو علی
 سینا چگونه مردے است شیخ فرمود حکیم است و طیب است و علم بسیار دارد
 اما مکارم اخلاق ندارد صوفی صورت حال بر بو علی بنشت بو علی بخدمت
 شیخ چیرے دقلم آورد و انینشی بنشت کہ من چندین کتاب در مکارم اخلاق
 بنشتہ ام و شیخ در باب من میگویند کہ او مکارم اخلاق ندارد شیخ تبسم کرد
 و فرمود من نگفتہ ام کہ بو علی مکارم اخلاق نمیداند فاما گفتہ ام کہ مکارم
 اخلاق ندارد نکتہ در بیان قبول فتوح و رد آں حضرت سلطان المشایخ
 قدس الدیرہ العزیزے فرمود بعضے مشایخ سیم قبول نئے کنند و رستہن فرج
 کردن آں شرایط بسیار است و آں اینست کہ آں ستانندہ مے باید کہ
 ہر چہ مے ستاند بحق ستاند و یعنی فرمود یکے سیم پیش یکے مے آرد
 مثلاً آں ستانندہ را علوی مے بیند یا گیسو کردہ بیاں اعتقاد مے آرد کہ آں
 فرزند رسول است علیہ السلام و آں ستانندہ علوی نباشد پس ہر چہ ستاند

نکتہ

حرام بودے باید کہ نخواہد نہ بزباں و نہ باندیشہ کہ بر دچیزے بر سدر و نکند دریں
سیاں حکایت فرمود کہ وقتے حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بحضرت عمر بن الخطاب
چیزے میداد حضرت عمر گفت یا رسول اللہ من چیزے دارم این بدیگرے
بدو باہل آن حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود ہر کہ ترا چیزے بدو بدیگر
خواستہ بخور و صدقہ کن و میفرمود شیخ ابو سعید تبریزی پیر شیخ جلال الدین
تبریزی قدس اللہ سرہ العزیز از کہسے چیزے فتوح نکر فتے بدیں سبب بیشتر
حال اور او یاراں اور افاقہ بودے بعد دوم فاقہ بخوریزہ و ہندوانہ افطار
کردی ازیں معنی بادشاہ عہد راروشن شد فتوے بخد مت شیخ فرستاد شیخ
آزار د کرد بعدہ آن بادشاہ حاجب کہ فتوح بردہ بود گفت کہ آں سیم بدو
بنجام شیخ تسلیم کن چنانکہ شیخ را معلوم باشد تا خادم از اں وجہ ترتیب طعام
کند خادم بوقت افطار ترتیب طعام کرد چون شیخ ازیں طعام بوقت افطار
تناول کرد آن شب شیخ بیچ حالات عبادت نیافت خادم را طلبید و پرسید
کہ افطار شبانہ از کدام وجہ بود خادم مخفی داشت تن نتوانست صورت حال
باذ گفت شیخ فرمود آن حاجب کہ سیم آوردہ بود قدم او کجا ہا رسیدہ
از اینجا گل بکاوند و بیروں اندازند بعدہ آن خادم را از پیش خود دور
کرد خواجہ ثنائی گوید ہمیت میوہ ایں و آن چو درختان میوہ دار دست
ور کرد درخت خویش دار نہ نکتہ در بیان ہمت حضرت سلطان
المشلیخ مے فرمود ان اللہ یحب معالی الامور ویغض سفافہا یعنی
کہ بدستی کہ اللہ تعالیٰ دوست میدارد برترین کار ہا را و دشمن میدارد پست
ترین کار ہا را آدمی در انسانیت عالی ہمت میباید تا مرد مرتبہ مردی
رسد و عالم در بدایت عالم عالی ہمت مے باید تا بدرجہ حکمت رسد و حقیقت ہمت
آن ہست کہ ہر ایک رجوہ احتغالی در خوف و فعل او خاصیت و اہلیتے دادہ ہست تا مستعد
باشد قبول حق خود را و حسب اہلیت ہر حق را از حقوق ارجح نماید تا بطل غایت نرسد

سعادۃ دنیا بد پس چوں حق تعالیٰ خواہد گماہمی بغایت منصب خود برسد
استعداد طلب او مدد کند تا با ثبوت این مدد حرکت کند در طلب غایت خوش
انال اثر مددے چوں از حضرت عزت امر بروے صادر شود توفیق خوانند
و چوں در طلب قرار کرد ہمت گویند و ہمت جز راہ سعادت نیست اگر کسی
طالب باشد در عالم دنیا بغایت ولایت برسد و کمال ما بر در حشمت کہ
نعمت و مال بسیار حاصل کند اورا حریص خوانند نہ صاحب ہمت حقیقت
اہل علم و صحاب عہد راست کہ در حقیقت علم و در مایہ عمل خویش نہایت ہمت
طالب عالی بروج مطلوبیے از ایزد تعالیٰ عزیز تر نیست پس طالبان جمال و عالمان
وجود از عالی نفسان مطلق اند و ایشان انبیا اند و بعد از ایشان اولیا اند بعدہ
فرمود ہمت مختلف است بزرگے بود اورا پسرے بود و یک غلام و غلام
ارشادے تمام بود آں بزرگ ہر دو نظر را بنشاندا ول از پسو رسید کہ ہمت
تو دچیت او گفت ہمت من در آں است کہ مرا سباب باشد و بن گما
نیک بعدہ از غلام پرسید کہ ہمت تو دچیت غلام گفت ہمت من و
آنست کہ نہ چند بردہ کہ مرا باشد ازاد کنم و ازادال را بندہ سازم انگاہ فرمود
کہ مردم را ہمہ انواع است یکے را ہمت در آں باشد کہ دنیا طلبد و یکے را ہمت
در آنست کہ دنیا گردا و نگردد در آں ہر دو قسم آں بہتر کہ اگر ہر چہ برسد مر حبا و اگر
نرسد صبر و ہر دو حال خوش باشد آنکہ مے گوید کہ مرا مے باید کہ دنیا باشد
این نا بایست ہم بایست اوست مے باید کہ برخواست حق خوش باشد
دریں اثناعشرے از فرزندان مشایخ نجد مت حضرت سلطان المشایخ
ذکر کرد کہ فلان ہمت بلند دارد مبلغ دویست تنکہ فقرہ پیش من آورد در
دو سہ مجلس این ذکر ہم بدیں عبارت کرد حضرت سلطان المشایخ
را در باطن این سخن گراں نمود در پیغی حکایت فرمود کہ ملکہ بود پس
معظم و ایشانے داشت بعد ہر چند روز دعوتے کردے جمیع علما و مشایخ

و درویشاں را بطلبیدے و طعام ہاے مکلف گوناگوں خورانیہ سے پیش
 ہر یکے مبالغہا و تنگہ ہاگرہ بستہ بیاوردے چنانچہ درہم ہفتہ و ستہ بار جمعیت
 دادے روزے حرم آں ملک بخت ملک گفت کہ تمامی مشایخ و علماے
 شہر راضیاقت مے کنی و درویشاں از انواع خدمت مے کنی ولیکن یک
 درویشے است کہ سالہا گذشتہ او در جوار شہا ساکن است او را گلہ نے
 طلبی و او بفقر و فاقہ قانع مے باشد و روزگار خود ہمیشہ در غربت مے گذارے
 او را یاد نے کنی این معنی کجا روا باشد آں ملک گفت راست میگوئی مرا غفلت
 افتاد بعد ازیں بطلبم چوں بریں سبب جمعیت کرد آں درویش را نیز
 طلبید درویش گفت آیں ضعیف را معذور دارید من جاے نمیروم
 آں ملک گفت من خانہ خود بشما بخشیدم آں درویش گفت آیں ضعیف
 را خانہ بے مطاع و زر و نقرہ بکار نے آید آں ملک گفت خانہ و مطاع
 و زر و نقرہ آنچه در آں خانہ است تمام بشما بخشیدم آں درویش گفت
 کہ در تملیک قبض شرط است آں ملک گفت خانہ با جمیع املاک و اسباب
 و قبض خود آرید آں درویش در آن خانہ رفت و اسباب و املاک بخشیدہ را در
 قبض خود آورد ملک و حرم محترم او مجرد از آں خانہ برفت و گفت ہر چه جز
 آں محترمہ ہست در ملک آں درویش است درویش دید کہ حرم
 آں ملک مجرد از خانہ بروں آمد آں درویش برخاست و گفت کہ آیں
 خانہ با جملگی اسباب و متاع و زر و نقرہ و جز آں کہ بمن بخشیدہ اند من بدیں
 حرم بخشیدم آیں سخن بگفت و از آں خانہ بروں آمد باز در کلبہ درویشی
 درآمد و قرار گرفت بعدہ حضرت سلطان المشایخ روے سوے
 آں نیز کرد و گفت کہ درویش را بہت بلند مے باید چنانکہ در کونین
 نظر کنند تکتہ در بیان عدل و ظلم حضرت سلطان المشایخ میفرمود
 قدس المدبرہ العزیزہ کہ معاملہ حق کہ با خلع تہ... رقتہ...

است یا افضل است اما معاملہ خلق با ہم دیگر عدل و فضل و ظلم اگر خلق با ہم دیگر
 ظلم کند حق تعالیٰ بالیشان عدل کند ہر کہ خدا سے با او عدل کند او بعد از
 ما خود گردد اگرچہ پیغمبر وقت باشد بریں حرف سوال کردند کہ بچنین گویند کہ
 رسول علیہ السلام فرمودہ است کہ اگر فرداے قیامت خدا تعالیٰ مرا و براہم
 عیسیٰ را علیہ السلام در دوزخ دارد عدل کرده باشد فرمود آرسے ہمہ عالم
 در ملک اوست آنکہ در ملک خود تصرف کند ظالم نباشد ظالم آں باشد کہ
 در ملک غیرے تصرف کردہ باشد بعد از اں فرمود و در مذہب شعری پہچان
 کہ روا باشد کہ حق تعالیٰ حضرت موسیٰ علیہ السلام را در دوزخ برد و جاوداں بداد
 و کافرے را در بہشت برد و جاوداں بداد و بر حکم این معنی کہ در ملک خود تصرف
 میکند زیرا کہ حق تعالیٰ در قرآن فرمودہ است و انابر ابرنا داں نیست و بینا
 برابرنا بینا نیست بچنین چند مثل فرمودہ است اکنون این سخن جابج باشد
 کہ مومن را در دوزخ برد و لیکن جاوداں نداد زیرا کہ او حکیم است کار بر اقتضا
 حکمت مے کند چنانچہ باشد ہر چگونہ کہ بہست صرف میکند اما اگر بداد از حکمت
 نباشد بعد ازین فرمود اگر مومنے بے توبہ از دنیا برود اینجا احتمال سہ چیز دار
 روا باشد کہ خداے تعالیٰ بیکرت ایمان اورا بیا مزد و اگر خواہد در دوزخ برد
 بمقدار گناہ اورا عذاب کند بعد بہ بہشت برد اما جاوداں بداد و نکتہ
 در بیاں روح و نفس حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ
 سرہ العزیزے فرمود کہ روح را بیٹے و صورتے نیست فاما چوں
 حق تعالیٰ خواہد کہ بندہ را بنماید و مکاشف روح گردانداں تمثیل
 بر آں بندہ بنماید روح انساں عجایبے است عظیم و آدم از روح یافت
 از عظیم و جان پا کاں خزینہ فلک است و چشم نیکاں نشیمن ملک است
 دے فرمود کہ کسے گفتہ است در مبداءے حال جملہ ارواح یکے بودہ است
 بعد و استخا ص متعدد شدہ است و مے فرمود نفس را نیز مردے

بر صورت و ہیئت خود مصلی در خانه نمودن نشسته دید تعجب شد که بر شکل من
کیست که در خانه من و بر مصلی من چه می کند از او پرسید که تو کیستی جواب
داد که من نفس تو ام باز پرسید که اینجا چه کنی گفت از تو بسیار در رنج بود
ام گفت ترا بخوابم زد گفت زدن من اینچنین نباشد زدن من خلایق
من باشد این بگفت و ناپیدا شد

نفس حین بخوردن از زانیست	خداے جاں نخوان بیغمانیت
بس رییع بصورت بنگر	نیت در گل کفن چوں تو در گهر
چکنی پیش بدرے پردرد *	در چنین کنج کنج باد آورد *
کلبه همچو دیو کس نرود *	کرد از عکس روے زلا برود
این بود بعد و خلق امیر اثر	که اسیراں کف اسیراں را
این چه حالے که از جهاں بین است	گفت خود عالم از جهاں نیست
که عمارت سرائے رنج بود *	در خرابه مقام گنج بود *
جائے گنجت موضع ویراں	برداور بجائے آباداں
کشورش روز و شب فرایند	او هر چه اندر وست پاینده
هر چه در حضر و مکاں دارد	پابنگ و کلوخ جاں دارد
جاں اگر گوئیش که سر خدا	جائے جان است و جاندار و جا
اجل از دست آں بلب خداں	سرنگشت ماند در دنداں *
مرکبے گوبزیراں دارد *	آخر از راه کشتگان دارد
جاں ما و اله جلالت او	بدر کس نمانشته حالت او
عشق در کوے غیب حالت	صدق در راه دین مقالت
روح را کرده از جوهر نور *	گوش و گردن چو گوش و گردن
نیست بے رنج راحت دنیا	خاک آنکس که کرد هر دور

نکته و ربیان الہام و موسسه در بیان خطر و غیبت و مجز بودن متابل

حضرت سلطان المشایخ قدس الدیرہ الخریزمی فرمود کہ میان الہام
 و وسوسہ کسے فرق نتواند کرد مگر کسے کہ لقمہ او از خیب باشد و مے فرمود کہ خناس
 دیویست و آن بر دل فرزند آدم باشد ہر گاہ فرزند آدم بذکر حق مشغول شود
 و سوساں را دفع گرداند بعد ازاں فرمود مولانا علاؤ الدین ترمذی در نواد
 الاصول مے آورد روزی حوّا تنہا نشسته بود ابلیس بیامد و خناس را
 بیاورد و حوّا را گفت ای فرزند من است ایں را پیش خود بداری ایں
 بگفت و بر رفت چوں مہتر آدم علیہ السلام آمد از حوّا پرسید کہ ایں کیست
 گفت ایں را ابلیس آورده است کہ فرزند من است پیش خود بداری
 گفت چرا قبول کردی او ما را دشمن است پس آدم خناس را چہا پر کالہ کرد
 و بر چہا رکوبہ نہاد ابلیس چوں ایں بشنید آواز داد یا خناس در زباں
 بہمانیت اولی بیامد چوں ابلیس باز گشت آدم آمد باز خناس را دید
 از حوّا پرسید حوّا صورت حال باز گفت آدم خناس را بکشت و سوخت
 و در آب رماں کرد چوں آدم غائب شد باز ابلیس آمد حوّا را پرسید کہ
 خناس چہ شد حوّا صورت حال باز گفت ابلیس باز خناس را آواز داد
 خناس پیدا شد او را بجوّا سپرد چوں آدم آمد خناس را دید کہ پیش حوّا
 ایں بار آدم خناس را کشت و بریاں کرد و بخورد چوں ابلیس آمد آواز
 داد خناس از دل آدم آواز داد ابلیس گفت اکنون بہمانجا باش مقصود
 من ہمیں بود و مے فرمود اول خطرہ است یعنی اول چیزے کہ در دل مردم
 بگذرد بعد ازاں غریمت است کہ آن خطرہ بالفعل رساند بعد ازاں فرمود
 عوام را تا بفعل مقرون نکنند نگیرند اما خواص را ہم در خطرہ غریمت است
 مواخذ باشند باید کہ مردم بہر حال رو بخدا آورده و از وجود کہ خطرہ و غریمت
 ہماں آفریدہ اوست دریں محل سوال گردند کہ مجرب بودن بہتر است یا مبتدا
 فرمود غریمت تجربہ است و خصت تاہل و اگر کسے نتواند کہ چنان مشغول

باشد هیچ از احوال در خاطر نگذارد و ہر گز نہ جوارح ہماں اثر کند و چون نیت
 او در گرتوں باشد در جوارح ہماں اثر پیدا آید و بخط مبارک حضرت سلطان
 المشایخ بنشتہ دیدہ ام الخطرۃ الالہامیۃ تقیل لہا النفس والشیطان
 طوعاً و کرہاً والقلبیۃ والروحیۃ والملکیۃ لا یتغیر بعضہا عن بعض فی
 الابدالۃ والخطرۃ النفسانیۃ یصدیر علی شیء معین ولا یسکن الا بعد
 استیفاء المفتری والشیطان لا یسکن بلا مرادہ شغل اللہ تعالی فاذا
 یس العبد وعن العبد وعن الوسوسۃ کما فی الحدیث وایں
 ادعیہ ما ثورہ واوراد مقبولہ در نکتہ طہارت نیز بنشتہ دیدہ ام بخط مبارک
 حضرت سلطان المشایخ قدس السدرہ العزیز قال اللہ تعالی ما
 یتہا النفس المطنیۃ الایہ صیقل عن الطبع والطبع فیہ حقیقت
 القلب کانت نفساً فصارت قلباً ثلثہ در بیان فضیلت مکان
 بر مکان و زمان بر زمان و حقیقت زمان و مکان حضرت سلطان
 المشایخ مے فرمود قدس السدرہ العزیز ہر روز مے بعضے بقعہ از
 بعضے بزبان حال باز پرسیدند کہ امروز بر تو ذا کرے و یا بیچ غم نا کے
 گذشتہ اگر گوید گذشتہ آن بقعہ کہ برو گذشتہ باشد شرف کند بر آں
 بقعہ کہ برو نگذشتہ باشد و مناسب این معنی ایں بیت بخط مبارک حضرت
 سلطان المشایخ بنشتہ دیدہ ام ۷ آسمان سہ پہر پیش زینے کہ بڑ
 یک دو کس بہر خدا یک نفسے بنشینند و پچہیں زماں از زمان دیگر اختص
 کند چنانکہ روز عید کہ از جملہ روزہ مخصوص است و بسیارے عام را پچہیں
 مکانے ہم باشد کہ در و راتے تو اں یافت کہ در مکان دیگر نباشد فاما در شرف
 چناں باشد کہ از زمان و مکان بیرون آمدہ باشد نہ از بیچ شادی شاد
 ماں گرد و نہ از بیچ غمے غمگین گرد و آں کسے باشد کہ از ملک دنیا گذشتہ
 باشد و مے فرمود در آنچہ حضرت شیخ شیوخ العالم شہاب الدین

سہروردی قدس سرہ در حجاز میرفت در تہ درختے فرو آمد و سر برہنہ کرد و رسید
کہ حکمت چیست فرمود کہ بزرگے در تہ این درخت نشستہ بود و نظر او بدین درخت
افتاد و سر برہنہ کرد و نشستہ و گفت شاید از نظر آن بزرگ مرا نصیب باشد
عرض میدارد کہ کاتب حروف روزے جملہ یاران حضرت سلطان المشایخ
قدس سرہ العزیز و شہر بدعوت فرستند چون باز گشتند میاں باغ
ساختہ زیر درخت سایہ دار نشستند در اثناے آن ایصال را ذوقے
پیدا شد در سماع و رقص شدند بیطے و فرحتے حاصل گشتہ بچناں بخدمت
حضرت سلطان المشایخ رسیدند و اینی عرض داشتند فرمود کہ وقتے
صاحب دے در سایہ آن درخت نشستہ باشد پس ہمہ تاثیر آنست و مناسب
اینی بیتے است کہ بر زبان گہر بار حضرت سلطان المشایخ گذشتہ است
این است **و** یعنی کل ارض بیتا کو نہا + کاٹھم فی بقاع الارض
امطار **و** یعنی و میوہ میدہ ہر زمینے پوشیدگی بودن آن زمین گویا کہ ایشا
در کائنات زمین باران ہا بہتے یعنی درویشاں بجز مبارک حضرت
سلطان المشایخ قدس سرہ العزیز نشستہ دیدہ ام الحمد للہ الذی
لا انا لکانہ ولا حین اذمانہ جمیع ثنا و صفت و حمد ثابت است مرا سر را کہ
نیست سر را مکانے و زمانے قال اللہ تعالی و اذا مالک عبادی فالے
قرب و نحن اقرب الیہ من جبل الودیل و نحن اقرب الیہ منکم و لا کن لا
تبصر **ن** یعنی گفتہ است سر تعالی وقتیکہ سوال کنند ترا سے محمد بندہ ہا
من از جلسے بودن من پس بدستی کہ من نزدیکم بایشاں و من نزدیک
ترم بسوے آن بندہ از شہرگ آن بندہ و من نزدیکترم بسوے آن بندہ
از شما یاں و لیکن نے بنیید شما ہرچہ وہم ہاں رسد و عقل آنرا صورت
کنہ و خیال آنرا بگیرد و فہم آنرا در یاد ذات و صفات او ازاں منزہ
است و با این ہمہ از رگ جہاں تو بتو نزدیک تر است

و او از بینائی و دانائی چشم تو متبوزد یکتر و از شنوائی گوش تو متبوزد یک تر از
 گویائی و دانائی الی آخره و قرب حقیقی قرب حق تعالی است زیرا چه قربت
 اوست و صفت او جز حقیقت نباشد قرب حقیقی آن باشد که هیچ حال در او
 بعد نباشد قال الله تعالی و هو معکم ایمنما کذتم و نحن اقرب الیه من جیل الودیل
 مایکون من بخوی ثلثه ایه معلومه یعنی حق تعالی با شماست هر جا که باشید
 شما و من نزدیک ترم بسوے آن بنده از شه رگ نیست از صاحب راز
 مگر حق تعالی است ظاهر آنست که حق تعالی با هم در آن موجودات موجود است
 اما معیت او نه چون معیت اجسام است با جسام و نه معیت او چون معیت
 جوهر است با جوهر و نه چون معیت عرض است با عرض معیت روح با جسم
 حق است با کل کائنات نه خارج قالب است و نه داخل و نه متصل و نه منفصل
 عوارض با جسام جاس نیست با اینهمه هیچ ذره قالب انسانی از و خالی نیست
 من عرف نفسه عرفت رکنی دارد و قالب در رکن او در مکانی که لایق اوست
 فانما اخبار قال علیه السلام قال الله تعالی و عزتی و جلالتی و وحل انتی
 و حاجته خلقی الی و علم عرشی و ارتفاع مکانی الی استجی من عبادی
 و امتی اشیایان فی اسلام ثم اعنهما و علی و ثوبان از رسول الله
 صلی الله علیه و سلم روایت کردند قال موسی علیه السلام یا رب
 اقرب انت فانا جلیل امرعید فانا دیک فانی حسن حسن و اولی
 و لا ادیک قابن انت فقال الله تبارک و تعالی خلعتک و اما ما عی
 و عن یمینک و عن شمالک انا جلیس عبدی حین ینکروا امامه
 اذا دعانی مکان بر سه قسم است اول مکان جسمانیات و دوم مکان
 روحانیات سیوم مکان الله تعالی اول بر سه قسم است اینست
 مقام جسمانیات کثیف زمین است و سزا هست
 مضایقت در وظایف است تا یکے فراتر نشود -

و دیگرے بیشتر نشود و بجائے او نشیند قرب و بعد و معلوم این نزدیک است
 و او دور دریں مکان از جائے بجائے شدن ممکن نبود الا بتقیب دوم مکان
 جسمانیات لطیف مکان باد است دریں هم رحمت است دلیل آنکه باد که
 که در خانه است تا آنکه از منفذے بیرون نشود بادے دیگر نتواند آمد اگر در خانه
 است فهم نشود اینا راں هر چه در آن مکان بجای تو آن رفت دریں مکان بجا
 آوازها را بچنین فرض کن اما مکان جسمانیات الطف مکان انوار صولست
 آفتاب ماهتاب در حال بمشرق و مغرب نرسند دریں حال نور بمغرب برسد
 اما چون بمکان بودے جز مدتے بمغرب نرسد که نور مکان دیگر ندارد و
 بز مکان باد در خانه برود بے آنکه بیرون رود نور شمع از خانه پس معلوم
 شد که نور از خانه مکانیست لطیف تر از مکان باد دیگر بدانکه حقیقت آتش
 حرارت و خاصیت آن حراق داشته ضد آنست و اجتماع ضدین محال پس
 بدانکه دریں مکان در آب گرم آتش هست پس آتش را مکانیست در آن غیر مکان
 آب الاجتماع ضدین باشد چون آن دانستی بدانکه دریں مکان مراحمیت و
 مضایقه نیست دلیل آنکه اگر شمع را در خانه در آری نور او در همه دیوار خانه برسد و اگر
 چند شمع دیگر در آری نور او هم در یک مکان جمع نشود بے آنکه نور شمع اول بیرون
 رود قسم دوم مکان روحانیات هر چند ایشان لطیف تر مکان شان لطیف
 تر روحانیات سه قسم اند روحانیات ادنی چنانکه ملائیکه زمین و دوزخ و دریاها و
 کوه ها و روحانیات اوسط چنانکه ملائیکه آسمانها و این هر دو روحانیات سرانگشته
 از مکان خود بیشتر نشوند و اما اولاد مقام معلوم یعنی نیست از با هیچ یک
 مگر که او را جایی است معین اما روحانیات اعلی که مقربان حضرت اند و ایشانرا
 لطایف بجا است اگر خواهند بر ملائیکه ادنی بگذرند کس ایشان را نه بیند از غایت
 لطافت از دیوار بچنان در آیند که از در و در سنگ صخره در روند و در ایلیمیت
 ایشان نوعیست از بعد و ایشان را حاجت است اما روح انسانی از

ہمہ لطیف تر است حاجت نیست زیرا کہ متصل خارج است نہ داخل نہ سکن
 است و نہ متحرک در لحظہ از عرش تا اثری برسد و آنکہ اگر روح مبالغت بدولت
 ریاضت قوت گیرد تواند کہ قالب کثیف را بگذارد جسمانیات لطیف رساند کہ
 یک ساعت دوم ماہی راہ برود و اگر قوتش بیشتر باشد بمکان جسمانیات لطف
 برسد و او اگر در آب رود تر نشود زیرا کہ او در مکان آتش سیر و آنجا آتش نیست
 و بیک نفس او بمشرق و مغرب برود و لے ہنوز از آئینہ جسمانیات نگذشتہ
 باشد و اگر بمکان روحانیات برسد در آتش نسوزد زیرا چہ در مکان روحانیات
 آتش نیست و آنکہ دوزخ نسوزد بمعنی است ہچنان اندیشہ تو میان آتش برو
 و بروں آید **لقد سمعت** او نادیت حیاً و لکن لاحیاء لمن انادی
 بنار لو فحنت لہا اضاءات و لکن کنت تنفخ فی الوما د زمان برستہ نوع
 است زمان جسمانیات و زمان روحانیات زمان حق تعالی اول برد و قسم است
 زمان جسمانیات زمان حق تعالی کہ از حرکات افلاک خیزد چنانچہ دی و امروز
 و فردا درین زمان ماضی و حال و مستقبل است در زمان مضائقہ نمے باشد و
 اجتماع ہر سہ محال دوم جسمانیات لطیف و این زمان بزماں انجیہ کار جسمانیات
 کثیف است ہزار سال ایشان را بیک نفس باشند و درین زمان مضائقہ
 نیست و ماضی آن جزا زل نیست و مستقبل این جزا بدیدہ درین زمان ہزار سال
 گذشتہ با ہزار سال آیندہ برابر است چنانکہ شب و روز فرمود رایت یونس
 بطن الحوت چند ہزار سال بود و فرمود رایت عبد اللہ الرحمن یدخل
 الجنة و این بعد ہزار سال خواهد بود بزمانے رسیدہ بود کہ ہزار سال آیندہ
 یک حالت او بود بدانکہ روح انسانی را ہزار قالب بزمان جسمانیات
 کند تا روزے چند آن کار توان کرد و دیگر بایں خضر
 گیاسے را از باغ بکنند بمعنی ہو و گفت یک شب
 ما را از ما بستند و جملہ او را و بر ما برقت چوں باز آمدیم

ہنوز مومے روئے ما از آب وضو تر بود و از یاران ما کسے نیست کہ
 نیک نفس صد بار فراتر حرف این آیت برخواند کیے اصحاب جنید
 در دجلہ در رفت در سے پیدا شدہ ازاں طرف شدہ بہند و ستال تخت
 انجازن کرد و فرزنداں زاد و سالہا بماندہ پس خود در آب درآمدہ چوں
 سر بر آورد جامہ خود را دید کنارہ نہادہ نکتہ در بیان لطایف حضرت شیخ
 سید سلطان المشائخ قدس سرہ العزیز نے فرمود مردے بخدمت حضرت
 رسول صلی اللہ علیہ وسلم آمد و اسلام آورد بعدہ پرسید حال پدر من چیست
 پیغمبر فرمود در آتش دوزخ آں مرد نگراں شدے خواست باز گردد اورا
 باز طلبید فرمود ان انا و اباک فی النار باستماع این خبر آں مرد بیاراید
 وے فرمود وقتے عبدہ بن عباس و امیر المؤمنین حضرت علی
 علیہ السلام و یک اصحابی دیگر رضی اللہ عنہم در راہے میرفتند و امیر المؤمنین
 علی در میان بود و ایشان ہر دو طرف بودند و عبدہ و آں اصحابی دیگر
 دراز بالا بودند و امیر المؤمنین علی کوتاہ بالا دریں میان عبدہ و آں اصحابی
 گفتند یا علی انت بیننا کان النون بین لنا یعنی آ علی تو در میان مایاں
 ہستی مانند حرف نون در میان کلمہ لنا بعدہ امیر المؤمنین علی رضی اللہ
 عنہ در جواب او این فرمود و لو لم یکن النون فی لنا لصار لا یعنی اگر بنا شد
 حرف نون در کلمہ لنا ہر آئینہ گردد آں کلمہ لنا لا وے فرمود شیخ محمد اجل
 سرزی رحمت اللہ علیہ از عرقیں در بلخ آمد و گذشت مولانا برہان الدین
 بلخی در بازار ایستادہ بود در منطقہ شیخ بدید مردے دراز بالا
 بمن پشت دست گرفتہ بیامد مولانا برہان الدین در دل
 گذرانید کہ اولیائے حق ہم بریں رنگ گوشت و پوست
 باشند چوں این خطرہ گذشت بندگی شیخ محمد سرپس
 کرد و فرمود میراث پدر خود خریدہ ام کہ چنیں خر بہ شدہ ام

نکتہ

این سخن چون مولانا برهان الدین شنید پیشتر شد و قد مبسوس کرد
 و بر سر عقیده پاک باز آمد و شیخ را دریافت و من فرمود که وقت
 قاضی کبیر الدین و مولانا برهان الدین بلخی و قاضی حمید الدین
 ناگوری هر سه بجا می رفتند قاضی حمید الدین برادر سوار
 بود و ایشان هر دو بر اسپان هبیب و پاکیزه القصد قاضی
 حمید الدین را قاضی کبیر الدین گفت اسپ شما صغاسیت
 و من بر از کبیر است بعد حضرت سلطان المشایخ فرمود که
 به بینید چگونه جواب داد که برویج اعتراض نماید و من فرمود
 شمش الملک را رسیده بود اگر شاکر دے ناغہ کر دے یا دوستی
 از بر اے او دیرے آمدے گفتے چه کردیم کہ نئے آئی و اگر کسی مطالعہ کر دے
 گفتے چه کردیم بگو تا ہماں کنیم و اگر ناغہ شدے و یا بعد از دیرے رفتے
 در خاطر من گذشتے کہ در باب من ہم ازیں بابت خواہد گفت یا من
 این گفتے ۵ آخر کم از انکہ گاہ گاہے آئی و بمانی بنگاہے بعد از آن
 میں بیت چشم پر آب کرد چنانکہ در ہمہ حاضران ذوق آں اثر کرد و بنا بر آنکہ
 حضرت پیش شمس الملک مقامات حریری تلمذ کردہ بود و حقوق آں نگاہ
 میداشت بعدہ فرمود مستوفی الملک ہند و ستان شدہ بود تاج
 ریزہ در مدح او این بیت گفتے است بیت صدر اکنوں بکام دل
 و ستان شدی مستوفی الملک ہند و ستان شدی +
 عجب لطافت و طبع لطیف داشت کہ در شہر نزل او نبود وقتے دوستے نجیب
 شمس الملک قلمہ نوشت بخط معشوش چنانکہ مطالعہ آں بغایت دشوار بود
 بر فور بظہران رقعہ نوشتہ انتا فیکہ خطہ کخطہ بطہ فی الشط فلا تکتب لنا
 کاتب حروف عزمیدار و حکایت دانشمندے مذکر از مریدان خوب اعتقاد
 سلطان بود و خطہ معشوش بنوشتہ چنانچہ مطالعہ آں بغایت دشوار بود

روزے میں مولانا بظہار خود نوشتہ بخد مت حضرت سلطان المشائخ آورد
 حضرت سلطان المشائخ را در مطالعہ آں درنگے شد حضرت سلطان المشائخ
 فرمود مولانا این خط شما است مولانا بمعذرت پیش آمد و گفت آری مخدوم
 خط بندہ طبعی است حضرت سلطان المشائخ بستم کرد و گفت زہے طبع و قوت
 جمعے از یاراں بخد مت حضرت سلطان المشائخ نشستہ بعضے را در سایہ جاے
 بنود در آفتاب نشستند ایشان را ہم فرمود کہ در سایہ بنشینید و دیگران را فرمود کہ
 شما اینجا بنشینید تا ایشان را ہم در سایہ جاے باشد کہ ایشان در آفتاب
 نشستند من مے سوزم حکایت وقتے دو صوفی در خدمت حضرت سلطان
 المشائخ آمدند ایشان را تعلیم کرد پرسید از کجا مے آید ایشان گفتند از اوچے
 ایم شیخ فرمود شیخ جمال الدین اوچے چوں است سلامت ہست گفتند آری
 حضرت سلطان المشائخ دانستند کہ ایشان پارسی نیک اند بعدہ فرمود امام
 محمد حسن شیبانی رحمۃ اللہ علیہ رحمت پائے داشت فراز کردہ نشستہ بود علی
 در آمد سلام کرد امام جواب سلام داد و پائے گرد آوردہ نشست او سوال
 کرد ہم در شب چنانچہ اشارت شیخ بود ہمچنان کرد و بر آں سمت شارع بنود
 بیابان و جنگل بود چوں بحکم اشارت شیخ رواں شد چند کہ وہے برفت کوہے
 بلند پیش آمد بر سر آں کوہ پیرے منور مستقبل قبلہ نشستہ بود چوں بدو
 رسیدیم آں پیر دو گردہ نان گرم یک کوزہ آب سرد پیش آورد چوں آنرا بخوردم
 مرا بجانب کوہے اشارت کرد گفت دریں سمت برو بر آں کوہ رسیدیم
 آنجا نیز پیرے را دریافتیم بانورے تمام او ہم دو گردہ نان گرم و یک کوزہ
 آب سرد پیش آورد چوں آنرا تناول کردم او نیز اشارت کرد کہ کوہے دیگر
 فی الجملہ ہمچنین کوہ در کوہ میفرم و ہر کوہے کہ در آمدے یک پیرے منور
 تر مے یافتیم دو گردہ نان گرم و یک کوزہ آب سرد پیش مے آوردند بار ستیم
 بر سر کوہے کہ مردے را دریافتیم آنمزد گفت بر سر آں کوہ حصار بلند کا لیور است

لکلاں

بدہ ہفت ماہ باشد کہ سلطان شمس الدین آل قلعہ را گرد گرفته است
 و ہیچو فتح نمی شود و او بدین سبب منقض می باشد تو برو پیش در سراے
 او و بگوے بفرست لشکرے در قلاں ماہ و قلاں روز و قلاں وقت این
 فتح خواهد شد مولانا شمس الدین فرمود چوں سن بر حکم اشارت آل مرد خدا
 پیش در سراے سلطان شمس الدین آمد این سخن بر دست حجاب گفتہ
 فرستاد حجاب پیش سلطان گفتہ سلطان گفت برو پیش کہ از کجا میگوئی
 کہ قلاں روز و قلاں وقت حصار فتح خواهد شد گفت شمار حصار مطلوب است
 تا آنوقت مرا نگاہ دارید اگر همچنان نباشد کہ من میگویم پس خون من مباح
 باشد فرمود کہ اورا بحفاظت تمام نگاہ دارید همچنان کردند چوں و عذر فتح رسید
 مرا بر سلطان بردند گفتم البتہ سوار و پیادہ را فرمائید تا شروع کنند بعدہ
 گفت اینچنین حصارے با استحکام در مملکت ہند چگونہ خواهد شکست کہ بطرفہ
 العین فتح شد و ہفصد مقدم گراں سوار از سراں و راوتان و میواں پیش
 در گاہ سلطانی بسیاست پیوستند سلطان شمس الدین مرا ہاں اعزاز
 و اکرام بسیار فرمود و چہار دیہ و رید اوں بوجہ انعام مسلم داشت حضرت
 سلطان المشائخ مے فرمود در انچہ شیخ جلال الدین تبریزی در شہر آمد
 خواست کہ از شہر طرف ہند وستان رود مے فرمود چوں در شہر درآمد زیر
 صرف خالص بودم و این زمان نقرہ ام بعدہ پیشتر تا چہ خواہم شد باقی
 ساقب شیخ جلال الدین تبریزی و سبب قبض روح شیخ الاسلام شیخ
 نجم الدین صغری در باب ادعیہ ماثورہ و اوراد مقبولہ در نکتہ صلوٰۃ نقل
 تحریر یافتہ است نکتہ در بیان بزرگی حیدر زاویہ حضرت سلطان
 المشائخ مے فرمود قدس سرہ العزیز کہ سہ کیمچہ بود و درویش صاحب
 جمال و حال بود و در انچہ خرچ کفار چنگیز خان شد کفار و بجانب خراسان
 نہادند و اں ایام شیخ حیدر زاویہ روے سوے باران کرد و گفت کہ از

مغل بگریزید کہ ایشاں غالب خواہند ماند پرسیدند چگونہ خواہند آمد گفت درویش
 برابر خود مے آرند و خود در پناہ اک درویش مے آیند من در ستر ازاں
 درویش گشتی گرفتہ ام و مرا بر زمین زد اکنوں حقیقت حال آنست کہ او
 غالب خواہد آمد شما بگریزید و خود بر غارے رفت و تا پیدا گشت عاقبت
 ہچنان شد کہ او گفتہ بود میر حسن عرض داشت کہ میگویند کہ طوق
 و دستک آہنی بردست او موم مے شد فرمود آری ولیکن او را حالے
 بود کہ آہن گرم از کوزہ آہنگراں بر مے گرفت ہچنانکہ گیاہے و کاہے را حلقہ
 مے کنند طوق مے کرد و در گلو مے پوشید و کاہے دستک را می ساخت و بردست
 او آہن بر طریق موم مے گشت این طائفہ نسبت باو مے کنند طوق و دستک
 دارند اما اسخاں در ایشاں کجاست در بیان بزرگی ایشاں تکتہ در بیان
 بزرگی بی بی فاطمہ سام رحمۃ اللہ علیہا حضرت سلطان المشایخ مے فرمود
 کہ عورتے بود در اندیت کہ او را بی بی فاطمہ سام مے گفتند در غایت عفت
 و صلاحیت چنانچہ بر لفظ گہر بار حضرت شیخ شیعہ العالم فرید الحق والدین
 قدس المدرسہ العزیز رفتہ بود کہ آن زن مرد است او را بر صورت زن
 فرستادہ اند بعد ازاں فرمود درویشاں کہ دعائے کنند بجزمت نیک
 زناں و نیک مرداں اول نیکے ناں رایا دے کنند باعتبار آنکہ نیکے ناں
 عزیز تر باشند بعد ازاں فرمود کہ شیرے از پیشہ بروں آید کہسے نہ پرسد
 کہ این شیر نراست یا مادہ یعنی مے باید کہ فرزند آدم بطاعت
 و تقوی بیروں آید خواہ مرد باشد خواہ زن بعدہ در مناقب
 حضرت بی بی فاطمہ سام غلو فرمود کہ در غایت مشکلات
 و کبر سن شدہ بود من اورا دیدہ ام بس عزیز عورتے بود و
 اورا حضرت شیخ شیعہ العالم شیخ کبیر فرید الحق والدین و حضرت
 شیخ نجیب الدین متوکل قدس المدرسہ العزیز

برادر خواندہ کی خواہر خواندہ کی بودہ است بیت ہا بر سب مال ہر چیز سے
گفتے چنانکہ میں مصلح سے فرمود سن ازہ یاد دارم بہ بیت ہم عشق طالب
کئی دہم جاں خواہی بہ ہر دو طلبی و سے میسر نشود نہ نکتہ در بیان شفقت جہتہ
ونیت حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ العزیز نے فرمود حضرت امیر المومنین
عمر بن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ عورت سے را دید کہ گاہوارہ بر سر گرفتہ
میرفت ازو پرسید کہ این گہوارہ کیست و دریں چہیست عورت گفت گہوارہ
من است و دریں گہوارہ پذیرفت است بر سر کردہ میگردد انم تا بعضے حق او
ادا کردہ باشم حضرت امیر المومنین عمر فرمود کہ حق پذیر تمام کردہ و حق مادر
ازاں زیادہ است آن عورت گفت خیر در اعمال نیت است او با من
خود کردہ پرورہ و در پرورش من چنداں کوشش نمودہ بودہ کہ من
وقتے کہ بہ پیری رسم و عمر در ایام تیمار داشت من بواجبی بکنز و بہت نہمت
من ہم در آنست کہ تیمار داشت مادر کنم بریدہ بچناں نیست بلکہ بچنین است
بارے تاکہ زندہ است حقوق سے گذارم چوں بمیرد از عہدہ بیرون آمدہ بام
این نیت قریب بدرجہ پیاہری باشد حضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ
عنہ در عہد خلافت خود یارے را بر ولایتی امیر کردانیہ بود و مشائخ
بنام او در قلم آورده بدو تسلیم کرد و او در اثناے آن حضرت امیر المومنین
عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ خورد کے را در کنارہ گرفتہ بود مراعت سے
کرد و شفقت سے نمود و اں یار روے سوے حضرت عمر رضی اللہ
تعالیٰ عنہ کرد و گفت کہ وہ فرزند دارم چہکس چندیں دوست نمیکرم کہ دوست
میداری حضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ فرمود مرا مثال بازو
آن مرد مثال بحضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ
تعالیٰ عنہ بازو او حضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ
عنہ اں کاغذ را از دستہ و در حال پا رہ کرد و گفت

تزارخوردگان چوں شفقت نیست بر بزرگان کجا خواهد بود بعدہ در باطلایفہ
 کہ در ستن خراج زیادتی کنند حکایت فرمود کہ در حدود لاهور دیے بود
 در آں دیہ درویشے ساکن بودہ است و کشت میکاشت زراعت میکرد
 و روزگار خودے گذرانید چنانکہ یکس ازوے چیزے نے ستہ تا وقتے کہ آں
 دیہ را شحنے بے ہر نصب شد حصّہ آں کشت طلبیدن گرفت چندین گاہ پاشا
 کہ حصّہ زادہ بے ہما یا غلہ بردہ یا کرامت بنمایا حصّہ ماہدہ درویش گفت کرا
 چہ باشد چوں درویش دید کہ بغیر این نخواہد گذشت بعد ازاں روے سوے
 شحنے کرد و گفت چہ کرامت مے طلبی نخواہ قضا را ہما بخا تزدیک دیہ آہے
 رواں بود شحنے گفت اگر ترا کرتے ہست بر روے آب آب بگذر درویش
 فی الحال نظر بر حق کرد و قدم بر روے آب نہاد چنانکہ بر خشکی بروند ہیچناں
 رفت گذار شد بعد ازاں کشتی خواست باز او را گفتند اے درویش چنانکہ
 رفتہ باز بیا درویش کامل بود و گفت خیر نفس من فریہ شود کہ چیزے شدہ ام
 نکتہ در بیان اُمراء خلفاے خوب اعتقاد حضرت سلطان المشایخ
 قدس اللہ سرّہ العزیز فرمود خلیفہ از خلفاے بغداد جو آنے را در حبس کرد
 ما در آں جواں بیامد پیش خلیفہ زاری و نالہ مے کرد تا پسر او خلاص شود
 خلیفہ گفت کہ من حکم کردہ ام تا نگاہ کہ اولاد من باشد پسر تو پیوستہ
 در حبس باشد زال چوں اینچنین سخن نایل از خلیفہ بشنید آب در دیدہ کرد
 و بعدہ روے سوے آسمان کرد و گفت خداوند خلیفہ تو این حکم کرد تو چہ
 حکم مے کنی و چہ حکم خواہی کرد خلیفہ این سخن بشنید دلش بگشت و زرم شد فواں
 داد تا پسر او را خلاص دہند بعد ازاں پسر را سوار کردند و سواراں را جمع کرد
 و گفت در بغداد این پسر را گردانید و نہا کنسید کہ ہذا عطاء اللہ علی غم
 الخلیفہ یعنی این بخشش خدا تعالی است برخلاف خواست خلیفہ نکتہ در بیان غیر
 مزاج ملوک حضرت سلطان المشایخ قدس اللہ سرّہ العزیز فرمود کہ

نکتہ

نکتہ

قدسیہ است کہ قلوب الملوك والنواصب هم بيدى يمينى كه طهات بادشاهاں
و موہبہائے سرایشاں بدست من است روایت نے کنند کہ حق تعالیٰ
نے فرمایہ کہ دلہائے بادشاہاں بدست من است و من گردانندہ ایشانم
کہ ہر گاہ خلق با حق راست باشند دلہائے بادشاہاں را ہریاں بر خلق گردانم
و ہر گاہ کہ خلق با حق راست نباشند من دلہائے بادشاہاں را بے ہر گردانم
بعد ازاں بر لفظ مبارک راند کہ نظر آنجا باید داشت و ہمہ چیز را از آنجا باید دید
بعد ہ درین ہی حکایت فرمود و رانچہ قباچیکہ ملتان داشت و سلطان
شمس الدین در دہلی بود میان ایشاں مختصتہ ظاہر شیخ بہاؤ الدین
رحمۃ اللہ علیہ و قاضی ملتان ہر دو بجانب سلطان شمس الدین مکتوب
نوشتند آن کتابت ہر دو بدست قباچہ افتاد متغیر شد قاضی راکشت
و شیخ را بدر سرای طلبیدہ شیخ بہاؤ الدین بدر سرای رفت چنانکہ ہر دو
رفتہ بے دہشت بر حکم معہود بر راست قباچہ نشست قباچہ مکتوب
بر دست او داد شیخ مکتوب مطالعہ کرد و گفت آری میں نامہ من
بنشتہ ام و خط من است قباچہ گفت چرا بنشتہ شیخ گفت من ہرچہ
بنشتہ ام از حق بنشتہ ام ہرچہ توانی بکن تو خود چہ توانی کرد و بدست
تو چیست قباچہ چوں ایں بشنید در تامل شد اشارت کرد کہ طعام
بیارید معہود ایں بود کہ شیخ در خانہ کسے طعام خورد و مقصود قباچہ
ایں بود کہ چوں شیخ طعام خواہد خورد و راں حال اں را مضرت رسام شیخ
بضمیمہ باطن دریافت چوں طعام پیش آوردند شیخ گفت بسم اللہ الرحمن الرحیم
و دست بطعام برد و خوردن گرفت قباچہ چوں ایں حالت بدید تمامی غضب
او فرو نشست و ہیچ نتوانست کرد گفت شیخ سلامت بمقام خود آمد
بعدہ فرمود کہ بعضی را مزاج زودتر متغیر شود و مناسب این صحنہ و جوتہ
برزبان مبارک راند و فرمود کہ مولانا فخر الدین نیرازی را کہ ہم ہم فرہ

ناخوش گردم و نیمه نیم قره دلکش گردم و از آب لطیف تر مزاجی دارم و دریا
 مرا گرفته آتش گردم و بخند مبارک حضرت سلطان المشایخ قدس سره
 العزیز بنشته دیده ام قیل یا رسول الله صلی الله علیه و سلم اخبرنی و بحکم
 فی نفس اقل الله هواللین یوحیدین الشرف فیختار القیل ان الجنة
 للحکیم ردی بالکسر والمصنف من نفس حکم السیم کلها بحکم ولد فی سبب
 این حکایت فرمود که بادشاهزاده بود در غایت حبس و محبوس گشت روزی منظر
 نشسته بود درین بادشاهزاده نظر جانب آسمان کرد و سوسه چشم بر آن طرف
 داشت بعد از آن طرف دیگر دید باز نظر جانب بالا کرد و تا دیر می نظر طرف آسمان
 گماشته بعد از آن دور تر نظر جانب حرم خود کرد و انگاه بگریست حرم او گفت
 ایمن چه بود که دیر طریق آسمان دیدی و باز جانب من دیدی و گریستی شاهزاده
 گفت ازین سوال بگذر حرم او چون الحاح بسیار کرد بعد از آن گفت بدال و
 آگاه باش که این ساعت نظر من باوج محفوظ بود و آنجا دیدم که نام من از زندگانی
 پاک گردن از لوح دایم مرا رفتنی است باز دیدم که بر جای من حبشی است و در
 بارگاه او خواهر بود و تو در حباله او خواهی بود این بود که دیدم حرم چون زویش
 گفت اکنون تو چه حکم کنی شاهزاده گفت من چه تو انم کرد حکم همال باشد که خدا
 تعالی کرده است انگاه بادشاهزاده حبشی را طلب فرمود جامه خود پوشانید
 و ولیعهد خود کرد و طریقه نام زد فرمود آن حبشی بر حکم فرما شکر را با امر او
 ملوک و تیغ داران روان کرد و همچنان به برکت آن حکم کار با تمام رسانید
 و بخندست بادشاه پیوست دوم روز آن بادشاهزاده وفات یافت
 در آنکه حبشی بشکرگاه رفته بود چنان با خسلتی زندگانی خوب
 کرد که دلها همه بجهت او مائل شد چوں آن بادشاهزاده
 نقل کرد آن ملک بر آن حبشی قرار گرفت و حرم مختصرم او را
 بر حکم شرع در حباله خود آورد و نفس آن بادشاهزاده

در کار شد تگشته و بریان مردانی که ایشان مستغرق باشند و از خواب و غفلت ایشان
 رایاد نباشد سلطان شمس الدین در سنه شصت و سی و سه از دار فنا بدر بقاء
 رحلت فرمود و در بیست و یک سال حضرت شیخ الاسلام قطب الدین بختیار خانی
 قدس سره الغریب وفات یافت گویند بعد از نقل سلطان شمس الدین
 در مدت ده سال چهار فرزند سلطان را بر تخت نشاندند و بعد از گذشتن
 ده سال پادشاهی چهارم فرزند سلطان ناصر الدین پسر خور و
 سلطان شمس الدین را بر تخت نشاندند و این سلطان ناصر الدین
 که طبقات ناصری بنام اوست پادشاه عظیم و کریم بود و متعب و بیشتر و جبار
 خود از وجیه کتابت مصحف ساخته و مدت بیست سال پادشاه بود و درین مدت
 عهده ملک جهان بینی بسطاط غیاث الدین بلبن بود و در آن ایام
 اورا الخاں گفتند که بعد از او در شهر پسر نه اشقی و پتین و ستمه مایه سلطان
 غیاث الدین بلبن که بنده از بندگان شمس بود بر تخت حضرت دلی
 جلوس فرمود و او را دو پسر بود پسر بزرگ او که خان ملتان و والی عهد او
 بود در شهر پسر نه اربع و شصت و ستمه در میان لاهور و دیپالپور
 با مغل محاربه کرد و شهبی شد و پستی سوار کار آمد و آن حرب شهادت
 یافت و از آن تاریخ خان ملتان را خان شهید میخوانند و امیر شمس
 در آن حرب اسیر غل شده بود و بنوعی از دست ایشان رهای یافته
 و این خان شهید را یک پسر بوده که بنام و پسر دوم سلطان
 غیاث الدین را بغیر خان محمود نام بود و ملقب بنا ناصر الدین و
 او را یک پسر بوده که قبا و نام ملقب بمغیر الدین و آنچه از خان شهید
 مانده بود به پسر او میسر و تفویض کرد و میسر و را اگر چه در
 عفتوان شباب بود و در نظر سلطان پرورش یافت با مراد
 و زرا و کارکنان جدید از دلی بکستان فرستاد

و عمر سلطان از ہشتاد گزشتہ بود و بعد از شہادت پسر روز بروز در ملک بلخی
فتو پیدا مے آمد و از غم پسر شکستہ تر مے شد و صاحب تاریخ فیروز شاہی
مے گوید کہ سن از ثقات معتمدین ہ ام کہ در عصر بلبین چند بزرگ از بقایک
شمشی ماندہ بود و وعہ سلطان بلبین از اں بزرگان آراستہ شدہ بود چنانکہ
از سادات کہ بزرگ ترین است اندسید قطب الدین شنج اسلام شہر جد
بزرگوار قاضیان بد اول و سید فتح الدین و سید جلال الدین پسر
سید مبارک و سید عزیز الدین و سید معین الدین بیانہ و سادات کرام جہان
سید چچو و سادات عظام کیتہل و سادات حجتہ و سادات بیانہ و سادات
بد اول و چندین سادات دیگر کہ از حادثہ چنگیز خان ملعون دریں دیار آمدہ
بودند و در صحت نسب و بزرگی عظیم المثال بودند و بحال تقوی و تدبیر آراستہ
ہر ہمہ در قید حیوۃ بودند و ہم در عصر بادشاہی سلطان بلبین چندین علمائے کرام
از نوادر استادان بودند و بر صہ افادت سبق مے گفتند چنانچہ مولانا برہان
الدین بلخی و مولانا برہان الدین بزاز و مولانا نجم الدین دمشقی شاگرد
مولانا فخر الدین رازی و مولانا سراج الدین سجری و قاضی شرف
الدین لوائی و صدر جہاں منہاج الدین جورجانی و قاضی رفیع
الدین کازرونی و قاضی شمس الدین درمراچی و قاضی رکن الدین
سامانہ و قاضی جلال الدین کاشانی پسر قاضی قطب الدین کاشانی
و قضاۃ شکر قاضی سدید الدین و قاضی طہیر الدین و قاضی
جلال الدین و چند استادان و مفتیان و سرآمدگان و از شاگردان
و پسران علمائے شمس و گفتن سبق و نوشتن جواب فتوی متعین
بودند و از مشایخ کہ مثل ایشان در روزگار مے پیدا آید عہد بلبین بزرگ
و زینتہ گرفتہ بود چنانکہ در اوائل عصر بادشاہی او حضرت شنج شیوخ
العالم فرید الحق و الدین مسعود کہ قطب عالم و مدار جہاں بود

واما بانی این دیار را زیر بار گرفتہ زماں زماں کرامت او ظاہر می شد
 و از ناقریب و محاسن انفاس نفسیہ او خلقی از بلا ہائے دین و دنیا نجات
 می یافت و قبالاں از ارادت او بدرجات عالیہ ترقی میگردند و شیخ
 صدرالدین پسر شیخ الاسلام بہاؤالدین زکریا و شیخ بدرالدین غزنوی
 خلیفہ حضرت قطب الاقطاب شیخ الاسلام و المسلمین شیخ قطب الدین
 بختیار کاکی اوشی چشتی و شیخ ملکیار پراں و حضرت بی بی فاطمہ سام
 و سید مولہ و چندین مشائخ دیگر بودند و میامن و برکات ایشان در عہد
 سلطان بلبن فیض رحمت آسماں متواتر بریں زمین نازل می شد و همچنین
 حکما و اطباء در عہد بلبنی در حکمت و طب نظیر نداشتند مثل حمید الدین مطرز
 و مولانا بدرالدین دمشقی و مولانا حسام الدین ماریکلیہ الی غیر ذلک
 از نوادر ملوک در آن عصر ملک علاءالدین کشلیخان برادر زاده
 سلطان بلبن بود کہ در کثرت بذل و جود گوئے سبقت از حاتم طائی
 ربودہ بود و من از بسیارے از اہل اعشار خاص از امیر خسرو شنیدہ
 ام کہ بچو ملک علاءالدین کشلیخان در بخشش جود و تیر اندازی و
 گوئے بازی و شکار انداختن مادر زاید و ہم در آن ایام بجای پدر خود
 کشلیخان برادر سلطان بلبن باریک شد و چون سلطان بلبن از
 واقعہ خاں شہید شکستہ شد و از حزن بسیار رنجور گشت بغرا خاں پسر
 خود را از لکھنوتی دروہلی طلبید و او را گفت کہ فراق برادر تو عرصہ صاحب
 فراش گردانیدای پسرایام آن نیست کہ از من دور باشی جز تو پسرے مذام
 کہ جاے من تواند داشت و کنخرو و کیقبا و کہ پسران
 شما یاں اند من ایشانرا پرورش دادہ ام خورد اند گرم و سرد
 روزگار پخشیدہ اند کہ اگر بعد از من ملک ایشان رسد از غلبہ عرص و ہوا
 نفس خود بادشاہی نتوانند کرد و باز ملک و سلی بچستان شود

کہ بعد از سلطان شمس الدین در مدت شدہ بود اگر تو در کهنوتی باشی
 و در تختگاه دہلی دیگرے نشین ترا پیش او چاکری باید کرد این معنی پند
 و از پہلوئے من دور شو و تمنا و رفتن لکهنوتی کن بغیر اٹال بادشاہ
 تجول بود و دوشہ ماہ کہ در دہلی ماند پدر صحت یافت یہانہ انگشت و بہ رضا
 پدر جانب لکهنوتی مراجعت کرد و کیقبا و سپہ بغیر اٹال نزد سلطان
 ماند بغیر اٹال ہنوز بلکہ لکهنوتی نرسیدہ بود کہ سلطان باز بخورشہ و ارکا
 دولت خود را طلبیدہ و صبت کرد کہ بعد از سن کیخسرو را بر تخت
 نشاند اگرچہ او خورد سال است و حق جہان داری نتواند گذارد لیکن
 چکنم محمود کہ از دکار سے آید و مرد ماں از وحشیم داشتند لکهنوتی رفت تا
 او را طلبیدہ کا سہ بدانگے شدہ است و تخت بادشاہی بر باد خواہد
 شد بعد از وصیت روز سیوم بجوار رحمت حق پیوست ہمانروز از برا
 کیخسرو کہ پسر خان شہید بود کلمات کس فرستادند کیقبا و سپہ
 بغیر اٹال را سلطان معز الدین خطاب دادہ بر تخت ملک دہلی
 نشاند سلطان بلبن را در آخر شب از کوشک لال بیرون آوردند
 و در دارالاماں دفن کردند و سلطان غیاث الدین بلبن مدت
 بیت و سال بادشاہی کرد و سلطان معز الدین کیقبا و در شہو
 سنہ خمس و ثمانین و ستائے بر تخت بلبنی دہلی شکر شد و در آن وقت ہفت
 سالہ بود و این سلطان زادہ صاحب مکارم اخلاق و طبع موزوں و خلق
 پسندیدہ و جمال نیکو داشت و آرزو ہائے کامرانی و تمناے استیفاے
 ہوا و شوق تنعم و تلذذ و رسیدن او ہجوم آوردہ بود ترک سکونت شہر کردہ
 و از دار السلطنت کوشک لال بیرون آمد و در کیلو کہری بر کنار
 آب چون کوشکے بس بے نظیر و باغ ملکشاہ بنا فرمود و بالوک و امراء
 و معتبران و معارف و کارداران نزدیک کوشک خانہا ساختند و چون دید

۵۸۵ که بادشاه بسکونت کلوکهری راغب است قصر را و بناها و محلهها ساختن و سر
 هر طایفه از شهر در کلوکهری رفتند و ساکن شدند و کلوکهری آبادان و معمور
 گشت القصه سلطان معزالدين ليلا و نهرا در عيش و عشرت مشغول
 می بود و ملک نظام الدين داماد برادرزاده ملک الامرا کو توالت در پیش
 تخت سلطان خیزد و در ظاهر و ادب یک سلطان و در سربنايب ملک شده
 پرداخت امور عظام ملک داری بدو بازگشت و ملک نظام الدين در
 جلب ملک دندان تيز کرد که پیرى گرگ کهنه بود و شخصت سال ملک
 و هلی ضبط کرده بود و اهل مملکت را با انواع علامت بجانب خود کشیده بود
 بخاطرش رسیده که پیرى که قابل جهان داری بود و در حیات پدر شهید
 شد و بغیر خال در لکه بنوی فرو مانده سلطان معزالدين از غلبه هوا
 پرستی مهر جهان داری ندارد اگر کین و پسر خان شهید را از میان
 بردارم و چن کس دیگر از ملوک قدیم را از سلطان معزالدين دفع کنانم
 ملک و هلی مرا باسانی بدست آید پس مصلحت اینست که کین و
 را باید طلبید و در راه او را دفع باید کرد باین اندیشه بطلب
 کین و هلی و بملتان کس فرستادند و ملک نظام الدين در حاکم
 ستی از سلطان معزالدين برای قتل کین و هلی و خصمت
 ستد و از درگاه کسان نامزد کرد و در قصبه رستگ کین و
 را بقتل رسانیدند و از قتل کین و هلی و کل سراسر بلبنی که ارکان
 و اخوان معزالدين گشته بودند از ملک نظام الدين
 خائف شدند و هر همه سراسر گشتند و بعد از مدتی معزالدين
 را بخوار شد و بزمحت فلج و لقوه در مانده روز بروز بترسید شد
 چون امید صحت نمانده بندگان بلبنی از ملوک و امرا و معارف
 و سرخیلان و سرهنگان جمع شدند و اتفاق کردند

کہ پسر سلطان معزالدین را با آنکہ خورد سال بود از حرم بیرون آوردند و تخت
 نشانند تا ملک در خاندان پلینی بماند و اورا سلطان شمس الدین خطاب
 دادند و سلطان معزالدین را در کوشک کلو کہری تداوی سے گردند و سلطان
 جلال الدین با جماعت خلجیاں بانوہ قرا تیاں در بہا پور فرو آمد و شخص
 شکر و عرض شکر سے کرد و چوں اعلیٰ دیگر داشت نہ اورا باتر کاں استواری و نہ
 تر کاں را با وتر کاں اورا پستہ از خود میدانستند و تیمر کچھن و تیمر کلہ اتفاق
 کردند کہ چند امر سے بیگانہ سے نمایند از میاں بردارند و تذکرہ بنام ایشاں کردند
 و سلاں تذکرہ نام سلطان جلال الدین نوشتہ اند سلطان جلال الدین
 خبر یافت و ہوشیار شد و مردم خود را گرد آورد و امر سے خلج را یکجا جمع کرد و
 شکر گاہ در بہا پور ساختہ و بعضی امر سے بزرگ باو یار شدند و تیمر کچھن
 با سوار سے چند رفت تا ز بہا پور سلطان جلال الدین را بغیرت بیار و
 و در سراسر شہسی کار او با خرساں سلطان جلال الدین را حال روشن شدہ
 بود و مجر دانکہ تیمر کچھن بار بک بطلب رفت در زماں اورا از اسب فرو دادند
 و تیغ در خلق او زدند و پسران سلطان جلال الدین کہ ہر یکے ہچو شیر خر بودند
 با پنجاہ سوار در بار گاہ سلطان درآمدند و پسر سلطان معزالدین را از تخت
 ر بودند و نہ پدر رسانیدند و تیمر مرختہ دنبال پسران جلال الدین آمد در میاں
 راہ تیز زدند و خلطانیہ ند و پسران ملک الامرا در بہا پور بردند و گردنگاہ داشتند
 در شہر شہب شد و خواص و عوام و خورد و ہندگ شہر از دروازہ بنصرت پسر
 سلطان معزالدین بیرون آمدند و راہ بہا پور گرفتند و جملہ شہر را سوزای
 خلجیاں بغایت دشوار نمود و کو تو ال جمعیت عام را با واسطہ پسران خود
 فرو نشاندہ و مردم شہر را باز گردانیدہ و بسیار سے از ملوک و امرا کہ از اصل تر کا
 بنو دینا سلطان جلال الدین یار شدند و در شکر گاہ اورفتہ فرو آمدند و
 جمعیت انبوہ شد و بعد دو روز از ماجرا سے مذکور ملک لالہ کہ پدر اورا

سلطان مغزالدین کشته بود و فرستادند بکلوکهری بقتل سلطان مغزالدین
چون و بقتل کلوکهری رفت سلطان مغزالدین را که دے و نفسے مانده بود در جامه خوابه به سجده و لگدے
چند زد و در کتجن روان کرد و ملک چچومت سده سال بعد مغزالدین بادشاهی کرد و له برادرزاده
سلطان بلبن را که وارث ملک بود اقطاع کرده دادند و بجانب کره فرستاد
و مخالفان و موافقان با سلطان جلال الدین بیعت کردند و از بهای پور
سلطان جلال الدین با جمعیت بسیار سوار شد و در قصر معسری در
کلوکهری فرو داد و آنجا بر تخت بادشاه نشست و از هر اس شهر و از ترس سلطان
ماضیه در دو تلخانه فرو دنیا بد و بر تخت قدیم به نشست پوشیده ماند که در شهر سینه
شان ثمانین و ستمائے سلطان جلال الدین فیروز خلجی در کوشک
کلوکهری بر تخت بادشاهی نشست و مدت سیزده سال عصر جلال الدین
بود و کلوکهری را شهر نو نام زد کرد و حصارے از سنگ در غایت رفعت بنا
کرد و امیر خسر و گفته است ۵ شهادت شهر نو کردی حصارے به که رفت
از کنگر و تا قمر سنگ و سلطان علاؤالدین برادرزاده و داماد و مر با
سلطان جلال الدین بود و در هفدهم ماه مبارک رمضان سنه خمس و
تسعين و ستمائے سلطان علاؤالدین عم خود سلطان جلال الدین
را شهید کرد و بر تخت سلطنت نشست بد آنکه از مشایخ عصر علای ستماء
شیخی که نیابت پیغمبر است علیه الصلوٰۃ والسلام شیخ الاسلام نظام الدین
و شیخ الاسلام علاؤالدین بن ستماء شیخ فرید الدین و شیخ الاسلام شیخ
رکن الدین بن ستماء شیخ بهاء الدین زکریا آراسته بود و جهانے از انظار
متبرکه ایشاں منورے شد و عالمے دست بیعت ایشاں ے گرفت حضرت
شیخ نظام الدین در آن هنگام در غیاب پور بودند و شیخ علاؤالدین
بن شیخ بدالدین سلیمان بن شیخ فرید الدین در غامی عصر علای در
اجودهن متکلم بودند و شیخ رکن الدین بن شیخ صدر الدین بن شیخ

بہاؤ الدین زکریا درملتان مستقیم بودند و در ہمہ عہد علای شیخ رکن الدین
 داد طریقت میداد و تکمیل میرداں میکرد و سجادہ پیر را منور میداشت و ہمہ
 انہالی دیار سندانہ و ملتان و اوچہ وغیر ہم باستانہ مبارک شیخ رکن الدین
 نشستہ بودند در کشف و کرامت شیخ رکن الدین کسے را شبہ شکے نماذہ
 بود و ماثر آں خاندان بزرگ از وصف بیرون است و شیخ بہاؤ الدین زکریا
 را در میان سالکان و خدا طلباں باز سپید گفتندے اعنے ہر کہ خود را بجناب
 او بند و بجزا رسد و شیخ صدر الدین باوصاف کمال و تکمیل و سخاوتے
 در غایتے افراط داشت و با آں چنداں مال کہ او را از میراث پدر رسیدہ
 و از محصول دیدہ ہا رسیدے از و فوراً عطا بیشتر یا م آں بزرگ در قرض گذشتے
 و در عصر علای شعراے بودند کہ بعد از ایشان بلکہ پیش از ایشان چشم روزگار
 ندیدہ و لایسما امیر خسرو کہ خسرو شاعران سلف و خلف بودہ است و در اختراع
 معانی و کثرت تصنیفات غریبہ نظیر داشت و مع ذلك الفضل و الکمال و الفنون
 و البلاغ صوفی مستقیم الحال بود و بیشتر عمر او در صیام و قیام و تقبذ و تلاوت
 گذشتہ است از میدان خاصہ حضرت سلطان المشائخ شیخ شینوخ العالم
 سید نظام الحق والدین محمد احمد بداولی البخاری اچشتی قدس السیرہ
 العزیز بود و اچچنال مرید و معتقد من دیگرے را ندیدم و از عشق و محبت نصیبے
 تمام داشت صاحب سماع و وجد و صاحب طال بود و در علم موسیقی کمال
 داشت و ہر چہ نسبت طبع لطیف و موزون کند باری تعالی او را و آں ہنر
 سرآمد گردانیدہ بود و وجودے عظیم المثال آفریدہ و در قرون متاخر از
 نوادرا عصا پریدا آورده و دوم شاعرے از شعراے یگانہ عصر علای امیر حسن
 سنجر بی بود او را التفاتے بنظم و تشریب بسیار است و در سلاست ترکیب و رد
 سخن آیتے بود و از بس غزلہاے و جداتی در غایت روانی گفتے او را
 سعدی ہندوستان خطاب شدہ بود و امیر حسن مذکور باوصاف و

اخلاق مرضیه متصف بود و سالها مرا با امیر خسرو و امیر حسن
تود و دیگران یوده است و نه ایشان بے صحبت من توانستند بود و نه
من توانستم بے مجالست ایشان گذرانم و از غایت اعتقاد که امیر
بحضرت شیخ داشت آنچه در مدت ارادت خود در مجلس شیخ از انفاق
متبرکه که شیخ شنیده بود عین ملفوظ شیخ را جمع کرده است آنرا
فوائد الفوائد نام نهاده و او درین ایام دستور صادقان
ارادت شده است و امیر حسن را نیز دیوان است صحایف نشر
و ثنویات بسیار است و چنان شیرین مجلس و ظریف و خوش
مزاج و مؤدب و مهذب بود که راسته و آئینه که من از مجالست
او می یافتم در مجالست غیر او نمی یافتم بدانکه مقصود از ایراد مقدمه
مذکوره است که دل سلطان علاء الدین را چه دل توان گفت و او را چه
بے باک و بے التفات تصور توان کرد که از هزار و دو هزار فرسنگ مسافرت
و طالبان و آرزو ملاقات حضرت سلطان نظام الدین سلطان المشایخ
محبوب الهی می رسیدند و او را هیچ بخاطر نگذشت که بکلامت شیخ الشیخ محبوب
الهی آید و یا جناب قدس علی را نزد خود طلبد و ملاقات کند و در کدام و هم در
آمد زیرا که چون امیر خسرو که نادر عالم بود اگر در عهد محمودی و سنجری بودی
او را مکرم و بجل داشتند و سلطان علاء الدین او را هزار تنگ داده بود
و تکریم و تجلیل او بجانیا ورده و هرگز حق احترام و احتشام او محافظت نکرده
و آنهمه عجایب و عصاره آراسته بود و حق او مکرو استدرج بود سلطان علاء
الدین را رحمت استسقا شد و در آن رحمت فاتی یافت مدت سلطنت
بیست سال بود و بعضی گویند که ملکان یب پیش بریده پس دریده کار سلطان را
در حالت غلبه رحمت تمام کرد و در شهبوسنه خمس عشر و سبعمائة و شرب ششم شوال
آخر شب سلطان علاء الدین را از کوشک سیری بیرون آوردند

و در مسجد جمعه در مقبره او بروند و دفن کردند و در همین سال سلطان قطب الدین
 پسر سلطان علاء الدین بر تخت نشست بعد از قتل ملک نایب که بعد
 از سی و پنج روز که از نقل سلطان علاء الدین گذشته بود و در شهر سمنه
 شان عشو سجماته و بواسطه آنکه دیوگیر از دست رفته بود بجانب دیوگیر
 لشکر کشید و بفتح و طغیان از لشکر بازگشت چنانچه سلطان علاء الدین
 فریفته ملک نایب شده بود سلطان قطب الدین فریفته و آشفت
 خسرو خاں شد و آن سرادیکه حراخوار مایون چتر دار و سردار لشکر گردید
 و از آن مایون مفعول بر خانمان و فرزندان او چه گذشت و از جمله بدیها
 سلطان قطب الدین آن بود که با حضرت شیخ سلطان المشایخ
 نظام الدین اولیا که قطب عالم بود از جهت آنکه خسرو خاں را
 مرید شیخ میدانست با شیخ عداوت بنیاد نهاده و زبان به بدگفتن
 شیخ بکشاو و در بند آن شد که بشیخ کلفت رساند و چند بدخواه او
 که خود را پیش او نیکو خواه نموده بودند سلطان را در بدخواهی و ایذا
 شیخ باعث می گشتند و از آنجهت بر آفتادن او نزدیک رسیده
 بود و زبان به بدگفتن شیخ بکشاو و عداوت ظاهری کرد و ملوک و وزیر
 معارف در سرای او فرمود که کسی بنیارت شیخ و غیاث پور نرود
 و بارها می گفت که هر که سر شیخ بیارد هزار تنکه زر او را بدستم
 و روزی در خطبه شیخ ضعیف الدین رومی سلطان را با حضرت
 شیخ ملاقات شد خدمت شیخ را ملاقات نکرد و سلام شیخ را جواب
 نداد و التفات نرمود و بنیت آنکه با شیخ در اندازد شیخ زاده حسام را که مخفی
 شیخ شده بود و مقرب درگاه خود ساخت و شیخ الاسلام رکن الدین
 را از ملتان طلب کرد و قصه سلطان قطب الدین را بعد از چهار سال
 خسرو خاں با جمعی اتفاق کرده در بام هزار ستون سرازتن جدا کردند

و تن بے سر سلطان را از بام در صحرای مذاختند و خلقے آزا بدیدند و گوشه خریدند
 و از جان خود نو میدشدند و کرا که گفتنی بود کشتند و در بانار کردند و ہم در آب نیم
 شب ملک عین الملک ملتانی ملک حید الدین قریشی و ملک فخر الدین
 جو نایب سلطان محمد بن تغلق شاہ وغیر ہم را طلبیدند و بر بالے بام
 ہزارستون نگاہ داشتند تا روز شود چوں روز شد خسرو خاں وزیر
 حبیب خود را ناصر الدین خطاب داد و برادر خود را خان خانان و
 بہر کس خطابے منصبے تعیین فرمود و از بیچ کس ملاحظہ داشتند مگر از غازی
 ملک یعنی تغلق شاہ کہ در دیپال پور بود تغلق شاہ کہ این خبر شنید
 چوں مار بر خود پیچید از برائے آنکہ بدست سلطان محمد تغلق نزد سلطان
 قطب الدین قرب تمام داشت از قبل ولی نعمت خود خون مے خورد و دم
 نئے نوانست زد و تغلق شاہ شکر کشیدہ بدلی آمد و بخسرو خاں
 جنگ کرد و خسرو خاں را شکست داد و خسرو خاں گریخت
 روز دوم او را گرفت آوردند و گردن زدند و مدت چہار ماہ خسرو خاں
 سلطنت دہلی داشت و شہور سنہ عشرين و سبعائے سلطان غیاث
 الدین تغلق شاہ انار امد بر مانہ در کوشک سیری جلیس فرمود و
 بادشاہی بذات ہمایوں اوزیب وزینت گرفت و در شہور سنہ خمس
 و عشرين و سبعائے سلطان تغلق شاہ بر حمت حق پیوست و سلطان
 محمد بن تغلق شاہ کہ ولیعہد او بود بر سر سلطنت دارالملک تغلق آباد
 جلوس فرمود و از بادشاہی او ممالک اسلام آراستہ شدند بد آنکہ سلطان
 محمد شنید کہ تغلق شاہ از لکھنوی جریدہ امروز بتغلق آباد مے رسد فرمود
 کہ در تلکہ کروے تغلق آباد نزدیک افغان پور کوشکے مختصرے بنا کنند
 کہ شب پدرا و انجہ نزول کنند و پگاہ باکو کبہ بادشاہی در آید
 تغلق شاہ وقت نماز دیگرے در کوشک نورسید

و فرود آمد پسر او و اکابر و اشراف استقبال کردند و پادشاه شرف گشتن مانده خاصه طلبید
 و طعام خوردند و ملوک و اماران بجهت دست نشستن بیرون آمدند صاعقه بلا از آسمان
 بر زمین افتاد و سقف خانه بالا بتعلق افتاد و بانیچ و شش کس دیگر زیر سقف ماندند
 و بجوار رحمت حق پیوست و سلطان محمد بر تخت بادشاهی در وهلی جلوس فرمود و مدت
 سلطنت سلطان محمد بن تغلق شاه بیست و هفت سال بود و بدانکه سلطان محمد
 تغلق در لشکر مرخص شد مرض او امتداد یافت و روز یکشنبه آراب منتهی نزدیک
 شمس رسید سلطان محمد در جوار رحمت حق پیوست و در لشکر شور و شیب بر خاسته پادشاه
 که خلق بایکدی گرد افتاده بیست و چهارم ماه محرم سنه شصت و هشتین و سیمایه با جماع خواص
 و عوام سلطان العبد الزمان فیروز شاه سلطان در لشکر بر تخت بادشاهی جلوس فرمود
 بدانکه شیخ نصیر الدین محمود و شایخ و علما و ملوک و اماران و معارف و اکابر و معتبران و سران جمیع
 شدند و باستعانت عام در سر آمدند و فیروز شاه را گفتند که تو هم در عهد و عزم می
 سلطان محمدی و هم برادر زاده اوئی سلطان محمد را پسر کنی نبودی و دیگر از و دشمن
 و لشکر چنان نمانده است که قابلیت بادشاهی داشته باشد از برای خدا خلق
 در مانده را بفریاد رس و بر تخت جلوس فرما و چندین هزار آدمی و این همه لشکر را از دست
 منحل باز خیر چند فیروز شاه عذر می گفت دست از او باز نمیداشتند و میگفتند که در
 لشکر و جنگگاه و نهلی الایق سلطنت میسایا بادشاهی جز سلطان فیروز شاه
 نیست که اگر امروز بر تخت سلطنت نشیند و مغالان را معلوم شود که او پادشاه نش فرود
 آید ما را مغالان همیبا سلامت نگذارد و همه را بقتل رساند بضرورت بر
 تخت سلطنت جلوس فرمود و مردم از محنت و اندوه آسوده شدند
 تاریخ وفات سلطان فیروز شاه فوت فیروز شاه است که مفصل
 و هشتاد و نه است و مدت سلطنت او سی و هفت
 سال بود و تم بگونه و هو العالی اعظم

در آخر کتاب منقول عن عبارت ذیل مرقوم بود بنابرینکه احوال سخی خود در نقل این
 نسخه متبرکه که محرر ساخته در ذیل منقول نیز تجریر میرسد تا بر ناظران و موضح پذیرد و آن
 عبارت اینست باتمام سید کتاب مستطاب حضرت سید الاولیا بر مطالع
 فرمایندگان این صحیفه شریفه محقق و معجذب ندکد و در شانیکه از وی یکصد و پنجاه هجری
 نبوی صلی الله علیه و سلم و سنده بیستم جلوس محمد شاه بادشاه سید عبداللہ جیورا
 نسخه بخط قدیم بسیار دیرینه و کهنه مرقوم سید محمد حسن بن سید فضل اللہ کہ یکے
 از اجداد ایشانند و بدین طریق بابشان میرسد سید عبداللہ بن سید خیر اللہ
 بن سید نعمت اللہ بن سید محمود بن سید عبدالسمیع بن سید حسن بن سید
 فضل اللہ بن مولانا سید دولت بن محمد و سید احمد بن مولانا سید عبدالرشید
 بن مولانا سید کمال الدین بن مولانا خواجہ عزیز الملتہ والدین بن خواجہ سید
 ابابکر کہ بلا واسطہ مشیرہ زادہ حقیقی حضرت سلطان المشائخ سید نظام الحق
 و الشیخ والدین محمد احمد بداولی فضل اللہ سرہ الغزیزان بن سید عبداللہ
 بن مولانا سید عبدالرحمن بن مولانا سید موسی بخاری بن مولانا سید عبداللہ
 بخاری بن سید حسن بن سید علی بن سید احمد بن سید ابی عبداللہ بن
 سید علی صغیر بن سید جعفر بن امام علی مادی نقی بن امام محمد انجواد بن
 امام علی موسی ضراب بن امام موسی کاظم بن امام جعفر صادق بن امام محمد باقر
 بن امام زین العابدین بن امام المغرب و المشارق حضرت امام حسین
 شاه شہیدان بن امام الارض و السماء حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب
 علی ابن ابیطالب کرم اللہ وجہہ علیہم السلام بختی از کتاب خانہ گم شدہ بود
 بعد از مدتے بسیار بحسب اتفاق از بازار بدست آمد تمینا و تبرکاً بخواہش تمام
 بے تکلم و کلام بہر وجہ کہ کتاب را خواست یعنی کتاب فروش بہر قیمت کہ داد گرفتند
 چون در دریافت الفاظ احتیاج بسوے تامل و تفکر بسیارے افتاد خواستند
 کہ نسخہ دیگر بخند واضح نویسانند شیخ نور محمد کہ پارہ از محاورہ پارسی نظم و نشر

زبدة الوصلین حضرت مولانا فخر المملتہ والشرع والدین نظامی حشتی و قادری و
 سہروردی و نقشبندی و جملہ شعبہ ہائے بہار خاندان عظیم الشان دست بیعت
 بخلائق ہفت اقلیم دادہ مسند فیض سانی و کامروائی مشائخین کبار رازنیت آرا
 مے فرمودند و خلفائے کرام و یاران عظام جناب مقدس حضرت فخر العالم مولانا
 محمد فخر الدین رضی اللہ تعالیٰ عنہ و اطراف و انکاف عالم فیض بخشی سبکی طرق
 مے فرمایند و محرمات کتاب مستطاب مسیحی شیخ بدر الاسلام یکے از کمترین غلامان
 جناب علی القاب فخری نظامی است سمت تسطیر و رقم تسوید و تحریر پذیرفت جب
 فرمایش برادر دینی و طریقتی کہ بصلح و تقویٰ و ذکر قلبی آراستہ و پیراستہ اند سے
 بمیان جان محمد کہ از یاران حضرت شاہ علی حکیم صاحب علیہ الرحمۃ والرضواں
 بن حضرت صاحب زادہ عالم مرشد زادہ سلسلے شاہ حامد صاحب اصدق
 حضرت شیخ الشیوخ حضرت شاہ کلیم المد صاحب کہ پیران پیر حضرت مولانا فخر
 صاحب محب نبی ہستند علیہم الرحمۃ والرضواں بکمال خویہاے دینی و دنیوی از
 راقم سطور اخلاص اخوت دینی دارند سلمہ اللہ تعالیٰ و المستعان رجا از ناظران ایہ
 صحیفہ شریفہ آنکہ اگرچہ نسخہ منقول عنہ بموجب سہی محررش بکمال صحت است و اپس
 عاصی نیز بقدر وسع امکان و صحیح نویسی کوشیدہ و جائیکہ در اصل نسخہ مقفے بود در
 نقشب ناچار بر بنیم بعض جا پا از حد ادب بیرون نہادہ بدستی ارقام پرداختہ اما
 بمقتضای اینکہ بیچ نفس بشر خالی از خطا نبود البتہ سہو و خطا بطہور آمدہ باشند
 تا قلمان و ناظران بریں کلام بزرگاں کہ الانسان مفرکب من الخطاء والنسیان
 نظر فرمودہ طرف سہو نگاہ نہ فرمایند و بذیل عفو و کرم پوشندہ و باصلاح کوشندہ و تسلا
 والا کرام قاریا بریں مکن تہر و عتاب چہ اگر خطاے رفتہ باشد در کتاب
 آں خطاے رفتہ را تصحیح کن چہ از کرم و امد اعلم بالصواب چہ بحکم للہ رب
 العالمین والصلوٰۃ والسلام علی خیر خلقہ محمد والہ واصحابہ اجمعین و اولیا
 ہذا الملوکین بر حمتک یا ارحم الراحمین الہی بحرست حضرات پیران چشت قادری

سلسله مولانا فخر صاحب علیہم الرحمۃ این کترین میدان فخر صاحب عاقبت
سلسله ایمان بخیر گردان آمین آمین یا رب العالمین * * * * *